

Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Theragāthāpāliyā samvaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Paramatthadīpanī nāma

Theragāthā-aṭṭhakathā

(Paṭhamo bhāgo)

Romanized from Myanmar version published in 1959

© Buddhasāsanasamiti

Aṭṭhakathā Series 29

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခုူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပာ	ဣ လာ
ကွ kka	ဠ cca	ဏှ န္ဓha	ဠ သ္ဃa	ဠ ပာ	လျ လာ
ကျ kya	ဠ ccha	ဏှ န္ဓha	ဠ န္ဓa	ဠ ဗ္ဃa	လှ လာ
ကြ kri	ဠ jja	ဏှ န္ဓha	ဠ န္ဓva	ဠ ဗ္ဃa	ဝှ ဖာ
ကလ kla	ဠ jjha	တ္တ tta	ဠ န္ဓha	ဠ ဗ္ဃa	ဠာ ဟာ
ကွ kva	ည န္ဏha	တ္တ ttha	ဠ န္ဓa	ဠ မ္ဃa	ဠာ ဟာ
ချ khya	ည န္ဏha	တ္တ tva	ဠ န္ဓra	ဠ မ္ဃa	ဠာ ဟာ
ခွ khva	ည န္ဏha	တ္တ tya	ဠ န္ဓha	ဠ မ္ဃa	ဠာ ဟာ
ဂွ gga	ည န္ဏha	တြ tra	ဠ န္ဓa	ဠ မ္ဃa	ဠာ ဟာ
ဠွ ggha	ည န္ဏha	ဠ dda	ဠ န္ဓa	ဠ မ္ဃa	ဠာ ဟာ
ဂျ gya	ည န္ဏha	ဠ ddha	ဠ န္ဓa	ဠ မ္ဃa	ဠာ ဟာ
ဂြ gra	ဠ ၵta	ဠ သ္ဃa	ဠ ပ္ဃa	ဠ မ္ဃa	ဠာ ဟာ
ကံ ṅka	ဠ ၵtha	ဠ သ္ဃa	ဠ ပ္ဃa	ဠ ယ္ဃa	ဠာ ဟာ
ခံ ṅkha	ဠ ၵtha	ဠ သ္ဃa	ဠ ပ္ဃa	ဠ ယ္ဃa	ဠာ ဟာ
ဝံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Theragāthā-aṭṭhakathā

Paṭhamabhāga

Mātikā		Piṭṭhāṅka	
Ganthārambhakathā	1
Nidānagāthāvaṇṇanā	5

1. Ekakanipāta

1. Paṭhamavagga

1. Subhūtitheragāthāvaṇṇanā	19
2. Mahākoṭṭhikattheragāthāvaṇṇanā	34
3. Kaṅkhārevatattheragāthāvaṇṇanā	39
4. Puṇṇattheragāthāvaṇṇanā	44
5. Dabbattheragāthāvaṇṇanā	48
6. Sītavanīyattheragāthāvaṇṇanā	55
7. Bhalliyattheragāthāvaṇṇanā	59
8. Vīrattheragāthāvaṇṇanā	61
9. Pilindavacchattheragāthāvaṇṇanā	63
10. Puṇṇamāsattheragāthāvaṇṇanā	66

2. Dutiyavagga

1. Cūḷavacchattheragāthāvaṇṇanā	68
2. Mahāvaccattheragāthāvaṇṇanā	70
3. Vanavacchattheragāthāvaṇṇanā	71
4. Sivakasāmaṇeragāthāvaṇṇanā	74
5. Kuṇḍadhānattheragāthāvaṇṇanā	76

Mātikā	Piṭṭhaṅka
6. Belaṭṭhasīsatttheragāthāvaṇṇanā	83
7. Dāsakatttheragāthāvaṇṇanā	85
8. Siṅgālapitutttheragāthāvaṇṇanā	86
9. Kulatttheragāthāvaṇṇanā	88
10. Ajitatttheragāthāvaṇṇanā	90

3. Tatiyavagga

1. Nigrodhatttheragāthāvaṇṇanā	92
2. Cittakatttheragāthāvaṇṇanā	96
3. Gosālatttheragāthāvaṇṇanā	97
4. Sugandhatttheragāthāvaṇṇanā	99
5. Nandiyatttheragāthāvaṇṇanā	101
6. Abhayatttheragāthāvaṇṇanā	103
7. Lomasakaṅgiyatttheragāthāvaṇṇanā	105
8. Jambugāmiyaputtatttheragāthāvaṇṇanā	107
9. Hāritatttheragāthāvaṇṇanā	108
10. Uttiyatttheragāthāvaṇṇanā	110

4. Catutthavagga

1. Gahvaratīriyatttheragāthāvaṇṇanā	113
2. Suppiyatttheragāthāvaṇṇanā	114
3. Sopākatttheragāthāvaṇṇanā	117
4. Posiyatttheragāthāvaṇṇanā	120
5. Sāmaññakānitththeragāthāvaṇṇanā	123
6. Kumāputtatttheragāthāvaṇṇanā	125
7. Kumāputtatttheragāthāvaṇṇanā	127
8. Gavampatitththeragāthāvaṇṇanā	129
9. Tissatttheragāthāvaṇṇanā	131
10. Vaḍḍhamānatththeragāthāvaṇṇanā	133

Mātikā

Piṭṭhaṅka

5. Pañcamavagga

1. Sirivaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā	134
2. Khadiravaniyattheragāthāvaṇṇanā	135
3. Sumaṅgalattheragāthāvaṇṇanā	139
4. Sānuttheragāthāvaṇṇanā	142
5. Ramaṇīyavihārittheragāthāvaṇṇanā	145
6. Samiddhittheragāthāvaṇṇanā	147
7. Ujjayattheragāthāvaṇṇanā	148
8. Sañjayattheragāthāvaṇṇanā	150
9. Rāmaṇeyyakattheragāthāvaṇṇanā	151
10. Vimalattheragāthāvaṇṇanā	153

6. Chaṭṭhavagga

1. Godhikādicatuttheragāthāvaṇṇanā	155
2. Subāhuttheragāthāvaṇṇanā	158
3. Valliyattheragāthāvaṇṇanā	159
4. Uttiyattheragāthāvaṇṇanā	159
5. Añjanavaniyattheragāthāvaṇṇanā	159
6. Kuṭivihārittheragāthāvaṇṇanā	161
7. Dutiyakuṭivihārittheragāthāvaṇṇanā	164
8. Ramaṇīyakuṭikattheragāthāvaṇṇanā	166
9. Kosalavihārittheragāthāvaṇṇanā	168
10. Sīvalittheragāthāvaṇṇanā	169

7. Sattamavagga

1. Vappattheragāthāvaṇṇanā	175
2. Vajjiputtattheragāthāvaṇṇanā	178
3. Pakkhattheragāthāvaṇṇanā	180

Mātikā			Piṭṭhaṅka
4. Vimalakoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā	182
5. Ukkhepakatavacchattheragāthāvaṇṇanā	184
6. Meghiyattheragāthāvaṇṇanā	187
7. Ekadhammasavanīyattheragāthāvaṇṇanā	190
8. Ekudānīyattheragāthāvaṇṇanā	192
9. Channattheragāthāvaṇṇanā	195
10. Puṇṇattheragāthāvaṇṇanā	197

8. Aṭṭhamavagga

1. Vacchapālattheragāthāvaṇṇanā	200
2. Ātumattheragāthāvaṇṇanā	202
3. Māṇavattheragāthāvaṇṇanā	204
4. Suyāmanattheragāthāvaṇṇanā	207
5. Susāradattattheragāthāvaṇṇanā	210
6. Piyañjahattheragāthāvaṇṇanā	212
7. Hatthārohaputtattheragāthāvaṇṇanā	214
8. Meṇḍasirattheragāthāvaṇṇanā	216
9. Rakkhitattheragāthāvaṇṇanā	217
10. Uggattheragāthāvaṇṇanā	219

9. Navamavagga

1. Samitiguttattheragāthāvaṇṇanā	221
2. Kassapattheragāthāvaṇṇanā	223
3. Sīhattheragāthāvaṇṇanā	225
4. Nītattheragāthāvaṇṇanā	227
5. Sunāgattheragāthāvaṇṇanā	229
6. Nāgitattheragāthāvaṇṇanā	231
7. Paviṭṭhattheragāthāvaṇṇanā	233
8. Ajjunattheragāthāvaṇṇanā	234

Mātikā			Piṭṭhaṅka
9. (Paṭhama) devasabhattheragāthāvaṇṇanā	236
10. Sāmidattattheragāthāvaṇṇanā	238

10. Dasamavagga

1. Paripunṇakattheragāthāvaṇṇanā	240
2. Vijayattheragāthāvaṇṇanā	242
3. Erakattheragāthāvaṇṇanā	243
4. Mettajittheragāthāvaṇṇanā	246
5. Cakkhupālattheragāthāvaṇṇanā	247
6. Khaṇḍasumanattheragāthāvaṇṇanā	250
7. Tissattheragāthāvaṇṇanā	252
8. Abhayattheragāthāvaṇṇanā	254
9. Uttiyattheragāthāvaṇṇanā	256
10. (Dutiya) devasabhattheragāthāvaṇṇanā	258

11. Ekādasamavagga

1. Belaṭṭhānikattheragāthāvaṇṇanā	259
2. Setucchattheragāthāvaṇṇanā	261
3. Bandhurattheragāthāvaṇṇanā	263
4. Khitakattheragāthāvaṇṇanā	265
5. Malitavambhattheragāthāvaṇṇanā	267
6. Suhemantattheragāthāvaṇṇanā	369
7. Dhammasavattheragāthāvaṇṇanā	272
8. Dhammasavapituttheragāthāvaṇṇanā	273
9. Saṅgharakkhitattheragāthāvaṇṇanā	274
10. Usabhattheragāthāvaṇṇanā	276

12. Dvādasamavagga

1. Jentattheragāthāvaṇṇanā	278
2. Vacchagottattheragāthāvaṇṇanā	281

Mātikā		Piṭṭhaṅka
3. Vanavacchattheragāthāvaṇṇanā	...	282
4. Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā	...	284
5. Mahānāmattheragāthāvaṇṇanā	...	288
6. Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā	...	291
7. Yasattheragāthāvaṇṇanā	...	295
8. Kimilattheragāthāvaṇṇanā	...	298
9. Vajjiputtattheragāthāvaṇṇanā	...	300
10. Isidattattheragāthāvaṇṇanā	...	302

2. Dukanipāta

1. Paṭhamavagga

1. Uttarattheragāthāvaṇṇanā	...	304
2. Piṇḍolabhāradvājattheragāthāvaṇṇanā	...	310
3. Valliyattheragāthāvaṇṇanā	...	313
4. Gaṅgātīriyattheragāthāvaṇṇanā	...	315
5. Ajinattheragāthāvaṇṇanā	...	317
6. Meḷajinattheragāthāvaṇṇanā	...	320
7. Rādhattheragāthāvaṇṇanā	...	321
8. Surādhattheragāthāvaṇṇanā	...	323
9. Gotamattheragāthāvaṇṇanā	...	324
10. Vasabhattheragāthāvaṇṇanā	...	326

2. Dutiyavagga

1. Mahācundattheragāthāvaṇṇanā	...	331
2. Jotidāsattheragāthāvaṇṇanā	...	334
3. Heraññakānittheragāthāvaṇṇanā	...	337
4. Somamittattheragāthāvaṇṇanā	...	339
5. Sabbamittattheragāthāvaṇṇanā	...	341
6. Mahākāḷattheragāthāvaṇṇanā	...	344

Mātikā		Piṭṭhaṅka
7. Tissattheragāthāvaṇṇanā	...	346
8. Kimilattheragāthāvaṇṇanā	...	350
9. Nandattheragāthāvaṇṇanā	...	351
10. Sirimattheragāthāvaṇṇanā	...	355

3. Tatiyavagga

1. Uttarattheragāthāvaṇṇanā	...	361
2. Bhaddajittheragāthāvaṇṇanā	...	363
3. Sobhitattheragāthāvaṇṇanā	...	367
4. Valliyattheragāthāvaṇṇanā	...	371
5. Vītasokattheragāthāvaṇṇanā	...	375
6. Puṇṇamāsattheragāthāvaṇṇanā	...	378
7. Nandakattheragāthāvaṇṇanā	...	381
8. Bharatattheragāthāvaṇṇanā	...	383
9. Bhāradvājattheragāthāvaṇṇanā	...	385
10. Kaṇhadinnattheragāthāvaṇṇanā	...	387

4. Catutthavagga

1. Migasirattheragāthāvaṇṇanā	...	389
2. Sivakattheragāthāvaṇṇanā	...	391
3. Upavāṇattheragāthāvaṇṇanā	...	393
4. Isidinnattheragāthāvaṇṇanā	...	399
5. Sambulakaccānattheragāthāvaṇṇanā	...	401
6. Nitakattheragāthāvaṇṇanā	...	403
7. Soṇapoṭiriyaputtattheragāthāvaṇṇanā	...	404
8. Nisabhattheragāthāvaṇṇanā	...	406
9. Usabhattheragāthāvaṇṇanā	...	408
10. Kappaṭakurattheragāthāvaṇṇanā	...	409

Mātikā

Piṭṭhaṅka

5. Pañcamavagga

1. Kumārakassapattheragāthāvaṇṇanā	412
2. Dhammapālattheragāthāvaṇṇanā	416
3. Brahmālittheragāthāvaṇṇanā	418
4. Mogharājattheragāthāvaṇṇanā	420
5. Visākhapañcālaputtattheragāthāvaṇṇanā	423
6. Cūlakattheragāthāvaṇṇanā	425
7. Anūpamattheragāthāvaṇṇanā	428
8. Vajjitattheragāthāvaṇṇanā	430
9. Sandhitattheragāthāvaṇṇanā	431

3. Tikanipāta

1. Aṅgaṇikabhāradvājattheragāthāvaṇṇanā	434
2. Paccayattheragāthāvaṇṇanā	437
3. Bākulattheragāthāvaṇṇanā	439
4. Dhaniyattheragāthāvaṇṇanā	444
5. Mātaṅgaputtattheragāthāvaṇṇanā	446
6. Khujjasobhitattheragāthāvaṇṇanā	449
7. Vāraṇattheragāthāvaṇṇanā	452
8. Vassikattheragāthāvaṇṇanā	455
9. Yasojattheragāthāvaṇṇanā	457
10. Sāṭimattiyattheragāthāvaṇṇanā	460
11. Upālittheragāthāvaṇṇanā	463
12. Uttarpālattheragāthāvaṇṇanā	476
13. Abhibhūtattheragāthāvaṇṇanā	478
14. Gotamattheragāthāvaṇṇanā	480
15. Hāritattheragāthāvaṇṇanā	483
16. Vimalattheragāthāvaṇṇanā	484

Theragāthā-aṭṭhakathāya paṭhamabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Theragāthā-aṭṭhakathā

(Paṭhamo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Mahākāruṇikam **Nātham**, ñeyyasāgarapāragum.

Vande nipuṇagambhīra¹, vicitra²nayadesanam.

Vijjācaraṇasampannā, yena niyyanti³ lokato.

Vande tamuttamam **dhammam**, Sammāsambuddhapūjitaṃ.

Sīlādiguṇasampanno, ṭhito maggaphalesu yo.

Vande **ariyasamgham** taṃ, puññakkhettaṃ anuttaram.

Vandanājanitaṃ puññaṃ, iti yaṃ ratanattaye.

Hatantarāyo sabbattha, hutvāham tassa tejasā.

Yā tā subhūti-ādīhi, katakiccehi tādihi.

Therehi bhāsita gāthā, therīhi ca nirāmisā.

Udānanādaividhinā⁴, gambhīrā nipuṇā subhā.

Suññatāpaṭisaṃyuttā, ariyadhammappakāsikā.

Theragāthāti nāmena, **Therīgāthā**ti tādino.

Yā Khuddakanikāyamhi, saṅgāyimsu Mahesayo.

1. Nipuṇagambhīram (Sī)

2. Vicitta (Sī)

3. Niyyanti (Sī)

4. Udānādividhinā ceva (Sī), udānādividhinā (Ka)

Tāsam gambhīraññehi, ogāhetabbabhāvato.
 Kiñcāpi dukkarā¹ kātum, **atthasamvaṇṇanā** mayā.
 Sahasamvaṇṇanam yasmā, dharate Satthu sāsanam.
 Pubbācariyasīhanam, tiṭṭhateva vinicchayo.
 Tasmā tam avalambitvā, ogāhetvāna pañcapi.
 Nikāye upanissāya, Porāṇaṭṭhakathānam.
 Suvisuddham asamkiñṇam, nipuṇatthavinicchayam.
Mahāvihāravāsīnam, samayam avilomayam.
 Yāsam attho duviññeyyo, anupubbikatham² vinā.
 Tāsam tañca vibhāvento, dīpayanto vinicchayam.
 Yathābalaṃ karissāmi, atthasamvaṇṇanam subham.
 Sakkaccam Theragāthānam, Therīgāthānameva ca.
 Iti ākaṅkhamānassa, saddhammassa ciraṭṭhitim.
 Tadattham vibhajantassa, nisāmayatha sādhavoti.

Kā panetā **Theragāthā Therīgāthā** ca? Kathaṅca pavattāti?
 Kāmañcāyamattho gāthāsu vuttoyeva, pākaṭakaraṇattham³ pana punapi
 vuccate—tattha Theragāthā tāva Subhūtittherādīhi bhāsītā. Yā hi te attanā
 yathādhighatam maggaphalasukham paccavekkhitvā kāci udānavasena, kāci
 attano samāpattivihārapaccavekkhaṇavasena, kāci pucchāvasena, kāci
 parinibbānasamaye sāsanassa niyyānikabhāvavibhāvanavasena abhāsimsu, tā
 sabbā saṅgītikāle ekajjham katvā “Theragāthā” icceva dhammasaṅgāhakehi
 saṅgītā. Therīgāthā pana theriyo uddissa desitā.

Tā pana Vinayapiṭakam Suttantapiṭakam Abhidhammapiṭakanti tīsu
 piṭakesu Suttantapiṭakapariyāpannā. Dīghanikāyo Majjhimanikāyo
 Saṃyuttanikāyo Aṅguttaranikāyo Khuddakanikāyoti pañcasu nikāyesu
 Khuddakanikāyapariyāpannā, Suttam Geyyam Veyyākaraṇam Gāthā
 Udānam

1. Dukkaram (Sī) 2. Ānupubbikatham (Sī) 3. Pākaṭabhāvakaraṇattham (Sī, Ka)

itivuttakaṃ Jātaṃ Abbhutadhammaṃ Vedallanti navasu sāsanaṅgesu
Gāthaṅgasaṅgahaṃ gathā.

“Dvāsīti¹ Buddhato gaṇhiṃ, dvesahassāni bhikkhuto.
Caturāsītisahassāni, ye me dhammā pavattino”ti—

evam Dhammabhaṇḍāgārikena paṭiññātesu caturāsītiyā
dhammakkhandaḥhasaḥsesu Katipayadhammakkhandaḥgahaṃ gatā.

Tattha Theragāthā tāva nipātato Ekanipāto ekuttaravasena yāva
Cuddasanipātāti Cuddasanipāto Soḷasanipāto Vīsatinipāto Timsanipāto²
Cattālisanipāto Paññāsanipāto Saṭṭhinipāto Sattatinipātoti ()³
Ekavīsatinipātasāṅgahā. Nipātanam⁴ nikkhipananti nipāto. Eko ekeko
gāthānam nipāto nikkhepo etthāti Ekanipāto. Iminā nayena sesesupi attho
vedītabbo.

Tattha Ekanipāte dvādasa vaggā. Ekekasmim vage dasa dasa katvā
vīsuttarasataṃ therā, tattikā eva gāthā. Vuttaṃ hi—

“Vīsuttarasataṃ therā, katakiccā anāsavā.
Ekakamhi⁵ Nipātamhi, susāṅgītā Mahesibhi”ti.

Dukanipāte ekūnapaññāsa therā, aṭṭhanavuti gāthā, Tikanipāte soḷasa
therā, aṭṭhacattālisa gāthā, Catukkanipāte terasa therā, dvepaññāsa gāthā,
Pañcakanipāte dvādasa therā, saṭṭhi gāthā, Chakkanipāte cuddasa therā,
caturāsīti gāthā, Sattakanipāte pañca therā, pañcatimsa gāthā, Aṭṭhakanipāte
tayo therā, catuvīsati gāthā, Navakanipāte eko thero, nava gāthā, Dasanipāte
satta therā, sattati gāthā, Ekādasanipāte eko thero, ekādasa gāthā,
Dvādasanipāte dve therā, catuvīsati gāthā, Terasanipāte eko thero, terasa
gāthā, Cuddasanipāte dve therā, aṭṭhavīsati gāthā, pannarasanipāto natthi,
Soḷasanipāte dve therā, dvattimsa gāthā, Vīsatinipāte dasa therā,
pañcacattālīsādhikāni dve gāthāsātāni, Timsanipāte tayo therā, sataṃ pañca
ca gāthā, Cattālisanipāte

1. Dvāsītiṃ (Sī)

2. Timsatinipāto (Sī)

3. (Ime sattanipātā) (Ka)

4. Nipatanam (Sī)

5. Ekekamhi (Ka)

eko thero, dvecattālīsa gāthā, Paññāsanipāte eko thero, pañcapaññāsa gāthā, Saṭṭhinipāte eko thero, aṭṭhasaṭṭhi gāthā, Sattatinipāte¹ eko thero, ekasattati gāthā. Sampiṇḍetvā pana dvesatāni catusaṭṭhi ca therā, saḥassaṃ tīṇi satāni saṭṭhi ca gāthāti. Vuttampi cetam—

“Sahassaṃ honti tā gāthā, tīṇi saṭṭhi satāni ca.

Therā ca dve satā saṭṭhi, cattāro ca pakāsitā”ti.

Therīgāthā pana Ekanipāto ekuttaravasena yāva Navanipātāti Navanipāto Ekādasanipāto Dvādasanipāto Soḷasanipāto Vīsatinipāto Timsanipāto² Cattālīsanipāto Mahānipātoti Soḷasanipātasāṅgahā. Tattha Ekanipāte aṭṭhārasa theriyo, aṭṭhāraseva gāthā, Dukanipāte dasa theriyo, vīsati gāthā, Tikanipāte aṭṭha theriyo, catuvīsati gāthā, Catukkanipāte ekā therī, catasso gāthā, Pañcakanipāte dvādasa theriyo saṭṭhi gāthā, Chakkanipāte aṭṭha theriyo, aṭṭhacattālīsa gāthā, Sattanipāte tisso theriyo, ekavīsati gāthā, Aṭṭha nipātato paṭṭhāya yāva Soḷasanipātā ekekā theriyo taṃtaṃnipātaparimāṇā gāthā, Vīsatinipāte pañca theriyo, aṭṭhārasasatagāthā³, Timsanipāte ekā therī, catuttimsa gāthā, Cattālīsanipāte ekā therī, aṭṭhacattālīsa gāthā, Mahānipātepi ekā therī, pañcasattati gāthā. Evamettha Nipātānaṃ gāthāvaggānaṃ⁴ gāthānaṃca parimāṇaṃ vedittabbaṃ.

1. Sattatinipātepi (Sī, Ka)

2. Timsatinipāto (Sī)

3. Catasso theriyo sattanavutīgāthā (Sī, Ka)

4. Idam padam Sī-Ka-pothakesu na dissati.

Nidānagāthāvaṇṇanā

Evam paricchinnaparimāṇāsu panetāsu Theragāthā ādi. Tatthāpi—

“Sīhānaṃva nadantānaṃ, dāṭhīnaṃ girigabbhare.

Suṇātha bhāvitattānaṃ, gāthā atthūpanāyikā¹”ti—

ayam paṭhamamahāsaṅgītikāle āyasmataṃ Ānandena tesam therānaṃ thomanattham bhāsitaṃ gāthā ādi. Tattha **sīhānanti** sīhasaddo “sīho bhikkhave migarājā”ti-ādīsu² migarāje āgato. “Atha kho Sīho senāpati yena Bhagavā tenupasaṅkami”ti-ādīsu³ paññattiyam. “Sīhoti kho bhikkhave Tathāgatassetam adhivacanaṃ Arahato Sammāsambuddhassa”ti-ādīsu⁴ Tathāgate. Tattha yathā⁵ Tathāgate sadisakappanāya āgato, evam idhāpi sadisakappanāvaseneva veditabbo, tasmā **sīhānaṃvāti** sīhānaṃ iva. Sandhivasena saralopo “evamsa te”ti-ādīsu⁶ viya. Tattha **ivāti** nipātapadam. **Suṇāthāti** ākhyātapadam. Itarāni nāmapadāni. **Sīhānaṃvāti** ca sambandhe sāmivacanaṃ. Kāmañcetta sambandhī sarūpato na vutto, atthato pana vuttova hoti. Yathā hi “oṭṭhasseva mukham etassā”ti vutte oṭṭhassa mukham viya mukham etassāti ayamattho vutto eva hoti, evamidhāpi “sīhānaṃvā”ti vutte sīhānaṃ nādo viyāti ayamattho vutto eva hoti. Tattha mukhasaddasannidhānaṃ hotīti ce, idhāpi “nadantānaṃ”ti padasannidhānato⁷, tasmā **sīhānaṃvāti** nidassanavacanaṃ⁸. **Nadantānanti** tassa nidassitabbena sambandhadassanaṃ. **Dāṭhīnanti** tabbisesanaṃ. **Girigabbharetī** tassa pavattiṭṭhānadassanaṃ. **Suṇāthāti** savane niyojanaṃ. **Bhāvitattānanti** sotabbassa pabhavadassanaṃ. **Gāthāti** sotabbavatthudassanaṃ. **Atthūpanāyikāti** tabbisesanaṃ. Kāmañcetta “sīhānaṃ nadantānaṃ dāṭhīnaṃ”ti pulliṅgavasena āgataṃ⁹, liṅgaṃ pana parivattetvā “sīhīnaṃ”ti-ādīnaṃ itthiliṅgavasenāpi attho veditabbo. Ekasesavasena vā sīhā ca sīhiyo ca sīhā, tesam

1. Attūpanāyikā (Sī)

2. Am 1. 342 piṭṭhe.

3. Am 2. 32 piṭṭhe.

4. Am 2. 107; Am 3. 282 piṭṭhesu.

5. Ādīsu yattha Tathāgateva vuttaṃ, yathā (Sī)

6. Ma 1. 12 piṭṭhe.

7. Padasannidhānaṃ (?)

8. Nidassanavacanametaṃ(Sī)

9. Āgatānaṃ (Sī)

sīhananti-ādinā sādharmaṇā hetā tisso Nidānagāthā Theragāthānaṃ
Therīgāthānañcāti.

Tattha sahanato hananato ca sīho. Yathā hi sīhassa migarañño
balavisesayogato sarabhamigamattavaravāraṇādītopi¹ parissayo nāma natthi,
vātātapādīparissayampi so sahatiyeva, gocarāya pakkamantopi tejussadatāya
mattagandhahatthivanamahim sādike samāgantvā abhīrū achambhī
abhibhavati, abhibhavanto ca te aññadatthu hantvā tattha mudumaṃsāni
bhakkhayitvā sukheva viharati, evametepe mahātherā
ariyabalavisesayogena sabbesampi parissayānaṃ sahanato,
rāgādisamkilesabalassa abhibhavitvā hananato pajahanato tejussadabhāvena
kutocipe abhīrū achambhī jhānādisukheva viharantīti sahanato hananato ca
sīhā viyāti sīhā. Saddatthato pana yathā kantanatthena ādi-antavipallāsato
takkaṃ vuccati, evaṃ himsanaṭṭhena sīho vedītabbo. Tathā sahanaṭṭhena.
Pisodarādīpakkhepena² Niruttinayena pana vuccamāne vattabbameva natthi.

Atha vā yathā migarājā Kesarasīho attano tejussadatāya ekacārī
viharati, na kañci saḥāyaṃ paccāsīsati³, evametepe tejussadatāya
vivekābhiratiyā ca ekacārīnoti ekacariyaṭṭhenape sīhā viyāti sīhā, tenāha
Bhagavā “sīhaṃvekkacamaṃ nāgan”ti⁴.

Atha vā asantāsanajavaparakkamādivisesayogato sīhā viyāti sīhā, etc
mahātherā. Vuttaṃ hetāṃ Bhagavatā—

“Dveme bhikkhave asaniyā phalantiyā na santasanti, katame dve,
bhikkhu ca khīṇāsavo sīho ca migarājā”ti⁵.

Javope sīhassa aññehi asādharmaṇo, tathā parakkamo. Tathā hi so
usabhasatampi laṅghitvā vanamahimsādīsū nipatati, potakopi⁶ samāno
pabhinnamadānampi mattavaravāraṇānaṃ paṭimānaṃ⁷

1. Mattavāraṇādītopi (Ka)

2. Sahanatthenāpi, sodarādīpaṭikkhepena (Sī)

3. Paccāsīsati (Sī), paccāsīsati (Ka)

4. Saṃ 1. 15; Khu 1. 304 piṭṭhesu.

5. Am 1. 77 piṭṭhe.

6. Patakopi (Sī)

7. Patamānānaṃ (Sī)

bhinditvā dantakaḷīraṃva¹ khādati. Etesaṃ pana ariyamaggajavo iddhijavo ca aññehi asādhāraṇo, sammappadhānaparakkamo ca niratisayo. Tasmā **sīhānaṃvā**ti sihasadisānaṃ viya. Sihasa cetha hīnūpamatā² daṭṭhabbā, accantaviṣiṭṭhassa sahanādi-atthassa theresveva labbhanato.

Nadantānanti gajjantānaṃ. Gocaraparakkamatuttṭhivelādīsu³ hi yathā sīhā attano āsayato nikkhamitvā vijambhitvā sīhanādaṃ abhītanādaṃ nadanti, evaṃ etepi visayajjhappaccavekkhaṇa-udānādīkālesu imaṃ abhītanādaṃ nadīmsu. Tena vuttam “sīhānaṃva nadantānan”ti. **Dāṭhīnanti** dāṭhāvantaṃ. Pasaṭṭhadāṭhīnaṃ⁴, atisayadāṭhānanti vā attho. Yathā hi sīhā ativiya dalhānaṃ tikkhānaṃca catunnaṃ dāṭhānaṃ balena paṭipakkhaṃ⁵ abhibhavitvā attano manorathaṃ matthakaṃ pūrenti⁶, evametepi catunnaṃ ariyamaggadāṭhānaṃ balena anādīmati saṃsāre anabhibhūtapubbapaṭipakkhaṃ abhibhavitvā attano manorathaṃ matthakaṃ pāpesuṃ. Idhāpi dāṭhā viyāti dāṭhāti sadisakappanāvaseneva⁷ attho veditabbo.

Girigabbharetī pabbataguhāyaṃ, samīpatthe bhummavacanaṃ. “Girigavhare”ti keci paṭhanti. Pabbatesu vanagahane vanasaṇḍeti attho. Idaṃ pana nesam virocanaṭṭhānadassanañceva sīhanādassa yogyabhūmidassanañca. Nadantānaṃ girigabbharetī yojanā. Yathā hi sīhā yebhuyyena girigabbhare aññehi durāsadaṭṭāya janavivitte vasantā attano dassanena uppajjanakassa⁸ khuddakamigasantāsassa pariharaṇattham gocaragamane sīhanādaṃ nadanti, evametepi aññehi durāsadagirigabbharasadiseva suññāgāre vasantā guṇehi khuddakānaṃ puthujjanānaṃ taṇhādīṭṭhiparittāsaparivaḷḷanānaṃ vakkhamānagāthāsāṅkhātaṃ abhītanādaṃ nadīmsu. Tena vuttam “sīhānaṃva nadantānaṃ, dāṭhīnaṃ girigabbhare”ti⁹.

Suṇāthāti savanāṇattikavacanaṃ, tena vakkhamānānaṃ gāthānaṃ sannipatitāya parisāya sotukāmatam uppādentō savane ādaraṃ janeti, ussāhaṃ samuṭṭhāpentō¹⁰ gāraṃ bahumānañca upaṭṭhāpeti. Atha vā

1. Dantakaḷīraṃvaṃsaṃ (Sī)

3. Tuṭṭhidohaḷādīsu (Sī)

5. Paṭipakkhe (Sī)

7. Parisāṅkappanāvaseneva (Sī)

9. Sīhānaṃva -pa- attūpanāyikāti (Sī)

2. Cetha hi anūpamatā (Sī)

4. Pasaṭṭhānaṃ pasaṭṭhadāṭhīnaṃ (Ka)

6. Pāpenti (?)

8. Ubbijjanakassa (Ka)

10. Samuttejento (Ka)

“sīhānan”ti-ādīnaṃ padānaṃ sadisakappanāya¹ vinā mukhyavaseneva attho veditabbo. Tasmā dalhatikkhabhāvena pasatthātisayadāṭhatāya dāṭhīnaṃ girigabbhare nadantānaṃ sīhagajjitaṃ gajjantānaṃ sīhānaṃ migarājūnaṃ viya tesam abhītanādasadisā gāthā suṇāthāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti—
 “yathā sīhanādaṃ nadantānaṃ sīhānaṃ miharājūnaṃ kutocipi bhayābhāvato so abhītanādo tadaññamigasantāsakaro, evaṃ bhāvitattānaṃ appamattānaṃ therānaṃ sīhanādasadisīyo² sabbaso bhayahetūnaṃ suppahīnattā abhītanādabhūtā pamattajanasantāsakarā gāthā suṇāthāti.

Bhāvitattānanti bhāvitacittānaṃ. Cittaṃ hi “attā hi kira duddamo³, yo ve ṭhitatto tasaraṃva ujjū”ti⁴ ca, “attasammāpaṇidhī”ti⁵ ca evamādīsu “attā”ti vuccati, tasmā adhiccittānuyogena samathavipassanābhivaḍḍhitacittānaṃ samathavipassanābhāvanāmatthakaṃ pāpetvā ṭhitānanti attho. Atha vā **bhāvitattānanti** bhāvitasabhāvanānaṃ, sabhāvabhūtasīlādibhāvitānanti⁶ attho. Gīyatīti **gāthā**, anuṭṭhubhādivasena isihi pavattitaṃ catuppadaṃ chappadaṃ vā vacanaṃ. Aññesampi taṃsadisatāya tathā⁷ vuccanti. Attatthādibhede atthe upanenti, tesu vā upaniyyantīti **attūpanāyikā**⁸.

Atha vā **bhāvitattānanti** bhāvitattabhāvanānaṃ⁹. attabhāvo hi āhito ahaṃ māno etthāti “attā”ti vuccati, so ca tehi appamādabhāvanāya anavajjabhāvanāya¹⁰ bhāvito sammadeva guṇagandhaṃ gāhāpito. Tena tesam kāyabhāvanā sīlabhāvanā cittabhāvanā paññābhāvanāti catunnampi bhāvanānaṃ paripuṇṇabhāvaṃ dasseti. “Bhāvanā”ti ca sambodhipaṭipadā idhādhippetā. Yāyaṃ saccasambodhi atthi, sā duvidhā abhisamayato tadatthato ca. Sambodhi pana tividhā sammāsambodhi paccekasambodhi sāvakasambodhīti. Tattha sammā sāmaṃ sabbadhammānaṃ bujghanato bodhanato ca sammāsambodhi. Sabbaññutaññānapadaṭṭhānaṃ maggaññānaṃ maggaññānapadaṭṭhānaṃca sabbaññutaññānaṃ “sammāsambodhī”ti vuccati. Tenāha—

1. Parikappanāya (Sī) 2. ...sadisā (Sī, Ka) 3. Khu 1. 37 piṭṭhe Dhammapade.
 4. Khu 1. 310 piṭṭhe Suttanipāte. 5. Khu 1. 4, 319 piṭṭhesu.
 6. Sabhāvabhūtaṃ sīlādibhāvitānanti (Ka) 7. Gāthā (Sī)
 8. Attūpanāyikā (Sī) 9. Bhāvitattabhāvanānaṃ (Sī) 10. Āvajjanabhāvanāya (Sī)

“Buddhoti yo so Bhagavā Sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmāṃ saccāni abhisambujjhi, tatha ca sabbaññutaṃ patto balesu¹ ca vasībhāvan”²ti.

Bodhaneyyabodhanattho hi balesu vasībhāvo. Paccakaṃ sayameva bodhīti paccakasambodhi, ananubuddho³ sayambhūñāṇena saccābhisamayoti attho. Sammāsambuddhānaṃ hi sayambhūñāṇatāya sayameva pavattamānopi saccābhisamayo sānubuddho aparimāṇānaṃ⁴ sattānaṃ saccābhisamayassa hetubhāvato. Imesaṃ pana so ekassāpi sattassa saccābhisamayahetu na hoti. Satthu dhammadesanāya savanante jātāti sāvakā. Sāvakānaṃ saccābhisamayo sāvakasambodhi. Tividhāpesā tiṇṇaṃ bodhisattānaṃ yathāsakaṃ āgamanīyapaṭipadāya matthakappattiyā satipaṭṭhānādīnaṃ sattatimsāya bodhipakkhiyadhammānaṃ bhāvanāparipūrīti veditabbā itarābhisamayānaṃ tadavinābhāvato. Na hi sacchikiriyaḥhisamayena vinā bhāvanābhisamayo sambhavati, sati ca bhāvanābhisamaye pahānābhisamayo pariññābhisamayo ca siddhoyeva hotīti.

Yadā hi mahābodhisatto paripūrīta⁵ bodhisambhāro carimabhava katapubbakicco Bodhimaṇḍaṃ āruyha “na tāvimaṃ pallaṅkaṃ bhindissāmi, yāva na me anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccissatī”⁶ti paṭiññaṃ katvā aparājītapallaṅke nisinna asampattāya eva sañjhāvelāya mārabalaṃ vidhamitvā purimayāme pubbenivāsānussatiñāṇena anekākāravokāre pubbe nivutthakkhandhe anussarivā majjhimayāme dibbacakkhuvisodhanena cutūpapātañāṇa-anāgataṃsañāṇāni adhigantvā pacchimayāme “kiccaṃ vatāyaṃ loko āpanno jāyati ca jīyati ca mīyati ca cavati ca upapajjati ca, atha ca panimassa dukkhassa nissaraṇaṃ nappajānāti jarāmarāṇassā”⁷ti-ādinā⁶ jarāmarāṇato paṭṭhāya paṭiccasamuppādamukhena vipassanaṃ abhinivisitvā mahāgahanaṃ chinditum nisadasilāyaṃ pharasum nisento⁷ viya kilesagahanaṃ chinditum lokanātho ñāṇapharasum tejento Buddhabhāvāya

1. Phalesu (Ka)

2. Khu 7. 363; Khu 8. 197; Khu 9. 172 piṭṭhesu.

3. Anubuddho (Sī, Ka)

4. Appamāṇānaṃ (Sī)

5. Pāramīparipūrīta... (Sī)

6. Dī 2. 26 piṭṭhe Mahāpadānasutte.

7. Sunisadento (Sī)

hetusampattiyā paripākam gatattā sabbaññutaññādhigamāya vipassanam gabbham¹ gaṇhāpento antarantarā nānāsamāpattiyō samāpajjitvā yathāvavattthāpīte nāmarūpe tilakkhaṇam āropetvā anupadadhammavipassanāvasena² anekākāravokārasaṅkhāre sammasanto chattimsakoṭisatasahassamukhena sammasanavāram vitthāretvā tattha mahāvajirañāsaṅkhāte vipassanāññāne tikkhe sūre pasanne vuṭṭhānagāminibhāvena pavattamāne yadā tam maggena ghaṭeti³, tadā maggapaṭipāṭiyā diyaḍḍhakilesasahassam khepento aggamaggakkhaṇe sammāsambodhim adhigacchati nāma, aggaphalakkhaṇato paṭṭhāya adhigato nāma. Sammāsambuddhabhāvato dasabalacatuvesārājādayopi tassa⁴ tadā hatthagatāyeva hontīti ayam tāva abhisamayato sammāsambodhipaṭipadā. Tadatthato pana mahābhinihārato paṭṭhāya yāva Tusitabhavane nibbatti, etthantare pavattam bodhisambhārasambharaṇam. Tattha yam vattabham, tam sabbākārasampannam Cariyāpiṭakavaṇṇanāyam vitthārato vuttamevāti tattha vuttanayeneva gehetabham.

Paccekabodhisattāpi paccekabodhiyā katābhinihārā anupubbena sambhata⁵ paccekasambodhisambhārā tādise kāle carimattabhāve ṭhitā ñāṇassa paripākagatabhāvena upaṭṭhitaṁ samveganimittaṁ gahetvā savisesam bhavādīsu ādīnavam disvā sayambhūñāṇena pavatti pavattihetuṁ nivatti nivattihetuṅca⁶ paricchinditvā “so ‘idaṁ dukkhan’ti yoniso manasi karotī”ti-ādīnā āgatanayena catusaccakammaṭṭhānam paribrūhentā attano abhinihārānurūpaṁ saṅkhāre⁷ parimaddantā anukkamena vipassanam ussukkāpetvā maggapaṭipāṭiyā aggamaggam adhigacchantā paccekasambodhim abhisambujjhanti nāma⁸, aggaphalakkhaṇato paṭṭhāya paccekasambuddhā nāma hutvā sadevakassa lokassa aggadakkhiṇeyyā honti.

Sāvakā pana Satthu sabrahmacārino vā catusaccakammaṭṭhānakatham sutvā tasmiṇyeva khaṇe kālantare vā tajjam paṭipattiṁ anutiṭṭhantā ghaṭentā vāyamantā vipassanam ussukkāpetvā, yadi vā paṭipadāya vaḍḍhantiyā⁹, saccāni

1. Vipassanāgabbham (Ka)

2. Anupadadhammam vipassanavasena (Sī)

3. Ghāṭeti (Sī)

4. Hissa (Ka)

5. Sammā vā (Sī), sambhavā (Ka)

6. Nibbattinibbattihetuṅca (Ka)

7. Abhinihārānurūpasāṅkhāre (Bahūsu)

8. Sayambū abhisambujjhanti nāma (Sī)

9. Paṭipadā calantiyā (Ka)

paṭivijjhantā attano abhinīhārānurūpasiddhi-aggasāvakaabhūmiyā vā kevalam vā aggamaggakkhaṇe sāvakasambodhim adhigacchanti nāma. Tato param sāvakabuddhā nāma honti sadevake loke aggasakkhiṇeyyā. Evaṃ tāva abhisamayato paccekasambodhi sāvakasambodhi ca vedhitabbā.

Tadattatho pana yathā mahābodhisattānaṃ heṭṭhimaparicchedena cattāri asaṅkhyeyyāni¹ kappānaṃ satasahassaṅca bodhisambhārasambharaṇaṃ icchitabbaṃ. Majjhimaparicchedena aṭṭha asaṅkhyeyyāni kappānaṃ satasahassaṅca, uparimaparicchedena soḷasa asaṅkhyeyyāni kappānaṃ satasahassaṅca, ete ca bhedaṃ paññādhikasaddhādhikavīriyādhikavasena vedhitabbā. Paññādhikānaṃ hi saddhā mandā hoti paññā tikkhā, tato ca upāyakosallassa visadanipuṇabhāvena na cirasseva pāramiyo pāripūriṃ gacchanti. Saddhādhikānaṃ paññā majjhimā hotīti² tesam nātisīghaṃ nātisāṇikaṃ pāramiyo pāripūriṃ gacchanti. Vīriyādhikānaṃ pana paññā mandā hotīti² tesam cireneva pāramiyo pāripūriṃ gacchanti. Na evaṃ paccekabodhisattānaṃ. Tesam hi satipi paññādhikabhāve dve asaṅkhyeyyāni kappānaṃ satasahassaṅca bodhisambhārasambharaṇaṃ icchitabbaṃ, na tato oraṃ. Saddhādhikavīriyādhikāpi vuttaparicchedato param katipaye eva kappe atikkamivā paccekasambodhim abhisambujjhanti, na tatiyaṃ asaṅkhyeyyanti. Sāvakabodhisattānaṃ pana yesam aggasāvakaabhāvāya abhinīhāro, tesam ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ kappānaṃ satasahassaṅca sambhārasambharaṇaṃ icchitabbaṃ. Yesam mahāsāvakaabhāvāya, tesam kappānaṃ satasahassameva, tathā Buddhassa mātāpitūnaṃ upaṭṭhākassa puttassa ca. Tattha yathā³—

“Manussattaṃ liṅgasampatti, hetu Sattāradassanaṃ.

Pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā.

Aṭṭhadhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatī”ti⁴—

evaṃ vutte aṭṭha dhamme samodhānetvā katapaṇidhānānaṃ mahābodhisattānaṃ mahābhinihārato pabhuti savisesaṃ dānādīsu vuttappayuttānaṃ divase divase Vessantaradānasadisam mahādānaṃ dentānaṃ tadanurūpasīlādike sabbapāramidhamme ācinantānampi yathāvuttakālaparicchedaṃ asampatvā antarā

1. Asaṅkhyeyyāni (Sī)

3. Yathā tathā (Ka)

2. Hoti (Sī)

4. Khu 4. 311 piṭṭhe Buddhavaṃse.

eva Buddhabhāvappatti nāma¹ natthi. Kasmā? Ñāṇassa aparipaccanato. Paricchinnakāle nipphāditaṃ viya hi sassam̐ Buddhañāṇam̐ yathāparicchinnakālavaseneva vuddhim̐ viruḷhim̐² vepullam̐ āpajjantam̐ gabbham̐ gaṇhantam̐ paripākam̐ gacchatīti evam̐—

“Manussattam̐ liṅgasampatti, vigatāsavadassanam̐.
Adhikāro chandatā ete, abhinīhārakāraṇā”ti³—

ime pañca dhamme samodhānetvā katābhinīhārānam̐ paccekabodhisattānam̐⁴ “adhikāro chandatā”ti dvaṅgasamannāgatāya patthanāya vasena katapaṇidhānānam̐ sāvakabodhisattānañca tattha tattha vuttakālaparicchedaṃ asampatvā antarā eva paccekasambodhiyā yathāvuttasāvakasambodhiyā ca adhigamo natthi. Kasmā? Ñāṇassa aparipaccanato. Imesampi hi⁵ yathā mahābodhisattānam̐ dānādīpāramīhi paribrūhitā paññāpāramī anukkamena gabbham̐ gaṇhantī paripākam̐ gacchantī Buddhañāṇam̐ paripūreti, evam̐ dānādīhi paribrūhitā anupubbena yathāraham̐ gabbham̐ gaṇhantī paripākam̐ gacchantī paccekabodhiñāṇam̐ sāvakabodhiñāṇaṃ paripūreti. Dānaparicayena hete tattha tattha bhava alobhajjhāsayatāya sabbattha asaṅgamānasā⁶ anapekkhacittā hutvā, sīlaparicayena susam̐vutakāyavācatāya suparisuddhakāyavacīkammantā parisuddhājīvā indriyesu guttadvārā bhojane mattañño hutvā jāgariyānuyogena cittam̐ samādahanti, svāyam̐ tesam̐ jāgariyānuyogo gatapaccāgatikavattavasena veditabbo.

Evam̐ pana paṭipajjantānam̐ adhikārasampattiyā appakasireneva atṭha samāpattiyo pañcābhiññā chaḷabhiññā adhiṭṭhānabhūtā pubbhāgavipassanā ca hatthagatāyeva honti⁷. Vīriyādato pana tadantogadhā eva. Yañhi paccekabodhiyā sāvakabodhiyā vā atthāya dānādīpuññasambharaṇe abhussahanam̐, idam̐ vīriyam̐. Yam̐ tadanuparodhassa sahanam̐, ayam̐ khanti. Yam̐ dānasīlādisamādānāvīsamvādanam̐, idam̐ saccam̐. Sabbatthameva⁸ acalāsamādhanādhiṭṭhānam̐, idam̐ adhiṭṭhānam̐. Yā dānasīlādīnam̐ pavattiṭṭhānabhūtesu sattesu hitesitā, ayam̐ mettā. Yam̐ sattānam̐ katavippakāresu ajjupekkhanam̐,

1. Buddhatthuppatti nāma (Ka), Buddhuppatti nāma (Nisya)

2. Viruḷam̐ (Sī)

3. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 46 piṭṭhe.

4. Paccekasambodhisattānam̐ (Ka)

5. Idam̐ padam̐ natthi (Sī)

6. Alaggamānasā (Sī)

7. Hoti (Sī)

8. Sabbatthakameva (Sī)

ayaṃ upekkhāti. Evaṃ dānasīlabhāvanāsu sīlasamādhipaññāsu ca sijjhamānāsu vīriyādayo siddhā eva honti. Sāyeva¹ paccekabodhi-atthāya sāvakaḥ bodhi-atthāya ca dānādipaṭipadā tesam bodhisattānam santānassa bhāvanato paribhāvanato bhāvanā nāma. Viseso dānasīlādīhi svābhisaṅkhate² santāne pavattā samathavipassanāpaṭipadā, yato te bodhisattā pubbayogāvacarasamudāgamasampannā honti. Tenāha Bhagavā—

“Pañcime Ānanda ānisaṃsā pubbayogāvacare, katame pañca, idhānanda pubbayogāvacaro diṭṭheva dhamme paṭikacca³ aññaṃ ārādheti, no ce diṭṭheva dhamme paṭikacca aññaṃ ārādheti, atha maraṇakāle aññaṃ ārādheti, atha devaputto samāno aññaṃ ārādheti, atha Buddhānaṃ sammukhībhāve khippābhiñño hoti, atha pacchime kāle paccekasambuddho hoti”⁴.

Iti pubbabhāgaṭipadābhūtāya pāramitāparibhāvitāya⁵ samathavipassanābhāvanāya nirodhagāminipaṭipadābhūtāya abhisamayasaṅkhātāya maggabhāvanāya ca bhāvitattabhāva Buddhapaccekabuddhabuddhasāvaka bhāvitattā nāma. Tesu idha Buddhasāvaka adhippetā.

Etta ca “sīhānaṃvā”⁶ti iminā therānaṃ sīhasamānavuttitādassanena attano paṭipakkhehi anabhibhavanīyataṃ, te ca abhibhuyya pavattim dasseti. “Sīhānaṃva nadantānaṃ -pa- gāthā”⁷ti iminā Theragāthānaṃ sīhanādasadisatādassanena tāsam paravādehi anabhibhavanīyataṃ, te ca abhibhavitvā pavattim dasseti. “Bhāvitattānaṃ”⁸ti iminā tadubhayassa kāraṇaṃ vibhāveti. Bhāvitattabhāvena therā idha sīhasadisā⁶ vuttā, tesaṅca gāthā sīhanādasadisiyo⁷. “Atthūpanāyikā”⁸ti iminā abhibhavane payojanaṃ dasseti. Tattha therānaṃ paṭipakkho nāma saṅkilesadhammo, tadabhibhavo tadaṅgavikkhambhanappahānehi saddhim samucchadappahānaṃ. Tasmim sati paṭipassaddhippahānaṃ nissaraṇappahānaṅca siddhameva hoti, yato te

1. Tadeva (sabbattha)

2. Samabhisaṅkhate (Sī)

3. Paṭigacceva (Sī)

4. Pariyesitabbaṃ.

5. Pāramitāparibhāvanāya (Ka)

6. Sīhasadisāti (Sī)

7. Sīhanādasadisā (Sī)

bhāvitattāti vuccanti. Maggakkhaṇe hi ariyā appamādabhāvanam bhāventi nāma, aggaphalakkhaṇato paṭṭhāya bhāvitattā nāmāti vuttovāyamattho¹.

Tesu tadaṅgappahānena nesam sīlasampadā dassitā, vikkhambhanappahānena samādhisampadā, samucchadappahānena paññāsampadā, itarena tāsam phalaṃ dassitaṃ. Silena ca tesam paṭipattiyā ādikalyāṇatā dassitā, “ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ, sīlaṅca suvisuddham”, “sīle paṭiṭṭhāya”³ “sabbapāpassa akaraṇan”⁴ ca vacanato sīlaṃ paṭipattiyā ādikalyāṇamva⁵ avippaṭisārādiguṇāvahattā. Samādhinā majjhakalyāṇatā⁶ dassitā, “cittaṃ bhāvayaṃ”³ “kusalassa upasampadā”⁴ ca vacanato samādhi paṭipattiyā majjhakalyāṇova⁷, iddhividhādiguṇāvahattā. Paññāya pariyosānakalyāṇatā⁸ dassitā, “sacittapariyodapanam”⁴ “paññaṃ bhāvayan”³ ca vacanato paññaṃ paṭipattiyā pariyosānamva⁹, paññuttarato kusalānaṃ dhammānaṃ sāva kalyāṇā iṭṭhāniṭṭhesu tādibhāvāvahattā.

“Selo yathā ekaghano, vātena na samīrati.

Evaṃ nindāpasamsāsu, na samiñjanti paṇḍitā”¹⁰—

hi vuttaṃ.

Tathā sīlasampadāya tevijjabhāvo dassito. Sīlasampattiṃ hi nissāya tisso vijjā papuṇanti. Samādhisampadāya chaḷabhiññābhāvo. Samādhisampattiṃ hi nissāya chaḷabhiññā pāpuṇanti. Paññāsampadāya pabhinnapaṭisambhidābhāvo. Paññāsampadaṃ hi nissāya catasso paṭisambhidā pāpuṇanti. Iminā tesam therānaṃ keci tevijjā, keci chaḷabhiññā, keci paṭisambhidāpattāti ayamattho dassitoti veditabbaṃ.

Tathā sīlasampadāya tesam kāmasukhānuyogasaṅkhātassa antassa parivajjanaṃ dasseti. Samādhisampadāya attakilamathānuyogasaṅkhātassa, paññāsampadāya majjhimāya paṭipadāya¹¹ sevanaṃ dasseti. Tathā sīlasampadāya tesam vītikkamappa-hānaṃ kilesānaṃ dasseti.

Samādhisampadāya

1. Vutto cāyamattho (Sī)	2. Sam 3. 124 piṭṭhe.	3. Sam 1. 13 piṭṭhe.
4. Khu 1. 41; Dī 1. 42 piṭṭhesu.	5. Ādikalyāṇatā ca (Sī)	6. ...tā ca (Sī)
7. Kalyāṇatā ca (Sī)	8. ...tā ca (Sī)	9. Pariyosānaṃ (Sī)
10. Vi 3. 272; Khu 1. 25 piṭṭhesu.		11. Paṭipattiyā (Sī)

pariyuṭṭhānappahānaṃ, paññāsampadāya anusayappahānaṃ dasseti. Sīlasampadāya vā duccharitasamkilesavisodhanaṃ, samādhisampadāya taṇhāsamkilesavisodhanaṃ, paññāsampadāya diṭṭhisamkilesavisodhanaṃ dasseti. Tadaṅgappahānena vā nesam apāyasamatikkamo dassito. Vikkhambhanappahānena kāmādhātusamatikkamo, samucchēdappahānena sabbabhavasamatikkamo dassitoti veditabbaṃ.

“Bhāvitattānaṃ”ti vā ettha sīlabhāvanā cittabhāvanā paññābhāvanāti tisso bhāvanā veditabbā kāyabhāvanāya tadantogadhattā. Sīlabhāvanā ca paṭipattiyā ādīti sabbam purimasadisam. Yathā pana sīhanādaṃ pare miḡagaṇā na sahani, kuto abhibhave¹, aññadatthu sīhanādova te abhibhavati. Evameva aññatitthiyavādā therānaṃ vāde na sahani, kuto abhibhave, aññadatthu theravādāva te abhibhavanti. Tam kissa hetu? “Sabbe saṅkhārā aniccā, sabbe saṅkhārā dukkhā, sabbe dhammā anattā”ti² “nibbānadhātū”ti ca pavattanato. Na hi dhammato sakkā kenaci aññathā kātum appaṭivattanīyato. Yam panettha vattabbaṃ, tam parato āvi³ bhavissati. Evamettha saṅkhepeneva paṭhamagāthāya atthavibhāvanā veditabbā.

Dutiyaḡāthāyaṃ pana ayaṃ sambandhadassanamukhena atthavibhāvanā. Tattha yesam therānaṃ ḡāthā sāvetukāmo, te sādhaṇavasena nāmato gottato guṇato ca kittetum “yathānāmā”ti-ādi vuttam. Asādhāṇato pana tattha tattha ḡāthāsveva āvi bhavissati. Tattha **yathānāmā**ti yaṃyaṃ nāmā, subhūti mahākoṭṭhikoti-ādinā nayena nāmadheyyena paññātāti⁴ attho. **Yathāgottā**ti yaṃyaṃgottā, Gotamo Kassapoti-ādinā nayena kulapadesena yāya yāya jātiyā paññātāti⁵ attho. **Yathādhammavihāriṇoti** yādisadhammavihāriṇo, pariyaṭṭiparamatāyaṃ aṭṭhātva yathānurūpaṃ samāpattivihāriṇo hutvā vihariṃ sūti attho. Atha vā **yathādhammavihāriṇoti** yathādhammā vihariṇo ca⁶, yādisasilādidhammā dibbavihārādīsu

1. Abhibhāvo (Sī, Ka) 2. Khu 1. 53 piṭṭhe Dhammapade. 3. Āvi (Bahūsu)
 4. Yathāpaññātāti (Sī, Ka) 5. Samaññātāti (Sī)
 6. Yathādhammatāya vihariṇo ca (Sī), yathādhammā yathāvihāriṇo ca (?)

abhiṅhaso viharamānā¹ yādisavihārā cāti attho. **Yathādhimuttā**ti yādisa-adhimuttikā saddhādhimuttipaṇṇādhimuttīsu yaṃyaṃmadhimuttikā, suññatamukhādīsu² vā yathā yathā nibbānaṃ adhimuttāti yathādhimuttā. “Nibbānaṃ adhimuttānaṃ, atthaṃ gacchanti āsavā”ti³ hi vuttaṃ. Ubhayaṃ cetaṃ pubbabhāgavasena veditabbaṃ. Arahattappattito⁴ pubbeyeva hi yathāvuttamadhimuccanaṃ⁵. na parato. Tenāha Bhagavā—

“Assaddho akataññū ca, sandhicchedo ca yo naro”ti-ādi⁶.

“Yathāvimuttā”ti vā pāṭho, paṇṇāvimutti-ubhatobhāgavimuttīsu yaṃyaṃvimuttikāti attho. **Sappaṇṇā**ti tihetukapaṭṭisandhipaṇṇāya pārihārikapaṇṇāya bhāvanāpaṇṇāya cāti tividhāyapi paṇṇāya paṇṇavanto. **Vihariṃ sūti** tāya eva sappaṇṇātāya yathāladdhena phāsuvihārenea vasimsu. **Atanditā**ti analasā, attahitapaṭṭipattiyāṃ yathābalaṃ parahitapaṭṭipattiyāṃ ca⁷ uṭṭhānavantoti attho.

Ettha ca pana⁸ nāmagotaggahaṇena tesāṃ⁹ therānaṃ pakāsapaṇṇātabhāvaṃ dasseti. Dhammavihāraggahaṇena sīlasampadaṃ samādhisampadañca dasseti. “Yathādhimuttā sappaṇṇā”ti iminā paṇṇāsampadaṃ. “Atanditā”ti iminā sīlasampadādīnaṃ kāraṇabhūtaṃ vīriyasampadaṃ dasseti. “Yathānāmā”ti iminā tesāṃ pakāsanaṃamataṃ dasseti. “Yathāgottā”ti iminā saddhānusārīdhammānusārīgotta-sampattisamudāgamaṃ, “yathādhammavihārino”ti-ādīnaṃ sīlasamādhipaṇṇāvimuttivimuttiñānadassana¹⁰ sampattisamudāgamaṃ, “atanditā”ti iminā evaṃ attahitasampattiyāṃ ṭhitānaṃ parahitapaṭṭipattim dasseti.

Atha vā “yathānāmā”ti idaṃ tesāṃ therānaṃ garūhi¹¹ gahitanāmadheyya-dassanaṃ samaññāmatkittanato. “Yathāgottā”ti idaṃ kulaputtabhāvadassanaṃ kulāpadesa¹² kittanato. Tene nesāṃ saddhāpabbajitabhāvaṃ

-
1. Abhiṅhato (Ka)	2. Suññatasukhādīsu (Ka)	
3. Khu 1. 46 Dhammapade.	4. Yathādhammā yathāvihārino ca arahattappattito (Sī)	
5. ...madhimuttaṃ (Sī)	6. Khu 1. 27 piṭṭhe Dhammapade.	
7. Parahitasādhitāya (Ka)	8. Idaṃ padaṃ natthi (Sī, Ka)	9. Tesāṃ tesāṃ (Sī)
10. Vimuttiñāṇa (Ka)	11. Gūrūhi (Sī)	12. Kulappadesa... (Ka)

dasseti. “Yathādhammavihārino”ti idaṃ caraṇasampattidassanaṃ sīlasaṃvarādīhi samaṅgībhāvadīpanato. “Yathādhimuttā sappaññā”ti idaṃ nesaṃ vijjāsampattidassanaṃ āsavakkhayapariyosānāya ñāṇasampattiyā adhigamaparidīpanato. “Atanditā”ti idaṃ vijjācaraṇasampattīnaṃ¹ adhigamūpāyadassanaṃ. “Yathānāmā”ti vā iminā tesāṃ pakāsanānāmataṃyeva² dasseti. “Yathāgottā”ti pana iminā pacchimacakkadvayasampattim dasseti. Na hi sammā-appaṇihittano pubbe ca akatapuññassa saddhānusārīdhammānusārino gottasampattisamudāgamo sambhavati. “Yathādhammavihārino”ti iminā tesāṃ purimacakkadvayasampattim dasseti. Na hi appatirūpe dese vasato pappurisūpanissayarahitassa ca tādisā guṇavisesā sambhavanti. “Yathādhimuttā”ti iminā saddhammasavanasampadāsamāyogaṃ dasseti. Na hi paratoghosena vinā sāvakānaṃ saccasampañivedho sambhavati. “Sappaññā atanditā”ti iminā yathāvuttassa guṇavisesassa abyabhicārihetum³ dasseti ñāyārambhadassanato.

Aparo nayo—“yathāgottā”ti ettha gottakittanena tesāṃ therānaṃ yonisomanasikārasampadaṃ dasseti yathāvuttagottasampannassa yonisomanasikārasambhavato. “Yathādhammavihārino”ti ettha dhammavihāraggahaṇena saddhammasavanasampadaṃ dasseti saddhammasavanena vinā tadabhāvato. “Yathādhimuttā”ti iminā matthakappattaṃ dhammānudhammapaṭipadaṃ dasseti. “Sappaññā”ti iminā sabbattha sampajānakāritaṃ. “Atanditā”ti iminā vuttanayena attahitasampattim paripūretvā tṭhītanāṃ paresāṃ hitasukhāvahāya paṭipattiyāṃ akilāsuhāvamaṃ dasseti. tathā “yathāgottā”ti iminā nesaṃ saraṇagamanaṃ sampadā dassitā saddhānusārīgottakittanato. “Yathādhammavihārino”ti iminā sīlakkhandhapubbaṅgamo samādhikkhandho dassito. “Yathādhimuttā sappaññā”ti iminā paññakkhandhādayo. saraṇagamanaṃ sāvakaguṇānaṃ ādi, samādhi majjhe⁴, paññā pariyosānanti ādimajjhapariyosānadassanena sabbepi sāvakaguṇā dassitā honti.

Īdisī pana guṇavibhūti yāya sammāpaṭipattiyā tehi adhigatā, taṃ dassetum **“tatha tatha vipassivā”**ti-ādi vuttaṃ. **Tatha tathā**ti tesu

1. Caraṇasampattīnaṃ (Sī, Ka)

2. Pakāsanānāmamattāṃyeva (Ka)

3. Abyabhicārihetum (Sī)

4. Majjho (Ka)

tesu araṇṇarukkhamūlapabbatādīsu vivittasenāsanesu. Tattha tatthāti vā tasmim tasmim udānādīkāle. **Vipassitvāti** sampassitvā¹. Nāmarūpavavatthāpanapaccayapariggahehi² diṭṭhivisuddhikaṅkhāvitaraṇavisuddhiyo sampādetvā kalāpasammasanādikkamena pañcamaṃ visuddhaṃ adhigantvā paṭipadāñāṇadassanavisuddhiyā matthakaṃ pāpanavasena vipassanaṃ ussukkāpetvā. **Phusitvāti** patvā sacchikatvā. **Accutaṃ padanti** nibbānaṃ. Taṃ hi sayam acavanadhammattā, adhigatānaṃ accutihetubhāvato ca natthi ettha cutīti “accutaṃ”. Saṅkhatadhammehi asammissabhāvatāya tadatthikehi paṭipajjitabbatāya ca “padaṇ”ti ca vuccati. **Katantanti** katassa antaṃ. Yo hi tehi adhigato ariyamaggo, so attano paccayehi uppāditattā kato nāma, tassa pana pariyoṣānabhūtaṃ phalaṃ katantoti adhippetam. Taṃ katantaṃ aggaphalaṃ. Atha vā paccayehi katattā nipphāditattā katā nāma saṅkhatadhammā, tannissaraṇabhāvato katanto nibbānaṃ. Taṃ katantaṃ. **Paccavekkhantīti**³ “adhigataṃ vata mayā ariyamaggādhigamena idam ariyaphalaṃ, adhigatā asaṅkhatā dhātū”ti ariyaphalanibbānāni vimuttiñāṇadassanena paṭipatthim avekkhamānā. Atha vā saccasampaṭivedhavasena yaṃ ariyena karaṇīyaṃ⁴ pariññādisoḷasavidhaṃ kiccaṃ aggaphale ṭhitena nipphāditattā pariyoṣāpitattā⁵ kataṃ nāma, evaṃ kataṃ taṃ paccavekkhantā. Etena pahīnakilesapaccavekkhaṇaṃ dassitaṃ. Purimanayena pana itarapaccavekkhaṇānīti ekūnavīsati⁶ paccavekkhaṇāni dassitāni honti.

Imamatthanti ettha **imanti** sakalo Theratherīgāthānaṃ attho attano itaresaṅca tattha sannipatitānaṃ dhammasaṅgāhakamahātherānaṃ buddhiyaṃ viparivattamānatāya āsanno paccakkhoti ca katvā vuttaṃ. **Atthanti** “channāme⁷ kuṭikā”ti-ādīhi gāthāhi vuccamānaṃ attūpanāyikaṃ parūpanāyikaṃ lokiya lokuttarapaṭisaṃyuttaṃ attham. **Abhāsisunti**⁸ gāthābandhavasena kathesuṃ, taṃdīpaniyo idāni mayā vuccamānā tesam bhāvitattānaṃ gāthā atthūpanāyikā suṇāthāti yojanā. Te ca mahātherā evaṃ

1. Sammasitvā (Ka)

3. Paccavekkhanto (Sī)

5. Pariyositattā (Sī)

7. Channā mesā (Ka)

2. ...pariggahādīhi (Sī)

4. Akaraṇīyaṃ (Sī)

6. Ekūnavīsati (Sī)

8. Abhāsim sūti (Sī)

kathentā attano sammapaṭipattipakāsanīhi gāthāhi sāsanassa ekantaniyyānika¹ vibhāvanena² parepi tattha sammāpaṭipattiyam niyojentīti etamattham³ dīpeti āyasmā Dhammabhaṇḍāgāriko, tathā dīpento ca imāhi gāthāhi tesam thomanam tāsāca tesam vacanassa nidānabhāvena ṭhapanam ṭhānagatamevāti⁴ dassetiṭi daṭṭhabbam.

Nidānagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ekakanipāta

1. Paṭhamavagga

1. Subhūtittheragāthāvaṇṇanā

Idāni **channā me⁵ kuṭīkāti**-ādinayappavattānam Theragāthānam atthavaṇṇanā hoti. Sā panāyam atthavaṇṇanā yasmā tāsam tāsam gāthānam aṭṭhuppattim pakāsetvā vuccamānā pākaṭā hoti suviññeyyā ca, tasmā tattha tattha aṭṭhuppattim pakāsetvā atthavaṇṇanam karissāmāti.

Tattha **channā me kuṭīkāti**gāthāya kā uppatti? Vuccate—ito kira kappasatasahassamatthake anuppanneyeva Padumuttare Bhagavati Lokanāthe Haṁsavatīnāmake⁶ nagare aññatarassa brāhmaṇamahāsālassa eko putto uppajji. Tassa “Nandamāṇavo”ti nāmam akaṁsu. So vayappatto tayo vede uggaṇhitvā tattha sāram apassanto attano parivārabhūtehi catucattālīsāya māṇavakasahashehi saddhim pabbatapāde isipabbajjam pabbajitvā aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo nibbattesi. Antevāsikānampi kammaṭṭhānam ācikkhi. Tepi na cireneva jhānalābhino ahesum.

1. Nīyānika (Ka)

2. Vibhāvane (Sī)

3. Evamattham (Sī)

4. Nidānabhāvena pākaṭam uttānam gatamevāti (Sī)

5. Channā mesā (Ka)

6. Haṁsavatīnāmake (Sī, Ka)

Tena ca samayena¹ Padumuttaro Bhagavā loke uppajjitvā
 Haṃsavatīnagaraṃ upanissāya viharanto ekadivasaṃ paccūsasamaye lokāṃ
 volokento Nandatāpasassa antevāsikajaṭilānaṃ arahattūpanissayaṃ,
 Nandatāpasassa ca dvīhaṅgehi samannāgatassa sāvakaṭṭhānantarassa
 patthanaṃ disvā pātova sarīrapaṭijagganaṃ katvā pubbaṅhasamaye
 pattacīvaramādāya aññaṃ kañci anāmantetvā siho viya ekacaro
 Nandatāpasassa antevāsikesu phalāphalathāya gatesu “Buddhabhāvaṃ me
 jānātū”ti passantasseva Nandatāpasassa ākāśato otarivā pathaviyaṃ
 patiṭṭhāsi. Nandatāpaso Buddhānubhāvañceva lakkhaṇapāripūriṃ ca disvā
 lakkhaṇamante sammāsivā “imehi lakkhaṇehi samannāgato nāma agāraṃ
 ajjhāvasanto rājā hoti cakkavattī, pabbajanto loke vivaṭacchado² sabbaññū
 Buddho hoti, ayaṃ purisājānīyo nissamsayaṃ Buddho”ti ñatvā
 paccuggamaṃ katvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā āsanaṃ paññāpetvā adāsi.
 Nisīdi Bhagavā paññatte āsane. Nandatāpasopi attano anucchavikaṃ āsanaṃ
 gahetvā ekamantaṃ³ nisīdi.

Tasmim samaye catucattālīsahassajaṭilā paṇītapānītāni ojavantāni
 phalāphalāni gahetvā ācariyassa santikaṃ sampattā Buddhānañceva
 ācariyassa ca nisinnāsaṇaṃ oloketā āhaṃsu “ācariya mayaṃ ‘imasmiṃ
 loke tumhehi mahantataro natthī’ti vicarāma, ayaṃ pana puriso tumhehi
 mahantataro maññe”ti⁴. Nandatāpaso “tātā kiṃ vadetha, sāsapena⁵ saddhiṃ
 aṭṭhasaṭṭhisatasahassayojanubbedhaṃ Sineruṃ upametuṃ icchatha,
 Sabbaññubuddhena saddhiṃ mā maṃ upamitthā”ti⁶ āha. Atha te tāpasā
 “sace ayaṃ orako abhavissa, na amhākaṃ ācariyo evaṃ upamaṃ āhareyya,
 yāva mahā vatāyaṃ purisājānīyo”ti pādesu nipatitvā siraṣā vandiṃsu. Atha
 te ācariyo āha “tātā amhākaṃ Buddhānaṃ anucchaviko deyyadhammo
 natthi, Bhagavā ca bhikkhācāraṇāyaṃ idhāgato, tasmā mayaṃ yathābalaṃ
 deyyadhammaṃ dassāma, tumhe yaṃ yaṃ paṇītaṃ phalāphalaṃ ānītaṃ,
 taṃ taṃ āharathā”ti vatvā āharāpetvā hatthe dhovitvā sayam Tathāgatassa
 patte patiṭṭhāpesi.

1. Tena ca samayena pana (Sī) 2. Vivattacchado (Sī) 3. Ekamante (Sī)

4. Mahantataroti maññeti (Ka) 5. Kiṃ sāsapena (Ka) 6. Saddhiṃ upamitthāti (Ka)

Satthārā phalāphale¹ paṭiggahitamatte devatā dibbojaṃ pakkhipim̄su. Tāpaso udakampi sayameva parissāvetvā adāsi. Tato bhojanakiccaṃ niṭṭhāpetvā nisinne Satthari sabbe antevāsike pakkosivā Satthu santike saraṇīyaṃ kathaṃ kathento nisīdi. Satthā “bhikkhusaṃgho āgacchatū”ti cintesi. Bhikkhū Satthu cittaṃ ñatvā satasahassamattā khīṇāsavā āgantvā Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭham̄su.

Nandatāpaso antevāsike āmantesi “tātā Buddhānaṃ nisinnāsanampi nīcaṃ, samaṇasatasahassassapi āsanaṃ natthi, tumhehi ajja uḷāraṃ Bhagavato bhikkhusaṃghassa ca sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭati, pabbatapādato vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharathā”ti. Acinteyyattā iddhivisayassa muhutteneva vaṇṇagandhasampannāni pupphāni āharitvā Buddhānaṃ yojanappamāṇaṃ pupphāsaṇaṃ paññāpesuṃ. Aggasāvākānaṃ tigāvutaṃ, sesabhikkhūnaṃ aḍḍhayaṇanikādibhedānaṃ, saṃghanavakassa usabhamattaṃ ahosi. Evaṃ paññattesu āsanesu Nandatāpaso Tathāgatassa purato añjaliṃ paggayha ṭhito “bhante mayhaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya imaṃ pupphāsaṇaṃ abhiruhathā”ti āha. Nisīdi Bhagavā pupphāsane. Evaṃ nisinne Satthari Satthu ākāraṃ ñatvā bhikkhū² attano attano pattāsane nisīdim̄su³. Nandatāpaso mahantaṃ pupphachattaṃ gahetvā Tathāgatassa matthake dhārento aṭṭhāsi. Satthā “tāpasānaṃ ayaṃ sakkāro mahapphalo hotū”ti nirodhasamāpattiṃ samāpajji. Satthu samāpannabhāvaṃ ñatvā bhikkhūpi samāpajjim̄su⁴. Tathāgate sattāhaṃ nirodhaṃ samāpajjitvā nisinne antevāsikā bhikkhācārakāle sampatte vanamūlaphalāphalaṃ⁵ paribhuñjitvā sesakāle Buddhānaṃ añjaliṃ paggayha tiṭṭhanti. Nandatāpaso pana bhikkhācārampi agantvā pupphachattaṃ dhārento sattāhaṃ pītisukheneva vītināmeti.

Satthā nirodhato vuṭṭhāya araṇavihāri-aṅgena dakkhiṇeyyaṅgena cāti dvīhi aṅgehi samannāgataṃ ekaṃ sāvakaṃ “isigaṇassa pupphāsaṇānumodanaṃ karohī”ti āṇāpesi. So cakkavattirañño santikā paṭiladdhamahālābho mahāyodho viya tuṭṭhamānaso attano

1. Phalāphalaṃ (Ka)

2. Bhikkhūsu (Sī)

3. Nisinnessu (Sī)

4. Samāpattiṃ samāpajjim̄su (Sī)

5. Vanamūlaphalaṃ (Ka)

visaye ṭhatvā Tepiṭakam Buddhavacanam sammasitvā anumodanam akāsi. Tassa desanāvasāne Satthā sayam dhammam desesi. Desanāpariyosāne sabbe catucattālīsasahassatāpasā arahattam pāpuṇimsu. Satthā “etha bhikkhavo”ti hattham pasāresi. Tesam tāvadeva kesamassu¹ antaradhāyi. Aṭṭha parikkhārā kāye paṭimukkāva ahesum. Saṭṭhivassattherā viya Satthāram parivārayimsu. Nandatāpaso pana vikkhittacittatāya visesam nādhigacchi. Tassa kira Araṇavihārittherassa santike dhammam sotum āraddhakālato paṭṭhāya “aho vatāhampi anāgate uppajjanakabuddassa sāsane iminā sāvakena laddhadhuram labheyyan”ti cittam udapādi. So tena parivitakkena maggaphalapaṭivedham kātum nāsakki. Tathāgataṃ pana vanditvā sammukhe ṭhatvā āha “bhante yena bhikkhunā isigaṇassa pupphāsanaṇumodanā katā, ko nāmāyam tumhākam sāsane”ti. Araṇavihāri- aṅge dakkhiṇeyya-aṅge ca etadaggaṃ patto eso bhikkhūti. “Bhante yvāyam mayā sattāham pupphachattam dhārentena sakkāro kato, tena adhikārena na aññam sampattam patthemī, anāgate pana ekassa Buddhassa sāsane ayam thero viya dvīhaṅgehi samannāgato sāvako bhaveyyan”ti patthanamakāsi.

Satthā “samijjhissati nu kho imassa tāpasassa patthanā”ti anāgataṃsaññaṃ pesetvā olokento kappasatasahassam atikkamitvā samijjhanakabhāvam disvā Nandatāpasam āha “na te ayam patthanā moghā bhavissati, anāgate kappasatasahassam atikkamitvā Gotamo nāma Buddho uppajjissati, tassa santike samijjhissati”ti vatvā dhammakatham kathetvā bhikkhusamghaparivuto ākāsam pakkhandi. Nandatāpaso yāva cakkhupathasamatikkamā Satthāram bhikkhusamghaṇca uddissa añjalim paggayha aṭṭhāsi. So aparabhāge kālena kālam Satthāram upasaṅkamitvā dhammam suṇi. Aparihīnajjhānova kālaṅkatvā brahmaloke nibbatto. Tato pana cuto aparānipi pañca jātisatāni pabbajitvā ārañṇako ahoṣi. Kassapasammāsambuddhakālepi pabbajitvā ārañṇako hutvā gatapaccāgatavattam pūresi. Etam kira vattam aparipūretvā

1. Kesamassum (Sī)

mahāsāvabhāvaṃ pāpuṇantā nāma natthi. Gatapaccāgatavattaṃ pana
 Āgamaṭṭhakathāsu¹ vuttanayeneva veditabbaṃ. So vīsativassasahassāni
 gatapaccāgatavattaṃ pūretvā kālaṅkatvā kāmāvacaradevaloke
 Tāvatisabhavane nibbatti. Vuttañhettaṃ **Apadāne**²—

“Himavantassāvidūre, Nisabho nāma pabbato.
 Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

Kosiyo nāma nāmena, jaṭilo uggatāpano.
 Ekākiyo³ adutiyo, vasāmi nisabhe tadā.

Phalaṃ mūlañca paṇṇaṅca, na bhuñjāmi ahaṃ tadā.
 Pavattaṃva supātāhaṃ⁴, upajīvāmi tāvade.

Nāhaṃ kopemi ājīvaṃ, cājamānopi jīvitam.
 Ārādhemi sakaṃ cittaṃ, vivajjemi anesanaṃ.

Rāgūpasamhitaṃ cittaṃ, yadā uppajjate mama.
 Sayamva paccavekkhāmi, ekaggo⁵ taṃ damemahaṃ.

Rajjase rajjanīye ca, dussanīye ca dussase.
 Muiyase mohanīye ca, nikkhamassu vanā tuvaṃ.

Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassinaṃ.
 Mā kho visuddhaṃ dūseti, nikkhamassu vanā tuvaṃ.

Agāriko bhavitvāna, yadā puttaṃ labhissasi.
 Ubhopi mā virādhesi, nikkhamassu vanā tuvaṃ.

Chavālātaṃ yathā kaṭṭhaṃ, na kvaci kiccakāraṇaṃ⁶.
 Neva gāme araṇṇe vā, na hi taṃ kaṭṭhasammataṃ.

Chavālātūpamo tvaṃ’si, na gihī nāpi saññato.
 Ubhato muttako ajja, nikkhamassu vanā tuvaṃ.

Siyā nu kho tava etaṃ, ko pajānāti te idaṃ.
 Saddhāduraṃ vahisi me, kosajjabahulāya ca.

1. Dī-Ṭṭha 1. 167; Ma-Ṭṭha 1. 259 piṭṭhādīsu.

3. Ekākiyo (Ka)

5. Ekako (Sī)

2. Khu 3. 74 piṭṭhādīsu.

4. Pavattapaṇḍupattānaṃ (Sī)

6. Natheva kiccakāraṇaṃ (Sī)

Jigucchissanti taṃ viññū, asuciṃ nāgariko yathā.
Ākaḍḍhitvāna isayo, codayissanti taṃ sadā.

Taṃ viññū pavadissanti¹, samatikkantasāsanāṃ.
Saṃvāsaṃ alabhanto hi, kathaṃ jīvihisi tuvaṃ.

Tidhāpabhinnaṃ Mātaṅgaṃ, kuñjaraṃ saṭṭhihāyanāṃ.
Balī nāgo upagantvā, yūthā nīharate gajaṃ.

Yūthā vinissaṭo santo, sukhaṃ sātāṃ na vindati.
Dukkhito vimano² hoti, pajjhāyanto pavedhati.

Tatheva jaṭilā tampi, nīharissanti dummatim.
Tehi tvaṃ nissaṭo santo, sukhaṃ sātāṃ na lacchasi.

Divā vā yadi vā rattim, sokasallasamappito.
Dayhati pariḷāhena, gajo yūthāva nissaṭo.

Jātarūpaṃ yathā kūṭaṃ, neva jhāyati katthaci.
Tathā sīlavīhino tvaṃ, na jhāyissasi katthaci.

Agāraṃ vasamānopi, kathaṃ jīvihisi tuvaṃ.
Mattikaṃ pettikañcāpi, natthi te nihitaṃ dhanāṃ.

Sayaṃ kammaṃ karitvāna, gatte sedaṃ pamocayaṃ.
Evaṃ jīvihisi gehe, sādhu te taṃ na rucati.

Evāhaṃ tattha vāremi, saṃkilesagataṃ manāṃ.
Nānādharmakathaṃ katvā, pāpā cittaṃ nivārayim.

Evaṃ me viharantissa, appamādavihārino.
Timsavassasahassāni, vipine me³ atikkamuṃ.

Appamādarataṃ disvā, uttamatthaṃ gavesakaṃ.
Padumuttarasambuddho, āgacchi mama santikaṃ.

Timbarūsakavaṇṇābho⁴, appameyyo anūpamo.
Rūpenā'sadiso Buddho, ākāse caṅkamī tadā.

1. Pavaḍḍhissanti (Sī)

3. Pavane ca (Sī)

2. Dummano (Sī)

4. Timbarūpakkavaṇṇābho (Sī)

Suphullo sālārājāva, vijjūva'bbhaghanantare¹.
 Ñāṇenā'sadiso Buddho, ākāse caṅkamī tadā.
 Sīharājāva'sambhīto, Gajarājāva dappito².
 Lāsito³ byaggharājāva, ākāse caṅkamī tadā.
 Siṅgīnikkhasavaṇṇābho, khadirāṅgārasannibho.
 Maṇi yathā jotiraso, ākāse caṅkamī tadā.
 Visuddhakeḷāsanibho, puṇṇamāyeva cantimā.
 Majjhanhikeva sūriyo, ākāse caṅkamī tadā.
 Disvā nabhe caṅkamantaṃ, evaṃ cintesahaṃ tadā.
 Devo nu kho ayaṃ satto, udāhu manujo ayaṃ.
 Na me suto vā diṭṭho vā, mahiyā ediso naro.
 Api mantapadaṃ atthi, ayaṃ Satthā bhavissati.
 Evāhaṃ cintayitvāna, sakaṃ cittaṃ pasādiyim.
 Nānāpupphañca gandhañca, sannipātesahaṃ tadā.
 Pupphāsaṇaṃ paññāpetvā, sādhuḥcittaṃ manoramam.
 Narasārathinaṃ aggaṃ, idaṃ vacanamabravim.
 Idaṃ me āsaṇaṃ vīra, paññattaṃ tava'nucchavaṃ.
 Hāsayanto mamaṃ cittaṃ, nisīda kusumāsane.
 Nisīdi tattha Bhagavā, asambhītova kesarī.
 Sattarattindivaṃ Buddho, pavare kusumāsane.
 Namassamāno aṭṭhāsīm, sattarattindivaṃ aham.
 Vuṭṭhahitvā samādhimhā, Satthā loke anuttaro.
 Mama kammaṃ pakittento, idaṃ vacanamabravi.
 Bhāvehi Buddhānussatiṃ, bhāvanānāmanuttaram.
 Imaṃ satim bhāvayitvā, pūrayissasi mānaṃ⁴.

1. Vijjhūva gaganantare (Sī)

3. Durāsado (Sī)

2. Dammito (Ka)

4. Pūrayassu sumānaṃ (Sī)

Timsakappassahassāni, devaloke ramissasi.
 Asītikkhattum Devindo, devarajjam karissasi.
 Sahassakkhattum cakkavattī, rājā raṭṭhe bhavissasi.

 Padesarajjam vipulam, gaṇanāto asaṅkhiyam.
 Anubhossasi tam sabbam, Buddhānussatiyā phalam.

 Bhavābhavē saṃsaranto, mahābhogaṃ labhissasi.
 Bhoge te ūnatā natthi, buddhānussatiyā phalam.

 Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

 Asītikotiṃ chaḍḍetvā, dāse kammakare bahū.
 Gotamassa Bhagavato, sāsane pabbajissasi.

 Ārādhayitvā Sambuddham, Gotamaṃ Sakyapuṅgavam.
 Subhūti nāma nāmena, hessasi Satthu sāvako.

 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, dakkhiṇeyyagaṇamhi tam.
 Tathāraṇavihāre ca, dvīsu agge ṭhapessasi.

 Idam vatvāna Sambuddho, Jalajuttamanāmakō.
 Nabham¹ abbhuggamī vīro, haṃsarājāva ambare.

 Sāsito Lokanāthēna, namassitvā Tathāgatam.
 Sadā bhāvēmi mudito, Buddhānussatimuttamam.

 Tena kammaṇa sukateṇa, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusam deham, Tāvatisam agacchham.

 Asītikkhattum Devindo, devarajjamakārayim.
 Sahassakkhattum rājā ca, cakkavattī ahoṣam².

 Padesarajjam vipulam, gaṇanāto asaṅkhiyam.
 Anubhomi susampattim, Buddhānussatiyā phalam.

1. Nabhe (Sī)

2. Sahassakkhattum cakkavattī, rājā raṭṭhe ahoṣam (Ka)

Bhavābhavā saṃsaranto, mahābhogaṃ labhāmaham.
 Bhoge me ūnatā natthi, Buddhānussatiyā phalaṃ.
 Satasahassito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhānussatiyā phalaṃ.
 Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.
 Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

itthaṃ sudamā āyasmā Subhūtitthero imā gāthāyo abhāsittāti.

Evam pana so Tāvatisabhavane aparāparaṃ uppajjanavasena
 dibbasampattiṃ anubhavitvā tato cuto manussaloke anekasatakkhattum
 cakkavattirājā ca padesarājā ca hutvā uḷāraṃ manussasampattiṃ
 anubhavitvā atha¹ amhākaṃ Bhagavato kāle Sāvatthiyaṃ Sumanaseṭṭhissa
 gehe Anāthapiṇḍikassa kaniṭṭho hutvā nibbatti “**Subhūti**”tissa nāmaṃ ahoṣi.

Tena ca samayena amhākaṃ Bhagavā loke uppajjitvā
 pavattavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṃ gantvā tattha
 Veḷuvanapaṭiggahaṇadinā lokānuggahaṃ karonto Rājagahaṃ upanissāya
 Sītavane viharati. Tadā Anāthapiṇḍiko seṭṭhi Sāvatthiyaṃ utṭhānakabhaṇḍaṃ
 gaḥetvā attano sahāyassa Rājagahaseṭṭhino gharaṃ gato Buddhuppādaṃ
 sutvā Satthāraṃ Sītavane viharantaṃ upasaṅkamtivā paṭhamadassaneneva
 sotāpattiṃphale patiṭṭhāya Satthāraṃ Sāvattthiṃ āgamanatthāya yācivā tato
 pañcacattālīsayoṇe magge² yojane yojane satasahassapariccāgena vihāre
 patiṭṭhāpetvā Sāvattthiyaṃ rājamānena aṭṭhakarīsappamāṇaṃ Jetassa
 rājakumārassa uyyānabhūmiṃ koṭisanthārena kiṇitvā tattha Bhagavato
 vihāraṃ kāretvā adāsi. Vihārapariggahaṇadvase ayaṃ Subhūtikūṭumbiko
 Anāthapiṇḍikaseṭṭhinā saddhiṃ gantvā dhammaṃ suṇanto saddham
 paṭilabhitvā pabbaji. So upasampajjitvā dve mātikā paguṇā³ katvā
 kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā araṇṇe samaṇadhammaṃ kāronto
 mettājhānapādaṃ⁴ vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. So dhammaṃ

1. Natthi (Ka)

3. Paguṇaṃ (Sī)

2. Pañcacattālīsayoṇamatte magge (Sī)

4. Mettājhānaṃ pādaṃ katvā (Sī)

desento yasmā Satthārā desitaniyāmena anodissakaṃ katvā dhammaṃ deseti, tasmā Araṇavihārīnaṃ aggo nāma jāto. Piṇḍāya caranto ghare ghare mettājhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya¹ bhikkhaṃ paṭiggaṇhāti “evaṃ dāyakānaṃ mahapphalaṃ bhavissatī”ti. Tasmā dakkhiṇeyyānaṃ aggo nāma jāto. Tenāha Bhagavā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ Araṇavihārīnaṃ yadidaṃ Subhūti, dakkhiṇeyyānaṃ yadidaṃ Subhūti”ti². Evamayāṃ mahāthero arahatte patiṭṭhāya attanā³ pūritapāramīnaṃ phalassa matthakaṃ patvā loke abhiññāto abhilakkhito hutvā bahujanahitāya janapadacārikaṃ caranto anupubbena Rājagahaṃ agamāsi.

Rājā Bimbisāro therassa āgamaṇaṃ sutvā upasaṅkamitvā vanditvā “idheva bhante vasathā”ti vatvā “nivāsanaṭṭhānaṃ karissāmī”ti pakkanto vissāri. Thero senāsanaṃ alabhanto abbhokāse vītināmesi. Therassa ānubhāvena devo na vassati. Manussā avuṭṭhitāya upaddutā rañño nivesanadvāre ukkuṭṭhimakaṃsu. Rājā “kena nu kho kāraṇena devo na vassatī”ti vīmaṃsanto “therassa abbhokāsavāsena maññe na vassatī”ti cintetvā⁴ tassa paṇṇakuṭiṃ kārāpetvā “imissā bhante paṇṇakuṭiyā vasathā”ti vatvā vanditvā pakkāmi. Thero kuṭikaṃ pavisitvā tiṇasanthārake⁵ pallaṅkena nisīdi. Tadā pana devo thokaṃ thokaṃ⁶ phusāyati, na sammā dhāraṃ anuppavecchati. Atha thero lokassa avuṭṭhikabhayaṃ visamitukāmo⁷ attano ajjhattikabāhiravutthukassa parissayassa abhāvaṃ pavadento—

1. “Channā me⁸ kuṭikā sukhā nivātā,
Vassa deva yathāsukhaṃ.
Cittaṃ me susamāhitaṃ vimuttaṃ,
Ātāpī viharāmi vassa devā”ti—

gāthamāha.

1. Samāpattito vuṭṭhāya (Sī)	2. Am 1. 24 piṭṭhe.	3. Attano (Sī, Ka)
4. Cinto (Sī, Ka)	5. Tiṇasantharaṇe (Ka)	6. Thokaṃ (Ka)
7. Vidhamitukāmo (Sī)		8. Channā mesā (Ka)

Tattha **channa**-saddo tāva “channā sā kumārikā imassa kumārakassa”¹ “nacchannaṃ nappatirūpan”ti-ādīsu² patirūpe āgato. “Channaṃ tveva phagguṇa phassāyatanānan”ti-ādīsu³ vacanaviṣiṭṭhe saṅkhyāvisese. “Channamativassati, vivaṭaṃ nātivassatī”ti-ādīsu⁴ gahaṇe⁵. “Kyāhaṃ te nacchannopi karissāmī”ti-ādīsu⁶ nivāsanapārurupane. “Āyasmā Channo anācāraṃ ācaratī”ti-ādīsu⁷ paññattiyaṃ. “Sabbacchannaṃ sabbaparicchannaṃ⁸, channā kuṭi āhito ginī”ti⁹ ca ādīsu tiṇādīhi chādane. Idhāpi tiṇādīhi chādaneveva daṭṭhabbo, tasmā tiṇena vā paṇṇena vā channā yathā na vassati vassodakapataṇaṃ na hoti na ovassati, evaṃ sammadeva chādītāti attho.

Me-saddo “kicchena me adhigataṃ, halaṃ dāni pakāsitun”ti-ādīsu¹⁰ karaṇe āgato, mayāti attho. “Tassa me bhante Bhagavā saṅkhittena dhammaṃ desetū”ti-ādīsu¹¹ sampadāne, mayhanti attho. “Pubbeva me bhikkhave sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattasseva sato”ti-ādīsu¹² sāmi-atthe āgato. Idhāpi sāmi-atthe eva daṭṭhabbo, mamāti attho. Kiñcāpi khīṇāsavānaṃ mamāyitabbaṃ nāma kiñci natthi lokadhammehi anupalittabhāvato, lokasamaññāvasena pana tesampi “ahaṃ mamā”ti vohāramattaṃ hoti. Tenāha Bhagavā “kinti me sāvakā dhammadāyādā bhaveyyuṃ, no āmisadāyādā”ti¹³.

Kuṭikāti pana mātukucchipi karajakāyopi tiṇādicchadano patissayopi vuccati. Tathā hi—

“Mātaraṃ kuṭikambrūsi, bhariyaṃ brūsi¹⁴ kulāvakaṃ.

Putte santānake brūsi¹⁴, taṇhā me brūsi¹⁴ bandhanan”ti¹⁵—

ādīsu mātukucchi “kuṭikā”ti vuttā.

1. Vi 1. 197 piṭṭhe.

2. Vi 1. 248 piṭṭhe.

3. Pariyesitabbaṃ.

4. Khu 1. 144; Vi 4. 424 piṭṭhādīsu.

5. Gahaṇe (Ka)

6. Pariyesitabbaṃ.

7. Vi 1. 271 piṭṭhe.

8. Vi 2. 28 piṭṭhe.

9. Khu 1. 282 piṭṭhe Suttanipāte.

10. Vi 3. 7; Di 2. 31; Ma 1. 224; Ma 2. 291; Saṃ 1. 138 piṭṭhesu.

11. Saṃ 2. 162; Aṃ 1. 571 piṭṭhādīsu.

12. Ma 1. 161; Saṃ 2. 242 piṭṭhesu.

13. Ma 1. 15 piṭṭhe.

14. Brūmi (Ka)

15. Saṃ 1. 8 piṭṭhe.

“Aṭṭhikaṅkalakuṭike, maṁsanhārupasibbite¹.

Dhiratthu pūre duggandhe, paragatte² mamāyasī”ti³—

ādīsu kesādisamūhabhūto karajakāyo. “Kassapassa Bhagavato bhagini kuṭi ovassati”⁴ “kuṭi nāma ullittā vā hoti avalittā vā”ti-ādīsu⁵ tiṇachadanapatissayo. Idhāpi so eva veditabbo paṇṇasālāya adhippetattā. Kuṭi eva hi kuṭikā, apākaṭakuṭi “kuṭikā”ti vuttā⁶.

Sukha-saddo pana “vipiṭṭhikatvāna sukhaṁ dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassan”ti-ādīsu⁷ sukhavedanāyaṁ āgato. “Sukho Buddhānamuppādo, sukhā saddhammadesanā”ti-ādīsu⁸ sukhamūle. “Sukhassetam bhikkhave adhivacanam yadidam puññāni”ti-ādīsu⁹ sukhahetumhi. “Yasmā ca kho Mahāli rūpaṁ sukhaṁ sukhānupatitam sukhāvakkantan”ti-ādīsu¹⁰ sukhārammaṇe, “diṭṭhadhammasukhavihārā ete Cunda ariyassa vinaye”ti-ādīsu¹¹ abyāpajje. “Nibbānam paramam sukhan”ti-ādīsu¹² nibbāne. “Yāvañcidam bhikkhave na sukaram akkhānena pāpuṇitum yāva sukhā saggā”ti-ādīsu¹³ sukhappaccayaṭṭhāne. “Sovaggikam sukhavipākam saggasamvattanikan”ti-ādīsu¹⁴ iṭṭhe, piyamanāpeti attho. Idhāpi iṭṭhe sukhappaccaye vā daṭṭhabbo. Sā hi kuṭi anto bahi ca manāpabhāvena sampādītā nivāsanaphāsutāya “sukhā”ti vuttā. Tathā nātisītanāti-uṇhatāya utusukhasampattiyogena kāyikacetasikasukhassa paccayabhāvato.

Nivātāti avātā, phusitaggaḷapihitavātapānattā vātaparissayarahitāti attho. Idam tassā kuṭiyā sukhabhāvavibhāvanam. Savāte hi senāsane utusappāyo na labbhati, nivāte so labbhatīti. **Vissāti** pavassa sammā dhāram anuppaveccha. **Devāti** ayaṁ deva-saddo “imāni te deva caturāsīti nagarasahassāni Kusavatīrājadhānippamukhāni,

1. Nahāruparisibbite (Sī)

2. Parabhatte (Sī)

3. Khu 2. 362 piṭṭhe.

4. Ma 2. 243 piṭṭhe.

5. Vi 1. 224 piṭṭhe.

6. Kuṭi eva hi kuṭikāti vuttā. (Sī, Ka)

7. Khu 1. 289 piṭṭhe Suttanipāte.

8. Khu 1. 42 piṭṭhe Dhammapade.

9. Am 2. 465; Khu 1. 205 piṭṭhesu.

10. Sam 2. 57 piṭṭhe.

11. Ma 1. 49 piṭṭhe.

12. Ma 2. 176; Khu 1. 43 piṭṭhesu.

13. Ma 3. 210 piṭṭhe, atthato samānam.

14. Dī 1. 48; Sam 1. 90 piṭṭhādīsu.

ettha deva chandaṃ janehi jīvite apekkhan”ti-ādīsu¹ sammutideve khattiye āgato. “Cātumahārājikā devā vaṇṇavanto sukhabahulā”ti-ādīsu² upapattidevesu. “Tassa devātidevassa, sāsaṇaṃ sabbadassino”ti-ādīsu³ visuddhidevesu. Visuddhidevānaṃ hi Bhagavato atidevabhāve vutte itaresaṃ vutto eva hoti. “Viddhe vigatavalāhake deve”ti-ādīsu⁴ ākāse. “Devo ca kālena kālaṃ na sammā dhāraṃ anuppavecchati”ti-ādīsu⁵ meghe pajjunne vā. Idhāpi meghe pajjunne vā daṭṭhabbo. Vassāti hi te āṇāpento thero ālapati. **Yathāsukhanti** yathārucim. Tava vassanena mayhaṃ bhāhiro parissayo natthi, tasmā yathākāmaṃ vassāti vassūpajīvisatte anuggaṇhanto vadati.

Idāni abbhantare parissayābhāvaṃ⁶ dassento “**cittan**”ti-ādīmāha. Tattha **cittaṃ me susamāhitanti** mama cittaṃ suṭṭhu ativiya sammā sammadeva ekaggabhāvena ārammaṇe ṭhapitaṃ. Tañca kho na nīvaraṇādivikkhambhanamattena, api ca kho vimuttaṃ orambhāgiya-uddhambhāgiyasaṅgahehi sabbasaṃyojanehi sabbakilesadhammato ca visesena vimuttaṃ, samucchedappahānavasena paṭipassaddhippahānavasena te pajahitvā ṭhitanti attho. **Ātāpī**ti vīriyavā. Phalasaṃpatti-atthaṃ vipassanārambhavasena diṭṭhadhammasukhavihāratthañca āraddhavīriyo hutvā viharāmi, dibbavihārādīhi attabhāvaṃ pavattemi, na pana kilesappahānatthaṃ, pahātābasseva abhāvatoti adhippāyo. “Yathā pana bāhiraparissayābhāvena deva mayā tvaṃ vassane niyojito, evaṃ abbhantaraparissayābhāvenapī”ti⁷ dassento punapi “**vassa devā**”ti āha.

Aparo nayo—**channā**ti chādītā pihitā. **Kuṭikā**ti attabhāvo. So hi “anekāvayavassa samudāyassa avijjānīvaraṇassa bhikkhave puggalassa aṇhāsāmyuttassa ayañceva kāyo samudāgato, bahiddhā ca nāmarūpan”ti-ādīsu⁸ kāyoti āgato. “Siñca bhikkhu imaṃ

1. Dī 2. 115 piṭṭhe.

3. Pariyesitabbaṃ.

5. Am 1. 387 piṭṭhe.

7. Parissayābhāvena pītim (Sī)

2. Dī 3. 214 piṭṭhe.

4. Ma 1. 391; Saṃ 1. 65; Khu 1. 208 piṭṭhesu.

6. Parissayassāpi abhāvaṃ (Sī)

8. Saṃ 1. 263 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

nāvaṃ, sittā te lahumessatī”ti-ādīsu¹ nāvāti āgato. “Gahakāraka diṭṭhosi, gahakūṭaṃ visaṅkhatan”ti² ca ādīsu gahanti āgato. “Satto guhāyaṃ buhunābhichanno, tiṭṭhaṃ naro mohanasmim pagāḷho”ti-ādīsu³ guhāti āgato. “Nelaṅgo setapacchādo, ekāro vattatī ratho”ti-ādīsu⁴ rathoti āgato. “Puna gehaṃ na kāhasī”ti-ādīsu² gehanti āgato. “Vivaṭā kuṭi nibbuto gini”ti-ādīsu⁵ kuṭi āgato. Tasmā idhāpi so “kuṭikā”ti vutto. Attabhāvo hi kaṭṭhādīni paṭicca labbhamānā gehanāmikā⁶ kuṭikā viya aṭṭhi-ādisaññite pathavīdhātu-ādike phassādike ca paṭicca labbhamāno “kuṭikā”ti vutto, cittamakkaṭassa nivāsabhāvato ca. Yathāha—

“Aṭṭhikaṅkalakuṭivesā, makkaṭāvasatho iti.

Makkaṭo pañcadvārāya, kuṭikāya pasakkiya.

Dvārenānupariyāti, ghaṭṭayanto punappunan”ti ca.

Sā panesā attabhāvakuṭikā therassa tiṇṇaṃ channaṃ aṭṭhannañca asaṃvaradvārānaṃ vasena samatī⁷vijjhanakassa rāgādi-avassutassa paññāya saṃvutatthā sammadeva pihittatā “channā”ti vuttā. Tenāha Bhagavā “sotānaṃ saṃvaram brūmi, paññāyete pidhīyare”ti⁸. Vuttanayena channattā eva⁹ kilesadukkhābhāvato nirāmisasukhasamaṅgitāya ca **sukhā** sukhappattā, tato eva ca **nivātā** nihataṃamamada¹⁰ thambhasārambhatāya nivātavuttikā. Ayañca nayo “mayhaṃ na saṅkilesadhammānaṃ saṃvaraṇamattena siddho, atha kho aggamaggasamādhinā suṭṭhu samāhitacittatāya ceva aggamaggapaññāya sabbasaṃyojanehi vippamuttacittatāya cā”ti dassento āha “**cittam me susamāhitam vimuttan**”ti. Evaṃbhūto ca “idānāhaṃ katakaraṇīyo”ti na appossukko homi, atha kho **ātāpi viharāmi**, sadevakassa lokassa hitasukhūpasamhāre ussāhajāto bhikkhācārakālepi anugharam brahmavihāreneva viharāmi. Tasmā tvampi **deva** pajjunna mayhaṃ piyaṃ kātukāmatāyapi vassūpajīvīnaṃ sattānaṃ anukampāyapi **vassa** sammā dhāraṃ anuppaveccāti evamettha attho daṭṭhabbo.

1. Khu 1. 66 piṭṭhe Dhammapade.

3. Khu 1. 399 piṭṭhe Suttanipāte.

5. Khu 1. 282 piṭṭhe Suttanipāte.

7. Samatha (Ka)

9. Evaṃ (Ka)

2. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

4. Khu 1. 173 piṭṭhe Udāne.

6. Gehasāminī (Sī)

8. Khu 1. 434 piṭṭhe Suttanipāte.

10. Nihatamānadabba (Ka)

Ettha ca thero “channā me kuṭikā sukhā nivātā”ti iminā lokiyalokuttarabhedam¹ attano adhisīlasikkham dasseti. “Cittam me susamāhitan”ti iminā adhicittasikkham. “Vimuttan”ti iminā adhipaññāsikkham. “Ātāpī viharāmī”ti iminā diṭṭhadhammasukhavihāram. Atha vā “channā me kuṭikā sukhā nivātā”ti iminā animittavihāram dasseti kilesavassapidhānamukhena niccādinimittugghāṭanadīpanato. “Cittam me susamāhitan”ti iminā appaṇi titavihāram. “Vimuttan”ti iminā suññatavihāram. “Ātāpī viharāmī”ti iminā tesam tiṇṇam viharānam adhigamūpāyam. Paṭhamena vā dosappahānam, dutiyena rāgappahānam, tatiyena mohappahānam. Tathā dutiyena paṭhamadutiyeḥi vā dhammavihārasampattiyo dasseti, tatiyena vimuttisampattiyo. “Ātāpī viharāmī”ti iminā parahitapaṭipattiyaṃ atanditabhāvaṃ dassetiṭi daṭṭhabbam.

Evam “yathānāmā”ti gāthāya vuttānam dhammavihārādīnam imāya gāthāya dassitattā tattha adassitesu nāmagottesu nāmaṃ dassetuṃ **“ittham sudan”**ti-ādi vuttaṃ. Ye hi therā nāmamattena pākaṭā, te nāmena, ye Gottamattena pākaṭā, te gottena, ye ubhayathā pākaṭā, te ubhayenapi dassissantī. Ayaṃ pana thero nāmena abhilakkhito, na tathā gottenāti **“ittham sudan”**² **āyasmā Subhūti**”ti vuttaṃ. Tattha **itthanti** idam pakāram, iminā ākārenāti attho. **Sudanti**³ su idam, sandhivasena ikāralopo. **Sūti** ca nipātamattam, idam gāthanti yojanā. **Āyasmāti** piyavacanametam garugāravasappatissavacanametam⁴. **Subhūti**ti nāmakittanam. So hi sarīrasampattiyāpi dassanīyo pāsādiko, guṇasampattiyāpi. Iti sundarāya sarīravayavavibhūtiyā silasampattiyādivibhūtiyā ca⁵ samannāgatattā Subhūti paññāyittha. Silasārādithiraguṇayogato **thero. Abhāsithāti** kathesi. Kasmā panete mahātherā attano guṇe pakāsentīti? Iminā dīghena addhunā anadhigatapubbam paramagambhīram ativiya santam paṇitam attanā adhigatam lokuttaradhammam paccavekkhitvā pītivegasamussāhita-udānavasena sāsanassa niyyānikabhāvavibhāvanavasena⁶ ca paramappicchā

1. ...bhedāya (Bahūsu)

3. Samanti (Ka)

5. Silasampattivibhūtiyā ca (Sī)

2. Sumam (Ka)

4. Sappatissavavacanametam (Sī)

6. Niyyānikavibhāvanavasena(Ka)

ariyā attano guṇe pakāseti, yathā taṃ Lokanātho bodhaneyya-
ajjhāsayavasena “dasabalasamannāgato bhikkhave Tathāgato
catuvesārajjavisārado”ti-ādinā¹ attano guṇe pakāseti², evamayam therassa
aññābyākaraṇagāthā hotīti.

Paramatthadīpaniyā Theragāthāsamvaṇṇanāya

Subhūtitheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mahākoṭṭhikattheragāthāvaṇṇanā

Upasantoti³ āyasmato Mahākoṭṭhikattherassa gāthā. Tassa kā uppatti?
Ayampi thero Padumuttarassa Bhagavato kāle Hamsavatīnagare
mahābhogakule nibbattivā viññutaṃ patto mātāpitūnaṃ accayena
kuṭumbaṃ saṅṭhapetvā gharāvāsaṃ vasanto ekadivasam Padumuttarassa
Bhagavato dhammadesanākāle Hamsavatīnagaravāsike gandhamālādihathe
yena Buddho yena dhammo yena saṅgho, tanninne tappoṇe tappabbhāre
gacchante disvā mahājanena saddhim⁴ upagato Satthāraṃ ekaṃ bhikkhum
paṭisambhidāpattānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā “ayam kira imasmim
sāsane paṭisambhidāpattānaṃ aggo, aho vatāhampi ekassa Buddhassa sāsane
ayam viya paṭisambhidāpattānaṃ aggo⁵ bhaveyyan”ti cintetvā Satthu
desanāpariyosāne vuṭṭhitāya parisāya Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā “bhante
sve mayham bhikkham gaṇhathā”ti nimantesi. Satthā adhvāsesi. So
Bhagavantaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā sakanivesanaṃ gantvā
sabbarattim Buddhassa bhikkhusaṅghassa ca nisajjaṭṭhānaṃ
gandhadāmamālādāmādihi⁶ alaṅkaritvā paṇītaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ
paṭiyādāpetvā tassā rattiyā accayena sake nivesane
bhikkhusatasahassaparivāraṃ Bhagavantaṃ vividhayāgukhajakaparivāraṃ⁷
nānārasasūpabyañjanaṃ gandhasālibhojanaṃ bhojetvā
bhattakiccapariyosāne cintesi “mahantaṃ kho aham ṭhānantaraṃ patthemī,
na kho pana mayham⁸ yuttaṃ ekadivasameva dānaṃ datvā taṃ ṭhānantaraṃ
patthetuṃ, anupaṭipāṭiyā satta divase⁹ dānaṃ datvā

1. Ma 1. 99 piṭṭhe atthato samānaṃ. 2. Pakāsetīti (Sī) 3. Upasantoti-ādikā (Sī)

4. Tehi saddhim (Sī)

5. Paṭisambhidāpattatto (Ka)

6. Gandhamālādāmādihi (Sī)

7. ...khajakādiparivāraṃ (Sī)

8. Mayā (Sī)

9. Sattadivasam (Sī)

patthessāmī”ti. So teneva niyāmena satta divase mahādānāni datvā bhattakiccapariyosāne dussakoṭṭhāgāraṃ vivarāpetvā uttamaṃ ticīvarappahonakaṃ sukhumavatthaṃ Buddhassa pādamūle ṭhapetvā bhikkhusatasahassassa ca ticīvaraṃ datvā Tathāgataṃ upasaṅkamtivā “bhante yo so bhikkhu tumhehi ito sattamadivasamatthake etadagge ṭhapito, ahampi so bhikkhu viya anāgate uppajjanakabuddassa sāsane pabbajitvā paṭisambhidāpattānaṃ aggo bhaveyyan”ti vatvā Satthu pādamūle nipajjitvā patthanam akāsi. Sathā tassa patthanāya samijjhanabhāvaṃ disvā “anāgate ito kappasatasahassamatthake Gotamo nāma Buddho loke uppajjissati, tassa sāsane tava patthanā samijjhissatī”ti byākāsi. Vuttampi cetam **Apadāne**¹—

“Padumuttaro nāma jino, sabbalokavidū Muni.

Ito satasahassamhi, kappe uppajji cakkhumā.

Ovādako viññāpako, tāraḥko sabbapāṇinaṃ.

Desanākusalo Buddho, tāresi janataṃ bahuṃ.

Anukampako kāruṇiko, hitesī sabbapāṇinaṃ.

Sampatte titthiye sabbe, pañcasīle patiṭṭhapi².

Evaṃ nirākulaṃ³ āsi, suññataṃ titthiyehi ca.

Vicittaṃ arahantehi, vasībhūtehi tāḍibhi.

Ratanānaṭṭhapaññāsaṃ, uggato so Mahāmuni.

Kaṅcanagghiyasaṅkāso, bāttimsavaralakkhaṇo.

Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.

Tāvataṃ tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

Tadāham Hamsavatiyaṃ, brāhmaṇo vedapāragū.

Upecca⁴ sabbalokaggaṃ, assosiṃ dhammadesanaṃ.

Tadā so⁵ sāvakaṃ viro, pabhinnamatigocaraṃ.

Atthe dhamme nirutte ca, paṭibhāne ca kovidaṃ.

1. Khu 4. 131 piṭṭhādīsu.

2. Patiṭṭhayi (Sī, Ka)

3. Nirākulo (Ka)

4. Upetvā (Sī)

5. Tādisaṃ (Ka)

Thapesi etadaggamhi, taṃ sutvā mudito ahaṃ.
 Sasāvakaṃ jinavaraṃ, sattāhaṃ bhojayiṃ tadā.
 Dussehacchādayitvāna, sasissaṃ buddhisāgaraṃ¹.
 Nipacca pādamūlamhi, taṃ thānaṃ patthayiṃ ahaṃ.
 Tato avoca lokaggo, passathetaṃ dijuttamaṃ².
 Vinataṃ pādamūle me, kamalodarasappabhaṃ.
 Buddhasethassa bhikkhussa, thānaṃ patthayate ayaṃ.
 Tāya saddhāya cāgena, saddhammassavanena ca.
 Sabbattha sukhito hutvā, saṃsaritvā bhavābhava.
 Anāgatamhi addhāne, lacchasetam manoratham.
 Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Koṭṭhiko nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Taṃ sutvā mudito hutvā, yāvajīvaṃ tadā jinaṃ.
 Mettacitto paricariṃ, sato paññā³samāhito.
 Tena kammavipākena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.
 Satānaṃ tīṇikkhattuṃ ca⁴, devarajjamakārayiṃ.
 Satānaṃ pañcakkhattuṃ ca, cakkavattī ahasahaṃ.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Sabbattha sukhito āsiṃ, tassa kammaṃsā vāhasā⁵.
 Duve bhava saṃsarāmi, devatte atha mānuse.
 Aññaṃ gatiṃ na gacchāmi, suciṇṇassa idaṃ phalaṃ.
 Duve kule pajāyāmi, khattiye atha brāhmaṇe.
 Nīce kule na jāyāmi, suciṇṇassa idaṃ phalaṃ.

1. Dussehi chādayitvāna, sasāṅghaṃ Lokanāyakaṃ (Ka)

2. Kuṭumbikaṃ (Sī), dvijuttamaṃ (Sī)

4. Tisatakkhattuṃ (Sī)

3. Pañño (Sī)

5. Tejasā (Sī)

Pacchime bhave sampatte, brahmabandhu ahosahaṃ.
Sāvattiyāṃ vippakule, paccājāto mahaddhane.

Mātā Candavatī nāma, pitā me Assalāyano.
Yadā me pitaraṃ Buddho, vinayī sabbasuddhiyā.

Tadā pasanno Sugate, pabbajim anagāriyaṃ.
Moggallāno ācariyo, upajjhā¹ sārisambhavo.

Kesesu chijjamānesu, diṭṭhi chinnā samūlikā.
Nivāsento ca kāsāvaṃ, arahattamapāpuṇim.

Atthadhammaniruttisu, paṭibhāne ca me mati.
Pabhinnā tena lokaggo, etadagge ṭhapesi maṃ.

Asandiṭṭhaṃ viyākāsim, Upatissena pucchito.
Paṭisambhidāsu tenāhaṃ, aggo Sambuddhasāsane².

Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
Nāgo va bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.

Svāgataṃ vata me āsi, mama Buddhassa santike.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

Paṭisambhidā catasso³, vimokkhāpi ca aṭṭhime.
Chalabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Evam so tattha tattha bhave puññañāṇasambhāraṃ⁴ sambharanto aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyāṃ brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. Koṭṭhikotissa⁵ nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto tayo vede uggahetvā brāhmaṇasippe nipphattim gato ekadivasam Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā upasampannakālato paṭṭhāya vipassanāya kammaṃ karonto saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā paṭisambhidāsu ciṇṇavasī hutvā abhiññāte abhiññāte⁶ mahāthere upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchantopi dasabalaṃ upasaṅkamtivā pañhaṃ pucchantopi paṭisambhidāsuyeva pañhaṃ pucchi. Evamayam thero

1. Upajjho (Sī)

2. Buddhassa sāsane (Sī)

3. Catassopi (Sī)

4. Puññasambhāraṃ (Sī)

5. Koṭṭhitotissa (Sī)

6. Abhiññāte (Sī)

tattha katādhikāratāya ciñnavasībhāvena ca paṭisambhidāpattānaṃ aggo jāto. Atha naṃ Satthā Mahāvedallasuttaṃ¹ aṭṭhuppattiṃ katvā paṭisambhidāpattānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ paṭisambhidāpattānaṃ yadidaṃ Mahākoṭṭhiko”ti². So aparena samayena vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento udānavasena—

2. “Upasanto uparato, mantabhāṇī anuddhato.

Dhunāti pāpake dhamme, dumapattaṃva māluto”ti—

itthaṃ sudamā āyasmā Mahākoṭṭhikatthero gāthaṃ abhāsi.

Tattha **upasantoti** manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ upasamanena nibbisevanabhāvakarāṇena upasanto. **Uparatoti** sabbasmā pāpakaraṇato orato virato. **Mantabhāṇīti** mantā vuccati paññā, tāya pana upaparikkhitvā bhaṇatīti mantabhāṇī, kālavādī-ādibhāvaṃ avissajjentoyeva bhaṇatīti attho. Mantabhāṇanavasena vā bhaṇatīti mantabhāṇī, dubbhāsitato vinā³ attano bhāsanavasena⁴ caturaṅgasamannāgataṃ subhāsitaṃyeva bhaṇatīti attho. Jāti-ādivasena attano anukkaṃsanato na uddhatoti **anuddhato**. Atha vā tiṇṇaṃ⁵ kāyaduccaritānaṃ vūpasamanena tato paṭiviratiyā upasanto, tiṇṇaṃ manoduccaritānaṃ uparamaṇena pajahanena uparato, catunnaṃ vacīduccaritānaṃ appavattiyā parimitabhāṇitāya mantabhāṇī, tividhaduccaritanimitta-uppajjanakassa⁶ uddhaccassa abhāvato anuddhato. Evaṃ pana tividhaduccaritappahānena suddhe sīle patiṭṭhito, uddhaccappahānena samāhito, tameva samādhiṃ padaṭṭhānaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā maggapaṭipāṭiyā **dhunāti pāpake dhamme** lāmakatṭhena pāpake sabbepi saṃkilesadhamme niddhunāti, samucchadavasena pajahati. Yathā kiṃ? **Dumapattaṃva māluto**, yathā nāma dumassa rukkhassa pattaṃ paṇḍupalāsaṃ māluto vāto dhunāti, bandhanato viyojento nīharati, evaṃ yathāvuttapaṭipattiyāṃ ṭhito pāpadhamme attano santānato nīharati, evamayaṃ therassa aññāpadesena aññābyākaraṇagāthāpi hotīti veditabbā.

1. Ma 1. 365 piṭṭhe.

3. Natthi (Sī)

5. Tiṇṇaṃ vā (Sī)

2. Am 1. 25 piṭṭhe.

4. Sāsanavasena (Sī)

6. Tividhaṃ duccaritanimittaṃ uppajjanakassa (Sī)

Ettha ca kāyavacīduccaritappahānavacanena payogasuddhiṃ dasseti, manoduccaritappahānavacanena āsayasuddhiṃ. Evaṃ payogāsayasuddhassa “anuddhato”ti iminā uddhaccābhāvavacanena tadekaṭṭhatāya nīvaraṇappahānaṃ dasseti. Tesu payogasuddhiyā silasampatti vibhāvitā, āsayasuddhiyā samathabhāvanāya upakāradhammapariggaho, nīvaraṇappahānena samādhībhāvanā, “dhunāti pāpake dhamme”ti iminā paññābhāvanā vibhāvitā hoti. Evaṃ adhisīlasikkhādayo tisso sikkhā, tivīdhakalyāṇaṃ sāsanaṃ, tadaṅgappahānādīni tīni pahānāni, antadvayaparivajjanena saddhiṃ majjhīmāya paṭipattiyā¹ paṭipajjanaṃ, apāyabhavādīnaṃ² samatikkamanūpāyo ca yathārahaṃ niddhāretvā yojetabbā. Iminā nayena sesagāthāsūpi yathārahaṃ atthayojanā veditabbā. Atthamattameva pana tattha tattha apubbaṃ vaṇṇayissāma. “Itthaṃ sudanā āyasmā Mahākoṭṭhiko”ti idaṃ pūjāvacaṇaṃ, yathā taṃ Mahāmogallānoti.

Mahākoṭṭhikattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Kaṅkhārevatatheragāthāvaṇṇanā

Paññaṃ imaṃ passāti āyasmato Kaṅkhārevatassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi thero Padumuttarabhagavato kāle Hamsavatīnagare brāhmaṇamahāsālakule nibbatto. Ekadivasāṃ Buddhānaṃ dhammadesanākāle heṭṭhā vuttanayena mahājanena saddhiṃ vihāraṃ gantvā parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ jhānābhīratānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā “mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ vaṭṭati”ti cintetvā desanāvasāne Satthāraṃ nimantetvā heṭṭhā vuttanayena mahāsakkāraṃ katvā Bhagavantaṃ āha “bhante ahaṃ iminā adhikārakammaṇa aññaṃ sampattiṃ na patthemī, yathā pana so bhikkhu tumhehi ito sattamadivasamatthake jhāyīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapito, evaṃ ahampi anāgate ekassa Buddhassa sāsane jhāyīnaṃ aggo bhaveyyan”ti patthanamakāsi. Satthā anāgataṃ oloketvā nipphajjanabhāvaṃ disvā “anāgate kappasatasahassāvasāne

1. Paṭipadāya (Sī)

2. Apāyabhayādīnaṃ (Sī)

Gotamo nāma Buddho uppajjissati, tassa sāsane tvaṃ jhāyīnaṃ aggo bhavissasī”ti byākaritvā pakkāmi.

So yāvajīvaṃ kalyāṇakammaṃ katvā kappasatasahassaṃ devamanussesu saṃsaritvā amhākaṃ Bhagavato kāle Sāvattinagare mahābhogakule nibbatta pacchābhattaṃ dhammassavanatthaṃ gacchantena mahājanena saddhiṃ vihāraṃ gantvā parisapariyante t̥hito Dasabalassa dhammakathaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā upasampadaṃ labhitvā kammaṭṭhānaṃ kathāpetvā jhānaparikammaṃ karonto jānalābhī hutvā jhānaṃ¹ pādakaṃ katvā arahattaṃ pāpuṇi. So yebhuyyena dasabalena samāpajjitabbasamāpattim̄ samāpajjanto ahorattaṃ jhānesu ciñṇavasī ahoṣi. Atha naṃ Satthā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ jhāyīnaṃ yadidaṃ Kaṅkhārevato”ti² jhāyīnaṃ aggaṭṭhāne t̥hapesi. Vuttampi cetaṃ **Apadāne**³—

“Padumuttaro nāma Jino, sabbadhammesu cakkhumā.

Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.

Sīhahanu brahmagiro⁴, haṃsadundubhinissano⁵.

Nāgavikkantagamano, candasūrādhikappabho.

Mahāmati mahāvīro, mahājhāyī mahābalo.

Mahākāruṇiko Nātho, mahātamapanūdano⁶.

Sa kadāci⁷ tilokaggo, veneyyaṃ vinayaṃ⁸ bahum̄.

Dhammaṃ desesi Sambuddho, sattāsayaividū Muni.

Jhāyim̄ jhānarataṃ vīraṃ, upasantaṃ anāvilarim̄.

Vaṇṇayanto parisatim̄, tosesi janataṃ Jino.

Tadāham̄ Haṃsavatiyaṃ, brāhmaṇo vedapāragū.

Dhammaṃ sutvāna mudito, taṃ t̥hānamabhipatthayim̄.

Tadā Jino viyākāsi, saṃghamaṃjhe vināyako.

Mudito hohi tvaṃ brahme, lacchase taṃ manorathaṃ.

1. Jānameva (Sī)

2. Am̄ 1. 24 piṭṭhe.

3. Khu 4. 145 piṭṭhādīsu.

4. Brahmasaro (Sī)

5. Haṃsadundubhinissaro (Sī)

6. Mahātamavinodano (Sī)

7. Sakideva (Ka)

8. Vinaye piṭake vinayaṃ piṭakaṃ (Ka), veneyyavinaye (Sī)

Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Revato nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Tena kammaena sukatena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.
 Pacchime ca bhava dāni, jātohaṃ Koliye pure.
 Khattiye kulasampanne, iddhe phīte mahaddhane.
 Yadā Kapilavatthusmiṃ, Buddho dhammamaḍḍesi.
 Tadā pasanno Sugate, pabbajim anagāriyaṃ.
 Kaṅkhā me bahulā¹ āsi, kappākappe tahiṃ tahiṃ.
 Sabbaṃ taṃ vinayī Buddho, desetvā dhammamuttamaṃ.
 Tatohaṃ tiṇṇasaṃsāro, tadā jhānasukhe rato.
 Viharāmi tadā Buddho, maṃ disvā etadabravi.
 Yā kāci kaṅkhā idha vā hurāṃ vā,
 Samediyā² vā paravediyā vā.
 Ye jhāyino tā pajahanti sabbā,
 Ātāpino brahmacariyaṃ carantā.
 Satasahasse kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha.
 Sumutto saravegova, kilese jhāpayim mama.
 Tato jhānarataṃ disvā, Buddho lokantagū Muni.
 Jhāyīnaṃ bhikkhūnaṃ aggo, paññāpesi mahāmati.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
 Nāgova bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.
 Svāgataṃ vata me āsi, mama Buddhassa santike.
 Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

1. Bahuso (Si)

2. Sakavediyā (Apadāne)

Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.

Chalābhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti¹.

Tathā katakicco panāyaṃ mahāthero pubbe dīgharattaṃ attano kaṅkhāpakatacittataṃ idāni sabbaso vigatakaṅkhatañca paccavekkhitvā “aho nūna mayhaṃ Satthuno desanānubhāvo, tenetaraḥi evaṃ vigatakaṅkho ajjhattaṃ vūpasantacitto jāto”ti sañjātabahumāno Bhagavato paññaṃ pasamsanto “**paññaṃ imaṃ passā**”ti imaṃ gāthamāha.

3. Tattha **paññanti** pakāre² jānāti, pakārehi nāpetīti ca paññā. Veneyyānaṃ āsayānusayacariyādhimutti-ādippakāre dhammānaṃ kusalādiḥe khandhādiḥe ca desetabbappakāre jānāti, yathāsabhāvato paṭivijjhati, tehi ca pakārehi nāpetīti attho. Satthu desanāññaṃ idhādhippetāṃ, tenāha “**imaṃ**”ti. Taṃ hi attani siddhena desanābalena nayaggāhato paccakkhaṃ viya upaṭṭhitaṃ gahetvā “**imaṃ**”ti vuttaṃ. Yadaggena vā Satthu desanāññaṃ sāvakehi nayato gayhati, tadaggena attano visaye paṭivedhaññaṃpi nayato gayhateva. Tenāha āyasmā Dhammasenāpati “apica me bhante dhammanvayo vidito”ti³. **Passāti** vimhayappatto aniyamato ālapati attanoyeva vā⁴ cittaṃ, yathāha Bhagavā udānento “lokamimaṃ passa⁵ puthu avijjāya paretāṃ bhūtaṃ bhūtarataṃ bhavā aparimuttan”ti⁶. **Tathāgatānanti** tathā āgamanādi-atthena⁷ Tathāgatānaṃ. Tathā āgatoti hi Tathāgato, tathā gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇaṃ āgatoti Tathāgato, tathadhamme yāthāvato⁸ abhisambuddhoti Tathāgato, tathadassitāya Tathāgato, tathā⁹vāditāya Tathāgato, tathākāritāya Tathāgato, abhibhavanaṭṭhena Tathāgatoti evaṃ aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgato. Tathāya āgatoti Tathāgato, tathāya gatoti Tathāgato, tathalakkhaṇaṃ gatoti Tathāgato, tathāni āgatoti Tathāgato, tathāvidhoti Tathāgato, tathā pavattitoti Tathāgato, tathehi āgatoti

1. Buddhānusāsanaṃ (Ka) 2. Pakārehi (sabbattha) 3. Dī 2. 70; Dī 3. 83 piṭṭhesu.

4. Natthi (Sī)

5. Passatha (Ka)

6. Khu 1. 115 piṭṭhe Udāne.

7. Atthe hi (Sī)

8. Yathāvato (Sī)

9. Tathā... (Ka)

Tathāgato, tathā gatabhāvena Tathāgatoti evampi aṭṭhahi kāraṇehi Bhagavā Tathāgatoti ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana Paramatthadīpaniyā Udānaṭṭhakathāya¹ Itivuttakaṭṭhakathāya² ca vuttanayeneva veditabbo.

Idāni tassā paññāya asādhāraṇavisesaṃ dassetuṃ “**aggiyathā**”ti-ādi vuttaṃ. **Yathā aggīti** upamāvacanaṃ. **Yathāti** tassa upamābhāvadassanaṃ. **Pajjalitoti** upameyyena sambandhadassanaṃ. **Nisītheti** kiccakaraṇakāladassanaṃ. Ayaṃ hettha attho—yathā nāma nisīthe rattiyaṃ caturaṅgasamannāgate andhakāre vattamāne unnate ṭhāne pajjalito aggi tasmim padese tamagataṃ vidhamantaṃ tiṭṭhati, evameva Tathāgatānaṃ imaṃ desanāññāsaṅkhātāṃ sabbaso veneyyānaṃ³ saṃsayatamaṃ vidhamantaṃ paññaṃ passāti. Yato desanāvīlāsena sattānaṃ ñāṇamayaṃ ālokaṃ dentīti **ālokadā**. Paññāmayameva cakkhuṃ dadantīti **cakkhudadā**. Tadubhayampi kaṅkhāvinayapadaṭṭhānameva katvā dassento “**ye āgatānaṃ vinayanti kaṅkhan**”ti āha. **Ye** Tathāgatā attano santikaṃ **āgatānaṃ**⁴ upagatānaṃ veneyyānaṃ “ahosiṃ nu kho ahamatītamaddhānaṃ”ti-ādinayappavattaṃ⁵ soḷasavattukaṃ, “Buddhe kaṅkhati dhamme kaṅkhati”ti-ādinayappavattaṃ⁶ aṭṭhavattukañca **kaṅkham** vicikicchaṃ **vinayanti** desanānubhāvena anavasesato vidhamanti viddhamāntenti. Vinayakukkuccasaṅkhātā pana kaṅkhā tabbinayeneva vinītā hontīti⁷.

Aparo nayo—yathā aggi nisīthe rattibhāge pajjalito paṭutarajālo samujjalāṃ⁸ uccāsane⁹ ṭhitānaṃ obhāsādānamattena andhakāraṃ vidhamitvā samavisamaṃ vibhāvento ālokadado hoti, accāsanne pana ṭhitānaṃ taṃ¹⁰ supākaṭaṃ karonto cakkhukiccakaraṇato cakkhudado nāma hoti, evamava¹¹ Tathāgatā attano dhammakāyassa dūre ṭhitānaṃ akatādhikārānaṃ paññāpajjotena mohandhakāraṃ vidhamitvā kāyavisamādisamavisamaṃ¹² vibhāvento ālokadā bhavanti, āsanne ṭhitānaṃ pana katādhikārānaṃ dhammacakkhuṃ uppādentō cakkhudadā bhāvanti. Ye

1. 112 piṭṭhe.

2. 111 piṭṭhe.

3. Vineyyānaṃ(Ka)

4. Gatānaṃ (Sī)

5. Ma 1. 10; Saṃ 1. 265 piṭṭhesu.

6. Abhi 1. 208 piṭṭhe.

7. Hotīti (?)

8. Samujjalo (Ka)

9. Accāsanne (Sī)

10. Natthi (Sī)

11. Evamevaṃ (Sī)

12. Kāyasamakāyasamāsamavisamaṃ (Ka)

evambhūtā attano vacīgocaram āgatānam mādisānampi kaṅkhābahulānam kaṅkham vinayanti ariyamaggasamuppādanena vidhamanti, tesam Tathāgatānam paññam nānātisayam passāti yojanā. Evamayam therassa attano kaṅkhāvitaraṇappakāsanena aññābyākaraṇagāthāpi hoti. Ayam hi thero puthujjanakāle kappiyepi kukkuccako hutvā kaṅkhābahulatāya “Kaṅkhārevato”ti paññāto, pacchā khīṇāsavakālepi tatheva voharayittha¹. Tenāha “ittham sudam āyasmā Kaṅkhārevato gātham abhāsitthā”ti. Tam vuttatthameva.

Kaṅkhārevatattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Puṇṇattheragāthāvaṇṇanā

Sabbhireva samāsethāti āyāsmato Puṇṇattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Dasabalassa uppattito puretarameva Haṁsavatīnagare brāhmaṇamahāsālakule nibbato anukkamena viññutam patto Satthari loke uppajjante² ekadivasam Buddhānam dhammadesanākāle heṭṭhā vuttanayena mahājanena saddhim vihāram gantvā parisapariyante nisīditvā dhammam suṇanto Satthāram ekaṁ bhikkhum dhammakathikānam aggaṭṭhāne ṭhapentam disvā “mayāpi anāgate evarūpena bhavitum vaṭṭati”ti cintetvā desanāvasāne vuṭṭhitāya parisāya Satthāram upasaṅkamtivā nimantetvā heṭṭhā vuttanayeneva mahāsakkāram katvā Bhagavantam evamāha “bhante aham iminā adhikārakammena nāññam sampattim patthemī. Yathā pana so bhikkhu ito sattamadivasamatthake dhammakathikānam aggaṭṭhāne ṭhapito, evam ahampi anāgate ekassa Buddhassa sāsane dhammakathikānam bhikkhūnam aggo bhavēyyan”ti patthanam akāsi. Satthā anāgataṁ oloketvā tassa patthanāya samijjhanabhāvaṁ disvā “anāgate kappasatasahassamatthake Gotamo nāma Buddho uppajjissati, tassa sāsane tvam pabbajitvā dhammakathikānam aggo bhavissasi”ti byākāsi.

1. Voharittha (Sī), vohariyittha (?)

2. Uppanne (Sī)

So tattha yāvajīvaṃ kalyāṇadhammaṃ katvā tato cuto
 kappasatasahassaṃ puññañāṇasambhāraṃ¹ sambharanto devamanussesu
 saṃsaritvā amhākaṃ Bhagavato kāle Kapilavatthunagarassa avidūre
 Doṇavatthunāmake brāhmaṇagāme brāhmaṇamahāsālakule
 Aññāsikoṇḍaññattherassa² bhāgineyyo hutvā nibbatti. Tassa
 nāmaggaḥaṇadivase “Puṇṇo”ti nāmaṃ akaṃsu. So Satthari abhisambodhiṃ
 patvā pavattavaradhammacakke anupubbena Rājagahaṃ gantvā taṃ
 upanissāya viharante Aññāsikoṇḍaññattherassa santike pabbajitvā
 laddhūpasampado sabbaṃ pubbakiccaṃ³ katvā padhānamanuyuñjanto
 pabbajitakiccaṃ matthakaṃ pāpetvāva “Dasabalassa santikaṃ gamissāmi”ti
 Mātulattherena saddhiṃ Satthu santikaṃ agantvā Kapilavatthusāmantāyeva
 ohīyitvā yonisomanasikāre kammaṃ karonto na cirasseva vipassanaṃ
 ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Vuttampi cetāṃ **Apadāne**⁴—

“Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
 Purakkhatomhi sissehi, upagacchiṃ naruttamaṃ.

Padumuttaro Lokavidū, āhutīnaṃ paṭiggaho.
 Mama kammaṃ pakittesi⁵, saṃkhittena Mahāmuni.

Tāhaṃ dhammaṃ suṇitvāna, abhivādetvāna Satthuno.
 Añjaliṃ paggahetvāna, pakkhamiṃ dakkhiṇāmukho.

Samkhittena suṇitvāna, vitthārena abhāsayaṃ.
 Sabbe sissā attamaṇā, sutvāna mama bhāsato.

Sakaṃ diṭṭhiṃ vinodetvā, Buddhe cittaṃ pasādayuṃ⁶.
 Samkhittenapi desemi, vitthārena tatheva’haṃ.

Abhidhammanayaññūhaṃ, Kathāvatthuvisuddhiyā.
 Sabbesaṃ viññāpetvāna, viharāmi anāsavo.

1. Puññasambhāraṃ (Sī)

2. Aññātakoṇḍañña... (Ka), Aññākoṇḍañña... (Sī, Ka)

3. Sabbakiccaṃ (Sī)

4. Khu 3. 39 piṭṭhādīsu.

5. Samkittesi (Ka)

6. Pasādayaṃ (Ka)

Ito pañcasate kappe, caturo suppakāsakā.
Sattaratanasampannā, catudīpamhi issarā.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Tassa pana Puṇṇattherassa santike pabbajitā kulaputtā pañcasatā ahesuṃ. Thero sayāṃ dasakathāvatthulābhitāya tepi dasahi Kathāvatthūhi ovadī. Te tassa ovāde ṭhatvā sabbeva arahattaṃ pattā. Te attano pabbajitakiccaṃ¹ matthakappattaṃ, ñatvā upajjhāyaṃ upasaṅkamitvā āhaṃsu “bhante amhākaṃ kiccaṃ matthakappattaṃ, dasannañcamha kathāvatthūnaṃ lābhino, samayo dāni no² Dasabalaṃ passitun”ti. Thero tesāṃ vacanaṃ sutvā cintesi “mama dasakathāvatthulābhitāṃ Satthā jānāti ahaṃ dhammaṃ desento dasa kathāvatthūni amuñcivāva desemi, mayi gacchante sabbepe bhikkhū maṃ parivāretvā gacchissanti, evaṃ gaṇasaṅgaṇikāya gantvā pana ayuttaṃ mayhaṃ Dasabalaṃ passitun, ime tāva gantvā passantū”ti te bhikkhū āha “āvuso tumhe purato gantvā Tathāgataṃ passatha, mama vacanena cassa pāde vandatha, ahampi tumhākaṃ gatamaggenāgamissāmī”ti. Te therā sabbepe Dasabalassa jātibhūmiratṭhavāsino sabbe khīṇāsavā sabbe dasakathāvatthulābhino attano upajjhāyassa ovādaṃ sampañcchitvā³ therāṃ vanditvā anupubbena cārikaṃ carantā satṭhiyojanamaggaṃ atikkamma Rājagahe Viḷuvanamahāvihāraṃ gantvā Dasabalassa pāde vanditvā ekamantaṃ nisīdiṃsu.

Āciṅṇaṃ kho panetaṃ Buddhānaṃ Bhagavantānaṃ āgantukehi bhikkhūhi saddhiṃ paṭisammoditunti Bhagavā tehi saddhiṃ “kacci bhikkhave khamāṇyaṃ”ti-ādinā nayena madhurapaṭisanthāraṃ katvā “kuto ca tumhe bhikkhave āgacchathā”ti pucchi. Atha tehi “jātibhūmito”ti vutte “ko nu kho bhikkhave jātibhūmiyaṃ jātibhūmakānaṃ bhikkhūnaṃ sabrahmacārīnaṃ evaṃ sambhāvito ‘attanā ca appiccho appicchakathañca bhikkhūnaṃ kattā’ti”⁴ dasakathāvatthulābhiṃ bhikkhuṃ pucchi. Tepi “Puṇṇo nāma bhante āyasmā Mantāṇiputto”ti ārocayīṃsu. Taṃ kathaṃ sutvā āyasmā Sāriputto therassa dassanakāmo ahoṣi. Atha Satthā Rājagahato Sāvatthiṃ

1. Pabbajjakiccaṃ (Ka)

3. Amadditvā (Sī)

2. Samayo no (Ka)

4. Ma 1. 199 piṭṭhe.

agamāsi. Puṇṇattheropi Dasabalassa tattha āgatabhāvaṃ sutvā “Satthāraṃ passissāmī”ti gantvā Antogandhakuṭiyāmyeva Tathāgataṃ sampāpuṇi. Satthā tassa dhammaṃ desesi. Thero dhammaṃ sutvā Dasabalaṃ vanditvā paṭisallānatthāya Andhavanaṃ gantvā aññataramhi rukkhamūle divāvihāraṃ nisīdi.

Sāriputtattheropi tassāgamaṇaṃ sutvā sīsānulokiko gantvā okāsaṃ sallakkhetvā taṃ rukkhamūle nisinnaṃ upasaṅkamtivā therena saddhimṃ sammoditvā taṃ sattavisuddhikkamaṃ¹ pucchi. Theropissa pucchitapucchitaṃ² byākaronto rathavinītūpamāya cittaṃ ārādhesi, te aññamaññassa subhāsitaṃ samanumodiṃsu. Atha Satthā aparabhāge bhikkhusaṅghamajjhe nisinnaṃ therāṃ “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ dhammakathikānaṃ yadidaṃ Puṇṇo”ti³ dhammakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So ekadivaṃ attano vimuttisampattim paccavekkhitvā “Satthāraṃ nissāya ahañceva aññe ca bahū sattā saṃsāradukkhatō vippamuttā, bahūpakārā vata sappurisasamsevā”ti⁴ pītisomanassajāto udānavasena pītivegavissatṭham⁵ “**sabbhireva samāsethā**”ti gātham abhāsi.

4. Tattha **sabbhirevā**ti sappurisehi eva. Santoti panettha Buddhādayo ariyā adhippetā. Te hi anavasesato asataṃ dhammaṃ pahāya saddhamme ukkaṃsagatatā sātisayaṃ pasamsiyattā ca⁶ visesato “santo sappurisa”ti ca vuccanti. **Samāsethā**ti samaṃ āsethā⁷ saha vaseyya. Te payirupāsanto tesāṃ sussūsanto diṭṭhānugatiṅca āpajjanto samānavāso bhaveyyāti attho.

Paṇḍitehatthadassibhīti tesāṃ thomaṇā. **Paṇḍā** vuccati paññā, sā imesaṃ sañjātāti **paṇḍitā**. Tato eva attatthādibhedāṃ atthaṃ aviparītato passantīti **atthadassino**. Tehi paṇḍitehi atthadassibhi samāsetha. Kasmāti ce? Yasmā te santo paṇḍitā, te vā sammā sevantā ekantahitabhāvato maggañāṇādiheva araṇīyato **attham**, mahāguṇatāya santatāya ca **mahantaṃ**, agādhabhāvato gambhīrañāṇagocarato ca **gambhīraṃ**, hīnacchandādihi daṭṭhum asakkhuṇeyyattā itarehi ca⁸ kicchena daṭṭhabbattā

1. Taṃ visuddhikathaṃ (Ka)

2. Pucchitaṃ pucchitaṃ (Ka), pucchitaṃ (Ka)

3. Am 1. 24 piṭṭhe.

4. Sappurisasamvāsāti (Ka)

5. Pītivegavissatṭham (Sī)

6. Pāsamsatāya ca (Sī)

7. Sammā āsetha (Ka), samaṃ āsevatha (Sī)

8. Tathā itarehi ca (Sī)

duddasaṃ, duddasattā saṅhanipuṇasabhāvattā nipuṇañāṇagocarato ca **nipuṇaṃ**, nipuṇattā eva sukhumasabhāvatāya **aṇuṃ** nibbānaṃ, aviparītaṭṭhena vā paramatthasabhāvattā **atthaṃ**, ariyabhāvakarattā mahattanimitatāya **mahantaṃ**, anuttānasabhāvatāya **gambhīraṃ**, dukkhena daṭṭhebbaṃ na sukkena daṭṭhuṃ sakkāti **duddasaṃ**, gambhīrattā duddasaṃ, duddasattā **gambhīraṃ** catusaccaṃ, visesato **nipuṇaṃ aṇuṃ** nirodhasaccanti evametaṃ catusaccaṃ **dhīrā samadhigacchanti** dhitisampannatāya dhīrā catusaccakammaṭṭhānabhāvanāṃ ussukkāpetvā sammadeva adhigacchanti. **Appamattā**ti sabbattha sati-avippavāseṇa appamādapatiṭṭhiṃ pūrentā. **Vicakkhaṇā**ti vipassanābhāvanāya chekā kusalā. Tasmā sabbhireva samāsethāti yojanā. Paṇḍitehatthadassibhīti vā etaṃ nissakkavacanaṃ. Yasmā paṇḍitehi atthadassībhi samudāyabhūtehi dhīrā appamattā vicakkhaṇā mahantādivisesavantaṃ atthaṃ samadhigacchanti, tasmā tādisēhi sabbhireva samāsethāti sambandho. Evamesā therassa paṭivedhadīpanena aññābyākaraṇagāthāpi ahoṣīti.

Puṇṇattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dabbattheragāthāvaṇṇanā

Yo duddamiyoti āyasmato Dabbattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarabuddhakāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbattitvā vayappatto heṭṭhā vuttanayeneva dhammadesanaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ senāsanapaññāpakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhiḱārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthetvā Satthārā byākato yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaritvā Kassapadasabalassa sāsanoṣakkanakāle¹ pabbaji. Tadā tena saddhiṃ apare cha janāti satta bhikkhū ekacittā hutvā aññe sāsane agāravaṃ karonte disvā “idha kiṃ karoma, ekamante samaṇadhammaṃ katvā dukkhassantaṃ karissāmā”ti nisseṇiṃ bandhitvā uccaṃ pabbatasikharaṃ āruhitvā “attano cattabalaṃ jānantaṃ nisseṇiṃ nipātentu, jīvite sālāyā otarantu, mā pacchānutappino

1. Sāsane oṣakkanakāle (Sī)

ahuvatthā”ti vatvā sabbe ekacittā hutvā nisseṇim pātetvā “appamattā hotha āvuso”ti aññaṃaññaṃ ovaditvā cittarucikesu¹ ṭhānesu nisīditvā samaṇadhammaṃ kātum ārabhimsu.

Tatreko thero pañcame divase arahattaṃ patvā “mama kiccaṃ nipphannaṃ, ahaṃ imasmiṃ ṭhāne kiṃ karissāmi”ti iddhiyā² Uttarakuruto piṇḍapātaṃ āharitvā “āvuso imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjatha, bhikkhācārakiccaṃ mamāyattaṃ hotu, tumhe attano kammaṃ karoṭhā”ti āha. Kiṃ nu kho mayam³ āvuso nisseṇim pātentā⁴ evaṃ avocumha “yo paṭhamam dhammaṃ sacchikaroti, so bhikkham āharatu, tenābhattam sesā paribhuñjitvā samaṇadhammaṃ karissanti”ti. Natthi āvusoti. Tumhe attano pubbahetunā labhittha, mayampi sakkontā vaṭṭassantaṃ karissāma, gacchatha tumheti. Thero te saññāpetum asakkonto phāsukaṭṭhāne piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā gato. Aparo thero sattame divase anāgāmi phalaṃ patvā tato cuto Suddhāvāsabrahmaloke nibbatto. Itare therā tato cutā ekam Buddhantaram devamanussesu saṃsaritvā ()⁵ tesu tesu kulesu nibbattā. Eko Gandhāraṭṭhe Takkaṣilānagare Rājagehe nibbatto, eko Majjhantikaṭṭhe⁶ paribbājikāya kucchimhi nibbatto, eko Bāhiyaṭṭhe kuṭumbiyagehe nibbatto, eko bhikkhunupassaye jāto.

Ayam pana Dabbatthero Mallaraṭṭhe Anupiyānagare ekassa Mallarañño gehe paṭisandhim gaṇhi. Tassa mātā upavijañña⁷ kālamakāsi, matasarīram susānam netvā dārucitakam āropetvā aggim adamsu. Tassā aggivegasantattam⁸ udarapaṭalam dvedhā ahoṣi. Dārako attano puññabalena uppatitvā ekasmiṃ dabbatthambhe nipatī. Tam dārakam gahetvā ayyikāya⁹ adamsu. Sā tassa nāmam gaṇhanti dabbatthambhe patitvā laddhajīvitattā “Dabbo”tissa nāmam akāsi. Tassa ca sattavassikakāle Satthā bhikkhusamghaparivāro Mallaraṭṭhe cārikam caramāno Anupiyambavane viharati. Dabbakumāro Satthāram disvā

1. Cittarucīsu (Ka)

3. Kiṃ nu mayam (Ka)

5. (Imasmiṃ Buddhuppāde) (Am-Ṭṭha 1. 14 piṭṭhe.)

7. Upacitajañña (Sī), upavijaññaṅkāle (Am-Ṭṭha 1. 214 piṭṭhe.)

8. Aggivegasantattā (Ka)

2. Iddhiyā gantvā (Sī)

4. Pātetvā (Ka)

6. Majjhantikaṭṭhe (Sī)

9. Ayyakāya (Ka)

dassaneneva pasīditvā pabbajitukāmo hutvā “ahaṃ Dasabalassa santike pabbajissāmī”ti ayyikaṃ āpucchi. Sā “sādhu tātā”ti Dabbakumāraṃ ādāya Satthu santikaṃ gantvā “bhante imaṃ kumāraṃ pabbājethā”ti āha. Satthā aññatarassa bhikkhuno saññaṃ adāsi “bhikkhu imaṃ dāraṃ pabbājehī”ti. So thero Satthu vacanaṃ sutvā Dabbakumāraṃ pabbājento Tacapañcakakammaṭṭhānaṃ ācikkhi. Pubbahetusampanno katābhinihāro satto paṭhamakesavaṭṭiyā voropanakkhaṇe sotāpattiphale patiṭṭhahi, dutiyāya kesavaṭṭiyā oropiyamānāya sakadāgāmiphale, tatiyāya anāgāmiphale, sabbakesānaṃ pana oropanañca arahattaphalasacchikiriyā ca apacchā apure ahosi. Satthā Mallaraṭṭhe yathābhiraṇaṃ viharitvā Rājagahaṃ gantvā Veḷuvane vāsaṃ kappesi.

Tatrāyasmā Dabbo Mallaputto rahogato attano kiccanipphattiṃ oloketvā saṃghassa veyyāvaccakaraṇe kāyaṃ yojetukāmo cintesi “yannūnāhaṃ saṃghassa senāsanañca paññāpeyyaṃ bhattāni ca uddiseyyan”ti. So Satthu santikaṃ gantvā attano parivattakaṃ ārocesi. Satthā tassa sādhuṅkāraṃ datvā senāsanapaññāpakattañca bhattuddesakattañca sampaṭicchi. Atha naṃ “ayaṃ Dabbo daharova samāno mahante ṭhāne ṭhito”ti sattavassikakāleyeva upasampādesi. Thero upasampannakālo paṭṭhāya Rājagahaṃ upanissāya viharantānaṃ sabbabhikkhūnaṃ senāsanāni ca paññāpeti, bhikkhañca uddisati. Tassa senāsanapaññāpakabhāvo sabbadisāsu pākaṭo ahosi “Dabbo kira Mallaputto sabhāgasabhāgānaṃ bhikkhūnaṃ ekaṭṭhāne senāsanāni paññāpeti, āsannepi dūrepi senāsanāni paññāpeti, gantuṃ asakkonte iddhiyā neti”ti ¹.

Atha naṃ bhikkhū kālepi vikālepi “amhākaṃ āvuso Jīvakaṃbavane senāsanāni paññāpeti, amhākaṃ maddakucchimiṃ Migadāye”ti evaṃ senāsanāni uddisāpetvā tassa iddhiṃ passantā gacchanti. Sopi iddhiyā manomaye kāye abhisankharitvā ekekassa therassa ekekaṃ attanā sadisaṃ bhikkhuṃ datvā aṅguliyaṃ jalamānāya purato gantvā “ayaṃ mañco idaṃ piṭhan”ti-ādīni vatvā senāsanāni paññāpetvā puna attano vasanaṭṭhānameva

1. Neti (sabbattha)

āgacchati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panidaṃ Vatthu¹ Pāḷiyam²
 āgatameva. Satthā idameva kāraṇaṃ aṭṭhuppattim katvā aparabhāge
 ariyagaṇamajjhēnisinno theram senāsanapaññāpakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi
 “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ
 senāsanapaññāpakānaṃ yadidaṃ Dabbo Mallaputto”³. Vuttampi cetam
Apadāne⁴—

“Padumuttaro nāma Jino, sabbalokavidū Muni.
 Ito satasahassamhi, kappe uppajji cakkhumā.

Ovādako viññāpako, tāraḷo sabbapāṇinaṃ.
 Desanākusalo Buddho, tāresi janataṃ bahuṃ.

Anukampako kāruṇiko, hitesī sabbapāṇinaṃ.
 Sampatte titthiye sabbe, pañcasīle patiṭṭhapi.

Evam nirākulaṃ āsi, suññataṃ titthiyehi ca.
 Vicittaṃ arahantehi, vasībhūtehi tāḍibhi.

Ratanānaṭṭhapaññāsaṃ, uggato so Mahāmuni.
 Kañcanagghiyasaṅkāso, bāttimsavaralakkhaṇo.

Vassasatasahassāni, āyu vijjati tāvade.
 Tāvataṃ tiṭṭhamāno so, tāresi janataṃ bahuṃ.

Tadāhaṃ Haṃsavatiyaṃ, seṭṭhiputto mahāyaso.
 Upetvā lokapajjotaṃ, assosiṃ dhammadesanaṃ.

Senāsanāni bhikkhūnaṃ, paññāpentaṃ sasāvakaṃ.
 Kittayantassa vacanaṃ, suṇitvā⁵ mudito ahaṃ.

Adhikāraṃ sasaṃghassa, katvā tassa Mahesino.
 Nipacca sirasā pāde, taṃ ṭhānamabhipatthayim.

Tadāha sa⁶ mahāvīro, mama kammaṃ pakittayaṃ.
 Yo sasaṃghamabhojesi⁷, sattāhaṃ Lokanāyakaṃ.

1. Panidaṃ Kathāvattu (Ka) 2. Vi 1. 243; Vi 4. 191 piṭṭhesu. 3. Am 1. 25 piṭṭhe.

4. Khu 4. 121 piṭṭhādīsu. 5. Sutvāna (Sī) 6. Tadābhāsi (Sī)

7. Sohaṃ sasaṃghaṃ bhojesiṃ (Sī), yohaṃ sasaṃghaṃ bhojemi (Ka)

Soyam̄ kamalapattakkho, sīham̄so kanakattaco.
 Mama pādāmūle nipati, patthayam̄ ṭhānamuttamam̄.
 Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Sāvako tassa Buddhassa, Dabbo nāmena vissuto.
 Senāsanapaññāpako, aggo hessati'yam̄ tadā.
 Tena kammaena sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ deham̄, Tāvatiṃsamagacchaham̄.
 Satānam̄ tīṇikkhattuñca, devarajjamakārayim̄.
 Satānam̄ pañcakkhattuñca, cakkavattī ahosaham̄.
 Padesarajjam̄ vipulam̄, gaṇanāto asaṅkhiyam̄.
 Sabbattha sukhito āsim̄, tassa kammaassa vāhasā.
 Ekanavutito kappe, Vipassī nāma nāyako.
 Uppajji cārudassano¹, sabbadhammavipassako.
 Duṭṭhacitto upavadiṃ, sāvakaṃ tassa tādino.
 Sabbāsavaparikkhīṇam̄, suddhoti² ca vijāniya.
 Tasseva naravīrassa, sāvakānam̄ Mahesinam̄.
 Salākaṃ ca gahetvāna, khīrodanamadāsaham̄.
 Imamhi bhaddake kappe, brahmabandhu mahāyaso.
 Kassapo nāma gottena, uppajji vadatam̄ varo.
 Sāsanam̄ jotayitvāna, abhibhuyya kutitthiye.
 Vineyye vinayitvāva, nibbuto so sasāvako.
 Sasisse nibbute Nāthe, atthamentamhi³ sāsane.
 Devā kandimsu samviggā, muttakesā rudammukhā.
 Nibbāyissati dhammakkho, na passissāma subbate.
 Na suṇissāma saddhammam̄, aho no appapuññatā.

 1. Cārunayano (Sī)

2. ...kkhīṇo, muttoti (Sī)

3. Antapattamhi (Sī)

Tadāyaṃ pathavī sabbā, acalā sā calācalā.
 Sāgaro ca sasokova, vinadī karuṇaṃ¹ giram.
 Catuddisā dundubhiyo, nādayimsu amānusā.
 Samantato asaniyo, phaliṃsu ca bhayāvahā.
 Ukkā patiṃsu nabhasā, dhūmaketu ca dissati.
 Sadhūmā jālavaṭṭā ca², raviṃsu karuṇaṃ migā.
 Uppāde³ dāruṇe disvā, sāsanatthaṅgasūcake.
 Samviggā bhikkhavo satta, cintayimha mayaṃ tadā.
 Sāsanena vināmhākam, jīvitena alam mayaṃ.
 Pavisitvā mahāraññaṃ, yuñjāma Jinasāsane.
 Addasamha tadāraññe, ubbidham selamuttamaṃ.
 Nisseṇiyā tamāruyha, nisseṇim pātayimhase.
 Tadā ovadi no thero, Buddhuppādo sudullabho.
 Saddhātīdullabhā laddhā, thokam sesaṅca sāsanam.
 Nipatanti khaṇātītā, anante dukkhasāgare.
 Tasmā payogo kattabbo, yāva ṭhāti mune mataṃ⁴.
 Arahā āsi so thero, anāgāmī tadānugo.
 Susīlā itare yuttā, devalokam agamhase.
 Nibbuto tiṅṅasaṃsāro, suddhāvāse ca ekako.
 Ahaṅca pakkhusāti ca, sabhiyo bāhiyo tathā.
 Kumārakassapo ceva, tattha tatthūpagā mayaṃ.
 Saṃsārabandhanā muttā, Gotamenānukampitā.
 Mallesu Kusinārāyam, gabbhe jātassa me sato.
 Mātā matā⁵ citāruḷhā, tato nippatito aham.
 Patito dabbapuñjamhi, tato Dabboti vissuto.
 Brahmācārībalenāham, vimutto sattavassiko.

1. Dāruṇam (Ka)

2. Sabbathalajasattā ca (Sī)

3. Uppāte (Sī, Ka)

4. Yāva ṭiṭṭhāti sāsanam (Sī Ka)

5. Matā matā (Sī)

Khīrodanabalenāhaṃ, pañcahaṅgehupāgato.

Khīṇāsavopavādena, pāpehi bahu codito.

Ubho puññañca pāpañca, vītivattomhi dānihaṃ¹.

Patvāna paramaṃ santiṃ, viharāmi anāsavo.

Senāsaṇaṃ paññāpayiṃ, hāsaiyivāna subbate.

Jino tasmīṃ guṇe tuṭṭho, etadagge ṭhapesi maṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.

Nāgoṇa bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.

Svāgataṃ vata me āsi, Buddhasettṭhassa santike.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

Paṭisambhidā catasso -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Evambhūtaṃ pana taṃ² yena pubbe ekassa khīṇāsavatttherassa anuddhaṃsanavasena katena pāpakammaṇa bahūni vassasatasahassāni niraye pacci, tāya eva kammapiṭṭhikāya codiyamānā Mettiyabhūmajakā³ bhikkhū “iminā mayhaṃ kalyāṇabhattikassa gahapatino antare paribheditā”ti⁴ duggahitagāhino amūlakena pārājikena dhammena anuddhaṃsesuṃ. Tasmīṃ ca adhikaraṇe saṃghena sativinayena vūpasamite ayaṃ thero lokānukampāya attano guṇe vibhāvento “yo duddamiyo”ti imaṃ gāthaṃ abhāsi.

5. Tattha yoti aniyamita⁵ niddeso, tassa “so”ti iminā niyamattaṃ⁶ daṭṭhabbaṃ. Ubhayenapi aññaṃ viya katvā attānameva vadati. **Duddamiyoti** duddamo, dametuṃ asakkuṇeyyo. Idañca attano puthujjanakāle diṭṭhigatānaṃ visūkāyikānaṃ kilesānaṃ⁷ madālepacittassa vipphanditaṃ⁸ indriyānaṃ avūpasamanañca cintetvā vadati. **Damenāti** uttamena aggamaggadamaṇa, tena hi danto puna⁹ dametabbatābhāvato “danto”ti vattabbataṃ arahati, na aññaṇa. Atha vā **damenāti** damakena purisadammasārathinā

1. Dānaṇaṃ (Sī, Ka)

2. Natthi (Ka)

3. ...bhummajakā (Sī, Ka)

4. Paribhinnāti (Sī)

5. Aniyāmita... (Sī)

6. Niyamitaṃ (Ka)

7. Visūkāyikakilesānaṃ (Ka)

8. Vipannataṃ (Ka)

9. Tenapi puna (Sī)

damito. **Dabboti** drabyo, bhabboti attho. Tenāha Bhagavā imameva theram sandhāya “na kho Dabba Dabbā evam nibbeḥenti”¹. **Santusitoti** yathāladhappaccayasantosenā jhānasamāpattisantosenā maggaphalasantosenā ca santuṭṭho. **Vitiṇṇakaṅkhoti** soḷasavattukāya aṭṭhavattukāya ca kaṅkhāya paṭhamamaggeneva samugghāṭitattā vigatakaṅkho. **Vijitāvīti** purisājānīyena vijetabbassa sabbassapi saṅkilesapakkhassa vijitattā vidhamitattā vijitāvī. **Apetabheravoti** pañcavīsatiyā bhayānaṃ sabbaso apetatā apagatabheravo abhayūparato. Puna **Dabboti** nāmakittanaṃ. **Parinibbutoti** dve parinibbānāni kilesaparinibbānaṃca, yā sa-upādisesanibbānadhātu, khandhaparinibbānaṃca, yā anupādisesanibbānadhātu. Tesu idha kilesaparinibbānaṃ adhippetam, tasmā pahātabbadhammānaṃ maggena sabbaso pahīnattā kilesaparinibbānena parinibbutoti attho. **Ṭhitattoti** ṭhitasabhāvo acalo iṭṭhādīsu tāḍibhāvappattiyā lokadhammehi akampanīyo. **Hīti** ca hetu-atthe nipāto, tena yo pubbe duddamo hutvā ṭhito yasmā dabbatā Satthārā uttamena damena damito santusito vitiṇṇakaṅkho vijitāvī apetabheravo, tasmā so Dabbo parinibbuto tatoyeva ca ṭhitatto, evambhūte ca tasmim cittapasādova kātabbo, na pasādaññathattanti paraneyyabuddhike² satte anukampanto thero aññaṃ byākāsi.

Dabbattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Sītavanīyattheragāthāvaṇṇanā

Yo sītavananti āyasmato Sambhūtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ito kira aṭṭhārasādhikassa kappasatassa matthake Atthadassī nāma Sambuddho loke uppajjitvā sadevakaṃ lokaṃ saṃsāramahoghato tārento ekadivasam mahatā bhikkhusamghena saddhim Gaṅgātīram upagacchi, tasmim kāle ayaṃ gahapatikule nibbato tattha Bhagavantam passivā pasannamānaso upasaṅkamitvā vanditvā “kim bhante pāram gantukāmatthā”³ti pucchi. Bhagavā “gamissāmā”⁴ti avoca. So tāvadeva

1. Vi 1. 248; Vi 4. 197 piṭṭhesu. 2. Na pasādaññathattam phareyyāti buddhike (St)

nāvāsaṅghātaṃ yojetvā upanesi. Sathā taṃ anukampanto saha bhikkhusaṅghena nāvaṃ abhiruhi. So sayampi abhiruyha¹ sukheveva paratīraṃ sampāpetvā Bhagavantaṃ bhikkhusaṅghaṅca dutiyadivase mahādānaṃ pavattetvā anugantvā pasannacitto vanditvā nivatti. So tena puññakammaena devamanussesu saṃsaritvā ito terasādhikakappasatassa matthake khattiyakule nibbattitvā rājā ahoṣi cakkavattī dhammiko dhammarājā. So satte sugatimagge patiṭṭhāpetvā tato cuto ekanavutikappe Vipassissa Bhagavato sāsane pabbajitvā dhutadhamme samādāya susāne vasanto samaṇadhammaṃ akāsi. Puna Kassapassa Bhagavato kālepi tassa sāsane tīhi sahāyehi saddhiṃ pabbajitvā vīsativassasahassāni samaṇadhammaṃ katvā ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti. Tassa “sambhūto”ti nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gato. Bhūmijo Jeyyaseno Abhirādhanoti tīhi sahāyehi saddhiṃ Bhagavato santikaṃ gato dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. Ye sandhāya vuttaṃ—

“Bhūmijo Jeyyaseno ca, Sambhūto Abhirādhano.
Ete dhammaṃ abhiññāsuṃ, sāsane varatādino”ti.

Atha Sambhūto Bhagavato santike kāyagatāsaticammaṭṭhānaṃ gahetvā nibaddhaṃ Sītavane vasati. Tenevāyasmā “Sītavaniyo”ti paññāyittha. Tena ca samayena Vessavaṇo mahārājā kenacideva karaṇīyena Jambudīpe dakkhiṇadisābhāgaṃ uddissa ākāseṇa gacchanto therāṃ abbhokāse nisīditvā kammaṭṭhānaṃ manasikarantaṃ disvā vimānato oruyha therāṃ vanditvā “yadā thero samādhito vuṭṭhahissati, tadā mama āgamaṇaṃ ārocetha, ārakkhaṅcassa karothā”ti dve yakkhe āṇāpetvā pakkhāmi. Te therassa samīpe ṭhatvā manasikāraṃ paṭisaṃharitvā nisinnakāle ārocesuṃ. Taṃ sutvā thero “tumhe mama vacanena Vessavaṇamahārājassa kathetha, Bhagavatā attano sāsane ṭhitānaṃ sati-ārakkhā nāma ṭhapitā atthi, sāyeva mādise rakkhati, tvam tattha³ appossukko hohi, Bhagavato ovāde ṭhitānaṃ edisāya

1. Sayam nāvaṃ abhiruyha (Sī), sayam abhirūyha (Ka)

2. Santike (Sī)

3. Tvam tāta (Sī)

ārakkhāya karaṇīyaṃ natthi”ti te vissajjetvā tāvadeva vipassanaṃ vaḍḍhetvā vijjāttayaṃ sacchākāsi. Tato Vessavaṇo nivattamāno therassa samīpaṃ patvā mukhākārasallakkhaṇenevassa katakiccabhāvaṃ ñatvā Sāvattimā gantvā Bhagavato ārocetvā Satthu sammukhā theramā abhitthavanto—

“Sati-ārakkhasampanno, dhitimā vīriyasamāhito.
Anujāto Satthu Sambhūto, tevijjo maccupāragū”ti—

imāya gāthāya therassa guṇe vaṇṇesi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Atthadassī tu Bhagavā, dvipadindo narāsabho.
Purakkhato sāvakehi, Gaṅgātīramupāgami.
Samatitti kākapeyyā, Gaṅgā āsi duruttarā.
Uttārayimā bhikkhusaṅghaṃ, Buddhañca dvipaduttamaṃ.
Aṭṭhārase kappasate, yaṃ kammamakariṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, taraṇāya idaṃ phalaṃ.
Teraseto kappasate, pañca sabbobhavā² ahuṃ.
Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.
Pacchime ca bhava asmiṃ, jātohaṃ brāhmaṇe kule.
Saddhimā tīhi sahāyehi, pabbajimā Satthu sāsane.
Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Athāyasmā Sambhūto Bhagavantaṃ dassanāya gacchante bhikkhū disvā “āvuso mama vacanena Bhagavato pāde sirasā vandatha, evañca vadethā”ti vatvā dhammādhikaraṇaṃ attano Satthu aviheṭṭhitabhāvaṃ³ pakāsentō “yo **sītavanan**”ti gāthamāha. Te bhikkhū Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā vanditvā Sambhūtattherassa sāsanaṃ sampavedentā⁴ “āyasmā bhante Sambhūto Bhagavato pāde sirasā vandati, evañca vadati”ti vatvā taṃ gāthamā⁵ ārocesuṃ, taṃ sutvā Bhagavā “paṇḍito bhikkhave

1. Khu 3. 228 piṭṭhādīsu. 2. Cātuddīpissaro (Sī, Ka) 3. Avisodhitabhāvaṃ (Ka)
4. Nivedentā (Sī) 5. Taṃ kathaṃ (Ka)

Sambhūto bhikkhu paccapādi dhammassānudhammaṃ, na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ viheṭheti¹. Vessavaṇena tassattho² mayhaṃ ārocito”ti āha.

6. Yaṃ pana te bhikkhū Sambhūtattherena vuttaṃ³ “yo sītavanan”ti gāthaṃ Satthu nivedesum. Tattha **sītavananti** evaṃnāmakaṃ Rājagahasamīpe mahantaṃ bheravasusānavanaṃ. **Upagāti** nivāsanavasena upagacchi. Etena Bhagavatā anuññātaṃ pabbajitānurūpaṃ nivāsanaṭṭhānaṃ dasseti. **Bhikkhūti** saṃsārabhayassa ikkhanato bhinnakilesatāya ca bhikkhu. **Ekoti** adutiyo, etena kāyavivekaṃ dasseti. **Santusitoti** santuṭṭho. Etena catupaccayasantosalakkaṇaṃ ariyavaṃsaṃ dasseti. **Samāhitattoti** upacārappanābhedenā samādhinā samāhitacitto, etena cittavivekabhāvanāmukhena bhāvanārāmaṃ ariyavaṃsaṃ dasseti. **Vijitāvīti** sāsane sammāpaṭipajjantena vijetabbaṃ kilesagaṇaṃ vijitvā ṭhito, etena upadhivivekaṃ dasseti. Bhayaḥetūnaṃ kilesānaṃ apagatattā **apetalomahaṃso**, etena sammāpaṭipattiyā phalaṃ dasseti. **Rakkhanti** rakkhanto. **Kāyagatāsatinti** kāyārammaṇaṃ satim, kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ paribrūhanavasena avissajjento. **Dhitimāti** dhīro, samāhitattaṃ vijitāvitāvataṃ vā⁴ upādāya paṭipattidassanametam. Ayaṃ hettha saṅkhepattho—so bhikkhu vivekasukhānupekkhāya eko sītavanaṃ upāgami, upāgato ca lolabhāvābhāvato santuṭṭho dhitimā kāyagatāsatikammaṭṭhānaṃ bhāvento tathādhigataṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā āraddhavipassanaṃ ussukkāpetvā adhigatena aggamaggena samāhito vijitāvī ca hutvā katakiccatāya bhayaḥetūnaṃ sabbaso apagatattā apetalomahaṃso jātoti.

Sītavanīyatthera⁵ gāthavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Paccayādidhammassa anudhammaṃ paṭipanno na mamaṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesesi (Sī)

2. Tassevāyamatto (Sī)

3. Yaṃ panete bhikkhū tattha tattha therena vuttaṃ (Sī)

4. Samāhitattā vijitāvī, vibhāvī, taṃ vā (Sī)

5. Taraṇiyatthera (Apadāne)

7. Bhalliyattheragāthāvaṇṇanā

Yo'pānudīti āyasmato Bhalliyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira ito ekatimse kappe anuppanne Buddhhe Sumanassa nāma Paccekabuddhassa pasannacitto phalāphalaṃ datvā sugatīsu eva saṃsaranto Sikhissa Sammāsambuddhassa kāle Aruṇavatīnagare brāhmaṇakule nibbatto “Sikhissa Bhagavato Paṭhamābhisambuddhassa Ujita, Ojitā nāma dve sathavāhaputtā paṭhamāhāraṃ adaṃsū”ti sutvā attano sahāyakena saddhiṃ Bhagavantam upasaṅkamitvā vanditvā svātanāya nimantetvā mahādānaṃ pavattetvā patthanaṃ akaṃsu “ubhopi mayaṃ bhante anāgate tumhādisassa Buddhassa paṭhamāhāradāyakā bhaveyyāma”ti. Te tattha tattha bhave puññakammaṃ katvā devamanussesu saṃsarantā Kassapassa Bhagavato kāle Gopālaka¹ seṭṭhissa puttā bhātaro hutvā nibbattā. Bahūni vassāni bhikkhusaṅghaṃ khīrabhojanena upaṭṭhahimsu. Amhākaṃ pana Bhagavato kāle Pokkharavatīnagare sathavāhassa puttā bhātaro hutvā nibbattā. Tesu jeṭṭho Taphusso² nāma, kaniṭṭho Bhalliyō nāma, te pañcamattāni sakaṭasatāni bhaṇḍassa pūretvā vāṇijjāya gacchantā Bhagavati Paṭhamābhisambuddhe sattasattāhaṃ vimuttisukhadhammapaccavekkhaṇāhi vītināmetvā aṭṭhame sattāhe Rājāyatanamūle viharante Rājāyatanassa avidūre mahāmaggena atikkamanti, tesam tasmim samaye samepi bhūmibhāge akaddamodake sakaṭāni nappavattimsu, “kiṃ nu kho kāraṇaṃ”ti ca cintentānaṃ porāṇasālohitā devatā rukkhaviṭapantare³ attānaṃ dassentī āha “mādisā ayaṃ Bhagavā Acirābhisambuddho sattasattāhaṃ anāhāro vimuttisukhapaṭisaṃvedī idāni Rājāyatanamūle nisinno, taṃ āhārena paṭimānetha, yadassa tumhākaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti. Taṃ sutvā te uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedentā “āhārasampādanaṃ papañcaṃ”ti maññamānā manthaṅca madhupiṇḍikaṅca⁴ Bhagavato datvā dnevācikasaraṇaṃ gantvā kesadhātuyo labhitvā agamaṃsu. Te hi paṭhamaṃ upāsakā ahesuṃ, atha Bhagavati Bārāṇasim gantvā dhammacakkaṃ pavattetvā anupubbena Rājagahe viharante Taphussabhaliyā⁵ Rājagaḥaṃ

1. Gopāla (Sī)

2. Tapasso (Sī)

3. Rukkhaviṭapabbhantare (Sī)

4. Madhupiṇḍaṅca (Ka)

5. Tapassubhaliyā (Sī), Bhallikā (Ka)

upagatā Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā vanditvā ekamantaṃ nisīdim̐su.
Tesaṃ Bhagavā dhammaṃ desesi. Tesu Taphusso sotāpattiphale patiṭṭhāya
upāsakova ahosi. Bhalliyō pana pabbajitvā chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttaṃ
Apadāne¹—

“Sumano nāma Sambuddho, Takkarāyaṃ vasī tadā.

Vallikāraphalaṃ gayha, Sayambhussa adāsahaṃ.

Ekatim̐se ito kappe, yaṃ phalaṃ adadim̐ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Athekadivasam̐ Māro Bhalliyattherassa bhimsāpanatthaṃ bhayānakam̐
rūpaṃ dassesi. So attano sabbabhayātikkamaṃ pakāsento “**yo’pānudi**”ti
gāthamabhāsi.

7. Tatthayo’**pānudi**tiyo apānudi khipi pajahi viddham̐sesi.

Maccurājassāti maccu nāma maraṇaṃ khandhānaṃ bhedo, so eva ca²
sattānaṃ attano vase anuvattāpanato³ issaraṭṭhena **rājāti** maccurājā, tassa.
Senanti jarārogādīṃ, sā hissa⁴ vasavattane⁵ aṅgabhāvato⁶ senā nāma, tena
hesa mahatā nānāvidhena vipulena “mahāseno”ti vuccati. Yathāha⁷ “na hi
no saṅgaraṃ tena, mahāsenena maccunā”ti⁸. Atha vā guṇamāraṇaṭṭhena
“maccū”ti idha Devaputtamāro adhippeto, tassa ca sahāyabhāvūpagamanato
kāmadāyo senā. Tathā cāha—

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati.

Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.

Pañcamī thinamiddhaṃ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati.

Sattamī vicikicchā te, māno makkho ca aṭṭhamī”ti⁹.

1. Khu 4. 51 piṭṭhe.

2. So eva (Ka)

3. Anuvattanato (Ka)

4. Jarārogādīnaṃ hissa (Ka)

5. Vasavattino (Ka)

6. Saṅgabhāvato (Ka)

7. Tenāha (Bahūsu)

8. Ma 3. 226; Khu 6. 159; Khu 10. 128 piṭṭhesu.

9. Khu 1. 342; Khu 7. 73; Khu 8. 114 piṭṭhesu thokaṃ visadisam̐.

Niḷasetuṃva sudubbalaṃ mahoghoti sāravirahitato naḷasetusadisam¹
 ativiya abalabhāvato² suṭṭhu dubbalaṃ saṃkilesasenaṃ
 navalokuttaradhammānaṃ mahābalavabhāvato³ mahoghasadisena
 aggamaggena yo apānudi vijitāvī apetaḥeravo danto, so parinibbuto
 ṭhitattoti yojanā. Tam sutvā māro “jānāti maṃ samaṇo”ti
 tatthevantaradhāyīti.

Bhalliyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vīrattheragāthāvaṇṇanā

Yo duddamiyoti āyasmato Vīrattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira
 ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato vasana-āvāsaṃ paṭijaggi.
 Ekadivasañca sindhuvārapupphasadisāni nigguṇṭhipupphāni gahetvā
 Bhagavantaṃ pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto ito
 pañcatimse kappe khattiyakule nibbattivā Mahāpatāpo nāma rājā ahoṣi
 cakkavattī. So dhammena samena rajjaṃ kārento satte saggamagge
 paṭiṭṭhāpesi. Puna imasmiṃ kappe Kassapassa Bhagavato kāle Mahāvibhavo
 seṭṭhi hutvā kapaṇaddhikādīnaṃ dānaṃ dento saṃghassa khīrabhattaṃ
 adāsi. Evaṃ tattha tattha dānamayaṃ puññasambhāraṃ karonto itarañca
 nibbānatthaṃ sambharanto devamanussesu saṃsaritvā imasmiṃ
 Buddhuppāde Sāvattinagare rañño Pasenadissa amaccakule nibbatti,
 “Vīro”tissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto nāmānugatehi
 pattabalajavādiguṇehi samannāgato Saṅgāmasūro hutvā mātāpitūhi
 nibandhavasena kārite dārapariggahe⁴ ekaṃyeva puttaṃ labhitvā
 pubbahetunā codiyamāno kāmesu saṃsāre ca ādīnavaṃ disvā saṃvegajāto
 pabbajitvā ghaṭento vāyamanto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ
Apadāne⁵—

“Vipassissa Bhagavato, āsi’ mārāmiko ahaṃ.

Nigguṇṭhipupphaṃ paggayha, Buddhassa abhiropayim.

1. Sāravirahitanaḷasetusadisam (Sī) 2. Calabhāvato (Sī) 3. Mahabbalabhāvato (Sī)

4. Kāritena dārapariggahena (Sī)

5. Khu 3. 229 piṭṭhe.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Pañcavīse ito kappe, eko āsiṃ janādhipo.

Mahāpatāpanāmena, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Evam pana arahattaṃ patvā phalasaṃpattisukhena vītināmetaṃ
theraṃ purāṇadutiyaikā uppabbājetukāmā antarantarā nānāyehi palobhetuṃ
parakkamantī¹ ekadivasāṃ divāvihāraṭṭhanaṃ gantvā itthikuttādīni dassetuṃ
ārabhi. Athāyasmā Vīro “maṃ palobhetukāmā Sineruṃ
makasapakkhavātena cāletukāmā viya yāva bālā vatāyaṃ itthī”ti tassā
kiriyaṃ niratthakabhāvaṃ dīpento “yo duddamiyo”ti gāthaṃ abhāsi.

8. Tattha **yo duddhamiyoti**-ādīnaṃ padānaṃ attho heṭṭhā vuttoyeva.
Idaṃ panettha yojanāmettaṃ—**yo** pubbe adantakilesatāya paccatthikehi vā
saṅgāmasīse dametuṃ jetuṃ asakkuṇeyyatāya **duddamiyo**, idāni pana
uttamena damena danto catubbidhasammappadhānavīriyasampattiyā **Vīro**,
vuttanayeneva santusito vitiṇṇakaṅkho vijitāvī apetalomahaṃso **Vīro**
Vīranāmakko anavasesato kilesapariniḥḥānaṃ **parinibbuto**, tato eva
ṭhitasabhāvo, na tādisānaṃ satenapi sahassenapi cālanīyoti. Taṃ sutvā sā
itthī “mayhaṃ sāmike evaṃ paṭipanne² ko mayhaṃ gharāvāsena attho”ti
saṃvegajātā bhikkhuniṃsu pabbajitvā na cirasseva tevijjā ahoṣīti.

Vīrattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Upakkamantī (Sī)

2. Paṭipajjante (Sī)

9. Pilindavacchattheragāthāvaṇṇanā

Svāgatanti āyasmato Pilindavacchattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarabuddhakāle Hamsavatīnagare mahābhogakule nibbato heṭṭhā vuttanayeneva Satthu santike dhammam suṇanto Satthāram ekaṃ bhikkhum devatānam piyamanāpabhāvena aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā taṃ ṭhānantaram patthetvā yāvajīvam kusalam katvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto Sumedhassa Bhagavato kāle manussaloke nibbattitvā Bhagavati parinibbute Satthu thūpassa pūjam katvā saṃghe ca mahādānam pavattetvā tato cuto devamanussesu eva saṃsaranto anuppanne Buddhe cakkavattī rājā hutvā mahājanam pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā saggaparāyaṇam ākāsi. So anuppanneyeva amhākam Bhagavati Sāvattiyam brāhmaṇagehe nibbatti. “Pilindo”¹tissa nāmam akaṃsu. Vacchoti pana gottam. Tena so aparabhāge “Pilindavaccho”²ti² paññāyittha. Saṃsāre pana saṃvegabahulatāya paribbājakapabbajjam pabbajitvā Cūḷagandhāram nāma vijjam sādhetvā tāya vijjāya ākāśacārī paracittavidū ca hutvā Rājagahe lābhaggayasaggappatto paṭivasati.

Atha yadā amhākam Bhagavā abhisambuddho hutvā anukkamena Rājagaham upagato, tato paṭṭhāya Buddhānubhāvena tassa sā vijjā na sampajjati, attano kiccaṃ na sādheti. So cintesi “sutaṃ kho pana metaṃ ācariyapācariyānam bhāsamānānam ‘yattha Mahāgandhāravijjā dharati, tattha Cūḷagandhāravijjā na sampajjati’³, samaṇassa pana Gotamassa āgatakālato paṭṭhāya nāyam mama vijjā sampajjati, nissamsayam samaṇo Gotamo Mahāgandhāravijjam jānāti, yannūnāham taṃ payirupāsivā tassa santike taṃ vijjam pariyāpuṇeyyan”⁴ti. So Bhagavantam upasaṅkamitvā etadavoca “aham mahāsamaṇa tava santike ekaṃ vijjam pariyāpuṇitukāmo, okāsam me karohī”⁴ti. Bhagavā “tena hi pabbajā”⁴ti āha. So “vijjāya parikammaṃ pabbajjā”⁴ti maññamāno pabbaji. Tassa Bhagavā dhammam kathetvā caritānukūlam kammaṭṭhānam adāsi. So upanissayasampannatāya nacirasseva vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuṇi. Yā pana

1. Pilinditissa (Sī)

3. Na sampajji (Ka)

2. Pilindivacchoti (Sī)

4. Pabbajāhīti (Sī)

purimajātiyaṃ tassovāde ṭhatvā sagge nibbattā devatā, taṃ kataññutaṃ
nissāya sañjātabahumānā sāyaṃ pātaṃ therāṃ payirupāsivā gacchanti.
Tasmā thero¹ devatānaṃ piyamanāpatāya aggataṃ patto. Tena vuttam
Apadāne²—

“Nibbute Lokanāthamhi, Sumedhe aggapuggale.

Pasannacitto Sumano, thūpapūjaṃ akāsaham.

Ye ca khīṇāsavā tatta, chaḷabhiññā mahiddhikā.

Teham³ tatta samānetvā, saṃghabhattaṃ akāsaham.

Sumedhassa Bhagavato, upaṭṭhāko tadā ahu.

Sumedho nāma nāmena, anumodittha so tadā.

Tena cittappasādena, vimānaṃ upapajjaham.

Chaḷāsītisahassāni, accharāyo ramimsu me⁴.

Mameva anuvattanti, sabbakāmehi tā sadā⁵.

Aññe deve abhibhomī⁶, puññakammassidaṃ phalaṃ.

Pañcavīsamhi kappamhi⁷, Varuṇo nāma khattiyo.

Visuddhabhojano āsim, cakkavattī aham tadā.

Na te vījaṃ pavappanti, napi nīyanti naṅgalā.

Akaṭṭhapākimaṃ sālīm, paribhuñjanti mānusaṃ.

Tatta rajjaṃ karitvāna, devattaṃ puna gacchaham.

Tadāpi edisā mayham, nibbattā bhogasampadā.

Na maṃ mittā amittā vā, himsanti sabbapāṇino.

Sabbesampi piyo homi, puññakammassidaṃ phalaṃ.

Timsakappasahassamhi, yaṃ dānamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, gandhālepassidaṃ phalaṃ.

Imasmim bhaddake kappe, eko āsim janādhipo.

Mahānubhāvo rājāham⁸. cakkavattī mahabbalo.

1. So (Buhūsu)

2. Khu 3. 65 piṭṭhe.

3. Tesam (Sī)

4. Ahesum me (Ka)

5. Sabbakāmasamāhitā (Ka)

6. Abhikkami (Ka)

7. Pañcavīsatikappamhi (Sī)

8. Rājāsim (Ka)

Sohaṃ pañcasu sīlesu, ṭhapetvā janataṃ bahuṃ.

Pāpetvā sugatimyeva, devatānaṃ piyo ahum.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Tathā devatāhi ativiya piyāyitabbabhāvato imaṃ therāṃ Bhagavā devatānaṃ piyamaṇāpabhāvena aggaṭṭhāne ṭhapesi “etaḍaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ devatānaṃ piyamaṇāpānaṃ yadidaṃ Pilindavaccho”ti¹. So ekadivasaṃ bhikkhusaṃghamaṃjje nisinna attano guṇe paccavekkhitvā tesāṃ kāraṇabhūtaṃ vijjānimittaṃ Bhagavato santike āgamaṇaṃ pasamsanto “svāgataṃ nāpagataṃ”ti² gāthaṃ abhāsi.

9. Tattha **svāgataṃ**ti sundaraṃ āgamaṇaṃ, idaṃ mamaṃti sambandho. Atha vā **svāgataṃ**ti suṭṭhu āgataṃ, mayāti vibhatti vipariṇāmetabbā. **Nāpagataṃ**² na apagataṃ hitābhivuddhito na apetaṃ. **Nayidaṃ dumantitaṃ mamaṃti** idaṃ mama duṭṭhu kathitaṃ, duṭṭhu vā vīmaṇsitaṃ na hoti. Idaṃ vuttaṃ hoti—yaṃ Bhagavato santike mama āgamaṇaṃ, yaṃ vā mayā tattha āgataṃ, taṃ svāgataṃ, svāgatattāyeva na durāgataṃ. Yaṃ “Bhagavato santike dhammaṃ sutvā pabbajissāmi”ti mama mantitaṃ gaditaṃ kathitaṃ, cittaṇa vā vīmaṇsitaṃ³ idampi na dumantinti. Idāni tattha kāraṇaṃ dassento “**saṃvibhatesū**”ti-ādimāha. **Samvibhatesūti** pakārato vibhatesu. **Dhammesūti** ñeyyadhammesu, samathadhammesu vā⁴, nānātiṭṭhiyehi pakati-ādivasena, Sammāsambuddhehi dukkhādivasena saṃvibhajitvā vuttadhammesu. **Yaṃ seṭṭhaṃ tadupāgaminti** yaṃ tattha seṭṭhaṃ, taṃ catusaccadhammaṃ, tassa vā bodhakaṃ sāsanaḍhammaṃ upāgamaṃ “ayaṃ dhammo ayaṃ vinayo”ti upagacchiṃ. Sammāsambuddhehi eva vā kusalādivasena khandhādivasena yathāsabhāvato saṃvibhatesu sabhāvadhammesu yaṃ tattha seṭṭhaṃ uttamaṃ pavaraṃ⁵. taṃ maggaphalanibbānadhammaṃ⁶ upāgamaṃ, attapaccakkhato⁷ upagacchiṃ sacchākāsiṃ, tasmā svāgataṃ mama na apagataṃ sumantitaṃ na dumantitanti yojanā.

Pilindavacchattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Aṃ 1. 25 piṭṭhe.

3. Mama cintitaṃ gaditaṃ kathitaṃ cintetvā vīmaṇsitaṃ (Sī)

4. Suddhīsu dhammesu vā (Ka)

6. Taṃ maggaphaladhammaṃ (Sī)

2. Na durāgataṃti (Ka)

5. Varam (Ka)

7. Atthaṃ paccakkhato (Sī)

10. Puṇṇamāsattheragāthāvaṇṇanā

Vihari apekkhanti āyasmato Puṇṇamāsattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Vipassissa Bhagavato kāle cakkavākayoniyam nibbatta Bhagavantam gacchantam disvā¹ pasannamānaso attano mukhatuṇḍakena sālappuppham gahetvā pūjam akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto ito sattarase kappe aṭṭhakkhattum cakkavattī rājā ahosi, imasmim pana kappe Kassapassa Bhagavato sāsane osakkamāne kuṭumbiyakule nibbattitvā pabbajitvā samaṇadhammam katvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattinagare Samiddhissa nāma² brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti. Tassa jātadivase tasmim gehe sabbā rittakumbhiyo suvaṇṇamāsānam puṇṇā ahesum. Tenassa **Puṇṇamāsoti** nāmam akaṃsu. So vayappatto brāhmaṇavijjāsu nipphattim patvā vivāhakammaṃ katvā ekaṃ puttam labhitvā upanissayasampannatāya gharāvāsam jigucchanto Bhagavantam upasaṅkamitvā dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā laddhūpasampado pubbakiccasampanno catusaccakammaṭṭhāne³ yuttappayutto vipassanam ussukkāpetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Sindhuyā nadiyā tīre, cakkavāko aham tadā.
Suddhasevālabhakkhoham, pāpesu⁵ ca susaṇṇato.

Addasam virajam Buddham, gacchantam anilañjase.
Tuṇḍena sālām paggayha, Vipassissā’bhiropayim.

Yassa saddhā Tathāgate, acalā suppatiṭṭhitā.
Tena cittappasādena, duggatim so na gacchati.

Svāgataṃ vata me āsi, Buddhasetṭhassa santike.
Vihaṅgamaṇa santena, subījam ropitam mayā.

Ekanavutito kappe, yam pupphamabhiropayim⁶.
Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidam⁷ phalam.

1. Bhagavantam disvā (Ka)

3. Tacapañcakakammaṭṭhāne (Sī)

6. Yam pupphamabhipūjayim (Sī)

4. Khu 3. 125 piṭṭhe.

2. Samiddhināmassa (Ka)

5. Pānesu (Sī, Ka)

7. Pupphapūjāyidam (Sī)

Sucārudassanā nāma, aṭṭhete ekanāmakā.
Kappe sattarase āsum, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Athassa purānadutiyyikā taṃ palobhetukāmā alaṅkatapaṭiyattā puttana saddhim upagantvā piyālāpabhāvādikehi¹ bhāvavivaraṇakammaṃ nāma kātum ārabhi. Thero tassā kāraṇaṃ disvā attano katthacipi alaggabhāvaṃ pakāsento “**vihari apekkhan**”ti² gāthaṃ abhāsi.

10. Tattha **viharī**ti visesato hari³ apahari apanesi. **Apekkhanti** taṇhaṃ. **Idhāti** imasmim loke attabhāve vā. **Huranti** aparasmim⁴ anāgate attabhāve vā. **Idhāti** vā ajjhattikesu āyatanesu. **Huranti** bāhiresu. **Vā**-saddo samuccayattho “apadā vā dvipadā vā”ti-ādīsu⁵ viya. **Yoti** attānameva paraṃ viya dasseti. **Vedagūti** vedena gato maggañāṇena nibbānaṃ gato adhigato, cattāri vā saccāni pariññāpahānasacchikiriyābhāvanābhisamayavasena abhisamecca⁶ ṭhito. **Yatattoti** maggasaṃvarena saṃyatasabhāvo, sammāvāyāmena vā saṃyatasabhāvo. **Sabbesu dhammesu anūpalittoti** sabbesu ārammaṇesu dhammesu taṇhādīṭṭhilepavasena na upalitto, tena lābhādilokadhamme samatikkamaṃ dasseti. **Lokassāti** upādānakkhandhapañcakassa. Taṃ hi lujjanapalujjanaṭṭhena loko. **Jaññāti** jānitvā. **Udayabbayañcāti** uppādañceva vayañca, etena yathāvuttagaṇānaṃ pubbhāgapaṭipadaṃ dasseti. Ayam panettha attho—yo sakalassa khandhādilokassa samapaññāsāya ākārehi udayabbayaṃ jānitvā vedagū yatatto katthaci anupalitto, so sabbattha apekkhaṃ vineyya⁷ santusito tādīsānaṃ vippakārānaṃ na kiñci maññati⁸, tasmā tvaṃ andhabāle yathāgatamaggeneva gacchāti. Atha sā itthī “ayam samaṇo mayi putte ca nirapekkho, na sakkā imaṃ palobhetun”ti⁹ pakkāmi.

Puṇṇamāsatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paramatthadīpaniyā Theragāthāsaṃvaṇṇanāya

Paṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

-
1. Vilāsabhāvādikehi (Ka)	2. Vihariṃ apekkhanti (Ka)
3. Viharinti visesato hariṃ (Ka)	4. Parasmim (Bahūsu)
5. Khu 1. 254; Am 1. 343; Am 2. 29 piṭṭhādīsu.	6. Abhisamecca abhisamayecca (Ka)
7. Vinaye (Ka)	8. Kinti maññati (Ka)
	9. Pasādetunti (Ka)

2. Dutiyavagga

1. Cūlavacchattheragāthāvaṇṇanā

Pāmojjabahuloti āyasmato Cūlavacchattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle saliddakule nibbattitvā paresaṃ bhatiyā jīvikaṃ kappento Bhagavato sāvakaṃ Sujātaṃ nāma therāṃ paṃsukūlaṃ pariyesantaṃ disvā pasannamānaso upasaṅkamtivā vatthaṃ datvā pañcapatiṭṭhitena vandi. So tena puññakammena tettiṃsakkhattuṃ devarajjaṃ kāresi. Sattasattatikkhattuṃ cakkavattī rājā ahoṣi, anekavāraṃ padesarājā. Evaṃ devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato sāsane osakkamāne pabbajitvā samaṇadhammaṃ katvā ekaṃ Buddhantaṃ devamanussagatīsu aparāparaṃ parivattanto amhākaṃ Bhagavato kāle Kosambiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti. **Cūlavacchotissa**² nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gato Buddhaguṇe sutvā pasannamānaso Bhagavantaṃ upasaṅkami, tassa Bhagavā dhammaṃ kathesi. So³ paṭiladdhasaddho pabbajitvā laddhūpasampado katapubbakicco caritānukūlaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā bhāvento vihari. Tena ca samayena Kosambikā bhikkhū bhaṇḍanaajātā ahesuṃ. Tadā Cūlavacchatthero ubhayesaṃ bhikkhūnaṃ laddhiṃ anādāya Bhagavatā dinnovāde ṭhatvā vipassanaṃ brūhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Padumuttarabhagavato, Sujāto nāma sāvako.
Paṃsukūlaṃ gavesanto, saṅkāre caratī tadā.

Nagare Hamsavatiyā, paresaṃ bhatako ahaṃ.
Upaḍḍhadussaṃ datvāna, sirasā abhivādayiṃ.

Tena kammaṃ sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.

Tettiṃsakkhattuṃ Devindo, devarajjamakārayiṃ.
Sattasattatikkhattuṃca, cakkavattī ahoṣahaṃ.

1. Cūlavacchassa therassa (Sī)

3. Natthi (Sī)

2. Cūlavacchotissa (Sī)

4. Khu 4. 76 piṭṭhe.

Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Upaḍḍhadussadānena, modāmi akutobhayo.
 Icchamāno cahaṃ ajja, sakānanam sapabbatam.
 Khomadussehi chādeyyaṃ, aḍḍhadussassidaṃ phalaṃ.
 Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, aḍḍhadussassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Atha Cūḷavacchatthero arahattaṃ patvā tesam bhikkhūnaṃ
 kalahābhiratiyā sakatthavināsaṃ disvā dhammasaṃvegappatto, attano ca
 pattavisesaṃ paccavekkhitvā pītisomanassavasena “**pāmojjabahulo**”ti
 gātham abhāsi.

11. Tattha **pāmojjabahuloti** suparisuddhasīlatāya vippaṭṭisārābhāvato
 adhikusalesu dhammesu abhiritivasena pamodabahulo. Tenevāha “**dhamme
 Buddhappavedite**”ti. Tattha **dhammeti** sattatimsāya bodhipakkhiyadhamme
 navavidhe vā lotuttaradhamme. So hi sabbaññubuddhena sāmukkamsikāya
 desanāya pakāsītattā sātisayaṃ Buddhappavedito nāma. Tassa pana
 adhigamūpāyabhāvato desanādhammopi idha labbhateva. **Padam santanti**
 nibbānaṃ sandhāya vadati. Evarūpo hi bhikkhu santam padam santam
 koṭṭhasam sabbasaṅkhārānaṃ upasamabhāvato **saṅkhārūpasamaṃ**
 paramasukhatāya **sukham** nibbānaṃ adhigacchati vindatiyeva.
 Parisuddhasīlo hi bhikkhu vippaṭṭisārābhāvena pāmojjabahulo saddhamme
 yuttappayutto vimutti-pariyosānā sabbasampattiyo¹ pāpuṇāti. Yathāha
 “avippaṭṭisāratthāni kho Ānanda kusalāni sīlāni, avippaṭṭisāro
 pāmojjatthāyā”ti-ādi². Atha vā **pāmojjabahuloti** Sammāsambuddho Bhagavā,
 svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṃghoti ratanattayaṃ sandhāya
 pamodabahulo. Tattha pana so pamodabahulo kiṃ vā karotīti āha “dhamme
 Buddhappavedite”ti-ādi. Saddhāsampannassa hi³ sappurisasamsevana⁴
 saddhammassavanayonisomanasikāradhammānudhammapaṭipattīnaṃ
 sukheneva sambhavato sampattiyo

1. Sampattiyo (Sī)

3. Saddhāya sampannassa hi (Sī)

2. Am 3. 257 piṭṭhe.

4. Saṃsevavasena (Ka)

hatthagatā eva honti, yathāha “saddhājāto upasaṅkamati, upasaṅkamanto payirupāsati”ti-ādi¹.

Cūlavacchattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Mahāvacchattheragāthāvaṇṇanā

Paññābalīti āyasmato Mahāvacchattherassa² gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato bhikkhusaṅghassa ca pānīyadānamadāsi. Puna Sikhissa Bhagavato kāle upāsako hutvā vivaṭṭūpanissayaṃ bahum puññakammaṃ akāsi, so tehi puññakammehi tattha tattha sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharaṭṭhe Nālakagāme Samiddhissa nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti. Tassa **Mahāvacchoti** nāmaṃ ahosi. So vayappatto āyasmato Sāriputtassa Bhagavato sāvakabhāvaṃ sutvā “sopi nāma mahāpañño yassa sāvakattaṃ upāgato, so eva maññe imasmim loke aggapuggalo”ti Bhagavati saddhaṃ uppādetvā Satthu santike pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Padumuttarabuddhassa, bhikkhusaṅghe anuttare.

Pasannacitto Sumano, pānīyaghaṭamapūrayim.

Pabbatagge dumagge vā, ākāse vātha bhūmiyaṃ.

Yadā pānīyamicchāmi, khippaṃ nibbattate mama.

Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadim tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, dakadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- bhavā sabbe samūhatā.

Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Evam pana arahattaṃ patvā vimuttisukhaṃ anubhavanto sāsanaṃ niyyānikabhāvavibhāvanena sabrahmacārīnaṃ ussāhajananatthaṃ “**paññābalī**”ti gāthaṃ abhāsi.

1. Ma 1. 145 piṭṭhe.

2. Mahāvacchattherassa (Sī)

3. Khu 4. 78 piṭṭhe.

12. Tattha **paññābalīti** pārihāriyapaññāya vipassanāpaññāya ca vasena abhiṅhaso sātisayena paññābalena samannāgato. **Silavatūpapannoti** ukkaṃsagatena catupārisuddhisīlena, dhutadhammasaṅkhātehi vatehi ca upapanno samannāgato. **Samāhitoti** upacārappanābhedenā samādhinā samāhito. **Jhānaratoti** tato eva ārammaṇūpaniṅghāne lakkhaṇūpaniṅghāne ca rato satatābhīyutto. Sabbakālaṃ satiyā avippavāsavasena **satimā**. **Yadatthiyanti** atthato anapetaṃ atthiyaṃ, yena atthiyaṃ yadatthiyaṃ. Yathā paccaye paribhuñjantassa paribhuñjanaṃ atthiyaṃ hoti, tathā **bhojanaṃ bhuñjamāno**. Sāniparibhogena hi taṃ atthiyaṃ hoti dāyajjaparibhogena vā, na aññathā bhojananti ca nidassanamattaṃ¹ daṭṭhabbaṃ. Bhuñjīyati paribhuñjīyatīti vā bhojanaṃ, cattāro paccayā. “Yadatthikan”ti vā pāṭho. Yadatthaṃ yassatthāya Satthārā paccayā anuññātā, tadatthaṃ kāyassa ṭhiti-ādi-atthaṃ², tañca anupādīsesanibbānatthaṃ. Tasmā anupādāparinibbānatthaṃ bhojanapaccaye bhuñjamāno tato eva **kaṅkethakālaṃ** attano anupādāparinibbānakālaṃ āgameyya. **Idha** imasmiṃ sāsane³ **vītarāgo**. Bāhirakassa pana kāmesu vītarāgassa idaṃ natthīti adhippāyo.

Mahāvachchattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vanavachchattheragāthāvaṇṇanā

Nīlabbhavaṇṇāti āyasmato Vanavachchattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Atthadassino Bhagavato kāle Kacchapayoniyaṃ nibbato Vinatāya nāma nadiyā vasati. Tassa khuddakanāvappamaṇo attabhāvo ahosi. So kira ekadivasaṃ Bhagavantam nadiyā tīre ṭhitam disvā “pāram gantukāmo maññe Bhagavā”ti attano piṭṭhiyaṃ āropetvā netukāmo pādamūle nipajji. Bhagavā tassa ajjhāsayaṃ ṇatvā taṃ anukampanto āruhi. So pītisomanassajāto sotaṃ chindanto jiyāya vegena khittasaro viya tāvadeva paratīraṃ pāpesi. Bhagavā tassa puññassa phalaṃ etarahi nibbattanakasampattiñca byākaritvā pakkāmi.

1. Nidassanītham (Sī) 2. Tadattham yassa atthīti tadatthikaṃ (Ka) 3. Loke (Ka)

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto anekasatakkhattuṃ tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā araṇṇavāsīyeva ahosi. Puna Kassapabuddhakāle Kapotayoniyāṃ nibbattitvā araṇṇe viharantaṃ mettāvihāriṃ ekaṃ bhikkhuṃ disvā cittaṃ pasādesi.

Tato pana cuto Bārāṇasiyāṃ kulagehe nibbattitvā vayappatto¹ saṃvegajāto pabbajitvā vivaṭṭūpanissayaṃ bahuṃ puññakammaṃ upacini. Evaṃ tattha tattha devamanussesu² saṃsaritvā imasmiṃ Buddhuppāde Kapilavatthunagare Vacchagottassa nāma brāhmaṇassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa mātā paripakkagabbhā³ araṇṇāṃ dassanattāya sañjātadohaḷā araṇṇāṃ pavisitvā vicarati, tāvadevassā kammajavātā calimsu, tirokaraṇiṃ parikkhipitvā adamsu. Sā dhaññapuññalakkhaṇaṃ puttaṃ vijāyi. So bodhisattena saha paṃsukīlikasahāyo ahosi. “Vaccho”tissa nāmañca⁴ ahosi. Vanābhiratiyā vasena **Vanavacchoti** paññāyittha. Aparabhāge mahāsatte mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamitvā mahāpadhānaṃ padahante “ahampi Siddhatthakumārena saha araṇṇe viharissāmi”ti nikkhamitvā tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā Himavante vasanto abhisambuddhabhāvaṃ sutvā Bhagavato santikaṃ upagantvā pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe vasamāno na cirasseva vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Atthadassī tu Bhagavā, Sayambhū Lokanāyako.
Vinatānadiyā tīraṃ, upagacchi⁶ Tathāgato.

Udakā abhinikkhamma, Kacchapo vārigocaro.
Buddhaṃ tāretukāmohaṃ, upesiṃ Lokanāyakaṃ.

Abhirūhatu maṃ Buddho, Atthadassī Mahāmuni.
Ahaṃ taṃ tārayissāmi, dukkhassantakaro tuvaṃ.

Mama saṅkappamaññāya, Atthadassī mahāyaso.
Abhirūhitvā⁷ me piṭṭhiṃ, aṭṭhāsi Lokanāyako.

1. Vayappattakāle (Sī)

2. Manussesu (Sī)

3. Paripuṇṇagabbhā (Sī)

4. Vacchotissa nāmaṃ gottanāmañca (Sī)

5. Khu 4. 67 piṭṭhe.

6. Upagañchi (Sī)

7. Abhirūhitvāna (Sī)

Yato sarāmi attānaṃ, yato pattosmi viññutaṃ.
Sukhaṃ me tādisaṃ natthi, phuṭṭhe pādātale yathā.

Uttaritvāna Sambuddho, Atthadassī mahāyaso.
Naditīramhi ṭhatvāna, imā gāthā abhāsatha.

Yāvata vattate cittaṃ, Gaṅgāsotaṃ tarāmaham.
Ayañca¹ Kacchapo rājā, tāresi mama paññavā².

Iminā Buddhatarāṇena³, mettacittavatāya ca.
Aṭṭhārase kappasate, devaloke ramissati.

Devalokā idhāgantvā, sukkamūlena codito.
Ekāsane nisīditvā, kaṅkhāsotaṃ tarissati.

Yathāpi bhaddake khette, bījaṃ appampi ropitaṃ.
Sammādhāre paveccante, phalaṃ toseti kassakaṃ.

Tathevidaṃ Buddhakhettaṃ, Sammāsambuddhadesitaṃ.
Sammādhāre paveccante, phalaṃ maṃ tosayissati.

Padhānapahitattomhi, upasanto nirūpadhi.
Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ kammamakariṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, taraṇāya idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Evam pana arahattaṃ patvā Bhagavati Kapilavatthusmiṃ viharante
tattha gantvā Satthāraṃ vanditvā bhikkhūhi samāgato paṭisanthāravasena
“kiṃ āvuso araṇṇe phāsuvihāro laddho”ti puṭṭho “ramaṇīyā āvuso araṇṇe
pabbatā”ti attanā vuṭṭhapabbate vaṇṇento “**nīlabbhavaṇṇā**”ti gāthaṃ abhāsi.

13. Tattha **nīlabbhavaṇṇā**ti nīlavalāhakanibhā nīlavalāhakasaṅṭhānā ca.
Rucirāti ruciyā sakiraṇā⁴ pabhassarā ca. **Sītavarī**ti sītalasalilā. **Sucindharā**ti
sucisuddhabhūmibhāgatāya suddhacittānaṃ vā

1. Ayampi (Sī) 2. Puññavā (Sī) 3. Buddhātārena (Sī) 4. Ruciyā karaṇīyā (Sī)

ariyānaṃ nivāsaṇaṭṭhānatāya sucindharā. Gāthāsukhatthaṃ hi sānunāsikaṃ katvā niddeso. “Sītavārisucindharā”ti pāṭho, sītasucivāridharā sītalavimalasālilāsavavantoti attho. **Indagopakasañchannāti** Indagopakanāmakehi pavāḷavaṇṇehi rattakimīhi sañchādītā pāvussakālavasena¹ evamāha. Keci pana “Indagopakanāmāni rattatiṇāni”ti vadanti. Apare “kaṇikārarukkhā”ti. **Selāti** silāmayā pabbatā, na paṃsupabbatāti attho. Tenāha “yathāpi pabbato selo”ti². **Ramayanti manti** maṃ ramāpentī, mayhaṃ vivekābhiraṭṭim paribrūhenti. Evaṃ thero attano cirakālaparibhāvitaṃ araṇṇābhiraṭṭim pavedento tividhaṃ vivekābhiraṭṭimeva dīpeti. Tattha upadhivivekena aṇṇābyākaraṇaṃ dīpitameva hotīti.

Vanavacchattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sivakasāmaṇeragāthāvaṇṇanā

14. **Upajjhāyoti** Sivakassa sāmaṇerassa gāthā. Kā uppatti? So kira ito ekatimse kappe Vessabhussa Bhagavato kāle kulagehe nibbatto ekadivasam kenacideva karaṇīyena araṇṇam pavīṭṭho tattha pabbatantare nisinnam Vessabhum Bhagavantaṃ disvā pasannacitto upasaṅkamtivā vanditvā aṇṇjalim paggayha aṭṭhāsi. Puna tattha manoharāni kāsūmārikaphalāni disvā tāni gahetvā Bhagavato upanesi, paṭiggahesi Bhagavā anukampaṃ upādāya. So tena puñṇakamma devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato sāsane mātule pabbajante tena saddhim pabbajitvā bahum vivatṭūpanissayaṃ kusalam upacinitvā imasmim Buddhuppāde Vanavacchattherassa bhāgineyyo hutvā nibbatto, **Sivako**tissa nāmaṃ ahosi. Tassa mātā attano jeṭṭhabhātike vanavacche sāsane pabbajitvā pabbajitakiccaṃ³ matthakaṃ pāpetvā araṇṇe viharante taṃ pavattim sutvā puttā aha “tāta Sivaka therassa santike pabbajitvā theram upaṭṭhaha⁴, mahallako dāni thero”ti. So

1. Tathā-ussannakālavasena (Sī)

3. Pabbajjākiccaṃ (Sī, Ka)

2. Khu 1. 108. Udāne.

4. Upaṭṭhahatha (Ka)

mātu ekavacaneneva ca pubbe katādhikāratāya ca Mātulattherassa santikaṃ gantvā pabbajitvā taṃ upaṭṭhahanto araṇṇe¹ vasati.

Tassa ekadivasam kenacideva karaṇīyena gāmantam gatassa kharo ābādho uppajji. Manussesu bhesajjam karontesupi na paṭippassambhi. Tasmim cirāyante thero “sāmaṇero cirāyati, kim nu kho kāraṇan”ti tattha gantvā taṃ gilānam disvā tassa taṃ taṃ kattabbayuttakam karonto divasabhāgam vītināmetvā rattibhāge balavapaccūsavēlayam āha “Sivaka na mayā pabbajitakālato paṭṭhāya gāme vasitapubbam, ito araṇṇameva gacchāma”ti. Taṃ sutvā Sivako “yadipi me bhante idāni kāyo gāmanthe hito, cittaṃ pana araṇṇe, tasmā sayānopi araṇṇameva gamissāmi”ti, taṃ sutvā thero taṃ bhāyam gahetvā araṇṇameva netvā ovādam adāsi. So therassa ovāde ṭhatvā vipassitvā² arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**³—

“Kaṇikāramva jotantam, nisinnam pabbatantare.

Addasam virajam Buddham, lokajettham narāsabham.

Pasannacitto sumano, sire katvāna añjalim.

Kāsumārikamādāya, Buddhasetthassa dāsaham.

Ekatimse ito kappe, yam phalam adadim tadā.

Duggatim nābhijānāmi, phaladānassidam phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

So arahattam patvā upajjhāyena attanā ca vuttamattham sāmsanditvā⁴ attano vivekābhiratikataṃ⁵ katakiccataṇca pavedento “**upajjhāyo maṃ avacā**”ti gātham abhāsi.

14. Tattha **upajjhāyoti** vajjāvajjam upanijjhāyati hitesitam paccupaṭṭhapetvā nāṇacakkhunā pekkhatīti upajjhāyo. **Manti** attānam vadati. **Avacāti** abhāsi. **Ito gacchāma sīvakāti** vuttākāradassanam, Sivaka ito gāmantato⁶ araṇṇaṭṭhānameva ehi gacchāma, tadeva amhākam

1. Araṇṇeva (Sī)

2. Natthi (Ka)

3. Khu 3. 340 piṭṭhe.

4. Sāmsandetvā (Sī,Ka)

5. Vivekābhiratim (Ka)

6. Gāmantarato (Sī)

vasanayogganti adhippāyo. Evaṃ pana upajjhāyena vutto Sivako bhadro assājāniyo viya kasābhihato sañjātasamvego hutvā araṇṇameva gantukāmatam pavedento—

“Gāme me vasati kāyo, araṇṇam me gataṃ mano.
Semānakopi gacchāmi, natthi saṅgo vijānatan”ti—

āha. Tassattho—yasmā idāni yadipi me idaṃ sarīram gāmate t̥hitam, ajjhāsayo pana araṇṇameva gato, tasmā semānakopi gacchāmi gelaṇṇena t̥hānanisajjāgamanesu asamatthatāya sayānopi iminā sayitākārena sarīsapo viya sarīsapanto¹, etha bhante araṇṇameva gacchāma, kasmā? **Natthi saṅgo vijānatanti**², yasmā dhammasabhāvā kāmesu saṃsāre ca ādīnavam, nekkhamme nibbāne ca ānisaṃsam yāthāvato jānantassa na³ katthaci saṅgo, tasmā ekapadeneva upajjhāyassa āṇā anuṭṭhitāti⁴, tadapadesena añṇam byākāsi.

Sivakasāmaṇeragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kuṇḍadhānattheragāthāvaṇṇanā

Pañca chinde pañca jaheti āyasmato Kuṇḍadhānattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare kulagehe uppanno vayappatto heṭṭhā vuttanayeneva Bhagavantam upasaṅkamtivā dhammam suṇanto Satthārā ekam bhikkhum paṭhamam salākam gaṇhantānam aggaṭṭhāne t̥hapiyamānam disvā tam t̥hānantaram patthetvā tadanurūpaṃ puṇṇam karonto vicari. So ekadivasam Padumuttarassa Bhagavato nirodhasamāpattito vuṭṭhāya nisinnassa manasilācuṇṇapiṇjaram mahantam kadaliphalakaṇṇikam upanesi, tam Bhagavā paṭiggahetvā paribhuṇji. So tena puṇṇakammena ekādasakkhattum devesu devarajjam kāresi. Catuvīsativāre rājā ahoṣi cakkavattī. Evaṃ so punappunam puṇṇāni katvā aparāparam devamanussesu saṃsaranto Kassapabuddhakāle bhummadevatā hutvā nibbatti.

1. Sirīsapo viya parisappanto (Sī)

3. Nitthi (Sī)

2. Vijānatam (Ka)

4. Āṇam anuṭṭhito (Sī)

Dīghāyukabuddhānañca nāma na anvaddhamāsiko uposatho hoti. Tathā hi Vipassissa Bhagavato chabbassantare chabbassantare¹ uposatho ahoṣi. Kassapadasabalo pana chaṭṭhe chaṭṭhe māse pātimokkham osāresi. Tassa pātimokkhassa osāraṇakāle² disāvāsikā dve saḥāyakā³ bhikkhū “uposatham karissāmā”ti gacchanti.

Ayam bhummadevatā cantesi “imesam dvinnam bhikkhunam metti ativiya dalhā, kim nu kho bhedake sati bhijjeyya, na bhijjeyyā”ti⁴, sā⁵ tesam okāsam olokayamānā tesam avidūreneva gacchati. Atheko thero ekassa hatthe pattacīvaram datvā sarīravaḷaṇjanattham udakaphāsukaṭṭhānam gantvā dhotahatthapādo hutvā gumbasamīpato nikkhamati. Bhummadevatā tassa therassa pacchato⁶ uttamarūpā itthī hutvā kese vidhunitvā samvidhāya sambandhantī viya piṭṭhiyam paṁsum puñchamānā viya sātakaṁ samvidhāya nivāsayamānā viya ca hutvā therassa padānupadikā hutvā gumbato nikkhantā. Ekamante ṭhito Sahāyakaṭṭhero tam kāraṇam disvāva domanassajāto “naṭṭho dāni me iminā bhikkhunā saddhim dīgharattānugato sineho, sacāham evamvidhabhāvam⁷ jāneyyam, ettakam addhānam iminā saddhim vissāsam na kareyyan”ti cintetvā āgacchantassevassa “handāvuso⁸ tuyham pattacīvaram, tādīsena pāpena saddhim ekamaggam⁹ nāgacchāmī”ti āha. Tam katham sutvā tassa lajjibhikkhuno hadayam tikhiṇasattim gahetvā viddham viya ahoṣi. Tato nam āha “āvuso kim nāmetam vadasi, aham ettakam kālam dukkaṭamattampi āpattim na jānāmi. tvam pana mam ajja ‘pāpo’ti vadasi, kim te diṭṭhan”ti. Kim aññena diṭṭhena, kim tvam evamvidhena alaṅkatapaṭiyattena mātugāmena saddhim ekaṭṭhāne hutvā nikkhanto ti¹⁰. Natthetam āvuso mayham, nāham evarūpam mātugāmam passāmīti. Tassa yāvatatiyam kathentassāpi itaro thero katham asaddahitvā¹¹ attanā diṭṭhakāraṇamyeva bhūtattam¹² katvā gaṇhanto tena saddhim ekamaggena agantvā

1. Chabbassantare (Ka)

3. Sahāyā (Ka)

5. Natthi (Ka)

7. Evam viraddhabhāvam (Ka)

9. Ekamaggena (Sī)

11. Na tassa katham saddahi (Sī)

2. Pātimokkham osāradesanākāle (Ka)

4. Bhijjeyyum na bhijjeyyunti (Ka)

6. Pacchato pacchato gacchantī (Sī)

8. Gaṇhāvuso (Sī)

10. Na nikkhantoti (Sī)

12. Bhūtattikam (Sī)

aññena maggena Satthu santikaṃ gato. Itaropi bhikkhu aññena maggena Satthu santikaṃyeva gato.

Tato bhikkhusaṃghassa uposathāgāraṃ pavisanavelāya so bhikkhu taṃ bhikkhuṃ uposathagge sañjānitvā “imasmim uposathagge evarūpo nāma pāpabhikkhu atthi, nāhaṃ tena saddhim uposathaṃ karissāmī”ti nikkhamitvā bahi aṭṭhāsi. Atha bhummadevatā “bhāriyaṃ mayā kammaṃ katan”ti mahallaka-upāsakavaṇṇena tassa santikaṃ gantvā “kasmā bhante ayyo imasmim ṭhāne ṭhito”ti āha. “Upāsaka imaṃ uposathaggaṃ eko pāpabhikkhu pavitṭho, nāhaṃ tena saddhim uposathaṃ karomī”ti bahi¹ ṭhitomhīti. Bhante mā evaṃ gaṇhatha, parisuddhasīlo esa bhikkhu. Tumhehi diṭṭhamātugāmo nāma ahaṃ², mayā tumhākaṃ vīmaṃsanatthāya “daḷhā nu kho imesaṃ therānaṃ metti, no daḷhā”ti bhijjanābhijjanabhāvaṃ³ olokentena taṃ kammaṃ katanti. Ko pana tvaṃ sappurisāti. Ahaṃ ekā bhummadevatā bhanteti. Devaputto kathento⁴ dibbānubhāve naṭhatvā therassa pādesu nipatitvā⁵ “mayhaṃ bhante khamatha, etaṃ dosaṃ thero na jānāti, uposathaṃ karoṭhā”ti therāṃ yācitvā uposathaggaṃ pavesesi. So thero uposathaṃ tāva ekaṭṭhāne akāsi, mittasanthavavasena pana puna tena saddhim na ekaṭṭhāne ahoṣīti⁶. Imassa therassa kammaṃ na kathiyati, Cuditakatthero pana aparāparaṃ vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ pāpuṇi.

Bhummadevatā tassa kammaṃ nissandena ekaṃ Buddhantaraṃ apāyabhayato na muccittha. Sace pana kismiñci kāle manussattaṃ āgacchati, aññena yena kenaci kato doso tasseva upari patati. So amhākaṃ Bhagavato kāle Sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti. “Dhānamāṇavo”tissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto tayo vede uggaṇhitvā mahallakakāle Satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji, tassa upasampannadivasato⁷ paṭṭhāya ekā alaṅkatapaṭiyattā itthi tasmim

1. Karomīti vatvā nikkhamitvā bahi (Sī) Am-Ṭṭha 1. 204 piṭṭhe ca.

2. Nañño ahameva (Sī)

3. Udāhu no daḷhāti lajji-alajjibhāvaṃ (Sī)

4. Kathento kathentova (Sī)

5. Patitvā(Ka)

6. Ekaṭṭhāne vasīti (Sī)

7. Piṭiladdhasaddho sāsane pabbajitvā upasampanno ahoṣi. Tassa upasampannadivasato (Sī)

gāmaṃ pavisante saddhimyeva gāmaṃ pavisati, nikkhamante nikkhamati. Vihāraṃ pavisantepi saddhim pavisati, tiṭṭhantepi tiṭṭhatīti evaṃ niccānubandhā paññāyati. Thero taṃ na passati. Tassa pana purimakammanissandena sā aññesaṃ upaṭṭhāti. Gāme yāguṃ bhikkhañca dadamānā itthiyo “bhante ayaṃ eko yāgu-uḷuṅko tumhākaṃ, eko imissā amhākaṃ sahāyikāyā”ti parihāsaṃ karonti. Therassa mahatī vihesā hoti. Vihāragatampi naṃ sāmaṇerā ceva daharā bhikkhū ca parivāretvā “dhāno koṇḍo jāto”ti parihāsaṃ karonti. Athassa teneva kāraṇena

Kuṇḍadhānattheroti nāmaṃ jātaṃ. So uṭṭhāya samuṭṭhāya tehi kariyamānaṃ keḷiṃ sahituṃ asakkonto ummādaṃ gahetvā “tumhe Koṇḍā, tumhākaṃ upajjhāyo Koṇḍo, ācariyo Koṇḍo”ti vadati. Atha naṃ Satthu ārocesuṃ “Kuṇḍadhāno bhante daharasāmaṇerehi saddhim evaṃ pharusavācaṃ vadatī”ti. Satthā taṃ pakkosāpetvā “saccaṃ kira tvaṃ dhāna sāmaṇerehi saddhim pharusavācaṃ vadasī”ti vatvā tena “saccaṃ Bhagavā”ti vutte “kasmā evaṃ vadesī”ti¹ āha. Bhante nibaddhaṃ vihesaṃ asahanto² evaṃ kathemīti. “Tvaṃ pubbe katakammaṃ yāvajjadivasā jīrāpetuṃ na sakkosi, puna evarūpaṃ pharusāṃ māvadī³ bhikkhū”ti vatvā āha—

“Māvoca pharusāṃ kañci, vuttā paṭivadeyyu taṃ.

Dukkho hi sārāmbhakathā, paṭidaṇḍā phuseyyu taṃ.

Sace neresi attānaṃ, kaṃso upahato yathā.

Esa pattosi nibbanaṃ, sārāmbho te na vijjati”ti⁴.

Imaṃ pana tassa therassa mātugāmena saddhim vicaraṇabhāvaṃ Kosalaraññopi kathayimsu. Rājā “gacchatha bhāṇe vīmaṃsathā”ti pesetvā sayampi mandeneva parivārena therassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā ekamante olokento aṭṭhāsi. Tasmim̐ khaṇe thero sūcikkammaṃ karonto nisinna hoti, sāpi itthī avidūre ṭhāne ṭhitā viya paññāyati. Rājā disvā “atthidaṃ kāraṇaṃ”ti tassā ṭhitaṭṭhānaṃ agamāsi. Sā tasmim̐ āgacchante⁵ therassa vasanaṇṇasālaṃ pavittṭhā viya ahoṣi. Rājāpi tāya saddhim tameva paṇṇasālaṃ pavisitvā sabbattha olokento

1. Vadasīti (Sī) 2. Vihesaṃ sahituṃ asahanto (Sī) 3. Mā vadasī (Ka)

4. Khu 1. 33 piṭṭhe Dhammapade.

5. Āgacchante āgacchante (Sī)

adisvā “nāyaṃ mātuḡāmo, therassa eko¹ kammavipāko”ti saññaṃ katvā paṭhamāṃ therassa samīpena gacchantopi therāṃ avanditvā tassa kāraṇassa abhūtabhāvaṃ ñatvā āgamma therāṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno “kacci bhante piṇḍakena na kilamathā”ti pucchi. Thero “vaṭṭati mahārājā”ti āha. “Jānāmaḥaṃ bhante² ayyassa kathaṃ³, evarūpena parikkilesena saddhiṃ carantānaṃ tumhākaṃ ke nāma pasīdissanti, ito paṭṭhāya vo katthaci gamanakkiccaṃ natthi, ahaṃ catūhi paccayehi tumhe upaṭṭhahissāmi, tumhe yoniso manasikāre mā pamajjitthā”ti nibaddhabhikkhaṃ paṭṭhapesi. Thero rājānaṃ upatthambhakaṃ labhitvā bhojanasappāyena ekaggacitto hutvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tato paṭṭhāya sā itthi antaradhāyi.

Tadā Mahāsubhaddā Ugganagare micchādiṭṭhikakule vasamānā “Satthā maṃ anukampatū”ti uposathaṃ adhiṭṭhāya nirāmagandhā hutvā uparipāsādatale ṭhitā “imāni pupphāni antare aṭṭhatvā Dasabalassa matthake vitānaṃ hutvā tiṭṭhantu, Dasabalo imāya saññāya sve pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mayhaṃ bhikkhaṃ gaṇhatū”ti saccakiriyaṃ katvā aṭṭha sumanapupphamuṭṭhiyo vissajjesi. Pupphāni gantvā dhammadesanāvelāya Satthu matthake vitānaṃ hutvā aṭṭhaṃsu. Satthā taṃ sumanapupphavitānaṃ disvā citteneva Subhaddāya bhikkhaṃ adhivāsetvā punadvase aruṇe uṭṭhite Ānandattherāṃ āha “Ānanda mayaṃ ajja dūraṃ bhikkhācāraṃ gamissāma, puthujjanānaṃ adatvā ariyānaṃyeva salākaṃ dehī”ti. Thero bhikkhūnaṃ ārocesi “āvuso Satthā ajja dūraṃ bhikkhācāraṃ gamissati, puthujjanā mā gaṇhantu, ariyāva salākaṃ gaṇhatū”ti. Kuṇḍadhānatthero “āhara⁴ āvuso salākaṃ”ti paṭhamāṃyeva hatthaṃ pasāresi. Ānando⁵ “Satthā tādisānaṃ bhikkhūnaṃ salākaṃ na dāpeti, ariyānaṃyeva dāpeti”ti vitakkaṃ uppādetvā gantvā Satthu ārocesi. Satthā “āharāpentassa salākaṃ dehī”ti āha. Thero cintesi “sace kuṇḍadhānassa salākā dātuṃ na yuttā⁶, atha Satthā paṭibāheyya, bhavissati ettha kāraṇaṃ”ti “Kuṇḍadhānassa salākaṃ

1. Eso (Ka)

3. Ayyakānaṃ (Sī)

5. Āvuso (Sī)

2. Jānāma bhante (Ka)

4. Āha āhara (Sī)

6. Na yuttā assa (Am-Ṭṭha 1. 208 piṭṭhe.)

dassāmī”ti gamanam abhinīhari. Kuṇḍadhāno tassa pure āgamanā eva abhiññāpādakam catutthajjhānam samāpajjitvā iddhiyā ākāse ṭhatvā “āharāvuso Ānanda Satthā mam jānāti, mādisam bhikkhum paṭhamam salākam gaṇhantam na Satthā nivāreti”ti hattham pasāretvā salākam gaṇhi. Satthā tam aṭṭhuppattim katvā theram imasmim sāsane paṭhamam salākam gaṇhantānam aggaṭṭhāne ṭhapesi. Yasmā ayam thero rājānam upatthambhakam labhitvā sappāyāhāralābhena samāhitacitto vipassanāya kammaṃ karonto upanissayasampannatāya chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Sattāham paṭisallīnam, Sayambhum aggapuggalam.
Pasannacitto sumano, Buddhasetṭham upaṭṭhamim.

Vuṭṭhitam² kālamaññāya, Padumuttaram Mahāmunim.
Mahantim kadalikaṇṇim, gahetvā upagacchaham.

Paṭiggahetvā Bhagavā, sabbaññū Lokanāyako.
Mama cittam pasādentō, paribhuñji Mahāmuni.

Paribhuñjitvā Sambuddho, satthavāho anuttaro.
Sakāsane nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

Ye ca santi samitāro, yakkhā imamhi pabbate.
Araññe bhūtabhabyāni, suṇantu vacanam mama.

Yo so Buddhaṃ upaṭṭhāsi, migarājānva kesarim.
Tamaham kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Ekādasāṅcakkhattum so, devarājā bhavissati.
Catuvīsaticcakkhattuṅca³, cakkavattī bhavissati.

Kappasatasahassamhi, Okkākulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Akkosivāna samaṇe, sīlavante anāsave.
Pāpakammavipākena, nāmadheyyam labhissati⁴.

1. Khu 3. 91 piṭṭhe.

3. Catutimsaticcakkhattuṅca (Apadānapāḷiyam)

2. Uṭṭhitam (Sī)

4. Bhavissati (Ka)

Tassa dhamme sudāyādo, oraso dhammanimmito.

Kuṇḍadhānoti nāmena, sāvako so bhavissati.

Pavivekamanuyutto, jhāyī jhānarato ahaṃ.

Tosayitvāna Satthāraṃ, viharāmi anāsavo.

Sāvakehi¹ parivuto, bhikkhusaṃghapurakkhato.

Bhikkhusaṃghe nisīditvā, salākaṃ gāhayī Jino.

Ekaṃsaṃ cīvaraṃ katvā, vanditvā Lokanāyakaṃ.

Vadataṃ varassa purato, paṭhamaṃ aggahesa'haṃ.

Tena kammaena Bhagavā, dasasahassikampako.

Bhikkhusaṃghe nisīditvā, aggatthāne ṭhapesi maṃ.

Vīriyaṃ me dhuradhorayaṃ, yogakkhemādhivāhanaṃ.

Dhāremi antimaṃ dehaṃ, Sammāsambuddhasāsane.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Evambhūtassapi imassa therassa guṇe² ajānantā ye puthujjanā bhikkhū tadā paṭhamaṃ salākaggahaṇe “kiṃ nu kho etan”ti samacintesuṃ. Tesāṃ vimatividhamanatthaṃ thero ākāsaṃ abbhuggantvā iddhipāṭihāriyaṃ dassetvā aññāpadesena aññaṃ byākaronto “**pañca chinde**”ti gāthaṃ abhāsi.

15. Tattha **pañca chindeti** apāyūpapattinibbattanakāni³ pañcorambhāgiyāni saṃyojanāni pāde bandhanarajjukāni⁴ viya puriso satthena heṭṭhimamaggattayena chindeyya pajaheyya. **Pañca jaheti** uparidivalokūpapatti⁵hetubhūtāni pañcuddhambhāgiyasāmyojanāni puriso gīvāya bandhanarajjukāni viya arahattamaggena jaheyya, chindeyya vāti attho. **Pañca cuttari bhāvayeti** tesāmyeva uddhambhāgiyasāmyojanānaṃ pahānāya saddhādāni pañcindriyāni uttari anāgāmimaggādhigamato upari bhāveyya⁶ aggamaggādhigama-vasena vadḍheyya. **Pañcasaṅgātigoti** evambhūto pana pañcannaṃ rāgadosamohamānadiṭṭhisāṅgānaṃ atikkamanaena pahānena pañcasaṅgātigo hutvā.

1. Sāvakaggehi (Sī)

2. Guṇaṃ (Sī, Nisya)

3. Nibbattāpanakāni (Sī)

4. Bandhanaṃ rajjukāni (Sī), baddharajjukāni (Dhammapada-Ṭṭha 2. 375 piṭṭhe)

5. Devalokuppatti (Sī)

6. Uttari anāgāmimaggādhigamato ca upari bhāveyya (Sī)

bhikkhu oghatiṇṇoti vuccatīti sabbathā bhinnakilesatāya bhikkhūti, kāmabhavadiṭṭhi-avijjoghe taritvā tesam̐ pārabhūte nibbāne ṭhitoti ca¹ vuccatīti attho.

Kuṇḍadhānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Belaṭṭhasīsattheragāthāvaṇṇanā

Yathāpi bhaddo ājaññoti āyasmato Belaṭṭhasīsattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbatto Bhagavantam̐ upasaṅkamitvā dhammam̐ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammam̐ karonto upanissayasampattiyā abhāvena visesam̐ nibbattetum̐ nāsakkhi. Vivatṭūpanissayam̐ pana bahum̐ kusalam̐ upacinitvā devamanussesu saṁsaranto ito ekatim̐se kappe Vessabhum̐ Bhagavantam̐ passitvā pasannacitto mātuluṅgaphalam̐ adāsī. So tena puññakammena devesu nibbattitvā aparāparam̐ puññāni katvā sugatito sugatim̐ upagacchanto imasmim̐ Buddhuppāde Sāvattiyam̐ brāhmaṇakule nibbatto Bhagavato abhisambodhiyā puretameva Uruvelakassapassa santike tāpasapabbajjam̐ pabbajitvā aggam̐ paricaranto Uruvelakassapadamane **Āditta-apariyāyadesanāya**² purāṇajaṭilasahassena³ saddhim̐ arahattam̐ pāpuṇi. Tena vuttam̐ **Apadāne**⁴—

“Kaṇikāram̐va jotantam̐, puṇṇamāyeva candimam̐.

Jalantam̐⁵ dīparukkham̐va, addasam̐ Lokanāyakam̐.

Mātuluṅgaphalam̐ gayha, adāsim̐ Satthuno aham̐.

Daddhiṇeyyassa vīrassa, pasanno sehi pāṇibhi.

Ekatim̐ se ito kappe, yam̐ phalam̐ adadim̐ tadā.

Duggatim̐ nābhijānāmi, phaladānassidam̐ phalam̐.

Kilesā jhāpitā mayham̐ -pa- katam̐ Buddhassa sāsanan”ti.

1. Ṭhitoti (Sī)

2. Vi 3. 44; Saṁ 2. 251 piṭṭhādīsu.

3. Jaṭilasahassena (Ka)

4. Khu 4. 89 piṭṭhe.

5. Jalitam̐ (Ka)

Evam̄ adhigatā’rahatto āyasmato Dhammabhaṇḍāgārikassa upajjhāyo ayam̄ thero ekadivasam̄ phalasangāhitaṃ uṭṭhāya tam̄ santam̄ paṇītam̄ nirāmisam̄ sukham̄ attano pubbayogaṇica paccavekkhitvā pīṭivegavasena “yathāpi bhaddo ājañño”ti gātham̄ abhāsi.

16. Tatthayathāpīti opammaṭṭhāpādanatthe nipāto. **Bhaddoti** sundaro thāmasabalasamatthajavaparakkamādisampanno. **Ājaññoti** ājānīyo jātimā kāraṇakāraṇānam̄ ājānanako. So tividho usabhājañño assājañño hatthājaññoti. Tesu usabhājañño idhādhippeto. So ca kho chekakasanakicce niyutto, tenāha “**naṅgalāvattanī**”ti. Naṅgalassa phālassa āvattanako, naṅgalam̄ ito cito ca āvattetvā khetto kasanakoti attho. Naṅgalam̄ vā āvattayati¹ etthāti Naṅgalāvattam̄, khetto naṅgalapatho, tasmim̄ naṅgalāvattanī. Gāthāsukhattham̄ hettha “vattanī”ti dīgham̄ katvā vuttam̄. **Sikhīti** matthake avatṭhānato sikhāsadisatāya sikhā, siṅgam̄. Tadassa atthīti Sikhī. Apare pana “kakudham̄ idha ‘sikhā’ti adhippetan”ti vadanti, ubhayathāpi padhānaṅakittanam̄² “sikhī”ti. **Appakasirenāti** appakilamathena. **Ratthindivāti** rattiyo divā ca, evam̄ mamam̄ appakasirena gacchantīti yojanā. Idam̄ vuttam̄ hoti—yathā bhaddo usabhājānīyo kasane niyutto ghanatiṇamūlādikepi naṅgalapethe tam̄ agaṇento appakasirena ito cito ca parivattento gacchati, yāva kasanatiṇānam̄ parissamam̄ dasseti, evam̄ mamam̄³ rattindivāpi appakasireneva gacchanti atikkamantīti. Tattha kāraṇamāha “**sukhe laddhe nirāmise**”ti. Yasmā kāmāmisalokāmisavattāmisēhi asammissam̄ santam̄ paṇītam̄ phalasangāhitasukham̄ laddham̄, tasmāti attho. Paccatte cetam̄ bhummavacanam̄ yathā “vanappagumbe”⁴ “tena vata re vatable”⁵ ca. Atha vā tato pabhuti rattindivā appakasirena gacchantīti vicāraṇāya āha “sukhe laddhe nirāmise”ti, nirāmise sukhe laddhe sati tassa laddhakālato paṭṭhāyāti attho.

Belatṭhasīsatttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Āvattiyati (Ka)

2. Ubhayathāpi yathā naṅgalakittanameva tam̄ (Sī)

3. Mama (Sī)

4. Khu 1. 7, 314 piṭṭhesu.

5. Abhi 4. 1 piṭṭhādīsu.

7. Dāsakattheragāthāvaṇṇanā

Middhī yadāti āyasmato Dāsakattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira ito ekanavute kappe anuppanne Tathāgate Ajitassa nāma Paccekabuddhassa¹ Gandhamādanato manussapathaṃ otarivā aññatarasmim gāme piṇḍāya carantassa manoramāni ambaphalāni adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle sāsane pabbajitvā vivaṭṭūpanissayaṃ bahuṃ puññaṃ akāsi. Evaṃ kusalakammappasuto hutvā sugatito sugatiṃ upagacchanto imasmim Buddhuppāde Sāvattthiyam kulagehe nibbatti. **Dāsakoti**ssa nāmaṃ ahosi. So Anāthapiṇḍikena gahapatinā vihārapaṭijagganakamme ṭhapito sakkaccaṃ vihāraṃ paṭijagganto abhiṇhaṃ Buddhadassanena dhammassavanena ca paṭiladdhasaddho pabbaji. Keci pana bhaṇanti “ayaṃ Kassapassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā vayappatto aññataram khīṇāsavatttheraṃ upaṭṭhahanto kiñci kammaṃ kārapetukāmo theram āṇāpesi. So tena kammaṃ amhākaṃ Bhagavato kāle Sāvattthiyam Anāthapiṇḍikassa dāsiyā kucchimhi nibbatto vayappatto² seṭṭhinā vihārapaṭijaggane ṭhapito vuttanayeneva paṭiladdhasaddho ahosi. Mahāseṭṭhi tassa silācāraṃ ajjhāsayaṇca nātvā³ bhujissaṃ katvā ‘yathāsukhaṃ pabbajā’ti āha. Tam bhikkhū⁴ pabbājesun”ti. So pabbajitakālato paṭṭhāya kusīto hīnavīriyo hutvā na kiñci vattapaṭivattaṃ karoti, kuto samaṇadhammaṃ, kevalaṃ yāvadatthaṃ bhujjivā niddābahulo⁵ viharati. Dhammassavanakālepi ekaṃ koṇaṃ pavisitvā parisapariyante nisinno ghurughurupassāsī niddāyateva. Athassa Bhagavā pubbūpanissayaṃ oloketvā saṃvegajananatthaṃ “**middhī yadā hoti mahagghaso cā**”ti gātham abhāsi.

17. Tattha **middhī**ti thinamiddhābhibhūto, yaṃ hi middham abhibhavati, taṃ thinampi abhibhavateva. **Yadāti** yasmim kāle. **Mahagghasoti** mahābhōjano, āharahatthaka, alaṃsātaka, tatthavaṭṭaka, kākamāsaka, bhuttavamitakānaṃ aññataro viya. **Niddāyitāti** supanasīlo. **Samparivattasāyīti** samparivattakaṃ nipajjitvā⁶ ubhayenapi seyyasukhaṃ passasukhaṃ⁷

1. Sambuddhassa (Ka)

3. Sutvā (Ka)

5. Niddābahulo hutvā (Sī)

2. Nibbattoti, vayappatto ca so (Sī)

4. Tam bhikkhū pacchā (Sī)

7. Phassasukhaṃ (Sī, Ka)

6. Nipajjanto (Ka)

middhasukhaṃ anuyuttoti dasseti. **Nivāpapuṭṭho** kuṇḍakādīnā¹ sūkarabhattena puṭṭho bharito. Gharasūkarō hi bālakālato paṭṭhāya posiyamāno thūlasarīrakāle gehā bahi² nikkhamituṃ alabhanto heṭṭhāmañcādīsu samparivattetvā samparivattetvā sayateva. Idaṃ vuttaṃ hoti—yadā puriso middhī ca hoti mahagghaso ca nivāpapuṭṭho mahāvarāho viya aññena iriyāpathena yāpetuṃ asakkonto niddāyanasīlo samparivattasāyī, tadā so “aniccaṃ dukkhaṃ anattā”ti tīṇi lakkhaṇāni manasikātuṃ na sakkoti. Tesaṃ amanasikārā mandapañño punappunaṃ gabbhaṃ upeti, gabbhāvāsato na parimuccatevāti. Taṃ sutvā Dāsakatthero samvegajāto vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Ajito nāma Sambuddho, Himavante vasī tadā.
Caraṇena ca sampanno, samādhikusalo Muni.

Suvaṇṇavaṇṇe Sambuddhe, āhutināṃ paṭiggahe.
Rathiyāṃ paṭipajjante, ambaphalamadāsahaṃ.

Ekanavute ito kappe, yaṃ phalaṃ adadim tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā thero imāya gāthāya maṃ Bhagavā ovadi, “ayaṃ gāthā mayhaṃ ankusabhūtā”ti tameva gāthaṃ paccudāhāsi. Tayidaṃ therassa parivattāhāranayena aññābyākaraṇaṃ jātāṃ.

Dāsakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Siṅgālapitutttheragāthāvaṇṇanā

Ahu Buddhassa dāyādoti Siṅgālaka⁴ Pitutttherassa gāthā. Kā uppatti? So kira ito catunavute kappe Sataraṃsim nāma paccekasambuddhaṃ piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso vanditvā attano hatthagataṃ tālaphalaṃ adāsi. Tena puññakamma devaloke nibbattho

1. Kuṇḍakādīsu (Sī)

2. Gehā (Ka)

3. Khu 4. 90 piṭṭhe.

4. Siṅgālaka (Sī)

aparāparam puññāni katvā sugatīsuyeva saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle manussayoniyam nibbatta sāsane paṭiladdhasaddho hutvā pabbajitvā aṭṭhikasaññam bhāvesi. Puna imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam kulagehe nibbattitvā vayappatto dārapariggaham katvā ekaṃ puttam labhitvā tassa “Siṅgālako”ti nāmam akāsi. Tena nam **Siṅgālakapitā**ti voharanti. So aparabhāge gharabandhanam pahāya sāsane pabbaji. Tassa Bhagavā ajjhāsayaṃ olokeno¹ Aṭṭhikasaññākammaṭṭhānam adāsi. So tam gahetvā bhaggesu viharati Susumāragire² Bhesakaḷāvane, athassa tasmim vane adhivatthā devatā ussāhajananaṭṭham “bhāvanāphalam³ na cirasseva hatthagataṃ karissatī”ti⁴ imamattham aññāpadesena vibhāventī **“ahu Buddhassa dāyādo”**ti gātham abhāsi.

18. Tattha **ahū**ti hoti, vattamānatthe hi idam atītakālavacanaṃ. **Buddhassā**ti Sabbaññubuddhassa. **Dāyādoti** dhammadāyādo navavidhassa lokuttaradhammadāyassa⁵ attano sammāpaṭipattiyā ādāyako gaṇhanako. Atha vā **ahū**ti ahosi. Evaṃnāmassa Buddhassa dāyādabhāve koci vibandho idāneva bhavissatīti adhippāyo. Tenāha **“maññeham kāmārāgamso, khippameva vahissatī”**ti⁶. **Bhesakaḷāvaneti** bhesakena nāma yakkhena labhitatā pariggahitā, bhesakaḷānam vā kaṭṭhādīnam bahulatāya “Bhesakaḷāvanan”ti laddhanāme araññe. Tassa bhikkhuno Buddhassa dāyādabhāve⁷ kāraṇam vadanto **“kevalam aṭṭhisaññāya⁸, aphaṛī pathaviṃ iman”**ti āha. Tattha **kevalanti** sakalam anavasesam. **Aṭṭhisaññāyā**ti aṭṭhikabhāvanāya. **Aphaṛī**ti “aṭṭhī”ti adhimuccanavasena patthari. **Pathavinti** attabhāvapathaviṃ. Attabhāvo hi idha “pathavī”ti vutto “ko imam pathaviṃ viccessatī”ti⁹ ādisu viya. **Maññehanti** maññe aham. “Maññāhan”tipi pātho. **Soti** so bhikkhu. **Khippameva** na cirasseva kāmārāgam pahissati pajahissatīti maññe. Kasmā? Aṭṭhikasaññāya kāmārāgassa ujupaṭipakkhabhāvato. Idam vuttam hoti—yo ekasmim padese laddhāya atthikasaññāya sakalam attano sabbesam vā

1. Oloketvā (Sī, Ka)

2. Sumsumāragire (Sī)

3. Bhāvanābalaṃ (Ka)

4. Karissāmīti (Sī)

5. ...dāyādassa (Sī)

6. Pahīyatīti (Sī, Ka)

7. Dāyādabhāva (Sī)

8. Aṭṭhikasaññāya (Sī)

9. Vijessatīti (Sī) Khu 1. 19. Dhammapade.

attabhāvaṃ “aṭṭhī”tveva pharivā ṭhito, so bhikkhu taṃ aṭṭhikajhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanto na cireneva anāgāmmimaggena kāmarāgaṃ, sabbaṃ vā kāmanaṭṭhena “kāmo”, rañjanaṭṭhena “rāgo”ti ca laddhanāmaṃ taṇhaṃ aggamaggena pajahissatīti. Imaṃ gāthaṃ sutvā so thero “ayaṃ devatā mayhaṃ ussāhajananatthaṃ evamāhā”ti appaṭivānavīriyaṃ adhiṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Sataṃsī nāma Bhagavā, Sayambhū Aparājito.

Vivekā uṭṭhahitvāna, gocarāyābhinikkhāmi.

Phalahattho ahaṃ disvā², upagacchīm narāsabhaṃ.

Pasannacitto sumano, tālaphalamadāsahaṃ.

Catunnavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.

Duggatīm nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā tāya devatāya vuttavacanaṃ patimānento tameva gāthaṃ udānavasena abhāsi. Tadevassa therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Siṅgālapituttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kulattheragāthāvaṇṇanā

Udakaṃ hi nayantīti āyasmato Kulattherassa³ gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira thero pubbepi vivaṭṭūpanissayaṃ⁴ bahuṃ kusalaṃ upacinitvā adhikārasampanno Vipassīṃ Bhagavantaṃ ākāse⁵ gacchantaṃ disvā pasannamānaso nāḷikeraphalaṃ dātukāmo aṭṭhāsi. Satthā tassa cittaṃ ṇatvā otarivā paṭiggaṇhi. So ativiya pasannacitto hutvā teneva saddhāpaṭilābhena Satthāraṃ upasaṅkamtivā pabbajjaṃ yāci, Satthā aññataraṃ

1. Khu 4. 91 piṭṭhe.

2. Kuṇḍalatherassa (Sī) evamuparipi.

3. Ākāseṇa (Sī, Ka)

4. Phalahattho taṃ disvāna (Sī)

5. Theropi vivaṭṭūpanissayaṃ (Sī)

bhikkhum āṇāpesi “imaṃ purisaṃ pabbājehī”ti. So pabbajitvā laddhūpasampado samaṇadhammaṃ katvā tato cuto chapī Buddhantarāni devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti. **Kulot**issa nāmaṃ ahosi. So vayappatto sāsane laddhappasādo Bhagavato santike pabbajitvā vikkhepabahulatāya visesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi. Athekadivasaṃ gāmaṃ piṇḍāya pavisanto antarāmagge bhūmiṃ khaṇitvā udakavāhakaṃ katvā icchiticchitaṭṭhāne¹ udakaṃ nente purise disvā taṃ sallakkhetvā gāmaṃ pavitṭho aññataraṃ usukāraṃ usudaṇḍakaṃ usuyante pakkhipitvā akkhikoṭiyā oloketvā ujum karontaṃ disvā tampi sallakkhetvā gacchanto purato gantvā araneminābhi-ādike rathacakkāvayave tacchante tacchake disvā tampi sallakkhetvā vihāraṃ pavisitvā katabhattakicco pattacīvaraṃ paṭisāmetvā divāvihāre nisinna attanā² diṭṭhanimittāni upamābhāvena gahetvā attano cittadamaṇe³ upanento “acetanaṃ udakampi manussā icchiticchitaṭṭhānaṃ nayanti, tathā acetanaṃ vaṅkampi saradaṇḍam⁴ upāyena namento⁵ ujum karonti, tathā acetanaṃ kaṭṭhakaḷiṅgarādiṃ tacchakā nemi-ādivasena vaṅkaṃ ujuṅca karonti. Atha kasmā ahaṃ sakacittaṃ ujum na karissāmi”ti cintetvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā ghaṭento vāyamanto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁶—

“Nagare Bandhumatiyā, ārāmiko ahaṃ tadā.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, gacchantam anilaṅjase.
Nāḷikeraphalaṃ gayha, Buddhasetṭhassadāsahaṃ.
Ākāse ṭhitako santo, paṭiggaṇhi mahāyaso.
Vittisañjanano mayhaṃ, diṭṭhadhammasukhāvaho.
Phalaṃ Buddhassa datvāna, vippasanna cetasā.
Adhigacchim tadā pītim, vipulaṅca sukhuttamaṃ.
Uppajateva ratanaṃ, nibbattassa tahiṃ tahiṃ.

1. Icchitaṭṭhānena (Sī)

2. Attano (Sī, Ka)

3. Cittaṃ damanena (Ka)

4. Vaṅkamidaṃ saradaṇḍakaṃ (Sī)

5. Damento (Ka)

6. Khu 4. 92 piṭṭhe.

Ekanavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Dibbacakkhu visuddhaṃ me, samādhikusalo ahaṃ.
 Abhiññāpāramippatto, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Evam yāni nimittāni ānkuse katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi, tehi saddhiṃ attano cittadamaṇaṃ saṃsanditvā aññaṃ byākaronto “**udakaṃ hi nayanti nettikā**”ti gāthaṃ abhāsi.

19. Tattha **udakaṃ hīti hi**-saddo nipātamattaṃ. **Nayantīti** pathaviyā taṃ taṃ thalaṭṭhānaṃ khaṇitvā ninnatṭhānaṃ pūretvā mātikaṃ vā katvā rukkhadoṇiṃ¹ vā ṭhapetvā attano icchicchitaṭṭhānaṃ nenti. Tathā te nentīti **nettikā**. **Tejananti** kaṇḍaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—nettikā attano ruciyā icchicchitaṭṭhānaṃ udakaṃ **nayanti**, **usukārāpi** tāpetvā tejanaṃ **namayanti**² ujuṃ karonti. Namanavasena³ **tacchakā** nemi-ādīnaṃ atthāya tacchantā **dāruṃ namayanti** attano ruciyā ujuṃ vā vaṅkaṃ vā karonti⁴. Evam ettakaṃ ārammaṇaṃ katvā **subbatā** yathāsamādinnena sīlādīnā sundaravatā dhīrā sotāpattimaggādīni uppādentā **attānaṃ damenti**, arahattaṃ pana pattesu ekantadantā nāma hontīti.

Kulattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Ajitattheragāthāvaṇṇanā

Marañe me bhayaṃ natthīti āyasmato Ajitattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira ekanavute kappe Vipassiṃ Bhagavantaṃ passitvā pasannacitto kapitthaphalaṃ adāsi. Tato parampi taṃ taṃ puññaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ kappe anuppanne eva amhākaṃ Satthari Sāvatthiyaṃ Mahākosalarañño Aggāsaniyassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti. Tassa **Ajitoti** nāmaṃ ahosi. Tasmim ca

1. Rukkhadoṇiyo (Sī)

3. Damanavasena (Ka)

2. Damayanti (Ka)

4. Ujukaṃ vā karonti (Sī)

samaye Sāvattvivāsī Bāvarī nāma brāhmaṇo tīhi mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū Sāvattthito nikkhamitvā tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā Godhāvarītīre Kapitthārāme¹ vasati. Atha Ajito tassa santike pabbajito atthakāmāya devatāya coditena Bāvarinā Satthu santikaṃ pesito Tissametteyyādīhi saddhiṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā manasāva pañhe pucchitvā tesu vissajjitesu pasannacitto Satthu santike pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, āhutaṇaṃ paṭiggahaṃ.

Rathiyaṃ paṭipajjantaṃ, kapitthaṃ adadiṃ phalaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ dadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patto sīhanādaṃ nadanto “**maraṇe me bhayaṃ natthī**”ti gāthaṃ abhāsi.

20. Tattha **maraṇeti** maraṇanimittaṃ maraṇahetu. **Meti** mayhaṃ, bhayaṃ natthi ucchinnabhavamūlatāya parikkhīṇajātikattā. Anucchinnabhavamūlānaṃ hi “kīdisī nu kho mayhaṃ āyatiṃ uppattī”ti³ maraṇato bhayaṃ bhaveyya. **Nikantīti** apekkhā taṇhā, sā natthi jīvite suparimadditasāṅkhāratāya⁴ upādānakkhandhānaṃ dukkhāsarakādibhāvena⁵ suṭṭhu upaṭṭhahanato. Evambhūto cāhaṃ **sandehaṃ** sarīraṃ, sakaṃ vā dehaṃ dehasāṅkhātaṃ dukkhabhāraṃ **nikkhipissāmi** chaḍḍessāmi, nikkhipanto ca “iminā sarīrakena sādhetabbaṃ sādhitāṃ, idāni taṃ ekamsena chaḍḍanīyamevā”ti paññāvepullappattiyā **sampajāno** sativepullappattiyā **paṭissato** nikkhipissāmīti. Imaṃ pana gāthaṃ vatvā thero jhānaṃ samāpajjitvā tadanantaraṃ parinibbāyīti.

Ajitattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kapitthatitthārāme (Sī)

2. Khu 4. 93 piṭṭhe.

3. Upapattīti (Ka)

4. Sā natthīti. Jīvite hi suparimadditasāṅkhārasāṅkhātānaṃ (Sī)

5. Dukkhabhārahādakādibhāvena (Ka)

3. Tatiyavagga

1. Nigrodhattheragāthāvaṇṇanā

Nāhaṃ bhayassa bhāyāmīti āyasmato Nigrodhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira ito aṭṭhārase kappasate brāhmaṇamahāsālakule nibbattivā¹ vayappatto kāmesu ādīnavāṃ nekkhamme ca ānisaṃsaṃ disvā gharabandhanaṃ pahāya araṇṇāyatanāṃ pavisitvā aññatarasmim̐ sālavane paṇṇasālaṃ katvā tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā vanamūlaphalāhāro vasati. Tena samayena Piyadassī nāma Sammāsambuddho loke uppajjitvā sadevakassa lokassa dhammāmatavassena kilesasantāpaṃ nibbāpento ekadivasāṃ tāpase anukampāya taṃ sālavanaṃ pavisitvā² nirodhasamāpattim̐ samāpanno. Tāpaso vanamūlaphalathāya gacchanto Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso pupphitasāladaṇḍasākhāyo gahetvā sālamaṇḍapaṃ³ katvā taṃ sabbatthakameva sālapupphehi sañchādetvā Bhagavantaṃ vanditvā pītisomanassavaseneva⁴ āhāratthāyapi agantvā namassa māno aṭṭhāsi. Satthā nirodhato vuṭṭhāya tassa anukampāya “bhikkhusaṃgho āgacchatū”ti cintesi “bhikkhusaṃghepi cittaṃ pasādessatī”ti. Tāvadeva bhikkhusaṃgho āgato. So bhikkhusaṃghampi disvā pasannamānaso vanditvā añjaliṃ paggayha aṭṭhāsi. Satthā sitassa pātukaraṇāpadesena tassa bhāvinim̐ sampattim̐ pakāsento dhammaṃ kathetvā pakkāmi saddhim̐ bhikkhusaṃghena. So tena puñṇakammena devamanussesuyeva saṃsaranto vivaṭṭūpanissayaṃ bahuṃ kusalaṃ upacinitvā imasmim̐ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, **Nigrodhotissa** nāmaṃ ahoṣi. So Jetavanapaṭiggahaṇadivase Buddhānubhāvadassanena sañjātappasādo pabbajitvā vipassanaṃ ārabhitvā na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Ajjhogāhetvā sālavanaṃ, sukato assamo mama.

Sālapupphehi sañchanno, vasāmi vipine tadā.

1. Nibbatto (Sī, Ka)

2. Pavisitvā nisīditvā (Sī, Ka)

3. Sākhāmaṇḍapaṃ (Sī)

4. Pītisomanasseneva (Sī)

5. Khu 4. 70 piṭṭhādīsu.

Piyadassī ca Bhagavā, Sayambhū aggapuggalo.
 Vivekakāmo Sambuddho, sālavanamupāgami.
 Assamā abhinikkhamma, pavanam agamāsaham.
 Mūlaphalam¹ gavesanto, āhindāmi vane tadā.
 Tatthaddasāsīm Sambuddham, Piyadassīm mahāyasaṃ².
 Sunisinnam samāpannam, virocantam mahāvane.
 Catudaṇḍe ṭhapetvāna, Buddhassa uparī aham.
 Maṇḍapam sukataṃ katvā, sālappuphehi chādayim.
 Sattāham dhārayitvāna, maṇḍapam sālachāditaṃ.
 Tattha cittaṃ pasādetvā, Buddhaseṭṭhamavandaham.
 Bhagavā tamhi samaye, vuṭṭhahitvā samādhito.
 Yugamattam pekkhamāno, nisīdi purisuttamo.
 Sāvako Varuṇo nāma, Piyadassissa Satthuno.
 Vasīsatasahasseehi, upagacchi vināyakam.
 Piyadassī ca Bhagavā, lokajeṭṭho narāsabho.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, sitam pātukarī Jino.
 Anuruddho upaṭṭhāko, Piyadassissa Satthuno.
 Ekamsam cīvaram katvā, apucchittha Mahāmunim.
 Ko nu kho Bhagavā hetu, sitakammaṃ Satthuno.
 Kāraṇe vijjamānamhi, Satthā pātukare sitam.
 Sattāham sālacchadanam, yo me dhāresi māṇavo.
 Tassa kammaṃ saritvāna, sitam pātukarim aham.
 Anokāsam³ na passāmi, yattha puññam vipaccati⁴.
 Devaloke manusse vā, okāsova na sammati.
 Devaloke vasantassa, puññakammaṃsamaṅgino.
 Yāvatā parisā⁵ tassa, sālacchannā bhavisati.

1. Phalāphalam (Sī)

2. Mahāmunim (Sī)

3. Okāsaham (Sī)

4. Vipaccatha (Ka)

5. Pharitā (Sī, Ka)

Tattha dibbehi naccehi, gītehi vāditehi ca.
 Ramissati sadā santo, puññakammasamāhito.
 Yāvataṁ parisā tassa, gandhagandhī¹ bhavissati.
 Sālassa pupphavasso ca, pavassissati tāvade.
 Tato cutoyaṁ manujo, mānusaṁ āgamissati.
 Idhāpi sālaccadanaṁ, sabbakālaṁ dharissati.
 Idha naccañca gītañca, sammatāḷasamāhitaṁ.
 Parivāressanti maṁ niccaṁ, Buddhapūjāyidaṁ phalaṁ.
 Uggacchante ca sūriye, sālavassaṁ pavassate.
 Puññakammena saṁyuttaṁ, vassate sabbakālikaṁ.
 Aṭṭhārase kappasate, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma nāmena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhamme sudāyādo, oraso dhammanimmito.
 Sabbāsave pariññāya, nibbāyissatināsavo.
 Dhammaṁ abhisamentassa, sālaccchannaṁ bhavissati.
 Citake jhāyamānassa, chadanaṁ tattha² hessati.
 Vipākaṁ kittayitvāna³, Piyadassī Mahāmuni.
 Parisāya dhammaṁ desesi, tappento dhammavuṭṭhiyā.
 Timsakappāni devesu, devarajjamakārayim.
 Saṭṭhi ca sattakkhattuñca, cakkavattī ahosahaṁ.
 Devalokā idhāgantvā, labhāmi vipulaṁ sukhaṁ.
 Idhāpi sālaccadanaṁ, maṇḍapassa idaṁ phalaṁ.
 Ayaṁ pacchimako mayhaṁ, carimo vattate bhavo.
 Idhāpi sālaccadanaṁ, hessati sabbakālikaṁ.
 Mahāmuniṁ tosayingvā, Gotamaṁ Sakyapuṅgavaṁ.
 Pattomhi acalaṁ ṭhānaṁ, hitvā jayaparājayaṁ.

 1. Gandhagandhā (Sī)

2. Tassa (Sī)

3. Kathayingvāna (Sī)

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ Buddha¹ mabhipūjayim.
Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
Nāgoḃva bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.

Svāgataṃ vata me āsi, Buddhaseṭṭhassa santike.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ.

Paṭisambhidā catasso, vimokkhāpi ca aṭṭhime.

Chaḷabhiññā sacchikatā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Evam̃ pana chaḷabhiñño hutvā phalasukhena vītināmento sāsanaṃ
niyyānikabhāvavibhāvanatthaṃ² aññābyākaraṇavasena “**nāhaṃ bhayassa
bhāyāmi**”ti gāthaṃ abhāsi.

21. Tattha bhāyanti etasmāti **bhayaṃ**, jātijarādi. **Bhayassāti** nissakke
sānivacanaṃ, bhayato bhāyitabbanimittaṃ jātijarāmarāṇadinā hetunā
nāhaṃ bhāyāmiṃti attho. Tattha kāraṇamāha “**Satthā no amatassa kovidō**”ti.
Amhākaṃ Satthā amate kusalo veneyyānaṃ amatadāne cheko³. **Yattha
bhayaṃ nāvatiṭṭhati**ti yasmiṃ nibbāne yathāvuttaṃ bhayaṃ na tiṭṭhati
okāsaṃ na labhati. **Tena**ti tato⁴ nibbānato. **Vajantīti** abhayaṭṭhānameva
gacchanti. Nibbānaṃ hi abhayaṭṭhānaṃ nāma. Kena pana vajantīti⁵ āha
“**maggena vajanti bhikkhavo**”ti, aṭṭhaṅgikena ariyamaggena Satthu
ovādakaraṇā⁶ bhikkhū saṃsāre bhayassa ikkhanakāti⁷ attho. **Yatthāti** vā
yaṃ nimittaṃ yassa ariyamaggassa adhigamaḃhetu attānuvādādikaṃ
pañcavīsatividhampi bhayaṃ nāvatiṭṭhati patiṭṭhaṃ na labhati, tena ariyena
maggena vajanti abhayaṭṭhānaṃ Satthu sāsane bhikkhū, tena maggena
ahampi gato, tasmā nāhaṃ bhayassa bhāyāmiṃti thero aññaṃ byākāsi.

Nigrodhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Yaṃ sambuddha (Sī)

3. Kovidō (Sī)

6. ...kāraṇā (Ka)

4. Tatova (Sī)

2. Niyyānikabhāvadassanatthaṃ (Sī)

5. Abhayaṭṭhānaṃ, tena pavajantīti (Sī)

7. Bhayaṃ ikkhanakoti (Ka)

2. Cittakattheragāthāvaṇṇanā

Nilāsugīvāti āyasmato Cittakattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarabuddhakālato¹ paṭṭhāya vivaṭṭūpanissayaṃ kusalam ācinanto ito ekanavute kappe manussayoniyam nibbattitvā viññutam patto Vipassim Bhagavantam passitvā pasannamānaso pupphehi pūjam katvā vanditvā “santadhammena nāma ettha bhavitabban”ti Satthari nibbāne ca adhimucci. So tena puññakammena tato cuto Tāvatisabhavane² nibbatto aparāparam puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe vibhavasampannassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti **Cittako** nāma nāmena. So Bhagavati Rājagaham gantvā Veḷuvane viharante Satthāram upasaṅkamitvā dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā cariyānukūlam kammaṭṭhānam gahetvā araññāyatanam pavisitvā bhāvanānuyutto jhānam³ nibbattetvā jhānapādakam vipassanam vaḍḍhetvā na cireneva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Kaṇikāramva jotantam, nisinnam pabbatantare.

Addasam virajam Buddhā, Vipassim Lokanāyakam.

Tiṇi kiṅkaṇipupphāni, paggayha abhiropayim.

Sambuddham abhipūjetvā, gacchāmi dakkhiṇāmukho.

Tena kamma sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.

Jahitvā mānusaṃ deham, Tāvatisam agacchaham.

Ekanavute ito kappe, yam Buddha⁵ mabhipūjayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidam phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- katam Buddhassa sāsanam”ti.

Arahattam pana patvā Satthāram vanditum Rājagaham upagato tattha bhikkhūhi “kim āvuso araṇṇe appamatto vihāsi”ti puṭṭho attano appamādavihāranivedanena aññam byākaronto “**nilāsugīvā**”ti gātham abhāsi.

1. Padumuttarassa Bhagavato kālato (Sī) 2. Tāvatisesū (Sī) 3. Jhānāni (Sī)

4. Khu 4. 74 piṭṭhe.

5. Sambuddha (Ka)

22. Tattha **nīlāsugīvā**ti nīlasugīvā, gāthāsukhatthañhettha¹ dīgho kato, rājivantatāya sundarāya gīvāya samannāgatoti attho. Te yebhuyyena ca nīlavaṇṇatāya **nīlā**. Sobhanakaṇṭhatāya **sugīvā**. **Sikhinoti** matthake jātāya sikhāya sassirikabhāvena **Sikhino**. **Morā**ti mayūrā. **Kārambhiyanti** kārambarukkhe. **Kārambhiyanti** vā² tassa vanassa nāmañ. Tasmā **Kārambhiyanti** **Kārambhanāmake**³ vaneti attho. **Abhinadantī**ti pāvussakāle meghagajjitam sutvā kekāsaddam karontā utusampadāsiddhena sarena hamśādike abhibhavantā viya nadanti. **Teti** te morā. **Sītavātakīlī**ti sītena meghavātena sañjātakīlīti madhuravassitam vassantā. **Suttanti** bhattasammadavinodanattam sayitam, kāyakilamathapaṭipassambhanāya vā anuññāta velāyaṃ supantam. **Jhāyanti** samathavipassanājhānehi jhāyanasīlam bhāvanānuyuttam. **Nibodhentī**ti pabodhenti. “Imepi nāma niddam anupagantvā jāgarantā attanā kattabbam karonti, kimaṅgam panāhan”ti evam sampajaññuppādanena sayanato vuṭṭhāpentīti adhippāyo.

Cittakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Gosālattheragāthāvaṇṇanā

Aham kho veḷugumbasminti āyasmato Gosālattherassa⁴ gāthā. Kā uppatti? Sopi⁵ purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha vivaṭṭūpanissayam kusalam ācinanto ito ekanavute kappe aññatarasmim pabbate rukkhasākhāyam olambamānam Paccekabuddhassa paṃsukūlacīvaram disvā “arahaddhajo⁶ vatāyan”ti pasannacitto pupphehi pūjesi. So tena puññakammena Tāvatisabhavane nibbatta. Tato paṭṭhāya devamanussesuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharaṭṭhe ibbhakule⁷ nibbatta **Gosālo**⁸ nāma nāmena. Soṇena pana koṭikaṇṇena⁹ kataparicayattā tassa pabbajitabhāvam sutvā “sopi nāma mahāvibhavo

1. Ñcetha (Ka)

2. Kāramviyanti kāramvarukkho, kāramvīti vā (Sī)

3. Kāramviyanti kāravīnāmake (Sī)

4. Gopālattherassa (Ka)

5. So kira (Sī)

6. Arahattadhajo (Ka)

7. Iddhe kule (Sī)

8. Gopālo (Ka)

9. So pana koṭikaṇṇena (Sī)

pabbajissati, kimaṅgaṃ paṇāhan”ti sañjātasamvego Bhagavato santike pabbajitvā cariyānukūlaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā sappāyaṃ vasanaṭṭhānaṃ¹ gavesanto attano jātagāmassa avidūre ekasmiṃ sānupabbate vihāsi. Tassa mātā divase divase bhikkhaṃ deti. Athekadivasam gāmaṃ piṇḍāya pavitṭhassa mātā madhusakkharābhisaṅkhatam pāyāsam adāsi. So tam gahetvā tassa pabbatassa chāyāyaṃ² aññatarassa veḷugumbassa mūle nisīditvā paribhuñjitvā dhovita³ pattapāṇī vipassanaṃ ārabhi⁴. Bhojanasappāyalābhena kāyacittānaṃ kallatāya samāhito udayabbayañāṇādikē tikkhe sūre vahante appakasireneva vipassanaṃ ussukkāpetvā maggapaṭipāṭiyā bhāvanaṃ matthakaṃ pāpento saha paṭisambhidāhi arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Himavantassa avidūre, Udaṅgaṇo⁶ nāma pabbato.
Tatthaddasaṃ paṃsukūlaṃ, dumaggamhi vilambitaṃ⁷.

Tīṇi kiṅkaṇipupphāni, ocinitvānahaṃ tadā.
Haṭṭho pahaṭṭhena cittaṇa, paṃsukūlaṃ apūjayiṃ.

Tena kammena sukateṇa, cetanāpaṇidhīhi ca.
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsaṃ agacchahaṃ.

Ekanavute ito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, pūjitvā arahaddhajaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana adhigantvā diṭṭhadhammasukhavihāratthaṃ pabbatasānūmeva gantukāmo attano paṭipattiṃ pavedento “**ahaṃ kho veḷugumbasmin**”ti gāthaṃ abhāsi.

23. Tattha **veḷugumbasmin**ti veḷugacchassa samīpe, tassa chāyāyaṃ. **Bhutvāna madhupāyasanti** madhupasittapāyāsam⁸ bhuñjitvā. **Padakkhiṇanti** padakkhiṇaggāhena, Satthu ovādassa sammā sampaṭicchanaṇāti attho. **Sammasanto khandhānaṃ udayabbayanti** pañcannaṃ upādānakkhandhānaṃ udayabbayañca vipassanto, yadipi

1. Sappāyaseṇāsanaṃ (Sī)

4. Ārabhitvā (Sī, Ka)

7. Vilaggiṭṭam (Ka)

2. Upacchāyāyaṃ (Ka)

5. Khu 4. 74 piṭṭhādīsu.

8. Madhusittapāyāsam (Ka)

3. Dhota (Sī)

6. Urago (Sī)

idāni¹ katakicco, phalasaṃpattim̐ pana saṃpajjitum̐ vipassanaṃ paṭṭhapentoti adhippāyo. **Sānum̐ paṭigamissāmīti** pubbe mayā vutthapabbatasānumeva uddissa gacchissāmi. **Vivekamanubrūhayanti** paṭipassaddhivivekaṃ phalasaṃpattikāyavivekañca paribrūhayanto, tassa vā paribrūhanahetu gamissāmīti. Evaṃ pana vatvā thero tattheva gato, ayaṃeva ca imassa therassa aññābyākaraṇagāthā ahoṣi.

Gosālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sugandhattheragāthāvaṇṇanā

Anuvassiko pabbajitoti āyasmato Sugandhattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira ito dvānavute kappe Tissassa nāma Sammāsambuddhassa kāle manussayoniyam̐ nibbattivā viññutaṃ patto migabyadhanena² araññe vicarati³. Satthā tassa anukampāya padavaḷaṅgaṃ dassetvā gato. So Satthu padacetiyāni disvā purimabuddhesu katādhikāratāya “sadevake loke aggapuggalassa imāni padāni”ti pītisomanassajāto koraṇḍaka⁴ pupphāni gahetvā pūjam̐ katvā cittaṃ pasādesi. So tena puññakammena devaloke nibbattivā tato cuto aparāparaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle kuṭambiko hutvā Satthu bhikkhusaṃghassa ca mahādānaṃ pavattetvā Gandhakuṭim̐ mahagghagositacandaṇaṃ pīsivā⁵ tena paribhaṇḍam̐ katvā patthanaṃ paṭṭhapesi “nibbattanibbattaṭṭhāne mayham̐ sarīraṃ evaṃsugandham̐ hotū”ti. Evaṃ aññānīpi tattha tattha bhava bahūni puññakammāni⁶ katvā sugatīsu eva parivattamāno imasmim̐ Buddhuppāde Sāvattiyam̐ vibhavasampannassa brāhmaṇassa gehe nibbatti. Nibbattassa ca tassa mātukucchigatakālato paṭṭhāya mātu sarīraṃ sakalampi geham̐ surabhigandham̐ vāyati. Jātadivase pana visesato paramasugandham̐ sāmantagehesupi vāyateva. Tassa mātāpitaro “amhākaṃ putto attanāva attano nāmaṃ gahetvā āgato”ti **Sugandhotveva** nāmaṃ akaṃsu. So anupubbena

1. Idhāpi (Ka)

2. Byasanena (Bahūsu)

3. Viharati (Sī)

4. Kuraṇḍaka (Sī)

5. Pīsivā (Sī)

6. Puññāni (Bahūsu)

vayappatto Mahāselattheraṃ disvā tassa santike dhammaṃ sutvā pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto sattāhabbhantare eva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Vanakammiko pure āsim, pitumātumatenahaṃ².

Pasumārena jīvāmi, kusalaṃ me na vijjati.

Mama āsayasāmantā, Tisso Lokagganāyako.

Paḍāni tīṇi dassesi, anukampāya cakkhumā.

Akkante ca pade disvā, Tissanāmassa Satthuno.

Haṭṭho haṭṭhena cittena³, pade cittaṃ pasādayim.

Koraṇḍaṃ pupphitaṃ disvā, pādapaṃ dharaṇīruhaṃ.

Sakosakaṃ gahetvāna, padaseṭṭhaṃ apūjayim.

Tena kammena sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.

Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.

Yaṃ yaṃ yo nupapajjāmi, devattaṃ atha mānusaṃ.

Koraṇḍakachavī homi, suppabhāso bhavāmahaṃ.

Dvenavute ito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, padapūjāyidaṃ⁴ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākaronto “**anuvassiko pabbajito**”ti imaṃ gāthaṃ abhāsi.

24. Tattha **anuvassiko**ti anugato upagato vassaṃ anuvasso, anuvassova anuvassiko. **Pabbajito**ti pabbajjaṃ upagato, pabbajito hutvā upagatavassamatto⁵ ekavassikoati attho. Atha vā anugataṃ pacchāgataṃ apagataṃ vassaṃ⁶ anuvassaṃ, taṃ assa atthīti anuvassiko. Yassa pabbajitassa vassaṃ aparipuṇṇatāya na gaṇanūpagataṃ, so evaṃ vutto,

1. Khu 4. 75 piṭṭhādīsu.

2. Pitumātumaposahaṃ (Sī)

3. Haṭṭho pahatṭhacittohaṃ (Sī)

4. Pupphapūjāyidaṃ (Sī)

5. Upagatavasso (Sī)

6. Anu pacchatogataṃ vassaṃ (Sī), anugataṃ vassaṃ (Ka)

tasmā avassikoti vuttaṃ hoti. **Passa dhammasudhammatanti** tava Satthu dhammassa sudhammabhāvaṃ svākkhātataṃ ekantaniyyānikataṃ passa, ¹yattha anuvassiko tuvaṃ pabbajito. Pubbenivāsañāṇaṃ¹ dibbacakkhuñāṇaṃ āsavakkhayañāṇanti **tisso vijjā** tayā **anuppattā** sacchikatā, tato eva **kataṃ Buddhassa sāsanaṃ** Sammāsambuddhassa sāsanaṃ anusīṭṭhi ovādo anusikkhitoti katakiccatāṃ nissāya pītisomanassajāto thero attānaṃ paraṃviya katvā vadatīti.

Sugandhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Nandiyattheragāthāvaṇṇanā

Obhāsajātanti āyasmato Nandiyattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Satthari parinibbute cetiye candanasārena vedikaṃ kāretvā uḷāraṃ pūjāsakkāraṃ pavattesi. Tato paṭṭhāya ajjhāsayasampanno hutvā tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ bahuṃ puññakammaṃ ācinitvā devesu ca manussesu ca saṃsaranto imasmim̃ Buddhuppāde Kapilavatthusmim̃² Sakyarājakule nibbatti. Tassa mātāpitaro nandim̃ janento jātoti **Kandiyoti** nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto Anuruddhādīsu Satthu santike pabbajantesu sayampi pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto katādhikāratāya na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Padumuttaro nāma Jino, Lokajeṭṭho narāsabho.

Jalitvā aggikhandhova, Sambuddho parinibbuto.

Nibbute ca mahāvīre, thūpo vitthāriko ahu.

Dūratova upaṭṭhenti⁴, dhātugehavaruttame.

Passannacitto sumano, akaṃ candanavedikaṃ.

Dissati thūpakhandho ca, thūpānucchaviko tadā.

1-1. Yattha anuvassikenevaṃ pabbajjāto pubbenivāsañāṇaṃ (Sī)

Anuvassikenevaṃ pabbajitena pubbenivāsañāṇaṃ (?)

2. Kapilavatthunagare (Sī) 3. Khu 3. 189 piṭṭhādīsu. 4. Dūratova naṃ upaṭṭhenti (Sī)

Bhave nibbattimānamhi, Devatte atha mānuse.
 Omattaṃ¹ me na passāmi, pubbakammassidaṃ phalaṃ.
 Pañcadasakappasate, ito aṭṭha janā ahuṃ.
 Sabbe samattanāmā te, cakkavattī mahabbalā.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Anuruddhattherādīhi saddhiṃ
 Pācīnavamsamigadāye viharante imasmim there ekadivasaṃ māro pāpimā
 bhimsāpetu² kāmo tassa bheravarūpaṃ dasseti. Thero taṃ “māro ayan”ti
 ñatvā “pāpima ye mārādheyyaṃ vītivattā, tesam tava kiriyā kiṃ karissati,
 tatonidānaṃ pana tvam eva vighātaṃ anattaṃ pāpuṇissasi”ti dassento
 “**obhāsajātaṃ phalagan**”ti gāthaṃ abhāsi.

25. Tattha **obhāsajātanti** ñāṇobhāsenā jātobhāsaṃ aggamaggañāṇassa
 adhigatattā. Tena anavasesato kilesandhakārassa vihataviddhaṃsitabhāvato
 ativiya pabhassaranti attho. **Phalaganti** phalaṃ gataṃ upagataṃ³,
 aggaphalañāṇasahitanti adhippāyo. **Cittanti** khīṇāsavassa cittaṃ sāmāññena
 vadati. Tenāha “**abhinhaso**”ti. Tañhi nirodhaninnatāya⁴ khīṇāsavānaṃ
 niccakappaṃ arahattaphalasaṃpatti-samāpajjanato “phalena sahitaṃ”ti
 vattabataṃ arahati. **Tādisanti** tathārūpaṃ, arahantanti attho. **Āsajjati**
 visodhetvā⁵ paribhuyya. **Kaṇhāti** māraṃ ālapati, so hi kaṇhakammattā
 kaṇhābhijātītāya⁶ ca “kaṇho”ti vuccati. **Dukkhaṃ nigacchasīti** idha kucchi-
 anuppavesādinā niratthakaṃ kāyaparissamaṃ dukkhaṃ, samparāye ca
 appatikāraṃ apāyadukkhaṃ upagamissasi pāpuṇissasi. Taṃ sutvā māro
 “jānāti maṃ samaṇo”ti tatthevantaradhāyīti.

Nandiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ūnataṃ (Sī)

3. Phalaganti phalūpagataṃ (Sī)

5. Virodhetvā (Sī), vibodhetvā (Ka)

2. Bhayāpetu (Sī)

4. Taṇhānirodhaninnatāya (Sī)

6. Kaṇhābhijātīsamatāya (Sī, Ka)

6. Abhayattheragāthāvaṇṇanā

Sutvā subhāsitaṃ vācanti āyasmato Abhayattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato sāsane pabbajitvā dhammakathiko hutvā dhammakathanakāle paṭhamam catūhi gāthāhi Bhagavantam abhitthavitvā pacchā dhammam kathesi. Tenassa puññakammabalena kappānam satasahassam apāyapaṭisandhi nāma nāhosi. Tathā hi vuttam—

“Abhitthavitvā Padumuttaram Jinam,
Passannacitto abhayo Sayambhurim.

Na gacchi¹ kappāni apāyabhūmim,
Satasahassāni uḷārasaddho”ti².

Khettasampattiyādīhi tassa ca pubbapacchimasanniṭṭhāna³ cetanānam ativiya uḷārabhāvena so aparimeyyo puññābhisando kusalābhisando⁴ tādiso ahosi. “Acintiyē⁵ pasannānam, vipāko hoti acintiyō”ti⁶ hi vuttam. Tattha tattha hi bhava upacitam puññam tassa upatthambhakamahosi. Tathā hi so Vipassissa Bhagavato ketakapupphehi pūjamakāsi. Evaṃ uḷārehi puññavisesehi sugatīsu eva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde rañño Bimbisārassa putto hutvā nibbatti. **Abhayotissa** nāmam ahosi. Tassa uppatti parato āvi bhavissati. So Nigaṇṭhena Nāṭaputtana ubhatokoṭikam pañham sikkhāpetvā “imam pañham pucchitvā samaṇassa Gotamassa vadam āropehi”ti vissajjito Bhagavantam upasaṅkamitvā tam pañham pucchitvā tassa pañhassa anekasabyākaraṇabhāve Bhagavatā kathite Nigaṇṭhānam parājayam, Satthu ca Sammāsambuddhabhāvam viditvā upāsakattam paṭivedesi. Tato rañne Bimbisāre kālaṅkate sañjātasamvego sāsane pabbajitvā tālacchiggaḷūpamasuttadesanāya sotāpanno hutvā puna vipassanam ārabhitvā arahattam sacchākāsi. Tena vuttam **Apadāne**⁷—

“Vinatānadiyā tīre, vihāsi purisuttamo.

Addasam virajam Buddham, ekaggam susamāhitam.

1. Nāgacchi (Sī)

3. Pubbamajjhimasanniṭṭhāna (Bahūsu)

5. Acintiyesu (Sī, Ka)

2. Khu 4. 160 piṭṭhe thokam visadisam.

4. Dānādikusalābhisando (Sī)

7. Khu 4. 94 piṭṭhādīsu.

6. Khu 3. 7 piṭṭhe.

Madhugandhassa pupphena, ketakassa ahaṃ tadā.

Pasannacitto sumano, Buddhaseṭṭhamapūjayim.

Ekanavute ito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddapūjāyidaṃ¹ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattikittanena aññaṃ byākaronto
“sutvā subhāsitaṃ vācaṃ”ti gāthaṃ abhāsi.

26. Tattha **sutvā**ti sotaṃ odahitvā, sotadvārānusāreṇa upadhāretvā.
Subhāsitaṃti suṭṭhu bhāsitaṃ, sammadeva bhāsitaṃ,
Sammāsambuddhabhāvato mahākāruṇikatāya ca kiñci avisaṃvādetvā
yathādhippetassa atthassa ekantato sādhanavasena bhāsitaṃ
catusaccavibhāvanīyadhammakathaṃ. Na hi saccavinimuttā Bhagavato
dhammadesanā atthi. **Buddhassā**ti sabbaññubuddhassa. **Ādiccabandhunoti**
ādiccavaṃse sambhūtattā ādicco bandhu etassāti ādiccabandhu, Bhagavā.
Tassa ādiccabandhuno. Ādiccassa vā bandhūti ādiccabandhu, Bhagavā.
Tassa Bhagavato orasaputtabhāvato. Tenāha Bhagavā—

“Yo andhakāre tasmā pabhaṅkaro,

Verocano maṇḍalī uggatejo.

Mā rāhu gilī caramantalikkhe,

Pajāṃ mamaṃ rāhu pamañca sūriyaṃ”ti².

Paccabyadhinti paṭivijjhim. **Hī**-ti nipātamattaṃ. **Nipuṇanti** saṅhaṃ
paramasukhamaṃ, nirodhasaccaṃ, catusaccameva vā. **Hī**-ti vā hetu-atthe
nipāto. Yasmā paccabyadhim³ nipuṇaṃ catusaccaṃ, tasmā na dāni kiñci
paṭivijjhitaṃ atthi attho. Yathā kiṃ paṭivijjhīti āha “**vālaggaṃ usunā**
yathā”ti. Yathā sattadhā bhinnassa vālassa koṭim susikkhito⁴ kusalo issāso
usunā kaṇḍena avirajjhanto vijjheyya, evaṃ paccabyadhim nipuṇaṃ
ariyasaccanti yojanā.

Abhayattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Pupphapūjāyidaṃ (Sī)

3. Yasmā so paccabyadhi (Sī)

2. Saṃ 1. 49 piṭṭhe.

4. Koṭisu sikkhito (Sī)

7. Lomasakaṅgiyattheragāthāvaṇṇanā

Dabbari kusanti āyasmato Lomasakaṅgiyattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? So kira ito ekanavute kappe Vipassim Bhagavantam passitvā pasannamānaso nānāpupphehi² pūjetvā tena puññakammena devaloke nibbatto puna aparāparam puññāni katvā sugatīsuveva saṁsaranto Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā samaṇadhammam karoti. Tena ca samayena Satthārā bhaddekarattapaṭipadāya kathitāya aññataro bhikkhu Bhaddekarattasuttavasena tena sākaccham karoti. So tam nasampāyāsi. Asampāyanto “aham anāgate tuyham bhaddakarattam kathetum samattho bhavyeyan”ti paṇidhānam akāsi, itaro “puccheyyan”ti. Etesu paṭhamo ekaṁ Buddhantaram devamanussesu saṁsaritvā amhākam Bhagavato kāle Kapilavatthusmim Sākiyarājakule nibbatti. Tassa sukhumālabhāvena Soṇassa viya pādātesu lomāni jātāni, tenassa **Lomasakaṅgiyoti** nāmam ahoṣi. Itaro devaloke nibbatitvā **Candanoti** paññāyittha. Lomasakaṅgiyo Anuruddhādīsu Sakyakumāresu pabbajantesu pabbajitum na icchi. Atha nam samvejetum Candano devaputto upasaṅkamitvā bhaddekarattam pucchi. Itaro “na jānāmi”ti³. Puna devaputto “atha kasmā tayā ‘bhaddekarattam katheyyan’ti saṅgaro kato, idāni pana nāmamattampi na jānāsi”ti codesi. Itaro tena saddhim Bhagavantam upasaṅkamitvā “mayā kira bhante pubbe ‘imassa bhaddekarattam kathessāmi’ti saṅgaro kato”ti pucchi. Bhagavā “āma kulaputta Kassapassa Bhagavato kāle tayā evam katan”ti āha. Svāyamatto Uparipaṇṇāsake⁴ āgatanayena vitthārato veditabbo. Atha lomasakaṅgiyo “tena hi bhante pabbājetha man”ti āha. Bhagavā “na kho Tathāgatā māṭāpitūhi ananuññātam puttam pabbājenti”ti paṭikkhipi. So mātu santikam gantvā “anujānāhi mam amma pabbajitum, pabbajissāmahan”ti vatvā mātarā “tāta sukhumālo tvam katham pabbajissasi”ti vutte “attano parissayasahanabhāvam pakāsentto **“dabbari kusam poṭakilan”**ti gātham abhāsi.

1. Lomasakaṅgiyattherassa (Ka)

2. Nāgapupphehi (Sī)

3. Na jānāti (Sī)

4. Ma 3. 240 piṭṭhādīsu.

27. Tattha **dabbanti** dabbatiṇamāha, yaṃ “saddulo”tipi vuccati. **Kusanti** kusatiṇaṃ, yo “kāso”ti vuccati. **Poṭakilanti** sakaṇṭakaṃ akaṇṭakaṃca gacchaṃ. Idha pana sakaṇṭakameva adhippetam. Usīrādīni suviññeyyāni. Dabbādīni tiṇāni bīraṇatiṇāni pādehi akkantassāpi dukkhajanakāni gamanantarāyakarāni ca, tāni ca panāhaṃ **urasā panudissāmi**¹ urasāpi apanessāmi. Evaṃ apanento taṃ nimittaṃ dukkhaṃ sahanto araññāyatane gumbantaraṃ pavisitvā samaṇadhammaṃ kātuṃ sakkhissāmi. Ko pana vādo pādehi akkamaneti dasseti. **Vivekamanubrūhayanti** kāyavivekaṃ cittavivekaṃ upadhivivekaṃca anubrūhayanto. Gaṇasaṅgaṇikaṃ hi pahāya kāyavivekaṃ anubrūhayantasēva aṭṭhatimsāya ārammaṇesu yattha katthaci cittaṃ samādahantassa cittaviveko, na saṅgaṇikāratassa. Samāhitasseva vipassanāya kammaṃ karontassa samathavipassanaṃca yuganaddhaṃ karontassa kilesānaṃ khepanena upadhivivekādhigamo, na asamāhitassa. Tena vuttaṃ “vivekamanubrūhayanti kāyavivekaṃ cittavivekaṃ upadhivivekaṃca anubrūhayanto”ti. Evaṃ pana puttēna vutte² mātā “tena hi tāta pabbajā”ti anujāni. So Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā pabbajjaṃ yāci. Taṃ Sāthā pabbājesi. Taṃ pabbajitvā katapubbakiccaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā araññaṃ pavisantaṃ bhikkhū āhaṃsu “āvuso tvaṃ sukhumālo kiṃ sakkhissasi araññe vasitun”ti. So tesampi tameva gāthaṃ vatvā araññaṃ pavisitvā bhāvanaṃ anuyuñjanto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, āhutaṇaṃ paṭiggahaṃ.

Rathiyāṃ paṭipajjantaṃ, nānāpupphehi⁴ pūjayim.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddha⁵pūjayidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā thero aññaṃ byākaronto tamyeva gāthaṃ abhāsīti.

Lomasakaṅgiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Apanudissāmi (Sī)

2. Evaṃ pana vutte (Sī)

3. Khu 4. 95 piṭṭhe.

4. Nāgapupphehi (Sī)

5. Puppha (Sī)

8. Jambugāmiyaputtattheragāthāvaṇṇanā

Kacci no vatthapasutoti āyasmato Jambugāmiyaputtattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro hutvā tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ ācinanto ito ekatiṃse kappe Vessabhussa Bhagavato kāle ekadivasaṃ kiṃsukāni pupphāni disvā tāni pupphāni gahetvā Buddhaguṇe anussaranto Bhagavantaṃ uddissa ākāse khipanto pūjesi. So tena puññakammena Tāvatiṃsesu nibbatto. Tato paraṃ puññāni katvā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Campāyaṃ Jambugāmiyassa nāma upāsakassa putto hutvā nibbatti. Tenassa **Jambugāmiyaputtot**veva samaññā ahoṣi. So vayappatto Bhagavato santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaṃvego pabbajitvā katapubbakicco kammaṭṭhānaṃ gahetvā Sākete añjanavane vasati. Athassa pitā “kiṃ nu kho mama putto sāsane abhirato viharati, udāhu no”ti vīmaṃsanatthaṃ “**kacci no vatthapasuto**”ti gāthaṃ likhitvā pesesi. So taṃ vācetvā “pitā me pamādavihāraṃ āsaṅkati, ahañca ajjāpi puthujjanabhūmiṃ nātivatto”ti saṃvegajāto ghaṭento vāyamanto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Kiṃsukaṃ pupphitaṃ disvā, paggahetvāna añjalim.
Buddhasetthaṃ saritvāna, ākāse abhipūjayim.

Tena kamma sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.
Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchaham.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā ñātīnaṃ Vasananagaraṃ gantvā sāsanaṃ
niyyānikabhāvaṃ pakāsento iddhipāṭihāriyaṃ dессesi. Taṃ disvā ñātakā
pasannamānasā bahū saṃghārāme kāresuṃ. Theropi sakapitarā

1. Jambugāmiyattherassa (Sī)

2. Khu 4. 76 piṭṭhe.

pesitaṃ gāthaṃ aṅkusaṃ katvā ghaṭento vāyamanto arahattaṃ sacchākāsi. Aññaṃ byākarontopi pitupūjanatthaṃ¹ “**kaccino vatthapasuto**”ti tameva gāthaṃ abhāsi.

28. Tattha **kaccī**ti pucchāyaṃ nipāto. **Noti** paṭisedhe. **Vatthapasutoti** vatthe pasuto vatthapasuto, cīvaramaṇḍanābhirato. Nidassanamattaṃ cetamā pattamaṇḍanādicāpallapaṭikkhepassāpi adhippetattā. “Kacci na vatthapasuto”tipi pāṭho, so evattho. **Bhūsanāratoti** attabhāvavibhūsanāya rato abhirato, yathekacce pabbajitvāpi capalā² kāyadaḍḍhibahulā³ cīvarāḍḍhiparikkhārassa attano sarīrassa ca maṇḍanavibhūsanatthānāya yuttā honti. Kimeva parikkhārapasuto bhūsanārato ca nāhosīti ayamettha padadvayassāpi attho. **Sīlamayaṃ gandhanti** akhaṇḍādibhāvāpādanena suparisuddhassa catubbidhassapi sīlassa vasena yvāyaṃ⁴ “yo ca sīlavataṃ gandho, vāti deveṣu uttamo”ti⁵ vutto sīlamayo gandho, taṃ **tvam vāyasi** sīlasampattisambhavena kalyāṇena kittisaddena kiṃ tvam sabbā disā pattharasīti attho. **Netarā pajāti** na itarā dussīlapajā, dussīlattāyeva dussīlamayaṃ duggandhaṃ vāyati, ()⁶ evaṃ tvam duggandhaṃ avāyitvā kacci sīlamayaṃ gandhaṃ vāyasīti attho. Atha vā **netarā pajāti** na itarā⁷ dussīlapajā, taṃ kacci⁸ na hoti, yato sīlamayaṃ gandhaṃ vāyasīti byatirekena sīlagandhavāyanameva vibhāveti.

Jambugāmiyaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Hāritattheragāthāvaṇṇanā

Samunnamayamattānanti āyasmato Hāritattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro hutvā tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ puññasambhāraṃ upacinanto ito ekatimse kappe

1. Sapitupūjanatthaṃ (Sī)

2. Natthi (Sī)

3. Kāyadaḍḍhibahulā (Sī)

4. Natthi (Sī)

5. Khu 1. 21 piṭṭhe Dhammapade.

6. (Na sīlamayaṃ gandhaṃ) (Ka)

7. Itarā (Sī)

8. Kiñci (Sī)

Sudassanaṃ nāma paccekasambuddhaṃ disvā pasannamānaso kuṭajapupphehi pūjaṃ katvā tena puññakammena sugatīsuveva parivattento imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattinagare brāhmaṇamahāsālakule nibbatti. **Hāritotissa**¹ nāmaṃ ahosi. Tassa vayappattassa mātāpitaro kularūpādīhi anucchavikaṃ kumārikaṃ brāhmaṇadhītaṃ ānesuṃ. So tāya saddhiṃ bhogasukhaṃ anubhavanto ekadivasam attano tassā ca rupasampattim oloketvā dhammatāya codiyamāno “īdisaṃ nāma rūpaṃ na cirasseva jarāya maccunā ca abhippamaddīyatī”ti samvegaṃ paṭilabhi. Katipayadivasātikkameneva cassa bhariyaṃ kaṇhasappo ḍaṃsitvā māresi. So tena bhīyyoso mattāya sañjātasamvego Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā gharabandhane chinditvā pabbaji. Tassa ca cariyānukūlaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharantassa kammaṭṭhānaṃ na sampajjati, cittaṃ ujugataṃ na hoti. So gāmaṃ piṇḍāya pavittṭho aññataraṃ usukāraṃ usudaṇḍaṃ² yante pakkhipitvā ujum karontaṃ disvā “ime acetanampi nāma ujum karonti, kasmā ahaṃ cittaṃ ujum na karissāmi”ti cintetvā tatova³ paṭinivattitvā divāṭṭhāne nisinno vipassanaṃ ārabhi. Athassa Bhagavā upari ākāse nisīditvā ovādaṃ dento “**samunnamayamattānaṃ**”ti gāthaṃ abhāsi. Ayameva thero attānaṃ paraṃ viya ovaḍanto abhāsīti ca vadanti.

29. Tattha⁴ **samunnamayanti** sammā unnamento, samāpattivasena kosajjapakkhe patitum adatvā tato uddharanto vīriyasamataṃ⁵ yojentoti attho. **Attānanti** cittaṃ, atha vā **samunnamayāti** kosajjapakkhato samunnamehi. **Ma-kāro** padasandhikaro. Hīnavīriyatāya tava cittaṃ kammaṭṭhānavīthim nappaṭipajjati ce, taṃ vīriyārambhavasena sammā unnamehi, anonataṃ⁶ anapanataṃ karohīti adhippāyo. Evaṃ pana karonto **usukārova tejanaṃ. Cittaṃ ujum karitvāna, avijjaṃ bhindahāritāti.** Yathā nāma usukāro kaṇḍaṃ īsakampi onataṃ apanataṃ ca⁷ vijjhanto lakkhaṃ bhindanatthaṃ ujum karoti, evaṃ kosajjapātato arakkhaṇena onataṃ⁸ uddhaccapātato arakkhaṇena apanataṃ vijjhanto⁹ appanāpattiyā cittaṃ

1. Hāritoti (Ka)

2. Usudaṇḍakaṃ (Sī)

3. Tato (Sī)

4. Evaṃ tattha (sabbattha)

5. Vīriyasamataṃ (Ka)

6. Anamantaṃ (Sī)

7. Īsakampi onatiṃ apanatiṃ ca (Sī)

8. Rakkhaṇena onatiṃ (Sī)

9. Rakkhaṇena apanatiṃ vijjhanto (Sī)

ujuṃ karitvāna samāhitacitto vipassanaṃ ussukkāpetvā sīghaṃ
aggamaggaññena avijjaṃ bhinda padālehīti. Taṃ sutvā thero vipassanaṃ
vaḍḍhetvā na cireneva arahā ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Himavantassāvidūre, Vasalo nāma pabbato.

Buddho Sudassano nāma, vasate² pabbatantare.

Pupphaṃ Hemavantaṃ gayha, vehāsaṃ agamāsahaṃ.

Tatthaddasāsiṃ Sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.

Pupphaṃ kuṭajamādāya, sīse katvānahaṃ tadā³.

Buddhassa abhiropesiṃ, Sayambhussa Mahesino.

Ekatiṃ se ito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, pupphapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākarontopi tameva gāthaṃ abhāsi.

Hāritattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Uttiyattheragāthāvaṇṇanā

Ābādhe me samuppanneti āyasmato Uttiyattherassa gāthā. Kā uppatti?
So kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ
puññaṃ⁴ upacinanto ito catunavute kappe Siddhatthassa Bhagavato kāle
Candabhāgāya nadiyā mahārūpo⁵ Susumāro hutvā nibbatto. So pāraṃ
gantūṃ nadiyā tīraṃ⁶ upagataṃ Bhagavantaṃ disvā pasannacitto pāraṃ
netukāmo tīrasamīpe nipajji. Bhagavā tassa anukampāya piṭṭhiyaṃ pāde
ṭhapesi. So haṭṭho udaggo pītivegena diguṇussāho hutvā sotaṃ chindanto
sīghena javena Bhagavantaṃ paratīraṃ⁷ nesi. Bhagavā tassa cittappasādaṃ
oloketvā “ayaṃ ito cuto

1. Khu 3. 321 piṭṭhe thokaṃ visadisāṃ.

3. Sire katvāna añjaliṃ (Ka)

6. Tīre (Ka)

4. Bahuṃ puññaṃ (Sī)

2. Vasanto (Ka)

5. Mahārahade (Sī)

7. Pāraṃ tīraṃ (Sī)

devaloke nibbattitvā¹ tato paṭṭhāya sugatīsuveva saṃsaranto ito catunavute kappe amataṃ pāpuṇissatī”ti byākaritvā pakkāmi.

So tathā sugatīsuveva paribbhamanto² imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti **Uttiyo** nāma nāmena. So vayappatto “amataṃ pariyesissāmi”ti paribbājako hutvā vicaranto ekadivasam Bhagavantam upasaṅkamtivā³ dhammam sutvā⁴ sāsane pabbajitvāpi silādīnam avisodhitattā visesam nibbattetum asakkonto aññe bhikkhū visesam nibbattetvā aññam byākaronte disvā Satthāram upasaṅkamtivā saṅkhepeneva⁵ ovādam yāci. Satthāpi tassa “tasmātiha tvaṃ uttiya ādimeva visodhehī”ti-ādīnā⁶ saṅkhepeneva ovādam adāsī. So tassa ovāde ṭhatvā vipassanam ārabhi. Tassa āradhaviṇṇaṇassa ābādho uppajji. Uppanne pana ābādhe sañjātasamvego vīriyārambhavatthum katvā vipassanāya kammaṃ karonto vipassanam ussukkāpetvā arahattam pāpuṇi. Te vuttam **Apadāne**⁷—

“Candabhāgānadītīre, Susumāro aham tadā.

Sagocarapasutoham, naditittham⁸ agaccham.

Siddhattho tamhi samaye, Sayambhū aggapuggalo.

Nadim taritukāmo so, naditittham upāgami.

Upagate ca Sambuddhe, ahampi tatthupāgamim.

Upagantvāna Sambuddham, imam vācam udīrayim.

Abhirūha mahāvīra, tāressāmi aham tuvaṃ.

Pettikam visayam mayham, anukampa Mahāmuni.

Mama uggajjanam⁹ sutvā, abhirūhi Mahāmuni.

Haṭṭho haṭṭhena cittena, tāresim Lokanāyakam.

Nadiyā pārimē tīre, Siddhattho Lokanāyako.

Assāsesi mamam tattha, amataṃ pāpuṇissati.

1. Nibbattissati (Sī)

2. Saṃsaranto (Sī)

3. Disvā upasaṅkamtivā (Sī)

4. Sutvā paṭiladdhasaddho (Sī)

5. Saṅkhepena (Ka)

6. Saṃ 3. 124 piṭṭhe.

7. Khu 3. 88 piṭṭhe.

8. Naditīram (Ka)

9. Mama tam gajjanam (Sī)

Tamhā kāyā cavitvāna, devalokaṃ agacchahaṃ.
 Dibbasukhaṃ anubhaviṃ, accharāhi purakkhato.
 Sattakkhattuñca Devindo, devarajjamakāsahaṃ.
 Tīṇikkhattuṃ cakkavattī, mahiyā issaro ahuṃ.
 Vivekamanuyuttohaṃ, nipako ca susaṃvuto.
 Dhāremi antimaṃ dehaṃ, Sammāsambuddhasāsane.
 Catunnavutito kappe, tāresim̐ yaṃ narāsabhaṃ.
 Duggattiṃ nābhijānāmi, taraṇāya idaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano sammā paṭipattiyā
 paripuṇṇākāravibhāvanamukhena aññaṃ byākaronto “**ābādhe me
 samuppanne**”ti gāthaṃ abhāsi.

30. Tattha **ābādhemesamuppanneti** sarīrassa ābādhanato “ābādho”ti
 laddhanāme visabhāgadhātukkhobhahetuke roge mayhaṃ sañjāte. **Sati me
 udapajjathāti** “uppanno kho me ābādho, ṭhānaṃ kho panetaṃ vijjati,
 yadidaṃ ābādho vaḍḍheyya. Yāva panāyaṃ ābādho na vaḍḍhati, handāhaṃ
 vīriyaṃ ārabhāmi ‘appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya
 asacchikatassa sacchikiriyāyā’ti” vīriyārambhavatthubhūtā sati tasseva
 ābādhassavasena dukkhāya vedanāya pīḷiyamānassa mayhaṃ udapādi.
 Tenāha “**ābodho me samuppanno, kālo me nappamajjitun**”ti. Evaṃ
 uppannaṃ hi satim̐ aṅkusaṃ katvā ayaṃ thero arahattaṃ pattoti.

Uttiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthavagga

1. Gahvaratīriyattheragāthāvaṇṇanā

Phuṭṭho ḍaṁsehīti āyasmato Gahvaratīriyattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro ito ekatimse kappe Sikhissa Bhagavato kāle migaluddo hutvā araṅṅe vicaranto addasa Sikhim Bhagavantam aññatarasmim rukkhamūle devanāgayakkhānam dhammam desentam, disvā pana pasannamānaso “dhammo esa vuccati”ti sare nimittam aggahesi. So tena cittappasādena devaloke uppanno puna aparāparam sugatīsuyeva saṁsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyam brāhmaṇakule nibbattivā “Aggidatto”ti laddhanāmo vayappatto Bhagavato yamakapāṭihāriyam disvā sañjātappasādo sāsane pabbajivā kammaṭṭhānam gahetvā Gahvaratīre nāma araṅṅaṭṭhāne¹ vasati. Tenassa **Gahvaratīriyoti** samaññā ahoṣi. So vipassanam vaḍḍhetvā na cirasseva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Migaluddo pure āsim, araṅṅe vipine aham.
 Addasam virajam Buddham, devasaṅghapurakkhatam.
 Catusaccam pakāsentam, desentam amataṁ padam.
 Assosim madhuraṁ dhammaṁ, Sikhino Lokabandhuno.
 Ghose cittaṁ pasādesim, asamappaṭipuggale.
 Tattha cittaṁ pasādetvā, uttarim duttaram³ bhavam.
 Ekatimse ito kappe, yaṁ saññamalabhim⁴ tadā.
 Duggattim nābhijānāmi, ghosasaññāyidaṁ phalaṁ.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṁ Buddhassa sāsanam”ti.

Arahattam pana patvā Bhagavantam vanditvā Sāvattiyam⁵ agamāsi. Tassa āgatabhāvam sutvā nātakā upagantvā mahādānam pavattesum. So katipayadivase vasitvā araṅṅameva gantukāmo ahoṣi. Tam nātakā “bhante araṅṅam nāma ḍaṁsamakasādivasena bahuparissayam, idheva

1. Aññataraṭṭhāne (Sī)

2. Khu 4. 97 piṭṭhe.

3. Atarim uttarim (Sī)

4. Yaṁ puññamalabhim (Sī)

5. Sāvattim (Sī)

vasathā”ti āhaṃsu. Tam sutvā thero “araññavāsoyeva mayhaṃ ruccatī”ti vivekābhiratikittanamukhena aññaṃ byākaronto “**phuṭṭho ḍaṃsehī**”ti gāthāṃ abhāsi.

31. Tattha **phuṭṭho ḍaṃsehī makasehī**ti ḍaṃsanasilatāya “ḍaṃsā”ti laddhanāmāhi andhakamakkhikāhi, makasasaññitehi ca sūcimukhapāṇehi phussito daṭṭhoti attho. **Araññasminti** “pañcadhanusatikaṃ pacchiman”ti¹ vutta-araññalakkhaṇayogato araññe. **Brahāvaneti** mahārukkhagacchagahanatāya mahāvane araññāniyaṃ. **Nāgo saṅgāmasīsevāti** saṅgāmāvacaro hatthināgo viya saṅgāmamuddhani parasenāsampahāraṃ². “Araññavāso nāma Buddhādīhi vaṇṇito thomito”ti ussāhajāto **sato** satimā hutvā **tatra** tasmim araññe, tasmim vā ḍaṃsādisamphasse upaṭṭhite **adhivāsaye** adhivāseyya saheyya, “ḍaṃsādayo maṃ ābādhentī”ti araññavāsaṃ na jaheyyāti attho.

Gahvaratīriyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Suppiyattheragāthāvaṇṇanā

Ajaraṃ jīramānenāti āyasmato Suppiyattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā araññāyatane vasanto tattha Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso phalāphalaṃ adāsi, tathā bhikkhusaṃghassa. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Sammāsambuddhassa kāle khattiyakule nibbattitvā anukkamena viññutaṃ patto kalyāṇamittasannissayena laddhasaṃvego sāsane pabbajitvā bahussuto ahoṣi. Jātimadena sutamadena ca attānaṃ ukkaṃsento pare ca vambhento vihāsi. So imasmim Buddhuppāde tassa kammaṃ nissandena Sāvattthiyam paribhūtarūpe susānagopakakule nibbatti. **Suppiyotissa** nāmaṃ ahoṣi. Atha viññutaṃ patto attano saḥāyabhūtaṃ

1. Vi 1. 377 piṭṭhe.

2. Parasenāsuppahāraṃ (Sī)

Sopākattheraṃ upasaṅkamtivā tassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaṃvego pabbajitvā sammāpaṭipattiṃ pūretvā “**ajaraṃ jīramānena**”ti gātham abhāsi.

32. Tattha **ajaranti** jarārahitaṃ, nibbānaṃ sandhāyāha. Taṃ hi ajātattā¹ natthi ettha jarā, etasmim vā adhigate puggalassa sā natthīti jarābhāvahetutopi ajaraṃ nāma. **Jīramānenāti** jīrantaena, khaṇe khaṇe jaraṃ pāpuṇantaena. **Tappamānenāti** santappamānena, rāgādīhi ekādasahi aggīhi dayhamānena. **Nibbutinti** yathāvuttasantāpābhāvato nibbutasabhāvaṃ² nibbānaṃ. **Nimiyanti**³parivatteyyaṃ cetāpeyyaṃ. **Paramaṃ santinti** anavasesakilesābhisaṅkhārapariḷāhavūpasamadhammatāya uttamaṃ santim. Catūhi yogehi ananubandhattā **yogakkhemaṃ**. Attano uttaritarassa kassaci abhāvato **anuttaraṃ**. Ayaṃ hettha saṅkhepattho—khaṇe khaṇe jarāya abhibhuyyamaṇattā jīramānena, tathā rāgaggi-ādīhi santappamānena gato evaṃ aniccena dukkhena asārena sabbathāpi anupasantasabhāvena sa-upaddavena, tappaṭipakkhabhāvato ajaraṃ, paramupasamabhūtaṃ kenaci anupaddutaṃ anuttaraṃ nibbānaṃ nimiyam⁴ parivatteyyaṃ “mahāvata me lābho mahā udayo hatthagato”ti. Yathā hi manussā yaṃ kiñci bhaṇḍam parivattentā nirapekkhā gayhamānena sambahumānā honti, evamayaṃ thero pahitatto viharanto attano kāye ca jīvite ca nirapekkhataṃ⁵. nibbānaṃ paṭipesitatthañca⁶ pakāsento “nimiyam paramaṃ santim, yogakkhemaṃ anuttaraṃ”ti vatvā tameva paṭipattiṃ paribrūhayanto vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁷—

“Varuṇo nāma nāmena, brāhmaṇo mantapāragū.

Chaḍḍetvā dasa puttāni, vanamajjhogahim⁸ tadā.

Assamaṃ sukataṃ katvā, suvibhattaṃ manoramaṃ.

Paṇṇasālaṃ karitvāna, vasāmi vipine ahaṃ.

Padumuttaro Lokavidū, āhutināṃ paṭiggaho.

Mamuddharitukāmo so, āgacchi mama assamaṃ.

1. Ajarattā (Ka)

2. Nibbutabhāvo (Sī), nibbutabhāvaṃ (Ka)

3. Nimmissanti (Sī)

4. Nimmissam (Sī)

5. Nirapekkham (Sī)

6. Paṭisevitabbatañca (Sī)

7. Khu 4. 97 piṭṭhādīsu.

8. Vanamajjhogamim (Sī)

Yāvatā vanasaṅḍamhi, obhāso vipulo ahu.
 Buddhassa ānubhāvena, pajjalī vipinaṃ tadā.
 Disvāna taṃ pāṭihīraṃ, Buddhasseṭṭhassa tādino.
 Pattapuṭaṃ gahetvāna, phalena pūjayim ahaṃ.
 Upagantvāna Sambuddhaṃ, sahaḥhāri¹ madāsahaṃ.
 Anukampāya me Buddho, idaṃ vacanamabravi.
 Khāribhāraṃ gahetvāna, pacchato ehi me tuvaṃ.
 Paribhutte ca saṃghaṃhi, puññaṃ tava bhavissati.
 Puṭakaṃ taṃ gahetvāna, bhikkhusaṃghassa' dāsahaṃ.
 Tattha cittaṃ pasādetvā, Tusitaṃ upapajjahaṃ.
 Tattha dibbehi naccehi, gītehi vāditehi ca.
 Puññakammena saṃyuttaṃ, anubhomi sadā sukhaṃ.
 Yaṃ yaṃ yonupapajjāmi, devattaṃ atha mānusaṃ.
 Bhoge me ūnatā natthi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Yāvatā caturo dīpā, sasamuddā sapabbatā.
 Phalaṃ Buddhassa datvāna, issaraṃ kārayāmahaṃ.
 Yāvatā ye pakkhigaṇā, ākāse uppatanti ce.
 Tepi me vasamanventi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Yāvatā vanasaṅḍamhi, yakkhā bhūtā ca rakkhasā.
 Kumbhaṅḍā garuḷā cāpi, pāricariyaṃ upenti me.
 Kummā Soṇā madhukārā, ḍaṃsā ca makasā ubho.
 Tepi maṃ vasamanventi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Supaṅṇā nāma sakuṇā, pakkhijātā² mahabbalā.
 Tepi maṃ saraṇaṃ yanti, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Yepi dīghāyukā nāgā, iddhimanto mahāyasā.
 Tepi maṃ vasamanventi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

1. Sakaṃ khāriṃ (Sī)

2. Pakkhajāta (Sī)

Sīhā byagghā ca dīpī ca, acchakokataracchakā¹.
 Tepi maṃ vasamanventi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Osadhī tiṇavāsī ca, ye ca ākāsavāsino.
 Sabbe maṃ saraṇaṃ yanti, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Sududdasaṃ sunipuṇaṃ, gambhīraṃ suppakāsitaṃ.
 Phassayitvā viharāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Vimokkhe aṭṭha phusitvā, viharāmi anāsavo.
 Ātāpī nipako cāhaṃ, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Ye phalaṭṭhā Buddhaputtā, khīṇadosā mahāyasā.
 Ahamaññataro tesaṃ, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Abhiññāpāramiṃ gantvā, sukkamūlena codito.
 Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Tevijjā iddhipattā ca, Buddhaputtā mahāyasā.
 Dibbasotaṃ samāpannā, tesaṃ aññataro ahaṃ.
 Satasahassito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ²ti.
 Arahattaṃ pana patvāpi tameva gāthaṃ aññābyākaraṇavasena abhāsi.

Suppiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sopākattheragāthāvaṇṇanā

Yathāpi ekaputtasminti āyasmato Sopākattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro hutvā tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Kakusandhassa Bhagavato kāle aññatarassa kuṭumbikassa putto hutvā nibbatta ekadivasam Satthāraṃ disvā pasannacitto bījapūraphalāni Satthu upanesi. Paṭiggahesi Bhagavā anukampaṃ

1. Acchakā ca taracchakā (Sī)

upādāya. So bhikkhusaṅghe ca abhippasanno salākabhattaṃ paṭṭhapetvā saṅghuddesavasena tiṇṇaṃ bhikkhūnaṃ yāvatāyukaṃ khīrabhattaṃ adāsi. So tehi puññakammehi aparāparaṃ devamanussesu sampattiṃ¹ anubhavanto ekadā manussayoniyaṃ nibbatto ekassa Paccekabuddhassa khīrabhattaṃ adāsi. Evaṃ tattha tattha puññāni katvā sugatīsu eva paribbhamanto² imasmiṃ Buddhuppāde purimakammanissandena Sāvatthiyaṃ aññatarāya duggatitthiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Tassa mātā dasa māse kucchinā pariharitvā paripakke gabbhe vijāyanakāle vijāyitum asakkontī mucchaṃ āpajjitvā bahuvelaṃ matā viya nipajji. Taṃ ñātakā “matā”ti saññāya susānaṃ netvā citakaṃ āropetvā devatānubhāvena³ vātavuṭṭhiyā uṭṭhitāya aggiṃ adatvā pakkamiṃsu. Dārako pacchimabhavikattā devatānubhāvena mātukucchito arogo nikkhami. Mātā pana kālamakāsi. Devatā taṃ gahetvā manussarūpena susānagopakassa gehe ṭhapetvā katipayakālaṃ patirūpena āhārena posesi. Tato paraṃ susānagopako ca naṃ attano puttaṃ katvā vaḍḍheti. So tathā vaḍḍhento tassa puttena Supiyena nāma dārakena saddhiṃ kīlanto vicarati. Tassa susāne jātasaṃvaḍḍhabhāvato **Sopākoti** samaññā ahoṣi.

Athekadivasāṃ sattavassikaṃ taṃ Bhagavā paccūsavelāya ñāṇajālaṃ pattharivā veneyyabandhave oloketvā⁴ ñāṇajālantogadhaṃ disvā susānaṭṭhānaṃ agamāsi. Dārako pubbahetunā codiyamāno pasannamānaso Satthāraṃ upasaṅkamtivā vanditvā aṭṭhāsi. Satthā tassa dhammaṃ kathesi. So dhammaṃ sutvā pabbajjaṃ yācitvā “pitarā anuññātosī”ti vutto pitaraṃ Satthu santikaṃ nesi⁵. Tassa pitā Satthāraṃ upasaṅkamtivā vanditvā “bhante imaṃ dārakaṃ pabbājethā”ti anujāni. Satthā taṃ pabbājetvā mettābhāvanāya niyojesi. So mettākammaṭṭhānaṃ gahetvā susāne viharanto na cirasseva mettājhānaṃ nibbattetvā jhānaṃ pādaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁶—

1. Sampattiyo (Sī)

2. Saṃsaranto (Sī)

3. Devatādhiggahitena (Ka)

4. Oloketto (Sī)

5. Ānesi (Sī)

6. Khu 4. 24 piṭṭhe.

“Kakusandho mahāvīro, sabbadhammāna pāragū.

Gaṇamhā vūpakaṭṭho so, aḡamāsi vanantaram.

Vījamiñjam gahetvāna, latāya āvuṇim aham.

Bhagavā tamhi samaye, jhāyate pabbatantare.

Disvānaḡam devadevaḡm, vip̄pasannena cetasā.

Dak̄khiṇeyyassa vīrassa¹, bījamiñja² madāsaham.

Imasmiṇyeva kappamhi, yaḡm miñjamadadiḡm tadā.

Duggatiḡm nābhijānāmi, bījamiñjassidaḡm³ phalaḡm.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataḡm Buddhassa sāsanan”ti.

Arahā hutvā pana aññesaḡm sosānikabhikkhūnaḡm mettābhāvanāvidhiḡm⁴
dassento “**yathāpi ekaputtasmin**”ti gātham abhāsi.

33. Tattha **yathā**ti opammatthe nipāto. **Ekaputtasmin**ti punāti ca kulavaḡsaḡm tāyati cāti⁵ putto, atrajādibhedo putto. Eko putto ekaputto, tasmim̄ ekaputtasmin̄. Visaye cetam̄ bhummavacanaḡm. **Piyasmin**ti piyāyitabbatāya ceva ekaputtatāya ca rūpasīlacārādīhi ca pemakaraṇaṭṭhānabhūte. **Kusalī**ti kusalam̄ vuccati khemaḡm sotthibhāvo, tam̄ labhitabbaḡm etassa atthīti kusalī, sattānaḡm hitesī mettajjhāsayo. **Sabbesu pānesū**ti sabbesu sattesu. **Sabbatthā**ti sabbāsu disāsu, sabbesu vā bhavadīsu, sabbāsu vā avatthāsu. Idam̄ vuttam̄ hoti—yathā ekaputtake⁶ piye manāpe mātāpitā kusalī ekantahitesī bhaveyya, evaḡm puratthimādibhedāsu sabbāsu disāsu, kāmahavādibhedesu sabbesu⁷ bhavesu daharādibhedāsu sabbāsu avatthāsu ca⁸ ṭhitesu sabbesu sattesu ekantahitesitāya kusalī bhaveyya, “mitto udāsīno⁹ paccatthiko”ti sīmaḡm akatvā sīmāsambhedavasena sabbattha ekarasaḡm mettam̄ bhāveyyāti. Imaḡm pana gātham̄ vatvā “sace¹⁰ tumhe āyasmanto evaḡm

1. Dhīrassa (Ka) 2. Bījapūra (Sī, Ka) 3. Bījapūjāyidaḡm (Sī)

4. Mettābhāvanāya vīthim̄ (Sī)

5. Punāti kulavaḡsaḡm tāyatīti vā (Sī, Ka)

6. Ekaputte (Sī)

7. Sabbesu vā (Sī)

8. Avatthāsupi (Sī)

9. Mitto udāhu no (Sī)

10. Sabbe (Ka)

mettābhāvanam anuyuñjeyyātha, ye te Bhagavatā ‘sukham supatī’ti-ādinā¹
ekādasa mettānisamsā vuttā, ekaṃsena tesam bhāgino bhavathā”ti
ovādamadāsi.

Sopākattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Posiyattheragāthāvaṇṇanā

Anāsannavarāti āyasmato Posiyattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha vivaṭṭūpanissayam bahuṃ kusalam upacinitvā sugatīsu eva saṃsaranto ito dvenavute² kappe Tissassa Bhagavato kāle migaluddo hutvā araṇṇe vicarati. Atha Bhagavā tassa anuggaham kātum araṇṇam gantvā tassa cakkhupathe attānam dassesi. So Bhagavantam disvā pasannacitto āvudham nikkhipitvā upasaṅkamtivā añjalim paggayha aṭṭhāsi. Bhagavā nisīditukāmatam dassesi. So tāvadeva tiṇamuṭṭhiyo gahetvā same bhūmibhāge sakkaccam santharivā adāsi. Nisīdi tattha Bhagavā anukampam upādāya. Nisinne pana Bhagavati anappakam pītisomanassam paṭisaṃvedento Bhagavantam vanditvā sayampi ekamantam nisīdi. Atha Bhagavā “ettakam vaṭṭati imassa kusalabījan”ti uṭṭhāyāsanā pakkāmi. Acirapakkante Bhagavati tam sīho migarājā ghātesi. So kālankato devaloke nibbatti. “So kira Bhagavati anupagacchane³ sīhena ghātito niraye nibbattissatī”ti tam disvā Bhagavā sugatīyam nibbattanattham kusalabījaropanatthañca upasaṅkami.

So tattha yāvatāyukam ṭhatvā tato devalokato cavitvā sugatīsuyeva parivattento imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam aññatarassa Mahāvibhavassa seṭṭhino putto Saṅgāmajitatherassa kaniṭṭhabhātā hutvā nibbatti. **Posiyotissa** nāmam ahosi. So vayappatto dārapariggaham katvā ekam puttam labhitvā antimabhavikatāya dhammatāya codiyamāno jāti-ādim paṭicca uppannasamvego pabbajitvā araṇṇam pavisitvā vūpakaṭṭho

1. Am 3. 542 piṭṭhe.

2. Catunavute (Sī)

3. Anāgacchante (Sī)

hutvā catusaccakammaṭṭhānabhāvanam¹ anuyuñjanto na cirasseva
vipassanam̐ ussukkāpetvā arahattam̐ pāpuṇi. Tena vuttam̐ **Apadāne**²—

“Himavantassāvidūre, Lambako nāma pabbato.
Tattheva Tisso Sambuddho, abbhokāsamhi caṅkamaṇi.

Migaluddo tadā āsim̐, araṇṇe kānane aham̐.
Disvāna tam̐ devadevam̐, tiṇamuṭṭhimadāsaham̐.

Nisīdanattham̐ Buddhassa, datvā cittam̐ pasādayim̐.
Sambuddham̐ abhivādetvā, pakkāmiṇṇ uttarāmukho.

Aciram̐ gatamattassa, migarājā apothayi.
Sīhena pothito³ santo, tattha kālaṅkato aham̐.

Āsanne me kataṇṇ kamam̐, Buddhasetthe anāsave.
Sumutto saravegoṇa, devalokamagacchaham̐.

Yūpo tattha subho āsi, puñṇakammābhiniṇṇimmitto.
Sahassakaṇḍo satabheṇḍu, dhajālu haritāmayo.

Pabhā niddhāvate tassa, sataramsīva uggato.
Ākiṇṇo devakaṇṇāhi, āmodim̐ kāmakāmiham̐.

Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito.
Āgantvāna manussattam̐, pattomhi āsavakkhayaṇṇam̐.

Catunnavutito kappe, nisīdanamadāsaham̐.
Duggatim̐ nābhijānāmi, tiṇamuṭṭhe idam̐ phalam̐.

Kilesā jhāpitā mayham̐ -pa- kataṇṇ Buddhassa sāsanan⁴”ti.

Arahattam̐ pana patvā Bhagavantam̐ vanditum̐ Sāvattim̐ āgato ṇātīm⁴
anukampāya ṇātigeham̐ agamāsi. Tattha nam̐ purāṇadutiyikā vanditvā
āsanadānādinā paṭhamam̐ upāsikā viya vattam̐ dassetvā therassa ajjhāsayaṇṇam̐
ajānantī pacchā itthikuttādīhi palobhetukāmā

1. Tacapaṇcacakammaṭṭhānabhāvanam̐ (Sī)

3. Pātito (Sī)

2. Khu 4. 101 piṭṭhe.

4. ṇātīnam̐ (Sī)

ahosi. Thero “aho andhabālā mādisepi nāma evaṃ paṭipajjati”ti cintetvā kiñci avatvā uṭṭhāyāsanā araṇṇameva gato. Taṃ araṇṇakā bhikkhū “kiṃ āvuso atilahuṃ nivattosi¹, nātakehi na diṭṭhosi”ti pucchimsu. Thero tattha pavattiṃ ācikkhanto “**anāsannavarā etā**”ti gāthaṃ abhāsi.

34. Tattha **anāsannavarā**ti etā itthiyo na āsannā anupagatā, dūre eva vā ṭhitā hutvā varā purisassa seṭṭhā hitāvahā, tañca kho **niccaveva** sabbakālemeva, na rattimeva, na divāpi, na rahovelāyapi. **Vijānatāti** vijānantena. “Anāsannaparā”tipi Pāḷi, so evattho. Ayaṃ hettha adhippāyo—caṇḍahatthi-assamahimsasīhabyagghayakkharakkhasapisācāpi manussānaṃ anupasaṅkamantā varā seṭṭhā, na anattāvahā, te pana upasaṅkamantā diṭṭhadhammikaṃyeva anattāṃ kareyyuṃ. Itthiyo pana upasaṅkamtivā diṭṭhadhammikaṃ samparāyikaṃ vimokkhanissitampi atthaṃ vināsetvā mahantaṃ anattāṃ āpādentī, tasmā anāsannavarā etā niccaveva vijānatāti. Idāni tamatthaṃ attūpanāyikaṃ katvā dassento “**gāmā**”ti-ādimāha. Tattha **gāmāti** gāmaṃ. Upayogatthe hi etaṃ nissakkavacanaṃ. **Araṇṇamāgammāti** araṇṇato āgantvā. **Ma-kāro** padasandhikaro, nissakke cetaṃ upayogavacanaṃ. **Tatoti** mañcakato. **Anamantetvāti** anālapitvā purāṇadutiyaikaṃ “appamattā hohi”ti ettakampi avatvā. **Posiyoti** attānameva paraṃ viya vadati. Ye pana “pakkāmin”ti paṭhanti, tesaṃ ahaṃ posiyo pakkāminti yojanā. Ye pana “sā itthi therāṃ gharaṃ upagataṃ bhojetvā palobhetukāmā jātā, taṃ disvā thero tāvadeva gehato nikkhamitvā vihāraṃ gantvā attano vasanaṭṭhāne mañcake nisīdi. Sāpi kho itthi pacchābhattaṃ alaṅkatapaṭiyattā vihāre therassa vasanaṭṭhānaṃ upasaṅkami. Taṃ disvā thero kiñci avatvā² uṭṭhāya divāṭṭhānameva gato”ti vadanti, tesaṃ “gāmā araṇṇamāgammā”ti gāthāpadassa attho yathārutavaseneva³ niyyati. vihāro hi idha “araṇṇaṃ”ti adhippeto.

Posiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ānivattosi (Sī)

2. Avatvāva (Sī)

3. Yathāvuttavaseneva (Sī)

5. Sāmaññakānītheragāthāvaṇṇanā

Sukhaṃ sukhatthoti āyasmato Sāmaññakānītherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro hutvā tattha tattha bhava kusalaṃ upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle manussayoniyāṃ nibbatta Vipassim Bhagavantam disvā passannamānaso ekaṃ mañcaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde aññatarassa paribbājakassa putto hutvā nibbatti.

Sāmaññakānītissa nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto Satthu yamakapāṭihāriyāṃ disvā passannamānaso sāsane pabbajitvā cariyānukūlam kammaṭṭhānaṃ gahetvā jhānaṃ nibbattetvā jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Vipassino Bhagavato, Lokajeṭṭhassa tādino.

Ekaṃ mañcaṃ mayā dinnāṃ, pasannena sapāṇinā.

Hatthiyānaṃ assayānaṃ, dibbayānaṃ samajjhagaṃ².

Tena mañcaka³ dānena, pattomhi āsavakkhayaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ mañcamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, mañcadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Therassa pana gihisahāyako Kāṭiyāno⁴ nāma paribbājako Buddhuppādato paṭṭhāya titthiyānaṃ hatalābhasakkāratāya ghāsacchādanamattampi alabhanto Ājīvākāpakato⁵ therāṃ upasaṅkamtivā “tumhe sākiyaputtiyā nāma mahālābhaggayasaggappattā sukhena jīvatha, mayāṃ pana dukkhitā kicchajīvikā, kathaṃ nu kho paṭipajjamānassa diṭṭhadhammikañceva samparāyikañca sukhaṃ sampajjati”ti pucchi. Athassa thero “nippariyāyato sukhaṃ nāma lokuttarasukhameva, tañca tadanurūpaṃ paṭipattim paṭipajjantassevā”ti attanā tassa adhigatabhāvaṃ pariyāyena vibhāvento “**sukhaṃ sukhattho labhate tadācaran**”ti gātham abhāsi.

1. Khu 3. 328 piṭṭhe.

2. Rathayānaṃ labhāmahaṃ (Sī)

3. Mañcassa (Sī)

4. Kāṭiyāno (Ka)

5. Ājīvāpakato (?)

35. Tattha **sukhanti** nirāmisam sukham idhādhippetam. Tañca phalasangāhāya ceva nibbānañca. Tathā hi “ayam samādhī paccuppannasukho ceva āyatim ca sukhavipāko”¹ “nibbānam paramam sukham”² ca vuttam. **Sukhatthoti** sukhappayojano, yathāvuttena sukkena atthiko. **Labhateti** pāpuṇāti, atthikassevedam sukham, na itarassa. Ko pana atthikoti āha “**tadācaran**”³ti tadattham ācaranto, yāya paṭipattiyā tam paṭipattim paṭipajjantoti attho. Na kevalam tadācaran sukameva labhate, atha kho **kittiñca pappoti** “itipi sīlavā suparisuddhakāyavacīkammanto suparisuddhājīvo jhāyī jhānayutto”⁴ti-ādinā kittim parammukhā patthaṭayasatam pāpuṇāti. **Yasa’ssa vaḍḍhatīti** sammukhe guṇābhittavasānkhāto parivārasampadāsānkhāto ca yaso assa paribrūhati. Idāni “tadācaran”⁵ti sāmāññato vuttamattham sarūpato dassento “**yo ariyamaṭṭhaṅgikamañjasam ujum, bhāveti maggam amatassa pattiya**”⁶ti āha. Tassattho—**yo** puggalo kilesehi ārakattā parisuddhaṭṭhena paṭipajjantānam ariyabhāvakaṇaṭṭhena ca **ariyam**, sammādiṭṭhi-ādi-aṭṭhaṅgasamudāya-tāya **aṭṭhaṅgikam**, antadvayarahitamajjhimaṭṭhena akuṭilaṭṭhena **añjasam**, kāyavaṅkāḍḍhippāhānato **ujum**, nibbānatthikehi magganīyaṭṭhena kilese mārento gamanaṭṭhena ca “**maggan**”⁷ti laddhanāmam dukkhanirodhagāminipaṭipadam **amatassa** asaṅkhatāya dhātuyā **pattiyā** adhigamāya **bhāveti** attano santāne uppādeti vaḍḍhenti ca, so nippariyāyena “sukhattho tadācaran”⁸ti vuccati, tasmā yathāvuttam sukham labhati. Tam sutvā paribbājako pasannamānaso pabbajitvā sammā paṭipajjanto na cirasseva vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuṇi. Idameva therassa aññābyākaraṇam ahosi.

Sāmāññakānītheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dī 3. 234; Am 2. 20; Abhi 2. 347 piṭṭhesu. 2. Khu 1. 43 piṭṭhe Dhammapade.

6. Kumāputtattheragāthāvaṇṇanā

Sādhu sutanti āyasmato Kumāputtattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro ito ekanavute kappe Ajinacammavasano tāpaso hutvā Bandhumatīnagare rājuyyāne vasanto Vipassim̄ Bhagavantam̄ passitvā pasannamānaso pādabbhañjanatelaṃ adāsi. So tena puññakammena devaloke nibbatto. Tato paṭṭhāya sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim̄ Buddhuppāde Avantiraṭṭhe Veḷukaṇṭakanagare gahapatikule nibbatto. “Nando”tissa nāmaṃ akaṃsu. Mātā panassa Kumā nāma, tena **Kumāputtoti** paññāyittha. So āyasmato Sāriputtassa santike dhammaṃ sutvā laddhappasādo pabbajitvā¹ katapubbakicco pariyantapabbatapassee samaṇadhammaṃ karonto viśesaṃ nibbattetum̄ asakkonto Bhagavantam̄ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā kammaṭṭhānaṃ sodhetvā sappāyaṭṭhāne² vasanto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Nagare Bandhumatīyā, rājuyyāne vasāmahaṃ.
Cammavāsī tadā āsim̄, kamaṇḍaludharo⁴ ahaṃ.

Addasaṃ vimalaṃ Buddhaṃ, Sayambhuraṃ aparājitaṃ.
Padhānaṃ pahitattaṃ taṃ, jhāyim̄ jhānarataṃ vasiṃ.

Sabbakāmasamiddhañca, oghatiṇṇamanāsavaṃ.
Disvā pasannasumano, abbhañjanamadāsahaṃ.

Ekanavutito kappe, abbhañjanamadāsahaṃ.
Duggatim̄ nābhijānāmi, abbhañjanassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā araññe kāyadaḷhibahule bhikkhū disvā te ovadanto sāsanaṃ niyyānikabhāvaṃ pakāśento “**sādhu sutam̄ sādhu caritakaṃ**”ti gāthaṃ abhāsi.

1. Pabbajitvā laddhūpasampado (Sī)

3. Khu 4. 103 piṭṭhe.

2. Sappāyaṭṭhāneva (Sī)

4. Kamaṇḍaludharo (Sī)

36. Tattha **sādhū**ti sundaram. **Sutanti** savanam. Tañca kho vivatṭūpanissitam visesato appicchatādipaṭisamyuttam dasakathāvattthusavanam idhādhippetam. **Sādhu caritakanti** tadeva appicchatādicaritam ciñṇam, sādhu caritameva hi “caritakan”ti vuttam. Padadvayenāpi bāhusaccam tadanurūpam paṭipattiñca “sundaran”ti dasseti. **Sadāti** sabbakāle navakamajjhimatherakāle, sabbesu vā iriyāpathakkhaṇesu. **Aniketavihāro**ti kilesānam nivāsanatṭhānatṭhena pañcakāmaguṇā nicketā nāma, lokiyā vā chaḷārammaṇadhammā. Yathāha “rūpanimitta¹ nicketavisāravini bandhā kho gahapati ‘nicketasārī’ti vuccatī”ti-ādi². Tesam nicketānam pahānatṭhāya paṭipadā aniketavihāro. **Atthapucchananti** tam³ ājanitukāmassa kalyāṇamittam upasaṅkamitvā diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthapabhedassa pucchanam, kusalādibhedassa vā atthassa sabhāvadhammassa “kiṃ bhante kusalam, kiṃ akusalam, kiṃ sāvajjam, kiṃ anavajjan”ti-ādinā⁴ pucchanam atthapucchanam. **Padakkhiṇakammanti** tam pana pucchitvā padakkhiṇaggāhibhāvena tassa ovāde adhiṭṭhānam sammāpaṭipatti. Idhāpi “sādhū”ti padaṃ ānetvā yojetabbam. **Etam sāmaññanti** “sādhu sutan”ti-ādinā vuttam yaṃ sutam, yañca caritam, yo ca aniketavihāro, yañca atthapucchanam, yañca padakkhiṇakammam, etam sāmaññam eso samaṇabhāvo⁵. Yasmā imāya eva paṭipadāya samaṇabhāvo, na aññathā, tasmā “sāmaññan”ti nippariyāyato maggaphalassa adhivacanam. Tassa vā pana ayam apanṇakapaṭipadā, tam panetam sāmaññam yādisassa sambhavati, tam dasseturam “**akiñcanassā**”ti vuttam. Apariggāhakassa,⁶ khettavatthuhiraññasuvaṇṇadāsīdāsīdipariggahapaṭiggahaṇarahitassāti attho.

Kumāputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sāruppanimitta (Ka), yathānurūpanimittam (Ka)

2. Sam 2. 9 piṭṭhe.

3. Nitthi (Sī)

4. Ma 3. 248 piṭṭhe.

5. Sāmaññabhāvo (Sī, Ka)

6. Vattu-apariggāhakassa (Ka)

7. Kumāputtasahāyattheragāthāvaṇṇanā

Nānājanapadaṃ yantīti āyasmato Kumāputtasahāyattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto ito catunavute kappe Siddhatthassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto araññaṃ pavisitvā bahuṃ rukkhadaṇḍaṃ chinditvā kattarayaṭṭhiṃ¹ katvā saṃghassa adāsi. Aññañca yathāvibhavaṃ puññaṃ katvā devesu nibbattitvā tato paṭṭhāya sugatīsuyeva parivattento imasmim̃ Buddhuppāde Veḷukaṇṭakanagare iddhe kule nibbatti. **Sudanto**²tissa nāmaṃ ahoṣi. “Vāsulo”ti keci vadanti. So Kumāputtassa piyasaḥāyo hutvā vicaranto “Kumāputto pabbajito”ti sutvā na hi nūna so orako dhammavinayo, yattha Kumāputto pabbajito”ti tadanubandhena sayampi pabbajitukāmo hutvā Satthu santikaṃ upasaṅkami. Tassa Satthā dhammaṃ desesi. So bhīyoso mattāya pabbajjāya sañjātachando pabbajitvā Kumāputteneva saddhiṃ pariyantapabbate bhāvanānuyutto viharati. Tena ca samayena sambahulā bhikkhū nānājanapadesu janapadacārikaṃ carantāpi gacchantāpi āgacchantāpi taṃ ṭhānaṃ upagacchanti. Tena tattha kolāhalaṃ hoti. Taṃ disvā Sudantatthero “ime bhikkhū niyyānikasāsane pabbajitvā janapadavitakkaṃ anuvattentā cittasamādhim̃ virādhenti”ti saṃvegajāto tameva saṃvegaṃ attano cittadamaṇassa aṅkusaṃ karonto “**nānājanapadaṃ yantī**”ti gātham̃ abhāsi.

37. Tattha **nānājanapadanti** visuṃ visuṃ nānāvidhaṃ janapadaṃ, Kāsīkosalādi-anekaraṭṭhanti³ attho. **Yantī**ti gacchanti. **Vicarantā**ti “asuko janapado subhikkho sulabhapiṇḍo, asuko khemo arogo”ti-ādivitakkavasena janapadacārikaṃ carantā. **Asaññatā**ti tasseva janapadavitakkassa appahīnatāya cittena asaṃyatā. **Samādhīca virādhenti**ti sabbassapi uttarimanussadhammassa mūlabhūtaṃ upacārappanābhedaṃ samādhīca nāma

1. Kāttarayaṭṭhiyo (Sī)

2. Sudatto (Sī)

3. Kāsīkosalādiḥhedam̃ anekaraṭṭhanti (Sī)

virādhenti. **Ca**-saddo sambhāvane. Desantaracaraṇena jhāyitum okāsābhāvena anadhigataṃ samādhiṃ nādhigacchantā, adhigatañca vasībhāvānāpādanena jīrantā virādhenti nāma. **Kimsu raṭṭhacariyā karissatī sūti** nipātamattam. “Evaṃbhūtānaṃ raṭṭhacariyā janapadacārikā kiṃ karissati, kiṃ nāma atthaṃ sādheṣṣati, niratthakāvā”ti garahanto vadati. **Tasmā**ti yasmā īdisī desantaracariyā bhikkhussa na atthāvahā, api ca kho anathāvahā sampattīnaṃ¹ virādhanato, tasmā. **Vineyya sārāmbhanti** vasanapadesa arativasena uppannaṃ sārāmbhaṃ cittasaṃkilesaṃ tadanurūpena paṭisaṅkhānena vinetvā vūpasametvā. **Jhāyeyyāti** ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena cāti duvidhenapi jhānena jhāyeyya. **Apurakkhatoti** micchāvitakkehi taṇhādīhi vā na purakkhatoti tesam vasam anupagacchanto kammaṭṭhānameva manasi kareyyāti attho. Evaṃ pana vatvā thero tameva saṃvegaṃ aṅkusaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Kānanaṃ vanamoggayha, veḷum chetvānahaṃ tadā.
Ālambanaṃ karitvāna, saṃghassa adadiṃ bahuṃ.

Tena cittappasādena, subbate abhivādiya³.
Ālambadaṇḍam datvāna, pakkāmiṃ uttarāmukho.

Catunnavutito kappe, yaṃ daṇḍamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, daṇḍadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Yaṃ panatthaṃ aṅkusaṃ katvā ayam thero arahattaṃ patto, tamevatthaṃ hadaye ṭhapetvā arahattaṃ pattopi “**nānājanapadaṃ yanti**”ti imameva gāthaṃ abhāsi. Tasmā tadevassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Kumāputtasahāyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Samāpattīnaṃ (Sī)

2. Khu 4. 104 piṭṭhe.

3. Subbaco abhivādayiṃ (Sī)

8. Gavampatittheragāthāvaṇṇanā

Yo iddhiyā sarabhunti āyasmato Gavampatittherassa gāthā. Kā uppatti?
 So kira purimabuddhesu katādhikāro ito ekatimse kappe Sikhim
 Bhagavantam passitvā pasannamānaso pupphehi pūjam akāsi. So tena
 puññakammena devaloke uppanno¹ aparāparam puññāni karonto
 Koṇāgamanassa Bhagavato cetiye chattañca vedikañca kāresi. Kassapassa
 pana Bhagavato kāle aññatarasmim kulagehe nibbato. Tasmim ca kule
 bahum gomaṇḍalam ahosi. Tam gopālakā rakkhanti. Ayam tattha
 antarantarā yuttappayuttam vicārento vicarati. So ekaṁ khīṇāsavattheram
 gāme piṇḍāya caritvā bahigāme devasikam ekasmim padese bhattakiccam
 karontam disvā “ayyo sūriyātapena kilamissatī”ti cintetvā cattāro
 sirīsadaṇḍe ussāpetvā tesam upari sirīsasākhāyo ṭhapetvā sākhāmaṇḍapam
 katvā adāsi. “Maṇḍapassa samīpe sirīsaruḅkham ropesī”ti ca vadanti. Tassa
 anukampāya devasikam thero tattha nisīdi. So tena puññakammena tato
 cavitvā Cātumahārājikesu nibbatti. Tassa purimakammasamsūcakam
 vimānavāre mahantam sirīsavanam nibbatti vaṇṇagandhasampannehi
 aññehi² pupphehi sabbakāle upasobhayamānam, tena tam vimānam
 “serīsakan”ti paññāyittha. So devaputto ekaṁ Buddhantaram devesu ca
 manussesu ca saṁsaritvā imasmim Buddhuppāde Yasattherassa catūsu
 gihisahāyesu **Gavampati** nāma hutvā āyasmato Yasassa pabbajitabhāvam
 sutvā attano sahāyehi saddhim Bhagavato santikam agamāsi. Satthā tassa
 dhammam desesi. So desanāvasāne sahāyehi saddhim arahatte patiṭṭhāsi.
 Tena vuttam **Apadāne**³—

“Migaluddo pure āsim, vipine vicaram aham.

Addasam virajam Buddham, sabbadhammāna pāragum.

Tasmim Mahākāruṇike, sabbasattahite rate.

Pasannacitto sumano, nelapuppham apūjayim.

1. Nibbato (Sī)

2. Caññehi (Sī)

3. Khu 4. 105 piṭṭhe.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayiṃ.
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddha¹pūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā thero vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento Sākete viharati Añjanavane. Tena ca samayena Bhagavā mahatā bhikkhusaṃghena saddhiṃ Sāketam gantvā Añjanavane vihāsi. Senāsanam nappahosi. Sambahulā bhikkhū vihārasāmantā sarabhuyā nadiyā vālikāpuṇe sayiṃsu. Atha aḍḍharattasamaye nadiyā udakoghe āgacchante sāmaṇerādayo uccāsaddamahāsaddā ahesuṃ. Bhagavā taṃ ñatvā āyasmantaṃ Gavampatiṃ āṇepesi “gaccha Gavampati jaloghaṃ vikkhambhetvā bhikkhūnaṃ phāsuvihāraṃ karohī”ti. Thero “sādhu bhante”ti iddhibalena nadīsotaṃ vikkhambhi, taṃ dūrato va pabbatakūṭam viya aṭṭhāsi. Tato paṭṭhāya therassa ānubhāvo loke pākaṭo ahosi. Athekadivasaṃ Satthā mahatiyā devaparisāya majjhe nisīditvā dhammaṃ desentaṃ theram disvā lokānukampāya tassa guṇānaṃ vibhāvanatthaṃ taṃ pasamsanto “yo iddhiyā sarabhun”ti gātham abhāsi.

38. Tattha **iddhiyā**ti adhiṭṭhānidhiyā. **Sarabhunti** evaṃnāmikaṃ nadim², yaṃ loke “Sarabhun”ti³ vadanti. **Aṭṭhapesī**ti⁴ sandituṃ adento sotaṃ nivattetvā pabbatakūṭam viya mahantaṃ jalarāsiṃ katvā ṭhapesi. **Asitoti** na sito, taṇhādiṭṭhi-nissayarahito, bandhanasaṅkhātānaṃ⁵ vā sabbasamyojanānaṃ samucchinnatā kenacipi bandhanena abaddho, tato eva ejānaṃ⁶ kilesānaṃ abhāvato **anejo so gavampati, taṃ sabbasaṅgātigataṃ** tādisaṃ sabbepi rāgadosamohamānadiṭṭhisāṅge atikkamitvā ṭhitattā sabbasaṅgātigataṃ, asekkhamunibhāvato **Muhāmunim**, tato eva kāmakkammabhavādibhedassa⁷ sakalassapi bhavassa pāraṃ nibbānaṃ gatattā **bhavassa pāraguṃ. Devā namassantī**ti devāpi namassanti, pageva itarā pajāti.

1. Puppha (Sī)

2. Evaṃnāmakā nadī (Sī)

3. Sarayunti (?)

4. Paṭṭhapesīti (Ka)

5. Bandhanasambhūtānaṃ (Ka)

6. Ejākārānaṃ (Ka)

7. Kāmabhavādibhedassa (Sī)

Gāthāpariyosāne mahato janakāyassa dhammābhisamayo ahosi. Thero aññaṃ byākaronto “Satthāraṃ pūjessāmi”ti imameva gāthaṃ abhāsīti.

Gavampatittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Tissattheragāthāvaṇṇanā

Sattiyā viya omaṭṭhoti āyasmato Tissattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Tissassa Bhagavato bodhiyā mūle purāṇapaṇṇāni¹ nīharitvā sodhesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kapilavatthunagare Bhagavato Pīucchāputto hutvā nibbatti **Tisso** nāma nāmena. So Bhagavantaṃ anupabbajitvā upasampanno hutvā araṇṇāyatane viharanto jātiṃ paṭicca mānaṃ karonto kodhūpāyāsabahulo ca ujjhānabahulo ca hutvā vicarati, samaṇadhamme ussukkaṃ na karoti. Atha naṃ Satthā ekadivasaṃ divāṭṭhāne vivaṭṭamukhaṃ niddāyantaṃ dibbacakkhunā olokeno Sāvattitho ākāseṇa gantvā tassa upari ākāseyeva ṭhatvā obhāsaṃ pharitvā tenobhāseṇa paṭibuddhassa satim uppādetvā ovādaṃ dento “**sattiyā viya omaṭṭho**”ti gāthaṃ abhāsīti.

39. Tattha **sattiyā**ti² desanāsīsametaṃ, ekatodhārādinaṃ satthenāti attho. **Omaṭṭho**ti pahato. Cattāro hi pahārā omaṭṭho ummaṭṭho maṭṭho vimaṭṭho. Tattha upari ṭhatvā adhomukhaṃ dinnapahāro omaṭṭho nāma, heṭṭhā ṭhatvā uddhammukhaṃ dinnapahāro ummaṭṭho nāma, aggaḷasūci viya vinivijjhitvā gato³ maṭṭho nāma, seso sabbopi vimaṭṭho nāma. Imasmim pana ṭhāne omaṭṭho gahito. So hi sabbadāruṇo duruddharaṇasallo duttikiccho antodoso antopubbalohitova hoti, pubbalohitaṃ anikkhamitvā vaṇamukhaṃ pariyonandhitvā tiṭṭhati. Pubbalohitaṃ nīharitukāmehi mañcena saddhim **bandhitvā** adhosiro

1. Paṇṇasaṅkaṭaṃ (Sī)

2. Sattiyā viyāti (Sī)

3. Kato (Ka)

kātabbo hoti, maraṇaṃ vā maraṇamattaṃ vā dukkhaṃ pāpuṇanti.

Ḍayhamāneti agginā jhāyamāne. **Matthaketi** sīse. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā sattiyā omaṭṭho puriso sallubbāhana¹ vaṇatikicchanānaṃ atthāya vīriyaṃ ārabhati tādisaṃ payogaṃ karoti parakkamati, yathā ca ḍayhamāne matthake ādittasīso puriso tassa nibbāpanatthaṃ vīriyaṃ ārabhati tādisaṃ payogaṃ karoti, evamevaṃ bhikkhu kāmarāgappahānāya sato appamatto ativiya ussāhajāto hutvā vihareyyāti.

Evam Bhagavā tassa therassa kodhūpāyāsavūpasamāya ovādaṃ dento tadekaṭṭhatāya kāmarāgappahānasīsenā desanaṃ niṭṭhāpesi. Thero imaṃ gāthaṃ sutvā saṃviggahadayo vipassanāya yuttappayutto vihāsi. Tassa ajjhāsayaṃ ñatvā satthā Saṃyuttake **Tissattherasuttaṃ**² desesi. So desanāpariyosāne arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Devaloke manusse ca⁴, anubhotvā ubho yase.

Avasāne ca nibbānaṃ, sivaṃ patto anuttaraṃ.

Sambuddhaṃ uddisitvāna, bodhiṃ vā tassa Satthuno.

Yo puññaṃ pasavī poso, tassa kiṃ nāma dullabhaṃ.

Magge phale āgame ca, jhānābhiññāguṇesu ca.

Aññesaṃ adhiko hutvā, nibbāyāmi⁵ anāsavo.

Purehaṃ bodhiyā pattam, chaḍḍetvā haṭṭhamānaso.

Imehi vīsataṅgehi, samaṅgī homi sabbathā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā thero aññaṃ byākaronto Satthāraṃ pūjetuṃ tameva gāthaṃ abhāsi.

Tissattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sallabbhāharaṇa (Sī)

3. Khu 4. 107 piṭṭhe.

4. Manussesu (Sī)

2. Saṃ 2. 87 piṭṭhe.

5. Adhiko hoti, nibbāyati (Sī)

10. Vaḍḍhamānattheragāthāvaṇṇanā

Sattiyā viya omaṭṭhoti āyasmato Vaḍḍhamānattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi kira purimabuddhesu katādhikāro ito dvenavute kappe Tissassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ pattho Tissam Bhagavantam piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso suparipakkāni vaṇṭato muttāni ambaphalāni adāsi. So tena puññakammena devaloke nibbatto aparāparam puññakammāni upacinanto imasmiṃ Buddhuppāde Vesāliyam Licchavirājakule nibbatti, **Vaḍḍhamānotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto saddho pasanno dāyako dānarato kārako saṃghupaṭṭhāko hutvā tathārūpe aparādhe Satthārā pattanikkujjanakamme kārāpīte aggim akkanto viya saṃgham khamāpetvā kammaṃ paṭippassambhetvā sañjātasamvego pabbaji, pabbajitvā pana thinamiddhābhībhūto vihāsi. Tam Satthā samvejento “**sattiyā viya omaṭṭho**”ti gātham abhāsi.

40. Tattha **bhavarāgappahānāyā**ti bhavarāgassa rūparāgassa arūparāgassa ca pajahanatthāya. Yadi pi ajjhattasamyojanāni appahāya bahiddhasamyojanānam pahānam nāma natthi, nānantarikabhāvato pana uddhambhāgiyasamyojanappahānavacanena orambhāgiyasamyojanappahānampi vuttameva hoti. Yasmā vā samucchinnorambhāgiyasamyojanānampi kesañci ariyānam uddhambhāgiyasamyojanāni duppaheyyāni honti, tasmā suppaheyyato duppaheyyameva dassento Bhagavā bhavarāgappahānasīsenā sabbassāpi uddhambhāgiyasamyojanassa pahānamāha. Therassa eva vā ajjhāsayasenevaṃ vuttaṃ. Sesam vuttanayameva.

Vaḍḍhamānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pañcamavagga

1. Sirivaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā

Vivaramanupatanti vijjutāti āyasmato Sirivaḍḍhattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto Vipassim Bhagavantaṃ passitvā kiṅkaṇipupphehi¹ pūjaṃ katvā tena puññakamma devaloke nibbato aparāparaṃ puññāni katvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe vibhavasampannassa brāhmaṇassa gehe nibbatti, **Sirivaḍḍhotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto Bimbisārasamāgame Satthari saddhamme ca uppannappasādo hetusampannatāya pabbaji. Pabbajitvā ca katapubbakicco Vebhārapaṇḍavapabbatānaṃ avidūre aññatarasmim araññāyatane pabbataguhāyaṃ kammaṭṭhānaṃ amanuyutto viharati. Tasmim ca samaye mahā akālamegho utṭhahi. Vijjullatā pabbatavivaraṃ pavisantiyo viya² vicaranti. Therassa ghammapariḷāhābhībūtassa sārāgabbhehi meghavātehi ghammapariḷāho vūpasami. Utusappāyalābhena cittaṃ ekaggaṃ ahosi. Samāhitacitto vipassanaṃ usukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Kañcanagghiyasaṅkāso, sabbaññū Lokanāyako.

Odakaṃ dahamoggayha, sināyi aggapuggalo.

Paggayha kiṅkaṇim pupphaṃ, Vipassissābhiropayim.

Udagacitto sumano, dvipadindassa tādino.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim⁴.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Sattavīsaticappamhi, rājā bhīmaratho ahu.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Kiṅkaṇipupphehi (Sī)

3. Khu 3. 228 piṭṭhe.

2. Pavisanti asaniyo viya (Sī)

4. Pupphamabhipūjayim (Sī)

Arahattaṃ pana patvā aññāpadesena attasannissayaṃ¹ udānaṃ udānento “**vivaramanupatanti vijjutā**”ti gāthaṃ abhāsi.

41. Tatta **vivaranti** antarā vemajjhaṃ. **Anupatantī**ti anu lakkhaṇe patanti pavattanti, vijjotantī attho. Vijjotanameva hi vijjullatānaṃ pavatti nāma. **Anu**-saddayogena cettha upayogavacanaṃ, yathā “rukkhamanuvijjotantī”ti. **Vijjutā**ti sateratā. **Vebhārassa ca Paṇḍavassa cāti** Vebhārapabbatassa ca Paṇḍavapabbatassa ca vivaramanupatantīti yojanā. **Nagavivaragatoti** nagavivaraṃ pabbataguhaṃ upagato. **Jhāyatī**ti ārammaṇūpanijjhānena lakkhaṇūpanijjhānena ca jhāyati, samathavipassanaṃ ussukkāpento bhāveti². **Putto appaṭimassa tādinoti** silakkhandhādidhammakāyasampattiyā rūpakāyasampattiyā ca anupamassa upamārahitassa iṭṭhāniṭṭhādīsu tādilakkhaṇasampattiyā tādino Buddhassa Bhagavato orasaputto. Puttavacanaṃ cettha therena Satthu anujātabhāvadīpanena aññā byākatāti veditabbaṃ.

Sirivaḍḍhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Khadiravaniyattheragāthāvaṇṇanā

Cāle upacāleti āyasmato Khadiravaniyarevatattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare titthanāvīkākule nibbattitvā Mahāgaṅgāya Payāgatitthe titthanāvīkammaṃ karonto ekadivasaṃ sasāvakaśaṃghaṃ Bhagavantaṃ Gaṅgātīraṃ upagataṃ disvā pasannamānaso nāvāsaṅgātaṃ yojetvā mahantena pūjāsakkārena paratīraṃ pāpetvā aññataraṃ bhikkhuṃ Sathārā āraññakānaṃ³ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṃ disvā tadatthaṃ patthanaṃ paṭṭhapetvā Bhagavato bhikkhusaṃghassa ca mahādānaṃ pavattesi. Bhagavā ca tassa patthanāya avañjhabhāvaṃ byākāsi. So tato paṭṭhāya tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ

1. Atthūpanissayaṃ (Sī) 2. Bhāveti jhāyati (Sī) 3. Āraññakānaṃ bhikkhūnaṃ (Sī)

katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharaṭṭhe
 Nālakagāme Rūpasāriyā brāhmaṇiyā kucchismim nibbatti. Taṃ
 vayappattam mātāpitaro gharabandhanena bandhitukāmā jātā¹. So
 Sāriputtattherassa² pabbajitabhāvaṃ sutvā
 “mayham jeṭṭhabhātā ayyo³ Upatisso imam vibhavam chaḍḍetvā pabbajito⁴,
 tena vantaṃ kheḷapiṇḍam kathāham pacchā gilissāmī”ti jātasamvego pāsam
 anupagacchanakamigo viya ñātake vañcetvā hetusampattiyā codiyamāno
 bhikkhūnam santikam gantvā Dhammasenāpatino kaniṭṭhabhāvaṃ nivedetvā
 attano pabbajjāya chandaṃ ārocesi. Bhikkhū taṃ pabbājetvā
 paripuṇṇavisativassam upasampādetvā kammaṭṭhāne niyojesum. So
 kammaṭṭhānam gahetvā Khadiravanam pavisitvā “arahattam patvā
 Bhagavantam Dhammasenāpatiṅca passissāmī”ti ghaṭento vāyamanto
 ñaṇassa paripākagatattā na cirasseva chaḷabhiṅṅo ahoṣi. Tena vuttam
Apadāne⁵—

“Gaṅgā Bhāgīrathī nāma, Himavantā pabhāvitā.

Kutitthe nāviko āsim, orime ca tarim aham.

Padumuttaro Nāyako, Sambuddho dvipaduttamo.

Vasīsatasahashehi, Gaṅgātīramupāgato.

Bahū nāvā samānetvā, vaḍḍhakīhi susaṅkhataṃ.

Nāvāya chadanaṃ katvā, paṭimānim narāsabham.

Āgantvāna ca Sambuddho, ārūhi taṅca nāvakaṃ.

Vārimajjhe ṭhito Satthā, imā gāthā abhāsatha.

Yo so tāresi Sambuddham, saṃghaṅcāpi anāsavaṃ.

Tena cittappasādena, devaloke ramissati.

Nibbattissati te byamham, sukataṃ nāvasaṅṭhitaṃ.

Ākāse pupphachadanaṃ, dhārayissati sabbadā.

Aṭṭhapaññāsakappamhi, Tārako nāma khattiyo.

Cāturanto vijatāvī, cakkavattī bhavissati.

1. Baddhitukāmā hutvā tassa ārocesum (Sī)

3. Mayham ayyo (Ka)

4. Pabbaji (Sī)

2. Sāriputtassa (Sī)

5. Khu 3. 55 piṭṭhādīsu.

Sattapaññāsakappamhi, Cammako nāma khattiyo.
 Uggacchantova sūriyo, jotissati mahabbalo.
 Kappasatasahassamhi, Okkākulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tidasā so cavitvāna, manussattaṃ gamissati.
 Revato nāma nāmena, brahmabandhu bhavissati.
 Agārā nikkhamitvāna, sukkamūlena codito.
 Gotamassa Bhagavato, sāsane pabbajissati.
 So pacchā pabbajitvāna, yuttayogo vipassako¹.
 Sabbāsave pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Vīriyaṃ me dhuradhorayhaṃ, yogakkhemādhivāhanaṃ.
 Dhāremi antimaṃ dehaṃ, Sammāsambuddhasāsane.
 Satasahassee kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha.
 Sumutto saravegova, kilese jhāpayī mama.
 Tato maṃ vananirataṃ², disvā lokantagū Muni.
 Vanavāsibhikkhū'ggam³, paññapesi mahāmati.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ⁴ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā thero Satthāraṃ Dhammasenāpatiṇca vanditum
 senāsanam saṃsāmetvā pattacīvaramādāya anupubbena Sāvattim patvā
 Jetavanam pavisitvā Satthāraṃ Dhammasenāpatiṇca vanditvā katipāham
 Jetavane vihāsi. Atha nam Satthā ariyagaṇamajjhe nisinnō āraññakānam
 bhikkhūnam aggaṭṭhāne ṭhapesi “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānam
 bhikkhūnam āraññakānam yadidaṃ Revato Khadiravaniyo”ti⁴. So
 aparabhāge attano jātagāmaṃ gantvā “Cālā, Upacālā, Sīsūpacālā”ti
 tissannaṃ bhaginīnam putte “Cālā, Upacālā, Sīsūpacālā”ti tayo bhāgineyye
 ānetvā pabbājetvā kammaṭṭhāne niyojesi. Te kammaṭṭhānam anuyuttā
 viharanti. Tasmim ca samaye therassa kocideva ābādho uppanno.

1. Vipassati (Sī)

3. Jhāyīnam bhikkhūnam aggaṃ (Sī)

2. Jhānanirataṃ (Sī)

4. Am 1. 24 piṭṭhe.

Taṃ sutvā Sāriputtatthero Revataṃ “gilānapucchanam
adhigamapucchanañca karissāmi”ti upagacchi. Revatatthero
Dhammasenāpatim dūratova āgacchantam disvā tesam sāmaṇerānam
satuppādanavasena ovaḍanto “**Cāle upacāle**”ti gātham abhāsi.

42. Tattha **cāle upacāle sīsūpacāleti** tesam ālapanam. “Cālā, Upacālā,
Sīsūpacālā”ti hi itthilingavasena laddhanāmā te tayo dārakā pabbajitāpi tathā
voharīyanti. “Cālī Upacālī Sīsūpacālī”ti tesam nāman”ti ca vadanti.
Yadattham “Cāle”ti-ādinā¹ āmantanam katam, tam dassento “**patissatā nu
kho viharathā**”ti vatvā tattha kāraṇamāha “**āgato vo vālam viya vedhī**”ti.
Patissatāti patissatikā. **Khoti**² avadhāraṇe. **Āgatoti** āgacchi. **Voti** tumhākam.
Vālam viya vedhīti vāavedhī viya, ayam hettha saṅkhepattho—
tikkhajavananibbedhikapaññatāya vāavedhirūpo Satthukappo tumhākam
Mātulatthero āgato, tasmā samaṇasaññam³ upaṭṭhapetvā
satisampajaññayuttā eva hutvā viharatha, “yathādhigate vihāre appamattā
bhavathā”ti.

Taṃ sutvā te sāmaṇerā Dhammasenāpatissa paccuggamanādivattam
katvā ubhinnaṃ Mātulattherānam paṭisanthāraṇelāyam nātidūre samādhim
samāpajjitvā nisīdimsu. Dhammasenāpati Revatattherena saddhim
paṭisanthāram katvā uṭṭhāyāsanaṃ te sāmaṇere upasaṅkami, te
tathākālaparicchedassa katattā there upasaṅkamante eva uṭṭhahitvā vanditvā
aṭṭhamsu. Thero “katarakataravihārena viharathā”ti pucchitvā tehi “imāya
imāyā”ti vutte “dārakepi nāma evaṃ vinento mayham bhātiko paccapādi
vata dhammassa anudhamman”ti theram pasamsanto pakkāmi.

Khadiravanīyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Cāleti (Sī)

2. Nu khoti (Sī)

3. Samaṇāsamaṇasaññam (Sī, Ka)

3. Sumaṅgalattheraghāthāvaṇṇanā

Sumuttikoti āyasmato Sumaṅgalattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle rukkhadevatā hutvā nibbatti. So ekadivasaṃ Satthāraṃ nhāyitvā ekacīvaraṃ ṭhitam disvā somanassappatto hutvā apphoṭesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyā avidūre aññatarasmim gāmake tādisena kammanissandena daliddakule nibbatti. Tassa **Sumaṅgaloti** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto khujjakāsitanāṅgalakuddālaparikkhāro hutvā kasiyā jīvasi. So ekadivasaṃ raññā Pasenadikosalena Bhagavato bhikkhusaṅghassa ca mahādāne pavattiyamāne dānopakaraṇāni¹ gahetvā āgacchantehi manussehi saddhim dadhighaṭam gahetvā āgato bhikkhūnaṃ sakkārasammānaṃ disvā “ime samaṇā Sakyaputtiyā sukhumavatthasunivatthā subhojanāni bhuñjitvā nivātesu senāsanesu viharanti, yannūnāhampi pabbajeyyan”ti cintetvā aññataram mahātheraṃ upasaṅkamitvā attano pabbajjādhippāyaṃ nivedesi. So taṃ karuṇāyanto pabbājetvā kammaṭṭhānaṃ ācikkhi. So araññe viharanto ekavihāre nibbinno ukkaṇṭhito hutvā vibbhamitukāmo ñātigāmaṃ gacchanto antarāmagge kacchaṃ bandhitvā khettaṃ kasante kiliṭṭhavatthanivatthe² samantato rajokiṇṇasarīre vātātapena phussante³ kassake disvā “mahantaṃ vatime sattā jīvika⁴nimittaṃ dukkhaṃ paccanubhonti”ti saṃvegaṃ paṭilabhi. Ñāṇassa paripākam gatattā yathāgahitaṃ kammaṭṭhānaṃ upaṭṭhāsi. So aññataram rukkhamūlaṃ upagantvā vivekaṃ labhitvā yoniso manasikaronto vipassanaṃ vadhetvā maggapaṭipāṭiyā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Atthadassī Jinavaro, lokajetṭho narāsabho.

Vihārā abhinikkhamma, taḷākam upasaṅkami.

Nhātvā pitvā ca Sambuddho, uttaritve’kacīvaro.

Aṭṭhāsi Bhagavā tattha, vilokento disodisaṃ.

1. Dārupakaraṇāni (Ka)

2. Kiliṭṭhavatthe (Sī)

3. Sussante (Sī)

4. Jīvita (Sī)

5. Khu 3. 162 piṭṭhe.

Bhavane upaviṭṭhohaṃ, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Haṭṭho haṭṭhena cittena, apphoṭesim ahaṃ tadā.

Sataramsimva jotantaṃ, pabhāsantaṃva kañcanaṃ.

Naccagīte payuttohaṃ, pañcaṅgatūriyamhi ca¹.

Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi, devattaṃ atha mānusaṃ.

Sabbe satte abhibhomi, vipulo hoti me yaso.

Namo te purisājañña, namo te purisuttama.

Attānaṃ tosayingvāna, pare tosesi² tvaṃ Muni.

Pariggahe nisīditvā, hāsaṃ katvāna subbate³.

Upaṭṭhahitvā Sambuddhaṃ, Tusitaṃ upapajjahaṃ.

Soḷaseto⁴ kappasate, dvinava-ekacintitā.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ⁵ti.

Arahattaṃ pana patvā sampattiṃ attano dukkhavimuttiṃ ca
kittanavasena udānaṃ udānento “**sumuttiko**”ti-ādimāha.

43. Tattha **sumuttikoti** sundarā accantikātāya apunabbhavikā⁵ mutti
etassāti sumuttiko. Tassa pana vimuttiyā pāsamsiyatāya acchariyatāya ca
apphoṭento⁶ āha “**sumuttiko**”ti. Puna tattha vimuttiyaṃ attano pasādassa
dalābhāvaṃ⁷ dassento “**sāhu sumuttikomhī**”ti āha, sādhu suṭṭhu⁸ muttiko
vatamhīti attho. Kuto panāyaṃ sumuttikatāti? Kāmañcāyaṃ thero
sabbasmāpi vaṭṭadukkhato suvimutto, attano pana tāva upaṭṭhitaṃ ativiya
aniṭṭhabhūtaṃ dukkhaṃ dessento “**tīhi khujjakehī**”ti-ādimāha. Tattha
khujjakehīti khujjasabhāvehi, khujjhākārehi vā. Nissakkavacanañcetaṃ
muttasaddāpekkhāya. Kassako hi akhujjopi samāno tīsu ṭhānesu attānaṃ
khujjaṃ katvā dasseti lāyane kasane kuddālakamme ca. Yo hi pana kassako
lāyanādīni

1. Paccattharasatamhi ca (Sī)

2. Paritosesi (Sī)

3. Subbato (Sī)

4. Soḷasake (Se)

5. Apunabbhavantikā (Sī, Ka)

6. Apphoṭento (Sī)

7. Dalābhāvaṃ (Sī)

8. Sādhu sādhu (Sī)

karoti, tānipi asitādīni kuṭilākārato khujjakānīti vuttaṃ “tīhi khujjakehī”ti.

Idāni tāni sarūpato dassento “**asitāsu mayā, naṅgalāsu mayā, khuddakuddālāsu mayā**”ti āha. Tattha **asitāsu mayā**ti lavittehi mayā muttanti attho. Nissakke cetam̄ bhummavacanam̄. Sesesupi eseva nayo. Apare pana “**asitāsu mayā**ti lavittehi karaṇabhūtehi mayā khujjitan”ti¹ vadanti. Tesam̄ matena karaṇatthe hetumhi vā bhummavacanam̄. “**Naṅgalāsū**”ti liṅgavipallāsam̄ katvā vuttaṃ, naṅgalehi kasirehīti attho. Attanā vaḷaṅṅijitakuddālassa sabhāvato vaḷaṅṅjanena vā appakatāya vuttaṃ “**khuddakuddālāsū**”ti. “**Kuṅṭhakuddālāsū**”tipi Pāḷi. Vaḷaṅṅjaneneva atikhīṇakhaṇittesūti attho. **Idhamevā**ti ma-kāro padasandhikaro. **Atha vāpī**ti vā-saddho² nipātamattam̄. Gāmake ṭhitattā tāni asitādīni kiñcāpi idheva mama samīpeyeva, tathāpi alameva hotīti attho. Turitavasena cetam̄ āmeḍita³ vacanam̄. **Jhāyā**ti phalasangāhāpattijhānavasena diṭṭhadhammasukhavihārattham̄ dibbavihārādivasena ca jhāya. **Sumaṅgalā**ti attānam̄ ālapati. Jhāne pana ādaradassanattham̄ āmeḍitam̄ katam̄. **Appamatto viharā**ti satipaṅṅā⁴ vepullappattiyā sabbatthakameva appamattosi tvam̄, tasmā idāni sukham̄ vihara sumaṅgala. Keci pana “arahattam̄ appatvā eva vipassanāya vīthipaṭipannāya sāsane saṅgātābhiritiyā⁵ yathānubhūtam̄ gharāvāsadukkham̄ jigucchanto thero imam̄ gātham̄ vatvā pacchā vipassanam̄ vaḍḍhetvā arahattam̄ pāpuṇī”ti vadanti. Tesam̄ matena “Jhāya appamatto viharā”ti padānam̄ attho vipassanāmaggavasenapi yujjati eva.

Sumaṅgalattheragāthāvaṅṅanā niṭṭhitā.

1. Mucchitanti (Sī)

2. Pi-saddo (Sī)

3. Āmeḍita (Sī)

4. Paṅṅāsati (Sī, Ka)

5. Pabbajjābhiritiyā (Sī)

4. Sānuttheragāthāvaṇṇanā

Matam vā amma rodantīti āyasmato Sānuttherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayam puññam upacinanto ito catunavute kappe Siddhatthassa Bhagavato hatthapādadhovanamukhavikkhālanānam atthāya udakam upanesi. Satthā hi bhojanakāle hatthapāde dhovitukāmo ahoṣi. So Satthu ākāram sallakkhetvā udakam upanesi. Bhagavā hatthapāde dhovitvā bhuñjitvā mukham vikkhāletukāmo ahoṣi. So tampi ñatvā mukhodakam upanesi. Satthā mukham vikkhāletvā mukhadhovanakiccam niṭṭhāpesi. Evam Bhagavā anukamam upādāya tena karīyamānam veyyāvaccam sādiyi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparam puññāni katvā devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyam aññatarassa upāsakassa gehe paṭisandhim gaṇhi. Tasmim gabbhagateyeva pitā pavāsam gato, upāsikā dasamāsaccayena puttam vijāyitvā **Sānūtissa** nāmam akāsi. Tasmim anukkamena vaḍḍhante sattavassikamyeva nam bhikkhūnam santike pabbājesi “evamayam anantarāyo vaḍḍhitvā accantasukhabhāgī bhavissati”ti. So “Sānusāmaṇero”ti paññāto paññavā vattasampanno bahussuto dhammakathiko sattesu mettajjhāsayo hutvā devamanussānam piyo ahoṣi manāpoti sabbam Sānusutte āgatanayena veditabbam.

Tassa atītajātiyam mātā yakkhayoniyam nibbatti. Tam yakkhā “Sānuttherassa ayam mātā”ti gurucittikārabahulā hutvā mānenti¹. Evam gacchante kāle puthujjanabhāvassa ādīnavam vibhāventam viya ekadivasam sānussa yoniso manasikārābhāvā ayoniso ummujjantassa² vibbhamitukāmatācittam³ uppajji. Tam tassa yakkhinimātā ñatvā manussamātuyā ārocesi “tava putto Sānu ‘vibbhamissāmī’ti cittam uppādesi, tasmā tvam—

‘Sānum pabuddham vajjāsi⁴, yakkhānam vacanam⁵ idam.
Mākāsi pāpakam kammam, āvi vā yadi vā raho.

1. Paṇāmenti (Sī)

2. Ummajjantassa (Ka)

3. Vibbhamitukāmatāya cittam (Sī), vibbhamitukāmacittam (Ka)

4. Sānu mā buddham vajjhāsi (Sī)

5. Yakkhinivacanam (Sī)

Sace tvaṃ pāpakaṃ kammaṃ, karissasi karosi vā.
Na te dukkhā pamutyatthi, uppaccāpi palāyato'ti¹—

Evaṃ bhaṇāhī'ti. Evañca pana vatvā yakkhinimātā tatthevantaradhāyi. Manussamātā pana taṃ sutvā paridevasokasamāpannā cetodukkhasamappitā ahoṣi. Atha Sānusāmaṇero pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya mātusantikaṃ upagato mātaraṃ rodamaṇaṃ disvā “amma kiṃ nissāya rodasī'ti vatvā “taṃ nissāyā'ti ca vutto mātu **“mataṃ vā amma rodanti, yo vā jīvaṃ na dissati”**ti gāthaṃ abhāsi.

44. Tassattho—**amma** rodantā nāma ñātakā mittā vā attano ñātakam mittam vā **matam** uddissa **rodanti** paralokaṃ gatattā, **yo vā** ñātako mitto vā **jīvaṃ** jīvanto desantaraṃ pakkantatāya ca **na dissati**, taṃ vā uddissa rodanti, ubhayampetaṃ mayi na vijjati, evaṃ sante **jīvantaṃ**² dharamānaṃ **maṃ** purato ṭhitaṃ **passantī kasmā amma rodasi**, maṃ uddissa tava rodanassa kāraṇameva natthīti.

Taṃ sutvā tassa mātā “maraṇaṃ hetam bhikkhave, yo sikkham paccakkhāya hīnāyāvattatī'ti³ suttapadānusārena uppabbajanaṃ⁴ ariyassa vinaye maraṇanti dassentī—

“Mataṃ vā putta rodanti, yo vā jīvaṃ na dissati.
Yo ca kāme cajitvāna, punarāgacchate idha.

Taṃ vāpi putta rodanti, puna jīvaṃ mato hi so.
Kukkuḷā ubbhato tāta, kukkuḷam patitumicchasi'ti⁵—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **kāme cajitvānā**ti nekkhammajjhāsayena vatthukāme pahāya, tañca kilesakāmassa tadaṅgappahānavasena veditabbaṃ. Pabbajjā hettha kāmapariccāgo adhippeto. **Punarāgacchate idhā**ti idha gehe punadeva āgacchati, hīnāyāvattanaṃ sandhāya vadati. **Taṃ vāpī**ti yo pabbajitvā

1. Saṃ 1. 211; Dhammapada-Ṭṭha 2. 318 piṭṭhesu.

3. Ma 3. 45 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

5. Saṃ 1. 211; Dhammapada-Ṭṭha 2. 319 piṭṭhesu.

2. Jīvantaṃ ṭhitaṃ (Sī)

4. Uppabbajjanaṃ (Sī)

vibbhamati, taṃ vāpi¹ puggalaṃ mataṃ viya mādisiyo rodanti. Kasmāti ce? **Puna jīvaṃ mato hi** soti vibbhamanato pacchā yo jīvanto, so² guṇamarāṇena atthato matoyeva. Idāniṣṣa savissesaṃvegaṃ janetuṃ “**kukkuḷā**”ti-ādi vuttaṃ. Tassattho—ahorattaṃ ādittaṃ viya hutvā ḍahanaṭṭhena kukkuḷanirayasadisattā **kukkuḷā** gihibhāvā anukampantiyā māyā **ubbhato** uddhato **tāta** sānu **kukkuḷaṃ patituṃ icchasi** patitukāmosīti.

Taṃ sutvā Sānusāmaṇero saṃvegajāto hutvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā³ na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Bhuñjantaṃ samaṇaṃ disvā, vippasannamanāvilaṃ.

Ghaṭṇenodakamādāya, Siddhatthassa adāsahaṃ.

Nimmalo homahaṃ ajja⁵, vimalo khīṇasaṃsayo.

Bhave nibbattamānassa, phalaṃ nibbattate subhaṃ.

Catunnavutito kappe, udakaṃ yamadāsahaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, dakadānassidaṃ phalaṃ.

Ekasaṭṭhimhito kappe, ekova vimalo ahu.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā thero imissā gāthāya vasena “mayhaṃ vipassanārambho arahattappatti ca jātā”ti udānavasena tameva gāthaṃ paccudāhāsi.

Sānuttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Tañcāpi (Sī)

2. Yo vibbhanto pacchā so jīvanto (Sī)

3. Vaḍḍhetvā (Sī)

4. Khu 3. 229 piṭṭhādīsu.

5. Nimmalehi guṇehijja (Sī, Ka)

5 Ramaṇīyavīhārittheragāthāvaṇṇanā

Yathāpi bhaddo ājaññoti āyasmato Ramaṇīyavīhārittherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha puññāni upacinanto ito ekanavute kappe Vipassim Bhagavantam disvā pasannamānaso pañcapatīṭṭhitena vanditvā korandapupphehi pūjam akāsi. So tena puññakammena devesu¹ nibbattitvā aparāparam puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe aññatarassa seṭṭhissa putto hutvā nibbatta yobbanamadena kāmesu muccham āpanno viharati. So ekadivasam aññataram pāradārikam rājapurisehi vividhā kammakāraṇā² karīyamānam disvā saṃvegajāto Satthu santike dhammam sutvā pabbaji. Pabbajito ca rāgacaritatāya niccakālam susammaṭṭham pariveṇam sūpaṭṭhitam³ pānīyaparibhojanīyam supaññattam mañcapīṭṭham katvā viharati. Tena so **Ramaṇīyavīhārī**veva paññāyittha.

So rāgussannatāya ayoniso manasi karitvā sañcetanikam sukkavissatṭhi-āpattim āpajjitvā “dhiratthu maṃ evambhūto saddhādeyyam bhuñjeyyan”ti vippaṭṭisārī hutvā “vibbhamissāmī”ti gacchanto antarāmagge rukkhamūle nisīdī, tena ca maggena sakaṭesu gacchantesu eko sakaṭayuttho goṇo parissamanto⁴ visamaṭṭhāne khalitvā pati, tam sākaṭikā yugato muñcitvā tiṇodakam datvā parissamam vinodetvā punapi dhure yojetvā agamaṃsu. Thero tam disvā “yathāyam goṇo sakim khalitvāpi utthāya sakim⁵ dhuram vahati, evam mayāpi kilesavasena sakim khalitenāpi vuṭṭhāya samaṇadhammam kātum vaṭṭatī”ti yoniso ummujjanto⁶ nivattitvā Upālītherassa attano pavattim ācikkhitvā tena vuttavidhinā āpattito vuṭṭahitvā silam pākatikam katvā vipassanam paṭṭhapetvā na cirasseva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁷—

“Akkantañca padam disvā, cakkālāṅkārahūsitam.

Padenānupadam yanto, Vipassissa Mahesino.

1. Devaloke (Sī)

2. Vividhakammakaraṇam (Ka)

3. Supatīṭṭhitam (Ka)

4. Parissanto (Sī)

5. Sakam (Sī, Ka)

6. Upapajjanto (Sī)

7. Khu 3. 231 phiṭṭhe.

Koraṇḍaṃ pupphitaṃ disvā, samūlaṃ pūjitaṃ mayā.

Haṭṭho haṭṭhena cittena, avandiṃ padamuttamaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Sattapaññāsakappamhi, eko vītamalo ahuṃ.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhaṃ anubhavanto attano pubbabhāgapaṭipattiyā saddhiṃ ariyadhammādhigamanadīpaniṃ “**yathāpi bhaddo ājañño, khalitvā patitīṭṭhati**”ti gāthaṃ abhāsi.

45. Tattha **khalitvā**ti pakkhalitvā. **Patitīṭṭhati**ti patitīṭṭhahati, punadeva yathāṭṭhāne tiṭṭhati. **Evanti** yathā bhaddo usabhājānīyo bhāraṃ vahanto parissamappatto visamaṭṭhānaṃ āgamma ekavāraṃ pakkhalitvā patito na tattakena dhuraṃ chaḍḍeti, thāmajava¹parakkamasampannatāya pana khalitvāpi patitīṭṭhati, attano sabhāveneva ṭhatvā bhāraṃ vahati, evaṃ kilesaparissamappatto kiriyāparādhena khalitvā taṃ khalitaṃ thāmaṃvīriyasampattitāya² paṭipākatikaṃ katvā maggasammādiṭṭhiyā **dassanasampannaṃ**, tato eva **Sammāsambuddhassa** savanante ariyāya jātiyā jātatāya **sāvakaṃ**, tassa ure vāyāmajanitābhijātītāya³ orasaṃ puttaṃ bhaddājānīyasadisakiccatāya ājānīyanti ca maṃ dhāretha upadhārethāti attho.

Ramaṇīyavihārittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Thāmaṃvīriya (Sī)

2. Thāmaṃvīriyasampattiyā (Sī)

3. Ure vāsamaṃjanīti tāyābhijātītāya (Sī)

6. Samiddhittheragāthāvaṇṇanā

Saddhāyāham pabbajitoti āyasmato Samiddhittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha puññāni upacinanto ito catunavute kappe Siddhattham Bhagavantam passitvā pasannamānaso savaṇṇāni pupphāni kaṇṇikabaddhāni gahetvā pūjesi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparam puññāni katvā sugatīyeva parivattento imasmim Buddhuppāde Rājagahe kulagehe nibbatti. Tassa jātakālato¹ paṭṭhāya tam kulam dhanadhaññādīhi vaḍḍhi, attabhāvo cassa abhirūpo dassanīyo guṇavā, iti vibhavasamiddhiyā ca guṇasamiddhiyā ca **Samiddhī**veva paññāyittha. So Bimbisārasamāgame Buddhānubhāvam disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā bhāvanāya yuttappayutto viharanto Bhagavati Tapodārāme viharante ekadivasam evam cintesi “lābhā vata me Satthā Arahānam Sammāsambuddho, svākkhāte cāham dhammavinaye pabbajito, sabrahmacārī ca me sīlavanto kalyāṇadhammā”ti. Tassevam cintentassa ulāram pītisomanassam udapādi. Tam asahanto māro pāpimā therassa avidūre mahantam bheravasaddamakāsi, pathaviyā undriyanakālo viya ahosi. Thero Bhagavato tamattham ārocesi. Bhagavā “māro tuyham vicakkhukammāya ceteti, gaccha bhikkhu tattha acintetvā viharāhi”ti āha. Thero tattha gantvā viharanto na cirasseva vipassanam ussukkāpetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Kaṇikāramva jotantam, nisinnam pabbatantare.

Obhāsentaṃ disā sabbā, Siddhattham narasārathim.

Dhanum advejjham katvāna, usum sannayha’ham tadā³.

Puppham savaṇṇam chetvāna, Buddhassa abhiropayim.

Catunnavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalam.

Ekapaññāsito kappe, eko āsim Jutindharo.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- katam Buddhassa sāsanam”ti.

1. Jātadivasato (Sī)

2. Khu 3. 230 piṭṭhe.

3. Sandhāyāham tadā (Sī)

Arahattaṃ pana patvā tattheva viharantassa therassa khīṇāsavabhāvaṃ ajānanto purimanayeneva māro mahantaṃ bheravasaddaṃ akāsi. Taṃ sutvā thero abhīto acchambhī “tādisānaṃ mārānaṃ satampi sahasampi mayhaṃ lomampi na kampetī”ti aññaṃ byākaronto “**saddhāyāhaṃ pabbajito**”ti gāthaṃ abhāsi.

46. Tattha **saddhāyāti** dhammacchandasaṃmuṭṭhānāya kammaphalasaddhāya ceva ratanattayasaddhāya ca. **Ahanti** attānaṃ niddisati¹. **Pabbajitoti** upagato². **Agārasmāti** gehato gharāvāsato vā. **Anagāriyanti** pabbajjaṃ, sā hi yaṃkiñci kasivāṇijjādikammaṃ ‘agārassa hitaṃ’ti agāriyaṃ nāma, tadabhāvato “anagāriyā”ti vuccati. **Sati paññā ca me vuḍḍhāti** saraṇalakkhaṇā sati, pajānalakkhaṇā paññāti ime dhammā vipassanākkhaṇato³ paṭṭhāya maggapaṭipāṭiyā yāva arahattā me vuḍḍhā vaḍḍhitā, na dāni vaḍḍhetabbā atthi, satipaññā vepullappattāti dasseti. **Cittaṅca susamāhanti** aṭṭhasamāpattivaseṇa ceva lokuttarasamādhivasena⁴ ca cittaṃ me suṭṭhu samāhitaṃ, na dāni tassa samādhātappaṃ atthi, samādhi vepullappattoti dasseti. Tasmā **kāmaṃ karassu rūpānīti** pāpima maṃ uddissa yāni kānici vippakārāni yathārucciṃ karohi, tehi pana **neva maṃ byādhayissasi** mama sarīrakampanamattampi kātuṃ na sakkhissasi, kuto cittaññathattaṃ. Tasmā tava kiriyā appaṭicchitapahenakaṃ viya na kiñci atthaṃ sādheti, kevalaṃ tava cittavighātamattaphalāti thero Māraṃ tajjesi. Taṃ sutvā māro “jānāti maṃ samaṇo”ti tatthevantaradhāyi.

Samiddhittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Ujjayattheragāthāvaṇṇanā

Namo te buddha vīratthūti āyasmato Ujjayattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto ito dvānavute kappe Tissaṃ Bhagavantaṃ passivā pasannaṃānaso kaṇikārapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammaṇa

1. Uddisati (Sī)

3. Vipassanālakkaṇato (Bahūsu)

2. Pabbajjaṃ upagato (Ka)

4. ...dhammādivaseṇa (Sī)

devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe aññatarassa Sottiyabrāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Ujjayotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā tattha sāraṃ apassanto upanissayasampattiyā codiyamāno Veḷuvanāṃ gantvā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā cariyānukūlaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā araññe viharanto vipassanaṃ vaḍḍhetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Kaṇikāraṃ pupphitaṃ disvā, ocinitvānaṃ tadā.

Tissassa abhiropesiṃ, oghatiṇṇassa tādino.

Dvenavute ito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Pañcatiṃ se ito kappe, aruṇapāṇīti² vissuto.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthu santikaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisīditvā Bhagavato thomaṇākārena aññaṃ byākaronto “**namo te Buddha vīratthū**”ti gāthaṃ abhāsi.

47. Tattha **namoti** paṇāmakittanaṃ. **Teti** paṇāmakiriyāya sampadānakittanaṃ, tuyhanti attho. **Buddha vīrāti** ca Bhagavato ālapanāṃ. Bhagavā hi yathā abhiññeyyādi-bhedassa atthassa abhiññeyyādibhedena sayambhūñāṇena anavaśesato Buddhattā “Buddho”ti vuccati. Evaṃ pañcannampi mārānaṃ abhippamaddanavasena padahantena mahatā vīriyena samannāgatattā “Vīro”ti vuccati. **Atthūti** hotu, tassa “namo”ti iminā sambandho. **Vippamuttosi sabbadhīti** sabbehi kilesehi sabbasmim ca saṅkhāragate vippamutto visamyutto asi bhavasi, na tayā kiñci avippamuttaṃ nāma atthi, yatohaṃ **tuyhāpadāne viharaṃ, viharāmi anāsavoti** tuyhaṃ tava apadāne ovāde gatamagge paṭipatticariyāya viharaṃ

1. Khu 3. 227 piṭṭhe.

2. Aruṇabaloti (Si)

yathāsatti yathābalaṃ paṭipajjanto kāmāsavādīnaṃ catunnampi āsavānaṃ
suppahīnattā anāsavo viharāmi, tādissassa namo te Buddha vīratthūti.

Ujjayattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sañjayattheragāthāvaṇṇanā

Yato ahanti āyasmato Sañjayattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi
purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ
upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle mahati pūge saṃkittivasena¹ vatthum
saṃgharivā² ratanattayaṃ uddissa puññaṃ karonto sayam daliddo hutvā
nesaṃ gaṇādīnaṃ³ puññakiriyaṃ byāvaṭṭo ahoṣi. Kālena kālaṃ
Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā vanditvā pasannamānaso bhikkhūnañca taṃ
taṃ veyyāvaccam akāsi. So tena puññakamma devaloke nibbatto
aparāparaṃ puññaṃ katvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde
Rājagahe vibhavasampannassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti **Sañjajo**
nāma nāmena, so vayappatto brahmāyupokkharasāti-ādike abhiññāte
brāhmaṇe sāsane abhippasanne disvā sañjātappasādo Satthāraṃ upasaṅkami.
Tassa Satthā dhammaṃ desesi. So dhammaṃ sutvā sotāpanno ahoṣi.
Aparabhāge pabbaji. Pabbajanto ca khuraggeyeva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena
vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Vipassissa Bhagavato, mahāpūgagaṇo ahu.

Veyyāvaccakaro āsim, sabbakiccesu vāvaṭṭo.

Deyyadhammo ca me natthi, Sugatassa Mahesino.

Avandim Satthuno pāde, vippasannena cetasā.

Ekanavutito kappe, veyyāvaccam akāsaham.

Duggatim nābhijānāmi, veyyāvaccassidaṃ phalaṃ.

1. Mahatīsu parisāsu kittivasena (Sī)

3. Janasaṅgahaṇādīvasena (Sī)

2. Saṃharitvā (Sī)

4. Khu 3. 152 piṭṭhe.

Ito ca aṭṭhame kappe, rājā āsim̐ sucintito.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham̐ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan̐”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā aññam̐ byākaronto “**yato aham̐ pabbajito**”ti gātham̐ abhāsi.

48. Tattha **yato aham̐ pabbajitoti** yato pabhuti yato paṭṭhāya aham̐ pabbajito. Pabbajitakālato paṭṭhāya **nābhijānāmi saṅkappam̐, anariyam̐ dosasam̐hitanti** rāgādidosasam̐hitam̐, tato eva anariyam̐ nihīnam̐, ariyehi vā anaraṇīyatāya anariyehi araṇīyatāya ca anariyam̐ pāpakam̐ ārammaṇe abhūtaguṇādisaṅkappanato “saṅkappo”ti laddhanāmam̐ kāmavitakkādimiticchāvitakkam̐ uppāditam̐ nābhijānāmīti, “khuraggeyeva mayā arahattam̐ pattan̐”ti aññam̐ byākāsi.

Sañjayattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Rāmaṇeyyakattheragāthāvaṇṇanā

Cihacihābhinaditeti āyasmato Rāmaṇeyyakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam̐ patto Bhagavantam̐ disvā pasannamānaso pupphehi pūjam̐ akāsi. So tena puññakammena devaloke nibbato aparāparam̐ puññāni katvā sugatīsu eva parivattento imasmim̐ Buddhuppāde Sāvattiyam̐ ibbhakule¹ nibbattitvā vayappatto Jetavanapaṭiggahaṇe² sañjātappasādo pabbajitvā cariyānukūlam̐ kammaṭṭhānam̐ gahetvā araṇṇe viharati. Tassa attano sampattiyā pabbajitasāruppāya ca³ paṭipattiyā pāsādikabhāvato **Rāmaṇeyyakotveva** samaññā ahoṣi. Athekadivasam̐ māro theram̐ bhimsāpetukāmo bheravasaddam̐ akāsi. Tam̐ sutvā thero

1. Iddhe kule (Sī) 2. Jetavanapaṭiggahaṇakāle (Sī) 3. Pabbajitasāruppāyeva (Ka)

thirapakatitāya tena asantasanto “māro ayan”ti ñatvā tattha anādaraṃ dassento “**cihacihābhinadite**”ti gātham abhāsi.

49. Tattha **cihacihābhinadite**ti cihacihāti abhiñham pavattasaddatāya “cihacihā”ti laddhanāmānaṃ vaṭṭakānaṃ abhinādanimittam, viravahetūti attho. **Sippikābhirutehi cāti** sippikā vuccanti devakā paranāmakā gelañña chātakisadārakākārā sākhamigā. “Mahākalandakā”ti keci, sippikānaṃ abhirutehi mahāvirahehi, hetumhi cetam karaṇavacanaṃ, tamhetūti attho. **Na me tam phandati cittanti** mama cittam na phandati na cavati¹. Idam vuttam hoti—imasmiṃ arañña viravahetu sippikābhirutahetu viya pāpima tava vissarakaraṇahetu mama cittam kammaṭṭhānato na paripatāṭi. Tattha kāraṇamāha “**ekattanirataṃ hi me**”ti. **Hi**-saddo hetu-attho, yasmā mama cittam gaṇasaṅgaṇikam pahāya ekatte ekābhāve, bahiddhā vā vikkhepam pahāya ekatte ekaggatāya, ekatte ekasabhāve vā nibbāne nirataṃ abhirataṃ, tasmā kammaṭṭhānato na phandati na cavatīti, imam kira gātham vadanto eva therō vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **apadāne**²—

“Suvaṇṇavaṇṇo Bhagavā, sataraṃsī patāpavā.
Caṅkamaṇaṃ samārūḷho, mettacitto Sikhīsabho.

Pasannacitto sumano, vanditvā ñāṇamuttamaṃ.
Minelapuppham paggayha, Buddhassa abhiropayim.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayim.
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddha³ pūjāyidaṃ phalaṃ.

Ekūnatimsakappamhi, Sumeghaghananāmako⁴.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Ayameva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahoṣi.

Rāmaṇeyyakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Na calati (Sī)

3. Puppha (Sī)

2. Khu 3. 227 piṭṭhe.

4. Sumeghayaanāmako (Sī)

10. Vimalattheragāthāvaṇṇanā

Dharaṇī ca siṅcati vāti āyasmato Vimalattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle saṅkhadhamanakule nibbattitvā viññutaṃ patto tasmim sippe nipphattiṃ gato ekadivasaṃ Vipassiṃ Bhagavantaṃ passitvā pasannamānaso saṅkha-dhamanena pūjaṃ katvā tato paṭṭhāya kālena kālaṃ Satthu upaṭṭhānaṃ akāsi. So tena puññakamma devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle “anāgate me vimalo visuddho kāyo hotū”ti Bodhirukkhaṃ gandhodakehi nhāpesi, cetiyaṅgaṇabodhiyaṅgaṇesu āsanāni¹ dhovāpesi, bhikkhūnampi kiliṭṭhe samaṇaparikkhāre dhovāpesi.

So tato cavitvā devesu ca manussesu ca parivattento imasmim Buddhuppāde Rājagahe ibbhakule² nibbatti. Tassa mātukucchiyaṃ vasantassa nikkhamantassa ca kāyo pittasemhādīhi asaṃkiliṭṭho padumapalāse udakabindu viya alaggo pacchimabhavikabodisattassa viya suvisuddho ahosi, tenassa **Vimalot**veva nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto Rājagahappavesane Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā Kosalaraṭṭhe pabbataguhāyaṃ viharati. Athekadivasaṃ cātuddīpika³ mahāmegho sakalaṃ cakkavālagabbhaṃ pattharivā pāvassi. Vivaṭṭaṭṭhāyimihi Buddhānaṃ cakkavattīnaṃca dharamānakāle eva kira evaṃ vassati. Ghammapariḷāha⁴vūpasamato utusappāyalābhena therassa cittaṃ samāhitaṃ ahosi ekaggaṃ. So samāhitacitto tāvadeva vipassanaṃ usukkāpetvā maggapaṭipāṭiyā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Vipassissa Bhagavato, ahosiṃ saṅkhadhammako.

Niccupaṭṭhānayuttomhi, Sugatassa Mahesino.

Upaṭṭhānaphalaṃ passa, Lokanāthassa tādino.

Saṭṭhi tūriyasahassāni, parivārenti maṃ sadā.

1. Āsanādīni (Sī)

2. Iddhe kule (Sī)

3. Cātuddīpaka (Sī)

4. Sabbapariḷāha (Sī)

5. Khu 3. 152 piṭṭhādīsu.

Ekanavutito kappe, upaṭṭhahim mahā-isim.
 Duggatim nābhijānāmi, upaṭṭhānassidaṃ phalaṃ.
 Catuvīse ito kappe, mahānigghosanāmakā.
 Soḷasāsimsu rājāno, cakkavattī mahabbalā.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā katakiccatāya tuṭṭhamānaso udānaṃ udānento
 “**dharaṇī ca siṅcati vāti, māluto**”ti gāthaṃ abhāsi.

50. Tattha **dharaṇī**ti pathavī, sā hi sakalaṃ dharādharmaṃ dhāretīti
 “dharaṇī”ti vuccati. **Siṅcatī**ti samantato nabhaṃ pūretvā abhippavassato
 mahāmeghassa vuṭṭhidhārāhi siṅcati. **Vāti māluto**
 udakaphusitasammissatāya sītalo vāto vāyati. **Vijjutā carati nabheti** tattha
 tattha gajjatā gaḷagaḷāyatā mahāmeghato niccharantiyo sateratā ākāse ito
 cito ca vicaranti. **Upasamanti vitakkā**ti utusappāyasiddhena
 samathavipassanādhigamena pubbhāge tadaṅgādivasena vūpasantā hutvā
 kāmavitakkādayo sabbepi nava mahāvitakkā ariyamaggādhigamena
 upasamanti, anavasesato samucchijjantīti. Vattamānasamīpatāya
 ariyamaggakkhaṇaṃ vattamānaṃ katvā vadati. Atītatthe vā etaṃ
 paccuppannavacanaṃ. **Cittaṃ susamāhitaṃ mamā**ti tato eva
 lokuttarasamādhinā mama cittaṃ suṭṭhu samāhitaṃ, na dāni tassa
 samādhāne kiñci kātabbaṃ atthīti thero aññaṃ byākāsi.

Vimalattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Chatṭhavagga

1. Godhikādicatuttheragāthāvaṇṇanā

Vassati devoti-ādikā catasso Godhiko, Subāhu, Valliyo, Uttiyoti imesaṃ catunnaṃ therānaṃ gāthā¹. Kā uppatti? Imepi purimabuddhesu katādhikārā tattha tattha bhave puññāni upacinantā ito catunavute kappe Siddhatthassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patvā aññamaññaṃ saḥāyā hutvā vicariṃsu. Tesu eko Siddhatthaṃ Bhagavantaṃ piṇḍāya carantaṃ disvā kaṭacchubhikkhaṃ adāsi. Dutiyo pasannacitto hutvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā añjalim paggaṇhi. Tatiyo pasannacitto ekena pupphahatthena Bhagavantaṃ pūjesi. Catuttho sumanapupphehi pūjamakāsi. Evaṃ te Satthari cittaṃ pasādetvā pasutena tena puññakamma devaloke nibbattitvā puna aparāparaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā saḥāyakā hutvā sāsane pabbajitvā samaṇadhammaṃ katvā amhākaṃ Bhagavato kāle Pāvāyaṃ catunnaṃ Mallarājānaṃ puttā hutvā nibbattiṃsu. Tesāṃ **Godhiko, Subāhu, Valliyo, Uttiyoti** nāmāni akaṃsu. Aññamaññaṃ piyasahāyā² ahesuṃ. Te kenacideva karaṇīyena Kapilavatthuṃ agamaṃsu. Tasmim ca samaye Satthā Kapilavatthuṃ gantvā Nigrodhārāme vasanto yamakapāṭihāriyaṃ dassetvā Sudhodanappamukkhe Sakyarājāno dāsesi. Tadā tepi cattāro Mallarājaputtā paṭihāriyaṃ disvā laddhappasādā pabbajitvā vipassanākammaṃ karontā na cirasseva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, āhutīnaṃ paṭiggahaṃ.
Pavarā abhinikkhantaṃ, vanā nibbanamāgataṃ.

Kaṭacchubhikkhaṃ pādāsim, Siddhatthassa Mahesino.
Paññāya upasantassa, mahāvīrassa tādino.

Padenā’ nupadā’yantaṃ, nibbāpente mahājanaṃ.
Uḷārā vitti me jātā, Buddhē ādiccabandhune.

1. Gāthāyo (Sī)

2. Sucisahāyākā (Ka)

3. Khu 3. 154 piṭṭhādīsu.

Catunnavutito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, bhikkhādānassidaṃ phalaṃ.
 Sattāsītimhito kappe, Mahāreṇusanāmakā.
 Sattaratanasampannā, sattete cakkavattino.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Godhiko thero.

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, nisabhājāniyaṃ yathā.
 Tidhāpabhinnaṃ mātaṅgaṃ, Kuñjaraṃva Mahesinaṃ.
 Obhāsentaṃ disā sabbā, Uḷurājaṃva pūritaṃ.
 Rathiyaṃ paṭipajjantaṃ, Lokajetṭhaṃ apassahaṃ.
 Ñāṇe cittaṃ pasādetvā, paggahetvāna añjaliṃ.
 Pasannacitto sumano, Siddhatthamabhivādayiṃ.
 Catunnavutito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, ñāṇasaññāyidaṃ phalaṃ.
 Tesattatimhito kappe, soḷasāsuraṃ naruttamaṃ.
 Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Subāhutthero.

“Tivarāyaṃ nivāsīhaṃ, ahosiṃ mālikaṃ tadā.
 Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, Siddhatthaṃ lokapūjitaṃ.
 Pasannacitto sumano, pupphahatthamadāsahaṃ.
 Yattha yatthu’papajjāmi, tassa kammaṃ vāhasā.
 Anubhomi phalaṃ iṭṭhaṃ, pubbe sukataṃmattano.
 Parikkhitto sumallehi, pupphadānassidaṃ phalaṃ.
 Catunnavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, pupphapūjāyidaṃ phalaṃ.

Catunnavutupādāya, ṭhapetvā vattamānakam.
 Pañcarājasatā tatta, najjasamasanāmakā.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Valliyo thero.

“Siddhatthassa Bhagavato, jātipupphamadāsaham.
 Pādesu satta pupphāni, hāseno’kiritāni me.
 Tena kammenaham ajja, abhibhomi narāmare.
 Dhāremi antimam deham, Sammāsambuddhasāsane.
 Catunnavutito kappe, yam pupphamabhiropayim.
 Duggatim nābhijānāmi, pupphapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Samantagandhanāmāsum, terasa cakkavattino.
 Ito pañcamake kappe, cāturantā janādhipā.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Uttiyo thero.

Arahattaṃ pana patvā ime cattāropi therā loke pākaṭā paññātā
 rājarājamahāmattehi¹ sakkatā garukatā hutvā araññe saheva viharanti.
 Athekadā rājā Bimbisāro te cattāro there Rājagaham upagate upasaṅkamtivā
 vanditvā temāsam vassāvāsathāya nimantetvā tesam pāṭiyekkam kuṭikāyo
 kāretvā satisammosena na chādesi. Therā acchannāsu kuṭikāsu viharanti.
 Vassakāle devo na vassati. Rājā “kim nu kho kāraṇam devo na vassati”ti
 cinto tam kāraṇam ñatvā tā kuṭikāyo chādāpetvā mattikākamam
 cittakammaṇca kārapetvā kuṭikāmaham karonto mahato bhikkhusamghassa
 dānam adāsi. Therā rañño anukampāya kuṭikāyo pavisitvā mettāsamāpattiyo
 samāpajjimsu. Athuttarapācīnadisato mahāmegho

1. Maccehi (Sī)

uṭṭhahitvā therānaṃ samāpattito vuṭṭhānakkhaṇeyeva vassituṃ ārabhi. Tesu Godhikatthero samāpattito vuṭṭhāya saha meghagajjitena—

51. “Vassati devo yathā sugītaṃ,
Channā me kuṭīkā sukhā nivātā.
Cittaṃ susamāhitañca mayhaṃ,
Atha ce patthayasi pavassa devā”ti—

imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha **vassatī**ti siñcati vuṭṭhidhāraṃ paveccati. **Devoti** megho. **Yathā sugītanti** sundaragītaṃ viya gajjantoti adhippāyo. Megho hi vassanakāle satapaṭalasaḥassapaṭalo uṭṭhahitvā thanayanto vijjutā nicchārentova sobhati, na kevalo. Tasmā siniddhamadhuragambhīranigghoso¹ vassati devoti dasseti. Tena saddato anupapīlitaṃ āha “**channā me kuṭīkā sukhā nivātā**”ti. Yathā na devo vassati, evaṃ tiṇādīhi chādītā ayaṃ me kuṭīkā, tena vuṭṭhivassena anupapīlitaṃ āha. Paribhogasukhassa utusappāya-utusukhassa ca sabbhāvato sukhā. Phusitaggaḷapihitavātapānatāhi vātaparissayarahitā. Ubhayenapi āvāsasappāyavasena anupapīlitaṃ āha. **Cittaṃ susamāhitañca mayhanti** cittañca mama suṭṭhu samāhitaṃ anuttarasamādhinā nibbānārammaṇe suṭṭhu appitaṃ, etena abbhantaraparissayābhāvato appossukkataṃ dasseti. **Atha ce patthayasīti** atha idāni patthayasi ce, yadi icchasi. **Pavassāti** siñca udakaṃ pagghara vuṭṭhidhāraṃ pavecca. **Devāti** meghaṃ ālapati.

Godhikattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Subāhuttheragāthāvaṇṇanā

52. Itarehi vuttagāthāsu tatiyapade eva viseso. Tattha Subāhunā vuttagāthāyaṃ **cittaṃ susamāhitañca kāyeti** mama cittaṃ karajakāye kāyagatāsati bhāvanāvasena suṭṭhu samāhitaṃ sammadeva appitaṃ. Ayaṃ hi thero kāyagatāsati bhāvanāvasena paṭiladdhajhānaṃ

1. Nigghosova (Sī)

pādakaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Taṃ sandhāyāha
“cittaṃ susamāhitaṇca kāye”ti.

Subāhuttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Valliyattheragāthāvaṇṇanā

53. Valliyattheragāthāyaṃ **tassaṃ viharāmi appamattoti** tassaṃ
kuṭikāyaṃ appamādapaṭipattiyā matthakaṃ pāpitattā appamatto
ariyavihārūpasamhitena dībbavihārādisamhitena¹ ca iriyāpathavihārena
viharāmi, attabhāvaṃ pavattemīti vuttaṃ hoti.

Valliyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Uttiyattheragāthāvaṇṇanā

54. Uttiyattherena vuttagāthāyaṃ **adutiyo**ti asahāyo, kilesasaṅgaṇikāya
gaṇasaṅgaṇikāya ca virahitoti attho.

Uttiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catunnaṃ therānaṃ gāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Añjanavaniyattheragāthāvaṇṇanā

Āsandiṃ kuṭikaṃ katvāti āyasmato Añjanavaniyattherassa gāthā. Kā
uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Sudassano nāma Mālākāro
hutvā sumanapupphehi Bhagavantaṃ pūjetvā aññampi tattha tattha bahum
puññaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato sāsane
pabbajitvā samaṇadhammaṃ akāsi. Atha imasmim Buddhuppāde Vesāliyaṃ
Vajjirājakule nibbattitvā tassa vayappattakāle Vajjiraṭṭhe avuṭṭhibhayaṃ
byādhibhayaṃ amanussabhayanti tīṇi bhayāni

1. Sahitena (Sī)

uppajjimsu. Tam sabbam Ratanasuttavaṇṇanāyaṃ¹ vuttanayena vedittabbam. Bhagavati pana Vesālīm pavitthe bhayesu ca vūpasantesu Sattu dhammadesanāya sambahulānaṃ devamanussānaṃ dhammābhisamaye ca jāte ayaṃ rājakumāro Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbaji. Yathā cāyaṃ, evaṃ anantaraṃ vuccamānā cattāropi janā. Tepi hi imassa saḥāyabhūtā Licchavirājakumārā evaṃ imināva nīharena pabbajimsu. Kassapasambuddhakālepi saḥāyā² hutvā iminā saheva pabbajitvā samaṇadhammaṃ akaṃsu, Padumuttarassapi Bhagavato pādamūle kusalabijaropanādiṃ akaṃsūti. Tatthāyaṃ katapubbakicco Sākete Añjanavane susānaṭṭhāne vasanto upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya manussehi chaḍḍitaṃ jīṇṇakaṃ āsandiṃ labhitvā taṃ catūsu pāsānesu ṭhapetvā upari tiriyaṅca tiṇādīhi chādetvā dvāraṃ yojetvā vassaṃ upagato. Paṭhamamāseyeva ghaṭento vāyamanto arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Sudassanoti nāmena, Mālākāro ahaṃ tadā.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, Lokajeṭṭhaṃ narāsabhaṃ.

Jātipupphaṃ gahetvāna, pūjayiṃ Padumuttaraṃ.
Visuddhacakkhu sumano, dibbacakkhuṃ samajjhagaṃ.

Etissā pupphapūjāya, cittassa paṇidhīhi ca.
Kappānaṃ satahassaṃ, duggatiṃ nupapajjahaṃ.

Soḷasāsimsu rājāno, devuttarasanāmakā.
Chattiṃsamhi ito kappe, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento samāpattito vuṭṭhāya yathāladdhaṃ sampattiṃ paccavekkhitvā pītivegena udānento “**āsandiṃ kuṭikaṃ katvā**”ti gāthaṃ abhāsi.

55. Tattha **āsandiṃ kuṭikaṃ katvā**ti āsandi nāma dīghapādakaṃ caturassapīṭhaṃ⁴, āyataṃ caturassampi atthiyeva, yattha nisīditumeva sakkā, na

1. Khuddakapāṭha-Ṭṭha 135; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 265 piṭṭhesu.

2. Kassapabuddhakāle piyasahāyā (Sī)

3. Khu 3. 156 piṭṭhe.

4. Caturassaṃ mañcapīṭhaṃ (Sī)

nipajjitum, tam āsandiṃ kuṭikaṃ katvā vāsathāya heṭṭhā vuttanayena kuṭikaṃ katvā yathā tatha nisinnassa utuparissayābhāvena sukkena samaṇadhammaṃ kātuṃ sakkā, evaṃ kuṭikaṃ katvā. Etena paramukkaṃsagataṃ senāsane¹ attano appicchataṃ santuṭṭhiṃca² dasseti. Vuttampi cetaṃ Dhammasenāpatinā—

“Pallaṅkena nisinnassa, jaṇṇukenābhivassati.

Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti³.

Apare “āsandikuṭikaṃ”ti pāṭham vātvā “āsandippamaṇaṃ kuṭikaṃ katvā”ti attham vadanti. Aññe pana “āsananisajjādigate manusse uddissa mañcakassa upari katakuṭikā āsandī nāma, tam āsandiṃ kuṭikaṃ katvā”ti attham vadanti. **Oggayhāti** ogāhetvā anupavisitvā. **Añjanam vananti** evaṃnāmakam vanam, añjanavaṇṇapupphabhāvato hi añjanā vuccanti valliyo, tabbahulatāya tam vanam “añjanavanam”ti nāmam labhi. Apare pana “añjanā nāma mahāgacchā”ti vadanti, tam Añjanavanam oggayha āsandikam kuṭikaṃ katvā **tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanananti** vihāratā mayāti vacanaseseneva yojanā. Idameva ca therassa aññābyākaraṇam ahoṣīti.

Añjanavanīyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Kuṭivihārittheragāthāvaṇṇanā

Ko kuṭikāyanti āyasmato Kuṭivihārittherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato ākāseṇa gacchantassa “udakadānam dassāmi”ti sītalam udakam gahetvā pītisomanassajāto uddhammukho hutvā ukkhipi. Satthā tassa ajjhāsayaṃ ṇatvā pasādasamvaddhanattham ākāse ṭhitova sampañcchi. So tena anappakam pītisomanassam paṭisamvedesi. Sesam Añjanavanīyattherassa vatthumhi vuttasadisameva. Ayam pana viseso—ayam kira vuttanayena pabbajitvā katapubbakicco vipassanam anuyuñjanto sayam khettasamīpena gacchanto deve phusāyante khettapālakassa puññam tiṇakuṭim disvā pavisitvā tatha tiṇasanthārake

1. Senāsanaṃ (Sī) 2. Santuṭṭhataṇṇa (Sī) 3. Khu 2. 344; Khu 11. 348 piṭṭhesu.

nisīdi. Nidinnamattova utusappāyaṃ labhitvā vipassanaṃ usukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, gacchantaṃ anilañjase.
Ghatāsaṇaṃva² jalitaṃ, ādittaṃva hutāsaṇaṃ.

Pāṇinā udakaṃ gayha, ākāse ukkhipiṃ ahaṃ.
Sampaṭicchi mahāvīro, Buddha Kāruṇiko isi.

Antalikkhe ṭhito Satthā, Padumuttaraṇāmakō.
Mama saṅkappamaññāya, imā gāthā³ abhāsatha.

Iminā dakadānena⁴, pīti-uppādanena ca.
Kappasatasahassampi, duggatiṃ nupapajjati.

Tena kammaṇa dvipadinda, Lokajeṭṭha narāsabha.
Pattomhi acalaṃ ṭhānaṃ, hitvā jayaparājayaṃ.

Sahassarājanāmena, tayo te cakkavattino.
Pañcasatṭhikappasate, cāturaṇṭā janādhipā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā there tattha nisinne Khettaṇṭhalako āgantvā “ko kuṭṭikāyaṇ”ti āha. Taṃ sutvā there “bhikkhu kuṭṭikāyaṇ”ti-ādimāha. Tayidaṃ Khettaṇṭhalassa therassa ca vacanaṃ ekajjhaṃ katvā—

56. “Ko kuṭṭikāyaṇ, bhikkhu kuṭṭikāyaṇ,
Vītarāgo susamāhitacitto.
Evaṃ jānāhi āvuso,
Amoghā te kuṭṭikā katā”ti—

tathārūpena saṅgītiṃ āropitaṃ.

Tattha **ko kuṭṭikāyaṇti** “imissaṃ kuṭṭikāyaṇ ko nisinno”ti Khettaṇṭhalassa pucchāvachanaṃ. Tassa **bhikkhu kuṭṭikāyaṇti** therassa paṭivachanaḍānaṃ. Atha naṃ attano anuttaradakkhiṇeyyabhāvato⁵ taṃ kuṭṭiparibhogaṃ

1. Khu 3. 157 piṭṭhe.

2. Yathāsīnaṃva (Sī)

3. Imaṃ gāthaṃ (Sī)

4. Iminodakadānena (Sī)

5. Anuttaradakkhiṇeyyabhāvabhūtaṃ (Sī)

anumodāpetvā uḷāraṃ tameva puññaṃ¹ patiṭṭhāpetuṃ “**vītarāgo**”ti-ādi vuttaṃ. Tassattho—eko bhinnakilesa **bhikkhu** te **kuṭikāyaṃ** nisinno, tato eva so aggamaggena sabbaso samucchinnarāgatāya **vītarāgo** anuttarasamādhinā nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā suṭṭhu samāhitacittatāya **susamāhitacitto**, imañca atthaṃ **āvuso** Khettpāla yathāhaṃ vadāmi, **evaṃ jānāhi** saddaha adhimuccassu². **Amoghā te kuṭikā katā** tayā³ katā kuṭikā amoghā avañjhā saphalā sa-udrayā, yasmā arahatā khīṇāsavena paribhuttā. Sace tvaṃ anumodasi, taṃ te bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyāti.

Taṃ sutvā Khettpālo “lābhā vata me, suladdhaṃ vata me, yassa me kuṭikāyaṃ ediso ayyo pavisitvā nisīdati”ti pasannacitto anumodanto aṭṭhāsi. Imaṃ pana tesaṃ kathāsallāpaṃ Bhagavā dibbāya sotadhātuyā sutvā anumodanañcassa ñatvā tambhāvininī sampattiṃ vibhāvento Khettpālaṃ imāhi gāthāhi ajjhabhāsi—

“Vihāsi kuṭiyaṃ bhikkhu, santacitto anāsavo.

Tena kammavipākena, devindo tvaṃ bhavissasi.

Chattimsakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissasi.

Catuttimsakkhattuṃ⁴ cakkavattī, rājā raṭṭhe bhavissasi.

Ratanakuṭi nāma⁵ Paccekabuddho, vītarāgo bhavissasi”ti.

Kuṭikāyaṃ laddhavisessatā pana therassa tato pabhuti **Kuṭivihārī**veva samaññā udapādi. Ayameva ca therassa aññābyākaraṇagāthāpi ahoṣīti.

Kuṭivihārītheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Uḷāratame puññe (Sī)

2. Adhimuccassu (Sī)

3. Ayaṃ tayā (Sī)

4. Chattimsakkhattuṃ (Sī)

5. Ratanakuṭiko (Sī)

7. Dutiyakuṭivihārittheragāthāvaṇṇanā

Ayamāhu purāṇiyāti āyasmato Kuṭivihārittherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato pasannamānaso pariāhakāle naḷavilīvehi viracitaṃ bījanim adāsi. Taṃ Sattā anumodanagāthāya sampahaṃsesi. Sesam yadetta vattabbaṃ, taṃ Añjanavaniyattheravatthumhi vuttasadisameva. Ayaṃ pana viseso—ayaṃ kira vuttanayena pabbajitvā aññatarāya purāṇakuṭikāya viharanto samaṇadhammaṃ acintetvā “ayaṃ kuṭikā jīṇṇā, aññaṃ kuṭikaṃ kātuṃ vaṭṭati”ti navakammavasena cittaṃ uppādesi. Tassa atthakāmā devatā samvegajananatthaṃ imam uttānobhāsaṃ gambhīratthaṃ “**ayamāhū**”ti gāthamāha.

57. Tattha **ayanti** āsannapaccakkhavacanaṃ¹. **Āhūti** ahoṣīti attho. Gāthāsukhatthaṃ hi dīghaṃ katvā vuttaṃ. **Purāṇiyā**ti purātanī addhagatā². **Aññaṃ patthayase navam kuṭinti** imissā kuṭiyā purāṇabhāvena jīṇṇatāya ito aññaṃ idāni nibbattanīyatāya navam kuṭim patthayase patthesi āsīsasi³. Sabbena sabbaṃ pana **āsam kuṭiyā virājaya** purāṇiyam viya navāyampi kuṭiyam āsam taṇhaṃ appekkaṃ virājehi, sabbaso tattha virattacitto hohi. Kasmā? Yasmā **dukkhā bhikkhu puna navā** nāma **kuṭi** bhikkhu puna idāni nibbattiyamānā dukkhāvahattā dukkhā, tasmā aññaṃ navam dukkhaṃ anuppādentō yathānibbattāyam purāṇiyamyeva kuṭiyam ṭhatvā attanā kattabbaṃ karohīti. Ayaṃ hettha adhippāyo—tvaṃ bhikkhu “ayaṃ purāṇī⁴ tiṇakuṭikā jīṇṇā”ti aññaṃ navam tiṇakuṭikaṃ kātuṃ icchasi, na samaṇadhammaṃ, evam icchantō pana bhāvanāya ananuyuñjanaena punabbhavābhiniṇṇatīyā anativattanato āyatim attabhāvakuṭimpi patthento kātuṃ icchantoyeva nāma hoti. Sā pana navā tiṇakuṭi viya karaṇadukkheṇa tato bhiyyopi jarāmarāṇasokaparidevādidukkhasaṃsaṭṭhatāya dukkhā, tasmā tiṇakuṭiyam viya attabhāvakuṭiyam āsam apekkaṃ virājaya sabbaso tattha virattacitto hohi, evam te vaṭṭadukkhaṃ na bhavissatīti. Devatāya ca vacanaṃ sutvā thero samvegajāto vipassanaṃ paṭṭhapetvā ghaṭento vāyamanto na cirasseva arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

1. Āsanne paccakkhavacanaṃ (Sī)

2. Addham gatā (Sī)

3. Patthayasi āsaṃsasi (Sī)

4. Purāṇiyā (Ka)

5. Khu 3. 157 piṭṭhādīsu.

“Padumuttarabuddhassa, Lokajeṭṭhassa tādino.
 Tiṇatthare nisinnassa, upasantassa tādino.
 Naḷamālaṃ gahetvāna, bandhitvā bījanim ahaṃ.
 Buddhassa upanāmesim, dvipadindassa tādino.
 Paṭiggahetvā sabbaññū, bījanim Lokanāyako.
 Mama saṅkappamaññāya, imaṃ gātham abhāsatha.
 Yathā me kāyo nibbāti, pariḷāho na vijjati.
 Tatheva tividhaggīhi, cittaṃ tava vimuccatu.
 Sabbe devā samāgacchuṃ, ye keci vananissitā.
 Sossāma Buddhavacanaṃ, hāsayantam ca dāyakaṃ.
 Nisinno Bhagavā tattha, devasaṅghapurakkhato.
 Dāyakaṃ sampahaṃsento, imā gāthā abhāsatha.
 Iminā bījanidānena, cittassa paṇidhīhi ca.
 Subbato nāma nāmena, cakkavattī bhavissati.
 Tena kammāvasesena, sukkamūlena codito.
 Māluto nāma nāmena, cakkavattī bhavissati.
 Iminā bījanidānena, sammānavipulena ca.
 Kappasatasahassampi, duggatiṃ nupapajjati.
 Taṃsakappasahassamhi, subbatā aṭṭhatimsa te.
 Ekūnatimsasahassee, aṭṭha mālutanāmakā.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Arahathe pana paṭiṭṭhito “ayaṃ me arahattappattiyā aṅkusabhūtā”ti
 tameva gātham paccudāhāsi. Sāyeva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahoṣi.
 Kuṭi-ovādena laddhavisessattā cassa **Kuṭivihārī**veva samaññā ahoṣīti.

Dutiya kuṭivihārithheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Ramaṇīyakuṭikattheragāthavaṇṇanā

Ramaṇīyā me kuṭikāti āyasmato Ramaṇīyakuṭikattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kusalabījaropanam katvā devamanussesu saṃsaranto ito aṭṭhārasakappasatamatthake Atthadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto Buddhāraham āsanam Bhagavato adāsi. Pupphehi ca Bhagavantam pūjetvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā padakkhiṇam katvā pakkāmi. Sesam Añjanavanīyattherassa vatthumhi vuttasadisameva. Ayaṃ pana viseso—ayaṃ kira vuttanayena pabbajitvā katapubbakicco Vajjiraṭṭhe aññatarasmim gāmakāvāse kuṭikāyaṃ viharati, sā hoti Kuṭikā abhirūpā dassanīyā pāsādikā suparikammakatabhittibhūmikā ārāmapokkharanīrāmaṇeyyādisampannā muttājālasadisavālikākiṇṇabhūmibhāgā therassa ca vattasampannatāya susammaṭṭhaṅgaṇatādīnā bhīyoso mattāya ramaṇīyatarā hutvā tiṭṭhati. So tattha viharanto vipassanam paṭṭhapetvā na cirasseva arahatte patiṭṭhāsi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Kānanam vanamoggayha, appasaddam nirākulam.
Sihāsanam mayā dinnam, Atthadassissa tādino.

Mālāhattham gahetvāna, katvā ca nam padakkhiṇam.
Sathhāram payirupāsivā, pakkāmiṃ uttarā mukho.

Tena kamma dvīpadinda, Lokajetṭha narāsabha.
Sannibbāpemi attānam, bhavā sabbe samūhatā.

Aṭṭhārasakappasate, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, sihāsanassidaṃ phalam.

Ito sattakappasate, sannibbāpakakhattiyo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Arahattam pana patvā there tattha viharante Kuṭikāya ramaṇīyabhāvato vihārapekkhakā manussā tato tato āgantvā kuṭim

1. Khu 3. 158 piṭṭhādīsu.

passanti. Athekadivasam katipayā dhuttajātikā itthiyo tattha gatā Kuṭikāya ramaṇīyabhāvaṃ disvā “ettha vasanto ayam samaṇo siyā amhehi ākaḍḍhanīyahadayo”ti adhippāyena “ramaṇīyam vo bhante vasanaṭṭhānam, mayampi ramaṇīyarūpā paṭhamayobbane ṭhitā”ti vatvā itthikuttādīni dassetum ārabhimsu. Thero attano vītarāgabhāvaṃ pakāsento “**ramaṇīyā me Kuṭikā, saddhādeyyā manoramā**”ti gātham abhāsi.

58. Tattha **ramaṇīyā me Kuṭikā**ti “ramaṇīyā te bhante Kuṭikā”ti yaṃ tumhehi vuttam, taṃ saccam. Ayam mama vasanakuṭikā ramaṇīyā manuñṇarūpā, sā ca kho **saddhādeyyā** “evarūpāya manāpaṃ katvā pabbajitānaṃ dinnāya idam nāma phalaṃ hotī”ti kammaphalāni saddahitvā saddhāya dhammacchandena dātabbattā saddhādeyyā, na dhanena¹ nibbattitā. Sayaṅca tathādinnāni saddhādeyyāni passantānaṃ paribhuñjantānaṅca mano rametīti **manoramā**. Saddhādeyyattā eva hi manoramā, saddhādīhi deyyadhammaṃ sakkaccaṃ abhisankharitvā denti, saddhādeyyaṅca paribhuñjantā sappurisā dāyakassa avisamvādanatthampi payogāsayasampannā honti, na tumhehi cintitākārena payogāsayavipannāti adhippāyo. **Na me attho kumārīhī**ti yasmā sabbaso kāmehi vinivattitamānaso aham, tasmā na me attho kumārīhi. Kappiyakārakakammavasenapi hi mādisānaṃ itthīhi payojanaṃ nāma natthi, pageva rāgavasena, tasmā na me attho kumārīhīti. Kumārīggahaṇaṃ cettha upalakkhaṇaṃ daṭṭhabbam. Mādisassa nāma santike evaṃ paṭipajjāhīti ayuttakārīnihi yāva aparaddhaṅca tumhehi samānajjhāsayā-naṃ purato ayam kiriyā sobheyyāti dassento āha “**yesam attho tahim gacchatha nāriyo**”ti. Tattha **yesanti** kāmesu avītarāgānaṃ. **Atthoti** payojanaṃ. **Tahinti** tattha tesam santikaṃ. **Nāriyoti** ālapanam. Taṃ sutvā itthiyo maṅkubhūtā pattakkhandhā āgatamaggeneva gatā. Ettha ca² “na me attho kumārīhī”ti kāmehi anattikabhāvavacaneneva therena arahattaṃ byākatanti daṭṭhabbam.

Ramaṇīyakuṭikattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Saddhādeyyena dhanena (Sī, Ka)

2. Evaṃ pana (Sī)

9. Kosalavihārittheragāthāvaṇṇanā

Saddhāyāham pabbajitoti āyasmato Kosalavihārittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kusalabījam ropetvā taṃ taṃ puññaṃ akāsi. Sesam Añjanavaniyattheravatthusadisameva. Ayamā pana viseso—ayamā kira vuttanayena pabbajitvā katapubbakicco Kosalaraṭṭhe aññatarasmim gāme ekaṃ upāsakakulam nissāya araññe viharati, taṃ so upāsako rukkhamaṇe vasantaṃ dīsvā kuṭikaṃ kāretvā adāsi. Thero kuṭikāyam viharanto āvāsasappāyena samādhānam labhitvā vipassanam usukkāpetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Himavantassāvidūre, vasāmi paṇṇasanthare.
 Ghāsesu gedhamāpanno, seyyasīlo caham tadā.
 Khaṇantālulukalambāni², biḷālitakkalāni ca.
 Kolaṃ bhallātakam billam, āhatvā³ paṭiyāditam.
 Padumuttaro Lokavidū, āhutīnam paṭiggaho.
 Mama saṅkappamaññāya, āgacchi mama santikam.
 Upāgataṃ mahānāgam, devadevam narāsabham.
 Biḷālim paggahetvāna, pattamhi okirim aham.
 Paribhuñji mahāvīro, tosayanto mamam tadā.
 Paribhuñjitvāna sabbaññū, imam gātham abhāsatha.
 Sakam cittaṃ pasādetvā, biḷālim me adā tuvam.
 Kappānam satahassam, duggatim nupapajjasi.
 Carimam vattate mayham⁴, bhavā sabbe samūhatā.
 Dhāremi antimam deham, Sammāsambuddhasāsane.
 Catupaññāsito kappe, sumekhaliya⁵savhayo.
 Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

1. Khu 3. 159 piṭṭhādīsu.

2. Vanamālulukalambāni (Sī), khaṇantālukaḷappāni (Ka)

3. Āhantā (Ka)

4. Tava me āsi (Sī)

5. Sumelaya (Sī)

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhappaṭisaṃvedanena
uppannapītivegena udānento “**saddhāyāhaṃ pabbajito**”ti gāthaṃ abhāsi.

59. Tattha **saddhāyāti** Bhagavato Vesāliṃ upagamane ānubhāvaṃ disvā
“ekantaniyyānikaṃ idaṃ sāsanaṃ, tasmā addhā imāya paṭipattiyā
jarāmaṇato muccissāmi”ti uppannasaddhāvasena **pabbajito** pabbajjaṃ
upagato. **Araññe me kuṭikā katāti** tassā pabbajjāya anurūpavasena araññe
vasato me kuṭikā katā, pabbajjānurūpaṃ araññako hutvā vūpakaṭṭho
vihārāmīti dasseti. Tenāha “**appamatto ca ātāpī, sampajāno patissato**”ti.
Araññāvāsāladdhena¹ kāyavivekena jāgariyaṃ anuyuñjanto tattha satiyā
avippavāsesena **appamatto**, āradbhavīriyatāya **ātāpī**,
pubbabhāgiyasatisampajāññapāriyā vipassanaṃ vaḍḍhetvā
arahattādhigamena paññāsativepullappattiyā² accantameva **sampajāno**
patissato tihārāmīti attho. Appamattabhāvādikittane cassa idameva
aññābyākaraṇaṃ ahosi, Kosalaraṭṭhe ciranivāsibhāvena pana **Kosalavihārīti**
samaññā jātāti.

Kosalavihārītheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sīvalittheragāthāvaṇṇanā

Te me ijjhimsu saṅkappāti āyasmato Sīvalittherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayampi Padumuttarassa Bhagavato kāle heṭṭhā vuttanayena vihāraṃ gantvā
parisapariyante ṭhito dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ
lābhīnaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā “mayāpi anāgate evarūpena bhavituṃ
vaṭṭati”ti Dasabalaṃ nimantetvā sattāhaṃ Satthu bhikkhusaṃghassa ca
mahādānaṃ datvā “Bhagavā ahaṃ iminā adhikārakammaṃ añaṃ
sampattiṃ na patthemī, anāgate pana ekabuddhassa sāsane ahampi tumhehi
so etadagge ṭhapitabhikkhu viya lābhīnaṃ aggo bhavēyyaṃ”ti patthanaṃ
akāsi. Satthā anantarāyaṃ disvā “ayaṃ te patthanaṃ anāgate
Gotamabuddhassa santike samijjhissati”ti byākāritvā pakkāmi.

1. Araññāvāsena laddhena (Sī)

2. Arahattādhigamanapaññāya sativepullappattiyā (Sī)

sopi kulaputto yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto Vipassībuddhakāle Bandhumatīnagarato avidūre ekasmiṃ gāmake paṭisandhiṃ gaṇhi. Tasmīṃ samaye Bandhumatīnagaravāsino raññā saddhiṃ sākacchitvā Dasabalassa dānaṃ denti. Te ekadivasam sabbeva ekato hutvā dānaṃ dentā “kiṃ nu kho amhākaṃ dānamukhe¹ natthī”ti²madhuñca guḷadadhiñca³ na addasaṃsu. Te “yato kutoci āharissāmā”ti janapadato nagarapavisanamagge⁴ purisaṃ ṭhapesuṃ. Tadā esa kulaputto attano gāmato guḷadadhivāraṃ⁵ gahetvā “kiñciveva āharissāmī”ti nagaraṃ gacchanto “mukhaṃ dhovitvā dhotahatthapādo pavissāmī”ti phāsukaṭṭhānaṃ olokento naṅgalasīsamattaṃ nimmakkhikaṃ daṇḍakamadhuṃ disvā “puññaṃ me idaṃ uppannaṃ”ti gahetvā nagaraṃ pāvīsi. Nāgarehi ṭhapitapuriso taṃ disvā “bho purisa kassimaṃ āharasī”ti pucchi. Na kassaci sāmi, vikkiṇitum pana me idaṃ ābhatanti. Tena hi bho⁶ idaṃ kahāpaṇaṃ gahetvā etaṃ madhuñca guḷadadhiñca dehīti. So cintesi “idaṃ na bahumūlaṃ, ayañca ekappahāreṇeva bahum deti, vīmaṃsitum vaṭṭati”ti. Tato naṃ “nāhaṃ ekena kahāpaṇena demī”ti āha. Yadi evaṃ dve gahetvā dehīti. Dvīhipi na demīti. Etenupāyena vaḍḍhetvā sahaṃsaṃ pāpuṇi.

So cintesi “atīvaḍḍhitum na vaṭṭati, hotu tāva iminā kattabbakiccaṃ pucchissāmī”ti. Atha naṃ āha “idaṃ na bahum agghanakaṃ, tvañca bahum desi, kena kammena idaṃ gaṇhāsī”ti. “Idha bho nagaravāsino raññā saddhiṃ paṭivirujjhivā Vipassīdasabalassa dānaṃ dentā idaṃ dvayaṃ dānamukhe apassantā pariyesanti, sace idaṃ dvayaṃ na labhissanti, nāgarānaṃ parājayo bhavissati, tasmā sahaṃsaṃ katvā⁷ gaṇhāmīti. Kiṃ panetaṃ nāgarānameva vaṭṭati, aññesaṃ dātum na vaṭṭatīti. Yassa kassaci dātum avāritametanti⁸. Atthi pana koci nāgarānaṃ dāne ekadivasam sahaṃsaṃ dātāti. Natthi sammāti. Imesaṃ pana dvinnaṃ sahaṃsagghanakabhāvaṃ jānāsīti. Āma jānāmīti. Tena hi gaccha, nāgarānaṃ ācikkha “eko puriso imāni dve mūlena na deti, sahattheneva dātukāmo, tumhe imesaṃ dvinnaṃ

1. Dānamahe (Sī) 2. Am-Ṭṭha 1. 191 piṭṭhe. 3. Madhuñca guḷañca dadhiñca (Sī)
 4. Nagaraṃ pavisanamagge pana (Sī) 5. Guḷaṃ ca dadhivāraṃ (Sī)
 6. Tena hi me (Sī) 7. Datvā (Sī) 8. Pavāritametanti (Sī)

kāraṇā nibbitakkā hothā”ti, tvaṃ pana me imasmiṃ dānamukhe jeṭṭhakabhāvassa kāyasakkhī hohīti. So paribbayatthaṃ gahitamāsakena pañcakaṭukam gahetvā cuṇṇam katvā dadhito kañjiyam gahetvā tattha madhupaṭalam piḷetvā pañcakaṭukacuṇṇena yojetvā ekasmiṃ paduminipatte pakkhipitvā taṃ samvidahitvā ādāya Dasabalassa avidūraṭṭhāne nisīdi mahājanena āhariyamānassa sakkārassa avidūre attano pattavāraṃ olokayamāno, so okāsam ñatvā Satthu santikam gantvā Bhagavā ayaṃ uppannaduggatapaṇṇākāro, imaṃ me anukampaṃ paṭicca paṭiggaṇhathāti. Satthā tassa anukampaṃ paṭicca Catumahārājadattiyena selamayapattena taṃ paṭiggahetvā yathā aṭṭhasaṭṭhiyā bhikkhusatasahassassa diyyamānaṃ na khīyati, evaṃ adhiṭṭhāsi. So kulaputto niṭṭhitabhattakiccaṃ Bhagavantam abhivādetvā ekamantaṃ ṭhito āha “diṭṭho me Bhagavā ajja Bandhumatīnagaravāsikehi tumhākaṃ sakkāro āhariyamāno, ahampi imassa kamma nissandena nibbattanibbattabhava lābhaggayasaggappatto bhavyeyyaṃ”ti¹. Satthā “evaṃ hotu kulaputtā”ti vatvā tassa ca nagaravāsīnaṃ² bhattānumodanaṃ katvā pakkākāmi.

Sopi kulaputto yāvajīvaṃ kusalam katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Suppavāsāya rājadhītāya kucchimhi paṭisandhim gaṇhi. Paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya sāyam pātaṇca³ paṇṇākārasatāni sakaṭenādāya Suppavāsāya⁴ upaniyanti. Atha naṃ puñṇavīmaṃsanatthaṃ⁵ hatthena bījapacchimaṃ phusāpenanti. Ekekabījato salākasatampi salākasahassampi niggacchati. Ekekakarīsakhette paṇṇāsampi saṭṭhipi sakaṭappamaṇāni uppajjanti. Koṭṭhe pūraṇakālepi koṭṭhadvāraṃ hatthena phusāpenti. Rājadhītāya puñṇena gaṇhantānaṃ gahitagahitaṭṭhānaṃ puna pūrati⁶. Paripuṇṇabhattabhājanatopi “rājadhītāya puñṇaṃ”ti vatvā yassa kassaci dentā naṃ yāva na ukkaḍḍhanti⁷, na tāva bhattaṃ khīyati, dārake kucchigateyeva sattavassāni atikkamimsu.

1. Am-Ṭṭha 1. 192 piṭṭhe.

2. Nagaravāsīno (Sī)

3. Sāyam pātaṃ pañca pañca (Sī), māsam māsam pañca... (Ka)

4. Natthi (Ka)

5. Athassā taṃ puñṇam vīmaṃsanatthaṃ (Sī)

6. Gahitagahitaṭṭhānaṃ pana na khīyati, puna pūrateve (Sī)

7. Dentānaṃ yāva na sakkonti (Sī), dentā yāva na uṭṭhanti (Ka)

Gabbhe pana paripakke sattāhaṃ mahādukkhaṃ anubhosi. Sā sāmikaṃ āmantetvā “pure maraṇā jīvamānāva dānaṃ dassāmi”ti Satthu santikaṃ pesesi “gaccha¹ imaṃ pavattim Satthu ārocetvā Satthāraṃ nimantehi, yañca Satthā vadeti, taṃ sādhukaṃ upalakkhetvā āgantvā mayhaṃ kathehi”ti. So gantvā tassā sāsanaṃ Bhagavato ārocesi. Satthā “sukhinī hotu Suppavāsā Koliyadhītā arogā, arogaṃ puttaṃ vijāyatū”ti² āha. Rājā taṃ sutvā Bhagavantaṃ abhivādetvā attano gāmābhimukho pāyāsi. Tassa pure āgamanāyeva Suppavāsāya kucchito dhamakaraṇā udakaṃ viya gabbho nikkhami, parivāretvā nisinnajano assumukhova hasituṃ āradddho, tuṭṭhapahaṭṭho mahājano rañño sāsanaṃ ārocetuṃ agamāsi.

Rājā tesaṃ āgamaṇaṃ disvāva “Dasabalena kathitakathā nipphannā bhavissati maññe”ti cintesi. So āgantvā Satthu sāsanaṃ rājadhītāya ārocesi. Rājadhītā tayā nimantitaṃ jīvitabhattameva maṅgalabhattaṃ bhavissati, gaccha sattāhaṃ Dasabalaṃ nimantehīti. Rājā tathā akāsi. Sattāhaṃ Buddhappamukhassa saṃghassa mahādānaṃ pavattayimsu. Dārako sabbesaṃ nātīnaṃ santattaṃ cittaṃ nibbāpento jātoti **Sivalidārakot**vevassa nāmaṃ akaṃsu. So sattavassāni gabbhe vasitattā jātakālato paṭṭhāya sabbakammakkhamo ahosi. Dhammasenāpati Sāriputto sattame divase tena saddhiṃ kathāsallāpaṃ akāsi. Satthāpi Dhammapade gāthaṃ abhāsi—

“Yo’maṃ palipathaṃ duggaṃ, saṃsāraṃ mohamaccagā.

Tiṇṇo pāraṅgato jhāyī, anejo akathaṃkathī.

Anupādāya nibbuto, tamahaṃ brūmi brāhmaṇaṃ”ti³.

Atha naṃ thero evamāha “kiṃ pana tayā evarūpaṃ dukkharāsiṃ anubhavivā pabbajituṃ na vaṭṭatī”ti. Labhamāno pabbajeyyaṃ bhanteti. Suppavāsā naṃ dārakaṃ therena saddhiṃ kathentaṃ disvā “kiṃ nu kho me putto Dhammasenāpatinā saddhiṃ kathetī”ti therāṃ upasaṅkamtivā pucchi “mayhaṃ putto tumhehi saddhiṃ kiṃ katheti bhante”ti. Attanā anubhūtaṃ gabbhavāsadukkhaṃ kathetvā “tumhehi anuññāto pabbajissāmi”ti vadatīti.

1. Gaccha sāmi (Sī)

2. Khu 1. 94 piṭṭhe.

3. Khu 1. 72 piṭṭhe Dhammapade.

sādhu bhante pabbājetha nanti, thero taṃ vihāraṃ netvā tacapañcakakammaṭṭhānaṃ datvā pabbājento “Sīvali na tuyhaṃ aññena ovādena kammaṃ atthi, tayā satta vassāni anubhūta dukkhameva paccavekkhāhi”ti. Bhante pabbājanameva tumhākaṃ bhāro, yaṃ pana mayā kātum sakkā, tamahaṃ jānissāmīti. So pana paṭhamakesavaṭṭiyā ohāraṇakkhaṇeyeva sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi, dutiyāya ohāraṇakkhaṇe sakadāgāmiphale, tatiyāya anāgāmiphale sabbesaṃyeva pana kesānaṃ oropanañca arahattasacchikiriyā ca apacchā apurimā ahoṣi. Tassa pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhusaṃghassa cattāro paccayā yāvaticchakaṃ uppajjanti. Evaṃ ettha vatthu samuṭṭhitam.

Aparabhāge Satthā Sāvattim āgamāsi. Thero Satthāraṃ abhivādetvā “bhante mayhaṃ puññaṃ vīmaṃsissāmi, pañca me bhikkhusatāni dethā”ti āha. Gaṇha Sīlavalīti. So pañcasate bhikkhū gehetvā Himavantābhimukhaṃ gacchanto aṭṭvimaggaṃ gacchati, tassa paṭhamaṃ diṭṭhanigrodhe¹ adhivatthā devatā sattadivasāni dānaṃ adāsi. Iti so—

“Nigrodhaṃ paṭhamaṃ passi, dutiyaṃ Paṇḍavapabbataṃ.
Tatiyaṃ Aciravatiyaṃ, catutthaṃ varasāgaram.

Pañcamaṃ Himavantaṃ so, chaṭṭhaṃ Chaddantupāgami.
Sattamaṃ Gandhamādanaṃ, aṭṭhamaṃ atha Revatan”ti.

Sabbaṭṭhānesu satta satta divasāneva dānaṃ adāsu. Gandhamādanapabbate pana Nāgadattadevarājā nāma sattasu divasesu ekadivase khīraṇḍapātāṃ adāsi, ekadivase sappiṇḍapātāṃ. Bhikkhusaṃgho āha “imassa devarāṇo neva dhenuyo dūyhamānā paññāyanti, na dadhinimmathanaṃ, kuto te devarāja idaṃ uppajjati”ti. “Bhante Kassapadasabalassa kāle khīrasalākabhaddānassetāṃ phalaṃ”ti devarājā āha. Aparabhāge Satthā Khadiravaniyarevatassa paccuggamaṃ aṭṭhuppattaṃ katvā therāṃ attano sāsane lābhaggayasaggappattānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi.

Evaṃ lābhaggayasaggappattassa pana imassa therassa arahattappattim ekacce ācariyā evaṃ vadanti “heṭṭhā vuttanayena Dhammasenāpatinā ovāde dinne

1. Nigrodhe (Si)

‘yaṃ mayā kātuṃ sakkā, tamahaṃ jānissāmi’¹ti pabbajitvā
vipassanākammaṭṭhānaṃ gahetvā taṃ divasaṃyeva aññatarāṃ vivittaṃ
kuṭikaṃ disvā taṃ pavisitvā mātukucchismiṃ satta vassāni attanā
anubhūtaṃ dukkhaṃ anussaritvā tadanusārena atītānāgate tassa
avekkhantassa ādittā viya tayo bhavā upaṭṭhahimsu. Ñāṇassa paripākaṃ
gatattā vipassanāvīthiṃ otari, tāvadeva maggappaṭipāṭiyā sabbepi āsave
khepento arahattaṃ pāpuṇī”²ti. Ubhayathāpi therassa arahattappattiyeva
pakāsītā. Thero pana pabhinnapaṭisambhido chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ
Apadāne¹—

“Varuṇo nāma nāmena, devarājā² ahaṃ tadā.
Upaṭṭhahesiṃ Sambuddhaṃ, sayoggabalavāhano.
Nibbute Lokanāthamhi, Atthadassīnaruttame.
Tūriyaṃ sabbamādāya, agamaṃ bodhimuttamaṃ.
Vāditena ca naccena, sammatāḷasamāhito.
Sammukhā viya Sambuddhaṃ, upaṭṭhiṃ bodhimuttamaṃ.
Upaṭṭhahitvā taṃ bodhiṃ, dharaṇīruhapādapaṃ.
Pallaṅkaṃ ābhujitvāna, tattha kālaṅkato ahaṃ.
Sakakammābhiraddhohaṃ, pasanno bodhimuttame.
Tena cittappasādena, nimmānaṃ upapajjahaṃ.
Saṭṭhitūriyasahassāni, parivārenti maṃ sadā.
Manussesu ca deveṣu, vattamānaṃ bhavābhava.
Tividhaggī nibbutā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
Dhāremi antimaṃ dehaṃ, Sammāsambuddhasāsane.
Subāhū nāma nāmena, catuttaṃsā’su khattiyā.
Sattaratanasampannā, pañcakappasate ito.
Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”²ti.

1. Khu 3. 163 piṭṭhādīsu.

2. Ekarājā (Sī)

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhapaṭisaṃvedanena pītivegena udānento “te me ijjhimsu saṅkappā”ti gātham abhāsi.

60. Tattha te me ijjhimsu saṅkappā, yadattho pāvisim kuṭim,
vijjāvimuttiṃ pacesanti ye pubbe mayā kāmasaṅkappādīnam
samucchedakarā¹ nekkhammasaṅkappādayo abhipatthitāyeva ()² “kadā nu
khvāhaṃ tadāyatanam³ upasampajja viharissāmi, yadariyā etarahi
upasampajja viharanti”ti, vimuttādhippāyasaññitā vimuttiṃ uddissa
saṅkappā manorathā abhiṅhaso appamattā yadattho yaṃpayojano yesaṃ
nipphādanattham kuṭim suññāgāram vipassitum pāvisim tisso vijjā
phalavimuttiṃ ca pacesanto gavesanto, te me ijjhimsu te sabbeva idāni
mayham ijjhimsu samijjhimsu, nipphannakusalasaṅkappo
paripuṇṇamanoratho jātoti attho. Tesam samiddhabhāvaṃ dassetuṃ
“mānānusayamujjahan”ti vuttaṃ. Yasmā mānānusayamujjahan pajahim
samucchindiṃ, tasmā te me saṅkappā ijjhimsūti yojanā. Mānānusaye hi
pahīne appahīno nāma anusayo natthi, arahattañca adhigatameva hotīti
mānānusayappahānam yathāvuttasaṅkappasamiddhiyā kāraṇam katvā
vuttaṃ.

Sīvalittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Chaṭṭhavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sattamavagga

1. Vappattheragāthāvaṇṇanā

Passati passoti āyasmato Vappattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira
Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbattitvā
viññutaṃ patto “asuko ca asuko ca thero Satthu paṭhamam
dhammapaṭiggāhakā ahesun”ti thomanam sutvā Bhagavantam
upasaṅkamitvā patthanam paṭṭhapesi “ahampi Bhagavā anāgate tādisassa
Sammāsambuddhassa paṭhamam dhammapaṭiggāhakānam aññataro
bhaveyyan”ti,

1. Samucchedaka (Sī)

2. Mayham (sabbattha)

3. Mahantāyatanam (Sī)

Satthu santike saraṇagamaṇaṅca pavedesi. So yāvajīvaṃ puññāni katvā tato cuto devamanussesuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kapilavatthusmim Vāseṭṭhassa nāma brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Vappotissa** nāmaṃ ahosi. So Asitena isinā “Siddhatthakumāro Sabbaññū bhavissati”ti byākato Koṇḍaññappamukhehi brāhmaṇaputtehi saddhim gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā “tasmiṃ sabbaññutaṃ patte tassa santike dhammaṃ sutvā amataṃ pāpuṇissāmī”ti Uruvelāyaṃ viharantaṃ¹ mahāsattaṃ chabbassāni padhānaṃ padahantaṃ upaṭṭhahitvā oḷārikāhāraparibhogena nibbijitvā isipatanaṃ gato. Abhisambujjhivā Satthārā sattasattāhāni vītināmetvā Isipatanaṃ gantvā Dhammacakke pavattite pāṭipadadivase sotāpattiphale patiṭṭhito pañcamiyaṃ pakkhassa Aññāsikoṇḍaññādīhi saddhim arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Ubhinnaṃ devarājūnaṃ, saṅgāmo samupaṭṭhito³.

Ahosi samupabyūḷho, mahāghoso avattatha.

Padumuttaro Lokavidū, āhutaṇaṃ paṭiggaho.

Antalikkhe ṭhito Satthā, saṃvejesi mahājanaṃ.

Sabbe devā attamaṇā, nikkhittakavacāvudhā.

Sambuddhaṃ abhivādetvā, ekaggā’simsu tāvade.

Mayhaṃ saṅkappamaññāya, vācāsabhi’ mudīrayi.

Anukampako Lokavidū, nibbāpesi mahājanaṃ.

Paduṭṭhacitto manujo, ekapāṇaṃ viheṭṭhayaṃ.

Tena cittappadosena, apāyaṃ upapajjati.

Saṅgāmasīse nāgova, bahū pāṇe viheṭṭhayaṃ.

Nibbāpetha sakaṃ cittaṃ, mā haññittho punappunaṃ.

Dvinnampi yakkharājūnaṃ, senā sā vimhitā ahu.

Saraṇaṅca upāgacchum, Lokajeṭṭhaṃ sutādinaṃ.

Saññāpetvāna janataṃ, padamuddhari cakkhumā.

Pekkhamaṇo va devehi, pakkāmi uttarā mukho.

1. Viharanto (Sī)

2. Khu 3. 162 piṭṭhādīsu.

3. Saṅgāme paccupaṭṭhite (Sī)

Paṭhamam saraṇam gacchim, dvipadindassa tādino.

Kappānam satahassam, duggatim nupapajjam.

Mahāduṇḍubhināmā ca, soḷasāsum rathesabhā.

Timsakappasahassamhi, rājāno cakkavattino.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattam pana patvā attanā paṭiladdhasampattim paccavekkhaṇamukhena Satthu guṇamahantataṃ paccavekkhitvā “idisam nāma Sattāram bāhulikādivādena samudācarimha. Aho puthujjanabhāvo nāma andhakaṇo acakkhakaṇo, ariyabhāvoyeva cakkhakaṇo”ti dassento “**passati passo**”ti gātham abhāsi.

61. Tattha **passati passoti** passati sammādiṭṭhiyā dhamme aviparitam jānāti bujhatīti passo, dassanasampanno ariyo, so **passantam** aviparītadassāvim “ayam aviparītadassāvī”ti passati paññācakkhunā dhammādhammaṃ yathāsabhāvato jānāti. Na kevalam passantameva, atha kho **apassantañca** passati, yo paññācakkhuvirahito dhamme yathāsabhāvato na passati, tampi apassantam puthujjanam “andho vatāyam bhavam acakkhuko”ti attano paññācakkhunā passati. **Apassanto apassantam, passantañca na passatīti** apassanto paññācakkhuraḥito andhabālo tādisam andhabālam ayam dhammādhammaṃ yathāsabhāvato na passatīti yathā apassantam na passati na jānāti, evam attano paññācakkhunā dhammādhammaṃ yathāsabhāvato passantañca paṇḍitam “ayam evamvidho”ti na passati na jānāti, tasmā ahampi pubbe dassanarahito sakalam ñeyyam hatthāmalakam viya passantam Bhagavantam apassantampi pūraṇādīm yathāsabhāvato na passim, idāni pana Buddhānubhāvena sampanno ubhayepi yathāsabhāvato passāmīti sevitabbāsevitabbesu attano aviparītaṭṭhāpattim dasseti.

Vappattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vajjiputtattheragāthāvaṇṇanā

Ekakā mayam araṇṇeti āyasmato Vajjiputtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Vipassiṃ Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso nāgapupphakesarehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde amaccakule nibbatti, **Vajjiputtotissa** nāmaṃ ahosi. So Bhagavato Vesāligamane Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā katapubbakicco kammaṭṭhānaṃ gahetvā Vesāliyaṃ avidūre aññatarasmiṃ vanasaṇḍe viharati. Tena ca samayena Vesāliyaṃ ussavo ahosi. Tattha tattha naccagītavāditaṃ pavattati, mahājano haṭṭhatuṭṭho ussavasampattiṃ paccanubhoti, taṃ sutvā so bhikkhu ayoniso ummujjanto vivekaṃ vajjamāno¹ kammaṭṭhānaṃ vissajjetvā attano anabhiratiṃ pakāsentō—

“Ekakā mayam araṇṇe viharāma,
Apaviddhamva vanasmiṃ dārukaṃ.
Etādisikāya rattiyaṃ,
Ko su nāma amhehi pāpiyo”ti—

gāthamāha.

Taṃ sutvā vanasaṇḍe adhivatthā devatā taṃ bhikkhuṃ anukampamānā “yadipi tvaṃ bhikkhu araṇṇāvāsaṃ hīḷento vadasi, vivekakāmā pana viddasuno taṃ bahu maññantiyevā”ti imamatthaṃ dassenti—

“Ekako tvaṃ araṇṇe viharasi,
Apaviddhamva vanasmiṃ dārukaṃ.
Tassa te bahukā pihayanti,
Nerayikā viya saggagāminan”ti—

gāthaṃ vatvā “kathaṃ hi nāma tvaṃ bhikkhu niyyānike Sammāsambuddhassa sāsane pabbajitvā aniyyānikaṃ vitakkaṃ vitakkessasi”ti santajjenti

1. Riccamāno (Sī)

saṁvejesi. Evaṁ so bhikkhu tāya devatāya saṁvejito kasābhihato viya bhadro assājānīyo vipassanāvīthim otarivā na cirasseva vipassanaṁ ussukkāpetvā arahattaṁ pāpuṇi. Tena vuttaṁ **Apadāne**¹—

“Suvaṇṇavaṇṇaṁ Sambuddhaṁ, sataraṁsiṁva bhāṇumaṁ.
Obhāsentam disā sabbā, uḷurājaṁva pūritaṁ.

Purakkhataṁ sāvakehi, sāgareheva medaniṁ.
Nāgaṁ paggayha reṇūhi, Vipassissābhiropayim.

Ekanavutito kappe, yaṁ reṇumabhiropayim.
Duggatiṁ nābhijānāmi, Buddha²pūjāyidaṁ phalaṁ.

Paṇṇatālīsito kappe, Reṇu nāmāsi khattiyo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṁ -pa- kataṁ Buddhassa sāsanaṁ”ti.

Arahattaṁ pana patvā “ayaṁ me arahattappattiyā aṅkuso jāto”ti attano devatāya ca vuttanayaṁ saṁkaḍḍhitvā³—

62. “Ekakā mayaṁ araṅṅe viharāma,
Apaiddhaṁva vanasmiṁ dārukaṁ.
Tassa me bahukā pihayanti,
Nerayikā viya saggagāminan”ti—

gāthaṁ abhāsi.

Tassattho—anapekkhabhāvena vane chaḍḍitadārukkhaṇḍaṁ viya yadipi **mayam ekakā** ekākino asahāyā imasmiṁ **araṅṅe viharāma**, evaṁ viharato pana **tassa me bahukā pihayanti** maṁ bahū atthakāmarūpā kulaputtā abhipatthenti “aho vatassa mayampi Vajjiputtatthero viya gharabandhanaṁ pahāya araṅṅe vihareyyamā”ti. Yathā kiṁ? **Nerayikā viya saggagāminan**, yathā nāma nerayikā attano pāpakammaṇaṁ niraye nibbattasattā saggagāminan saggūpagāminan pihayanti “aho vata mayampi nirayadukkhāṁ pahāya saggasukhāṁ paccanubhaveyyamā”ti evaṁsampadamidanti⁴ attho.

1. Khu 3. 160 piṭṭhe.

3. Saritvā (Sī)

2. Puppha (Sī)

4. Evaṁ pihayantīti (Ka)

Ettha ca attani garubahuvacanappayogassa icchitabbattā “ekakā mayam viharāmā”ti puna tassa atthassa ekattam sandhāya “tassa me”ti ekavacanappayogo kato. “Tassa me”, “saggagāminan”ti ca ubhayampi ‘pihayanti’ti padam apekkhitvā upayogathe sampadānaniddeso daṭṭhabbo. Tam abhipatthentīti ca tādise araṇṇāvāsādiguṇe abhipatthentā nāma¹ hontīti katvā vuttam². **Tassa meti vā tassa mama santike guṇeti adhippāyo.**

Vajjiputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Pakkhattheragāthāvaṇṇanā

Cutā patantiti āyasmato Pakkhattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puñṇāni karonto ito ekanavute kappe Yakkhasenāpati hutvā Vipassim Bhagavantam disvā pasannamānaso dibbavatthena pūjam akāsi. So tena puñṇakammena devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde Sakkesu Devadahanigame Sākiyarājakule nibbatti, “sammodakumāro”tissa nāmam ahoṣi. Athassa daharakāle vātarogena pādā na vahimsu³. So katipayam kālam piṭhasappi viya vicari. Tenassa **Pakkhoti** samañṇā jātā. Pacchā arogakālepi tatheva nam sañjananti, so Phagavato nāṭisamāgame pāṭihāriyam disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā katapubbakicco kammaṭṭhānam gahetvā araṇṇe viharati. Athekadivasam gāmam piṇḍāya pavisitum gacchanto antarāmagge aññatarasmim rukkhāmūle nisīdi. Tasmim ca samaye aññataro kulalo maṁsapesim ādāya ākāsena gacchati, tam bahū kulalā anupatitvā pātesum. Pātitam maṁsapesim eko kulalo aggahesi. Tam añño acchinditvā gaṇhi, tam disvā thero “yathāyam maṁsapesi, evam kāmā nāma bahusādhāraṇā bahudukkhā bahupāyāsā”ti kāmesu ādīnavam nekkhamme ca ānisaṁsam paccavekkhitvā vipassanam paṭṭhapetvā “aniccan”ti-ādīnā manasikaronto piṇḍāya caritvā

1. Abhipatthentānam abhipatthentā nāma (Sī, Ka)

2. Vuttamevāti (Sī)

3. Vayhimsu (Sī)

katabhattakicco divāṭṭhāne nisīditvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ
pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Vipassī nāma Bhagavā, Lokajetṭho narāsabho.
Aṭṭhasaṭṭhisahasseehi, pāvīsi Bandhumaṃ tadā.

Nagarā abhinikkhamma, agamaṃ dīpacetiyaṃ.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, āhutaṃ paṭiggahaṃ.

Cullāsītisahassāni², yakkhā mayhaṃ upantike.
Upaṭṭhahanti sakkaccaṃ, indaṃva tidasā gaṇā.

Bhavanā abhinikkhamma, dussaṃ paggayhahaṃ tadā.
Sirasā abhivādesiṃ, tañcā’ dāsīṃ Mahesino.

Aho Buddho aho dhammo, aho no Satthu sampadā.
Buddhassa ānubhāvena, vasudhāyaṃ pakampatha.

Tañca acchariyaṃ disvā, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ.
Buddhe cittaṃ pasādemī, dvipadindamhi tādine.

Sohaṃ cittaṃ pasādetvā, dussaṃ datvāna Satthuno.
Saraṇaṅca upāgacchiṃ, sāmacco saparijjaṇo.

Ekanavutito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ito pannarase kappe, soḷasāsūṃ suvāhanā.
Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā yadeva saṃvegavatthūṃ aṅkusaṃ³ katvā
vipassanaṃ vaḍḍhetvā aññā adhigatā, tassa saṃkittanamukhena aññaṃ
byākaronto “**cutā patantī**”ti gāthaṃ abhāsī.

63. Tattha **cutā**ti bhaṭṭhā. **Patantī**ti anupatanti. **Patitā**ti cavanavasena
bhūmiyaṃ patitā, ākāse vā sampatanavasena patitā. **Giddhā**ti gedhaṃ

1. Khu 3. 161 piṭṭhe.

2. Cūlāsītisahassāni (Sī)

3. Yadeva Saṃvegavatthu, tamaṅkusaṃ (Sī)

āpannā. **Punarāgatā**ti punadeva upagatā. **Ca**-saddo sabbattha yojetabbo. Idam vuttam hoti—patanti anupatanti ca idha kulalā, itarassa mukhato cutā ca maṁsapesi, cutā pana sā bhūmiyaṁ patitā ca, giddhā gedham āpannā sabbeva kulalā punarāgatā. Yathā cime kulalā, evaṁ saṁsāre paribbhamantā sattā ye kusaladhammato cutā, te patanti nirayādīsu, evaṁ patitā ca, sampattibhave ʒhitā tattha kāmasukhānuyogavasena kāmabhave rūpārūpabhavesu ca bhavanikantivasena¹ giddhā ca punarāgatā bhavato aparimuttattā tena tena bhavagāminā kammaena taṁ taṁ bhavasaññitaṁ dukkham āgatā eva, evambhūtā ime sattā. Mayā pana **kataṁ kiccaṁ** pariññādibhedam soḷasavidhampi kiccaṁ kataṁ, na dāni taṁ kātabbam atthi. **Rataṁ rammaṁ** ramitabbam ariyehi sabbasaṅkhatavinissaṭam nibbānam rataṁ abhirataṁ rammaṁ. Tena ca **sukhenanvāgataṁ sukham** phalasamāpattisukhena anu-āgataṁ upagataṁ accantasukham nibbānam, sukkena vā sukhāpaṭipadābhūtena vipassanāsukhena maggasukhena ca anvāgataṁ phalasukham nibbānasukhañcāti attho veditabbo.

Pakkhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Vimalakoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā

Dumavhayāya uppannoti Vimalakoṇḍaññattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṁ puññam upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle vibhavasampanne kule nibbattivā viññutaṁ patto ekadivasam Vipassim Bhagavantam mahatiyā parisāya parivutaṁ dhammam desentaṁ disvā pasannamānaso catūhi suvaṇṇapupphehi pūjesi. Bhagavā tassa pasādasamvaḍḍhanattham tathārūpaṁ iddhābhisaṅkhāram abhisaṅkhāresi, yathā suvaṇṇābhā sakalam taṁ padesaṁ ottharati². Tam disvā bhiiyoso mattāya pasannamānaso hutvā Bhagavantam vanditvā tam nimittam gahetvā attano geham gantvā Buddhārammaṇam pītim avijahanto kenaci rogena kālam katvā Tusitesu upapanno aparāparam puññāni katvā devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde

1. Jhānabhavanikantivasena (Si)

2. Tam parisam otthari (Ka)

rājānaṃ Bimbisāraṃ paṭicca Ambapāliyaṃ kucchimhi paṭisandhim gaṇhi.
 Rājā hi Bimbisāro taruṇakāle Ambapāliyaṃ rūpasampattiṃ sutvā
 sañjātābhilāso katipayamanussaparivāro aññātakavesena Vesāliṃ gantvā
 ekarattiṃ tāya saṃvāsaṃ kappesi. Tadā ayaṃ tassā kucchimhi paṭisandhim
 aggahesi. Sā ca gabbhassa paṭiṭṭhitabhāvaṃ tassa ārocesi. Rājāpi attānaṃ
 jānāpetvā dātabbayuttakaṃ datvā pakkāmi. Sā gabbhassa paripākamanvāya
 puttaṃ vijāyi, “Vimalo”tissa nāmaṃ ahosi, pacchā **Vimalakoṇḍaññoti**
 paññāyittha. So vayappatto Bhagavato Vesāligamane Buddhānubhāvaṃ
 disvā pasannamānaso pabbajitvā katapubbakicco vipassanaṃ paṭṭhapetvā na
 cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Vipassī nāma Bhagavā, Lokajetṭho narāsabho.
 Nisinno janakāyassa, desesi amataṃ padaṃ.

Tassāhaṃ dhammaṃ sutvāna, dvipadindassa tādino.
 Soṇṇapupphāni cattāri, Buddhassa abhiropayim.

Suvaṇṇacchadanaṃ āsi, yāvatā parisā tadā.
 Buddhābhā ca suvaṇṇābhā, āloko vipulo ahu.

Udaggacitto sumano, vedajāto katañjali.
 Vittisañjanano tesam², diṭṭhadhammasukhāvaho.

Āyācivāna Sambuddhaṃ, vanditvāna ca subbataṃ.
 Pāmojjaṃ janayitvāna, sakaṃ bhavanupāgamim.

Bhavane upaviṭṭhohaṃ, Buddhaseṭṭhaṃ anussarim.
 Tena cittappasādena, Tusitaṃ upapajjahaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddha³ pūjāyidaṃ phalaṃ.

Soḷasāsimsu rājāno, Nemisammatanāmakā.
 Tetālīse ito kappe, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

1. Khu 3. 164 piṭṭhādīsu.

2. Pītisañjanano ceva (Sī)

3. Puppha (Sī)

Arahattaṃ pana patvā aññāpadesena aññaṃ byākaronto
 “**dumavhayāya**”ti gāthaṃ abhāsi.

64. Tattha **dumavhayāyā**ti dumena ambena avhātabbāya, ambapāliyāti attho. Ādhāre cetam bhummaccaṇaṃ. **Uppannoti** tassā kucchiyaṃ uppanno uppajjamāno ca. **Jāto paṇḍaraketunā**ti dhavalavatthadhajattā¹ “paṇḍaraketū”ti paññātena Bimbisārarañña hetubhūtena jāto, taṃ paṭicca nibbattoti attho. **Uppannoti** vā paṭhamābhiniḍḍiddassanaṃ. Tato hi **jāto**ti abhijātidassanaṃ. Vijāyanakālato paṭṭhāya hi loke jātavohāro. Ettha ca “dumavhayāya uppanno”ti iminā attukkaṃsanabhāvaṃ apaneti, anekapatiputtānampi visesādhigamasambhavañca² dīpeti. “Jāto paṇḍaraketunā”ti iminā viññātapitikadassanaṃ paravambhanaṃ apaneti. **Ketuhā**ti mānappahāyī. Māno hi uṇṇatilakkhaṇattā ketu viyāti ketu. Tathā hi so “ketukamyatāpaccupaṭṭhāno”ti vuccati. **Ketunāyevā**ti paññāya eva. Paññā hi anavajjadhammesu accuggataṭṭhena mārasenappamaddanaṃ pubbaṅgamaṭṭhena ca ariyānaṃ dhajā nāma. Tenāha “dhammo hi isinaṃ dhajo”ti³. **Mahāketuṃ padhamsayī**ti mahāvisayatāya mahantā, seyyamānajatimānādibhedato bahavo ca mānappakārā, itare ca kilesadhammā samussitaṭṭhena ketu etassāti mahāketu, māro pāpimā. Taṃ balavidhamana⁴ visayātikkanavasena abhibhavi nibbisevanaṃ akāsīti. “Mahāketuṃ padhamsayī”ti attānaṃ paraṃ viya dassento aññāpadesena arahattaṃ byākāsi.

Vimalakoṇḍaññattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ukkhepakatavacchattheragāthāvaṇṇanā

Ukkhepakatavacchassāti āyasmato Ukkhepakatavacchattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto ito catunavute kappe Siddhatthassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthāraṃ

1. Dhavaladhajattā (Sī)

3. Saṃ 1. 468; Aṃ 1. 361; Khu 6. 148 piṭṭhesu.

2. ...sambhavañca (Ka)

4. Balaṃ viddhamsana (Sī)

uddissa māḷam¹ karontassa pūgassa² ekatthambham alabhantassa thambham datvā sahāyakiccam akāsi. So tena puññakammena devaloke nibbattivā aparāparam puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattthiyam aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Vacchotissa** gottato āgatanāmaṃ. So Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā Kosalaratṭhe gāmakāvāse vasanto āgatāgatānaṃ bhikkhūnaṃ santike dhammaṃ pariyāpuṇāti. “Ayaṃ vinayo idaṃ suttantaṃ ayaṃ abhidhammo”ti pana paricchedaṃ na jānāti. Athekadivasam āyasmantaṃ Dhammasenāpatiṃ pucchitvā yathāparicchedaṃ sabbaṃ sallakkhesi. Dhammasaṅgītiyā pubbepi piṭakādisamaññā pariyattisaddhamme vavatthitā eva, yato bhikkhūnaṃ vinayadharādivohāro. So Teṭṭhakaṃ Buddhavacanaṃ uggaṇhanto pariṇipucchanto tattha vutte rūpārūpadhamme sallakkhetvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā sammasanto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Siddhatthassa Bhagavato, mahāpūgagaṇo ahu.

Saraṇaṃ gatā ca te Buddhaṃ, saddahanti Tathāgataṃ.

Sabbe saṅgama mantetvā, māḷam¹ kubbanti Satthuno.

Ekatthambham alabhantā, vicinanti brahāvane.

Tehaṃ araññe disvāna, upagamma gaṇaṃ tadā.

Añjaliṃ paggahetvāna, paṭipucchiṃ gaṇaṃ ahaṃ.

Te me puṭṭhā viyākāmsu, sīlavanto upāsakā.

Māḷam¹ mayaṃ katthukāma, ekatthambho na labbhati.

Ekatthambham mamaṃ detha, ahaṃ dassāmi Satthuno.

Āharissāmahaṃ thambham, appossukkā bhavantu te.

Te me thambham pavecchiṃsu, pasannā tuṭṭhamānasā.

Tato paṭinivattitvā, agamaṃsu sakaṃ gharaṃ.

Aciraṃ gate pūgagaṇe, thambham ahāsahaṃ tadā.

Haṭṭho haṭṭhena cīttena, paṭhamaṃ ussapesaṃ⁴.

1. Sālam (Sī)

3. Khu 3. 61 piṭṭhādīsu.

2. Ekassa pūgassa (Sī)

4. Upapesahaṃ (Sī), ussāpemaṃ (Ka)

Tena cittappasādena, vimānaṃ upapajjahaṃ.
Ubbiddhaṃ bhavanaṃ mayhaṃ, sattabhūmaṃ samuggataṃ.

Vajjamānāsu bherīsu, paricāremahaṃ sadā.
Pañcapaññāsakappamhi, rājā āsiṃ Yasodharo.

Tatthāpi bhavanaṃ mayhaṃ, sattabhūmaṃ samuggataṃ.
Kūṭāgāvararūpetam, ekatthambhaṃ manoramaṃ.

Ekavīsaticappamhi, Udeno nāma khattiyo.
Tatrāpi bhavanaṃ mayhaṃ, sattabhūmaṃ samuggataṃ.

Yaṃ yaṃ yonu'papajjami, devattaṃ atha mānusaṃ.
Anubhomi sukhaṃ sabbaṃ, ekatthambhassidaṃ phalaṃ.

Catunnavutito kappe, yaṃ thambhamadadaṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, ekatthambhassidaṃ phalaṃ.

Kikesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā katakiccattā akilāsubhāve t̥hito attano santikaṃ upagatānaṃ gahaṭṭhapabbajitānaṃ anukampaṃ upādāya Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ vīmaṃsitvā dhammaṃ desesi. Desento ca ekadivasaṃ attānaṃ paraṃ viya katvā dassento—

65. “Ukkhepakatavacchassa, saṅkalitaṃ bahūhi vassehi.

Taṃ bhāsati gahaṭṭhānaṃ, sunisino uḷārapāmojjo”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **Ukkhepakatavacchassā**ti kata-ukkhapavacchassa, bhikkhuno santike visuṃ visuṃ uggahitaṃ Vinayapadesaṃ Suttapadesaṃ Abhidhammapadesaṃ yathāparicchedaṃ Vinayasuttābhidhammānaṃyeva upari khipitvā¹ sajjhāyanavasena tattha tattheva pakkhipitvā² t̥hitavacchenāti attho. Karaṇatthe hi idaṃ sāmivacanaṃ. **Saṅkalitaṃ bahūhi vassehī**ti bahukehi sāmivaccharehi sampiṇḍanavasena hadaye t̥hapitaṃ. “Saṅkhalitaṃ”tipi³ pāṭho, saṅkhalitaṃ⁴ viya kataṃ

1. Upaparikkhitvā (Sī)

3. T̥hapitaṃ saṅkalitaṃ, saṅkhalitanti pāṭho (Sī)

2. Parikkhipitvā (Sī)

4. Saṅkalitaṃ (Ka)

ekābaddhavasena vācuggataṃ kataṃ. Yaṃ Buddhavacananti vacanaseso. **Tanti** taṃ pariyattidhammaṃ **bhāsati** katheti. **Gahaṭṭhānanti** tesāṃ yebhuyyatāya vuttāṃ. **Sunisinnoti** tasmim̄ dhamme sammā niccalo nisinno, lābhasakkārādīm¹ apaccāsīsanto kevalaṃ vimuttāyatanasīseyeva ṭhatvā kathetīti attho. Tenāha “**uḷārapāmojjo**”ti phalasaṃpattisukhavasena dhammadesanāvāseneva ca uppanna-uḷārapāmojjoti. Vuttāṃ hetāṃ—

“Yathā yathāvuso bhikkhu yathāsutaṃ yathāpariyattaṃ dhammaṃvitthārena paresāṃ deseti. Tathā tathā so tasmim̄ dhamme labhati atthavedaṃ, labhati dhammavedaṃ, labhati dhammūpasamhitaṃ pāmojjan”ti-ādi².

Ukkhepakatavacchattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Meghiyattheragāthāvaṇṇanā

Anusāsi mahāvīroti āyasmato Meghiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave kusalabijāni ropento ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ pāpuṇi³. Tasmim̄ ca samaye Vipassī Bhagavā Buddhakiccassa pariyosānamāgamma āyusaṅkhāraṃ ossajji. Tena pathavīkampādīsu uppannesu mahājano bhīttasito ahoṣi. Atha naṃ Vessavaṇo mahārājā tamatthaṃ vibhāvetvā samassāsesi. Taṃ sutvā mahājano saṃvegappatto ahoṣi. Tatthāyaṃ kulaputto Buddhānubhāvaṃ sutvā Satthari sañjātagāravabahuṃāno uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedesi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim̄ Buddhuppāde Kapilavatthusmim̄ Sākiyarājakule nibbatti, tassa **Meghiyoti** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto Satthu santike pabbajitvā Bhagavantaṃ upaṭṭhahanto Bhagavati jālikāyaṃ viharante Kimikālāya⁴ nadiyā tīre ramaṇīyaṃ ambavanaṃ disvā tattha

1. Lābhasakkārādīni (Sī)

3. Patto (Sī)

2. Dī 3. 235 piṭṭhe thokaṃ visadisāṃ.

4. Kipillikāya (Sī)

viharitukāmo dve vāre Bhagavatā vāretvā tatiyavāraṃ vissajjito tattha gantvā micchāvitakkamakakkhikāhi khajjamāno cittasamādhim alabhitvā Satthu santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocesi. Athassa Bhagavā “aparipakkāya Meghiya cetovimuttiyā pañca dhammā paripākāya saṃvattantī”ti-ādinā¹ ovādaṃ adāsi. So tasmim ovāde ṭhatvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Yadā Vipassī lokaggo, āyusaṅkhāra’ mossaji.
Pathavī sampakampittha, medanī jalamekhalā.

Otataṃ vitataṃ³ mayhaṃ, suvicittavaṭṭasakaṃ.
Bhavanampi pakampittha, Buddhassa āyusaṅkhaye.

Tāso mayhaṃ samuppanno, bhavane sampakampite.
Uppādo nu kimatthāya, āloko vipulo ahu⁴.

Vessavaṇo idhāgamma, nibbāpesi mahājanaṃ.
Pāṇabhūte bhayaṃ natthi, ekaggā hotha saṃvutā.

Aho Buddho aho dhammo, aho no Satthu sampadā.
Yasmim uppajjamānamhi, pathavī sampakampati.

Buddhānubhāvaṃ kittetvā, kappam saggamhi modahaṃ.
Avasesesu kappesu, kusalam caritam mayā.

Ekanavutito kappe, yaṃ saññamalabhim tadā.
Duggatim nābhijānāmi, Buddhaññāyidaṃ palam.

Ito cuddasakappamhi, rājā āsim patāpavā.
Samito nāma nāmena, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthu sammukhā ovādaṃ labhitvā “mayā arahattaṃ adhigatan”ti aññam byākaronto—

1. Khu 1. 119 piṭṭhe Udāne.

3. Vitthataṃ (Pāḷiyam)

2. Khu 3. 166 piṭṭhādīsu.

4. Loko ca vipulo ahu (Sī)

66. “Anusāsi mahāvīro, sabbadhammāna pāragū.

Tassāham dhammaṃ sutvāna, vihāsiṃ santike sato.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **anusāsī**ti “aparipakkāya Meghiya cetovimuttiyā pañca dhammā paripākāya samvattantī”ti-ādinā ovadi anusitṭhim adāsi. **Mahāvīro**ti mahāvikkanto, vīriyapāramipāripūriyā caturaṅgasamannāgatavīriyādhiṭṭhānena anaññasādhāraṇa¹ catubbidhasammappadhānasampattiyā ca mahāvīriyoti attho.

Sabbadhammāna pāragūti sabbesañca ñeyyadhammānaṃ pāraṃ pariyantaṃ ñāṇagamanena gato adhigatoti sabbadhammāna pāragū, sabbaññūti attho.

Sabbesaṃ vā saṅkhatadhammānaṃ pārabhūtaṃ nibbānaṃ sayambhūñāṇena gato adhigatoti sabbadhammāna pāragū². **Tassāham dhammaṃ sutvānā**ti tassa Buddhassa Bhagavato sāmukkamsikaṃ taṃ catusaccadhammaṃ suṇitvā.

Vihāsiṃ santiketti ambavane micchāvitakkehi upadduto

Cālikā³vihāraṃ gantvā Satthu samīpeyeva⁴vihāsiṃ. **Satoti** satimā,

samathavipassanābhāvanāya appamattoti attho. **Ahanti** idaṃ yathā

“anusāsi”ti ettha “man”ti, evaṃ “vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa

sāsanan”ti ettha “mayā”ti pariṇāmetabbaṃ. **“Kataṃ Buddhassa sāsanan”**ti

ca iminā yathāvuttaṃ vijjāttayānuppattimeva Satthu

ovādapaṭikaraṇabhāvadassanena pariyāyantarena pakāseti.

Sīlakkhandhādi-paripūraṇameva⁵ hi Satthu sāsana-kāritā.

Meghiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Anaññasādhāraṇena (Sī)

2. Sabbadhammāna pāragūti sabbesaṃ vā saṅkhatadhammānaṃ pārabhūtaṃ nibbānaṃ sayambhūñāṇena gato, sabbesaṃ ñeyyadhammānaṃ pāraṃ pariyantaṃ ñāṇagamanena gato adhigatoti sabbadhammāna pāragū, sabbaññūti attho. (Sī)

3. Vālikā (Sī)

4. Santikeyeva (Sī)

5. Sīlakkhandhādi-paripūṇā (Sī)

7. Ekadhammasavanīyattheragāthavaṇṇanā

Kilesā jhāpitā mayhanti āyasmato Ekadhammasavanīyattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle rukkhadavatā hutvā nibbatta katipaye bhikkhū maggamūlhe mahāraññe vicarante disvā anukampamāno attano bhavanato otarivā te samassāsetvā bhojetvā yathādhippetaṭṭhānaṃ pāpesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Kassape Bhagavati loka uppajjitvā katabuddhakicce parinibbute tasmim kāle Bārāṇasirājā Kikī nāma ahosi. Tasmim kālaṅkate tassa Puthuvindarājā¹ nāma putto āsi. Tassa putto Susāmo nāma². Tassa putto Kikībrahmadatto nāma hutvā rajjaṃ kārento sāsane antarahite dhammassavanaṃ alabhanto “yo dhammaṃ deseti, tassa sahasaṃ³ dammī”ti ghoṣāpetvā ekampi dhammakathikaṃ alabhanto “mayhaṃ pitupitāmahādīnaṃ kāle dhammo saṃvattati, dhammakathikā sulabhā ahesuṃ. Idāni pana catuppadikagāthāmattampi kathento dullabho. Yāva dhammasaññā na vinassati, tāvadeva pabbajissāmī”ti rajjaṃ pahāya Himavantaṃ uddissa gacchantaṃ Sakko devarājā āgantvā “aniccā vata saṅkhārā”ti gāthāya dhammaṃ kathetvā nivattesi. So nivattitvā bahum puññaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Setabyanagare seṭṭhikule nibbattitvā vayappatto Bhagavati Setabyanagare Sinsapāvane viharante Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tassa Satthā ajjhāsayaṃ oloketvā “aniccā vata saṅkhārā”ti imāya gāthāya dhammaṃ desesi. Tassa tattha katādhikāratāya so aniccasaññāya pākaṭataraṃ hutvā upaṭṭhitāya paṭiladdhasaṃvego pabbajitvā dhammasammasanaṃ paṭṭhapetvā dukkhasaññaṃ anattasaññaṃ manasikaronto vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Padumuttarabuddhassa, sāvakā vanacārino.

Vippanaṭṭhā⁵ brahāraññe, andhāva anusuyyare⁶.

Anussaritvā Sambuddhaṃ, Padumuttaranāyakaṃ.

Tassa te Munino puttā, vippanaṭṭhā mahāvane.

1. Puthuvindharo rājā (Sī)

2. Suyāmo nāma (Sī)

3. Satasaṃsaṃ (Sī)

4. Khu 3. 167 piṭṭhe.

5. Vippanaddhā (Sī)

6. Anupithiyare (Sī)

Bhavanā oruhitvāna, agamiṃ bhikkhusantikaṃ.
 Tesaṃ maggañca ācikkhiṃ, bhojanañca adāsahaṃ.
 Tena kammaena dvipadinda, Lokajeṭṭha narāsabha.
 Jātiyā sattavassohaṃ, arahattamaṃpāpuṇiṃ.
 Sacakkhū nāma nāmena, dvādasa cakkavattino.
 Sattaratanasampannā, pañcakappasate ito.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Tassa ekeneva dhammassavanena nipphannakiccattā
Ekadhammasavanīyotveva samaññā ahosi. So arahā hutvā aññaṃ
 byākaronto—

67. “Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
 Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **kilesā**ti yasmim̄ santāne uppannā, taṃ kilesenti vibādhenti
 upatāpenti vāti kilesā, rāgādayo. **Jhāpitā**ti indagginā viya rukkhaḡacchādayo
 ariyamaggañāḡagginā samūlaṃ daḡḡhā. **Mayhanti** mayā, mama santāne vā.
Bhavā sabbe samūhatāti kāmakammabhavādayo sabbe bhavā samugghāḡitā
 kilesānaṃ jhāpitattā. Sati hi kilesavaḡḡe kammavaḡḡena bhavitabbaṃ.
 Kammabhavānaṃ samūhatattā eva ca upapattibhavāpi samūhatā eva
 anuppattidhammatāya āpāditattā. **Vikkhīṇo jātisaṃsāro**ti jāti-āḡiko—

“Khandhānañca paḡipāḡi, dhātu-āyatanāna ca.
 Abbotchinnaṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccatī”ti—

vuttalakkhaḡo saṃsāro visesato khīṇo, tasmā **natthi dāni punabbhavo**.
 Yasmā āyatim̄ punabbhavo natthi, tasmā vikkhīṇo jātisaṃsāro. Tasmā ca
 punabbhavo natthi, yasmā bhavā sabbe samūhatāti āvattetvā vattabbaṃ.
 Atha vā vikkhīṇo jātisaṃsāro, tato eva natthi dāni punabbhavoti
 yojetabbaṃ.

Ekadhammasavanīyattheragāthāvaḡḡanaṃ niḡḡhitā.

8. Ekudāniyattheragāthāvaṇṇanā

Adhictaso appamajjatoti āyasmato Ekudāniyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Atthadassissa Bhagavato kāle Yakkhasenāpati hutvā nibbato Satthari parinibbute “alābhā vata me, dulladdhaṃ vata me, yohaṃ Satthudharamānakāle dānādipuññaṃ kātuṃ nālatthan”¹ti paridevasokamāpanno¹ ahoṣi. Atha naṃ Sāgaro nāma Satthu sāvako sokaṃ vinodetvā Satthu thūpapūjāyaṃ niyojesi. So pañca vassāni thūpaṃ pūjetvā tato cuto tena puññaena devamanussesu eva saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto kālena kālaṃ Satthu santikaṃ upasaṅkami. Tasmīṃ ca samaye Satthā “**adhictaso**”²ti gāthāya sāvake abhiñhaṃ ovadi. So taṃ sutvā saddhājāto pabbaji. Pabbajitvā ca pana tameva gāthaṃ punappunaṃ parivatteti. So tattha vīsativassasahassāni samaṇadhammaṃ karonto ñāṇassa aparipakkattā viśesaṃ nibbattetuṃ nāsakkihi. Tato pana cuto devaloke nibbattitvā aparāparaṃ sugatīsuyeva saṃsaranto imasmīṃ Buddhuppāde Sāvattiyaṃ vibhavasampannassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbato viññutaṃ patvā Jetavanapaṭiggahaṇasamaye Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā katapubbakicco araṇṇe viharanto Satthu santikaṃ agamāsi. Tasmīṃca samaye Satthā āyasmantaṃ Sāriputtaṃ attano avidūre adhicitamanuyuttaṃ disvā “**adhictaso**”³ti imaṃ udānaṃ udānesi. Taṃ sutvā ayaṃ cirakālaṃ bhāvanāya² araṇṇe viharantopi kālena kālaṃ tameva gāthaṃ udāneti, tenassa **ekudāniyoti** samañña udapādi. So athekadivasāṃ cित्tekaggataṃ labhitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Atthadassimhi Sugate, nibbute samanantarā.

Yakkhayoniṃ upapajjīṃ, yasaṃ patto cahaṃ tadā.

1. Paridevasokasamāpanno (Sī)

2. Cirakālabhāvitabhāvanāya (Sī)

3. Khu 3. 167 piṭṭhādīsu.

Dulladdham vata me āsi, duppabhātaṃ duruṭṭhitaṃ.

Yaṃ me bhoge vijjamāne, parinibbāyi cakkhumā.

Mama saṅkappamaññāya, Sāgaro nāma sāvako.

Mamuddharitukāmo so, āgacchi mama santikaṃ.

Kim nu socasi mā bhāyi, cara dhammaṃ Sumedhasa.

Anuppadinnā Buddhena, sabbesaṃ bījasampadā.

Yo ce pūreyya Sambuddham, tiṭṭhantaṃ Lokanāyakaṃ.

Dhātum sāsapamattampi, nibbutassāpi pūjaye.

Same cittappasādamhi, samaṃ puññaṃ mahaggataṃ.

Tasmā thūpaṃ karitvāna, pūjehi jinadhātuyo.

Sāgarassa vaco sutvā, Buddhathūpaṃ akāsahaṃ.

Pañcavasse paricariṃ, Munino thūpamuttamaṃ.

Tena kammaena dvipadinda, Lokajeṭṭha narāsabha.

Sampattiṃ anubhotvāna, arahattamapāpuṇiṃ.

Bhūripañña ca cattāro, sattakappasate ito.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhena viharanto ekadivasam āyasmatā
Dhammabhaṇḍāgārikena paṭibhānaṃ vīmaṃsitum “āvuso mayhaṃ
dhammaṃ bhaṇāhī”ti ajjhiṭṭhā cirakālaparicitattā—

68. “Adhicetaso appamajjato,
Munino monapathesu sikkhato.
Sokā na bhavanti tādino,
Upasantassa sadā satīmato”ti¹—

imameva gātham abhāsi.

1. Khu 1. 128 piṭṭhepi.

Tattha **adhicetasoti** adhicittavato, sabbacittānaṃ adhikena arahattaphalacittena samannāgatassāti attho. **Appamajjato** nappamajjato, appamādena anavajjadhammesu sātaccakiriyāya samannāgatassāti vuttaṃ hoti. **Muninoti** “yo munāti ubho loke, muni tena pavuccatī”¹ evaṃ ubhaya lokamunanena vā, monaṃ vuccati ñāṇaṃ, tena arahattaphalapaññāsaṅkhātena monena samannāgatatāya vā khīṇāsavo muni nāma, tassa munino. **Monapathesu sikkhatoti** arahattañāṇasaṅkhātassa monassa pathesu upāyamaggesu sattatimsabodhipakkhiyadhammesu, tīsu vā sikkhāsu sikkhato. Idañca pubbhāgapaṭipadaṃ gahetvā vuttaṃ. Pariniṭṭhitasikkho hi arahā, tasmā evaṃ sikkhato, imāya sikkhāya munibhāvaṃ pattassa muninoti evamettha attho daṭṭhabbo. Yasmā cetadevaṃ, tasmā heṭṭhimamaggaphalacittānaṃ vasena adhicetaso, catusaccasambodhipaṭipattiyāṃ appamādasena appamajjato, aggamaggañāṇasamannāgamena muninoti evametaṃsaṃ padānaṃ attho² yujjatiyeva. Atha vā “appamajjato sikkhato”³ ti padhānhetū akkhātātī³ daṭṭhabbā. Tasmā appamajjanahetu sikkhanahetu ca adhicetasoti attho.

Sokā na bhavanti tādinoti tādisassa khīṇāsavamunino abbhantare iṭṭhaviyogādivatthukā sokā cittasantāpā na honti. Atha vā ()⁴ tādilakkhaṇappattassa asekkhamunino sokā na bhavanti. **Upasantassāti** rāgādīnaṃ accantūpasamena upasantassa. **Sadā satīmatoti** sativepullappattiyā niccakālaṃ satiya avirahitassa.

Ettha ca “adhicetaso”³ ti iminā adhicittasikkhā, “appamajjato”³ ti iminā adhisīlasikkhā, “munino monapathesu sikkhato”³ ti etehi adhipaññāsikkhā. “Munino”³ ti vā etena adhipaññāsikkhā, “monapathesu sikkhato”³ ti etena tāsāṃ lokuttarasikkhānaṃ pubbhāgapaṭipadā. “Sokā na bhavanti”⁴ ti-ādīhi sikkhāpāripūriyā ānisaṃsā⁵ pakāsītātī veditabbaṃ. Ayameva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahoṣi.

Ekudāniyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

-
1. Khu 1. 52; Khu 7. 261; Khu 8. 74 piṭṭhesu.
 2. Evaṃpettha sampadānavasena attho (Sī)
 3. Padānaṃ hetu-atthatā (Udāna-Ṭṭha 232 piṭṭhe)
 4. (Tādinoti) (Udāna-Ṭṭha 232 piṭṭhe.)
 5. Ānisaṃsatā (Sī)

9. Channattheragāthāvaṇṇanā

Sutvāna dhammaṃ mahato mahārasanti āyasmato Channattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Siddhatthaṃ Bhagavantaṃ aññataram rukkhamūlaṃ upagacchantam disvā pasannacitto mudusamphassaṃ paṇṇasantharam santharivā adāsi. Pupphehi ca samantato okiritvā pūjam akāsi. So tena puññakammena devaloke nibbattivā punapi aparāparaṃ puññāni katvā sugatīsuyeva saṃsaranto amhākaṃ Bhagavato kāle Suddhodanamahārājassa gehe dāsiyā kucchimhi nibbatti, **Channotissa** nāmaṃ ahosi, bodhisattena sahajāto. So Satthu ñāṭisamāgame paṭiladdhasaddho pabbajivā Bhagavati pemena “amhākaṃ Buddho amhākaṃ dhammo”ti mamattaṃ uppādetvā sinehaṃ chindituṃ asakkonto samaṇadhammaṃ akatvā Satthari parinibbute Satthārā āṇattavidhinā katena brahmadaṇḍena santajjito saṃvegappato hutvā sinehaṃ chinditvā vipassanto na cireneva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Siddhatthassa Bhagavato, adāsim paṇṇasantharam.

Samantā upahārañca, kusumaṃ okiriṃ aham.

Pāsādevaṃ guṇaṃ² rammaṃ, anubhomi mahārahaṃ.

Mahagghāni ca pupphāni, sayane’bhisavanti³ me.

Sayanehaṃ tuvaṭṭāmi, vicitte pupphasanthate.

Pupphavuṭṭhi ca sayane, abhivassati tāvade.

Catunnavutito kappe, adāsim paṇṇasantharam.

Duggatiṃ nābhijānāmi, santharassa idaṃ phalaṃ.

Tiṇasantharakā nāma, sattete cakkavattino.

Ito te pañcame kappe, uppajjimsu janādhipā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Khu 3. 151 piṭṭhādīsu.

2. Caturō (Sī)

3. Bhivassanti (Ka)

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhasantappito pīivegavissaṭṭhaṃ¹
udānaṃ udānento—

69. “Sutvāna dhammaṃ mahato mahārasaṃ,
Sabbaññaṇṇaṇṇavarena desitaṃ.
Maggāṃ papajjīṃ amatassa pattiyā,
So yogakkhemassa pathassa kovido”ti—

gāthāṃ abhāsi.

Tattha **sutvānā**ti suṇitvā, sotena gahetvā ohitasoto sotadvārānusārena upadhāretvā. **Dhammanti** catusaccadhammaṃ. **Mahatoti** Bhagavato. Bhagavā hi mahantehi uḷaratamehi sīlādiguṇehi samannāgatattā, sadevakena lokena visesato mahanīyatāya ca “mahā”ti vuccati, yā tassa **mahāsamaṇoti** samañña jātā. Nissakkavacanañcetaṃ “mahato dhammaṃ sutvānā”ti. **Mahārasanti** vimuttirasassa dāyakattā uḷārasaṃ. **Sabbaññaṇṇavarena desitanti** sabbaṃ jānātīti sabbaññū, tassa bhāvo sabbaññutā. Ññaṇṇameva varaṃ, ññaṇṇesu vā varanti ññaṇṇavaraṃ, sabbaññutā ññaṇṇavaraṃ etassāti sabbaññaṇṇavaro, Bhagavā. Tena sabbaññaṇṇasaṅkhāta-aggāññaṇṇena vā karaṇabhūtena desitaṃ kathitaṃ dhammaṃ sutvānāti yojanā. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ Paramatthadīpaniyaṃ Itivuttakavaṇṇanāyaṃ² vuttanayena veditabbaṃ. **Magganti** aṭṭhaṅgikaṃ ariyamaggaṃ. **Papajjinti** paṭipajjīṃ. **Amatassa pattiyā**ti nibbānassa adhigamāya upāyabhūtaṃ paṭipajjinti yojanā. **Soti** so Bhagavā. **Yogakkhemassa pathassa kovidoti** catūhi yogehi anupaddutassa nibbānassa yo patho, tassa kovido tattha sukusalo. Ayaṃ hettha attho—Bhagavato catusaccadesanaṃ sutvā amatādhigamūpāyamaggaṃ ahaṃ paṭipajjīṃ paṭipajjanamaggaṃ mayā kataṃ, so eva³ pana Bhagavā sabbathā yogakkhemassa pathassa kovido, parasantāne vā paramanesu⁴ kusalo, yassa saṃvidhānamāgamma ahampi maggaṃ paṭipajjinti. Ayameva ca therassa aññaṇṇabyākaraṇagāthā ahoṣīti.

Channattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Pīivegavissaṭṭhaṃ (Sī)

3. Evaṃ (Ka)

2. Itivuttaka-Ṭṭha 123 piṭṭhādīsu.

4. Paramanesu (Ka)

10. Puṇṇattheragāthāvaṇṇanā

Sīlamevāti āyasmato Puṇṇattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalam upacinanto ito ekanavute kappe Buddhasuñṇe loke brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto brāhmaṇasippesu nipphattiṃ gantvā¹ kāmesu ādīnavam disvā gharāvāsam pahāya tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā Himavantappadese paṇṇakuṭim katvā vāsam kappesi. Tassa vasanaṭṭhānassa avidūre ekasmim pabbhāre Paccekabuddho ābādhiko hutvā parinibbāyi, tassa parinibbānasamaye mahā āloko ahosi. Tam disvā so “katham nu kho ayaṃ āloko uppanno”ti vīmaṃsanavasena ito cito ca āhiṇḍanto pabbhāre paccekasambuddham parinibbutam disvā gandhadārūni saṃkaḍḍhitvā sarīram jhāpetvā gandhodakena upasiñci. Tattheko devaputto antalikkhe ṭhatvā evamāha “sādhu sādhu sappurisa, bahum tayā puññaṃ pasavantena pūritam sugatisamvattaniyam kammaṃ, tena tvaṃ sugatisuyeva uppajjissasi, ‘Puṇṇo’ti ca te nāmaṃ bhavissati”ti. So tena puññaṃ kammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sunāparantajanapade Suppārakapaṭṭane² gahapatikule nibbatti, **Puṇṇotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto vāṇijjivasena mahatā satthena saddhiṃ Sāvattiṃ gato. Tena ca samayena Bhagavā Sāvattiyaṃ viharati. Atha so Sāvattivāsīhi upāsakehi saddhiṃ viharāṃ gato Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vattaṭṭivattehi ācariyupajjhāye ārādhento vihāsi. So ekadivasam Satthāraṃ upasaṅkamtivā “sādhu maṃ bhante Bhagavā saṃkhittena ovādena ovadatu, yamaṃ sutvā Sunāparantajanapade vihareyyan”ti āha. Tassa Bhagavā “santi kho Puṇṇa cakkhuvīñṇeyyā rūpā”ti-ādina³ ovādam datvā sīhanādam nadāpetvā vissajjesi. So Bhagavantam vanditvā Sunāparantajanapadam gantvā Suppārakapaṭṭane viharanto samathavipassanam ussukkāpetvā tisso vijjā sacchākāsi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Pabbhārakūṭam nissāya, Sayambhū aparājito.
 Ābādhiko ca so Buddho, vasati pabbatantare.

1. Patvā (Sī)

3. Ma 3. 311; Saṃ 2. 285 piṭṭhesu.

2. Suppādaka... (Ka)

4. Khu 3. 399 piṭṭhādīsu.

Mama assamasāmantā, panādo āsi tāvade.
 Buddhē nibbāyamānamhi, āloko udapajjatha.
 Yāvatā vanasaṇḍasmim̐, acchakokataracchakā¹.
 Vālā ca kesarī sabbe, abhigajjimsu tāvade.
 Uppātaṃ tamahaṃ disvā, pabbhāraṃ agamāsahaṃ.
 Tatthaddasāsīm̐ Sambuddhaṃ, nibbutaṃ aparājitaṃ.
 Suphullaṃ sālārājaṃva, sataraṃsīm̐va uggataṃ.
 Vītaccikaṃva aṅgāraṃ, nibbutaṃ aparājitaṃ.
 Tiṇaṃ kaṭṭhañca pūretvā, citakaṃ tattha'kāsaṃ.
 Citakaṃ sukataṃ katvā, sarīraṃ jhāpayim̐ ahaṃ.
 Sarīraṃ jhāpayitvāna, gandhatoyaṃ samokirim̐.
 Antalikkhe ṭhito yakkho, nāmamaggahi tāvade.
 Yaṃ pūritaṃ tayā kiccaṃ, Sayambussa Mahesino.
 Puṇṇako nāma nāmena, sadā hohi tuvaṃ mune².
 Tamhā kāyā cavitvāna, devalokaṃ agacchahaṃ.
 Tattha dibbamayo gandho, antalikkhā pavassati.
 Tatrāpi nāmadheyyaṃ me, Puṇṇakoti ahū tadā.
 Devabhūto manusso vā, saṅkappaṃ pūrayāmaṃ.
 Idaṃ pacchimakaṃ mayhaṃ, carimo vattate bhavo.
 Idhāpi Puṇṇako nāma, nāmadheyyaṃ pakāsati.
 Tosayitvāna Sambuddhaṃ, Gotamaṃ Sakyapuṅgavaṃ.
 Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.
 Ekanavutito kappe, yaṃ kammamakarim̐ tadā.
 Duggatiṃ nābhiñāmi, tanukiccassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ³ti.

1. Acchakā ca taracchakā (Sī)

2. Muni (Sī)

Arahattaṃ pana patvā thero bahū manusse sāsane abhippasādesi. Yato pañcasatamattā purisā upāsakattaṃ pañcasatamattā ca itthiyo upāsikābhāvaṃ paṭivedesuṃ. So tatha rattacandanena candanamālaṃ¹ nāma gandhakuṭṭim kārāpetvā “Satthā pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ mālaṃ² paṭicchatū”ti Bhagavantaṃ pupphadūtena nimantesi. Bhagavā ca iddhānubhāvena tattakehi bhikkhūhi saddhiṃ tatha gantvā candanamālaṃ paṭiggahetvā aruṇe anuṭṭhiteyeva paccāgamāsi. Thero aparabhāge parinibbānasamaye aññaṃ byākaronto—

70. “Sīlamava idha aggaṃ, paññavā pana uttamo.

Manussesu ca devesu, sīlapaññāṇato jayan”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **sīlanti** sīlanaṭṭhena sīlaṃ, paṭiṭṭhānaṭṭhena samādhānaṭṭhena cāti attho. Sīlaṃ hi sabbaguṇānaṃ paṭiṭṭhā, tenāha “sīle paṭiṭṭhāya naro sapañño”ti³. Samādahati ca taṃ kāyavācā-avippakiṇṇaṃ karotīti attho. Tayidaṃ sīlameva **aggaṃ** sabbaguṇānaṃ mūlabhāvato pamukhabhāvato ca. Yathāha “tasmātiha tvaṃ bhikkhu ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ sīlaṅca suvisuddhan”ti⁴, “pātimokkhanti mukhametaṃ pamukhametan”ti⁵ ca ādi. **Idhāti** nipātamattaṃ. **Paññavāti** ñāṇasampanno. So **uttamo** seṭṭho pavaroti puggalādhiṭṭhānāya gāthāya paññāyayeve seṭṭhabhāvaṃ dasseti. Paññuttarā hi kusalā dhammā. Idāni taṃ sīlapaññānaṃ aggaṣeṭṭhabhāvaṃ kāraṇato dasseti “**manussesu ca devesu, sīlapaññāṇato jayan**”ti ca. Sīlapaññāṇahetu paṭipakkhajayo kāmakilesajayo hotīti attho.

Puṇṇattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Candanasālaṃ (Sī)

2. Saddhiṃ gantvā sālāṃ (Sī)

3. Saṃ 1. 13; Khu 10. 197 piṭṭhesu.

4. Saṃ 3. 124 piṭṭhe.

5. Vi 3. 141 piṭṭhe.

8. Aṭṭhamavagga

1. Vacchapālattheragāthāvaṇṇanā

Susukhumanipuṇatthadassināti āyasmato Vacchapālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni ācinanto devamanussesu saṁsaranto ito ekanavute kappe brāhmaṇakule nibbattivā brāhmaṇasippesu nipphattim gantvā aggim paricaranto ekadivasam mahatiyā kaṁsapātiyā pāyāsam¹ ādāya dakkhiṇeyyam pariyesanto Vipassim Bhagavantam ākāse caṅkamantam disvā acchariyabbhutacittajāyo Bhagavantam abhivādetvā dātukāmatam dassesi. Paṭiggahesi Bhagavā anukampam upādāya. So tena paññakammena devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe vibhavasampannassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Vacchapālotissa** nāmam ahosi. So Bimbisārasamāgame Uruvelakassapatthena ()² iddhipāṭihāriyam dassetvā Satthu paramanipaccakāre kate tam disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā sattāhapabbajito eva vipassanam vaḍḍhetvā chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttam **Apadāne**³—

“Suvaṇṇavaṇṇo Sambuddho, bāttimsavaralakkhaṇo.

Pavanā abhinikkhanto, bhikkhusamghapurakkhato.

Mahaccā kaṁsapātiyā, vaḍḍhetvā pāyāsam aham.

Āhutiṁ yiṭṭhukāmo⁴so, upanesim⁵ balim aham.

Bhagavā tamhi samaye, Lokajettho narāsabho.

Caṅkamaṁ susamārūḷo, ambare anilāyane.

Taṅca acchariyam disvā, abbhutam lomahaṁsanam.

Ṭhapayitvā kaṁsapātim, Vipassim abhivādayim.

Tuvaṁ devosi sabbaññū, sadeve sahamānuse.

Anukampam upādāya, paṭiggaṇha Mahāmuni.

1. Kaṁsapātiyā hajhasesam pāyāsam (Sī)

2. (Saddhim) (sabbattha)

3. Khu 3. 172 piṭṭhādīsu.

4. Daṭṭhukāmo (Sī)

5. Upanemi (Ka)

Paṭiggahesi Bhagavā, sabbaññū Lokanāyako¹.
 Mama saṅkappamaññāya, Satthā loke Mahāmuni.
 Ekanavutito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, pāyāsassa idaṃ phalaṃ.
 Ekataḷisito kappe, Buddho nāmāsi khattiyo.
 Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā sukheveva attanā nibbānassa adhigatabhāvaṃ
 vibhāvento—

71. “Susukhumanipuṇatthadassinā, matikusalena nivātavuttinā.
 Saṃsevitavuddhasīlinā, nibbānaṃ na hi tena dullabhan”ti—

imaṃ gāthaṃ abhāsi.

Tattha **susukhumanipuṇatthadassinā**ti ativiya duddasaṭṭhena sukhome²,
 saṅhaṭṭhena nipuṇe saccapaṭiccasamuppādādi-atthe aniccatādiṃ āropetvā
 passaṭīti susukhumanipuṇatthadassī, tena. **Matikuselenā**ti matiyā paññāya
 kusalena chekena, “evaṃ pavattamānassa paññā vaḍḍhati, evaṃ na
 vaḍḍhati”ti dhammavicayasambojjhaṅgapaññāya uppādane kusalena.
Nivātavuttināti sabrahmacārīsu nivātanīcavattanasīlena³, vuḍḍhesu navesu
 ca yathānurūpapaṭipattinā⁴. **Saṃsevitavuddhasīlinā**ti saṃsevitāṃ āciṇṇaṃ
 vuddhasīlaṃ saṃsevitavuddhasīlaṃ, taṃ yassa atthi, tena
 saṃsevitavuddhasīlinā. Atha vā saṃsevitā upāsītā vuddhasīlino etenāti
saṃsevitavuddhasīlī, tena. **Hī**ti saddo hetu-attho. Yasmā yo nivātavutti
 saṃsevita-vuddhasīlī matikusalo susukhumanipuṇatthadassī ca, tasmā
 nibbānaṃ na tassa dullabhanti attho. Nivātavuttitāya hi
 saṃsevitavuddhasīlitāya ca paṇḍitā taṃ ovaditabbaṃ anusāsitabbaṃ
 maññanti, tesaṅca ovāde ṭhito

1. Sabbalokagganāyako (Sī)

3. Nivātanīcavuttinā vuḍḍhasīlesu (Sī)

2. Susukhumena (Sī)

4. Paṭipattivuttinā (Sī)

sayam matikusalatāya susukhumanipuṇatthadassitāya ca vipassanāya
kammaṃ karonto nacirasseva nibbānaṃ adhigacchatīti, ayameva ca therassa
aññābyākaraṇagāthā ahoṣīti.

Vacchapālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ātumattheragāthāvaṇṇanā

Yathā kaḷīro susu vaḍḍhitaggoti āyasmato Ātumattherassa gāthā. Kā
uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava
vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ ācinanto ito ekanavute kappe kulagehe
nibbattivā viññutaṃ patto Vipassiṃ Bhagavantaṃ antaravīthiyaṃ
gacchantaṃ disvā pasannamānaso gandhodakena gandhacuṇṇena ca pūjaṃ
ākāsi. So tena puññaṃ kammena devaloke nibbatta aparāparaṃ sugatīsuyeva
saṃsaranto Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā samaṇadhammaṃ
akāsi, nāṇassa pana aparipakkattā viṣesaṃ nibbattetuṃ nāsakkhi. Atha
imasmim Buddhuppāde Sāvattiyaṃ seṭṭhiputto hutvā nibbatti, **Ātumo**tissa
nāmaṃ ahoṣi. Tassa vayappattassa mātā “puttassa me bhariyaṃ ānessāmā”ti
ñātakehi sammantesi. So taṃ upadhāretvā herusampattiyā codiyamāno “kim
mayhaṃ gharāvāsena, idāneva pabbajissāmi”ti bhikkhūnaṃ santikaṃ gantvā
pabbaji. Pabbajitampi naṃ mātā uppabbājetukāmā nānāyehi palobheti. So
tassā avasaraṃ adatvā attano ajjhāsayaṃ pakāsentō—

72. “Yathā kaḷīro susu vaḍḍhitaggo,

Dunnikkhamo hoti pasākhajāto.

Evam ahaṃ bhariyāyānītāya,

Anumañña¹ maṃ pabbajitomhi dānī”ti—

gāthaṃ abhāsi.

1. Anumaññaṃ (Pāliyaṃ)

Tattha **kaḷīro**ti añkuro, idha pana vaṁsañkuro adhippeto. **Susūti** taruṇo. **Vaḍḍhitaggo**ti pavaḍḍhitasākho. **Susuvaddhitaggo**ti vā suṭṭhu vaḍḍhitasākho¹ sañjātapattasākho. **Dunnikkhamoti** veḷugumbato nikkhāmetum̐ nīharitum̐ asakkuṇeyyo. **Pasākhajātoti** jātapasākho², sākhanampi pabbe pabbe uppanna-anusākho. **Evaṁ ahaṁ bhariyāyanītāyāti** yathā vaṁso vaḍḍhitaggo vaṁsantaresu saṁsaṭṭha³ sākḥapasākho veḷugumbato dunnīharaṇīyo hoti, evaṁ ahampi bhariyāya mayhaṁ ānītāya puttadhītādivasena vaḍḍhitaggo āsattivasena gharāvāsato dunnīharaṇīyo bhaveyyaṁ. Yathā pana vaṁsakaḷīro asañjātasākhabandho veḷugumbato sunīharaṇīyova hoti, evaṁ ahampi asañjātaputtadārādibandho sunīharaṇīyo homi, tasmā anānītāya eva bhariyāya **anumañña maṁ** attanāva maṁ anujānāpetvā. **Pabbajitomi dānīti** “idāni pana pabbajito amhi, sādhu suṭṭhū”ti attano nekkhammābhiratim̐ pakāsesi, atha vā “anumañña maṁ pabbajitomi dānī”ti mātu katheti. Ayaṁ hettha attho—yadipi tāya pubbe nānumataṁ, idāni pana pabbajito amhi, tasmā anumañña anujānāhi maṁ samaṇabhāveyyeva ṭhātum̐, nāhaṁ tayā nivattanīyoti. Evaṁ pana kathento yathāṭṭhitova vipassanaṁ vaḍḍhetvā maggapaṭipāṭiyā kilese khepetvā chaḷibhiñño ahosi. Tena vuttaṁ **Apadāne**⁴—

“Nisajja pāsādavare, Vipassim̐ addasaṁ Jinam̐.

Kakudhaṁ vilasantaṁva, sabbaññum̐ tamanāsakaṁ.

Pāsādassā’ vidūre ca, gacchati Lokanāyako.

Pabhā niddhāvate tassa, yathā ca sataraṁsino.

Gandhodakañca paggayha, Buddhaseṭṭhaṁ samokirim̐.

Tena cittappasādena, tattha kālaṅkato ahaṁ.

Ekanavutito kappe, yaṁ gandhodakamākirim̐.

Duggatim̐ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṁ phalaṁ.

Ekatiṁse ito kappe, Sugandho nāma khattiyō.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṁ -pa- kataṁ Buddhassa sāsanaṁ”ti.

1. Vaḍḍhitasikho (Ka)

3. Sampatta (Sī, Ka)

2. Jātasākḥapasākho (Sī)

4. Khu 3. 173 piṭṭhe.

Chaḷabhiñño pana hutvā mātaraṃ āpucchitvā tassā pekkhantiyāyeva ākāseṇa pakkāmi. So arahattappattiyā uttarikālampi antarantarā tameva gātham paccudāhāsi.

Tattha “pabbajitomhī”ti imināpadesena ayampi therassa aññābyākaraṇagāthā ahoṣi attano santāne rāgādimalassa pabbājitaḥvādīpanato. Tenāha Bhagavā “pabbājayamattano malaṃ, tasmā ‘pabbajito’ti vuccati”ti¹.

Ātumattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Māṇavattheragāthāvaṇṇanā

Jiṇṇaṅca disvā dukhitaṅca byādhitanti āyasmato Māṇavattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto ito ekanavute kappe brāhmaṇakule nibbattitvā lakkhaṇadharo hutvā Vipassissa Bhagavato abhijātiyā lakkhaṇāni pariggahetvā pubbanimittāni sāvetvā “ekamsena ayam Buddhō bhavissati”ti byākaritvā nānāyehi thometvā abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. So tena puññakammaṇa sugatīsuveva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyāṃ brāhmaṇamahāsālassa gehe nibbattitvā yāva sattavassāni, tāva antoghareyeva vaḍḍhitvā sattame saṃvacchare upanayanatthaṃ uyyānaṃ nīto antarāmagge jiṇṇāturamate disvā tesāṃ adiṭṭhapubbattā te parijane pucchitvā jarārogamaṇasabhāvaṃ sutvā sañjātasamvego tato anivattanto² vihāraṃ gantvā Satthu santike dhammaṃ sutvā mātāpitaro anujānāpetvā pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**—

“Jāyamāne Vipassimhi, nimittaṃ byākarim ahaṃ.
Nibbāpayim ca janataṃ, Buddhō loke bhavissati.

1. Khu 1. 69 piṭṭhe Dhammapade.

2. Anuvattanto (Sī, Ka)

3. Khu 3. 173 piṭṭhādīsu.

Yasmiñca jāyamānasmiṃ, dasasahassi kampati.
 So dāni Bhāgavā Satthā, dhammaṃ deseti cakkhumā.
 Yasmiñca jāyamānasmiṃ, āloko vipulo ahu.
 So dāni Bhāgavā Satthā, dhammaṃ deseti cakkhumā.
 Yasmiñca jāyamānasmiṃ, saritāyo na sandayum.
 So dāni Bhāgavā Satthā, dhammaṃ deseti cakkhumā.
 Yasmiñca jāyamānasmiṃ, avīcaggi¹ na pajjali.
 So dāni Bhāgavā Satthā, dhammaṃ seseti cakkhumā.
 Yasmiñca jāyamānasmiṃ, pakkhisamgho na sañcari.
 So dāni Bhāgavā Satthā, dhammaṃ deseti cakkhumā.
 Yasmiñca jāyamānasmiṃ, vātakkhandho na vāyati².
 So dāni Bhāgavā Satthā, dhammaṃ deseti cakkhumā.
 Yasmiñca jāyamānasmiṃ, sabbaratanāni jotayum.
 So dāni Bhāgavā Satthā, dhammaṃ deseti cakkhumā.
 Yasmiñca jāyamānasmiṃ, sattāsum padavikkamā.
 So dāni Bhāgavā Satthā, dhammaṃ deseti cakkhumā.
 Jātamatto ca Sambuddho, disā sabbā vilokayi.
 Vācāsabhimudīresi, esā Buddhāna dhammatā.
 Saṃvejyitvā janataṃ, thavitvā Lokanāyakaṃ.
 Sambuddhaṃ abhivādetvā, pakkāmiṃ pācināmukho.
 Ekanavutito kappe, yaṃ Buddhamabhithomayim.
 Duggatim nābhijānāmi, thomanāya idaṃ phalaṃ.
 Ito navutikappamhi, Sammukhāthavikavhayo.
 Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.
 Pathavīdundubhi nāma, ekūnanavutimhito.
 Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

1. Avīcimaggi (Sī)

2. Vātagandho na vāyatha (Sī)

Aṭṭhāsītimhito kappe, Obhāso nāma khattiyo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Sattāsītimhito kappe, Saritacchedanavhayo¹.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Agginibbāpano nāma, kappānaṃ chaḷasītiyā.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Gatipacchedano nāma, kappānaṃ pañcasītiyā.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Rājā Vātasamo nāma, kappānaṃ cullasītiyā.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Ratanapajjalo nāma, kappānaṃ te-asītiyā.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Padavikkamano nāma, kappānaṃ dve-asītiyā.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Rājā Vilokano nāma, kappānaṃ ekasītiyā.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Girasāroṭi nāmena, kappe'sītimhi khattiyo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ'ti.

Adhigatārahatto pana bhikkhūhi “kena tvaṃ āvuso samvegena
atidaharova samāno pabbajito”ti pucchito attano
pabbajjānimittakittanāpadesena aññaṃ byākaronto—

73. “Jiṇṇaṅca disvā dukhitaṅca byādhitaṃ,
Mataṅca disvā gatamāyusaṅkhayaṃ.
Tato ahaṃ nikkhamitūna pabbajim,
Pahāya² kāmāni manoramāni”ti—

gātham abhāsi.

1. Sadinacchedanavhayo (Sī)

2. Hitvāna (Sī)

Tattha **jiṇṇanti** jarāya abhibhūtaṃ, khiṇḍiccapāliccavalittacatādihi samaṅgibhūtaṃ. **Dukhitanti** dukkhappattaṃ¹. **Byādhanti** gilānaṃ. Ettha ca “byādhitaṃ”ti vuttepi dukkhappattabhāvo siddho, “dukhitaṃ”ti vacanaṃ tassa bāḷhagilānabhāvaparidīpanatthaṃ. **Matanti** kālaṅkataṃ, yasmā kālaṅkato āyuno khayāṃ vayaṃ bhedaṃ gato nāma hoti, tasmā vuttaṃ “**gatamāyusaṅkhayan**”ti. Tasmā jiṇṇabyādhimatānaṃ diṭṭhattā, “ime jarādayo nāma na imesaṃyeva, atha kho sabbasādhāraṇā, tasmā ahampi jarādike anativatto”ti saṃviggattā. **Nikkhamitūnāti** nikkhamitvā, ayameva vā pāṭho. Pabbajjādhippāyena gharato niggantvā. **Pabbajinti** Satthu sāsane pabbajjāṃ upagato. **Pahāya kāmāni manoramānīti** iṭṭhakantādibhāvato avītarāgānaṃ mano ramentīti manorame vatthukāme pajahitvā, tappaṭibaddhassa chandarāgassa ariyamaggena samucchindanena nirapekkhabhāvena chaḍḍetvāti attho. Kāmānaṃ pahānakittanamukhena cetāṃ therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣi. Māṇavakāle pabbajitattā imassa therassa **Māṇavotveva** samaññā jātāti.

Māṇavattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Suyāmanattheragāthāvaṇṇanā

Kāmacchando ca byāpādoti āyasmato Suyāmanattherassa² gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle Dhaññavatīnagare brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto brāhmaṇasippesu nipphettiṃ patvā brāhmaṇamante vāceti. Tena ca samayena Vipassī Bhagavā mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ Dhaññavatīnagaraṃ piṇḍāya pavitṭho hoti. Taṃ disvā brāhmaṇo pasannacitto attano gehaṃ netvā āsanaṃ paññāpetvā tassūpari pupphasanthāraṃ santharitvā adāsi, Sathhari tattha nisinne paṇītena āhārena santappesi, bhuttāviṃ ca pupphagandhena pūjesi. Sathhā anumodanaṃ vatvā pakkāmi. So tena puññakamma devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni

1. Dukhitanti dukkhitaṃ dukkhasaññitaṃ (Sī), dukhitanti dukkhitaṃ dukkhasaññitaṃ (Ka)

2. Suyāmattherassa (Sī)

katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Vesāliyaṃ
 aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Suyāmanotissa** nāmaṃ ahoṣi.
 So vayappatto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū paramanissamayutto¹ hutvā
 gehavāsīnaṃ kāmūpabhogaṃ jigucchitvā jhānaninno Bhagavato
 Vesāligamane paṭiladdhasaddho pabbajitvā khuraggeyeva arahattaṃ pāpuṇi.
 Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Nagare Dhaññavatiyā, ahoṣiṃ brāhmaṇo tadā.
 Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe.

Padako veyyākaraṇo, nimittakovido ahaṃ.
 Mante ca sisse vācesim, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.

Pañca uppalahatthāni, piṭṭhiyaṃ ṭhapitāni me.
 Āhutiṃ yiṭṭhukāmohaṃ, pitumātusamāgame.

Tadā Vipassī Bhagavā, bhikkhusaṃghaparakkhato.
 Obhāsento disā sabbā, āgacchati narāsabho.

Āsanaṃ paññapetvāna, nimantetvā Mahāmuniṃ.
 Santharitvāna taṃ pupphaṃ, abhinesim sakaṃ gharaṃ.

Yaṃ me atthi sake gehe, āmisam paccupaṭṭhitam.
 Tāham Buddhassa pādāsīm, pasanno sehi pāṇibhi.

Bhuttāvim kālamaññāya, pupphahatthamadāsahaṃ.
 Anumoditvāna sabbaññū, pakkāmi uttarāmukho.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamadadim tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, pupphadānassidaṃ phalaṃ.

Anantaram ito kappe, rājāhum varadassano.
 Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā nīvaraṇappahānakittanamukhena aññaṃ
 byākaronto—

1. Paramaramaṇīyo (Sī)

2. Khu 3. 175 piṭṭhādīsu.

74. “Kāmacchando ca byāpādo, thinamiddhañca bhikkhuno.

Uddhaccam vicikicchā ca, sabbasova na vijjatī”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **kāmacchandoti** kāmesu chando, kāmo ca so chando cātipi kāmacchando, kāmarāgo. Idha pana sabbopi rāgo kāmacchando aggamaggavajjhassāpi adhippetattā, tenāha “**sabbasova na vijjatī**”ti. Sabbepi hi tebhūmakadhammā kāmanīyaṭṭhena kāmā, tattha pavatto rāgo kāmacchando, tenāha Bhagavā “āruppe kāmacchandanivaraṇam paṭicca thinamiddhanivaraṇam uddhaccanivaraṇam avijjānivaraṇam uppajjatī¹ ti. Byāpajjati cittaṃ pūtibhāvaṃ gacchati etenāti **byāpādo**, “anattam me acari”ti² ādinayappavatto āghāto. Thinam cittaṃ akalyatā anussāhasamhananam, middham kāyassa akalyatā asattivighāto, tadubhayampi thinañca middhañca **thinamiddham**, kiccāhārapaṭipakkhānam ekatāya ekaṃ katvā vuttaṃ. Uddhatabhāvo **uddhaccam**, yena dhammena cittaṃ uddhataṃ hoti avūpasantaṃ, so cetaso vikkhepo uddhaccam. Uddhaccaggahaṇeneva cettha kiccāhārapaṭipakkhānam samānatāya kukkucampi gahitamevāti daṭṭhabbam. Tam pacchānutāpalakkhaṇam. Yo hi katākatakusalākusalūpanissayo³ vippatīsāro, tam kukkucam. **Vicikicchāti** “evaṃ nu kho, na nu kho”ti saṃsayam āpajjati⁴, dhammasabhāvaṃ vā vicinanto kicchati kilamati etāyāti vicikicchā, Buddhādivatthuko saṃsayo. **Sabbasoti** anavasesato. **Na vijjatīti** natthi, maggena samucchinnattā na upalabbhati. Idañca padadvayaṃ paccekam yojetabbam. Ayam hettha yojanā—yassa bhikkhuno tena tena ariyamaggena samucchinnattā kāmacchando ca byāpādo ca thinamiddhañca uddhaccakukkuccaṅca vicikicchā ca sabbasova na vijjati, tassa na kiñci karaṇīyam, katassa vā paticayoti aññāpadesena aññam byākaroti. Pañcasu hi nīvaraṇesu maggena samucchinnesu tadekaṭṭhatāya sabbepi kilesā samucchinnāyeva honti. Tenāha “sabbete Bhagavanto pañca nīvaraṇe⁵ pahāya cetaso upakkilese”ti⁶.

Suyāmanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Paṭṭhāna 3. 301 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 216; Abhi 2. 376 piṭṭhesu.

3. Akatakatakusalākusalam nissāya yo (Sī)

4. Saṃsayāpatti (Sī)

5. Tenāha bhagavā pañcanīvaraṇe (Sī)

6. Dī 2. 71 piṭṭhe.

5. Susāradattheragāthāvaṇṇanā

Sādhu suvihitāna dassananti āyasmato Susāradattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā vijjāpadesu nipphattim gantvā kāmesu ādīnavaṃ disvā gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā Himavantappadese araññāyatane assamaṃ kāretvā vihāsi. Atha naṃ anuggaṇhanto Padumuttaro Bhagavā bhikkhācāraṇelāyaṃ upasaṅkami. So dūratova disvā pasannamānaso paccuggantvā pattam gahetvā madhurāni phalāni pakkhipitvā adāsi. Bhagavā taṃ paṭiggahetvā anumodanaṃ katvā¹ pakkāmi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Dhammasenāpatino ñātibrahmaṇakule nibbattitvā mandapaññattā **Susāradoti** gahitanāmo aparabhāge Dhammasenāpatissa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
Himavantassāvidūre, vasāmi assame ahaṃ.

Aggihuttañca me atthi, puṇḍarīkaphalāni ca.
Puṭake nikkhipitvāna, dumagge laggitaṃ mayā.

Padumuttaro Lokavidū, āhutīnaṃ paṭiggaho.
Mamuddharitukāmo so, bhikkhanto mamupāgami.

Pasannacitto sumano, phalaṃ Buddhassa’dāsahaṃ.
Vittisañjanano mayhaṃ, diṭṭhadhammasukhāvaho.

Suvaṇṇavaṇṇo Sambuddho, āhutīnaṃ paṭiggaho.
Antalikkhe ṭhito Satthā, imaṃ gāthaṃ abhāsatha.

Iminā phaladānena, cetanāpaṇidhīhi ca.
Kappānaṃ satahassaṃ, duggatiṃ nupapajjasi³.

Teneva sukkamūlena, anubhotvāna sampadā.
Pattomhi acalaṃ ṭhānaṃ, hitvā jayaparājayaṃ.

1. Vatvā (Sī)

2. Khu 3. 176 piṭṭhādīsu.

3. Nūpapajjati (Sī)

Ito sattasate kappe¹, rājā āsīm Sumaṅgalo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam”ti.

Arahattam pana patvā sappurisūpanissayānisamsakittanāpadesena
aññam byākaronto—

75. “Sādhu suvihitāna dassanam, kaṅkhā chijjati buddhi vaḍḍhati.

Bālampi karonti paṇḍitam, tasmā sādhu satam samāgamo”ti—
gātham abhāsi.

Tattha **sādhū**ti sundaram, bhaddakanti attho. **Suvihitāna dassananti**
suvihitānam dassanam. Gāthāsukhattham anuvāralopo² kato. Silādiguṇehi
susamvihitattabhāvānam parānuddayāya suṭṭhu vihitadhammadesanānam
ariyānam dassanam sādūti yojanā. “Dassanam”ti nidassanamattaṃ
daṭṭhabbam savanādīnampi bahukārattā. Vuttam hetam Bhagavatā—

“Ye te bhikkhū silasampannā samādhisampannā paññāsampannā
vimuttisampannā vimuttiñāṇadassanasampannā ovādakā viññāpakā
sandassakā samādapakā samuttejakā sampahaṃsakā alaṃsamakkhātāro
addhammassa, dassanampāham bhikkhave tesam bhikkhūnam
bahūpakāram³ vadāmi, savanam. Upasaṅkamanam. Payirupāsanam.
Anussaraṇam. Anupabbajjampāham bhikkhave tesam bhikkhūnam
bahūpakāram vadāmi”ti⁴.

Dassanamūlakattā vā itaresam dassanamevettha vuttam, **kaṅkhā**
chijjatiti-ādi tattha⁵ kāraṇavacanam. Tādisānam hi kalyāṇamittānam dassane
sati viññujātiko atthakāmo kulaputto te upasaṅkamati payirupāsati, “kiṃ
bhante kusalam, kiṃ akusalan”ti-ādinā⁶ pañham pucchati, te cassa
anekavihitesu kaṅkhāṭṭhānīyesu kaṅkham paṭivinodenti, tena vuttam
“kaṅkhā chijjati”ti. Yasmā ca te dhammadesanāya tesam kaṅkham

1. Sattakappasate (Sī)

2. Anussāralopo (Sī)

3. Bahukāram (Sī)

4. Khu 1. 267 piṭṭhe.

5. Dassanamevetam vuttam tam kho vijjati-ādi, tattha (Sī)

6. Ma 3. 248 piṭṭhe.

paṭivīnodetvā pubbabhāge kamma pathasammādiṭṭhiṃ
vipassanāsammādiṭṭhiṃ ca uppādentī, tasmā tesāṃ **buddhi vaḍḍhati**. Yādā
pana te vipassanaṃ vaḍḍhetvā saccāni paṭivijjhanti, tadā soḷasavatthukā
aṭṭhavatthukā ca vicikicchā chijjati samucchijjati, nippariyāyena paññā
buddhi vaḍḍhati. Bālyasamatikkamanato te paṇḍitā honti. So tehi buddhiṃ
vaḍḍheti, **bālampi karonti paṇḍitanti**. **Tasmāti**-ādi nigamaṇaṃ, yasmā
sādhūnaṃ dassanaṃ vuttanayena kaṅkhā chijjati buddhi vaḍḍhati, te bālaṃ
paṇḍitaṃ karonti, tasmā tena kāraṇena **sādhū** sundaraṃ **satāṃ** sappurisānaṃ
ariyānaṃ **samāgamaṃ**, tehi samodhānaṃ sammā vaḍḍhananti attho.

Susāradattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Piyañjahattheragāthāvaṇṇanā

Uppatantesu nipateti āyasmato Piyañjahattherassa gāthā. Kā uppatti?
Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ
puññaṃ upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle
Himavante rukkhadevatā hutvā pabbatantare vasanto devatāsamaṅgesu
appānubhāvatāya parisapariyante ṭhātvā dhammaṃ sutvā Satthari
paṭiladdhasaddho ekadivasaṃ suvisuddhaṃ ramaṇīyaṃ Gaṅgāyaṃ
pulinappadesaṃ disvā satthu guṇe anussari “itopi suvisuddhā Satthu guṇā
anantā aparimeyyā cā”ti, evaṃ so Satthu guṇe ārabha cittaṃ pasādetvā
tena puññakammaṇa devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde
Vesāliyaṃ Licchavirājakule nibbattitvā vayappatto yuddhasoṇḍo
aparājitasāṅgāmo amittānaṃ piyahānikaraṇena **piyañjahoti** paññāyittha. So
Satthu Vesāligamane paṭiladdhasaddho pabbajitvā araṇṇe vasamāno
vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Pabbate Himavantamhi, vasāmi pabbatantare.

Pulinaṃ sobhanaṃ disvā, Buddhasatṭhaṃ anussariṃ.

1. Khu 3. 177 piṭṭhādīsu.

Ñāṇe upanidhā natthi, saṅkhāraṃ¹ natthi Satthuno.
Sabbadhammaṃ abhiññāya, ñāṇena adhimuccati.

Namo te purisājañña, namo te purisuttama.
Ñāṇena te samo natthi, yāvataññānamuttamaṃ.

Ñāṇe cittaṃ pasādetvā, kammaṃ saggamhi modamaṃ.
Avasesesu kappesu, kusalaṃ caritaṃ mayā.

Ekanavutito kappe, yaṃ saññamalabhiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, ñaṇasaññāyidaṃ phalaṃ.

Ito sattatikappamhi, eko pulinapupphiyo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā²ti.

Arahattaṃ pana patvā² “andhaputhujjanānaṃ paṭipattito vidhura
ariyānaṃ paṭipattī³ti imassa atthassa dassanavasena³ aññaṃ byākaronto—

76. “Uppatantesu nipate, nipatantesu uppate.

Vase avasamānesu, ramamānesu no rame⁴ti—

gātham abhāsi.

Tattha **uppatantesūti** uṇṇamantesu, sattesu
mānuddhaccathambhasārambhādīhi attukkaṃsanena anupasantesu. **Nipateti**
nameyya, tesaññeva pāpadhammānaṃ parivajjana⁴ nivātavutti bhaveyya.
Nipatantesūti oṇamantesu, hīnādhimuttikatāya kosajjena ca guṇato
nihiyamānesu. **Uppateti** uṇṇameyya, paṇītādhimuttikatāya vīriyārambhena
ca guṇato ussukkeyya⁵. Atha vā **uppatantesūti** uṭṭhahantesu, kilesesu
pariyuṭṭhānavasena sīsaṃ ukkhipantesu. **Nipateti** paṭisaṅkhānabalena⁶ yathā
te na uppajjanti, tathā anurūpapaccavekkhaṇāya nipateyya, vikkhambheyya
ceva samucchindeyya ca. **Nipatantesūti** paripatantesu, ayonisomanasikāresu
vīriyapayogamandatāya vā yathāraddhesu samathavipassanādhamesu hāya

1. Saṅkhātaṃ (Sī) 2. Patvā thero (Sī) 3. Dassanavasena anavasesena (Sī)

4. Parivivajjana (Sī) 5. Guṇato uppateyya ukkaṃseyya (Sī)

6. Paṭisaṅkhānavasena (Sī)

mānesu. **Uppateti** yonisomanasikārena vīriyārambhasampadāya ca te upaṭṭhāpeyya uppādeyya vaḍḍheyya ca. **Vase avasamānesūti** sattesu maggabrahmacariyavāsaṃ ariyavāsaṃca avasantesu sayam taṃ vāsaṃ vaseyyāti, ariyesu vā kilesavāsaṃ dutiyakavāsaṃ avasantesu yena vāsenā te avasamānā nāma honti, sayam tathā vase. **Ramamānesu no rameti** sattesu kāmagaṇaratiyā kilesaratiyā ramantesu sayam tathā no rame na rameyya, ariyesu vā nirāmisāya jhānādiratiyā ramamānesu sayampi tathā rame, tato aññathā pana kadācipi no rame nābhirameyya vāti attho.

Piyañjahattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Hatthārohaputtattheragāthāvaṇṇanā

Idaṃ pure cittamacāri cārikanti āyasmato Hatthārohaputtattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayam puññaṃ upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasam Satthāraṃ bhikkhu saṃghaparivutaṃ vihārato nikkhantaṃ disvā pasannacitto pupphehi pūjaṃ katvā pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. So tena puññaṃ kammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam Hatthārohakule nibbattivā viññutaṃ patto hatthisippe nipphattiṃ agamāsi. So ekadivasam hatthim sikkhāpento nadīṭiraṃ gantvā hetusampattiyā codiyamāno “kiṃ mayham iminā hatthidamanena, attānaṃ damanameva¹ varan”ti cintetvā Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvāva cariyānukūlaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanāya kammaṃ karonto ciraparicayena kammaṭṭhānato bahiddhā vidhāvantaṃ cittaṃ cheko hatthācariyo viya aṅkusena caṇḍamattavaravāraṇaṃ² paṭisaṅkhāna-aṅkusena niggaṇhanto “**idaṃ pure cittamacāri cārikan**”ti gātham abhāsi.

77. Tattha **idanti** vuccamānassa cittassa attapaccakkhatāya vuttam. **Pureti** niggaḥakālato pubbe. **Acārīti** vicari, anavaṭṭhitatāya nānārammaṇesu

1. Attadanameva (Sī)

2. Pabhinnamadamattavaravāraṇaṃ (Sī)

paribbhami. **Cārikanti** yathākāmacariyam. Tenāha “**yenicchakam**
yatthakāmaṃ yathāsukhaṃ”ti. **Tanti** taṃ cittaṃ. **Ajjāti** etarahi.
Niggahessāmiti niggaṇhissāmi, nibbisevanam karissāmi. **Yonisoti** upāyena.
Yathā kiṃ?¹ **Hatthippabhinnam viya añkusaggaho**. Idam vuttam hoti—idam
mama cittaṃ nāma ito pubbe rūpādīsu ārammaṇesu yena yena ramitum
icchatī, tassa tassa vasena yenicchakam, yattha yattha cassa kāmo, tassa
tassa vasena yatthakāmaṃ, yathā yathā vicarantassa sukham hoti, tatheva
caraṇato yathāsukham dīgharattam cārikam acari, taṃ ajjapāham
bhinnamadamattahatthim hatthācariyasaṅkhāto cheko añkusaggaho
añkusena viya yonisomanasikārena niggahessāmi, nāssa vītikkamitum
dassāmīti. Evaṃ vadanto eva ca thero vipassanam vaḍḍhetvā arahattam
sacchākāsi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Suvaṇṇavaṇṇo Sambuddho, Vipassī dakkhiṇāraho.
Purakkhato sāvakehi, āramā abhinikkhami.

Disvānaḥam Buddhaseṭṭham, sabbaññum tamanāsakam.
Pasannacitto sumano, gaṇṭhipuppham³ apūjayim.

Tena cittappasādena, dvipadindassa tādino.
Haṭṭho haṭṭhena cittena, puna vandim Tathāgataṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ekatālīsito kappe, Caraṇo nāma khattiyo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Ayameva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahoṣīti.

Hatthārohaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Yathāti (Sī, Ka)

2. Khu 3. 178 piṭṭhe.

3. Pupphamattam (Sī)

8. Meṇḍasirattheragāthāvaṇṇanā

Anekajātisaṃsāranti āyasmato Meṇḍasirattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni karonto ito ekanavute kappe brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto kāme¹ pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā mahatā isigaṇena saddhiṃ Himavante vasanto Satthāraṃ disvā pasannamānaso isigaṇena padumāni āharāpetvā Satthu pupphapūjaṃ² katvā sāvake appamādapatiṭṭhiyaṃ ovaditvā kālaṃ katvā devaloke nibbatto aparāparaṃ saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sākete gahapatikule nibbatti, tassa Meṇḍasarikkhasīsatāya **Meṇḍasirot**veva samaññā ahoṣi. So Bhagavati Sākete Añjanavane viharante Satthāraṃ upasaṅkamtivā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samathavipassanāsu kammaṃ karonto chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Himavantassāvidūre, Gotamo nāma pabbato.
Nānārukkhehi sañchanno, mahābhūtagaṇālayo.
Vemajjhamhi ca tassāsi, assamo abhinimmitto.
Purakkhato sasissehi, vasāmi assame ahaṃ.
Āyantu me sissagaṇā, padumaṃ āharantu me.
Buddhapūjaṃ karissāmi, dvipadindassa tādino.
Evanti te paṭissutvā, padumaṃ āharimsu me.
Tathā nimittaṃ katvāhaṃ, Buddhassa abhiropayim.
Sisse tadā samānetvā, sādhukaṃ anusāsahaṃ.
Mā kho tumhe pamajjittha, appamādo sukhāvaho.
Evaṃ samanūsāsivā, te sisse vacanakkhame.
Appamādaguṇe yutto, tadā kālaṅkato ahaṃ.
Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

1. Gharāvāsaṃ (Sī)

2. Buddhapūjaṃ (Ka)

3. Khu 3. 179 piṭṭhe.

Ekapaññāsakappamhi, rājā āsim Jaluttamo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

So attano pubbenivāsaṃ anussaranto—

78. “Anekajātisaṃsāraṃ, sandhāvissaṃ anibbisaṃ.

Tassa me dukkhajātassa, dukkhakkhandho aparaddho”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **anekajātisaṃsāranti** anekajātisatasahassasaṅkhyam idam saṃsāravatṭam, addhuno adhippetattā accantasamyogekavacanam. **Sandhāvissanti** saṃsariṃ, aparāparaṃ cavanuppajjanavasena paribbhamim. **Anibbissanti** tassa nivattakaññaṃ avindanto alabhanto. **Tassa meti** evam saṃsarantassa me. **Dukkhajātassāti** jāti-ādivasena uppannadukkhassa, tissannaṃ vā dukkhatānaṃ¹ vasena dukkhasabhāvassa. **Dukkhakkhandhoti** kammakilesavipākavaṭṭappakāro² dukkharāsi. **Aparaddhoti** arahattamaggappattito paṭṭhāya paribbhaṭṭho cuto na abhinibbattissati³. “Aparaṭṭho”ti vā pāṭho, apagatasamiddhito⁴ samucchinnakāraṇattā apagatoti attho. Idameva ca therassa aññābyākaraṇam ahosi.

Meṇḍasirattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Rakkhitattheragāthāvaṇṇanā

Sabbo rāgo pahīno meti āyasmato Rakkhitattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutam patto ekadivasam Satthu dhammadesanaṃ sutvā pasannamānaso desanāññaṃ ārabha thomanam akāsi. Satthā tassa cittappasādam oloketvā “ayaṃ ito satasahassakappamatthake⁵ Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa Rakkhito nāma sāvako bhavissati”ti

1. Dukkhajātīnam (Sī)

2. Kammakilesavipākavasena vuttappakāro (Sī)

3. Na dāni pavattissati (Sī)

4. Apavattisaṃsiddhito (Sī)

5. Kappasatasahassamatthake (Sī)

byākāsi. So taṃ sutvā bhiiyoso mattāya pasannamānaso aparāparaṃ
puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde
Devadahanigame Sākiyarājakule nibbatti, **Rakkhitotissa** nāmaṃ ahosi. So ye
Sākiyakoliyarājūhi Bhagavato parivāratthāya dinnā pañcasatarājakumārā
pabbajitā, tesam aññataro. Te pana rājakumārā na saṃvegena pabbajitattā
ukkaṇṭhābhībhitā yadā Satthārā Kuṇāladahatīraṃ netvā
Kuṇāljātakadesanāya¹ itthīnaṃ dosavibhāvanena² kāmesu ādīnavaṃ
pakāsetvā kammaṭṭhāne niyojitā, tadā ayampi kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto
vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Padumuttaro nāma Jino, Lokajetṭho narāsabho.
Mahato janakāyassa, deseti amataṃ padaṃ.

Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā, vācāsabhimudīritaṃ.
Añjaliṃ paggaḥetvāna, ekaggo āsahaṃ tadā.

Yathā samuddo udadhīna’ maggo,
Nerū nagānaṃ pavaro siluccayo.
Tatheva ye cittavasena vattare,
Na Buddhañāṇassa kalam upenti te.

Dhammavidhiṃ⁴ ṭhapetvāna, Buddho kāruṇiko isi.
Bhikkhusaṃghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

Yo so ñāṇaṃ pakittesi, Buddhamhi Lokanāyake.
Kappānaṃ⁵ satasahassaṃ, duggatiṃ na gamissati.

Kilese jhāpayitvāna, ekaggo susamāhito.
Sobhito nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Paññāse kappasahassee, sattevāsum Yasuggatā⁶.
Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Khu 6. 113 piṭṭhādīsu.

2. Dosavibhāvane (Ka)

3. Khu 3. 180 piṭṭhe.

4. Dhammavīthiṃ (Sī)

5. Kappāni (Sī)

6. Samuggatā (Sī)

Arahattaṃ pana patvā attano pahīnakilese paccavekkhanto “**sabbo rāgo**”ti gāthaṃ abhāsi.

79. Tattha **sabbo rāgoti** kāmarāgādippabhedo sabbopi rāgo. **Pahīnoti** ariyamaggabhāvanāya samucchadappahānavasena pahīno. **Sabbo dosoti** āghātavatthukādibhāvena anekabhedabhinno sabbopi byāpādo. **Samūhatoti** maggena samugghāṭito. **Sabbo me vigato mohoti** “dukkhe aññāṇa”ti-ādinā¹ vatthubhedena aṭṭhabhedo, saṃkilesavatthuvibhāgena anekavibhāgo² sabbopi moho maggena viddhaṃsitattā mayhaṃ vigato. **Sītibhūtosmi nibbutoti** evaṃ mūlakilesappahānena tadekaṭṭhatāya saṃkilesānaṃ sammadeva paṭippassaddhattā anavasesakilesadarathapariḷāhābhāvato sītibhāvaṃ patto, tato eva sabbaso kilesaparinibbānena parinibbuto ahaṃ asmi bhavāmīti aññāṃ byākāsi.

Rakkhitattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Uggattheragāthāvaṇṇanā

Yaṃ mayā pakataṃ kammanti āyasmato Uggattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni karonto ito ekatiṃse kappe Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Sikhim Bhagavantaṃ passitvā pasannamānaso ketakapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparaṃ sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe Ugganigame seṭṭhiputto hutvā nibbatti, **Uggot**vevassa nāmaṃ ahoṣi. So viññutaṃ patto Bhagavati tasmim nigame Bhaddārāme viharante vihāraṃ gantvā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

1. Abhi 1. 216; Abhi 2. 377 piṭṭhādīsu. 2. Aṭṭhavibhāgo (Sī) 3. Khu 3. 181 piṭṭhe.

“Vinatānadiyā tīre, pilakkhu¹ phalito ahu.
 Tāhaṃ rukkhaṃ gavesanto, addasaṃ Lokanāyakaṃ.
 Ketakaṃ pupphitaṃ disvā, vaṇṭe chetvānahaṃ tadā.
 Buddhassa abhiropesiṃ, Sikhino Lokabandhuno.
 Yena ñāṇena pattosi, accutaṃ amataṃ padaṃ.
 Taṃ ñāṇaṃ abhipūjemi, Buddhaseṭṭha Mahāmuni.
 Ñāṇamhi pūjaṃ katvāna, pilakkhu’ maddasaṃ ahaṃ.
 Paṭiladdho’ mhi taṃ paññaṃ, ñāṇapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Ekatiṃse ito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, ñāṇapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Ito terasakappamhi, dvāsasāsusaṃ Phaluggatā.
 Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano vaṭṭūpaccheda²dīpanena aññaṃ byākaronto—

80. “Yaṃ mayā pakataṃ kammaṃ, appaṃ vā yadi vā bahuṃ.
 Sabbametaṃ parikkhīnaṃ, natthi dāni punabbhavo”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **yaṃ mayā pakataṃ kammaṃ**ti yaṃ kammaṃ tīhi kammadvārehi
 chahi uppattidvārehi aṭṭhahi asaṃvaradvārehi³ aṭṭhahi ca saṃvaradvārehi⁴
 pāpādivasena dānādivasena cāti anekehi pakārehi anādimati saṃsāre yaṃ
 mayā kataṃ upacitaṃ abhinibbattitaṃ vipākakammaṃ. **Appaṃ vā yadi vā**
bahunti tañca vatthucetanāpayogakilesādīnaṃ dubbalabhāvena appaṃ vā,
 tesaṃ balavabhāvena abhiṇhapavattiyā ca bahuṃ vā. **Sabbametaṃ**
parikkhīnanti sabbameva cetāṃ kammaṃ kammakkhayakarassa
 aggamaggassa adhigatattā parikkhayaṃ gataṃ, kilesavaṭṭappahānena hi
 kammavaṭṭaṃ pahīnameva hoti

1. Pilakkho (Sī)

3. Asaṃvarehi (Sī)

2. Vaṭṭaccheda (Sī)

4. Saṃvaradvārādīhi (Ka)

vipākavaṭṭassa anuppādanato. Tenāha “**natthi dāni punabbhavo**”ti. Āyatim punabbhavābhiniibbatti mayham natthīti attho. “Sabbampetan”tipi¹ pāṭho, sabbampi etanti² padavibhāgo.

Uggattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Navamavagga

1. Samitiguttattheragāthāvaṇṇanā

Yam mayā pakataṃ pāpanti āyasmato Samitiguttattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto Bhagavantaṃ passivā pasannacitto jātisumanapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakamma yattha yattha bhave nibbatti, tattha tattha kularūparivārasampadāya aññe satte abhibhavivā aṭṭhāsi. Ekasmim pana attabhāve aññataraṃ Paccekabuddhaṃ piṇḍāya carantaṃ disvā “ayam muṇḍako kuṭṭhī maññe, tenāyaṃ paṭicchādetvā vicarati”ti niṭṭhubhitvā pakkāmi. So tena kamma bahuṃ kālaṃ niraye paccivā Kassapassa Bhagavato kāle manussaloke³ nibbatto paribbājakapabbajjaṃ upagato ekaṃ sīlacārasampannaṃ upāsakaṃ disvā dosantaro hutvā “kuṭṭharogī bhavyeyyāsi”ti akkosi, nhānatitthe ca manussehi ṭhapitāni nhānacuṇṇāni dūsesi. So tena kamma puna niraye nibbattivā bahūni vassāni dukkhaṃ anubhavitvā imasmim Buddhuppāde Sāvaththiyaṃ aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Samitiguttotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto Satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā suvisuddhasīlo hutvā viharati. Tassa purimakammaṇissandena kuṭṭharogo uppajji, tena tassa sarīrāvayavā yebhuyyena chinnabhinnā hutvā paggharanti. So gilānasālāyaṃ vasati. Athekadivasaṃ Dhammasenāpati gilānapucchāṃ gantvā tattha tattha gilāne bhikkhū pucchanto taṃ bhikkhuṃ disvā “āvuso yāvataṃ khandhappavatti nāma, sabbaṃ dukkhameva vedanā. Khandhesu pana asantesuyeva

1. Sabbamevetantipi (Sī)

2. Sabbameva etanti (Sī)

3. Manussayoniyam (Sī)

natthi dukkhan”ti vedanānupassanākammaṭṭhānaṃ kathetvā agamāsi. So therassa ovāde ṭhatvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā chaḷabhiññā sacchākāsi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Jāyantassa Vipassissa, āloko vipulo ahu.

Pathavī ca pakampittha, sasāgarā sapabbatā.

Nemittā ca viyākāmsu, Buddho loke bhavissati.

Aggo ca sabbasattānaṃ, janataṃ uddharissati.

Nemittānaṃ suṇitvāna, jātipūjamakāsahaṃ.

Edisā pūjanā natthi, yādisā jātipūjanā.

Saṅkharitvāna kusalaṃ, sakaṃ cittaṃ pasādayim.

Jātipūjaṃ karitvāna, tattha kālaṅkato ahaṃ.

Yaṃ yaṃ yonu’papajjāmi, devattaṃ atha mānusaṃ.

Sabbe satte abhibhomi, jātipūjāyidaṃ phalaṃ.

Dhātiyo² maṃ upaṭṭhenti, mama cittavasānugā.

Na tā³ sakkonti kopetuṃ, jātipūjāyidaṃ phalaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ pūjamakarim tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, jātipūjāyidaṃ phalaṃ.

Supāricariyā nāma, catuttimsa janādhipā.

Ito tatiyakappamhi, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiññō pana hutvā pahīnakilesapaccavekkhaṇena⁴ etarahi anubhuyyamānarogavasena purimajātisu attanā kataṃ pāpakammaṃ anussaritvā tassa idāni sabbaso pahīnabhāvaṃ vibhāvento—

81. “Yaṃ mayā pakataṃ pāpaṃ, pubbe aññāsu jātisu.

Idheva taṃ vedanīyaṃ, vatthu aññāṃ na vijjati”ti—

gātham abhāsi.

1. Khu 3. 168 piṭṭhādīsu.

2. Nāriyo (Sī)

3. Na te (Ka)

4. Pahīnakilesapaccavekkhaṇamukhena (Sī)

Tattha **pāpanti** akusalaṃ kammaṃ. Taṃ hi lāmakatṭhena pāpanti vuccati. **Pubbeti** purā. **Aññāsu jātisūti** ito aññāsu jātisu, aññesu attabhāvesu. Ayam hettha attho—yadipi mayā imasmiṃ attabhāve na tādisaṃ pāpaṃ kataṃ atthi, idāni pana tassa sambhavoyeva natthi. Yam pana ito aññāsu jātisu kataṃ atthi, **idheva taṃ vedanīyam**, taṃ hi idheva imasmiṃyeva attabhāve vedayitabbaṃ anubhavitabbaṃ phalaṃ, kasmā? **Vatthu aññaṃ na vijjatīti** tassa kammaṃ vipaccanokāso añño khandhappabandho natthi, ime pana khandhā sabbaso upādānānaṃ pahīnattā anupādāno viya jātavedo carimakacittanīrodhena appaṭṭisandhikā nirujjhantīti aññaṃ byākāsi.

Samitiguttatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Kassapatheragāthāvaṇṇanā

Yena yena subhikkhānīti āyasmato Kassapatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattivā tīsu vedesu aññesu ca brāhmaṇasippesu nipphattim gato, so ekadivasam Bhagavantam disvā pasannamānaso sumanapupphēhi pūjam akāsi. Karonto ca Satthu samantato upari ca pupphamuṭṭhiyo khipi. Buddhānubhāvena pupphāni pupphāsanākārena sattāham aṭṭham su. So taṃ acchariyam disvā bhīyoso mattāya pasannamānaso ahosi. Aparāparam puññāni karonto kappasatasahassam sugatīsuyeva saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyam aññatarassa Udiccabrāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Kassapotissa** nāmam ahosi. Tassa daharakāleyeva pitā kalamakāsi. Mātā taṃ paṭijagati. So ekadivasam Jetavanam gato Bhagavato dhammadesanam sutvā hetusampannatāya tasmimyeva āsane sotāpanno hutvā mātu santikam gantvā anujānāpetvā pabbajito Satthari vuṭṭhavasē pavāretvā janapadacārikam pakkante sayampi Satthārā saddhim gantukāmo āpucchitum mātu santikam agamāsi. Mātā vissajjentī ovādasena—

82. “Yena yena subhikkhāni, sivāni abhayāni ca.

Tena puttaka gacchassu, mā sokāpahato bhavā”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **yena yenā**ti yattha yattha. Bhummatthe hi etaṃ karaṇavacanam, yasmim yasmim disābhāgeti attho. **Subhikkhānī**ti sulabhapiṇḍāni, raṭṭhānīti adhippāyo. **Sivānī**ti khemāni arogāni. **Abhayānī**ti corabhayādīhi nibbhayāni, rogaḍubbhikkhabhayāni pana “subhikkhāni, sivānī”ti padadvayeneva gahitāni. **Tenā**ti tattha, tasmim tasmim disābhāgeti attho. **Puttakā**ti anukampantī taṃ ālapati. **Mā**ti paṭisedhatthe nipāto. **Sokāpahatoti** vuttaguṇarahitāni raṭṭhāni gantvā dubbhikkhabhayādijanitena sokena upahato mā **bhava** māhosīti attho. Taṃ sutvā thero “mama mātā mayham sokarahitaṭṭhānagamanam āsīsati, handa mayam sabbaso accantameva sokarahitam ṭhānam pattum yuttan”ti ussāhajāto vipassanam paṭṭhapetvā nacirasseva¹ arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇam vedāna pāragū.

Abbhokāse³ ṭhito santo, addasam Lokanāyakam.

Sīham yathā vanacaram⁴, byaggharājamva nittasam.

Tidhāpabhinnamātaṅgam, kuñjaramva Mahesinam.

Sereyakam gahetvāna, ākāse ukkhipim aham.

Buddhassa ānubhāvena, parivārenti sabbaso.

Adhiṭṭhahi mahāvīro, sabbaññū Lokanāyako.

Samantā pupphacchadanā, okirimsu narāsabham.

Tato sā pupphakañcukā, antovaṇṭā bahimukhā.

Sattāham chadanam katvā, tato antaradhāyatha.

Taṅca acchariyam disvā, abbhutam lomahamsanam.

Buddhe cittam pasādesim, Sugate Lokanāyake.

1. Na cirasseva araṅṅe vasanto (Sī)

3. Ajjhokāse (Sī)

2. Khu 3. 170 piṭṭhe.

4. Ekacaram (Sī)

Tena cittappasādena, sukkamūlena codito.

Kappānaṃ satasahassaṃ, duggatiṃ nupapajjamaṃ.

Pannarasasahassamhi, kappānaṃ pañcavīsati.

Vītamalāsanāmā ca¹, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā “idameva mātu vacanaṃ arahattappattiya²
aṅkusaṃ jātan”ti tameva gāthaṃ paccudāhāsi.

Kassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sīhattheragāthāvaṇṇanā

Sīha’ppamatto viharāti āyasmato Sīhattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira purimabuddhesu katādhikāro ito aṭṭhārasakappasatamatthake³ Atthadassissa Bhagavato kāle Candabhāgāya nadiyā tīre kinnarayoniyam nibbattitvā pupphabhakkho pupphanivasano hutvā viharanto ākāsenā gacchantaṃ Atthadassiṃ Bhagavantaṃ disvā pasannacitto pūjetukāmo añjalim paggayha aṭṭhāsi. Bhagavā tassa ajjhāsayaṃ ñatvā ākāsatō oruyha aññatarasmim rukkhamūle pallānkena nisīdi. Kinnaro candanasāraṃ ghaṃsitvā candanagandhena pupphehi ca pūjam katvā vanditvā padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Mallarājakule⁴ nibbatti, tassa **Sīho**ti nāmaṃ ahosi. So Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Satthā tassa ajjhāsayaṃ oloketvā dhammaṃ kathesi. So dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā araññe viharati. Tassa cittaṃ nānārammaṇe vidhāvati, ekaggaṃ na hoti, sakatthaṃ nippādetuṃ na sakkoti. Satthā taṃ disvā ākāse ṭhatvā—

1. Ciṇṇamālāsanāmā ca (Sī)

3. Aṭṭhārasādhikakappasatamatthake (Sī)

2. Arahattuppattiya (Ka)

4. Mallaraṭṭhe Mallarājakule (Sī)

83. “Sīha’ppamattā vihara, rattindiva’matandito.

Bhāvehi kusalaṃ dhammaṃ, jaha sīghaṃ samussayaṃ”ti—

gāthāya ovadi. So gāthāvasāne vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Candabhāgānadītīre, ahosiṃ Kinnaro tadā.

Pupphabhakkho cahaṃ āsiṃ, pupphanivasano tathā².

Atthadassī tu Bhagavā, Lokajeṭṭho narāsabho.

Vipinaggena niyyāsi, haṃsarājāva ambare.

Namo te purisājañña, cittaṃ te suvisodhitam.

Pasannamukhavaṇṇosi, vipasannamukhindriyo.

Orohivāna ākāsa, bhūripañño Sumedhaso.

Samghāṭiṃ pattharivāna, pallaṅkena upāvisi.

Vilīnaṃ candanā’dāya, agamāsiṃ Jinantikaṃ.

Pasannacitto sumano, Buddhassa abhiropayim.

Abhivādetvāna Sambuddham, Lokajeṭṭham narāsabham.

Pāmojjaṃ janayitvāna, pakkāmiṃ uttarāmukho.

Aṭṭhārase kappasate, candanaṃ yaṃ apūjayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Catuddase kappasate, ito āsiṃsu te tayo³.

Rohaṇī nāma nāmena, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Yā pana⁴ Bhagavatā ovādavasena vuttā “Sīha’ppamatto”ti gāthā, tattha **Sīhā**ti tassa therassa ālapanam. **Appamatto viharā**ti satiyā avippavāsena pamādavirahito sabbiriyāpathesu satisampajaññayutto hutvā viharāhi. Idāni taṃ appamādavihāraṃ sahaphalena saṅkhepato dassetuṃ “**rattindivan**”ti-ādi vuttaṃ. Tassattho—

1. Khu 3. 181 piṭṭhādīsu.

3. Āsiṃsu terasa (Sī)

2. Caham (Sī)

4. Yā panassa (Sī)

rattibhāgaṃ divasabhāgañca “caṅkamaṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetī”¹ vuttanayena catusammappadhānavasena atandito akusīto āradhāvīriyo kusalaṃ samathavipassanādhammañca lokuttaradhammañca bhāvehi uppādehi vaḍḍhehi ca, evaṃ bhāvetvā ca **jaha sīghaṃ samussayanti** tava samussayaṃ attabhāvaṃ paṭhamāṃ tāva tappaṭibaddhachandarāgappahānena sīghaṃ² na cirasseva pajaha, evaṃbhūto ca pacchā carimakacittanirodhena anavasesato ca pajahissatīti. Arahattaṃ pana patvā thero aññaṃ byākaronto tameva gāthaṃ paccudāhāsīti.

Sihattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Nītattheragāthāvaṇṇanā

Sabbarattim supitvānāti āyasmato Nītattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Sunando nāma brāhmaṇo hutvā anekasate brāhmaṇe mante vācento vājapeyyaṃ nāma yaññaṃ yaji, Bhagavā taṃ brāhmaṇaṃ anukampanto yaññaṭṭhānaṃ gantvā ākāse caṅkamaṇi. Brāhmaṇo Satthāraṃ disvā pasannamānaso sissehi pupphāni āharāpetvā ākāse khipitvā pūjaṃ akāsi. Buddhānubhāvena taṃ ṭhānaṃ sakalaṃ ca nagaraṃ pupphapaṭavitanikaṃ viya³ chāditaṃ ahosi. Mahājano Satthari uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedesi. Sunandabrāhmaṇo tena kusalamūlena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattiyaṃ aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Nītotissa** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto “ime samaṇā Sakyaputtiyā sukhasīlā sukhasamācārā subhojanāni bhuñjitvā nivātesu senāsanesu viharanti, imesu pabbajitvā sukhena viharituṃ sakkā”^{ti} sukhābhilāsāya pabbajitvāva Satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā katipāhameva manasikarivā taṃ chaḍḍetvā yāvadatthaṃ udarāvadehakaṃ bhuñjitvā divasabhāgaṃ saṅgaṇikārāmo tiracchānakathāya vītināmeti, rattibhāgepi thinamiddhābhībhūto sabbarattim supati. Satthā tassa hetuparipākaṃ oloketvā ovādaṃ dento—

1. Saṃ 2. 385; Aṃ 1. 112; Abhi 2. 258 piṭṭhesu.

2. Sīghaṃ jaha (Sī)

3. Pupphapaṭena viya (Sī)

84. “Sabbarattim supitvāna, divā saṅgaṇike rato.

Kudāssu nāma dummedho, dukkhassantaṃ karissatī”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **sabbarattinti** sakalam rattam. **Supitvānāti** niddāyitvā, “rattiyā paṭhamam yāmam caṅkamena nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetī”ti-ādina vuttam jāgariyam ananuyuñjitvā kevalam rattiyā tīsupi yāmesu niddam okkamitvāti attho. **Divāti** divasam, sakalam divasabhāgantī attho. **Saṅgaṇiketī**¹ tiracchānakathikehi kāyadaḷhibahulapuggalehi sannisajjā saṅgaṇiko, tasmim **rato** abhirato tattha avigatacchando² “saṅgaṇike rato”ti vutto. “Saṅgaṇikārato”tipi Pāli. **Kudāssu nāmāti** kudā nāma. **Assūti**³ nipātamattam, kasmim nāma kāleti attho. **Dummedhoti** nippañño. **Dukkhassāti** vaṭṭadukkhassa. **Antanti** pariyosānam. Accantameva anuppādam kadā nāma karissati, edisassa dukkhassantakaraṇam natthīti attho. “Dummedha dukkhassantaṃ karissatī”tipi Pāli.

Evam pana Satthārā gāthāya kathitāya thero samvegajāto vipassanam paṭṭhapetvā na cirasseva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Sunando nāma nāmena, brāhmaṇo mantapāragū.

Ajjhāyako yācayogo, vājapeyyam ayājayi.

Padumuttaro Lokavidū, aggo kāraṇiko isi.

Janatam anukampanto, ambare caṅkamī tadā.

Caṅkamitvāna Sambuddho, sabbaññū Lokanāyako.

Mettāya aphari satte, appamāṇe nirūpadhi.

Vaṇṭe chetvāna pupphāni, brāhmaṇo mantapāragū.

Sabbe sisse samānetvā, ākāse ukkhipāpayi.

Yāvatā nagaram āsi, pupphānam chadanam tadā.

Buddhassa ānubhāvena, sattāham na vigacchatha.

1. Saṅgaṇike rato vihāro saṅgaṇiko (Sī)

3. Sūti (sabbattha)

2. Abhirato avigatacchando (Sī)

4. Khu 3. 182 piṭṭhādīsu.

Teneva sukkamūlena, anubhotvāna sampadā.

Sabbāsave pariññāya, tiṇṇo loke visattikaṃ.

Ekāraseda kappasate, pañcatimsā'su khattiyā.

Ambaraṃsasanāmā te¹, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan²ti.

Arahattaṃ pana patvā thero aññaṃ byākaronto tameva gāthaṃ
paccudāhāsi.

Nītattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sunāgattheragāthāvaṇṇanā

Cittanimittassa kovidoti āyasmato Sunāgattherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ
kusalaṃ upacinanto ito ekattimse kappe Sikhissa Bhagavato kāle
brāhmaṇakule nibbattivā vayappatto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā
araññāyatane assame vasanto tīṇi brāhmaṇasahassāni mante vācesi.
Athekadivasāṃ tassa Satthāraṃ disvā lakkhaṇāni upadhāretvā
lakkhaṇamante parivattentassa “īdisehi lakkhaṇehi samannāgato Anantajino
Anantañño Buddho bhavissati”ti Buddhaññaṃ ārabha uḷāro pasādo
uppajji. So tena cittappasādena devaloke nibbatto aparāparaṃ
devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Nālakagāme aññatarassa
brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Sunāgotissa** nāmaṃ ahosi. So
Dhammasenāpatissa gihisahāyo therassa santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā
dassanabhūmiyaṃ patitṭhito pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ
pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Himavantassāvidūre, Vasabho nāma pabbato.

Tasmim pabbatapādami, assamo āsi māpito³.

1. Abhasā nāma nāmena (Sī) 2. Khu 3. 183 piṭṭhādīsu. 3. Assamosi sumāpito(Sī)

Tīṇi sissasahassāni, vācesim̐ brāhmaṇo tadā.
Saṃharitvāna te sisse, ekamantaṃ upāvisim̐.

Ekamantaṃ nisīditvā, brāhmaṇo mantapāragū.
Buddhavedaṃ gavesanto, ñāṇe cittaṃ pasādayim̐.

Tattha cittaṃ pasādetvā, nisīdim̐ paṇṇasanthare.
Pallaṅkaṃ ābhujitvāna, tattha kālaṅkato ahaṃ.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ saññamalabhim̐ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, ñāṇasaññāyidaṃ phalaṃ.

Sattavīsati kappamhi, rājā Siridharo ahu.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā bhikkhūnaṃ dhammadesanāpadesena aññaṃ
byākaronto—

85. “Cittanimittassa kovidō, pavivekarasaṃ vijāniya.

Jhāyaṃ nipako patissato, adhigaccheyya sukhaṃ nirāmisanaṃ”ti—
gāthaṃ abhāsi.

Tattha **cittanimittassa kovidoti** bhāvanācittassa nimittaggahaṇe kusalo,
“imasmim̐ samaye cittaṃ paggahetabbaṃ, imasmim̐ sampahaṃsitabbaṃ,
imasmim̐ ajjupekkhitabbaṃ”ti evaṃ paggahaṇādiyogyassa cittanimittassa
gahaṇe cheko. **Pavivekarasaṃ vijāniyāti** kāyavivekasaṃvaḍḍhitassa¹
cittavivekassa rasaṃ sañjānitvā, vivekasukhaṃ anubhavitvāti attho.
“Pavivekarasaṃ pitvā”ti² hi vuttaṃ. **Jhāyanti** paṭhamaṃ
ārammaṇūpanijjhānena pacchā lakkhuṇūpanijjhānena ca jhāyanto. **Nipakoti**
kammaṭṭhānapariharāṇe kusalo. **Patissatoti** upaṭṭhitassati. **Adhigaccheyya**
sukhaṃ nirāmisanti evaṃ samathanimittādikosallena labbhe
cittavivekasukhe patiṭṭhāya sato

1. Kāyavivekassa ca (Ka)

2. Khu 1. 43 piṭṭhe Dhammapade.

sampajāno hutvā vipassanājhāneneva¹ jhāyanto kāmāmisavaṭṭāmisehi
asammissatāya nirāmisam nibbānasukham phalasukhañca adhigaccheyya
samupagaccheyyāti attho.

Sunāgattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Nāgitattheragāthāvaṇṇanā

Ito bahiddhā puthu-aññavādinanti āyasmato Nāgitattherassa gāthā. Kā
uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Nārado nāma brāhmaṇo
hutvā ekadivasam māḷake nisinno Bhagavantaṃ bhikkhusamghena
purakkhataṃ gacchantaṃ disvā pasannamānaso tīhi gāthāhi abhitthavi. So
tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā
devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kapilavatthunagare
Sakyaṛājakule nibbatti, **Nāgitotissa** nāmaṃ ahosi. So Bhagavati
Kapilavatthusmim viharante **Madhupiṇḍikasuttaṃ**² sutvā paṭiladdhasaddho
pabbajitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ
Apadāne³—

“Visālamāḷe āsīno, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Khīṇāsavaṃ balappattaṃ, bhikkhusamghapurakkhataṃ.

Satasahassā tevijjā, chaḷabhiññā mahiddhikā.

Parivārenti Sambuddhaṃ, ko disvā nappasīdati.

Ñāṇe upanidhā yassa, na vijjati sadevake.

Anantañāṇaṃ Sambuddhaṃ, ko disvā nappasīdati.

Dhammakāyañca dīpentaṃ, kevalaṃ ratanākaraṃ.

Vikappetuṃ⁴ na sakkonti, ko disvā nappasīdati.

Imāhi tīhi gāthāhi, Nāradovhayavacchalo⁵.

Padumuttaraṃ thavitvāna, Sambuddhaṃ aparājitaṃ.

1. Vipassanājhānena ca (Sī)

2. Ma 1. 154 piṭṭhādīsu.

3. Khu 3. 184 piṭṭhādīsu.

4. Vikopetuṃ (Sī, Syā)

5. Nāradavhayavacchalo (Sī)

Tena cittappasādena, Buddhasanthavanena ca¹.
Kappānam satasahassam, duggatim nupapajjaham.

Ito timsakappasate, Sumitto nāma khattiyo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattam pana patvā Satthu avitathadesanataṃ² dhammassa ca niyyānikataṃ nissāya sañjātapītisomanasso pītivegappavissatṭham³ udānam udānento—

86. “Ito bahiddhā puthu-aññavādinam,
Maggo na nibbānagamo yathā ayam.
Itissu saṅgham Bhagavā’ nusāsati,
Sathā sayam pāṇitaleva dassayan”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **ito bahiddhā**ti imasmā Buddhasāsanā bāhirake samaye, tenāha “**puthu-aññavādinan**”ti, nānātithiyānanti attho. **Maggo na nibbānagamo yathā ayanti** yathā ayam ariyo aṭṭhaṅgiko maggo ekamsena nibbānam gacchatīti nibbānagamo, nibbānagāmī, evam nibbānagamo maggo tithiyasamaye natthi asammāsambuddhappaveditattā aññatithiyavādassa. Tenāha Bhagavā—

“Idheva bhikkhave samaṇo, idha dutiyo samaṇo, idha tatiyo samaṇo, idha catuttho samaṇo, suññā parappavādā samaṇebhi aññehi”ti⁴.

Itīti evam. **Assūti**⁵ nipātamattam. **Samghanti** bhikkhusaṅgham, ukkaṭṭhaniddesoyam yathā “Sathā devamanussānan”ti. **Samghanti** vā samūham, veneyyananti adhippāyo. **Bhagavā**ti bhāgyavantatādīhi kāraṇehi Bhagavā, ayamettha saṅkhepo. Vitthāro pana Paramatthadīpaniyam Itivuttakavaṇṇanāyam⁶

1. ...thavitena ca (Sī)

3. Pīivegena viṣiṭṭham (Sī)

5. Sūti (sabbattha)

2. Sathārā adhigatadesanam (Sī)

4. Dī 2. 125; Ma 1. 92; Am 1. 560 piṭṭhesu.

6. Itivuttaka-Ṭṭha 4 piṭṭhādīsu.

vuttanayena veditabbo. **Satthā**ti diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṃ anusāsātīti satthā. **Sayanti** sayameva. Ayañhettha attho—
 “sīlādikkhandhattayasaṅgaho sammādiṭṭhi-ādīnaṃ aṭṭhannaṃ aṅgānaṃ vasena aṭṭhaṅgiko nibbānagāmi ariyamaggo yathā mama sāsane atthi, evaṃ bāhirakasamaye maggo nāma natthī”ti sīhanādaṃ nadanto amhākaṃ Satthā Bhagavā sayameva sayambhūñāṇena ñātaṃ,¹ sayameva vā mahākaruṇāsañcodito hutvā attano desanāvīlāsasampattiyā hatthatale āmalakaṃ viya dassento bhikkhusaṅghaṃ veneyyajanaṃ anusāsati ovadatīti.

Nāgitattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Paviṭṭhattheragāthāvaṇṇanā

Khandhā diṭṭhā yathābhūtaṃ āyasmato Paviṭṭhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ karonto Atthadassissa Bhagavato kāle Kesavo nāma tāpaso hutvā ekadivasaṃ Satthāraṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā pasannamānaso abhivādetvā añjaliṃ paggayha padakkhiṇaṃ katvā pakkāmi. So tena puññakamma devaloke nibbattivā aparāparaṃ puññaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharatṭhe brāhmaṇakule uppajjitvā anukkamena viññutaṃ patto nekkhammaninnajjhāsayaṭāya paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā tattha sikkhitabbaṃ sikkhitvā vicaranto Upatissakolitānaṃ Buddhasāsane pabbajitabhāvaṃ sutvā “tepi nāma mahāpaññā tattha² pabbajitā, tadeva maññe seyyo”ti Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji. Tassa Satthā vipassanaṃ ācikkhi. So vipassanaṃ ārabhitvā na cirasseva arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Nārado iti me nāmaṃ, Kesavo iti maṃ vidū.

Kusalākusalaṃ esaṃ, agamaṃ Buddhasantikaṃ.

1. Ñāṇaṃ (Sī)

2. Yattha kattha (Sī)

3. Khu 3. 185 piṭṭhādīsu.

Mettacitto kārūṅiko, Atthadassī Mahāmuni.
Assāsayingto satte so, dhammaṃ deseti cakkhumā.

Sakaṃ cittaṃ pasādetvā, sire katvāna añjalim.
Satthāraṃ abhivādetvā, pakkāmiṃ pācināmukho.

Sattarase kappasate, rājā āsi mahīpati.
Amittatāpano nāma, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākaronto—

87. “Khandhā diṭṭhā yathābhūtaṃ, bhavā sabbe padālītā.
Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **khandhā**ti pañcupādānakkhandhā, te hi vipassanupalakkhaṇato¹ sāmāññalakkhaṇato ca nātapariññādīhi pariḷānāvasena vipassitabbā. **Diṭṭhā yathābhūtaṃ**ti vipassanāññāsahitāya maggapaññāya “idaṃ dukkhaṃ”ti-ādinā aviparītato diṭṭhā. **Bhavā sabbe padālītā**ti kāmabhavādayo sabbe kammabhavā upapattibhavā ca maggañāṇasatthena bhinnā viddhaṃsitā. Kilesapadālaneneva hi² kammopapattibhavā padālītā nāma honti. Tenāha “**vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo**”ti. Tassattho hetṭhā vuttoyeva.

Paviṭṭhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Ajjunattheragāthāvaṇṇanā

Asakkhim vata attānanti āyasmato Ajjunattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle sīhayoniyam nibbatto ekadivasaṃ araṇṇe aññatarasmim rukkhamūle nisinnam

1. Vipassanūpagabhāvalakkhaṇato (Sī)

2. Kilesānam padālaneneva hi maggapaññāya (Sī)

Satthāraṃ disvā “ayaṃ kho¹ imasmiṃ kāle sabbaseṭṭho purisasīho”ti pasannamānaso supupphitasālasākhaṃ bhañjivā Satthāraṃ pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ seṭṭhikule nibbatti, **Ajjunotissa** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto nigaṇṭhehi kataparicayo hutvā “evāhaṃ amataṃ adhigamissāmi”ti vivaṭṭajjhāsayaṭāya daharakāleyeva nigaṇṭhesu pabbajivā tattha sāraṃ alabhanto Satthu yamakapañhāriyaṃ disvā paṭiladdhasaddho sāsane pabbajivā vipassanaṃ ārabhitvā na cirasseva arahā ahosi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Migarājā tadā āsiṃ, abhijāto suksesārī.

Giriduggaṃ gavesanto, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Ayaṃ nu kho mahāvīro, nibbāpeti mahājanaṃ.

Yannūnāhaṃ upāseyyaṃ, devadevaṃ narāsabhaṃ.

Sākhaṃ sālassa bhañjivā³, sakosaṃ pupphamāharinṃ.

Upagantvāna Sambuddhaṃ, adāsiṃ pupphamuttamaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayinṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, pupphadānassidaṃ⁴ phalaṃ.

Ito ca navame kappe, virocanasanāmakā.

Tayo āsiṃsu rājāno, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā anuttarasukhādhigamasambhūtena pītivegena udānaṃ udānento—

88. “Asakkhinṃ vata attānaṃ, uddhātuṃ udakā thalaṃ.

Vuyhamāno mahogheva, saccāni paṭivijja’han”ti—

gāthaṃ abhāsi.

1. No (Sī)

3. Sammā tassa bhajitvāna (Ka)

2. Khu 3. 186 piṭṭhe.

4. Pupphapūjāyidaṃ (Sī)

Tattha **asakkhinti** sakkosim. **Vatā**ti vimhaye nipāto. Ativimhayanīyam hetam, yadidaṃ saccapaṭivedho. Tenāha—

“Tam kim maññatha bhikkhave, katamaṃ nu kho dukkarataram vā durabhisambhavataram vā, yaṃ sattadhā¹ bhinnassa vālassa koṭiyā koṭim paṭivijjheyā”ti-ādi².

Attānanti niyakajjhataṃ sandhāya vadati. Yo hi paro na hoti so attāti. **Uddhātunti** uddharitum, “uddhaṭan”tipi pāṭho. **Udakā**ti saṃsāramahoghasaṅkhātā udakā. **Thalanti** nibbānathalam. **Vuyhamāno mahoghevāti** mahaṇṇave vuyhamāno viya. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā nāma gambhīravatthate appaṭiṭṭhe mahati udakoghe vegasā vuyhamāno puriso kenaci atthakāmena upanītaṃ phiyārittasampannaṃ daḷhanāvaṃ labhitvā sukheneva tato attānaṃ uddharitum sakkuṇeyya pāraṃ pāpuṇeyya, evamevāhaṃ saṃsāramahoghe kilesābhisāṅkhāravegena vuyhamāno Satthārā upanītaṃ samathavipassanupetaṃ ariyamaggaṇāvaṃ labhitvā tato attānaṃ uddharitum nibbānathalam pattum aho asakkhinti. Yathā pana asakkihi, taṃ dassetuṃ “**saccāni paṭivijjha’han**”ti āha. Yasmā ahaṃ dukkhādīni cattāri ariyasaccāni pariññāpahāna-sacchikiriyābhāvanāpaṭivedhena paṭivijjhim ariyamaggaṇāṇena aññāsim, tasmā asakkihim vata attānaṃ uddhātum udakā thalanti yojanā.

Ajjunattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. (Paṭhama) Devasabhattheragāthāvaṇṇanā

Uttiṇṇā paṅkapalipāti āyasmato Devasabhattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle pārāvata³ yoniyam nibbatto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso piyālaphalam upanesi. Satthā tassa pasādasamvaḍḍhanattham taṃ paribhuñji. So tena ativiya pasannacitto hutvā kālena kālam upasaṅkamtivā vinditvā cittam

1. Satadhā (Ka)

2. Saṃ 3. 395 piṭṭhe thokam visadisam.

3. Pārāpata (Sī)

pasādeti. So tena puññakammena devaloke nibbatto aparāparam puññāni
katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde aññatarassa
Maṇḍalikarañño putto hutvā nibbatto taruṇakāleyeva rajje patiṭṭhito
rajjasukhamanubhavanto vuddho¹ Sathhāraṃ upasaṅkami, tassa Sathhā
dhammaṃ desesi. So dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho saṃvegajāto rajjaṃ
pahāya pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ
pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Pārāvato tadā āsim, paraṃ anuparodhako.

Pabbhāre seyyaṃ kappemi, avidūre Sikhisatthuno.

Sāyaṃ pātañca passāmi, Buddhaṃ Lokagganāyakaṃ.

Deyyadhammo ca me natthi, dvipadindassa tādino.

Piyālahalamādāya, agamaṃ Buddhasantikaṃ.

Paṭiggahesi bhagavā, Lokajeṭṭho narāsabho.

Tato paraṃ upādāya, paricāriṃ vināyakaṃ.

Tena cittappasādena, tattha kālaṅkato ahaṃ.

Ekattimse ito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ ahaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Ito pannarase kappe, tayo āsum Piyālino.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā pahīnakilesapaccavekkhaṇavasena
uppannasomanasso udānaṃ udānento—

89. “Utṭiṇṇā paṅkapalipā, pātālā parivajjitā.

Mutto oghā ca ganthā ca, sabbe mānā visamhatā”ti—

gātham abhāsi.

1. Natthi (Sī)

2. Khu 3. 187 piṭṭhe.

Tattha **uttiṇṇā**ti uttaritā atikkantā. **Paṅkapalipā**ti paṅkā ca palipā ca. Paṅko vuccati pakatikaddamo. “Palipo”ti gambhīraputhulo mahākaddamo. Idha pana paṅko viyāti paṅko, kāmarāgo asucibhāvāpādanena cittassa makkhanato. Palipo viyāti palipo, puttadārādivisayo bahalo chandarāgo vuttanayena sammakkhanato duruttaraṇato ca. Te mayā anāgāmimaggena sabbaso atikkantāti āha “uttiṇṇā paṅkapalipā”ti. **Pātālā**ti pātāyālanti pātālā, mahāsamudde ninnatarapadesā. Keci pana nāgabhavanam “pātālan”ti vadanti. Idha pana agāhaduravaggāhaduruttaraṇaṭṭhena¹ pātālā viyāti pātālā, diṭṭhiyo. Te ca mayā paṭhamamaggādhigameneva sabbathā vajjitā samucchinnāti āha “**pātālā parivajjitā**”ti. **Mutto oghā ca ganthā cāti** kāmoghādi-oghatō abhijjhākāyaganthādiganthato ca tena tena maggena mutto parimutto, puna anabhikiraṇa-aganthanavasena atikkantoti attho. **Sabbe mānā visarṇhatāti** navavidhāpi mānā aggamaggādhigamena visesato saṅghātaṃ vināsaṃ āpāditā samucchinnā. “Mānavidhā hatā”ti keci paṭhanti, mānakoṭṭhāsāti attho. “Mānavisā”ti apare, tesam pana mānavisassa dukkhassa phalato mānavisāti attho daṭṭhabbo.

(Paṭhama) Devasabhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sāmidattattheragāthāvaṇṇanā

Pañcakkhandhā pariññātāti āyasmato Sāmidattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Atthadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari parinibbute tassa thūpe pupphehi chattātichattaṃ katvā pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Sāmidattotissa** nāmaṃ ahosi. So anukkamena viññutaṃ patto Buddhānubhāvaṃ sutvā upāsakehi saddhim vihāraṃ gato

1. Agāhaduruttaraṇaṭṭhena (Sī)

Satthāraṃ dhammaṃ desentaṃ disvā pasannamānaso ekamantaṃ nisīdi.
 Satthā tassa ajjhāsayaṃ oloketvā tathā dhammaṃ desesi, yathā saddhaṃ
 paṭilabhi saṃsāre ca saṃvegaṃ. So paṭiladdhasaddho saṃvegajāto
 pabbajitvā ñāṇassa aparipakkattā katipayakālaṃ alasabahulī vihāsi. Puna
 Satthārā dhammadesanāya samuttejito vipassanāya kammaṭṭhānaṃ gahetvā
 tattha yattappayutto viharanto na cireneva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ
Apadāne¹—

“Parinibbute Bhagavati, Atthadassīnaruttame.
 Chattātichattaṃ kāretvā, thūpamhi abhiropayim.
 Kālena kālamāgantvā, namassim Lokanāyakaṃ.
 Pupphacchadanaṃ katvāna, chattaṃhi abhiropayim.
 Sattarase kappasate, devarajjamakārayim.
 Manussattaṃ na gacchāmi, thūpapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.
 Nāgo va bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.
 Svāgataṃ vata me āsi, Buddhasetṭhassa santike.
 Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

So aparabhāge bhikkhūhi “kiṃ tayā āvuso uttarimanussadhammo
 adhigato”ti puṭṭho sāsanaṃ niyyānikabhāvaṃ attano ca
 dhammānudhammapaṭipattiṃ tesāṃ pavedento aññābyākaraṇavasena—

90. “Pañcakkhandhā pariññātā, tiṭṭhanti chinnaṃlakā.
 Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **pañcakkhandhā pariññātā**ti mayā ime pañcupādānakkhandhā
 “idaṃ dukkhaṃ, ettakaṃ dukkhaṃ, na tato bhiyyo”ti tīhi pariññāhi
 paricchinditvā ñātā veditā paṭividdhā². **Tiṭṭhanti chinnaṃlakā**ti tathā
 pariññātattāyeva

1. Khu 3. 188 piṭṭhe.

2. Paṭiladdhā (Ka)

mūlabhūtaṣṣa samudayaṣṣa sabbaso pahīnattā te idāni yāva carimakacittanīrodhā tiṭṭhanti chinnaṃmūlakā, carimakacittanīrodhena pana appaṭṭisaṃdhikāva nirujjhanti. Tenāha “vikkhīṇo jāṭisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo”ti. Tassattho heṭṭhā vuttoyeva.

Sāmidattattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Navamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dasamavagga

1. Paripuṇṇakattheragāthāvaṇṇanā

Na tathā matam satarasanti āyasmato Paripuṇṇakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Dhammadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari parinibbute Satthu cetiye pupphādīhi uḷāraṃ pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devesu nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā sugatīsu ye va saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kapilavatthusmiṃ Sakyaṛājakule nibbattitvā viññutaṃ patto paripuṇṇavibhavatāya **Paripuṇṇakoti** paññāyittha. So vibhavasampannatāya sabbakālaṃ satarasaṃ nāma āhāraṃ paribhuñjanto Satthu missakāhāraparibhogaṃ sutvā “tāva sukhumālopi Bhagavā nibbānasukhaṃ apekkhitvā yathā tathā yāpeti, kasmā mayaṃ āhāragiddhā hutvā āhārasuddhikā bhavissāma, nibbānasukhameva pana amhehi pariyesitabban”ti saṃsāre jāṭasaṃvego gharāvāsaṃ pahāya Satthu santike pabbajitvā Bhagavatā kāyagatāsaticammaṭṭhāne niyojito tattha patiṭṭhāya paṭiladdhājhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanāya kammaṃ karonto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Nibbute Lokanāthamhi, Dhammadassīnarāsabhe.
Āropesiṃ dhajattambhaṃ, Buddhaseṭṭhassa cetiye.

Nissenim māpayitvāna, thūpaseṭṭhaṃ samāruhim.
Jātipupphaṃ gahetvāna, thūpamhi abhiropayim.

1. Khu 3. 188 piṭṭhe.

Aho Buddho aho dhammo, aho no Satthu sampadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, thūpapūjāyidaṃ phalaṃ.

Catunnavutito kappe, Thūpasīkhasanāmakā.

Soḷasāsimsu rājāno, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā dhamme¹ gāravabahumānena pīivegavissatṭhaṃ udānaṃ udānento “**na tathā mataṃ satarasan**”ti gāthaṃ abhāsi.

91. Tattha **na tathā mataṃ satarasaṃ, sudhannaṃ yaṃ maya’jja paribhuttanti tathāti** tena pakārena. **Matanti**² abhimataṃ. **Satarasanti** satarasabhojanaṃ³, “satarasabhojanaṃ nāma satapākasappi-ādīhi abhisaṅkhataṃ bhojanaṃ”ti vadanti. Atha vā anekatto satasaddo “sataso sahassaso”ti-ādīsu viya. Tasmā yaṃ bhojanaṃ anekasūpaṃ anekabyañjanaṃ, taṃ anekarasatāya “satarasan”ti vuccati, nānārasabhojananti attho. Sudhā eva annaṃ sudhābhojanaṃ devānaṃ āhāro. **Yaṃ maya’jja paribhuttanti** yaṃ mayā ajja anubhuttaṃ. “Yaṃ mayā paribhuttan”ti ca idaṃ “satarasaṃ sudhannaṃ”ti etthāpi yojetabbaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yaṃ mayā ajja etarahi nirodhasamāpattisamāpajjanavasena phalasaṃpattisamāpajjanavasena ca accantameva santaṃ paṇītaṃ nibbānasukhaṃ paribhuñjīyamānaṃ, taṃ yathā mataṃ abhimataṃ sambhāvitaṃ, tathā rājakāle mayā paribhuttaṃ satarasabhojanaṃ devattabhāve paribhuttaṃ sudhannaṃ ca⁴ na mataṃ nābhimataṃ. Kasmā? Idaṃ hi ariyanisevitaṃ⁵ nirāmiṣaṃ kilesānaṃ avatthubhūtaṃ, taṃ pana⁶ puthujjanasevitaṃ sāmisaṃ kilesānaṃ vatthubhūtaṃ, taṃ imassa saṅkhampi kalampi kalabhāgampi na upetīti. Idāni “yaṃ maya’jja paribhuttan”ti vuttadhammaṃ desento “**aparimitadassinā Gotamena, Buddhena sudesito dhammo**”ti āha. Tasattho—aparimitaṃ aparicchinnaṃ uppādavayābhāvato santaṃ asaṅkhatadhātuṃ sayambhūñāṇena passī, aparimitassa anantāparimeyyassa ñeyyassa dassāvīti tena **aparimitadassinā** Gotamagottena

1. Dhamma... (Sī)

2. Amatanti (Sī)

3. Natthi (Sī)

4. Sudhannaṃva (Ka)

5. Ariyehi sevitaṃ (Sī)

6. Yaṃ pana (?)

Sammāsambuddhena “khayaṃ virāgaṃ amataṃ paṇītan”ti ca¹
 “madanimmadano pipāsavinayo”² “sabbasaṅkhārasamatho”ti³ ca ādinā
 suṭṭhu **desito dhammo**, nibbānaṃ mayā ajja paribhuttanti yojanā.

Paripuṇṇakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vijayattheragāthāvaṇṇanā

Yassāsavā parikkhīṇāti āyasmato Vijayattherassa gāthā. Kā uppatti?
 Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Piyadassissa Bhagavato kāle
 vibhavasampanne kule nibbattitvā viññutaṃ patto Satthari parinibbute tassa
 thūpassa ratanakhacitaṃ vedikaṃ kāretvā tattha uḷāraṃ vedikāmahaṃ
 kāresi. So tena puññakammena anekasate attabhāve maṇi-obhāsenā vicari.
 Evaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ
 brāhmaṇakule nibbatti, **Vijayotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto
 brāhmaṇavijjāsu nipphattiṃ gato tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā araṇṇāyatane
 jhānalābhī hutvā viharanto Buddhuppādaṃ sutvā uppannappasādo Satthu
 santikaṃ upasaṅkamitvā Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tassa Satthā
 dhammaṃ desesi. So dhammaṃ sutvā pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā na
 cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Nibbute Lokanāthamhi, Piyadassīnaruttame.
 Pasannacitto sumano, muttāvedimakāsahaṃ.

Maṇiḥi parivāretvā, akāsiṃ vedimuttamaṃ.
 Vedikāya mahaṃ katvā, tattha kālaṅkato ahaṃ.

Yaṃ yaṃ yonu’papajjāmi, devattaṃ atha mānusaṃ.
 Maṇi dhārenti ākāse, puññakammassidaṃ phalaṃ.

Soḷasito kappasate, Maṇipabhāsanāmakā.
 Chattim sāsimsu rājāno, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

1. Khu 1. 5, 312 piṭṭhesu.

2. Am 1. 343; Khu 1. 254 piṭṭādīsu.

3. Am 2. 145; Am 3. 263 piṭṭhesu.

4. Khu 189 piṭṭhe.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākaronto “**yassāsavā parikkhīṇā**”ti gāthaṃ abhāsi.

92. Tattha **yassāsavā parikkhīṇā**ti yassa uttamapuggalassa kāmāsavādayo cattāro āsavā sabbaso khīṇā ariyamaggena khepitā. **Āhāre ca anissitoti** yo ca āhāre taṇhādīṭṭhinissayehi anissito agadhito¹ anajjhāpanno, nidassanamattaṃ, āhārasīsenettha cattāropi paccayā gahitāti daṭṭhabbaṃ. Paccayapariyāyo vā idha āhāra-saddo veditabbo. “**Suññato animitto cā**”ti ettha appaṇihitavimokkhopi gahitoyeva, tīṇipi cetāni nibbānasseva nāmāni. Nibbānañhi rāgādīnaṃ abhāvena suññaṃ, tehi vimuttañcāti² suññatavimokkho, tathā rāgādīnimittābhāvena saṅkhāranimittābhāvena ca animittaṃ, tehi vimuttañcāti animittavimokkho, rāgādīpaṇidhīnaṃ abhāvena appaṇihitaṃ, tehi vimuttañcāti appaṇihito vimokkhoti³ vuccati. Phalasaṃpattivasena taṃ āramaṇaṃ katvā viharantassa ayampi tividho **vimokkho yassa gocaro. Ākāseva sakuntānaṃ, padaṃ tassa durannayanti** yathā ākāse gacchantānaṃ sakuṇānaṃ “imasmiṃ ṭhāne pādehi akkamitvā gatā, idaṃ ṭhānaṃ urena paharivā gatā, idaṃ sīsena, idaṃ pakkhehī”ti⁴ na sakkā ñātuṃ⁵. evameva evarūpassa bhikkhuno “nirayapadādīsu iminā nāma padena gato”ti ñāpetuṃ ca na sakkāti.

Vijayattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Erakattheragāthāvaṇṇanā

Dukkhā kāmā erakāti āyasmato Erakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññaṃ upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasāṃ Sattāhāraṃ disvā pasannamānaso Sattu kiñci dātabbayuttakaṃ alabhanto “handāhaṃ kāyasāraṃ puññaṃ karissāmi”ti Sattu gamanamaggaṃ sodhetvā samaṃ akāsi. Sattā tena tathākatāṃ maggaṃ

1. Agadhito (Sī)

2. Tehi suññaṃ vimutti cāti (Sī)

3. Vimokkhoti ca (Sī)

4. Idaṃ ṭhānaṃ sīsena idaṃ udarena paharivā idaṃ pakkhehīti (Sī)

5. Pañāpetuṃ (Sī)

paṭipajji. So tattha Bhagavantam disvā pasannamānaso vanditvā añjalim paggayha pasannacitto yāva dassanūpacārasamatikkamā Buddhārammaṇam pītimavijahanto aṭṭhāsi. So tena puññakammena devaloke nibbatto aparāparam puññāni katvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyam sambhāvanīyassa kuṭumbiyassa putto hutvā nibbatti, **Erakotissa** nāmam ahosi abhirūpo dassanīyo pāsādiko itikattabbatāsu¹ paramena veyyattiyena samannāgato. Tassa mātāpitaro kulena rūpena² ācārena vayena kosallena ca anucchavikam dārikam ānetvā vivāhakammaṃ akaṃsu. So tāya saddhim saṃvāsena gehe vasanto pacchimabhavikattā kenacideva saṃvegavatthunā saṃsāre saṃviggamānaso Satthu santikam gantvā dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbaji, tassa Satthā kammaṭṭhānam adāsi. So kammaṭṭhānam gahetvā katipayadivasātikkamena ukkaṇṭhābhībhūto vihāsi. Atha Satthā tassa cittappavattim ṇatvā ovādavasena “**dukkhā kāmā Erakā**”ti gātham abhāsi. So tam sutvā “ayuttam mayā katam³, yoham evarūpassa Satthu santike kammaṭṭhānam gahetvā tam vissajjento⁴ micchāvitakkabahulo vihāsin”ti saṃvegajāto vipassanāya yuttappayutto na cirasseva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁵—

“Uttarivāna nadikam, vanam gacchati cakkhumā.
 Tamaddasāsim Sambuddham, Siddhattham varalakkhaṇam.
 Kudālapīṭakamādāya, samam katvāna tam patham.
 Satthāram abhivādetvā, sakam cittam pasādayim.
 Catunnavutito kappe, yam kammamakariṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, maggadānassidam phalam.
 Sattapaññāsakappamhi, eko āsim janādhipo.
 Nāmena Suppabuddhoti, nāyako so narissaro.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- katam Buddhassa sāsanan”ti.

Arahā pana hutvā aññam byākaronto—

1. Kattabbākattebesu (Sī)

2. Kulānurūpena (Ka)

3. Katam moghā (Ka)

4. Vissajjitvā (Sī)

5. Khu 3. 191 piṭṭhe.

93. “Dukkhā kāmā Eraka,
 Na sukhā kāmā Eraka.
 Yo kāme kāmāyati,
 Dukkhaṃ so kāmāyati Eraka.
 Yo kāme na kāmāyati¹,
 Dukkhaṃ so na kāmāyati Erakā”ti—

tameva Bhagavatā vuttagātham paccudāhāsi.

Tattha **dukkhā kāmā**ti ime vatthukāmakilesakāmā dukkhavatthutāya vipariṇāmadukkhasaṃsāradukkhāsabhāvato ca dukkhā dukkhamā²dukkhanibbattikā. Vuttam hetam “appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo”ti-ādi³.

Erakāti paṭhamam tāva Bhagavā tam ālapati, pacchā pana thero attānam nāmena kathesi. **Na sukhā kāmā**ti kāmā nāmete jānantassa sukhā na honti, ajānantassa pana sukhato upaṭṭhahanti. Yathāha “yo sukham dukkhato adda⁴, dukkhamaddakkhi sallato”ti-ādi⁵. **Yo kāme kāmāyati, dukkham so kāmāyati**ti yo satto kilesakāmena⁶ vatthukāme kāmāyati, tassa tam kāmanam sampati sapaṇṇāhatāya, āyatim apāyadukkhahetutāya ca vaṭṭadukkhahetutāya ca dukkham. Vatthukāmā pana dukkhassa vatthubhūtā. Iti so dukkhasabhāvam dukkhanimittam dukkhavatthuṅca kāmāyati vutto. Itaram paṭipakkhavasena tamevattham⁷ nāpetum vuttam, tasmā tassattho vuttavipariyāyena veditabbo.

Erakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kāmāyati Eraka (Sī)

3. Vi 2. 175; Ma 1. 182 piṭṭhādīsu.

5. Saṃ 2. 409; Khu 2. 227; Khu 2. 344 piṭṭhesu.

7. Itarapaṭipakkhavasena ceva vatthum (Sī)

2. Dukkhā dukkhā kāmā (Sī)

4. Dakkhi (Sī)

6. Kilesakāme (Sī)

4. Mettājītheragāthāvaṇṇanā

Namo hi tassa bhagavatoti āyasmato Mettājītherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Anomadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto sāsane abhippasanno hutvā Bodhirukkassa iṭṭhakāhi vedikam cinitvā sudhāparikammaṃ kāresi. Satthā tassa anumodanaṃ akāsi. So tena puññakamma devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Magadharaṭṭhe aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Mettājī**tissa nāmaṃ ahosi. So vayappatto kāmesu ādīnavaṃ disvā tāpasapabbajjamaṃ pabbajitvā araṇṇe viharanto Buddhuppādaṃ sutvā pubbaḥetunā codiyamāno Satthu santikaṃ gantvā pavattinivattiyo¹ ārabba paṇhaṃ pucchitvā Satthārā paṇhe vissajjite paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Anomadassīmunino, bodhivedimakāsahaṃ.

Sudhāya piṇḍaṃ datvāna, paṇikammaṃ akāsahaṃ.

Disvā taṃ sukataṃ kammaṃ, Anomadassī naruttamo.

Bhikkhusaṃghe ṭhito Satthā, imā gāthā abhāsatha.

Iminā sudhakamma, cetanāpaṇidhīhi ca.

Sampattiṃ anubhotvāna, dukkhassantaṃ karissati.

Pasannamukhavaṇṇomhi, ekaggo susamāhito.

Dhāremi antimam deham, Sammāsambuddhasāsane.

Ito kappasate āsim, paripuṇṇe anūnake.

Rājā Sabbaghano nāma, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthāraṃ thomento—

94. “Namo hi tassa Bhagavato, Sakyaputtassa sirīmato.

Tenāyaṃ aggappattena, aggadhammo³ sudesito”ti—

gātham abhāsi.

1. Pavattiyo (Sī)

2. Khu 3. 190 piṭṭhādīsu.

3. Aggo dhammo (Sī)

Tattha **namoti** namakkāro. **Hīti** nipātamattam. **Tassāti** yo so Bhagavā samattimsapāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjivā anuttaram sammāsambodhim abhisambuddho, Sakyarājassa puttoti **Sakyaputto**. Anaññasādhāraṇāya puññasampattiyā ca sambhāvito uttamāya rūpakāyasiriyā dhammakāyasiriyā ca samannāgatattā **Sirīmā**, tassa Bhagavato Sakyaputtassa sirīmato namo atthu, tam namāmīti attho. **Tenāti** tena Bhagavatā. **Ayanti** tassa dhammassa attano paccakkhatāya vadati. **Aggappattenāti** aggam sabbaññutam, sabbehi vā guṇehi aggabhāvam seṭṭhabhāvam pattena. **Aggadhammoti** aggo uttamo navavidhalokuttaro dhammo suṭṭhu aviparītam **desito** pavedito.

Mettajittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cakkhupālattheragāthāvaṇṇanā

Andhoham hatanethosmīti āyasmato Cakkhupālattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Siddhatthassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutam patto Bhagavati parinibbute thūpamahe kayiramāne umāpuppham¹ gahetvā thūpaṃ pūjesi. So tena puññakammena devaloke nibbattivā aparāparam puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyam Mahāsuvaṇṇassa nāma kuṭumbikassa putto hutvā nibbatti, tassa **Pāloti** nāmamakaṃsu. Mātā tassa ādhāvitvā paridhāvitvā vicaraṇakāle aññaṃ puttam labhi. Tassa mātāpitaro **Cūlapāloti** nāmaṃ katvā itaram **Mahāpāloti** voharimsu. Atha te vayappatte gharabandhanena bandhimsu. Tasmim samaye Sathā Sāvattiyam viharati Jetavane. Tattha Mahāpālo Jetavanam gacchantehi upāsakehi saddhim vihāram gantvā Sattu santike dhammam sutvā paṭiladdhasaddho kuṭumbabhāram kaniṭṭhabhātikasseva bhāram katvā sayam pabbajivā laddhūpasampado ācariyupajjhāyānam santike pañcavassāni vasitvā vuṭṭhavasso pavāretvā Sattu santike kammaṭṭhānam gahetvā

1. Puppham (Si)

saṭṭhimatte saḥāyabhikkhū labhitvā tehi saddhim bhāvanānukūlaṃ
 vasanaṭṭhānaṃ pariyesanto aññataraṃ paccantagāmaṃ nissāya
 gāmaḥāsikehi upāsakehi kāretvā dinnāya araññāyatane paṇṇasālāya vasanto
 samaṇadhammaṃ karoti. Tassa akkhirogo uppanno. Vejjo bhesajjāṃ
 sampādetvā adāsi. So vejjena vuttavidhānaṃ na paṭipajji. Tenassa rogo
 vaḍḍhi. So “akkhirogavūpasamanato kilesarogavūpasamanaṃ eva mayhaṃ
 varan”ti akkhirogaṃ ajjupekkhitvā vipassanāyayeva yuttappayutto ahoṣi.
 Tassa bhāvanaṃ ussukkāpentassa apubbaṃ acarimaṃ akkhīni ceva kilesā ca
 bhijjimsu. So sukkhavipassako arahā ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Nibbute Lokamahite², āhutaṇaṃ paṭiggahe.

Siddhatthamhi Bhagavati, mahāthūpamaho ahu.

Mahe pavattamānamhi, Siddhatthassa Mahesino.

Umāpupphaṃ gahetvāna, thūpamhi abhiropayim.

Catunnavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, thūpapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ito ca navame kappe, Somadevasanāmakā.

Pañcāsīti’su rājāno³, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Atha there akkhirogena vihāre ohīne gāmaṃ piṇḍāya gate bhikkhū
 disvā upāsakā “kasmā thero nāgato”ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā
 sokābhībūtā piṇḍapātaṃ upanetvā “bhante kiñci mā cintayittha, idāni
 mayameva piṇḍapātaṃ ānetvā upaṭṭhahissāmā”ti tathā⁴ karonti. Bhikkhū
 therassa ovāde ṭhatvā na cirasseva arahattaṃ patvā vuṭṭhavassā pavāretvā
 “satthāraṃ vanditum Sāvattiṃ gamissāma bhante”ti āhaṃsu. Thero “ahaṃ
 dubbalo acakkhuko, maggo ca sa-upaddavo, mayā saddhim gacchantānaṃ
 tumhākaṃ parissayo bhavissati, tumhe paṭhamaṃ gacchatha, gantvā
 Satthāraṃ mahāthere ca mama vandanāya vandatha, Cūḷapālassa

1. Khu 3. 190 piṭṭhe.

3. Pañcāsimsu rājāno (Sī)

2. Lokanāthamhi (Sī)

4. Te tathā (Sī)

mama pavattim kathetvā¹ kañci purisaṃ peseyyāthā”ti āha. Te punapi yācitvā gamanaṃ alabhantā “sādhū”ti paṭissuṇitvā senāsanaraṃ saṃsāmetvā upāsake āpucchitvā anukkamena Jetavanaṃ gantvā Satthāraṃ mahāthere ca tassa vandanāya vanditvā dutiyadivase Sāvattthiyaṃ piṇḍāya caritvā² Cūlapālassa taṃ pavattim vatvā tena “ayaṃ bhante mayhaṃ bhāgineyyo Pālito nāma, imaṃ pesissāmi”ti³ vutte “maggo sapaṇissayo, na sakkā ekena gahaṭṭhena gantuṃ, tasmā pabbājetabbo”ti taṃ pabbājetvā pesesuṃ. So anukkamena therassa santikaṃ gantvā attānaṃ tassa ārocetvā taṃ gahetvā āgacchanto antarāmagge aññatarassa gāmassa sāmantaṃ araññaṭṭhāne ekissā kaṭṭhahāriyā gāyantiyā saddaṃ sutvā paṭibaddhacitto hutvā yaṭṭhikoṭim vissajjetvā “tiṭṭhatha bhante muhuttaṃ yāvāhaṃ āgacchāmi”ti vatvā tassā santikaṃ gantvā tattha sīlavipattim pāpuṇi. Thero idānimeva itthiyā gītasaddo suto, sāmaṇero ca cirāyati, nūna⁴ sīlavipattim patto bhavissati”ti cintesi. Sopi āgantvā “gacchāma bhante”ti āha. Thero “kiṃ pāpo jātosī”ti pucchi. Sāmaṇero tuṇhī hutvā puna pucchitopi na kathesi, thero “tādisena pāpena mayhaṃ yaṭṭhigahaṇakiccaṃ natthi, gaccha tvan”ti vatvā puna tena “bahuparissayo maggo, tumhe ca andhā, kathaṃ gamissathā”ti vutte “bāla idheva me nipajjitvā marantassāpi aparāparaṃ parivattentassāpi⁵ tādisena gamanaṃ nāma natthī”ti imamatthaṃ dassento—

95. “Andhohaṃ hatanettosmi, kantāraddhānapakkhando⁶.

Sayamānopi gacchissam, na sahāyena pāpenā”ti—

gāthaṃ abhāsittha.

Tattha **andhoti** cakkhuvikalo. **Hatanettoti** vinaṭṭhacakkhuko, tena “payogavipattivasenāhaṃ upahatanettatāya andho, na jaccandhabhāvenā”ti yathāvuttaṃ andhabhāvaṃ viseseti. Atha vā “andho”ti idaṃ

1. Pavattim vatvā akkhamam kathetvā (Sī)

3. Pesissāmi nanti (Ka)

5. Pavaṭṭentassāpi (Sī)

2. Carantā (Sī)

4. Nanu (Ka)

6. Kantāraddhānapakkanto (Sī)

“andhe jīṇṇe mātāpitaro posetī”¹ ti-ādīsu¹ viya maṃsacakkhuvekkalladīpanaṃ,
 “sabbepime paribbājakā andhā acakkhukā”² “andho ekacakkhu
 dvicakkhū”³ ti-ādīsu³ viya na paññācakkhuvekkalladīpananti dassetuṃ
 “**hatanettosmī**”⁴ ti⁴ vuttam, tena mukhyameva andhabhāvaṃ dasseti.
Kantāraddhānapakkhandoti kantāre vivane⁵ dīghamaggaṃ anupaviṭṭho, na
 jātikantārādīgahanam samsāraddhānam paṭipannoti adhippāyo. Tādisaṃ hi
 kantāraddhānam ayaṃ thero samatikkamitvā ṭhito, **sayamānopīti** sayantopi,
 pādesu avahantesu urena jaṇṇukāhi ca bhūmiyaṃ saṃsaranto⁶
 parivattentopi gaccheyyaṃ⁷. **Na saḥāyena pāpenāti** tādisena pāpapuggalena
 saḥāyabhūtena saddhim na gacchissanti yojanā. Tam sutvā itaro
 saṃvegajāto “bhāriyaṃ vata mayā sāhasikakammaṃ katan”⁸ ti bāhā paggayha
 kandanto vanasaṇḍam pakkhandho ca⁸ ahosi. Atha therassa silatejena
 paṇḍukambalasilāsanam uṇhākāram dassesi. Tena sakko tam kāraṇam ṇatvā
 therassa santikaṃ gantvā Sāvattihigāmapurisaṃ viya attānam ṇāpetvā
 yaṭṭhikoṭiṃ gaṇhanto maggaṃ saṅkhipitvā tadaheva sāyanhe Sāvattihiyaṃ
 theram netvā tatha Jetavane Cūlapālitena kāritāya paṇṇasālāya phalake
 nisīdāpetvā tassa saḥāyavaṇṇena therassa āgatabhāvaṃ jānāpetvā pakkāmi,
 Cūlapālitopi tam yāvajīvaṃ sakkaccaṃ upaṭṭhāsīti.

Cakkhupālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Khaṇḍasumanattheragāthāvaṇṇanā

Ekapuppham cajitvānāti āyasmato Khaṇḍasumanattherassa gāthā. Kā
 uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā
 viññutaṃ patto Sathari parinibbute tassa thūpassa samantato
 candanavedikāya parikkhipitvā mahantaṃ pūjaṃ akāsi. So tena
 puññakammaena devamanussesu ulāraṃ sampattim anubhavanto Kassapassa
 Bhagavato kāle

1. Ma 2. 242 piṭṭhe.

3. Am 1. 126 piṭṭhe.

5. Kantāre viya vane (Sī)

7. Na gaccheyyaṃ (Sī)

2. Khu 1. 159 piṭṭhe thokaṃ visadisam.

4. Andhohaṃ hatanettosmīti (Ka)

6. Sayanto (Sī)

8. Vanasaṇḍam pakkanto tathāpakkantova (Sī)

kuṭumbikakule nibbatto Satthari parinibbute kanakathūpaṃ uddissa raññā
 pupphapūjāya kayiramānāya pupphāni alabhanto ekaṃ
 Khaṇḍasumanapuppham disvā mahatā mūlena taṃ kiṇitvā gaṇhanto cetiye
 pūjāṃ karonto uḷāraṃ pītisomanassaṃ uppādesi. So tena puññakammena
 devaloke nibbattitvā asīti vassakoṭiyo saggasukham¹ anubhavitvā imasmiṃ
 Buddhuppāde Pāvāyaṃ Mallarājakule nibbatti. Tassa jātakāle gehe
 khaṇḍasakkharā sumanapupphāni ca uppannāni ahesuṃ. Tenassa
Khaṇḍasumanoti nāmamakāmsu. So viññutaṃ patto Bhagavati Pāvāyaṃ
 Cundassa ambavane viharante upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā
 paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva
 chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttaro nāma Jino, Lokajeṭṭho narāsabho.
 Jalitvā aggikkhandhova, Sambuddho parinibbuto.

Nibbute ca mahāvīre, thūpo vitthāriko ahu.
 Dūratova upaṭṭhenti, dhātugehavaruttame.

Pasannacitto sumano, akaṃ³ candanavedikaṃ.
 Dissati thūpakhandho ca, thūpānucchaviko tadā.

Bhave nibbattamānamhi, devatte atha mānuse.
 Omattaṃ me na passāmi, pubbakammassidaṃ⁴ phalaṃ.

Pañcadasakappasate, ito aṭṭha janā ahum⁵.
 Sabbe Samattanāmā⁶ te, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano purimajātīm anussaranto tattha attano
 sumanapupphapariccāgassa saggasampattinimittataṃ nibbānūpanissayataṃ
 ca disvā udānavasena tamatthaṃ pakāsentō—

96. “Ekapuppham cajitvāna, asīti vassakoṭiyo.
 Saggesu paricāretvā, sesakenamhi nibbuto”ti—

gātham abhāsi.

1. Aggasukham (Ka)

3. Akari (Ka)

5. Pañcasate dase kappe, sateto aṭṭha janā buhū (Sī)

2. Khu 3. 189 piṭṭhādīsu.

4. Pupphakammassidaṃ (Ka)

6. Samagganāmā (Sī)

Tattha **ekapupphanti** ekaṃ kusumaṃ, taṃ pana idha sumanapupphaṃ adhippetam. **Cajitvānāti** Satthu thūpapūjākaraṇavasena pariccajitvā pariccāgahetu. **Asīti vassakoṭiyoti** manussagaṇanāya vassānaṃ asīti koṭiyō, accantasamyoge cetam upayogavacanam, idaṅca chasu kāmasaggesu dutiye aparāparuppattivaseṇa vuttanti veditabbaṃ. Tasmā **saggesūti** Tāvatiṃsasaṅkhāte saggaloke, punappunam uppajjanavasena hettha bahuvacanam. **Paricāretvāti** rūpādīsu ārammaṇesu indriyāni paricāretvā sukham anubhavitvā, devaccharāhi vā attānaṃ paricāretvā upatthāpetvā. **Sesakenamhi nibbutoti** pupphapūjāya vaseṇa pavattakusalacetanāsu bhavasampatti¹ dāyakakammato sesena yaṃ tattha vivaṭṭūpanisayabhūtam, taṃ sandhāya vadati. Bahūhi tattha pubbāparavasena pavattā cetanā. **Sasakenāti** vā tasseva kammaṇa vipākāvaseseṇa² aparikkhīneyeva tasmim kammavipāke nibbuto amhi, kilesaparinibbānena parinibbutosmi. Etena yasmim attabhāve thātvā attanā arahattaṃ sacchikataṃ, sopi carimattabhāvo tassa kammavipākoti dasseti. Yādisam sandhāya aññatthāpi “tasseva kammaṇa vipākāvaseseṇa”³ti³ vuttaṃ.

Khaṇḍasumanattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tissattheragāthāvaṇṇanā

Hitvā satapalam kaṃsanti āyasmato Tissattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Vipassissa Bhagavato kāle yānakārakule nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso candanakhaṇḍena phalakaṃ katvā Bhagavato upanāmesi, taṅca Bhagavā paribhuñji. So tena puññakammaṇa devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Roruvanagare rājakule nibbatti. So vayappatto pitari kālaṅkate rajje patiṭṭhito Bimbisārarañño adiṭṭhasahāyo hutvā tassa maṇimuttāvattadhāni paṇṇākārāni pesesi. Tassa rājā Bumbisāro

1. Devasampatti... (Ka)

2. Vipākā vaseseṇa saha (Sī)

3. Vi 1. 145; Saṃ 1. 92 piṭṭhādīsu.

puññavantataṃ sutvā paṭipābhatam pesento cittapaṭe Buddhacaritam
 suvaṇṇapaṭṭe ca paṭiccasamuppādam likhāpetvā pesesi. So taṃ disvā
 purimabuddhesu katādhikāratāya pacchimabhavikatāya ca cittapaṭe
 dassentam Buddhacaritam suvaṇṇapaṭṭake likhitam
 paṭiccasamuppādakkamañca oloketvā pavattinivattiyo sallakkhetvā
 sāsanaṅkamaṃ hadaye ṭhapetvā sañjātasamvego “diṭṭho mayā Bhagavato
 veso, sāsanaṅkamo¹ ca ekapadesena ñāto, bahudukkhā kāmā bahupāyāsā,
 kiṃ dāni mayham gharāvāsenā”²ti rajjam pahāya kesamassam ohāretvā²
 kāśāyāni vatthāni acchādento Bhagavantam uddissa pabbajitvā
 mattikāpattam gahetvā rājā Pukkusāti³ viya mahājanassa pārīdevantasseva
 nagarato nikkhamitvā anukkamena Rājagaham gantvā tattha
 sappasoṇḍikapabbhāre viharantam Bhagavantam upasaṅkamtivā vanditvā
 ekamantam nisīdi. Satthā dhammam desesi. So dhammadesanam sutvā
 vipassanāya kammaṭṭhānam gahetvā yuttappayutto viharanto vipassanam
 ussukkāpetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Yānakāro pure āsim, dārukamme susikkhito.

Candanam phalam katvā, adāsim lokabandhuno.

Pabhāsati idam byamham, suvaṇṇassa sunimmitam.

Hatthiyānam assayānam, dibbayānam upaṭṭhitam.

Pāsādā sivikā ceva, nibbattanti yadicchakam.

Akkhubbham ratanam⁵ mayham, phalakassa idam phalam.

Ekanavutito kappe, phalam yamaham dadim.

Duggatim nābhijānāmi, phalakassa idam phalam.

Sattapaññāsakappamhi, caturo Nimmitāvhayā⁶.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- katam Buddhassa sāsanam”^{ti}.

Arahattam pana patvā udānavasena attano paṭipattim kathento—

1. Sāsanukkamo (Ka)

3. Pakkusāti (Ka)

5. Ākāsaratanam (Sī)

2. Ohāritvā (Ka)

4. Khu 3. 192 piṭṭhe.

6. Cattāro santanāmakā (Sī)

97. “Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ, sovaṇṇaṃ satarājikaṃ.

Aggaḥiṃ mattikāpattaṃ, idaṃ dutiyābhisecanaṃ”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **hitvā**ti pariccajivā. **Satapalanti** satam palāni yassa, tam satapalaparimāṇaṃ. **Kaṃsanti** thālaṃ¹. **Sovaṇṇanti** suvaṇṇamayaṃ. **Satarājikanti** bhittivicittatāya² ca anekarūparāji³ cittatāya ca anekalekhāyuttaṃ. **Aggaḥiṃ mattikāpattanti** evarūpe mahārahe bhājane pubbe bhuñjitvā Buddhānaṃ ovādaṃ karonto “idānāhaṃ tam chaḍḍetvā mattikāmayapattaṃ aggaḥesiṃ, aho sādhu mayā kataṃ, ariyavataṃ anuṭṭhitaṃ”ti bhājanakittanāpadesena rajjapariccāgaṃ pabbajjūpagamanañca anumodanto vadati. Tenāha “**idaṃ dutiyābhisecanaṃ**”ti. Paṭhamaṃ rajjābhisecanaṃ upādāya idaṃ pabbajjūpagamaṇaṃ mama dutiyaṃ abhisecanaṃ. Tañhi rāgaḍḍhi saṃkiliṭṭhaṃ sāsāṅkaṃ sapaṇisaṅkaṃ kammaṃ⁴ anattasañhitaṃ dukkhapaṭibaddhaṃ nihīnaṃ, idaṃ pana tamvipariyāyato uttamaṃ paṇṭanti adhippāyo.

Tissattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Abhayattheragāthāvaṇṇanā

Rūpaṃ disvā sati muṭṭhāti āyasmato Abhayattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Sumedhaṃ Bhagavantaṃ disvā pasannacitto saḷalappuphehi pūjamakāsi. So tena puññakammaena devesu nibbattivā aparāparaṃ puññāni katvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvattiyaṃ brāhmaṇakule nibbattivā **Abhayoti** laddhanāmo viññutaṃ patto hetusampattiyā codiyamāno ekadivasaṃ viharāṃ gato Satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā katapubbakicco vipassanāya kammaṃ karonto viharati. Athassa ekadivasaṃ

1. Kaṃsatālaṃ (Sī), tālaṃ (Ka)

3. Rājini (Sī)

2. Vibhattavicittatāya (Sī)

4. Kiliṭṭhaṃ sāṅkisaḍḍisaṃ tam kammaṃ (Ka)

gāmaṃ piṇḍāya pavīṭṭhassa alaṅkatapaṭiyattaṃ mātugāmaṃ disvā
ayonisomanasikāra-vasena tassa rūpaṃ ārabha chandarāgo uppajji, so
vihāraṃ pavisitvā “satiṃ vissajjitvā olokentassa rūpārammaṇe mayhaṃ
kilesa uppanto, ayuttaṃ mayā katan”ti attano cittaṃ niggaṇhanto tāvadeva
vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Sumedho nāma nāmena, Sayambhū aparājito.
Vivekamanubrūhanto, ajjhogahi mahāvanam.

Saḷalaṃ pupphitaṃ disvā, ganthitvāna vaṭaṃsakaṃ.
Buddhassa abhiropesiṃ, sammukhā Lokanāyakaṃ.

Timśakappasahassamhi, yaṃ pupphamabhiropayim.
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ūnavīse kappasate, soḷasāsuraṃ Sunimmitā.
Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano kilesuppattinidassanaena “kilese
anuvattentassa vaṭṭadukkhato nattheva sīsukkhīpanaṃ. Ahaṃ pana te
nānuvattin”ti dassento—

98. “Rūpaṃ disvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasikaroto.
Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.
Tassa vaḍḍhanti āsavā, bhavamūlopagāmino”ti²—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **rūpanti** rajjanīyaṃ rūpāyatanaṃ, taṃ panettha itthirūpaṃ
adhippetam, **Disvāti** cakkhunā disvā, cakkhudvārānusārena
nimittānubyañjanasallakkhaṇavasena³ taṃ gahetvā, tassa⁴ tathāgahaṇahetūti
attho. **Sati muṭṭhāti** asubhasabhāve kāye “asubhan”tveva pavattanasati⁵
naṭṭhā. Yathā pana rūpaṃ disvā sati naṭṭhā, taṃ dassento āha “**piyaṃ
nimittaṃ manasikaroto**”ti. Yathā-upaṭṭhitaṃ ārammaṇaṃ “subhaṃ
sukhan”ti-ādinā piyanimittaṃ

1. Khu 3. 192 piṭṭhādīsu.

2. Bhavamūlābhavagāminoti (Sī)

3. Nimittānubyañjanupalakkhaṇavasena (Sī,Ka)

4. Tassa vā (Sī)

5. Pavattanakā sati (Sī)

katvā ayonisomanasikārena manasikaroto sati muṭṭhāti yojanā. Tathā bhūtova¹ **sārattacitto vedetīti** suṭṭhu rattacitto hutvā taṃ rūpārammaṇaṃ anubhavati abhinandati², abhinandanto pana **tañca ajjhosa tiṭṭhati** ajjhosāya taṃ ārammaṇaṃ gilitvā pariniṭṭhapetvā vattati ceva, evaṃbhūtassa ca **tassa vaḍḍhanti**³ **āsavā bhavamūlopagāminoti** bhavassa saṃsārassa mūlabhāvaṃ kāraṇabhāvaṃ⁴ upagamanasabhāvā kāmāsavādayo cattāropi āsavā tassa puggalassa uparūpari vaḍḍhantiyeva, na hāyanti. Mayhaṃ pana paṭisaṅkhāne⁵ ṭhatvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā saccāni paṭivijjhantassa maggapaṭipāṭiyā te cattāropi āsavā anavasesato pahīnā parikkhīṇāti adhippāyo.

Abhayattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Uttiyattheragāthāvaṇṇanā

Saddaṃ sutvā sati muṭṭhāti āyasmato Uttiyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivatṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannacitto gonakādi-atthataṃ sa-uttaracchadaṃ Buddhārahaṃ pallaṅkaṃ Gandhakuṭiyaṃ paññāpetvā adāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kapilavatthusmiṃ Sakyarājakule nibbatti, tassa **Uttiyoti** nāmaṃ ahosi. So vayappatto Satthu ñāṭisamāgame Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto ekadivasaṃ gāmaṃ⁶ piṇḍāya pavitṭho antarāmagge mātugāmassa⁷ gītassaddaṃ sutvā ayonisomanasikāravasena tattha candarāge uppanne paṭisaṅkhānabalena taṃ vikkhambhetvā vihāraṃ pavisitvā sañjatasamvego divāṭṭhāne nisīditvā tāvadeva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁸—

1. Tatova (Sī)

3. Evaṃbhūtassa vaḍḍhanti (Ka)

5. Paṭisaṅkhāre (Sī, Ka)

7. Aññatarāya itthiyā (Sī)

2. Natthi (Sī)

4. Mūlabhāvakāraṇabhāva... (Sī)

6. Nagaraṃ (Sī)

8. Khu 3. 193 piṭṭhe.

“Sumedhassa Bhagavato, Lokajettḥassa tādino.

Pallaṅko hi mayā dinno, sa-uttarasapacchado¹.

Sattaratanasampanno, pallaṅko āsi so² tadā.

Mama saṅkappamaññāya, nibbattati sadā mama.

Timsakappasahassamhi, pallaṅkamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, pallaṅkassa idaṃ phalaṃ.

Vīsakappasahassamhi, Suvaṇṇābhā tayo janā.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano kilesupattinidassanena “kilese ajigucchantassa natthi vaṭṭadukkhato sīsukkippanaṃ, ahaṃ pana te jigucchimevā”ti dassento—

99. “Saddaṃ sutvā sati muṭṭhā, piyaṃ nimittaṃ manasikaroto.

Sārattacitto vedeti, tañca ajjhosa tiṭṭhati.

Tassa vaḍḍhanti āsavā, saṃsāra³ upagāmino”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **saddanti** rajjanīyaṃ saddārammaṇaṃ. **Saṃsāra-upagāminoti**—

“Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.

Abbochinnaṃ vattamānā⁴, saṃsāroti pavuccati”ti—

evaṃ vuttasaṃsāravaṭṭakāraṇaṃ⁵ hutvā upagamentīti saṃsāra-upagāmino⁶, “saṃsārūpagāmino”ti vā paṭho. Sesāṃ anantaragāthāya vuttanayameva.

Uttiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sa-uttaracchadattatho (Sī)

3. Saṃsāraṃ (Sī)

5. Vuttasaṃsāravaṭṭaṃ kāraṇaṃ (?)

2. Yo (Sī)

4. Vattamānaṃ (Sī)

6. Saṃsāragāmino (Sī)

10. (Dutiya) Devasabhattheragāthāvaṇṇanā

Sammappadhānasampannoti āyasmato Devasabhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Sikhim Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso bandhujīvakapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kapilavatthusmiṃ Sakyarājakule nibbatti, tassa **Devasabhoti** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto cumbaṭakalahavūpasamanatthaṃ Satthari āgate Buddhānubhāvaṃ disvā pasannamānaso saraṇesu paṭiṭṭhito puna Nigrodhārāme satthari viharante Satthāraṃ upasaṅkamtivā paṭiladdhasaddho pabbajitvā katapubbakicco vipassanāya kammaṃ karonto nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Candaṃva vimalaṃ suddhaṃ, vippassannamanāvilaṃ.

Nandībhavaparikkhīṇaṃ², tiṇṇaṃ loke visattikaṃ.

Nibbāpayantaṃ janataṃ, tiṇṇaṃ tārayataṃ varam.

Muniṃ vanamhi jhāyantaṃ, ekaggaṃ susamāhitaṃ.

Bandhujīvakapupphehi, lagetvā suttakenahaṃ.

Buddhassa abhiropayim, Sikhino Lokabandhuno.

Ekatim se ito kappe, yaṃ kammamakarim tadā.

Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ito sattamake kappe, manujindo mahāyaso.

Samantacakkhunāmāsi, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā attanā adhigataṃ vimuttisukhaṃ nissāya
uppannapītisomanasso udānavasena—

1. Khu 3. 194 piṭṭhe.

2. Nandirāgaparikkhīṇaṃ (Sī)

100. “Sammappadhānasampanno, satipaṭṭhānagocaro.

Vimuttikusumasañchanno, parinibbissatyanāsavo”ti¹—

gātham abhāsi.

Tattha **sammappadhānasampannoti**

sampannacatubbidhasammappadhāno, tehi kattabbakiccaṃ sampādetvā

ṭhitoti attho. **Satipaṭṭhānagocaroti** kāyānupassanādayo satipaṭṭhānā gocaro

pavattiṭṭhānaṃ etassāti satipaṭṭhānagocaro, catūsu satipaṭṭhānesu

patiṭṭhitacittoti attho. Guṇasobhena paramasugandhā vimuttiyeva kusumāni,

tehi sabbaso sammadeva sañchanno vibhūsito alaṅkatoti

vimuttikusumasañchanno. Parinibbissatyanāsavoti evaṃ sammā paṭipajjanto

bhikkhu na cirasseva anāsavo hutvā parinibbissati sa-upādisesāya

anupādisesāya ca nibbānadhātuyāti attho. Idameva ca therassa

aññābyākaraṇam ahosi.

(Dutiya) Devasabhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dasamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Ekādasamavagga

1. Belaṭṭhānikattheragāthāvaṇṇanā

Hitvā gihittam anavositattoti-ādikā āyasmato Belaṭṭhānikattherassa
gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro ito ekatimse kappe

Vessabhussa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto

brāhmaṇasippesu nipphattim gantvā gharāvāsam pahāya isipabbajjam

pabbajitvā isihi parivuto vicaranto ekadivasam Vessabhum Bhagavantam

disvā pītisomanassajāto Satthu ñāṇasampattim nissāya pasannamānaso

ñāṇam uddissa pupphehi pūjam akāsi. So tena puññakammena

devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam

brāhmaṇakule nibbattitvā **Belaṭṭhānikoti** laddhanāmo

1. Parinibbāyissatyanāsavoti (Sī)

viññutaṃ patto Satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā
kammaṭṭhānaṃ gahetvā Kosalaraṭṭhe araññe viharanto alaso
kāyadaḷhibahulo pharusavāco ahosi, samaṇadhamme cittaṃ na uppādesi.
Atha naṃ Bhagavā ñāṇaparipākāṃ oloketvā—

101. “Hitvā gihitaṃ anavositatto,
Mukhanaṅgalī odariko kusīto.
Mahāvarāhova nivāpapaṭṭho,
Punappunaṃ gabbhamupeti mando”ti—

imāya obhāsagāthāya samvejesi. So Satthāraṃ purato nisinnaṃ viya disvā
tañca gāthaṃ¹ sutvā samvegajāto ñāṇassa paripākāṃ gatattā vipassanaṃ
paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Kaṇikāraṃva jotantaṃ³, nisinnaṃ pabbatantare.
Obhāsentaṃ disā sabbā, osadhiṃ viya tāraṃ⁴.

Tayo māṇavakā āsum, sake sippe susikkhitā.
Khāribhāraṃ gahetvāna, anventi mama pacchato.

Puṭake satta pupphāni, nikkhattāni tapassinā.
Gahetvā tāni ñāṇamhi, Vessabhussābhiropayim.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
Duggatiṃ nābhijānāmi, ñāṇapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ekūnatiṃsakappamhi, Vipulābhasanāmakō.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthu ovādaṃ paṭipūjento byatirekamukhena ca⁵
aññaṃ byākaronto tameva gāthaṃ paccudāhāsi.

1. Kathaṃ (Ka)

2. Khu 3. 184 piṭṭhe.

3. Jotentāṃ (Sī)

4. Tāraṃ (Ka)

5. Byatirekamukhena (Ka)

Tattha **hitvā gihittanti** gahaṭṭhabhāvaṃ pariccajivā, pabbajivāti attho. **Anavositattoti** anurūpaṃ avositatto, yadatthaṃ sāsane pabbajantassa anurūpapariññādīnaṃ atīritattā¹ apariyosita bhāvo akata karaṇīyoti attho. Atha vā **anavositattoti** anu-avositasabhāvo, visuddhīnaṃ maggānañca anupaṭipāṭiyā vasitabbavāsassa akatāvī, dasasu ariyavāsesu avusitavāti attho. Mukhasaṅkhātaraṃ naṅgalaṃ imassa atthīti **mukhanaṅgalī**. Naṅgalena viya pathaviṃ paresu² pharusavācappayogena attānaṃ khanantoti attho. **Odarikoti** udare pasuto udaraposanatapparo³. **Kusītoti** alaso, bhāvaṇaṃ ananuyuñjanto. Evambhūtaṃ nipphattiṃ dassento āha “**mahāvarāhova nivāpapuṭṭho, punappunaṃ gabbhamupeti mando**”ti. Tassattho hetṭhā vuttoyeva. Ettha ca yathā pabbajivā anavositādisabhāvatāya punappunaṃ gabbhamupeti mando, na evaṃ mādiso paṇḍito. Tabbiparītasabhāvatāya pana sammāpaṭipattiyā matthakaṃ pāpitattā parinibbāyatīti byatirekamukhena aññaṃ byākāsīti daṭṭhabbanti.

Belatṭhānikattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Setucchattheragāthāvaṇṇanā

Mānena vañcitāseti āyasmato Setucchattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Tissassa Sammāsambuddhassa kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Tissaṃ Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso sumadhuraṃ panasaphalaṃ abhisāṅkhataṃ nāḷikerasāḷavaṃ⁴ adāsi. So tena puññaṃ kammena devaloke nibbattivā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde aññatarassa Maṅgalikarañño putto hutvā nibbatti, **Setucchotissa** nāmaṃ ahoṣi. So pitari mate rajje patiṭṭhito ussāhasattīnaṃ⁵ abhāvena rājakiccāni virādhento rajjaṃ parahatthagataṃ katvā dukkhappattiyā saṃvegajāto janapadacārikaṃ carantaṃ

1. Atarittā (Sī)

3. Udaraposanakapparo (Ka)

5. Ussāhanassa sampattīnaṃ (Sī)

2. Pathavippadesesu. Pathavīpadesu (Ka)

4. Sāḷuvaṇaṃ (Sī), sāḷuvaṃ (Ka)

Bhagavantam disvā upasaṅkamtivā dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā parikkammaṃ karonto tadaheva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Tissassa kho Bhagavato, pubbe phalamadāsaham.

Nāḷikerañca pādāsīm, khajjakam abhisammatam.

Buddhassa tamaham datvā, Tissassa tu Mahesino.

Modāmaham kāmakāmī, upapajjim yamicchakam.

Dvenavute ito kappe, yam dānamadadim tadā.

Duggatim nābhijānāmi, phaladānassidam phalam.

Ito terasakappamhi, rājā Indasamo ahu.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattam pana patvā kilese garahanto—

102. “Mānena vañcitāse, saṅkhāresu saṅkilissamānāse.

Lābhālābhena mathitā, samādhim nādhigacchanti”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **mānena vañcitāseti** “seyyohamasmī”ti-ādinayappavattena mānena attukkaṃsanaparavambhanādivasena kusalabhaṇḍacchedanena vippaladdhā. **Saṅkhāresu saṅkilissamānāseti** ajjhattikabāhiresu cakkhādīsū ceva rūpādīsū ca saṅkhatadhammesu saṅkilissamānā, “etaṃ mama, esohamasmi, eso me attā”ti taṇṇimittam taṇhāgāhādivasena² saṅkilesam āpajjamānā. **Lābhālābhena mathitā**ti pattacivarādīnañceva vatthādīnañca lābhena tesamyeva ca alābhena taṇṇimittam uppannehi anunayapaṭighehi mathitā madditā abhibhūtā. Nidassanamattañcetaṃ, avasiṭṭhalokadhammānampettha³ saṅgaho daṭṭhabbo. **Samādhim nādhigacchanti**ti te evarūpā puggalā samādhim samathavipassanāvasena cित्tekaggatam kadācipi na vindanti na paṭilabhanti na pāpuṇanti samādhisaṃvattanikānaṃ dhammānaṃ abhāvato, itaresaṅca bhāvato. Idhāpi yathā mānādīhi abhibhūtā aviddasuno⁴

1. Khu 3. 282 piṭṭhe. 2. Taṇhādivasena (Sī) 3. Cettha (Sī) 4. Te aviddasuno (Sī)

samādhim nādhigacchanti, na evaṃ viddasuno. Te pana mādisā tehi anabhibhūtā samādhim adhigacchantevāti byatirekamukhena aññābyākaraṇanti veditabbaṃ.

Setucchattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bandhurattheragāthāvaṇṇanā

Nāham etena atthikoti āyasmato Bandhurattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Siddhatthassa Bhagavato kāle aññatarassa rañño antepure gopako hutvā ekadivasam Bhagavantaṃ saparisam rājaṅgaṇena¹ gacchantaṃ disvā pasannacitto kaṇaverapupphāni gahetvā sasamgham Lokanāyakaṃ pūjesi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparam sugatīsuyeva saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sīlavatīnagare seṭṭhiputto hutvā nibbatti, **Bandhuro**tissa nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto kenacideva karaṇīyena Sāvattiyam gato upāsakehi saddhim vihāram gato Satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā ñāṇassa paripākattā vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Siddhattho nāma Bhagavā, Lokajeṭṭho narāsabho.

Purakkhato sāvakehi, nagaram paṭipajjatha.

Rañño antepure āsim, gopako abhisammato.

Pāsāde upaviṭṭhoham, addasam Lokanāyakaṃ.

Kaṇaveram gahetvāna, bhikkhusamghe samokirim.

Buddhassa visum katvāna, tato bhiyyo samokirim.

Catunnavutito kappe, yam pupphamabhipūjayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalam.

1. Rājaṅganena (Sī)

2. Khu 3. 201 piṭṭhādīsu.

Sattāsītīmhito kappe, caturā'sum¹ mahiddhikā.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan²ti.

Arahattaṃ pana patvā kataññubhāve ṭhatvā attano upakārassa rañño paccupakāraṃ kātuṃ Sīlavatīnagaraṃ gantvā rañño dhammaṃ desento saccāni pakāsesi. Rājā saccapariyosāne sotāpanno hutvā attano nagare Sudassanaṃ nāma mahantaṃ vihāraṃ kāretvā therassa niyyātesi². Mahā lābhasakkāro ahoṣi. Thero vihāraṃ sabbaṃ sa lābhasakkāraṃ saṃghassa niyyātetvā sayam purimaniyāmeneva piṇḍāya caritvā yāpento katipāham tattha vasitvā Sāvattiṃ gantukāmo ahoṣi. Bhikkhū “bhante tumhe idheva vasatha, sace paccayehi vekallaṃ, mayaṃ taṃ paripūressāmā³ti āhaṃsu. Thero “na mayham āvuso uḷārehi paccayehi attho atthi³, itarītarehi paccayehi yāpemi, dhammarasenevamhi titto⁴ti⁴ dassento—

103. “Nāham etena atthiko, sukhito dhammarasena tappito.

Pitvā rasaggamuttamaṃ, na ca kāhāmi visena santhavan⁵ti—

gātham abhāsi.

Tattha **nāham etena atthikoti** yena maṃ tumhe tappetukāmā “paripūressāmā⁵ti vadatha, etena āmisalābhena paccayāmisarasena nāham atthiko, mayham etena attho natthi, santuṭṭhi⁵ paramaṃ sukhanti itarītareheva paccayehi yāpemīti attho. Idāni tena anattikabhāve padhānakāraṇaṃ dassento āha “**sukhito dhammarasena tappito**”ti. Sattatimsabodhipakkhiyadhammarasena ceva navavidhalokuttaradhammarasena ca tappito pīṇito⁶ sukhito uttamena sukhena suhitoti attho. **Pitvā rasaggamuttamanti** sabbarasesu aggaṃ setṭham tatoyeva uttamaṃ yathāvuttaṃ dhammarasaṃ pivitvā ṭhito, tenāha “sabbarasaṃ dhammaraso jināti⁷ti⁷. **Na ca kāhāmi visena santhavanti** evarūpaṃ

1. Caturō āsimsu (Sī)

2. Niyyādesi (Sī, Ka)

3. Attho (Ka)

4. Atthikoti (Sī)

5. Santuṭṭhi (Sī)

6. Pīto (Sī)

7. Khu 1. 64 piṭṭhe Dhammapade.

rasuttamaṃ dhammarasaṃ pivitvā ṭhito visena visasadisena visarasena¹
santhavaṃ saṃsaggaṃ na karissāmi, tathākaraṇassa kāraṇaṃ natthīti attho.

Bandhurattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. **Khitakattheragāthāvaṇṇanā**

Lahuko vata me kāyoti āyasmato Khitakattherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni
upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Yakkhasenāpati hutvā nibbatto
ekadivasaṃ yakkhasamāgame nisinno Satthāraṃ aññatarasmiṃ rukkhamūle
nisinnaṃ disvā upasaṅkamitvā Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Tassa
Satthā dhammaṃ desesi. So dhammaṃ sutvā uḷāraṃ pītisomanassaṃ
pavedento apphoṭento² utṭhahitvā Satthāraṃ vanditvā padakkhiṇaṃ katvā
pakkāmi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ
Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbatti, **Khitakotissa** nāmaṃ
ahosi. So viññutaṃ patto Mahāmoggallānattherassa mahiddhikabhāvaṃ
suttvā “iddhimā bhavissāmi”ti pubbahetunā codiyamāno pabbajitvā
Bhagavato santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā samathavipassanāsu³ kammaṃ
karonto nacirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Padumo nāma⁵ nāmena, dvipadindo narāsabho.
Pavanā abhinikkhamma, dhammaṃ deseti cakkhumā.

Yakkhānaṃ samayo āsi, avidūre Mahesino.
Yena kiccena sampattā, ajjhāpekkhimsu tāvade.

Buddhassa giramaññāya, amatassa ca desanaṃ.
Pasannacitto sumano, apphoṭetvā upaṭṭhahim.

Suciṇṇassa phalaṃ passa, upaṭṭhānassa Satthuno.
Timsakappasahassesu, duggatiṃ nupapajjaham.

1. Visassa rasena (Sī)

2. Apphoṭento (Sī)

3. Vipassanāya (Ka)

4. Khu 3. 201 piṭṭhādīsu.

5. Padumuttaro nāma (Sī)

Ūnatimse¹ kappasate, Samalaṅkatanāmakō.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā savisesaṃ iddhīsu vasībhāvena anekavihitaṃ iddhividhaṃ paccanubhonto iddhipāṭihāriyena anusāsanīpāṭihāriyena ca sattānaṃ anuggahaṃ karonto viharati. So bhikkhūhi “kathaṃ tvaṃ āvuso iddhī vaḷañjesi”ti puṭṭho tamatthaṃ ācikkhanto—

104. “Lahuko vata me kāyo,
Phuṭṭho ca pītisukhena vipulena.
Tūlamiva eritaṃ mālutena,
Pilavatīva me kāyo”ti—

gāthaṃ abhāsi. “Udānavasena”tipi vadantiyeva.

Tattha **lahuko vata me kāyoti** nīvaraṇādivikkhambhanena cuddasavidhena cittaparidamanena² caturiddhipādakabhāvanāya suṭṭhu ciṅṇavasībhāvena ca me rūpakāyo sallahuko vata, yena dandhaṃ³ mahābhūtapaccayampi nāma imaṃ karajakāyaṃ cittavasena pariṇāmemīti⁴ adhippāyo. **Phuṭṭho ca pītisukhena vipulena**ti sabbatthakameva pharantena mahatā uḷārena pītisahitena sukhena phuṭṭho ca me kāyoti yojanā. Idañca yathā kāyo lahuko ahosi, taṃ dassanatthaṃ vuttaṃ. Sukhasaññokka-manena hi saddhimīyeva lahusaññokkamaṇaṃ hoti. Sukhassa pharaṇaṅcetha taṃsamuṭṭhānarūpavasena daṭṭhabbaṃ. Kathaṃ pana catutthajjhānasamaṅgino pītisukhapharaṇaṃ, samatikkantapītisukhaṃ hi tanti ce? Saccametaṃ⁵. idaṃ pana na catutthajjhānakkhaṇavasena vuttaṃ, atha kho pubbabhāgavasena. “Pītisukhena”ti pana pītisahitasadisena sukhena, upekkhā hi idha santasabhāvatāya nāṇavisesayogato ca sukhanti adhippetāṃ. Tathā hi vuttaṃ “sukhasaññāñca lahusaññāñca okkamati”ti⁶. Pādakajjhānārammaṇena rūpakāyārammaṇena vā iddhicittena sahaḷātāṃ sukhasaññāñca lahusaññāñca okkamati pavisati phusati

1. Ūnavīse (Sī)

3. Ahaṃ (Sī)

5. Tanti sammataṃ (Sī)

2. Cittaparidamena (Ka)

4. Pariṇāmetīti (Ka)

6. Khu 9. 107, 389 piṭṭhesu thokaṃ visadisāṃ.

sampāpuṇāṭīti ayampi tattha attho. Tathā cāha Aṭṭhakathāyaṃ¹ “sukhasaññā nāma upekkhāsampayuttā saññā. Upekkhā hi santam sukhanti vuttam, sāyeva saññā nīvaraṇehi ceva vitakkādipaccanīkehi ca vimuttattā lahusaññātipi veditabbā. Tam okkantassa panassa karajakāyopi tūlapicu viya sallahuko hoti. So evam vātakkhittatūlapicunā viya sallahukena dissamānena² kāyena brahmalokaṃ gacchatī”ti. Tenāha “**tūlamiva eritam mālutena, pilavatīva me kāyo**”ti. Tassattho—yadāham brahmalokaṃ aññaṃ vā iddhiyā gantukāmo homi, tadā mālutena vāyunā eritam cittam tūlapicu viya ākāsaṃ laṅghantoyeva me kāyo hotīti.

Khitakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Malitavambhattheragāthāvaṇṇanā

Ukkaṇṭhitoti āyasmato Malitavambhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Himavantato avidūre aññatarasmim Jātassare sakuṇo hutvā nibbatti, Padumuttaro Bhagavā tam anuggaṇhanto tattha gantvā Jātassaratīre caṅkamati. Sakuṇo Bhagavantam disvā pasannamānaso sare kumudāni gahetvā Bhagavantam pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kurukacchanagare³ aññatarassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Malitavambhotissa** nāmam ahoṣi. So viññutam patto Pacchābhūmahātheram upasaṅkamitvā tassa santike dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto viharati. Tassa ca ayam sabhāvo, yattha bhojanasappāyo dullabho, itare sulabhā, tato na pakkamati. Yattha pana bhojanasappāyo sulabho, itare dullabhā, tattha na vasati pakkamateva. Evam viharanto ca hetusampannatāya mahāpurisajātikatāya ca na cirasseva vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

1. Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 273 piṭṭhe.

3. Bhārukacchanagare (Sī)

2. Adissamānena ca (Ka)

4. Khu 3. 199 piṭṭhādīsu.

“Himavantassāvidūre, Mahājātassaro ahu.
 Padumuppalasañchanno, puṇḍarīkasamoṭthaṭo.
 Kukattho¹ nāma nāmena, tatthāsīm sakuṇo tadā.
 Sīlavā buddhisampanno, puññāpuññesu kovido.
 Padumuttaro Lokavidū, āhutiṇaṃ paṭiggaho.
 Jātassarassāvidūre, sañcarittha Mahāmuni.
 Jalajaṃ kumudaṃ chetvā, upanesīm Mahesino.
 Mama saṅkappamaññāya, paṭiggahi Mahāmuni.
 Tañca dānaṃ daditvāna, sukkamūlena codito.
 Kappānaṃ satasahassaṃ, duggatiṃ nupapajjaham.
 Soḷaseto kappasate, āsum Varuṇanāmakā.
 Aṭṭha ete janādhipā², cakkavattī mahabbalā.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā udānento³—

105. “Ukkaṇṭhitopi na vase, ramamānopi pakkame.

Na tvevānatthasāmhitaṃ, vase vāsaṃ vicakkhaṇo”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **ukkaṇṭhitopi na vaseti** yasmim āvāse vasantassa me bhojanasappāyālābhena adhikusalesu dhammesu ukkaṇṭhā¹ anabhirati uppajjati, tattha ukkaṇṭhitopi vasāmiyeva⁵ itarasappāyālābhena na pakkame na pakkamāmi. **Na vaseti** ettha na-kārenapi pakkametipadaṃ sambandhitabbaṃ. **Ramamānopi pakkameti** yasmim pana āvāse vasantassa me paccayavekallābhāvena natthi ukkaṇṭhā, aññadatthu abhiramāmi, evaṃ abhiramamānopi avasesasappāyālābhena tato pakkame, na vaseyyaṃ. Evaṃ paṭipajjantovāhaṃ na cirasseva sakatthaṃ paccupādinti. Ayañcettha attapaṭipattipaccavekkhaṇāyaṃ yojanā. Parassa ovādadāne pana vaseyya na pakkameyyāti⁶

1. Kakudho (Sī)

2. Atha ete janā tattha (Sī)

3. Udānaṃ udānento (Sī)

4. Ukkaṇḍi (Ka)

5. Vase vasāmiyeva (Sī)

6. Ovādadāne ca na vaseyya pakkameyyāti (Sī)

vidhānavasena yojetabbam. **Na tvevānatthasamhitam, vase vāsam vicakkhaṇoti** yasmim āvāse paccayā sulabhā, samaṇadhammo na pāripūrim gacchati, ¹yasmim ca āvāse paccayā dullabhā, samaṇadhammopi pāripūrim na gacchati, evarūpo āvāso idha anattasamhito nāma avaḍḍhisahitoti katvā. Evarūpan vāsam¹ vicakkhaṇo viññujātikō sakattham paripūretukāmo natveva vaseyya. Yattha pana pañcaṅgasamannāgato āvāso labbhati, sattapi sappāyā labbhanti, tattheva vaseyyāti attho.

Malibhavambhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Suhemantattheragāthāvaṇṇanā

Sataliṅgassa atthassāti āyasmato Suhemantattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu kātādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayam puññam upacinanto ito dvānavute kappe Tissassa Bhagavato kāle vanacaro hutvā vane vasati, tam anuggahitum Bhagavā araññam pavisitvā tassa āsanne thāne aññatarasmim rukkhamūle nisīdi. So Bhagavantam disvā pasannacitto sugandhāni punnāgapupphāni ocinitvā Bhagavantam pūjesi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparam puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Pāriyantadese vibhavasampannassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Suhemantotissa** nāmam ahoṣi. So viññutam patto Sankassanagare Migadāye viharantam Bhagavantam upasaṅkamitvā dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā Tepiṭako hutvā vipassanam paṭṭhapetvā na cirasseva chaḷabhiñño paṭisambhidāpato ahoṣi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Kānanam vanamogayha, vasāmi luddako aham.

Punnāgam pupphitam disvā, Buddhaseṭṭham anussarim.

1-1. Yasmim ca āvāse paccayā sulabhā, samaṇadhammopi pāripūrim gacchati, evarūpo āvāso atthasamhito nāma vaḍḍhisamhitoti katvā idha anattasamhitam vāsam (Sī)

2. Khu 3. 198 piṭṭhādīsu.

Taṃ pupphaṃ ocinitvāna, sugandhaṃ gandhitaṃ subhaṃ.
Thūpaṃ karitvā puline, Buddhassa abhiropayim.

Dvenavute ito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayim.
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ekamhi navute kappe, eko āsim Tamonudo.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā evaṃ cintesi “mayā kho yaṃ sāvakena pattaḃbaṃ, taṃ¹ anuppattaṃ, yannūnāhaṃ idāni bhikkhūnaṃ anuggahaṃ kareyyaṃ”ti. Evaṃ cintetvā pabhinnapaṭisambhidatāya akilāsutāya ca attano santikaṃ upagate bhikkhū yathārahaṃ² oবাদanto anusāsanto kaṅkhaṃ chindanto dhammaṃ kathento kammaṭṭhānaṃ niggumbaṃ nijjaṭaṃ katvā ācikkhanto viharati. Atheskadivasam attano santikaṃ upagataṇaṃ bhikkhūnaṃ viññūnaṅca puggalānaṃ visesaṃ ācikkhanto—

106. “Sataliṅgassa atthassa, satalakkhaṇadhārino.

Ekaṅgadassī dummedho, satadassī ca paṇḍito”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **sataliṅgassā**ti līnamatthaṃ gamentīti liṅgāni, atthesu saddassa pavattinimittāni, tāni pana sataṃ anekāni liṅgāni etassāti sataliṅgo. Anekattho hi idha satasaddo, “sataṃ sahasan”ti-ādīsu viya na saṅkhyāvisesattho, tassa sataliṅgassa. **Atthassā**ti ñeyyassa, ñeyyaṃ hi ñāṇena araṇīyato “attho”ti vuccati. So ca ekopi anekaliṅgo, yathā “Sakko Purindado Maghavā”ti, “paññā vijjā medhā ñāṇaṃ”ti ca. Yena liṅgena pavattinimittena Tāvatiṃsādhipatimhi indasaddo pavatto, na tena tattha sakkādisaddā pavattā, atha kho aññena. Tathā yena sammādiṭṭhimhi paññāsaddo pavatto natena vijjādisaddā. Tena vuttaṃ “sataliṅgassa atthassā”ti.

1. Yaṃ yaṃ sāvakena pattaḃbaṃ, taṃ taṃ (Sī)

2. Bhikkhū dhammaṃ kathento yathārahaṃ (Sī)

Satalakkhaṇadhārinoti anekalakkhaṇavato. Lakkhīyati etenāti lakkhaṇaṃ, paccayabhāvino atthassa attano phalaṃ paṭicca paccayabhāvo¹, tena hi so ayaṃ imassa kāraṇanti lakkhīyati. So ca ekasseva atthassa anekappabhedo upalabbhati, tenāha “satalakkhaṇadhāriṇo”ti. Atha vā lakkhīyantīti lakkhaṇāni, tassa tassa atthassa saṅkhatatādayo² pakāravisesā, te pana atthato avatthāvisesā³ veditabbā. Te ca pana tesāṃ aniccatādisāmaññalakkhaṇaṃ liṅgenti ñāpentīti “liṅgāni”ti ca vuccanti. Tassime ākāra, yasmā ekassāpi atthassa aneke⁴ upalabbhanti. Tena vuttāṃ “sataliṅgassa atthassa, satalakkhaṇadhāriṇo”ti. Tenāha āyasmā Dhammasenāpati “sabbe dhammā sabbākārena Buddhassa Bhagavato ñāṇamukhe āpāthaṃ āgacchantī”ti⁵.

Ekaṅgadassī dummedhoti evaṃ anekaliṅge anekalakkhaṇe atthe yo tattha ekaṅgadassī aputhupaññatāya ekaliṅgamattaṃ ekalakkhaṇamattaṃ ca disvā attanā diṭṭhameva “idameva saccaṃ”ti abhinivissa “moghamaññaṃ”ti itaraṃ paṭikkhipati, hatthidassanaka-andho viya ekaṅgagāhī⁶ **dummedho** duppañño tattha vijjamānānaṃyeva pakāravisesānaṃ ajānato micchā abhinivisanato ca. **Satadassī ca**⁷ **paṇḍitoti** paṇḍito pana tattha vijjamāne anekepi pakāre attano paññācakkhunā sabbaso passati. Yo vā tattha labbhamāne aneke paññācakkhunā attanāpi passati, aññesampi dasseti pakāseti, so **paṇḍito** vicakkaṇo atthesu kusalo nāmāti. Evaṃ thero ukkaṃsagataṃ attano paṭisambhidāsampattiṃ bhikkhūnaṃ vibhāvesi.

Suhemantattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Attano phalassa paccayabhāvo (Sī)

3. Atthāvisesā (Sī)

5. Khu 7. 277; Khu 8. 175; Khu 9. 375 piṭṭhesu.

7. Sahāyadassanato ca (Sī)

2. Lakkhaṇādayo (Sī)

4. Anekā (Ka)

6. Ekaṅgo hi (Sī)

7. Dhammasavattheragāthāvaṇṇanā

Pabbajim tulayitvānāti āyasmato Dhammasavattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Suvaccho nāma brāhmaṇo hutvā tiṇṇam vedānam pāragū gharāvāse dosam disvā tāpasapabbajjam pabbajitvā araṇṇāyatane pabbatantare assamam kāretvā bahūhi tāpasehi saddhim vasi. Athassa kusalabijam ropetukāmo Padumuttaro Bhagavā assamasamīpe ākāse thatvā iddhipāṭihāriyam dassesi. So tam disvā pasannamānaso pūjetukāmo nāgapupphāni ocināpesi. Satthā “alam imassa tāpasassa ettakam kusalabījan”ti pakkāmi. So pupphāni gahetvā Satthu gamanamaggaṃ okiritvā cittaṃ pasādentō añjalim paggayha aṭṭhāsi. So tena puñṇakammena devaloke nibbattitvā aparāparam sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharaṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā **Ddhammasavoti** laddhanāmo viññutam patto hetusampattiyā codiyamāno gharāvāse ādīnavam pabbajjāya ānisaṃsam¹ ca disvā Dakkhiṇāgirismim viharantaṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Suvaccho nāma nāmena, brāhmaṇo mantapāragū.

Purakkhato sasissehi, vasate pabbatantare.

Padumuttaro nāma Jino, āhutīnam paṭiggaho.

Mamuddharitukāmo so, āgacchi mama santikaṃ.

Vehāsamhi caṅkamati³, dhūpāyati jalate tathā⁴.

Hāsam mamaṃ viditvāna, pakkāmi pācināmukho.

Taṅca acchariyam disvā, abbhutaṃ lomahaṃsanaṃ.

Nāgapuppham gahetvāna, gatamaggamhi okirim.

Satasahassito kappe, yam puppham okirim aham.

Tena cittappasādena, duggatim nupapajjham.

1. Ānisaṃse (Ka)

3. Vehāse ca caṅkamati (Sī)

2. Khu 3. 198 piṭṭhe.

4. Dhūpāyati jalito tathā (Sī)

Ekatiṃse kappasate¹, rājā āsi Mahāraho.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattam pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
somanassappatto udānavasena—

107. “Pabbajim tulayitvāna, agārasmā’ nagāriyam.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **pabbajim tulayitvānā**ti “sambādho gharāvāso rajāpatho”ti-ādinā²
gharāvāse, “appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā”ti-ādinā³ kāmesu
ādīnavam tappaṭipakkhato nekkhamme ca ānisaṃsam tulabhūtāya paññāya
vicāretvā vīmaṃsitvāti attho. Sesam heṭṭhā vuttanayameva. Idameva ca
therassa aññābyākaraṇam ahoṣīti.

Dhammasavattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Dhammasavapituttheragāthāvaṇṇanā

Sa vīsavassasatikoti āyasmato Dhammasavapituttherassa gāthā. Kā
uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Buddhasuññe loke kulagehe
nibbattitvā viññutam patto Bhūtagaṇe nāma pabbate viharantaṃ
paccekasambuddham disvā pasannamānaso tiṇasūlapupphēhi⁴ pūjam akāsi.
So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparam sugatīsuyeva
saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharatṭhe brāhmaṇakule
nibbattitvā viññutam patto dārapariggahaṃ katvā Dhammasavaṃ nāma
puttam labhitvā tasmim pabbajite sayampi vīsavassasatiko hutvā “mama
putto tāva taruṇo

1. Ekatiṃse ito kappe (Sī)

3. Vi 2. 175; Ma 1. 126 piṭṭhesu.

2. Dī 1. 59; Ma 2. 7; Saṃ 1. 419 piṭṭhesu.

4. Tiṇamūlapupphēhi (Ka)

pabbaji, atha kasmā nāhaṃ pabbajissāmī”ti sañjātasamvego Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Himavantassāvidūre, Bhūtagaṇo nāma pabbato.
Vasate’ko Jino tattha, Sayambhū lokanissaṭo.

Tiṇasūlaṃ gahetvāna, Buddhassa abhiropayim.
Ekūnasatasahassaṃ, kappaṃ na vinipātiko.

Ito ekādase kappe, ekosim Dharaṇīruho.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
sañjātasomanasso udānento—

108. “Sa vīsavassasatiko, pabbajim anagāriyaṃ.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **sa vīsavassasatikoti** so vīsamvassasatiko, so ahaṃ jātiyā vīsādhikavassasatiko samāno. **Pabbajinti** pabbajjaṃ upagacchim. Sesam vuttanayameva. Idameva ca imassa therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣi.

Dhammasavapituttheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Saṃgharakkhitattheragāthāvaṇṇanā

Na nūṇāyaṃ paramahitānukampinoti āyasmato

Samgharakkhitattherassa gāthā. Kā uppatti? Sopi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito catunavute kappe kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ pabbatapāde vasante sattha

1. Khu 3. 197 piṭṭhādīsu.

paccekasambuddhe disvā pasannamānaso kadambapupphāni gahetvā pūjesi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparam puññāni katvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam ibbhakule¹ nibbatti, tassa **Samgharakkhitoti** nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā aññataraṃ bhikkhum sahāyaṃ katvā araṇṇe viharati. Therassa vasanaṭṭhānato avidūre vanagumbe ekā migī vijāyitvā taruṇaṃ chāpaṃ rakkhantī chātājhattāpi puttasiṇehena dūre gocarāya na gacchati, āsanne ca tiṇodakassa alābhena kilamati. Taṃ disvā thero “aho vatāyaṃ loko taṇhābandhanabaddho mahādukkhaṃ anubhavati, na taṃ chinditum sakkotī”ti saṃvegajāto tameva aṅkusaṃ katvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Himavantassāvidūre, Kukkuṭo nāma pabbato.

Tamhi pabbatapādāmi, satta Buddhā vasanti te.

Kadambaṃ pupphitaṃ disvā, dīparājaṃva uggataṃ.

Ubho hatthehi paggayha, satta Buddhe samokirim.

Catunnavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Dvenavute ito kappe, sattāsuṃ Pupphanāmakā.

Sattaratanasampannā, cakkavattī mahabbalā.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano dutiyakaṃ bhikkhum micchāvitakkabahulaṃ viharantaṃ ñatvā tameva migim upamaṃ karitvā³ taṃ ovaḍento—

109. “Na nūnāyaṃ paramahitānukampino,

Rahogato anuvigaṇeti sāsanaṃ.

Tathāha’yaṃ vigarati pākatindriyo,

Migī yathā taruṇajātikā vane”ti—

gāthaṃ abhāsi.

1. Iddhe kulagehe (Sī)

2. Khu 3. 197 piṭṭhe.

3. Haritvā (Ka)

Tattha **na nūnāyanti na**-iti paṭisedhe nipāto. **Nūnā**¹ parivitakke. Nūna ayanti padacchedo². **Paramahitānukampinoti** paramaṃ ativiya, paramena vā anuttarena hitena satte anukampanasīlassa Bhagavato. **Rahogatoti** rahasi gato, suññāgāragato kāyavivekayuttoti attho. **Anuvigaṇetī**ti ettha “na nūnā”ti padadvayaṃ ānetvā sambandhitabbaṃ “nānūvigaṇeti nūnā”ti, na cintesi maññe, “nānūyuñjati”ti takkemīti³ attho. **Sāsananti** paṭipattisāsanam, catusaccakammaṭṭhānabhāvananti adhippāyo. **Tathā hīti** teneva kāraṇena, Satthu sāsanaassa ananūyuñjanato eva. **Ayanti** ayaṃ bhikkhu. **Pākatindriyoti** manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ yathāsakaṃ visayesu vissajjanato⁴ sabhāvabhūta-indriyo, asaṃvutacakkhudvārādikoti attho. Yassa taṇhāsaṅgassa⁵ acchinnatāya so bhikkhu pākatindriyo viharati, tassa upamaṃ dassento “**migī yathā taruṇajātikā vane**”ti āha. Yathā ayaṃ taruṇasabhāvā migī puttanehassa acchinnatāya vane dukkhaṃ anubhavati, na taṃ ativattati. Evamayampi bhikkhu saṅgassa acchinnatāya pākatindriyo viharanto vaṭṭadukkhaṃ nātivattatīti adhippāyo. “Taruṇavijātikā”ti vā pāṭho. Abhinavappasutā bālavacchāti attho. Taṃ sutvā so bhikkhu sañjātasamvego vipassanaṃ vaḍḍhetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi.

Samgharakkhitattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Usabhattheragāthāvaṇṇanā

Nagā nagaggesu susaṃvirūḥhāti āyasmato Usabhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni karonto ito ekatimse kappe Sikhissa Bhagavato kāle devaputto hutvā nibbato ekadivasam Satthāraṃ disvā pasannamānaso dibbapupphēhi pūjāṃ akāsi. Sā pupphapūjā sattāhaṃ pupphamaṇḍapākārena aṭṭhāsi. Devamanussānaṃ mahāsamaḡamo ahoṣi.

1. Nūnanti (Sī, Ka)

2. Na nūnāyanti na nūnaṃ ayanti padacchedo (Sī)

3. Nānūyuñjati vitakketīti (Sī)

4. Vijjamānato (Sī)

5. Taṇhāsaṅghassa (Ka)

so tena puññakammena devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe ibbhakule nibbatti, tassa **Usabhoti** nāmaṁ ahosi. So viññutaṁ patto Jetavanapaṭṭiggaḥaṇe Satthari laddhappasādo pabbajitvā katapubbakicco araññe pabbatapāde viharati. Tena ca samayena pāvusakālameghe¹ abhippavuṭṭhe pabbatasikharesu rukkhagacchalatāya ghanapaṇṇasaṇḍino² honti. Athekadivasam thero leṇato nikkhamitvā taṁ vanarāmaṇeyyakaṁ pabbatarāmaṇeyyakañca disvā yonisomanasikāravasena “imepi nāma rukkhādayo acetanā utusampattiyā³ vaḍḍhim pāpuṇanti, atha kasmā nāmaṁ utusappāyaṁ labhitvā guṇehi vaḍḍhim pāpuṇissāmī”ti cintento—

110. “Nagā nagaggesu susaṁvirūḷhā,
Udaggameghena navena sittā.
Vivekakāmassa araññasaññino,
Janeti bhiyyo Usabhassa kalyatan’ti—

gātham abhāsi.

Tattha **nagā**ti rukkhā, “nāgā”ti keci vadanti, nāgarukkhāti attho. **Nagaggesū**ti pabbatasikharesu. **Susaṁvirūḷhāti** suṭṭhu samantato virūḷhamulā hutvā parito upari ca sammadeva sañjātasākhaggapallavappasākhāti⁴ attho. **Udaggameghena navena sittāti** paṭhamuppanna uḷārena mahatā pāvusameghena⁵ abhippavuṭṭhā. **Vivekakāmassāti** kilesavivittaṁ cittavivekaṁ icchantassa, araññavāsena tāva⁶ kāyaviveko laddho, idāni upadhivivekādhigamassa nissayabhūto cittaviveko laddhabboti taṁ patthayamānassa, jāgariyaṁ anuyuñjantassāti attho, tenāha “**araññasaññino**”ti. Araññavāso nāma Satthārā vaṇṇito thomito. So ca kho yāvadeva samathavipassanābhāvanāpāripūriyā, tasmā sā mayā hatthagatā kātabbāti evaṁ araññagatasaññino nekkhammasaṅkappabahulassāti attho. **Janetī**ti uppādeti⁷,

1. Paccūsakāle meghe (Sī)

3. Utusampattiyam (Sī)

5. Pāvussameghena (Sī)

2. Rukkhagacchalatāyo ghanasaṇḍasañcaraṇā (Sī)

4. Sañjātasākhāpallavappasākhāti (Sī)

6. Vasatā (Sī)

7. Uppādeti (Ka)

puthutte hi idaṃ ekavacanaṃ. Keci pana “janentī”ti paṭhanti. **Bhiyyoti** uparūpari. **Usabhassāti** attānameva¹ paraṃ viya vadati. **Kalyatanti** kalyabhāvaṃ cittaṃ kammaññataṃ bhāvanāyogyataṃ. Svāyamattho²hetṭhā vuttoyeva. Evaṃ therō imaṃ gāthaṃ vadantoyeva vipassanaṃ usukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Devaputto ahaṃ santo, pūjayiṃ Sikhināyakaṃ.

Mandāravena pupphena, Buddhassa abhiropayim.

Sattāhaṃ chadanaṃ āsi, dībbaṃ mālaṃ Tathāgate.

Sabbe janā samāgantvā, namassimsu Tathāgataṃ.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ito ca dasame kappe, rājā’hosim jutindaro.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Ayameva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahoṣīti.

Usabhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Dvādasamavagga

1. Jentattheragāthāvaṇṇanā

Duppabbajjaṃ ve duradhivāsā gehāti āyasmato Jentattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle devaputto hutvā nibbatti. So ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannacitto kimkirātapupphēhi⁴ pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu

1. Bhiyyoti uparūpari, ñāyassāti attho, attānameva (Sī)

2. Tassāyamattho (Sī)

3. Khu 3. 196 piṭṭhe.

4. Kikirātapupphēhi (Ka)

saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Magadharaṭṭhe Jentagāme ekassa Maṇḍalīkarājassa putto hutvā nibbatti, **Jentotissa** nāmaṃ ahoṣi. So viññutaṃ patto daharakāleyeva hetusampattiyā codiyamāno pabbajjāninnamānaso hutvā punacintesi “pabbajjā nāma dukkarā, gharāpi durāvāsā, dhammo ca gambhīro, bhogā ca duradhigamā, kiṃ nu kho kattabban”ti. Evaṃ pana cintābahulo hutvā vicaranto ekadivasaṃ Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ suṇi. Sutakālato paṭṭhāya pabbajjābhirato hutvā Satthu santike pabbajjitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Devaputto ahaṃ santo, pūjayiṃ Sikhināyakaṃ.
Kakkārupupphaṃ paggayha, Buddhassa abhiropayim.

Ekatim se ito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.
Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Ito ca navame kappe, rājā Satthuttamo ahuṃ.
Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattim paccavekkhanto “asakkhim vatāhaṃ ādito mayhaṃ uppannavitakkaṃ chinditun”ti somanassajāto vitakkassa uppannākāraṃ tassa ca sammadeva chinnataṃ dassento—

111. “Duppabbajjaṃ ve duradhivāsā gehā,
Dhammo gambhīro duradhigamā bhogā.
Kicchā vutti no itarītareneva²,
Yuttaṃ cintetum satatamaniccataṃ”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **duppabbajjanti** appaṃ vā mahantaṃ vā bhogakkhandhañceva nātiparivaṭṭaṇca pahāya imasmiṃ sāsane uraṃ datvā pabbajjanassa dukkarattā³ dukkhaṃ pabbajjanaṃ, dukkarā pabbajjāti duppabbajjaṃ. **Veti** nipātamattaṃ, daḷhattho vā⁴ “pabbajjā

1. Khu 3. 196 piṭṭhe.

3. Pabbajantassa dukkarato (Ka)

2. Itarītarene’ dha, (?)

4. Daḷhatova (Sī)

dukkhā”ti. Geḥaṅce āvaseyyaṃ, **duradhivāsā gehā**, yasmā geḥaṃ adhivasantena raññā rājakiccaṃ, issarena issarakiccaṃ, gahapatinā gahapatikiccaṃ kattabbaṃ hoti, pariḥano ceva samaṇabrāhmaṇā ca saṅgahetabbā, tasmim̄ tasmim̄ ca kattabbe kariyamānēpi gharāvāso chiddaghaṭo viya Mahāsamuddo viya ca duppūro, tasmā gehā nāmete adhivasitum̄ āvasitum̄ dukkhā dukkarāti katvā duradhivāsā durāvāsāti¹. Pabbajjaṅce anuṭṭheyyaṃ, **dhammo gambhīro**, yadattā pabbajjā, so pabbajitena adhigantabbo paṭivedhasaddhammo gambhīro, gambhīraññagocarattā duddaso, duppaṭivijjho dhammassa gambhīrabhāvena duppaṭivijjhataṭ. Geḥaṅce āvaseyyaṃ, **duradhigamā bhogā** yehi vinā na sakkā geḥaṃ āvasitum̄, te bhogā dukkhena kasirena adhigantabbatāya duradhigamā. Evaṃ sante gharāvāsaṃ pahāya pabbajjaṅyeva anuṭṭheyyaṃ, evampi **kicchā vutti no itarītarena idha** imasmim̄ Buddhasāsane itarītarena yathāladdhena paccayena amhākaṃ vutti jīvikā kicchā dukkhā, gharāvāsānaṃ duradhivāsatāya bhogānaṅca duradhigamatāya geḥe itarītarena paccayena yāpetabbatāya kicchā kasirā vutti amhākaṃ, tatta kiṃ kātum̄ vaṭṭatīti? **Yuttaṃ cintetum̄ satatamaniccatam̄** sakalam² divasaṃ pubbarattāpararattaṅca tebhūmakadhammajātāṃ aniccatanti, tato uppādavayavantato ādi-antavantato³ tāvakālikato ca na niccanti “aniccaṅ”ti cintetum̄ vipassitum̄ yuttaṃ. Aniccānupassanāya siddhāya itarānupassanā sukheneva sījhanṭīti aniccānupassanāva ettha vuttā, aniccassa dukkhānattatānaṃ abyabhicaraṇato sāsānikassa sukhaḅgahaṇato ca. Tenāha “yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā”ti⁴ “yaṃ kiṅci samudayadhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ”⁵ “vayadhammā saṅkhārā”ti⁶ ca, tadaminā evaṃ aññamaññaṃ paṭipakkhavasena⁷ aparāparaṃ uppanne vitakke niggaḅetvā aniccatāmukhena vipassanaṃ ārabhitvā idāni katakicco jātoti dasseti. Tena vuttaṃ “attano paṭipattin”ti-ādi. Idameva therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣi.

Jentattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Durāvāsāti dukkhā dukkarāti katvā duradhivāsā (Sī)

3. Aniccattātato (Sī)

5. Vi 3. 16; Dī 2. 230; Saṃ 3. 371 piṭṭhesu.

7. Paṭikkhepavasena (Ka)

2. Sabbakālam̄ (Ka)

4. Saṃ 2. 19 piṭṭhe.

6. Dī 2. 128 piṭṭhe.

2. Vacchagottattheragāthāvaṇṇanā

Tevijjohaṃ mahājhāyīti āyasmato Vacchagottattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ kusalabījaṃ ropento Vipassissa Bhagavato kāle Bandhumatīnagare kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ raññā nāgarehi ca saddhiṃ Buddhapūjaṃ katvā tato paraṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe vibhavasampannassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, tassa Vacchagottatāya¹ **Vacchagottot**veva samaññā ahoṣi. So viññutaṃ patvā brāhmaṇavijjāsu nipphattiṃ gato vimuttiṃ gavesanto tattha sāraṃ adisvā paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā vicaranto Satthāraṃ upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchitvā tasmīṃ vissajjite pasannamānaso Satthu santike pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Udentāṃ sataraṃsimva, pītaraṃsimva bhāṇumaṃ.

Pannarase yathā candam, niyyantaṃ Lokanāyakaṃ.

Aṭṭhasaṭṭhisahassāni, sabbe khīṇāsavā ahum.

Parivāriṃsu Sambuddhaṃ, dvipadindaṃ narāsabhaṃ.

Sammajjitvāna taṃ vīthiṃ, niyyante Lokanāyake.

Ussāpesiṃ dhajaṃ tattha, vippasannena cetasā.

Ekanavutito kappe, yaṃ dhajaṃ abhiropayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, dhajadānassidaṃ phalaṃ.

Ito catutthake kappe, rājā’hosim mahabbalo.

Sabbākārena sampanno, sudhajo iti vissuto.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā somanassajāto udānavasena—

1. Tassa pitu Vacchagottatāya (Sī)

2. Khu 3. 195 piṭṭhe.

112. “Tevijjohaṃ mahājhāyī, cetosamathakovido.

Sadattho me anupatto, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **tevijjohanti** yadipi maṃ pubbe tiṇṇaṃ vedānaṃ pāraṃ gatattā “brāhmaṇo tevijjo”ti sañjānanti, taṃ pana samaññāmatāṃ vedesu vijjākiccassa abhāvato. Idāni pana pubbenivāsaññāpādīnaṃ tissannaṃ vijjānaṃ adhigatattā paramatthato tevijjo ahaṃ, mahantassa anavasesassa samudayapakkhiyassa kilesagaṇassa jhāpanato, mahantena maggaphalajhānena mahantassa uḷārassa paṇītassa nibbānassa jhāyanato ca **mahājhāyī. Cetosamathakovidoti** cittasaṅkhobhakarānaṃ saṃkilesadhammānaṃ vūpasamanaṃ cetaso samādahane kusalo. Etena tevijjabhāvassa¹ kāraṇamāha. Samādhikosallasahitena hi āsavakkhayena tevijjatā, na kevalena. **Sadatthoti** sakattho, kakārassāyaṃ dakāro kato “anupattasadattho”ti-ādīsu² viya. “Sadattho”ti ca arahattaṃ veditabbaṃ. Taṃ hi attapaṭibandhaṭṭhena³ attānaṃ avijahanatthena attano paramatthaṭṭhena attano atthattā “sakattho”ti vuccati. Svāyaṃ sadattho **me** mayā **anupatto** adhigato. Etena yathāvuttaṃ mahājhāyibhāvaṃ sikhāpattāṃ katvā dasseti. Sesam vuttanayameva.

Vacchagottattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vanavacchattheragāthāvaṇṇanā

Acchodikā puthusilāti āyasmato Vanavacchattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi parimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalabjāṃ ropento Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto parassa kammaṃ katvā jīvanto kassaci aparādham katvā maraṇabhayaṃ tajjito palāyanto antarāmagge

1. Vijjābhāvassa (Sī), vijjāsabhāvassa (Ka)

2. Ma 1. 6; Aṃ 1. 143 piṭṭhe.

3. Atthūpanibandhaṭṭhena (Ka)

Bodhirukkhaṃ disvā pasannamānaso tassa mūlaṃ sammajjitvā
piṇḍibandhehi asokapupphehi pūjaṃ katvā vanditvā bodhiṃ abhimukho
namassamāno pallaṅkena nisinno māretuṃ āgate paccatthike disvā tesu
cittaṃ akopetvā bodhiṃ eva¹ āvajjento sataporise papāte papati². So tena
puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā
devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe
vibhavasampannassa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, “Vaccho”tissa
nāmaṃ ahosi. So vayappatto Bimbisārasamāgame paṭiladdhasaddho
pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Parakammāyane yutto, aparādhaṃ akāsaṃ.

Vanantaṃ abhidhāvissaṃ, bhayaverasamappito⁴.

Pupphitaṃ pādapaṃ disvā, piṇḍibandhaṃ sunimmitaṃ⁵.

Tambapupphaṃ gahetvāna, bodhiyaṃ okiriṃ ahaṃ.

Sammajjitvāna taṃ bodhiṃ, pāṭaliṃ pādaputtamaṃ.

Pallaṅkaṃ ābhujitvāna, bodhimūle upāvisiṃ.

Gatamaggaṃ gavesantā, āgacchurṃ mama santikaṃ.

Te ca disvānaṃ tattha, āvajjiṃ bodhimuttamaṃ.

Vanditvāna ahaṃ bodhiṃ, vippasannena cetasā.

Anekatāle⁶ patatiṃ, giridugge bhayānake.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, bodhipūjāyidaṃ phalaṃ.

Ito ca tatiye kappe, rājā Susaṅṅato⁷ ahaṃ.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā vivekābhīratiyā vaneyeva vasi, tena
Vanavacchoti samaññā udapādi. Atha kadāci thero ñātijanānuggahattaṃ

1. Bodhirukkhaṃ eva (Sī)

2. Pati (Sī)

3. Khu 3. 194 piṭṭhādīsu.

4. Bhayabheravasamappito (Sī)

5. Suniṭṭhitaṃ (Sī)

6. Anekatālā (Sī)

7. Santusito (Sī)

Rājagahaṃ gato tattha ñātakehi upaṭṭhiyamāno katipāhaṃ vasitvā gamanākāraṃ sandassesī. Taṃ ñātakā “bhante ambhākaṃ anuggahatthaṃ dhuravihāre vasatha, mayam upaṭṭhahissāmā”ti yācimsu. Thero tesam pabbatarāmaṇeyyakittanāpadesena vivekābhiratiṃ nivedento—

113. “Acchodikā puthusilā, gonaṅgulamigāyutā.

Ambusevālasañchannā, te selā ramayanti man”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **acchodikā**ti acchaṃ abahalaṃ sukhumaṃ udakaṃ etesūti “acchodikā”ti vattabbe¹ liṅgavipallāsenā “acchodikā”ti vuttaṃ. Etena tesam udakasampattiṃ dasseti. **Puthusilā**ti puthulā vitthatā mudusukhasamphassā silā etesūti puthusilā. Etena nisajjanaṭṭhānasampattiṃ dasseti. Gunnaṃ viya naṅgulaṃ naṅguṭṭhaṃ etesanti **gonaṅgulā**, kāḷamakkāṭā, “pakatimakkāṭā”tipi vadantiyeva. Gonaṅgulehi ca pasadādikehi migehe ca² taṃ taṃ vicarantehi āyutā missitāti **gonaṅgulamigāyutā**. Etena tesam amanussūpacāritāya araṇṇalakkhaṇūpetataṃ dasseti.

Ambusevālasañchannāti pasavanato satataṃ³ paggharamānasalilatāya taṃ taṃ udakasevālasañchādītā. **Te selā ramayanti manti** yatthāhaṃ vasāmi, te edisā selā pabbatā vivekābhiratiyā maṃ ramayanti, tasmā tatthevāhaṃ⁴ gacchāmīti adhippāyo. Idameva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣi.

Vanavacchattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā

Kāyaduṭṭhullagarunoti āyasmato Adhimuttattherassa gāthā. Kā uppatti? So kira Padumuttarassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā viññutaṃ patto brāhmaṇavijjāsu nipphattiṃ gato kāmesu

1. Etesūti acchodikā, acchodikāti vattabbe (Sī)

3. Pavāhaṃ (Ka)

2. Catuppadādikehi ca (Sī)

4. Tattha vāsaṃ (Sī)

ādīnavam disvā gharāvāsam pahāya tāpasapabbajjam pabbajitvā araṇṇe viharanto Buddhuppādam sutvā manussūpacāram upagantvā Satthāram bhikkhusamghaparivutam gacchantam disvā pasannamānaso attano vākacīram Satthu pādamūle patthari. Satthā tassa ajjhāsayaṃ ñatvā tasmim aṭṭhāsi. Tattha ṭhitam Bhagavantam kālānusārena gandhena pūjetvā “samuddharasi’mam lokan”ti-ādikāhi dasahi gāthāhi abhitthavi. Tam Satthā “anāgate ito satahassakappamatthake Gotamassa nāma Sammāsambuddhassa sāsane pabbajitvā chaḷabhiñño bhavissatī”ti byākaritvā pakkāmi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā tato yāvāyam Buddhuppādo, tāva devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyam brāhmaṇakule nibbattitvā **Adhimuttoti** laddhanāmo viññutam patto brāhmaṇavijjāsu nipphattim gantvā tattha sāram apassanto pacchimabhavikattā nissaraṇam gavesanto Jetavanapaṭiggahaṇe Buddhānubhāvam disvā paṭiladdhasaddho Satthu santike pabbajitvā vipassanam paṭṭhapetvā na cirasseva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Kaṇikāramva jalitam, dīparukkhamva ujjalam.

Osadhimva virocantam, vijjutam gagane yathā.

Asambhītam anuttāsīm, migarājamva kesarim.

Ñāṇālokaṃ pakāsentaṃ, maddantaṃ titthiye gaṇe.

Uddharantaṃ imaṃ lokaṃ, chindantaṃ sabbasamsayam.

Gajjantaṃ migarājamva, addasaṃ Lokanāyakam.

Jaṭājinadharo āsīm, brahā uju patāpavā.

Vākacīram gahetvāna, pādamūle apattharim.

Kālānusāriyam gayha, anulimpim² Tathāgatam.

Sambuddhamanulimpetvā³, santhavim Lokanāyakam.

Samuddharasi’mam lokaṃ, oghatiṇṇa⁴ Mahāmuni.

Ñāṇālokena jotesi, nāvaṭam ñāṇamuttamam.

1. Khu 3. 378 piṭṭhādīsu.

3. Anupimsitvā (Sī)

2. Anupimsim (Sī)

4. Paṭigaṇha (Sī)

Dhammacakkaṃ pavattesi, maddase paratitthiye.
 Usabho jitasāṅgāmo, sampakampesi medaniṃ.
 Mahāsamudde ūmiyo, velantamhi¹ pabhijjare.
 Tatheva tava ñāṇamhi, sabbadiṭṭhī pabhijjare.
 Sukhumacchikajālena, saramhi sampatānite².
 Antojālikatā pāṇā, pīlitā honti tāvade.
 Tatheva titthiyā loke, puthupāsaṅdanissitā.
 Antoñānavare tuyhaṃ, parivattanti mārisa.
 Patiṭṭhā vuyhataṃ oghe, tvaṃ hi nātho abandhunam.
 Bhayaṭṭitānaṃ saraṇaṃ, muttitthīnaṃ parāyaṇaṃ.
 Ekavīro asadiso, mettākaruṇasañcayo.
 Asamo susamo santo, vasī tādī jitañjayo.
 Dhīro³ vigatasammoho, anejo akathaṃkathī.
 Tusito vantadososi, nimmalo saṃyato⁴ suci.
 Saṅgātigo hatamado⁵, tevijjo tibhavantago.
 Sīmātigo dhammagaru, gatatto hitavabbhuto.
 Tārako tvaṃ yathā nāvā⁶, nidhīva'ssāsakārako.
 Asambhīto yathā siho, gajarājāva⁷ dappito.
 Thometvā dasagāthāhi, Padumuttaraṃ mahāyaṣaṃ.
 Vanditvā Satthuno pāde, tuṅhī aṭṭhāsahaṃ tadā.
 Padumuttaro Lokavidū, āhutīnaṃ paṭiggaho.
 Bhikkhusaṅghe ṭhito Satthā, imā gāthā abhāsatha.
 Yo me sīlaṅca ñāṇaṅca, saddhammañcāpi vaṇṇayi.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.
 Saṭṭhi kappasahassāni, devaloke ramissati.
 Aññe deve'bhibhavitvā, issaraṃ kārayissati.

1. Velantaṃ hi (Sī)

3. Vīro (Sī)

6. Nāgo (Ka)

2. Sukhumacchike yathājāle pāramhi sampasārite (Sī)

4. Payato (Sī)

5. Gatamado (Sī)

7. Nāgarājāva (Sī)

So pacchā pabbajitvāna, sukkamūlena codito.

Gotamassa Bhagavato, sāsane pabbajissati.

Pabbajitvāna kāyena, pāpakammaṃ vivajjiya.

Sabbāsave pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.

Yathāpi megho thanayaṃ, tappeti medaniṃ imari.

Tatheva tvaṃ mahāvīra, dhammena tappayī mamaṃ.

Sīlaṃ paññañca dhammañca, thavitvā Lokanāyakaṃ.

Pattomhi paramaṃ santiṃ, nibbānaṃ padamaccutaṃ.

Aho nūna sa Bhagavā, ciraṃ tiṭṭheyya cakkhumā.

Aññātañca vijāneyyuraṃ¹, phuseyyuraṃ² amataṃ padaṃ.

Ayaṃ me pacchimā jāti, bhavā sabbe samūhatā.

Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

Satasahassito kappe, yaṃ Buddhamabhithomayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, kittanāya idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attanā saha vasante kāyadaḥhibahule bhikkhū
ovadanto—

114. “Kāyaduṭṭhullagaruno, hiyyamānamhi jīvite.

Sarīrasukhagiddhassa, kuto samaṇasādhutā”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **kāyaduṭṭhullagarunoti** duṭṭhullaṃ asubhayogyatā, kāyassa
duṭṭhullaṃ kāyaduṭṭhullaṃ, kāyaduṭṭhullaṃ garu sambhāvitam³ yassa so
kāyaduṭṭhullagaru, anissaraṇappañño hutvā kāyaposanappasuto
kāyadaḥhibuhuloti attho, tassa kāyaduṭṭhullagaruno. **Hiyyamānamhi jīvite**
kunnadīnaṃ udakaṃ viya jīvitasankhāre lahuso⁴ khīyamāne.

Sarīrasukhagiddhassāti pañītāhārādīhi attano kāyassa sukkena gedham

1. Aññātañca vijāneyyam (Ka)

3. Samkuṭitaṃ (Ka)

2. Phuseyyam (Ka)

4. Bahuso (Sī)

āpannassa. **Kuto samaṇasādhutā**ti evarūpassa puggalassa samaṇabhāvena sādhitā susamaṇatā kuto kena kāraṇena siyā, ekamsato pana kāye jīvite ca nirapekkhassa itarītarasantosena santuṭṭhassa āradhāvīryasseva samaṇasādhutāti adhippāyo.

Adhimuttattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mahānāmattheragāthāvaṇṇanā

Esā’vahiyyase pabbatenāti āyasmato Mahānāmattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā brāhmaṇavijjāsu nipphattim gato gharāvāsaṃ pahāya aññatarāya nadiyā tīre assamaṃ kāretvā sambahule brāhmaṇe mante vācento viharati. Athekadivasam Bhagavā taṃ anuggaṇhitum tassa asamapadam upagacchi. So Bhagavantam disvā pasannacitto āsanam paññāpetvā adāsi. Nisinne Bhagavati sumadhuram madhum upanāmesi. Tam Bhagavā paribhuñjitvā heṭṭhā Adhimuttattheravatthumhi vuttanayena anāgataṃ byākaritvā pakkāmi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparam sugatīsuveva parivattento imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyam brāhmaṇakule nibbattitvā **Mahānāmoti** laddhanāmo viññutam patto Bhagavato santikam upasaṅkamitvā dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānam gahetvā Nesādake nāma pabbate viharanto kilesapariyuṭṭhānam vikkhambhetum asakkonto “kim me iminā saṃkiliṭṭhacittassa jīvitena”ti attabhāvam nibbindanto uccam¹ pabbatasikharam abhiruhitvā “ito pātetvā tam māressāmī”ti attānam param viya niddisanto—

115. “Esā’vahiyyase pabbatena,
Bahukūṭajasallakikena.
Nesādakena girinā,
Yasassinā paricchadenā”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **esā**'vahiyyaseti eso tvaṃ Mahānāma avahiyyase parihāyasi. **Pabbatenā**ti nivāsaṭṭhānabhūtena iminā pabbatena. **Bahukuṭajasallakikenā**ti bahūhi kuṭajehi indasālarukkhehi¹ sallakīhi indasālarukkhehi vā samannāgatena. **Nesādakenā**ti evaṃnāmakena. **Girinā**ti selena. Selo hi sandhisāṅkhātehi pabbehi ṭhitattā “pabbato”ti, pasavanādivasena jalassa, sārabhūtānaṃ² bhesajjādivatthūnañca giraṇato “giri”ti vuccati. Tadubhayatthasambhavato panettha “pabbatenā”ti vatvā “girinā”ti ca vuttaṃ. **Yasassinā**ti sabbaguṇehi³ vissutena pakāsenā⁴. **Paricchadenā**ti nānāvidharukkhaḡacchalatāhi samantato channena, vasanaṭṭhānatāya vā tuyhaṃ paricchadabhūtenā⁵. Ayaṃ hettha adhippāyo—Mahānāma yadi kammaṭṭhānaṃ vissajjetvā vitakkabahulo hosi, evaṃ tvaṃ iminā chāyūdakasampannena sappāyena nivāsaṭṭhānabhūtena nesādakagirinā parihāyasi, idāni'haṃ taṃ⁶ ito pātetvā māressāmi, tasmā na labbhā vitakkavasikena bhavitunti. Evaṃ thero attānaṃ santajjentoyeva vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁷—

“Sindhuyā nadiyā tīre, sukato assamo mama.
Tattha vācemahaṃ sisse, itihāsaṃ salakkhaṇaṃ⁸.”

Dhammakāmā vinītā te, sotukāmā susāsaṇaṃ.
Chalaṅge pāramippattā, sindhukūle vasanti te.

Uppātagamane ceva, lakkhaṇesu ca kovidā.
Uttamatthaṃ gavesantā, vasanti vipine tadā.

Sumedho nāma Sambuddho, loke uppajji tāvade.
Amhākaṃ anukampanto, upāgacchi vināyako.

Upāgataṃ mahāvīraṃ, Sumedhaṃ Lokanāyakaṃ.
Tiṇasanthāraḡaṃ katvā, Lokajetṭhassa'dāsahaṃ.

Vipināto madhuṃ gayha, Buddhaseṭṭhassa'dāsahaṃ.
Sambuddho paribhuñjitvā, idaṃ vacanamabravi.

1. Indasāla (Sī)

2. Jalāsayasārabhūtānaṃ (Sī)

3. Pabbataguṇehi (Sī)

4. Pakārena (Ka)

5. Paricchadabhūtena (Ka)

6. Idāni taṃ ahaṃ (Sī)

7. Khu 3. 380 piṭṭhādīsu.

8. Itihāsañca lakkhaṇaṃ (Sī)

Yo taṃ adāsi madhuṃ me, pasanno sehi pāṇibhi.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.
 Iminā madhudānena, tiṇsanthārakena ca.
 Taṃsa kappasahassāni, devaloke ramissati.
 Taṃsakappasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Sabbāsava pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Devalokā idhāgantvā, mātukucchiṃ upāgate.
 Madhuvassaṃ pavassittha, chādayaṃ madhunā mahim¹.
 Mayi nikkhantamattamhi, kucchiyā² ca suduttarā.
 Tatrāpi madhuvassaṃ me, vassate niccakālikaṃ.
 Agārā abhinikkhamma, pabbajim anagāriyaṃ.
 Lābhi annassa pānassa, madhudānassidaṃ phalaṃ.
 Sabbakāmasamiddhohaṃ, bhavitvā³ devamānuse.
 Teneva madhudānena, pattomhi āsavakkhayaṃ.
 Vuṭṭhamhi deve caturāṅgule tiṇe,
 Sampupphite dharaṇīruhe sañchanne.
 Suññe ghare maṇḍaparukkhamūlake,
 Vasāmi niccaṃ sukhito anāsavo.
 Majjhe mahante hīne ca, bhava sabbe atikkamim.
 Ajja me āsavā khīṇā, natthi dāni punabbhavo.
 Taṃsakappasahassamhi, yaṃ dānamadadim tadā.
 Duggatim nābhijānāmi, madhudānassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ^{ti}.
 Ayameva ca therassa aññābyākaraṇagāthā ahoṣīti.

Mahānāmattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Samaṃ (Sī)

2. Kumbhiyā (Sī)

3. Bhutvāna (Sī)

6. Pārāpariyattheragāthāvannaṇā

Chaphassāyatane hitvāti āyasmato Pārāpariyattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Piyadassissa Bhagavato kāle nesādayoniyam nibbattitvā tassa viññutaṃ pattassa vicaraṇaṭṭhāne aññatarasmim vanasaṇḍe Piyadassī Bhagavā taṃ anuggaṇhituṃ nirodhasamāpattim samāpajjitvā nisīdi. So ca miḡe pariyesanto taṃ thānaṃ gato Satthāraṃ disvā pasannamānaso Bhagavantaṃ anto katvā kataṃ sākhaṃaṇḍāpaṃ padumapupphehi kūṭāgārākārena sañchādetvā uḷāraṃ pītisomanassaṃ paṭisaṃvedento sattāhaṃ namassamāno aṭṭhāsi. Divase divase ca milātamilātāni apanetvā abhinavehi chādesi. Satthā sattāhassa accayena nirodhato vuṭṭhahitvā bhikkhusaṃghaṃ anussari. Tāvadeva asītisahassamattā bhikkhū Satthāraṃ parivāresuṃ. “Madhuradhammakathaṃ suṇissāmā”ti devatā sannipatimsu, mahā samāgamo ahosi. Satthā anumodanaṃ karonto tassa devamanussesu bhāvinim sampattim imasmim Buddhuppāde sāvaka bodhim ca byākaritvā pakkāmi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbattitvā viññutaṃ patto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā parāparagottatāya **pārāpariyoti**² laddhasamañño bahū brāhmaṇe mante vācento Satthu Rājagahagamane Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Piyadassī nāma Bhagavā, Sayambhū Lokanāyako.

Vivekakāmo Sambuddho, samādhikusalo Muni.

Vanasaṇḍaṃ samoggayha, Piyadassī Mahāmuni.

Paṃsukūlaṃ pattharivā, nisīdi purisuttamo.

Migaluddo pure āsim, araññe⁴ kānane ahaṃ.

Pasadaṃ migamesanto⁵, āhiṇḍāmi ahaṃ tadā.

1. Pārāsariyattherassa (Sī)

2. Parāsaragottatāya pārāsariyoti (Sī)

3. Khu 3. 382 piṭṭhādīsu.

4. Vipine(Sī)

5. Pasutaṃ migamesanto (Sī)

Tatthaddasāsīm Sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.
 Pupphitaṃ sālārājaṃva, sataraṃsīmva uggataṃ.
 Disvānaṃ devadevaṃ, Piyadassīṃ mahāyasaṃ.
 Jātassaraṃ samoggayha, padumaṃ āharīṃ tadā.
 Āharitvāna padumaṃ, satapattaṃ manoramaṃ.
 Kūṭāgāraṃ karitvāna, chādayīṃ padumenaṃ.
 Anukampako āruṇiko, Piyadassī Mahāmuni.
 Sattarattindivaṃ Buddho, kūṭāgāre vasī Jino.
 Purāṇaṃ chaḍḍayitvāna, navena chādayīṃ ahaṃ.
 Añjaliṃ paggahetvāna, aṭṭhāsīṃ tāvade ahaṃ.
 Vuṭṭhahitvā samādhimhā, Piyadassī Mahāmuni.
 Disaṃ anuvilokento, nisīdi Lokanāyako.
 Tadā Sudassano nāma, upaṭṭhāko mahiddhiko.
 Cittamaññāya Buddhassa, Piyadassissa Satthuno.
 Asītiyā sahassehi, bhikkhūhi parivārito.
 Vanante sukhamāsīnaṃ, upesi Lokanāyakaṃ.
 Yāvataṃ vanasaṇḍamhi, adhivatthā ca devatā.
 Buddhassa cittamaññāya, sabbe sannipatuṃ tadā.
 Samāgatesu yakkhesu, kumbhaṇḍe saharakkhase.
 Bhikkhusaṃghe ca sampatte, gāthā pabyāharī¹ Jino.
 Yomaṃ sattāhaṃ pūjesi, āvāsaṅca akāsi me.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha² mama bhāsato.
 Sududdasaṃ sunipuṇaṃ, gambhīraṃ suppakāsitaṃ.
 Ñāṇena kittayissāmi, suṇātha² mama bhāsato.
 Catuddasāni kappāni, devarajjaṃ karissati.
 Kūṭāgāraṃ mahanta'ssa, paddapupphehi chāditaṃ.

1. Gāthāyo byāharī (Sī)

2. Suṇoṭha (Sī)

Ākāse dhārayissati, pupphakammassidaṃ phalaṃ.
 Catubbīse kappasate, vokiṇṇaṃ saṃsarissati.
 Tattha pupphamayaṃ byamhaṃ, ākāse dhārayissati.
 Yathā padumapattamhi, toyaṃ na upalimpati.
 Tathevīmassa ñāṇamhi, kilesā nopalimpare.
 Manasā vinivaṭṭetvā, pañca nīvaraṇe ayaṃ.
 Cittaṃ janetvā nekkhamme, agārā pabbajissati.
 Tato pupphamaye byamhe, dhārente nikkhamissati.
 Rukkhamūle vasantassa, nipakassa satīmato.
 Tattha pupphamayaṃ byamhaṃ, matthake dhārayissati.
 Cīvaraṃ piṇḍapātañca, paccayaṃ sayanāsanam.
 Datvāna¹ bhikkhusaṃghassa, nibbāyissati' nāsavo.
 Kūṭāgārena caratā², pabbajjaṃ abhinikkhamim.
 Rukkhamūle vasantampi, kūṭāgāraṃ dharīyati.
 Cīvare piṇḍapāte ca, cetanā me na vijjati.
 Puññakammena saṃyutto, labhāmi pariniṭṭhitaṃ.
 Gaṇanāto asaṅkheyyā, kappakoṭī bahū mama.
 Rittakā te atikkantā, pamuttā Lokanāyakā.
 Aṭṭhārase kappasate, Piyadassī vināyako.
 Tamahaṃ payirupāsivā, imaṃ yoniṃ upāgato.
 Idha passāmi Sambuddhaṃ, anomam nāma cakkhumaṃ.
 Tamahaṃ upagantvāna, pabbajim anagāriyaṃ.
 Dukkassantakaro Buddho, maggaṃ me sesayī Jino.
 Tassa dhammaṃ suṇitvāna, pattomhi acalaṃ padaṃ.
 Tosayitvāna Sambuddhaṃ, Gotamaṃ Sakyapuṅgavaṃ.
 Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

1. Daditvā (Sī)

2. Kūṭāgāreva dharaṇā (Sī)

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ Buddhamabhipūjayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā
sañjātasomanasso udānavasena—

116. “Chaphassāyatane hitvā, guttadvāro susaṃvuto.

Aghamūlaṃ vamtivāna, patto me āsavakkhayo”ti—

gāthaṃ abhāsi.

Tattha **chaphassāyatane hitvā**ti cakkhusamphassādīnaṃ channaṃ samphassānaṃ uppattiṭṭhānatāya “phassāyatanāni”ti laddhanāmāni cakkhādīni cha ajjhattikāyatanāni tappaṭibaddhasaṅkilesappahānavasena pahāya. **Guttadvāro susaṃvuto**ti tato eva cakkhudvārādīnaṃ guttattā, tattha pavattanakānaṃ abhijjhādīnaṃ pāpadhammānaṃ pavesananivāraṇena satikavāṭena suṭṭhu pihittā guttadvāro susaṃvuto. Atha vā manacchaṭṭhānaṃ channaṃ dvārānaṃ vuttanayena rakkhitattā guttadvāro, kāyādīhi suṭṭhu saññatattā susaṃvutoti evamettha attho veditabbo.

Aghamūlaṃ vamtivānāti aghassa vaṭṭadukkhassa mūlabhūtaṃ avijjābhavataṅhāsāṅkhātaṃ dosaṃ, sabbaṃ vā kilesadosaṃ ariyamaggasaṅkhātavamanayogapānena¹ uggiritvā santānato bahi katvā, bahikaraṇahetu vā. **Patto me āsavakkhayo**ti kāmāsavādayo āsavā ettha khīyanti, tesā vā khayena pattabboti āsavakkhayo, nibbānaṃ arahattaṅca. So āsavakkhayo patto adhigatoti udānavasena aññaṃ byākāsi.

Pārāpariyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. ...vamanayogapādanena (Ka)

7. Yasattheragāthāvaṇṇanā

Suvilitto suvasanoti āyasmato Yasattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayāni puññāni upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle mahānubhāvo nāgarājā hutvā Buddhappamukhaṃ bhukkhusaṃghaṃ attano bhavanaṃ netvā mahādānaṃ pavattesi. Bhagavantaṃ mahagghena ticīvarena acchādesi, ekamekañca bhikkhuṃ mahaggheneva paccekadussayugena sabbena samaṇaparikkhārena acchādesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Siddhatthassa Bhagavato kāle seṭṭhiputto hutvā Mahābodhimaṇḍaṃ sattahi ratanahi pūjesi. Kassapassa Bhagavato kāle sāsane pabbajitvā samaṇadhammaṃ akāsi. Evaṃ sugatīsusyeva saṃsaranto imasmim amhākaṃ Bhagavato kāle Bārāṇasiyaṃ Mahāvibhavassa seṭṭhino putto hutvā nibbatti, **Yaso** nāma nāmena paramasukhumālo. “Tassa tayo pāsādā”ti sabbaṃ Khandhake¹ āgatayena veditabbaṃ.

So pubbahetunā codiyamāno rattibhāge niddābhibhūtassa parijanassa vippekāraṃ disvā sañjātasamvego suvaṇṇapādukārūḷhova gehato niggato devatāvivaṭṭena nagaradvārena nikkhamitvā Isipatanasamīpaṃ gato “upaddutaṃ vata bho, upassaṭṭhaṃ vata bho”ti āha. Tena samayena Bhagavatā Isipatane viharantena tasseva anuggaṇhanatthaṃ abbhokāse caṅkamantena “chi yasa idaṃ anupaddutaṃ, idaṃ anupassaṭṭhan”ti vutto “anupaddutaṃ anupassaṭṭhaṃ kira atthi”ti somanassajāto suvaṇṇapādukā oruyha Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā ekamantaṃ nisinnō Satthārā anupubbikathaṃ kathetvā saccadesanāya katāya saccapariyosāne sotāpanno hutvā gavesanatthaṃ āgatassa pitu Bhagavatā saccadesanāya karimānāya arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Mahāsamuddaṃ oggayha³, bhavanaṃ me sunimmitaṃ.
Sunimmitā pokkharāṇī, cakkavākāpakūjitā⁴.”

1. Vi 3. 21 piṭṭhādīsu.

3. Uggāṇha (Sī)

2. Khu 3. 390 piṭṭhādīsu.

4. Cakkavākāpakūjitā (Sī)

Mandālakehi¹ sañchannā, padumuppalakehi ca.
 Nadī ca sandate tattha, supatitthā manoramā.
 Macchakacchapasañchannā, nānādijasamotthatā.
 Mayūrakoñcābhirudā, kokilādīhi vagguhi.
 Pārevatā² ravihaṃsā ca, cakkavākā nadīcarā.
 Dindībhā sālīkā cettha, pammakā³ jīvajīvakā.
 Haṃsā koñcāpi naditā, kosiyā piṅgalā⁴ bahū.
 Sattaratanasampannā, maṇimuttikavālukā.
 Sabbasoṇṇamayā rukkhā, nānāgandhasameritā.
 Ujjotenti divārattim, bhavanam sabbakālikam.
 Saṭṭhi tūriyasahassāni, sāyam pāto pavajjare.
 Soḷasitthisahassāni, parivārenti maṃ sadā.
 Abhinikkhamma bhavanā, Sumedham Lokanāyakam.
 Pasannacitto sumano, vandayim⁵ taṃ mahāyasaṃ.
 Sambuddham abhivādetvā, sasamgham taṃ nimantayim.
 Adhivāsesi so dhīro, Sumedho Lokanāyako.
 Mama dhammakatham katvā, uyyojesi Mahāmuni.
 Sambuddham abhivādetvā, bhavanam me upāgamim.
 Āmantayim parijanam, sabbe sannipatātha vo.
 Pubbaṇhasamayam Buddho, bhavanam āgamissati.
 Lābhā amham⁶ suladdham no, ye vasāma tava'ntike.
 Mayampi Buddhasetthassa, pūjam kassāma Satthuno.
 Annam pānam paṭṭhapetvā, kālam ārocayim aham.
 Vasīsatasahassemi, upesi Lokanāyako.
 Pañcaṅgikehi⁷ tūriyehi, paccuggamanamakāsaham.
 Sabbasoṇṇamaye pīthe, nisīdi purisuttamo.

1. Mandālakehi (Sī) 2. Pārāpatā (Sī) 3. Pāvakā (Sī) 4. Piṅgalī (Sī), siṅgalī (Ka)
 5. Vaṇṇayim (Ka) 6. Vata (Sī) 7. Sataṅgikehi (Sī)

Uparicchadanam āsi, sabbasonnamayanam tadā.
 Bijaniyo pavāyanti, bhikkhusamghassa antare.
 Pahūtena'nnapānena¹, bhikkhusamgha'matappayim.
 Paccekadussayugaḷe, bhikkhusamghassa'dāsaham.
 Yam vadanti Sumedhoti, lokāhutipaṭiggaham².
 Bhikkhusamghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Yo me³ annena pānena, sabbe ime ca tappayim⁴.
 Tamaham kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.
 Aṭṭhārase kappasate, devaloke ramissati.
 Sahassakkhattum rājā ca, cakkavattī bhavissati.
 Upapajjati yam yonim, devattam atha mānusaṃ.
 Sabbadā sabbasovaṇṇam, chadanam dharayissati.
 Timsakappasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Sabbāsave pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Bhikkhusamghe nisīditvā, sīhanādam nadissati.
 Citake chattam dhārenti, heṭṭhā chattamhi ḍayhatha.
 Sāmaññam me anuppattam, kilesā jhāpitā mayā.
 Maṇḍape rukkhamūle vā, santāpo me na vijjati.
 Timsakappasahassamhi, yam dānamadadim tadā.
 Duggatim nābhijānāmi, sabbadānassidam phalam.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- katam Buddhassa sāsanam^{ti}.

Atha Bhagavā āyasmantaṃ Yasam dakkhiṇam bāhum pasāretvā “chi bhikkhū”ti āha. Vacanasamanantarameva dvaṅgulamattakesamassu aṭṭhaparikkhāradharo

1. Bahunā annapānena (Sī)

2. Yam vadesi sumedho so, āhutinaṃ paṭiggaho (Sī)

3. Yo mam (Sī)

4. Sabbeneva atappayī (Sī)

vassasaṭṭhikatthero¹ viya ahoṣi. So attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā udānento chibhikkhubhāvappattito purimāvattthavasena—

117. “Suvilitto suvasano, sabbābharaṇabhūṣito.

Tisso vijjā ajjhagamim, kataṃ Buddhassa sāsanam”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **suvilitto** sundarena kuṅkumacandanānulepanena vilittagatto. **Suvasanoti** suṭṭhu mahagghakāsikavattthavasano. **Sabbābharaṇabhūṣitoti** sīsūpagādīhi sabbehi ābharaṇehi alaṅkato. **Ajjhagaminti** adhigacchim. Sesam vuttanayameva.

Yasattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kimilattheragāthāvaṇṇanā

Abhisattova nipatatīti āyasmato Kimilattherassa² gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Kakusandhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto parinibbute Satthari tassa dhātuyo uddissa saḷalamālāhi maṇḍapākārena pūjam akāsi. So tena puññakammena Tāvatiṃse nibbattitvā aparāparam devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kapilavattthunagare Sākiyarājakule³ nibbatti, **Kimilotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto bhogasampattiyā sampanno viharati, tassa nāṇaparipākaṃ disvā saṃvegajananattham anupiyāyaṃ viharanto Satthā paṭhamayobbane ṭhitam dassanīyaṃ itthirūpaṃ abhinimitvā purato dassetvā puna anukkamena yathā jarārogavipattīhi abhibhūtā⁴ dissati, tathā akāsi. Tam disvā Kimilakumāro ativiya saṃvegaṃ pakāsento—

1. Vassasatikatthero (sabbattha)

2. Kimilattherassa (Sī)

3. Sakyarājakule (Sī)

4. Abhibhūtam (Sī)

118. “Abhisattova nipatati vayo,
Rūpaṃ aññaṃiva tatheva santaṃ.
Tasseva sato avippavasato,
Aññasseva sarāmi attānaṃ”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **abhisattovā**ti "tvaṃ sīghaṃ gaccha mā tiṭṭhā"ti devehi anusitṭho āṇatto viya. “Abhisatṭhovā”tipi¹ pāṭho, "tvaṃ lahuṃ gacchā"ti kenaci abhilāsāpito² viyāti attho. **Nipataṭṭi** atipatati abhidhāvati na tiṭṭhati³, khaṇe khaṇe khayavayaṃ pāpuṇāṭṭi attho. **Vayoti** bālyayobbanādiko sarīrassa avatthāviseso. Idha panassa⁴ yobbaññaṃ adhippetam, taṃ hissa abhipatantaṃ khīyantaṃ hutvā upaṭṭhitaṃ. **Rūpanti** rūpasampadāti vadati. **Rūpanti** pana sarīraṃ “aṭṭhiṇca paṭicca nhāruṇca paṭicca maṃsaṇca paṭicca ākāso parivārīto rūpaṃtveva saṅkhaṃ gacchatī”ti-ādīsu⁵ viya. **Aññaṃiva tatheva santanti** idaṃ rūpaṃ yādisaṃ⁶. sayam tatheva tenevākārena santaṃ vijjamaṇaṃ aññaṃ viya mayhaṃ upaṭṭhātīti adhippāyo. “Tadeva santan”ti ca keci paṭhanti. **Tasseva satoti** tasseva me anaññaṃ sato samānassa. **Avippavasatoti** na vippavasantassa, ciravippavāsena hi sato anaññaṃpi aññaṃ viya upaṭṭhātīti idampi idha natthīti adhippāyo. **Aññasseva sarāmi attānanti** imaṃ mama attabhāvaṃ aññaṃ sattassa viya sarāmi upadhāreṃi sañjānāmīti attho. Tassevaṃ aniccatam manasi karontassa daḷhataro saṃvego udapādi, so saṃvegajāto Satthāraṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁷—

“Nibbute Kakusandhamhi, brāhmaṇamhi vusīmati.
Gahetvā saḷalaṃ mālaṃ, maṇḍapaṃ kārayim ahaṃ.
Tāvatiṃsaṃ gato santo, labhimha byamamuttamaṃ.
Aññe devetirocāmi, puññakammassidaṃ phalaṃ.

1. Abhiseṭṭhovātipi (Ka)

3. Abhidhāvati tiṭṭhati (Sī), abhidhāvati (Ka)

5. Ma 1. 248 piṭṭhe.

6. Tādisaṃ yādisaṃ (Ka)

2. Abhisāmakato (Ka)

4. Idha pana (Sī)

7. Khu 4. 172 piṭṭhādīsu.

Divā vā yadi vā rattim, caṅkamanto ṭhito cahaṃ.

Channo saḷalapupphehi, puññakammassidaṃ phalaṃ.

Imasmim yeva kappamhi, yaṃ Buddhamabhipūjayim.

Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvāpi thero attano purimuppannaṃ
aniccatāmanasikāraṃ vibhāvento tameva gāthaṃ paccudāhāsi. Tenetaṃ
imassa therassa aññābyākaraṇampi ahoṣi.

Kimilattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vajjiputtattheragāthāvaṇṇanā

Rukkhamūlagahaṇaṃ pasakkiyāti āyasmato Vajjiputtattherassa gāthā.
Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava
vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto ito catunavute kappe ekaṃ
paccekasambuddhaṃ bhikkhāya gacchantaṃ disvā pasannaṃ mānaṣo
kadaliphalaṇi adāsi. So tena puññakamma devaloke nibbattitvā
aparāparaṃ puññaṇi katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim
Buddhuppāde Vesāliyaṃ Licchavirājaputto¹ hutvā nibbatti, vajjirājaputtatā
Vajjiputtoveva cassa samañña ahoṣi. So daharo hutvā
hatthisikkhādisikkhanakālepi hetusampannatāya nissaraṇajjhāsayova hutvā
vicaranto Satthu dhammadeśanākāle vihāraṃ gantvā parisapariyante nisinnō
dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho Satthu santike pabbajitvā vipassanāya
kammaṃ karonto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Sahassaraṃsī Bhagavā, Sayambhū aparājito.

Vivekā vuṭṭhahitvāna, gocarāyābhinikkhami.

Phalahattho ahaṃ disvā, upagacchim narāsabhaṃ.

Pasannacitto sumano, avaṭaṃ adadim phalaṃ.

1. Licchavirājakule putto (Sī)

2. Khu 4. 88 piṭṭhādīsu.

Catunnavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Chalabhiñño pana hutvā aparabhāge acirapariniibbute Satthari dhammaṃ saṅgāyituṃ saṅketaṃ katvā mahātheresu tatha tatha viharantesu ekadivasam āyasmantaṃ Ānandaṃ sekhamyeva samānaṃ mahatiyā parisāya parivutaṃ dhammaṃ desentaṃ disvā tassa uparimaggādhigamāya ussāhaṃ janento—

119. “Rukkhamūlagahanaṃ pasakkiya,

Nibbānaṃ hadayasmiṃ opiya.

Jhāya Gotama mā ca pamādo,

Kim te biḷibiḷikā karissati”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **rukkhamūlagahanaṃ** rukkhamūlabhūtaṃ gahanaṃ, gahanañhi atthi, na rukkhamūlaṃ, rukkhamūlañca atthi, na gahanaṃ¹, tesu rukkhamūlaggahaṇena ṭhānassa chāyāsampannatāya vātātapaparissayābhāvaṃ dasseti. Gahanaggahaṇena nivātabhāvena vātaparissayābhāvaṃ janasambādhabhāvañca dasseti, tadubhayena ca bhāvanāyogyatā. **Pasakkiyāti** upagantvā. **Nibbānaṃ hadayasmiṃ opiyāti** “evaṃ mayā paṭipajjitvā nibbānaṃ adhigantabban”ti nibbutiṃ hadaye ṭhapetvā citte karitvā. **Jhāyāti** lakkhaṇūpanijjhānena jhāya, vipassanābhāvanāsahitaṃ maggabhāvanaṃ bhāvehi. **Gotamāti** Dhammabhaṇḍāgārikaṃ gottena ālapati. **Mā ca pamādoti** adhikusalesu dhammesu mā pamādaṃ āpajji. Idāni yādiso therassa pamādo, taṃ paṭikkhepavasena dassento “**kim te biḷibiḷikā karissati**”ti āha. Tattha **biḷibiḷikāti** viḷiviḷikiriyā, biḷibiḷīti sadda pavatti yathā niratthakā, evaṃ biḷibiḷikāsadisā² janapaññatti **kim te karissati**³ kīdisaṃ atthaṃ tuyham sādheti, tasmā janapaññattiṃ pahāya sadatthapasuto hohīti ovādaṃ adāsi.

1. Gahanañhi atthi rukkhamūlaṃ narukkhamūlañca atthi gahanaṃ (Ka)

2. Biḷibiḷikā parisā (Ka)

3. Kinte karissatīti (Sī)

Tam sutvā aññehi vuttavisagandhavāyanavacanena¹ sañvegajāto bahudeva rattim caṅkamena vītināmento vipassanam ussukkāpetvā senāsanam pavisitvā mañcake nipannamattova arahattam pāpuṇi.

Vajjiputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Isidattattheragāthāvaṇṇanā

Pañcakkhandhā pariññātāti āyasmato Isidattattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayam puññam upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Bhagavantam rathiyam gacchantam disvā pasannamānaso madhuram āmodaphalam adāsi. So tena puññakammena devaloke nibbattitvā aparāparam puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Avantiraṭṭhe² Vaḍḍhagāme aññatarassa satthavāhassa putto hutvā nibbatti, **Isidattotissa** nāmam ahosi. So vayappatto Macchikāsaṇḍe Cittassa gahapatino adiṭṭhasahāyo hutvā tena Buddhagūṇe likhitvā pesitasāsanam paṭilabhitvā sāsane sañjātappasādo therassa Mahākaccānassa santike pabbajitvā vipassanam ārabhitvā na cirasseva chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttam **Apadāne**³—

“Suvaṇṇavaṇṇam Sambuddham, āhutiṇam paṭiggaham.

Rathiyam paṭipajantam, āmodamadadim⁴ phalam.

Ekanavutito kappe⁵, yam phalam adadim tadā.

Duggatim nābhijānāmi, phaladānassidam phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā “Buddhupaṭṭhānam gamissāmi”ti theram āpucchitvā anukkamena Majjhimadesam gantvā Satthāram upasaṅkamitvā vanditvā ekamantam

1. Vuttavipassanāgandhavāsanapavanena (Sī)

2. Avantikaraṭṭhe (Sī)

3. Khu 4. 91 piṭṭhe.

4. Amodamadadim (Pāḷiyam)

5. Ekanavute ito kappe (Sī)

nisinno “kacci bhikkhu khamanīyaṃ, kacci yāpanīyaṃ”ti-ādinā Satthārā katapaṭisanthāro paṭivacanamukhena “Bhagavā tumhākaṃ sāsanaṃ upagatakālato paṭṭhāya mayhaṃ sabbadukkhaṃ apagataṃ, sabbo parissayo vūpasanto”ti pavedanavasena aññaṃ byākaronto—

120. “Pañcakkhandhā pariññātā, tiṭṭhanti chinnamūlakā.

Dukkakkhayo anuppatto, patto me āsavakkhayo”ti—

gātham abhāsi.

Tattha **pañcakkhandhā pariññātā**ti pañcapi me upādānakkhandhā vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya “idaṃ dukkhaṃ, ettakaṃ dukkhaṃ, na ito bhiyyo”ti sabbaso paricchijja ñātā, na tesu kiñcipi pariññātabbaṃ atthīti adhippāyo. **Tiṭṭhanti chinnamūlakā**ti sabbaso pariññātattā eva tesam avijjātaṇhādikassa mūlassa samucchinnattā¹ ariyamaggena pahīnattā yāvacarimacittanīrodhā te tiṭṭhanti. **Dukkakkhayo anuppattoti** chinnamūlakattāyeva ca nesam vaṭṭadukkhasa khayō parikkhayō anuppatto, nibbānaṃ adhigataṃ. **Patto me āsavakkhayoti** kāmāsavādīnaṃ sabbesaṃ āsavānaṃ khayante abhigantabbatāya “āsavakkhayo”ti laddhanāmaṃ arahattaṃ pattaṃ, paṭiladdhanti attho. Keci pana “antimāyaṃ samussayo”ti paṭhanti. Nibbānassa adhigatattāyeva ayaṃ mama samussayo attabhāvo antimo sabbapacchimako, natthi dāni punabbhavoti attho. Yaṃ pana tattha tattha avuttaṃ, taṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānaṃyevāti.

Isidattatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvādasamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca Paramatthadīpaniyaṃ Theragāthāvaṇṇanāyaṃ

Vīsādhikasattheragāthāpaṭimaṇḍitassa

Ekakanipātassa atthavaṇṇanā.

1. Paricchinnattā (Ka)

2. Dukanipāta

1. Paṭhamavagga

1. Uttarattheragāthāvaṇṇanā

Dukanipāte **natthi koci bhavo niccoti-**ādikā āyasmato Uttarattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle vijjādharo hutvā ākāseṇa vicarati. Tena ca samayena Satthā tassa anuggaṇhanatthaṃ vanantare aññatarasmiṃ rukkhamūle nisīdi chabbaṇṇabuddharaṃsiyo vissajjento. So antalikkhena gacchanto Bhagavantaṃ disvā pasannacitto ākāsatō oruyha suvisuddhehi vipulehi kaṇikārapupphehi Bhagavantaṃ pūjesi, pupphāni Buddhānubhāvena Satthu upari chattākāreṇa aṭṭhaṃsu, so tena bhiyyoso mattāya pasannacitto hutvā aparabhāge kālaṃ katvā Tāvatiṃse nibbattivā uḷāraṃ dibbasampattiṃ anubhavanto yāvatāyukaṃ tattha ṭhatvā tato cuto devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇamahāsālaputto hutvā nibbatti, **Uttarotissa** nāmaṃ ahoṣi. So viññutaṃ patto brāhmaṇavijjāsu nipphattiṃ gantvā jātiyā rūpeṇa vijjāya vayeṇa sīlācāreṇa ca lokassa sambhāvaniyo jāto. Tassa taṃ sampattiṃ disvā vassakāro Magadhamahāmatto attano dhītaraṃ dātukāmo hutvā attano adhippāyaṃ pavedesi. So nissaraṇajjhāsayatāya taṃ paṭikkhipivā kāleṇa kālaṃ Dhammasenāpatiṃ payirupāsanto tassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajivā vattasampanno hutvā therāṃ upaṭṭhahati.

Tena ca samayena therassa aññataro ābādho uppanno, tassa bhesajjathāya Uttaro sāmaṇero pātova pattacīvaramādāya vihārato nikkhanto antarāmagge taḷākassa tīre pattaṃ ṭhapetvā udakasamīpaṃ gantvā mukhaṃ dhovati. Atha aññataro umaṅgacoro¹

1. Ummaggacoro (Si, I), ummaṅgacoro (Ka)

ārakkhapurisehi anubaddho aggadvārenea nagarato nikkhamitvā palāyanto
 attanā gahitaṃ ratanabhaṇḍikaṃ sāmaṇerassa patte pakkhipitvā palāyi.
 Sāmaṇero pattasamīpaṃ upagato. Coraṃ anubandhantā rājapurisā
 sāmaṇerassa patte bhaṇḍikaṃ disvā “ayaṃ coro, iminā coriyaṃ katan”ti
 sāmaṇeraṃ pacchābhāhaṃ bandhitvā Vassakārassa brāhmaṇassa dassesuṃ.
 Vassakāro ca tadā rañño vinicchaye niyutto hutvā chejjabhejjaṃ anusāsati.
 So “pubbe mama vacanaṃ nādiyi, suddhapāsaṇḍiyesu pabbajī”ti ca
 baddhāghātattā kammaṃ asodhetvāva jīvantameva taṃ sūle uttāsesi¹.

Athassa Bhagavā ñāṇaparipākaṃ oloketvā taṃ ṭhānaṃ gantvā
 vipphurantahattha-nakhamaṇimayūkhasambhinnasitābhatāya
 paggharantajātihinṅgulakasuvaṇṇarasadhāraṃ viya²
 jālāguṇṭhitamudatalunadīghaṅgulihatthaṃ Uttarassa sīse ṭhapetvā “Uttara
 idaṃ te purimakammaṃ phalaṃ uppannaṃ, tattha tayā
 paccavekkhaṇabalena adhvāsanaṃ kātābbā”ti vatvā ajjhāsayanurūpaṃ
 dhammaṃ desesi. Uttaro amatābhisekasadisena Satthu hatthasamphassena
 sañjātappasādasomanassatāya uḷaraṃ pītipāmojjaṃ paṭilabhitvā
 yathāparicitaṃ vipassanāmaggaṃ samārūlho ñāṇassa paripākaṃ gatattā
 Satthu ca desanāvīlāsena tāvadeva maggaṇipāṭiyā sabbakilese khepetvā
 chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Sumedho nāma Sambuddho, bāttimsavaralakkhaṇo.

Vivekakāmo Bhagavā, Himavantamupāgami.

Ajjhogāhetvā Himavantaṃ, aggo kāruṇiko Muni.

Pallaṅkaṃ ābhujitvāna, nisīdi purisuttamo.

Vijjādharo tadā āsīṃ, antalikkhacaro ahaṃ.

Tisūlaṃ Sugataṃ gayha, gacchāmi ambare tadā.

Pabbatagge yathā aggi, puṇṇamāyeva candimā.

Vanam obhāsate Buddho, Sālarājāva phullito.

1. Uttāpesi (Ka) 2. ...suvaṇṇassa dhāraṃ viya (Ka) 3. Khu 4. 173 piṭṭhādīsu.

Vanaggā nikkhamitvāna, Buddharaṁsībhidhāvare.
 Naḷaggivaṇṇasaṅkāsa¹, disvā cittaṁ pasādayim.
 Vicinaṁ addasaṁ pupphaṁ, kaṇikāraṁ devagandhikaṁ.
 Tīṇi pupphāni ādāya, Buddhasaṅgamaṁ pūjayim.
 Buddhassa ānubhāvena, tīṇi pupphāni me tadā.
 Uddhaṁvaṇṭā adhopattā, chāyaṁ kubbanti Satthuno.
 Tena kammaṇa sukateṇa, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jihitvā mānusaṁ dehaṁ, Tāvatiṁsamagacchahaṁ.
 Tattha me sukataṁ byamhaṁ, kaṇikārīti² nāyati.
 Saṅgahiyojanamubbedhaṁ, tiṁsayojanavitthataṁ.
 Sahassakaṇḍam³ satabheṇḍu, dhajālu haritāmayaṁ.
 Satasahassaniyyūhā⁴, byamhe pātubhaviṁsu me.
 Soṇṇamayā maṇimayā, lohitaṅkamayāpi ca.
 Phalikāpi ca pallāṅkā, yenicchakā yadicchakā.
 Mahārahaṅca sayanaṁ, tūlikā vikatīyutaṁ.
 Uddhalomiṅca ekantaṁ, bimbohanasamāyutaṁ.
 Bhavaṇā nikkhamitvāna, caranto devacārikaṁ.
 Yathā icchāmi gamaṇaṁ, devasaṅghapurakkhato.
 Pupphassa heṭṭhā tiṭṭhāmi, uparicchadanaṁ mama.
 Samantā yojanasataṁ, kaṇikārehi chāditaṁ.
 Saṅgahitūriyasahassāni, sāyaṁ pātaṁ upaṅgathuṁ.
 Parivārenti maṁ niccaṁ, rattindivamatanditā.
 Tattha naccehi gītehi, tālehi vāditehi ca.
 Ramāmi khiḍḍā ratiyā, modāmi kāmākāmaṇaṁ.
 Tattha bhutvā pivitvā ca, modāmi tidase tadā.
 Nārīgaṇehi sahito, modāmi byamhamuttame.

1. Naḷaggivanasaṅkāsa (Sī)

2. Kaṇikārīti (Sī)

3. Sahassakhandhaṁ (Sī)

4. Satasahassāni byūhāni (Sī)

Satānaṃ pañcakkhattuñca, devarajjamakārayim.
 Satānaṃ tīnikkhattuñca, cakkavattī ahosahaṃ.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.

 Bhave bhave saṃsaranto, mahābhogaṃ labhāmahaṃ.
 Bhoge me ūnatā natthi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Duve bhava saṃsarāmi, devatte atha mānuse.
 Aññaṃ gatiṃ na jānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Duve kule¹ pajāyāmi, khattiye cāpi brāhmaṇe.
 Nīce kule na jānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Hatthiyānaṃ assayānaṃ, sivikaṃ sandamānikaṃ.
 Labhāmi sabbamevetāṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Dāsigaṇaṃ dāsagaṇaṃ, nāriyo samalaṅkatā.
 Labhāmi sabbamevetāṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Koseyyakambaliyāni, Khomakappāsikāni ca.
 Labhāmi sabbamevetāṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Navavatthaṃ navaphalaṃ, navaggarasabhojanaṃ.
 Labhāmi sabbamevetāṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Imaṃ khāda imaṃ bhuñja, imamhi sayane saya.
 Labhāmi sabbamevetāṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Sabbattha phūjito homi, yoso accuggato mama.
 Mahāpakkho² sadā homi, abhejjapariso sadā.
 Ñātīnaṃ uttamo homi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

 Sītaṃ uṇhaṃ na jānāmi, pariḷāho na vijjati.
 Atho cetasikaṃ dukkhaṃ, hadaye me na vijjati.

 Suvaṇṇavaṇṇo hutvāna, saṃsarāmi bhavābhava.
 Vevaṇṇiyaṃ na jānāmi, buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

1. Yattha pacchā (Sī)

2. Mahesakkho (Ka)

Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito.
 Sāvattthiyaṃ pure jāto, mahāsāle su-aḍḍhake.
 Pañca kāmagaṇe hitvā, pabbajim anagāriyaṃ.
 Jātiyā sattavassohaṃ, arahattamaṇḍapūṇim.
 Upasampādayī Buddhō, gūṇamaññāya cakkhumā.
 Taruṇo pūjanīyohaṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Dibbaccakkhu visuddhaṃ me, samādhikusalo ahaṃ.
 Abhiññāpāramipatto, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Paṭisambhidā anupatto, iddhipādesu kovido.
 Dhammesu pāramipatto, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Timsakappasahassamhi, yaṃ Buddhamabhipūjayim.
 Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā sūlato utṭhahitvā parānuddayāya ākāse thatvā
 pāṭihāriyaṃ dassesi. Mahājano acchariyabbhutatittajāto ahoṣi. Tāvadevassa
 vaṇo saṃrūḷhi, so bhikkhūhi “āvuso tādisaṃ dukkhaṃ anubhavanto kathaṃ
 tvaṃ vipassanaṃ anuyuñjituṃ asakkhī”ti puṭṭho “pageva me¹ āvuso
 saṃsāre ādīnavo, saṅkhārānaṃ ca sabhāvo sudiṭṭho, evāhaṃ tādisaṃ
 dukkhaṃ anubhavantoṇi asakkhim vipassanaṃ vaḍḍhetvā visesaṃ
 adhigantun”ti dassento—

121. “Natthi koci bhavo nicco, saṅkhārā vāpi sassatā.
 Uppajjanti ca te khandhā, cavanti aparāparaṃ.

122. Etamādīnavaṃ ñatvā, bhavenamhi anattiko.
 Nissaṭṭo sabbakāmehi, patto me āsavakkhayo”ti—

imaṃ gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **natthi koci bhavo niccoti** kammabhavo upapattibhavo
 kāmabhavo rūpabhavo arūpabhavo saññīsavo asaññībhavo
 nevasaññīnāsaññībhavo ekavokārabhavo catuvokārabhavo
 pañcavokārabhavoti evambhedo¹, tathāpi hīno ajjhimo ukkaṭṭho dīghāyuko
 sukhabahulo vomissasukhadukkhoti evaṃvibhāgo² yokoci nicco dhuvo
 thiro apalokiyadhammo³ natthi taṃ taṃ kāraṇaṃ paṭicca samuppannattā.
 Yasmā ca etadevaṃ, tasmā **saṅkhārā vāpi⁴sassatā** natthīti yojanā. Paccayehi
 saṅkhatattā “saṅkhārā”ti laddhanāme hi pañcakkhandhe upādāya
 bhavasamaññāya saṅkhārāva⁵ hutvā sambhūtā jarāmaraṇena ca
 vipariṇāmantīti asassatā vipariṇāmadhammā. Tathā hi te “saṅkhārā”ti
 vuccanti. Tenāha **uppajjanti ca te khandhā, cavanti aparāparanti**. Te
 bhavapariyāyena saṅkhārapariyāyena⁶ ca vuttā pañcakkhandhā
 yathāpaccayaṃ aparāparaṃ uppajjanti, uppannā ca jarāya paripīlitā hutvā
 cavanti paribhijjantīti attho. Etena “bhavo, saṅkhārā”ti ca laddhavohārā
 pañcakkhandhā udayabbayasabhāvāti dasseti. Yasmā tilakkhaṇaṃ āropetvā
 saṅkhāre sammasantassa tayopi bhavā ādittaṃ viya saṅkhatē⁷ **ādīnavaṃ**
 dosaṃ pageva vipassanāpaññāya jānitvā aniccalakkhaṇehi diṭṭhā saṅkhārā
 dukkhānattā vibhūtatarā upaṭṭhahanti, tenāha bhagavā “yadaniccaṃ taṃ
 dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā”ti⁸.

Yasmā tilakkhaṇaṃ āropetvā saṅkhāre sammasantassa tayopi bhavā
 ādittaṃ viya agāraṃ sappaṭibhaya⁹ upaṭṭhahanti, tasmā āha “**bhavenamhi
 anattiko**”ti. Evaṃ pana sabbaso bhavēhi vinivattiyamānassa sa kāmesu
 apekkhāya¹⁰ lesopi na sambhavatiyeva, tenāha “**nissaṭo sabbakāmehi**”ti,
 amhīti yojanā. Mānusehi viya dibbhepi kāmehi nivattitacittosmīti attho.
Patto me āsavakkhayoti yasmā evaṃ suparimajjitasaṅkhāro bhavesu
 suparidiṭṭhādīnavo kāmesu ca anāsattamānaso¹¹ tasmā sūlamatthake
 nisinnenāpi me mayā patto

-
1. Evaṃ pabhedo (Sī)	2. Evañhi bhavo (Sī)	3. Appalokinadhammo (I)
4. Saṅkhārāpi (I)	5. Saṅkhārā ca (Ka)	6. Idam padam natthi (Sī)
7. Saṅkhatam (Sī, I)	8. Sam 2. 19 piṭṭhe.	9. Sappaṭibhayaṃ (Sī, I, Ka)
10. Anapekkhāya (I, Ka)		11. Anāvattamānaso (Sī, I)

adhigato āsavakkhayo nibbānaṃ arahattañcāti. Aññehi ca sabrahmacārīhi appattamānasehi tadadhigamāya ussāho karaṇīyoti bhikkhūnaṃ ovādamadāsi.

Uttaratheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Piṇḍolabhāradvājattheragāthāvaṇṇanā

Nayidaṃ anayenāti-ādikā āyasmato Piṇḍolabhāradvājattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle sīhayoniyam nibbattitvā pabbataguhāyaṃ viharati. Bhagavā tassa anuggahaṃ kātuṃ gocarāya pakkantakāle sayanaguhaṃ pavisitvā nirodham samāpajjitvā nisīdi. Sīho gocaraṃ gahetvā nivatto guhādvāre Bhagavantam disvā haṭṭhatuṭṭho jalajathalajapupphehi pūjam katvā cittaṃ pasādento Bhagavato ārakkhatthāya araññe vālamige apanetuṃ tisu velāsu sīhanādam nadanto Buddhagatāya satiyā aṭṭhāsi. Yathā paṭhamadivasam, evaṃ sattāham pūjesi. Bhagavā sattāhaccayena nirodhā vuṭṭhahitvā “vattissati imassa ettako upanissayo”ti tassa passantasseva ākāsam pakkhanditvā vihārameva gato. Sīho Pālileyyakahatthī viya Buddhaviyogadukkham adhivāsetuṃ asakkonto kālam katvā Hamsavatīnagare mahābhogakule nibbattitvā vayappatto nagaravāsīhi saddhim vihāram gato dhammadesanam sutvā sattāham mahādānam pavattetvā yāvajīvam puññāni katvā aparāparam devamanussesu saṃsaranto amhākam Bhagavato kāle Kosambiyam rañño¹ Utenassa² purohitaputto hutvā nibbatti **Bhāradvājo** nāma nāmena³. So vayappatto tayo vede uggahetvā pañca māṇavakasatāni mante vācento mahagghasabhāvena ananurūpācārattā⁴ tehi pariccajjanto Rājagaham gantvā Bhagavato bhikkhusamghassa ca lābhasakkāram disvā sāsane pabbajitvā bhojane amattaññū hutvā vicaranto Satthārā

1. Kosambiyarañño (Sī)

3. Nibbatti, tassa bhāradvājoti nāmam ahosi (Sī, I)

2. Udenassa (Sī, I)

4. Durūpacārattā (Sī)

upāyena mattaññutāya paṭiṭṭhāpito vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva
chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Migaluddo pure āsīm, vipine² vicaraṃ tadā.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, sabbadhammāna pāraguṃ.

Piyālapalamādāya, Buddhaseṭṭhassa’ dāsahaṃ.
Puññakkhettassa vīrassa, pasanno sehi pāṇibhi.

Ekatiṃ se ito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā “Bhagavato sammukhā yaṃ sāvakehi
pattabbariṃ, taṃ mayā pattaṃ”ti, bhikkhusaṃghe ca “yassa magge vā phale
vā kaṅkhā atthi, so maṃ pucchatū”ti sīhanādaṃ nadi. Tena taṃ Bhagavā
“etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ sīhanādikānaṃ
yadidaṃ Piṇḍolabhāradvājo”ti³ etadagge ṭhapesi. So ekadivasaṃ attano
santikaṃ upagataṃ gihikāle sahāyabhūtaṃ macchariṃ
micchādiṭṭhibrāhmaṇaṃ anukampamāno tassa dānakathaṃ kathetvā tena ca
“ayaṃ mama dhanāṃ vināsetukāmo”ti bhakuṭiṃ katvāpi “tuyhaṃ
ekabhattaṃ demī”ti vutte “taṃ saṃghassa dehi mā mayhaṃ”ti saṃghassa
pariṇāmesi. Puna brāhmaṇena “ayaṃ maṃ buhūnaṃ dāpetukāmo”ti
appaccaye pakāsitaṃ dutiyadivasaṃ Dhammasenāpatinā saṃghagatāya
dakkhiṇāya mahapphalabhāvappakāsanena taṃ pasādetvā “ayaṃ brāhmaṇo
‘āhāragedhena maṃ dāne niyojesi’ti maññati, āhārassa pana mayā sabbaso
pāriṇātabhāvaṃ na jānāti, handa naṃ jānāpemi”ti—

123. “Nayidaṃ anayena jīvitaṃ,
Nāhāro hadayassa santiko.
Āhāraṭṭhitiko samussayo,
Iti disvāna carāmi esanaṃ.

1. Khu 4. 82 piṭṭhādīsu.

2. Pavane (Sī)

3. Am 1. 24 piṭṭhe.

124. Paṅkoti hi naṃ avedayum,
 Yāyaṃ vandanapūjanā kulesu.
 Sukhumaṃ sallaṃ durubbahaṃ,
 Sakkāro kāpurisena dujjaho”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **naḃidam anayena jīvitanti** idam mama jīvitam¹ anayena añāyena veḷudānapupphadānādi-anesanāya na hoti jīvitānikantiyā abhāvato. **Nāhāro hadayassa santikoti** āhāro ca āhariyamāno maggaphalañāṇaṃ viya hadayassa cittassa santikaro na hoti, kevalaṃ pana sajjukaṃ khudāpaṭighātātamattam karotīti adhippāyo. Atha vā **nāhāro hadayassa santikoti** āhāro rasataṇhāvattu me hadayassa santiko āsatto na hoti rasataṇhāya eva abhāvato. “Santike”tipi paṭhanti. Yo hi² āhāragiddho lābhasakkārappasuto vicarati, tassa āhāro hadayassa santike nāma³ abhiṇhaṃ manasikātabbato. Yo pana pariññātāhāro, so tattha pahīnacchandarāgo, na tassāhāro hadayassa santike nāma “kathaṃ nu kho labheyyaṃ”ti-ādīmanasikaraṇasseva abhāvato. Yadi hi jīvitānikanti āhārarasataṇhā ca natthi, atha kasmā piṇḍāya carasīti anuyogaṃ manasi katvā āha “**āhāraṭṭhitiko samussayo, iti disvāna carāmi esanaṃ**”ti. Āhāro bhojanaṃ ṭhiti ṭhānaṃ paccayo etassāti āhāraṭṭhitiko. “Āhārapaṭibaddhavuttiko samussayo kāyo” iti disvāna evaṃ ñatvā imamatthaṃ buddhiyaṃ ṭhapetvā carāmi esanaṃ, bhikkhāpariyesanaṃ karomīti attho.

Paccayanimittaṃ kulāni upasaṅkamanto tattha vandanapūjanāhi lābhasakkārehi ca bajjhatīti evaṃ mādisesu na cintetabbanti dassento “**paṅko**”ti gāthaṃ abhāsi. Tassattho—**yā ayaṃ** paccayanimittaṃ upagatānaṃ pabbajitānaṃ **kulesu** gehavāsīsu pavattissati guṇasambhāvanā **pūjanā** ca, yasmā taṃ abhāvitattānaṃ osīdāpanaṭṭhena malīnabhāvakaraṇena ca **paṅko** kaddamoti Buddhādayo **avedayum** abbhaññāsum pavedesum vā, tasmā sā

1. Jīvitam jīvikā (Sī, I)

2. Paṭhanti. Gihī (Sī, I)

3. Santiko nāma (Sī)

sappurisānaṃ bandhāya na hoti¹ sakkārāsāya pageva pahīnattā.
 Asappurisassa pana sakkārāsā duviññeyyasabhāvatāya piḷājananato anto
 tudanato uddharitum asakkuṇeyyato ca **sukhumanā sallaṃ durubbahanā**.
 Tato eva tena **sakkāro kāpurisena dujjaho** durubbaheyyo tassa
 pahānapaṭipattiyā ²appaṭipajjanato, sakkārāsāpahānena pahīno³ hotīti². Tam
 sutvā brāhmaṇo there abhippasanno ahoṣi.

Piṇḍolabhāradvājattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Valliyattheragāthāvaṇṇanā

Makkaṭo pañcadvārāyanti-ādikā āyasmato Valliyattherassa gāthā. Kā
 uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni
 upacinanto ito ekatimse kappe kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto
 ekadivasam kenacideva karaṇīyena araṇṇam gato tattha Nāradaṃ nāma
 paccakasambuddham rukkhamūle vasantaṃ disvā pasannamānaso naḷehi
 sālā katvā tiṇehi chādetvā adāsi. Caṅkamaṇaṭṭhānañcassa sodhetvā vālukā
 okiritvā adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim
 Buddhuppāde Sāvattiyam brāhmaṇamahāsālassa putto hutvā nibbatti,
Valliyotissa nāmam ahoṣi. So vayappatto yobbanamanuppatto indriyavasiko
 hutvā vicaranto kalyāṇamittasaṃsaggena Bhagavantam upasaṅkamitvā
 dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā
 nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁴—

“Himavantassāvidūre, Hārīto nāma pabbato.
 Sayambhū Nārado nāma, rukkhamūle vasī tadā.

Naḷāgāram karitvāna, tiṇena chādayim aham.
 Caṅkamaṇā sodhayitvāna, Sayambhussa adāsaham.

1. Tasmā sā āsā sappurisānaṃ Buddhādīnaṃ na hoti (Sī, I)

2-2. Paṭipajjanato sakkārāsā pahānena pahīṇā hotīti (Sī)

3. Na hīno (Ka)

4. Khu 4. 81 piṭṭhādīsu.

Tena kammaṇa sukateṇa, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jāhitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.
 Tattha me sukataṃ byamaṃ, naḷakuṭikanimmitaṃ.
 Saṭṭhiyojanamubbedhaṃ, tiṃsajojanavitthataṃ.
 Catuddasesu kappesu, devaloke ramiṃ ahaṃ.
 Ekaṣattatikkhattuṇca, devarajjamakārayiṃ.
 Catuttiṃsatikkhattuṇca, cakkavattī ahasahaṃ.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Dhammapāsādamāruyha, sabbākāraṇarūpamaṃ¹.
 Yadicchakāhaṃ vihare, Sakyaputtassa sāsaṇe.
 Ekatiṃse ito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, naḷakuṭiyidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsaṇaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā puthujjanakāle attano cittaṃ rūpādi-
 ārammaṇesu yathākāmapavattiyā², idāni ariyamaggena niggahitabhāvassa
 ca vibhāvanena aññaṃ byākaronto—

125. “Makkaṭo pañcadvārāyaṃ, kuṭikāyaṃ pasakkiya.
 Dvārena anupariyeti, ghaṭṭayanto muhuṃ muhuṃ.

126. Tiṭṭha makkaṭa mā dhāvi, na hi te taṃ yathā pure.
 Niggahītoṣi paññāya, neva dūraṃ gamissasī”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **ghaṭṭayantoti** attano lolabhāvena rukkhassa aññaṃ sākhāṃ
 muñcitvā aññaṃ gahaṇeṇa anekavāraṃ tattha rukkhāṃ cāleno
 phalūpabhogamakkaṭo³ viya tena tena cakkhādidvārena rūpādi-ārammaṇesu
 aññaṃ muñcitvā aññaṃ gaṇhanto cittaṃ antānaṃ⁴ samādānavasena niccalaṃ

1. Sabbākāraṇarūpagaṃ (Ka)

2. Yathākāmapavattatāya (Sī, I)

3. Phalūpaho makkaṭo (Sī, I)

4. Cittasantānaṃ (Ka)

ṭhātuṃ appadānena¹ abhikkhaṇaṃ ghaṭṭayanto cāleno tasmiṃyeva rūpādi-
 ārammaṇe anuparivattati yathākāmaṃ vicarati. Vattamānasamīpatāya cettha
 vattamānavacanāṃ. Evaṃ anupariyanto ca **tiṭṭha makkata mā dhāvi** tvaṃ
 cittamakkaṭa idāni tiṭṭha mā dhāvi, ito² paṭṭhāya te dhāvituṃ na sakkā,
 tasmā **na hi te taṃ yathā pure** yasmā taṃ attabhāvagehaṃ pubbe viya na te
 sevitaṃ pihitadvārabhāvato, kiñca³ **niggahītosī paññāya** sayañca idāni
 maggapaññāya kilesābhisaṅkhārasaṅkhātānaṃ pādānaṃ⁴ chedanena
 accantikāṃ niggahaṃ pattosi, tasmā **neva dūraṃ gamissasi** ito attabhāvato
 dūraṃ dutiyādi-attabhāvaṃ neva gamissasi yāvacarimakacittaṃ⁵ eva te
 gamananti dasseti. “Neto dūraṃ”tipi pāṭho, so evattho.

Valliyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Gaṅgātīriyattheragāthāvaṇṇanā

Tiṇṇaṃ me tālapattānanti-ādikā āyasmato Gaṅgātīriyattherassa gāthā.
 Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā
 viññutaṃ patto sāsane abhippasanno hutvā bhikkhusaṃghassa
 pānīyamadāsi. So tena puññakammaena devaloke nibbattivā aparāparaṃ
 paññāni katvā devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde
 Sāvatthiyaṃ aññatarassa gahapatissa putto hutvā nibbatti, “Datto”tissa
 nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto gharāvāsaṃ vasanto agamaṇīyaṭṭhānabhāvaṃ
 ajānitvā vītikkamaṃ katvā puna agamaṇīyaṭṭhānabhāvaṃ ñatvā saṃvegajāto
 pabbajitvā taṃ kammaṃ jigucchitvā lūkhapaṭipattiṃ anutiṭṭhanto
 paṃsukūlacīvaraṃ chavasittasadisaraṃ mattikāpattañca gahetvā Gaṅgātīre tīhi
 tālapattehi kuṭikaṃ katvā vihāsi, tenevassa **Gaṅgātīriyoti** samaññā ahoṣi. So
 “arahattaṃ appatvā na kenaci sallapissāmi”ti cittaṃ adhiṭṭhāya paṭhamāṃ
 saṃvaccharaṃ tuṇhībhūto vacībhedaṃ akarontova vihāsi. Dutiye
 saṃvacchare gocaragāme aññatarāya itthiyā “mūgo nu kho no”ti
 vīmaṃsitukāmāya patte khīraṃ

1. Appahonto (Sī, I)

2. Itova (Ka)

3. Kiñci (Sī, I)

4. Hi upādānānaṃ (Sī, I)

5. Yāvacarimakacittā (Sī)

āsiñcantiyā hatthavikāre katepi okirite “alaṃ bhaginī”ti vācaṃ nicchari¹.
Tatiye pana saṃvacchare antaravasseva ghaṭayanto vāyamanto arahattaṃ
pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Padumuttarabuddhassa, bhikkhusaṃghe anuttare.
Pasannacitto sumano, pānīghaṭamapūrayim.

Pabbatagge dumagge vā, ākāse vātha bhūmiyaṃ.
Yadā pānīyamicchāmi, khippaṃ nibbattate mama.

Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, dakadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahā pana hutvā attano pubbabhāgapaṭipattiyā vibhāvanamukhena
aññaṃ byākaronto—

127. “Tiṇṇaṃ me tālapattānaṃ, Gaṅgātīre kuṭi katā.
Chavasittova me patto, paṃsukūlañca cīvaraṃ.

128. Dvinnāṃ antaravassānaṃ, ekā vācā me bhāsita.
Tatiye antaravassamhi, tamokhandho pādālito”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **tiṇṇaṃ me tālapattānaṃ, Gaṅgātīre kuṭi katā**ti tālarukkhato
patitehi tīhi tālapaṇṇehi mayhaṃ vassanapariharaṇatthaṃ³ Gaṅgāya nadiyā
tīre kuṭikā katā. Tena attano senāsanasantosaṃ dasseti. Vuttaṃ hi
Dhammasenāpatinā—

“Pallaṅkena nisinnassa, jaṇṇuke nābhivassati⁴.
Alaṃ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno”ti⁵.

“Tālapattīnaṃ”tipi pāṭho, so evattho. **Chavasittova me pattoti** mayhaṃ
patto chavasittasadiṣo, matānaṃ khīrasecanakuṇḍasadiṣo⁶ti

1. Vācā nicchāritā (Sī)

3. Vassānaṃ pariharaṇatthaṃ (Sī)

5. Khu 2. 344; Khu 11. 348 piṭṭhesu.

2. Khu 4. 78 piṭṭhe.

4. Nātivassati (Sī, I, Ka)

6. ...kuṇḍisadiṣo (I)

attho. **Paṃsukūlañca cīvaranti** cīvarañca me antaramagga¹susānādīsu chaḍḍitanantakehi² kataṃ paṃsukūlaṃ. Padadvayena parikkhārasantosāṃ dasseti.

Dvinnam antaravassānanti dvīsu antaravassesu, pabbajitato arahattamappatta-saṃvaccharesu. **Ekā vācā me bhāsītā**ti ekā “alaṃ bhagini”ti khīrapaṭikkhepavācā eva mayā vuttā, añño tattha vacībhedo nāhosi. Tena ukkaṃsagataṃ kāyavacīsaṃyamaṃ dasseti. **Tatiye antaravassamhīti** tatiyassa saṃvaccharassa abbhantare, tasmim aparipuṇṇeyeva. **Tatiye antaravassamhīti** tatiyassa saṃvaccharassa abbhantare, tasmim aparipuṇṇeyeva. **Tamokhandho padālitoti** aggamaggena tamokhandho bhinno, avijjānusayo samucchinnotti attho. Tena tadekaṭṭhatāya sabbakilesānaṃ anavasesappahānaṃ vadati.

Gaṅgātīriyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ajinattheragāthāvaṇṇanā

Api ce hoti tevijjoti-ādikā āyasmato Ajinattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Buddhasuññe loke kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto kenacideva karaṇīyena araṇṇaṃ gato tattha Sucintitaṃ nāma paccekasambuddhaṃ ābādheṇa pīlitaṃ nisinnaṃ disvā upasaṅkamtivā vanditvā bhesajjathāya³ pasannamānaso ghatamaṇḍaṃ adāsī. So tena puññakammaṇa devaloke nibbattitvā aparāparaṃ puññāni katvā sugatīsuveva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattiyaṃ aññatarassa daliddabrāhmaṇassa gehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Taṃ vijāyanakāle ajinacammaṇa sampaṭicchimsu. Tenassa **Ajino**tveva nāmaṃ akaṃsu. So bhogaṃvattaniyassa kammaṇa akatattā daliddakule nibbatta vayappattopi appannapānabhojano hutvā vicaranto Jetavanapaṭiggahaṇe Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

1. Antarāmagga (Sī, I, Ka)

3. Bhesajjaṃ datvā (Ka)

2. Chaḍḍitānantakehi (Sī, I)

4. Khu 4. 8 piṭṭhe.

“Sucintitaṃ Bhagavantaṃ, Lokajeṭṭhaṃ narāsabhaṃ.

Upaviṭṭhaṃ mahāraññaṃ, vātābādheṇa pīḷitaṃ.

Disvā cittaṃ pasādetvā, ghatamaṇḍamupānayaṃ¹.

Katattā ācitattā ca, Gaṅgā Bhāgīrathī ayam².

Mahāsamuddā cattāro, ghaṭaṃ sampajjare mama.

Ayañca pathavī ghorā, appamāṇā asaṅkhiyā.

Mama saṅkappamaññāya, bhavate³ madhusakkarā.

Cātuddīpā ime rukkhā, pādapā dharaṇīruhā.

Mama saṅkappamaññāya, kapparukkhā bhavanti te.

Paññāsakkhattuṃ devindo, devarajjamakārayiṃ.

Ekapaññāsakkhattuñca, cakkavattī ahasahaṃ.

Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.

Catunnavutito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, ghatamaṇḍassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvāpi purimakammanissandena appalābhī
appaññātova ahoṣi. Uddesabhattasālākabhattānipi lāmakāneva pāpuṇanti.
Kammaphaleneva ca naṃ puthujjanā bhikkhū sāmaṇerā ca “appaññāto”ti
avamaññanti. Thero te bhikkhū saṃvejento—

129. “Api ce hoti tevijjo,

Maccuhāyī anāsavo.

Apaññātoti naṃ bālā,

Avajānanti ajānatā.

1. Upādāyim (Sī) 2. Bhāvitattā ca, taṃ me bhāgīrathī viya (Sī) 3. Bhavanti (Sī)

130. Yo ca kho annapānassa,
 Lābhī hotīdha puggalo.
 Pāpadhammopi ce hoti,
 So nesaṃ hoti sakkato”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **apīti** sambhāvane nipāto. **Ceti** parikappane. **Hotīti** bhavati. Tisso vijjā etassāti **tevijjo**. Maccuṃ pajahatīti **maccuhāyī**. Kāmāsavādīnaṃ abhāvena **anāsavo**. Idaṃ vuttaṃ hoti—dibbacakkhuññaṃ pubbenivāsaññaṃ āsavakkhayaññanti imāsaṃ tissannaṃ vijjānaṃ adhigatattā **tevijjo** tato eva sabbaso kāmāsavādīnaṃ parikkhīṇattā **anāsavo** āyatim punabbhavassa aggahaṇato maraṇābhāvena **maccuhāyī** yadipi hoti, evaṃ santepi **appaññātoti naṃ bālā avajānanti** yassatthāya kulaputtā sammadeva agārasmā anagāriyaṃ pabbajanti, taṃ sadatthaṃ anupāpuṇitvā ṭhitampi naṃ uttamaṃ purisaṃ “dhutavādo bahussuto dhammakathiko”ti uppānalābhassa¹ abhāvato “na paññāto na pākaṭo”ti bālā dummedhapuggalā avajānanti, kasmā? **Ajānatā** ajānanakāraṇā guṇānaṃ ajānanaṃeva² tattha kāraṇanti dasseti.

Yathā ca guṇānaṃ ajānanato bālā lābhagarutāya sambhāvanīyampi avajānanti, evaṃ guṇānaṃ³ ajānanato lābhagarutāya evaṃ avajānitabbampi sambhāventīti dassento dutiyaṃ gāthaṃ āha. Tattha **yoti** aniyamavacanaṃ. **Ca**-saddo byatireke, tena yathāvuttapuggalato imassa puggalassa vuccamānaṃyeva viśesaṃ janeti. **Khoti** avadhāraṇe. **Annapānassāti** nidassanamattaṃ. **Lābhīti** lābhavā. **Idhāti** imasmim loke. Jarāmarāṇehi tassa tassa sattāvāsassa pūraṇato galanato ca **puggalo**. **Pāpadhammoti** lamakadhammo. Ayañhettha attho—yo pana puggalo cīvarādipaccayamattasseva lābhī hoti, na jhānādīnaṃ, so pāpicchatāya dussīlabhāvena hīnadhammopi samāno idha imasmim loke bālānaṃ lābhagarutāya sakkato garukato hotīti.

Ajīnattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Uppajjalābhassa (Ka) 2. Ajānatā guṇānaṃ ajānanaṃeva (Ka) 3. Aḡuṇānaṃ (Ka)

6. Meḷajinattheragāthāvaṇṇanā

Yadāhaṃ dhammamassosinti ādikā āyasmato Meḷajinattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasam Bhagavantaṃ piṇḍāya gacchantaṃ disvā pasannamānaso madhuraṃ āmodaphalaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Bārāṇasiyaṃ khattiyakule nibbattivā **Meḷajino**ti laddhanāmo vijjāsippesu nipphattiṃ gato paṇḍito byatto disāsu pākaṭo ahosi. So Bhagavati Bārāṇasiyaṃ Isipatane viharante vihāraṃ gantvā Satthāraṃ upasaṅkamtivā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā tadaheva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Sahassaraṃsī Bhagavā, Sayambhū aparājito.

Vivekā vuṭṭhahitvāna, gocarāyābhinikkhami.

Phalahattho ahaṃ disvā, upagacchiṃ narāsabhaṃ.

Pasannacitto sumano, avaṭaṃ adadiṃ phalaṃ.

Catunnavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā aparabhāge bhikkhūhi “āvuso kiṃ tayā uttarimanussadhammo adhigato”ti puṭṭho sīhanādaṃ nadanto—

131. “Yadāhaṃ dhammamassosiṃ, bhāsamānassa Satthuno.

Na kaṅkhamabhijānāmi, sabbaññū aparājite.

132. Satthavāhe mahāvīre, sārathīnaṃ varuttame.

Magge paṭipadāyaṃ vā, kaṅkhā mayhaṃ na vijjatī”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

1. Khu 4. 88 piṭṭhādīsu.

Tattha **yadā**ti yasmim̄ kāle. **Ahanti** attānaṃ niddisati. **Dhammanti** catusaccadhammaṃ. **Assosinti** suṇim̄. **Satthunoti** diṭṭhadhammikādi-atthehi veneyyānaṃ sāsanaṭṭhena Satthuno. **Kaṅkhanti** saṃsayam̄. Saṅkhatamasāṅkhatañca anavasesato jānanaṭṭhena **sabbaññū**. Kutocipi parājitā¹ bhāvena **aparājite**². Veneyyasattānaṃ saṃsārakantārato nibbānaṃ paṭivāhanaṭṭhena **satthavāhe**. Idaṃ vuttam̄ hoti—yato pabhuti aham̄ Satthuno dhammaṃ desentassa catusaccadhammaṃ **assosim̄** sotadvārānusārena upadhāresim̄ upalabhim̄, tato paṭṭhāya anavasesasaṅkhatāsaṅkhatasammutidhammānaṃ sayambhūñāṇena jānanaṭṭhena **sabbaññū**³ anāvarenaḍassāvimihi, pañcannampi mārānaṃ abhibhavanato tehi⁴ aparājitatā sadevake loke appaṭihatadhammacakkattā ca **aparājite**, veneyyasattānaṃ lobhakantārādito vāhanaṭṭhena **satthavāhe**, mahāvikkantatāya **mahāvīre**, aññehi duddamānaṃ purisadammanānaṃ saraṇato accantikena damathena⁵ damanato **sārathīnaṃ** pavarabhūte **uttame** Sammāsambuddhe, “Buddho nu kho, no nu kho”ti **kaṅkhar̄** nābhijānāmi aparappaccayabhāvato. Tathārūpe desite ariyamagge tadupādāyabhūtāya ca sīlādipaṭipadāya niyyāniko nu kho, na nu kho”ti **kaṅkhā** vicikicchā **na vijjati** natthīti. Ettha ca ariyadhamme saṃsayābhāvakathanena ariyasamghepi saṃsayābhāvo kathitoyevāti daṭṭhabbam̄ tattha paṭiṭṭhitassa anaññathābhāvatoti.

Meḷajinattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Rādhatheragāthāvaṇṇanā

Yathā agāraṃ ducchannanti-ādikā āyasmato Rādhatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Hamsavatīnagare kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto vihāraṃ gantvā Satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisinno Satthārā ekaṃ bhikkhum̄ paṭibhāneyyakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapiyamānaṃ disvā sayam̄ tam̄ ṭhānantaram̄ patthetvā

1. Aparājita (Sī, Ka)

2. Aparājito (I, Ka)

3. Sabbaññū (I)

4. Tehipi (Sī, I)

5. Damanena (Sī, I)

mahādānaṃ pavattesi. Satthu ulārañca pūjaṃ akāsi. So evaṃ katapaṇidhāno tato cuto tattha tattha bhava puññāni upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ piṇḍāya gacchantāṃ disvā pasannamānaso madhurāni ambaphalāni adāsi. So tena puññakammena devaloke nibbattivā aparāparaṃ puññāni katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ Bhagavato kāle Rājagahe brāhmaṇakule nibbattivā **Rādhoti** laddhanāmo vayappatto hutvā gharāvāsaṃ vasanto mahallakakāle puttadārehi apasādito “kiṃ me gharāvāsenā, pabbajissāmi”ti vihāraṃ gantvā there bhikkhū upasaṅkamitvā pabbajjaṃ yācitvā tehi “ayaṃ brāhmaṇo jiṇṇo na sakkoti vattaṇṇaṃ pūretun”ti paṭikkhitto Satthu santikaṃ gantvā attano ajjhāsayaṃ pavedetvā Satthārā upanissayasampattim oloketvā āṇattena Dhammasenāpatinā pabbājito vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, āhutaṃ paṭiggahaṃ.

Rathiyāṃ paṭipajjantaṃ, pādaphalaṃ adāsahaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadim tadā.

Duggatim nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā Satthu santikāvacaro hutvā vicaranto Satthu dhammadesanāpaṭibhānassa paccayabhūtānaṃ paṭibhānājananakānaṃ² aggo jāto. Therassa hi diṭṭhisamudācārañca āgamma Dasabalassa navanavā³ dhammadesanā paṭibhāti. Tenāha Bhagavā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ paṭibhāneyyakānaṃ yadidaṃ Rādho”ti⁴. So ekadivasaṃ “ime sattā bhāvanāya rāgena abhibhuyyanti, bhāvanāya sati taṃ⁵ natthi”ti bhāvanaṃ thomento “**yathā agāran**”ti-ādinā gāthādvayamāha.

133-4. Tattha **agāranti** yaṃkiñci gehaṃ. **Ducchannanti** virājacchannaṃ chiddāvachiddaṃ. **Samativijjhatī**ti vassavutṭhi vinivijjhati. **Abhāvitanti** taṃ agāraṃ vutṭhi viya

1. Khu 4. 89 piṭṭhe.

2. Paṭibhānakānaṃ (Sī, I)

3. Na taṃ vinā (Sī, I)

4. Am 1. 26 piṭṭhe.

5. Sahitaṃ (Sī), patitaṃ (Ka)

bhāvanāya rahitattā abhāvitam cittaṃ¹. **Rāgo samativijjhatī**ti na kevalam rāgo, dosamohamānādayopi² sabbakilesā tathārūpaṃ cittaṃ ativijjhantiyeva. **Subhāvitanti** samathavipassanābhāvanāhi suṭṭhu bhāvitam, evarūpaṃ cittaṃ succhannaṃ gehaṃ vuṭṭhi viya rāgādayo kilesā ativijjhitaṃ na sakkontīti.

Rādhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Surādhattheragāthāvaṇṇanā

Khīṇā hi mayham jāti-ādikā āyasmato Surādhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso mātuluṅgaphalaṃ adāsi. So tena puññakammena devaloke nibbattivā aparāparaṃ puññāni katvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Buddhuppāde anantaraṃ vuttassa Rādhattherassa kaniṭṭho hutvā nibbatti, **Surādhotissa** nāmaṃ ahosi. So jeṭṭhabhātari Rādhe³ pabbajite sayampi pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Kaṇikāraṃva jalitaṃ, puṇṇamāyeva candimaṃ.
Jalantaṃ dīparukkhaṃva, addasaṃ Lokanāyakaṃ.
Mātuluṅgaphalaṃ gayha, adāsim Satthuno ahaṃ.
Dakkiṇeyyassa vīrassa, pasanno sehi pāṇibhi.
Ekatiṃse ito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā sāsanaṃ niyyānikabhāvadassanattaṃ aññaṃ byākaronto **“khīṇā hi mayhan”**ti-ādinā gāthādvayamāha.

1. Cittampi (I)

3. Natthi (I,Ka)

2. Mohādayopi (Sī, Ka)

4. Khu 4. 89 piṭṭhādīsu.

135-6. Tattha **khīṇā**ti khayam̐ pariyoṣānam̐ gatā. **Jāṭi**ti bhavo bhavanibbatti vā¹. **Vusitam̐ Jināsāsananti** Jinassa Sammāsambuddhassa sāsanaṃ maggabrahmacariyam̐ vuṭṭham̐ parivuṭṭham̐. **Pahīno jālasaṅkhātō**ti sattasantānassa ottharaṇato nissarituṃ appadānato ca “jālasaṅkhātō”ti ca laddhanāmā diṭṭhi avijjā ca pahīnā maggena samucchinnā. **Bhavanetti samūhatā**ti kāmabhavādikassa bhavassa nayanato pavattanato bhavanettisaññitā taṇhā samugghāṭitā. **Yassatthāya pabbajitō**ti yassa atthāya yadattham̐ aham̐ **agārasmā** gehato **anagāriyam̐** pabbajjam̐ **pabbajito** upagato². **So** sabbesam̐³ orambhāgiyuddhambhāgiyappabhedānam̐ saṃyojanānam̐ bandhanānam̐ khayabhūto **attho** nibbānasaṅkhātō paramatto arahattasaṅkhātō sadattho ca mayā **anuppatto** adhigatōti attho.

Surādhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Gotamatheragāthāvaṇṇanā

Sukham̐ supantīti āyasmato Gotamatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayam̐ puññam̐ upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutam̐ patto ekadivasam̐ Bhagavantam̐ disvā pasannamānaso āmodaphalamadāsi. Tena puññakammena devaloke nibbattivā aparāparam̐ puññāni katvā sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim̐ Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbattivā **Gotamō**ti laddhanāmo sattavassikakāle upanayanam̐ katvā ratanabhikkham̐ caritvā saḥsam̐ labhitvā tam̐ tādise ṭhāne ṭhapetvā vatam̐ caranto soḷasasattarasavassuddesikakāle akalyāṇamittehi kāmesu parinīyamāno⁴ ekissā rūpūpajīvinīyā tam̐ saḥsabhaṇḍikam̐ datvā brahmacariyavināsam̐ patvā tāya cassa brahmacārīrūpam̐ disvā virattākāre dassite ekarattivāseneva nibbinnarūpo attano brahmacariyavināsam̐ dhanajāniṅca saritvā “ayuttam̐ mayā katan”ti vippaṭṭisārī ahoṣi. Satthā tassa hetusampattim̐ cittācāraṅca⁵ ṇatvā tassa

1. Bhavanibbattitā (Sī) 2. Pabbajim̐ pabbajjam̐ upagato (Sī) 3. Sabbaso (Sī, I)
4. Paritāpiyamāno (Sī, Ka) 5. Cittacāraṅca (Ka)

āsannaṭṭhāne attānaṃ dassesi. So Sathhāraṃ disvā pasannamānaso upasaṅkami, tassa Bhagavā dhammaṃ desesi. So dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajanto khuraggeyeva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, āhutaṇṇaṃ paṭiggahaṃ.
Rathiyaṃ paṭipajantaṃ, āmodamadadiṃ phalaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijanāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Arahattaṃ pana patvā jhānasukhena phalasukhena vītināmetaṃ eko gihisahāyo upagantvā “āvuso tayā ratanabhikkhāya laddhaṃ pabbajanto kiṃ akāsi”ti pucchi. Taṃ sutvā thero “idaṃ nāma katan”ti anācikkhitvā mātuḡāme dosaṃ pakāsetvā attano vītarāgabhāvena² aññaṃ byākaronto “**sukhaṃ supanti**”ti-ādinā gāthādvayamāha.

137. Tattha **sukhaṃ supanti munayo, ye itthīsu na bajjhareti** ye itthīsu visayabhūtāsu nimittabhūtāsu vā rāgabandhanena na bajjhanti, te munayo³ tapassino saṃyatindriyā sukhaṃ supanti sukhaṃ viharanti, natthi tesaṃ dukkhanti adhippāyo. “Supanti”ti hi nidassanamattametaṃ. **Sadā ve rakkhitabbāsūti** ekaṃsena sabbakālaṃ rakkhitabbāsu. Itthiyo hi sattabhūmike nippurise pāsāde uparibhūmiyaṃ vasāpetvāpi, kucchīyaṃ pakkhipitvāpi na sakkā rakkhituṃ, tasmā tā kiṭṭhādigāviyo⁴viya sabbakālaṃ rakkhaṇīyā honti. Bahucittatāya vā sāmikena vatthālaṅkāraṇuppadānādinā cittaññathattato sabbakālaṃ rakkhitabbā⁵. Sarīrasabhāvaṃ vā⁶ mālāgandhādīhi paṭicchādanavasena rakkhitabbacittatāya rakkhitabbāti⁷. **Yāsu saccaṃ sudullabhanti** yāsu saccavacanāṃ laddhuṃ na sakkā, itthiyo hi aggimpi pavisanti, visampi khādanti, satthampi āharanti, ubbandhitvāpi kālaṃ karonti, na pana sacce ṭhātuṃ sakkonti. Tasmā evarūpā itthiyo vajjetvā ṭhitā munayo sukhitā vatāti⁸ dasseti.

1. Khu 4. 91 piṭṭhe.

3. Te sekhamunayo (Sī)

5. Rakkhitā vā (Sī, I), rakkhitā vā (Ka)

7. Rakkhitabbāti sadā ve rakkhitabbā (Sī)

2. Vītarāgabhāvavibhāvanena (Sī, I)

4. Bhāgiyo (Sī), bhogiyo (I, Ka)

6. Sarīrasabhāgā vā (Sī)

8. Sukhitāti (Sī)

138. Idāni yassa appahīnattā evarūpāsu itthīsipi bajjhanti, tassa kāmassa attano suppahīnataṃ accantaniṭṭhitatañca dassetto dutiyaṃ gāthamāha. **Vadham carimha te kāmā**ti ambho kāma tava vadham accantasamucchedaṃ ariyamaggena carimha, “vadham carimhase”tipi pāṭho, vadhāya pahānāya maggabrahmacariyaṃ acarimhāti attho. **Anaṇā dāni te mayanti** idāni aggamaggapattito¹ paṭṭhāya iṇabhāvakarāya pahīnattā kāma te anaṇā mayaṃ, na tuyhaṃ iṇaṃ dhārema. Avītarāgo hi rāgassa vase² vattanato tassa iṇaṃ dhārento viya hoti, vītarāgo pana taṃ atikkamitvā paramena cittissariyena samannāgato. Anaṇattā eva³ **gacchāma dāni nibbānaṃ, yattha gantvā na socati** yasmaṃ nibbāne gamanahetu sabbaso sokahetūnaṃ abhāvato na socati, taṃ anupādisesanibbānameva idāni gacchāma anupāpuṇāmāti attho.

Gotamattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Vasabhattheragāthāvaṇṇanā

Pubbe hanati attānanti āyasmato Vasabhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Buddhasuññe loke brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gantvā nekkhammajjhāsayatāya gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā cuddasahassatāpasaparivāro Himavantassa avidūre Samagge nāma⁴ pabbate assamaṃ kāretvā vasanto jhānābhīññāyo nibbattetvā tāpasānaṃ ovādānusāsaniyo dento⁵ ekadivasānaṃ evaṃ cintesi “ahaṃ kho dāni imehi tāpasehi sakkato garukato pūjito viharāmi, mayā pana pūjetabbo na upalabbhati, dukkho kho panāyaṃ loke⁶ yadidaṃ agaruvāso”ti. Evaṃ pana cintetvā purimabuddhesu katādhikāratāya purimabuddhānaṃ cetiye attanā kataṃ pūjāsakkāraṃ anussaritvā “yannūnāhaṃ purimabuddhe uddissa Pulinacetiyaṃ katvā pūjāṃ kareyyan”ti

1. Aggamaggupattito (Sī, I)

2. Vasānaṃ (Sī, I)

3. Animittā eva (Sī)

4. Samagga nāma (Sī)

5. Niyojento (I)

6. Loko (I)

haṭṭhatuṭṭho iddhiyā pulinathūpaṃ suvaṇṇamayāṃ māpetvā
 suvaṇṇamayādīhi tisahassamattehi¹ pupphehi devasikaṃ pūjaṃ karonto
 yāvatāyukaṃ puññāni katvā aparihīnajjhāno kālaṃ katvā brāhmaloke
 nibbatto. Tatthapi yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cuto Tāvatiṃse² nibbattitvā
 aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Vesāliyaṃ
 Licchavirājakule nibbattitvā **Vasabhoti** laddhanāmo vayappatto Bhagavato
 Vesāligamane Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā
 vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ
Apadāne³—

Himavantassāvidūre, Samaggo⁴ nāma pabbato.
 Assamo sukato mayhaṃ, paṇṇasālā sumāpitā.

Nārado nāma nāmena, jaṭilo uggatāpano.
 Catuddasasahassāni, sissā paricaranti maṃ.

Paṭisallīnako santo, evaṃ cintesahaṃ tadā.
 Sabbo jano maṃ pūjeti⁵, nāhaṃ pūjemi kiñcanaṃ⁶.

Na me ovādako atthi, vattā koci na vijjati.
 Anācariyupajjhāyo, vane vāsaṃ upemahaṃ.

Upāsamāno yamahaṃ, garucittaṃ upaṭṭhahe⁷.
 So me ācariyo natthi, vanavāso niratthako.

Āyāgaṃ me gavesissaṃ, garuṃ bhāvaniyaṃ tathā.
 Sāvassayo vasissāmi, na koci garahissati.

Uttānakūlā nadikā, supatitthā manoramā.
 Saṃsuddhapulinākiṇṇā, avidūre mamassamaṃ.

Nadiṃ Amarikaṃ nāma⁸, upagantvānahaṃ tadā.
 Saṃvaḍḍhayitvā pulinaṃ, akaṃ pulinacetiyaṃ.

Ye te ahesuṃ Sambuddhā, bhavantakaraṇā Munī.
 Tesāṃ etādiso thūpo, taṃ nimittaṃ karomahaṃ.

1. Tiṃsasahassamattehi (I, Ka)

3. Khu 4. 79 piṭṭhādīsu.

5. Sabbo jano maṃ pūjayati (Sī)

7. Upaṭṭhape (Sī)

2. Tāvatiṃsesu (I)

4. Yamako (Pāḷiyaṃ)

6. Kaṃcana (Sī)

8. Apadikaṃ nāma (Sī), Amarikaṃ (Ka)

Karitvā pulinaṃ thūpaṃ, sovaṇṇaṃ māpayiṃ ahaṃ.
 Soṇṇakiṅkaṇipupphāni, sahasse tīṇi pūjayiṃ.
 Sāyapātaṃ namassāmi, vedajāto katañjali.
 Sammukhā viya Sambuddhaṃ, vandiṃ Pulinacetiyaṃ.
 Yadā kilesā jāyanti, vitakkā gehanissitā.
 Sarāmi sukataṃ thūpaṃ, paccavekkhāmi tāvade.
 Upanissāya viharaṃ, satthavāhaṃ vināyakaṃ.
 Kilese saṃvaseyyāsi, na yuttaṃ tava mārisa.
 Saha āvajjite thūpe, gāravaraṃ hoti me tadā.
 Kuvitakke vinodesiṃ, nāgo tattaṭṭito yathā.
 Evaṃ viharamānaṃ maṃ, maccurājābhimaddatha.
 Tattha kālaṅkato santo, brahmalokamagacchahaṃ.
 Yāvatāyumaṃ vasitvāna, tidive upapajjahaṃ.
 Asītikkhattumaṃ Devinda, devarajjamakārayiṃ.
 Satānaṃ tīṇikkhattuṅca, cakkavattī ahasahaṃ.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇaṇāto asaṅkhiyaṃ.
 Soṇṇakiṅkaṇipupphānaṃ, vipākaṃ anubhomahaṃ.
 Dhātīsatasahassāni, parivārenti maṃ bhava.
 Thūpassa pariciṇṇattā, rajojallaṃ na limpati.
 Gatte sedā na muccanti, Suppabhāso bhavāmahaṃ.
 Aho me sukato thūpo, sudiṭṭhā' marikā nadī¹.
 Thūpaṃ katvāna pulinaṃ, pattomhi acalaṃ padaṃ.
 Kusalaṃ kattukāmena, jantunā sārāgāhinā.
 Natthi khettaṃ akhettaṃ vā, paṭipattīva sādhaḥkā.
 Yathāpi balavā poso, aṇṇavaṃ taritussahe.
 Parittaṃ kaṭṭhamādāya, pakkhandeyya mahāsaraṃ.

Imāhaṃ kaṭṭhaṃ nissāya, tarissāmi mahodadhiṃ.
 Ussāhena vīriyena, tareyya udadhiṃ naro.
 Tatheva me kataṃ kammaṃ, parittaṃ thokakañca yaṃ¹.
 Taṃ kammaṃ upanissāya, saṃsāraṃ samatikkamim.
 Pacchime bhava sampatte, sukkamūlena codito.
 Sāvattiyāṃ pure² jāto, mahāsāle su-aḍḍhake.
 Saddhā³ mātā pitā mayhaṃ, Buddhassa saraṇaṃ gatā.
 Ubho diṭṭhapadā etc, anuvattanti sāsanaṃ.
 Bodhipapaṭikaṃ gayha, soṇṇathūpamakārayuṃ.
 Sāyapātaṃ namassanti, Sakyaputtassa sammukhā.
 Uposathamhi divase, soṇṇathūpaṃ vinīharuṃ.
 Buddhassa vaṇṇaṃ kittentā, tiyāmaṃ vītināmayuṃ.
 Saha disvānaṃ thūpaṃ, sarim Pulinacetiyaṃ.
 Ekāsane nisīditvā, arahattamaṃ puṇim.
 Gavesamāno taṃ vīraṃ, Dhammasenāpatiddasaṃ.
 Agārā nikkhamitvāna, pabbajim tassa santike.
 Jātiyā sattavassena, arahattamaṃ puṇim.
 Upasampādayi Buddhō, guṇamaññāya cakkhumā.
 Dārakeneva santena, kiriyāṃ niṭṭhitaṃ mayā⁴.
 Kataṃ me karaṇīyajja, Sakyaputtassa sāsane.
 Sabbaverabhayātīto, sabbasaṅgātigo isi.
 Sāvako te mahāvīra, soṇṇathūpassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ^{ti}.

Arahattaṃ pana patvā dāyakaṇuggahaṃ karonto tehi upanīte paccaye na
 paṭikkhipati, yathāladdheyeva paribhuñjati. Taṃ puthujjanā “ayaṃ
 kāyadaḥhibahulo arakkhitacitto”ti maññamānā avamaññanti. Thero

1. Taṃ (Sī)

2. Kule (Sī)

3. Sabbe (Sī)

4. Kiriyā niṭṭhitā mayā (Sī)

taṃ agaṇentova viharati. Tassa pana avidūre aññataro kuhakabhikkhu pāpiccho samāno appiccho viya santuṭṭho viya attānaṃ dassento lokam vañcento viharati. Mahājano taṃ arahantaṃ viya sambhāveti. Athassa Sakko Devānamindo taṃ pavattimā nātvā theram upasaṅkamitvā “bhante kim nāma kuhako karoti”ti pucchi. Thero pāpicchaṃ garahanto—

139. “Pubbe hanati attānaṃ, pacchā hanati so pare.
Suhataṃ hanti attānaṃ, vītaṃseneva pakkhimā.

140. Na brāhmaṇo bahivaṇṇo, antovaṇṇo hi brāhmaṇo.
Yasmiṃ pāpāni kammāni, sa ve kaṇho sujampati”ti—

gāthādvayamāha.

Tattha **pubbe hanati attānanti** kuhakapuggalo attano kuhakavuttiyā lokam vañcento pāpicchatādīhi pāpadhammehi paṭhamameva attānaṃ hanati, attano kusalakoṭṭhāsaṃ vināseti. **Pacchā hanati so pareti** so kuhako paṭhamamā tāva vuttanayena attānaṃ hantvā pacchā pare yehi “ayam bhikkhu pesalo ariyo”ti vā sambhāventehi kārā katā, te hanati tesam kārāni attani katāni amahapphalāni katvā paccayavināsanena vināseti. Satipi kuhakassa ubhayahanane attahanane pana ayam visesoti dassento āha **suhataṃ hanti attānanti**. So kuhako attānaṃ hananto suhataṃ katvā hanti vināseti, yathā kim? **Vītaṃseneva pakkhimāti**, **vītaṃsoti** dīpakasakuṇo, tena¹. **Pakkhimāti** sākuṇiko. Yathā tena vītaṃsasakuṇena aññe sakuṇe vañcetvā hananto attānaṃ idha lokepi hanati viññugarahasāvajja² sabhāvādinā, samparāyamā pana duggatiparikkilesena hanatiyeva, na pana te sakuṇe pacchā hantum³ sakkoti, evam kuhakopi kohaññena lokam vañcetvā idha lokepi attānaṃ hanati vipparisāravīññugarahādīhi, paralokepi duggatiparikkilesahi, na pana te⁴ paccayadāyake apāyadukkhāni pāpeti. Apica kuhako dakkhiṇāya

1. Vītaṃsoti pakkhi, sakuṇo, tena (Si)

3. Paccahantum (Ka)

2. ...sārajja (Ka)

4. Parikkilesahi pana te (Si)

amahapphalabhāvakaṇeṇeva dāyakaṃ hanatīti vutto, na nipphalabhāvakaṇeṇa¹. Vuttaṃ hetam Bhagavatā “dussīlassa manussabhūtaṃ dānaṃ datvā sahaṃsaguṇā dakkhiṇā pāṭikaṅkhitabbā”ti². Tenāha “**suhataṃ hanti attānaṃ**”ti.

Evam bāhiraparimajjanamate ʃhitā puggalā suddhā nāma na honti, abbhantarasuddhiyā eva pana suddhā hontīti dassento “**na brāhmaṇo**”ti dutiyaṃ gāthamāha. Tassattho—iriyāpathasaṅṭhapanādībahisampattimattena brāhmaṇo na hoti. Sampatti-attho hi idha **vaṇṇa**-saddo. Abbhantare pana sīlādisampattiyā brāhmaṇo hoti “bāhitapāpo **brāhmaṇo**”ti katvā. Tasmā “**yasmim pāpāni** lāmakāni **kammāni** saṃvijjanti, ekaṃsena so **kaṇho** nihīnapuggalo”ti **Sujampati** Devānaminda jānāhi. Tam sutvā Sakko kuhakabhikkhum tadjetvā “dhamme vattāhi”ti ovaditvā sakaṭṭhānameva gato.

Vasabhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dukanipāte paṭhamavaggaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyavagga

1. Mahācundattheragāthāvaṇṇanā

Sussūsāti āyasmato Mahācundattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kumbhakārakule nibbattitvā viññutaṃ patto kumbhakārakammena jīvanto ekadivasam Satthāraṃ disvā pasannamānaso ekaṃ mattikāpattaṃ svābhisaṅkhatam katvā Bhagavato adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharatthe Nālakagāme Rūpasāriyā brāhmaṇiyā putto Sāriputtattherassa kaniṭṭhabhātā hutvā nibbatti, **Cundotissa** nāmaṃ ahosi. So vayappatto Dhammasenāpatim anupabbajitvā taṃ nissāya

1. Kāṇeṇeva (I, Ka)

2. Ma 3. 298 piṭṭhe.

vīpassanaṃ paṭṭhapetvā ghaṭento vāyamanto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi.

Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Nagare Haṃsavatīyā, kumbhakāro ahoṣaṃ.
 Addasaṃ virajāṃ Buddhāṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.
 Sukataṃ mattikāpattaṃ, Buddhasettṭhassadāsahaṃ.
 Pattaṃ datvā Bhagavato, ujubhūtaṣṣa tādino.
 Bhava nibbattaṃānohaṃ, soṇṇathāle labhāmaṃ.
 Rūpimaye ca sovaṇṇe, taṭṭike ca maṇīmaye.
 Pātiyo paribhuñjāmi, puññakammaṣṣidaṃ phalaṃ.
 Yasānañca dhanānañca, aggabhūto ca homahaṃ.
 Yathāpi bhaddake khette, bījaṃ appampi ropitaṃ.
 Sammādhāraṃ paveccante², phalaṃ maṃ toseti kassakaṃ.
 Tatthevidaṃ pattadānaṃ, Buddhakhettaṃhi ropitaṃ.
 Pītidhāre³ pavassante, phalaṃ maṃ tosayissati.
 Yāvataṃ khettaṃ vijjanti, saṃghāpi ca gaṇāpi ca.
 Buddhakhettaṣṣamo natthi, sukhado sabbapāṇinaṃ.
 Namo te purisājañña, namo te purisuttama.
 Ekapattaṃ daditvāna, pattomhi acalaṃ padaṃ.
 Ekanavutito kappe, yaṃ pattamadadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, pattadānaṣṣidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā attanā paṭiladdhasampattiyā kāraṇabhūtaṃ
 garūpanissayaṃ vivekavāsaṇca⁴ kittento—

141. “Sussūsā sutavaddhanī, sutāṃ paññāya vaddhanaṃ.

Paññāya atthaṃ jānāti, ñāto attho sukhāvaho.

1. Khu 4. 87 piṭṭhe.

3. Pītidhāraṃ (?)

2. Sammādhāre pavassante (Sī)

4. Vivekāvāsaṇca (Ka)

142. Sevetha pantāni¹ senāsanāni,
 Careyya saṃyojanavippamokkham.
 Sace ratim nādhigaccheyya tattha,
 Saṃghe vase rakkhitato safimā”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **sussūsā**ti sotabbayuttassa sabbasutassa sotumicchā,
 garusannivāsopi. Diṭṭhadhammikādibhedam hi attham sotumicchantena²
 kalyāṇamitte upasaṅkamitvā vattakaraṇena payirupāsitvā³ yadā te
 payirupāsanāya ārādhitacittā kañci upanisīditukāmā honti, atha ne
 upanisīditvā adhigatāya sotumicchāya ohitasotena sotabbanṃ hotīti
 garusannivāsopi sussūsāhetutāya “sussūsā”ti vuccati. Sā panāyaṃ sussūsā
 saccapaṭiccasamuppādādipaṭisaṃyuttam sutam taṃsamaṅgino puggalassa
 vaḍḍheti brūhetīti **sutavaddhanī**, bāhusaccakārīti attho. **Sutam paññāya**
vaddhananti yaṃ taṃ “sutadharo sutasannicayo”ti⁴, “idhekaccassa bahukam
 sutam hoti Suttam Geyyam Veyyākaraṇam”ti⁵ ca evamādinā nayena vuttam
 bāhusaccam, taṃ akusalappahānakusalādhigamanahetubhūtam paññam
 vaddhetīti sutam paññāya vaddhanam, vuttañhetam Bhagavatā—

“Sutāvudho kho bhikkhave ariyasāvako akusalam pajahati,
 kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati, anavajjam bhāveti, suddham
 attānam pariharati”ti⁶.

Paññāya attham jānātīti bahussuto sutamayaññāṇe ṭhito taṃ paṭipattim
 paṭipajjanto sutānusārena atthūpaparikkhāya dhammanijjhānena bhāvanāya
 ca lokiyalokuttarabhedam diṭṭhadhammādivibhāgam dukkhādivibhāgañca
 attham yathābhūtam pajānāti ca paṭivijjhati ca, tenāha Bhagavā—

“Sutassa (yathāpariyattassa)⁷ atthamaññāya dhammamaññāya
 dhammānudhammappaṭipanno hoti”ti⁸.

1. Panthāni (Sī)

3. Payirupāsanti (Sī)

5. Am 1. 313 piṭṭhe.

7. () natthi Pāliyam.

2. Sotumicchanto (Sī)

4. Ma 1. 277; Am 1. 331 piṭṭhesu.

6. Am 2. 480-1 piṭṭhesu.

8. Am 1. 313 piṭṭhe.

“Dhatānam¹ dhammānam atthaṃ upaparikkhati, atthaṃ upaparikkhato dhammā nijjhānam khamanti, dhammanijjhānakkhantiyā sati chando jāyati, chandajāto ussahati, ussahitvā tuletī, tulayitvā padahati, pahitatto samāno kāyena ceva paramasaccam sacchikaroti, paññāya ca nam ativijjha passatī”² ca.

Ñāto attho sukhāvahoti yathāvutto diṭṭhadhammikādi-attho ceva dukkhādi-attho ca yāthāvato³ ñāto adhigato lokiyalokuttarabhedam sukham āvahati nipphādetīti attho.

Ṭhitāya⁴ bhāvanāpaññāya sutamatteneva na sijjhatīti tassā paṭipajjanavidhiṃ dassento “**sevetha -pa- vippamokkhan**”⁵ti āha. Tattha **sevetha pantāni senāsanānīti** kāyavivekamāha. Tena saṃyojanappahānassa ca vakkhamānattā vivekārasseva vivekavāsoti⁵ sīlasaṃvarādayo idha avuttasiddhā veditabbā. **Careyya saṃyojanavippamokkhanti** yathā saṃyojanehi cittaṃ vippamuccati, tathā vipassanābhāvanam maggabhāvanañca careyya paṭipajjeyyāti attho. **Sace ratim nādhigaccheyya tatthāti** tesu pantasenāsanesu yathāladdhesu adhikusaladhammesu ca ratim pubbenāparam visesassa alābhato abhiratim na labhēyya, **saṃghe** bhikkhusamūhe **rakkhitatto** kammaṭṭhānapariḡhanato⁶ rakkhitacitto chasu dvāresu sati-ārakkhāya upaṭṭhapanena **satimā vaseyya** vihareyya, evaṃ viharantassa ca api nāma saṃyojanavippamokkho bhaveyyāti adhippāyo.

Mahācundattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Jotidāsattheragāthāvaṇṇanā

Ye kho teti āyasmato Jotidāsattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Sathhāram piṇḍāya gacchantam disvā pasannacitto kāsūmārikaphalam adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto

1. Dhātānam (Ka)

2. Ma 2. 385 piṭṭhe.

3. Yathāvato (Sī)

4. Dhatāya (Sī, I)

5. Vivekā vāsoti (Ka)

6. Kammaṭṭhānaparibaddhato (Sī, I)

imasmiṃ Buddhuppāde Pādiyatthajanapade¹ vibhavasampannessa brāhmaṇassa putto hutvā nibbatti, **Jotidāsotissa** nāmaṃ ahoṣi. So viññutaṃ patvā gharamāvasanto² ekadivasam Mahākassapattheraṃ attano gāme piṇḍāya carantaṃ disvā pasannacitto bhojetvā therassa santike dhammaṃ sutvā attano gāmasamīpe pabbate mahantaṃ vihāraṃ kāretvā therāṃ tattha vāsetvā catūhi paccayehi upaṭṭhahanto therassa dhammadesanāya paṭiladdhasamvego pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Kaṇikāraṃva jotantaṃ, nisinnaṃ pabbatantare.
Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, Lokajetṭhaṃ narāsabhaṃ.

Pasannacitto sumano, sire katvāna añjalim.
Kāsumārikamādāya, Buddhasetṭhassadāsahaṃ.

Ekatimse ito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā Tīṇi Piṭakāni uggahetvā visesato Vinayapiṭake sukusalabhāvaṃ patvā dasavassiko parisupaṭṭhāko ca hutvā bahūhi bhikkhūhi saddhiṃ Bhagavantaṃ vanditum Sāvattiṃ gacchanto antarāmagge addhānaparissamavinodanattamaṃ titthiyānaṃ ārāmaṃ pavisitvā ekamantaṃ nisinna ekam pañcatapaṃ tapantaṃ brāhmaṇaṃ disvā “kiṃ brāhmaṇa aññasmiṃ tapanīye aññaṃ tapatī”ti āha. Taṃ sutvā brāhmaṇo kupito “bho muṇḍaka kiṃ aññaṃ tapanīyaṃ”ti āha. Thero tassa—

“Kopo⁴ ca issā parahetṭhanā ca,
Māno ca sārāmbhamado pamādo.
Taṇhā avijjā bhavaśaṅgaṭī ca,
Te tapanīyā na hi⁵ rūpakhandho”ti—

gāthāya dhammaṃ desesi. Taṃ sutvā so brāhmaṇo tasmim titthiyārāme sabbe aññatitthiyā ca therassa santike pabbajimsu. Thero

1. Pāniyatthajanapade (Sī, I) 2. Gharāvāsaṃ vasanto (Sī, I) 3. Khu 4. 88 piṭṭhe.
4. Kodho (Sī, I) 5. Tapanīyā hi na (I)

tehi saddhiṃ Sāvattiṃ gantvā Bhagavantaṃ vanditvā katipahaṃ tattha vasitvā attano jātibhūmiṃyeva gato dassanattaṃ upagatesu ñātakesu nānāladhike yaññasuddhike ovaḍanto—

143. “Ye kho te veṭhamissena¹, nānattena ca kammunā.
Manusse uparundhanti, pharusūpakkamā janā.
Tepi tattheva kīranti, na hi kammaṃ panassati.

144. Yaṃ karoti naro kammaṃ, kalyāṇaṃ yadi pāpakaṃ.
Tassa tasseva dāyādo, yaṃ yaṃ kammaṃ pakubbatī”ti—
gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **yeti** aniyamuddeso. **Teti** aniyamato eva paṭiniddeso. Padadvayassāpi “janā”ti iminā sambandho. **Khoti** nipātamattaṃ. **Veṭhamissenā**ti varattakhaṇḍādinā sīsādīsu veṭhadānena. “Vedhamissenā”tipi² Pāli, so evattho. **Nānattena ca kammunā**ti hananaghātanahatthapādādicchedanena khuddakaseḷadānādinā³ ca nānāvidhena parūpaghātakammaṇa. **Manusseti** nidassanamattaṃ, tasmā ye keci satteti adhippāyo. **Uparundhantī**ti vibādhenti. **Pharusūpakkamā**ti dāruṇapayogā, kurūrakammantāti attho. **Janā**ti sattā. **Tepi tattheva kīrantī**ti te vuttappakārā puggalā yāhi kammakāraṇāhi⁴ aññe bādhimsu. **Tattheva** tāsuyeva kāraṇāsu sayampi kīranti pakkhipiyanti, tathārūpaṃyeva dukkhaṃ anubhavanti attho. “Tattheva kīranti”ti ca pāṭho, yathā sayāṃ aññesaṃ dukkhaṃ akaṃsu, tattheva aññehi karīyanti, dukkhaṃ pāpīyantīti attho, kasmā? **Na hi kammaṃ panassati** kammaṃ hi ekantaṃ upacitaṃ vipākaṃ⁵ adatvā na vigacchati, avasesapaccayasamavāye vipaccatevāti adhippāyo.

Idāni “na hi kammaṃ panassati”ti saṅkhepato vuttamatthaṃ vibhajitvā sattānaṃ kammassakataṃ vibhāvetuṃ “**yaṃ karotī**”ti gāthaṃ abhāsi. Tassattho—**yaṃ kammaṃ kalyāṇaṃ** kusalaṃ, **yadi** vā **pāpakaṃ** akusalaṃ

1. Vesamissena (Sī), vekhamissena (I)

2. Veṭhamissenātipi (Sī)

3. Khuddakabhāve veṭhanādinā (Sī), khuddakavelādānādinā (I)

4. Yāni kammakāraṇāni karontā (Sī, I)

5. Ekamantaṃ upacitaṃ vipākaṃ (Sī)

satto **karoti**, karonto ca tattha **yaṃ kammaṃ** yathā phaladānasamattham hoti, tathā **pakubbati** upacinoti. **Tassa tasseva dāyādoti** tassa tasseva kammaphalassa gaṇhanato tena tena kammaena dātabbavipākassa bhāgī hotīti attho. Tenāha Bhagavā “kammassakā māṇava sattā kammadāyādā”ti-ādi¹. Imā gāthā sutvā therassa nātakā kammassakatāyaṃ patiṭṭhahimsūti.

Jotidāsattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Heraññakānithheragāthāvaṇṇanā

Accayanti ahorattāti āyasmato Heraññakānithherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Hamsavatīnagare kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto paresaṃ bhatako hutvā jīvanto² ekadivasam Sujātassa nāma Satthusāvakaassa paṃsukūlaṃ pariyasantassa upaḍḍhadussaṃ pariccaji. So tena puññakammaena Tāvatiṃsesu nibbattivā aparāparaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalarañño Gāmaḥojakassa³ Coravosāsakassa⁴ putto hutvā nibbatti, **Heraññakānī**tissa nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto pitu accayena raññā tasmimyeva Gāmaḥojakaṭṭhāne ṭhapito Jetavanapaṭiggahaṇe Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho attano kaniṭṭhassa taṃ ṭhānantaraṃ dāpetvā rājānaṃ āpucchivā pabbajivā vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Padumuttarabhagavato, Sujāto nāma sāvako.

Paṃsukūlaṃ gavesanto, saṅkāre carate tadā.

Nagare Hamsavatiyā, paresaṃ bhatako ahaṃ.

Upaḍḍhadussaṃ datvāna, sirasā abhivādayiṃ.

Tena kammaena sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.

Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.

1. Ma 3. 244 piṭṭhe.

2. Vicaranto (Sī, I)

3. Bhojakassa (I, Ka)

4. Coraghātakassa (Sī)

5. Khu 4. 76 piṭṭhādīsu.

Tettiṃsakkhattuṃ devindo, devarajjamakārayiṃ.

Sattasattatikkhattuṃca, cakkavattī ahosaham.

Padesarajjam vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.

Upaḍḍhadussadānena, modāmi akutobhayo.

Icchamāno caham ajja, sakānanaṃ sapabbataṃ.

Khomadussehi chādeyyaṃ, aḍḍhadussassidaṃ phalaṃ.

Satasahassito kappe, yaṃ dānamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, aḍḍhadussassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano kaniṭṭhabhātaraṃ tato kammato
nivattetukāmo tasmiṃveva kamme abhirataṃ disvā taṃ codento—

145. “Accayanti ahorattā, jīvitaṃ uparujjhati.

Āyu khīyati maccānaṃ, kunnadīnaṃva odakaṃ.

146. Atha pāpāni kammāni, karaṃ bālo na bujjhati.

Pacchāssa kaṭukaṃ hoti, vipāko hissa pāpako”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **accayantī**ti atikkamanti, lahuṃ lahuṃ apagacchantīti attho.
Ahorattāti rattindivā. **Jīvitaṃ uparujjhatī**ti jīvitindriyaṃ ca
khaṇikanirodhavasena nirujjhati. Vuttaṃ hi “khaṇe khaṇe tvaṃ bhikkhu
jāyasi ca jīyyasi ca miyyasi ca cavasi ca upapajjasi cā”ti¹. **Āyu khīyati**
maccānanti maritabbasabhāvattā **maccāti** laddhanāmānaṃ imesaṃ sattānaṃ
āyu “yo ciraṃ jīvati, so vassasataṃ appaṃ vā bhiyyo”ti² evaṃ
paricchinnakālaparamāyu **khīyati** khayāṃ ca sambhedaṃ ca gacchati, yathā
kim? **Kunnadīnaṃ va odakaṃ** yathā nāma kunnadīnaṃ pabbateyyānaṃ
khuddakanadīnaṃ udakaṃ³ ciraṃ na tiṭṭhati, lahutaraṃ khīyati,
āgatamattamyeva vigacchati, evaṃ sattānaṃ āyu lahutaraṃ khīyati khayāṃ
gacchati. Ettha ca udakameva “odakan”ti vuttaṃ, yathā manoyeva
mānasanti.

1. Cāti-ādi (Sī)

2. Dī 2. 43; Saṃ 1. 398; Aṃ 2. 503 piṭṭhesu.

3. Pabbateyyaṃ udakaṃ (Sī, I)

Atha pāpāni kammāni, karaṃ bālo na bujjhatīti evaṃ saṃsāre aniccepi samāne bālo lobhasena vā kodhasena vā pāpāni kammāni karoti, karontopi na bujjhati, pāpaṃ karonto ca “pāpaṃ karomī”ti abujjhanako nāma natthi, “imassa kamma evarūpo dukkho vipāko”ti pana ajānato “na bujjhatī”ti vuttaṃ. **Pacchāssa kaṭukaṃ hotīti** yadipi pāpassa kamma āyūhanakkaṇe “imassa kamma evarūpo vipāko”ti na bujjhati, tato pacchā pana nirayādīsu nibbattassa assa bālassa kaṭukaṃ anīṭṭhaṃ dukkhameva hoti. **Vipāko hissa pāpako** yasmā assa pāpakamma nāma vipāko pāpako nihīno anīṭṭho evāti. Imaṃ pana ovādaṃ sutvā therassa kaniṭṭhabhātā rājānaṃ āpucchitvā pabbajitvā nacirasseva sadatthaṃ nipphādesi.

Heraññakānittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Somamittattheragāthāvaṇṇanā

Parittaṃ dārunti āyasmato Somamittattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Buddhaguṇe sutvā pasannamānaso ekadivasam kiṃsukarukkhaṃ pupphitaṃ disvā pupphāni gahetvā Sathhāraṃ uddissa ākāse khipitvā pūjesi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Bārāṇasiyaṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **Somamittoti** laddhanāmo tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā Vimalena nāma therena kataparicayattā abhiṇṇaṃ tassa santikaṃ gacchanto dhammaṃ sutvā sāsane laddhappasādo pabbajitvā laddhūpasampado vattaṭṭhivattaṃ pūrento vicarati. Vimalatthero pana kusīto middhabahulo rattindivaṃ vītināmeti. Somamitto “kusītaṃ nāma nissāya ko guṇo”ti taṃ pahāya Mahākassapattheraṃ upasaṅkamtivā tassa ovāde ṭhatvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahatte patiṭṭhāsi, tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

1. Khu 4. 76 piṭṭhe.

“Kiṃ sukam̐ pupphitam̐ disvā, paggahetvāna añjalim̐.
Buddhaseṭṭham̐ saritvāna, ākāse abhipūjayim̐.

Tena kammaena sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.
Jahitvā mānusaṃ deham̐, Tāvatiṃsamagacchaham̐.

Ekatim̐se ito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayham̐, bhavā sabbe samūhatā.
Nāgoṃva bandhanaṃ chetvā, viharāmi anāsavo.

Svāgataṃ vata me āsi, mama Buddhassa santike.
Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā Vimalattheraṃ ovādena tajjento—

147. “Parittaṃ dārumāruya, yathā sīde mahaṇṇave.
Evaṃ kusītamāgama, sādhujīvīpi sīdati.
Tasmā taṃ parivajjeyya, kusītaṃ hīnavīriyaṃ.

148. Pavivittehi ariyehi, pahitattehi jhāyibhi.
Niccaṃ āradhāvīriyehi, paṇḍitehi sahāvase”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **parittaṃ dārumāruya, yathā sīde mahaṇṇaveti**¹ pesalopi kulaputto kusītaṃ alasapuggalaṃ nissāya sīdati saṃsāre patati, na tassa pāraṃ nibbānaṃ gacchati. Yasmā etadevaṃ, **tasmā taṃ** adhikusaladhamavasena² sīsaṃ anukkhpitvā kucchitaṃ sīdanato **kusītaṃ** vīriyārambhābhāvato **hīnavīriyaṃ** puggalaṃ sabbathā vajjeyya, na tassa diṭṭhānugatiṃ āpajjeyyāti attho.

Evaṃ puggalādiṭṭhānāya gāthāya kosajje ādīnavaṃ dassetvā idāni vīriyārambhe ānisaṃse dassetuṃ “**pavivittehī**”ti-ādi vuttaṃ.

1. Imesaṃ atthavaṇṇanā Itivuttakaṭṭhakathāya 234 piṭṭhato gahetabbā.

2. Akusaladhamavasena (Sī)

tassattho—ye pana kāyavivekasambhavana **pavivittā**, tato eva kilesehi
 ārakattā **ariyā**, nibbānaṃ patipesitattatāya **pahitattā**,
 ārammaṇūpanijjhānavasena lakkhaṇūpanijjhānavasena ca **jhāyino**,
 sabbakālaṃ paggahitavīriyatāya **āraddhavīriyā**, lokiyalokuttara-bhedāya
 paññāya samannāgatattā **paṇḍitā**, tehiyeva **saha** āvaseyya sadattham
 nipphādetukāmo saṃvaseyyāti. Taṃ sutvā Vimalatthero saṃviggamānaso
 vipassanaṃ paṭṭhapetvā sadattham ārādhesi. Svāyamattho parato āgamissati.

Somamittattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sabbamittattheragāthāvaṇṇanā

Jano janamhi sambaddhoti āyasmato Sabbamittattherassa gāthā. Kā
 uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni
 upacinanto ito dvānavute kappe Tissassa Bhagavato kāle nesādakule
 nibbattitvā vanacāriko¹ hutvā vane mige vadhitvā maṃsaṃ khādanto jīvati.
 Athassa Bhagavā anuggaṇhanattham vasanaṭṭhānasamīpe tīṇi padacetiyaṇi
 dassetvā pakkāmi. So atītakāle Sammāsambuddhesu kataparicayattā
 cakkakkitāni² disvā pasannamānaso koraṇḍapupphehi pūjaṃ katvā tena
 puññakammena Tāvatiṃsabhavane nibbattitvā aparāparaṃ sugatīsuyeva
 saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattihinagare brāhmaṇakule nibbatti,
Sabbamittotissa nāmaṃ ahosi. So viññutaṃ patto Jetavanapaṭiggahaṇe
 Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānaṃ
 gahetvā araṇṇe viharanto vassaṃ upagantvā vuṭṭhavasso Bhagavantaṃ
 vanditum Sāvattiṃsacchanta antarāmagge māgavikehi oḍḍite pāse
 migapotakaṃ baddhaṃ addasa³. Mātā panassa migī pāsam appaviṭṭhāpi
 puttasiṇehena dūraṃ na gacchati, maraṇabhayena pāsasamīpampi na
 upagacchati, migapotako ca bhīto ito cito ca parivattento karuṇaṃ vilapati,
 taṃ disvā thero “aho sattānaṃ snehahetukaṃ dukkhaṃ”ti gacchanto tato
 paraṃ sambahule core

1. Vanacarako (Sī, I) 2. Cakkaratanāni (Sī) 3. Migapotako baddho ahosi (Ka)

ekam purisaṃ jīvagāhaṃ gahetvā palālavēṇiyā sarīraṃ¹ vethetvā jhāpente, tañca mahāviraṃ viravantaṃ disvā tadubhayaṃ nissāya sañjātasamvego tesam corānaṃ suṇantānaṃyeva—

149. “Jano janamhi sambaddho, janamevassito jano.

Jano janena heṭhīyati, heṭheti ca jano janam.

150. Ko hi tassa janenattho, janena janitena vā.

Janam ohāya gacchaṃ taṃ, heṭhayitvā bahum janam”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **janoti** andhabārajano. **Janamhīti** aññe jane². **Sambaddhoti** taṇhābandhanena baddho. “Ayaṃ me putto, mātā”ti-ādinā³ paṭibaddho. Ayameva vā pāṭho, “ime maṃ posenti, ahaṃ ime nissāya jīvāmī”ti paṭibaddhacittoti attho. **Janamevassito janoti** “ayaṃ me putto, dhītā”ti-ādinā aññameva janam añño jano assito⁴ taṇhāya allīno pariggayha ṭhito. **Jano janena heṭhīyati, heṭheti ca jano jananti** kammassakatāya yathābhūtāvabodhassa ca⁵ abhāvato ajjhupekkhanaṃ akatvā lobhavasena yathā jano janam assito, evaṃ dosavasena jano janena heṭhīyati vibādhīyati. “Tayidaṃ mayhaṃva upari heṭhanaphalavasena paripatissatī”ti ajānanto heṭheti ca jano janam.

Ko hi tassa janenattho tassa aññajanassa aññena janena taṇhāvasena assitena dosavasena heṭhitena vā ko attho. **Janena janitena vāti** mātāpitā hutvā tena aññena janena⁶ janitena vā ko attho. **Janam ohāya gacchaṃ taṃ, heṭhayitvā bahum jananti** yasmā saṃsāre carato janassa ayamevānurūpā⁷ paṭipattī, tasmā taṃ janam, tassa ca bādhikā yā sā taṇhā ca, yo ca so doso eva bahum janam bādhayitvā ṭhito⁸, tañca ohāya sabbaso pahāya

1. Sakalasarīraṃ (Sī)

3. Ayaṃ me puttoti mātāpitu-ādinā (Sī)

5. Yathābhūtathetabhāvato bodhassa ca (Sī)

7. Ayameva evarūpā (Sī), ayamevarūpā (I)

2. Aññena janena (Sī, I)

4. Āsito (Ka)

6. Janakena (Ka)

8. Ṭhitam (Ka)

pariccajivā gacchaṃ, tehi¹ anupaddutaṃ thānaṃ gaccheyyaṃ pāpuṇeyyanti
attho. Evaṃ pana vatvā thero tāvadeva vipassanaṃ ussukkāpetvā
arahattamaṃpāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Vanakammiko pure āsiṃ, pitumātumatenaṃ.

Pasumārena³ jīvāmi, kusalaṃ me na vijjati.

Mama āsayasāmantā, Tisso Lokaggaṇāyako.

Padāni tīṇi dassesi, anukampāya cakkumā.

Akkante ca pade disvā, Tissanāmassa Satthuno.

Haṭṭho haṭṭhena cittena, pade cittaṃ pasādayiṃ.

Koraṇḍaṃ pupphitaṃ disvā, pādapaṃ dharaṇīruhaṃ.

Sakosakaṃ⁴ gahetvāna, padaseṭṭhamapūjayiṃ.

Tena kammena sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.

Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.

Yaṃ yaṃ yonupapajjāmi, devattaṃ atha mānusaṃ.

Koraṇḍakachavi homi, suppaḥāso bhavāmahaṃ.

Dvenavute ito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, padapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Te pana corā therassa santike dhammaṃ sutvā saṃvegajātā pabbajivā
dhammānudhammaṃ paṭipajjimsūti.

Sabbamittattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Gaccha tehi (I), gacchantehi (Ka)

2. Khu 4. 75 piṭṭhādīsu.

3. Pararuhirena (Sī)

4. Sakoṭakaṃ (Sī)

6. Mahākāḷattheragāthāvaṇṇanā

Kāḷī itthīti āyasmato Mahākāḷattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito ekanavute kappe kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto kenacideva karaṇīyena araññaṃ gato tattha aññatarassa rukkhassa¹ sākḥāya olambamānaṃ paṃsukūlacīvaraṃ disvā “ariyaddhajo olambati”ti pasannacitto kiṅkaṇi² pupphāni gahetvā paṃsukūlaṃ pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Setabyanagare satthavāhakule nibbattitvā **Mahākāḷoti** laddhanāmo viññutaṃ patvā gharāvāsaṃ vasanto pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍaṃ gahetvā vāṇijjivasena Sāvattiṃ gato ekamantaṃ sakaṭasatthaṃ³ nivesetvā addhānaparissamaṃ vinodetvā attano parisāya saddhiṃ nisinno sāyanhasamayaṃ gandhamālādīhatthe upāsake Jetavanaṃ gacchante disvā sayampi tehi saddhiṃ vihāraṃ gantvā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā sosānikaṅgaṃ adhiṭṭhāya susāne vasati. Athekadivasāṃ Kāḷī nāma ekā itthī chavaḍāhikā therassa kammaṭṭhānatthāya⁴ aciramatasarīraṃ ubho satthi⁵ bhinditvā⁶ ubho ca bāhū bhinditvā⁶ sīsaṅca dadhithālakaṃ⁷ viya bhinditvā sabbaṃ aṅgapaccaṅgaṃ sambandhameva katvā therassa oloketuṃ yogyaṭṭhāne ṭhapetvā ekamantaṃ nisīdi. Thero taṃ disvā attānaṃ ovdanto⁸—

151. “Kāḷī itthī brahatī dhaṅkarūpā,
 Satthiṅca bhetvā aparaṅca satthiṃ.
 Bāhaṅca bhetvā aparaṅca bāhaṃ,
 Sīsaṅca bhetvā dadhithālakaṃva⁹.
 Esā nisinnā abhisandahitvā.

1. Rukkhāmūlassa (Sī, Ka)

2. Kaṅkārā (I)

3. Sakaṭasataṃ (Sī, I)

4. Kammaṭṭhānatthā (Sī)

5. Hatthe (Sī, Ka)

6. Chinditvā (Sī, I, Ka)

7. Dadhithālakaṃ (Sī, I)

8. Ovdanto (I)

9. Dadhithālakaṃ (Sī, I)

152. Yo ve avidvā upadhiṃ karoti,
 Punappunaṃ dukkhamupeti mando.
 Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā,
 Māhaṃ puna bhinnasiro sayissan”ti¹—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **Kālī**ti tassā nāmaṃ, kāḷavaṇṇattā vā evaṃ vuttam². **Brahātī**ti mahāsārīrā ārohapariṇāhavaṭī. **Dhaṅkarūpā**ti kāḷavaṇṇattā eva kākasadisarūpā. **Satthiṅca bhettvā**ti matasarīrassa satthiṃ jaṇṇubhedanena bhaṅgitvā. **Aparaṅca satthinti** itaraṅca satthiṃ bhaṅgitvā³. **Bāhaṅca bhettvā**ti bāhaṅgiṅca aggabāhaṅgiṅca⁴ bhaṅgitvā. **Sīsaṅca bhettvā**ti matasarīrassa⁵ sīsaṃ bhinditvā bhinnattā eva leḍḍudaṇḍādīhi paggharantaṃ dadhithālakaṃ viya, paggharantaṃ matthaluṅgaṃ katvāti attho. **Esā nisinnā abhisandahitvā**ti chinnabhinnāvayavaṃ⁶ matasarīraṃ te avayave yathāṅgiṅca viya ṭhapanena sandahitvā sahitaṃ katvā maṃsāpaṇaṃ pasārentī viya esā nissinnā.

Yo ve avidvā upadhiṃ karotīti yo imāya upaṭṭhāpitaṃ kammaṭṭhānaṃ disvāpi avidvā akusalo kammaṭṭhānaṃ chaḍḍetvā ayonisomanasikārena kilesūpadhiṃ uppādeti, so **mando** mandapaṅṅo saṃsārassa anativattanato **punappunaṃ** aparāparaṃ nirayādīsu **dukkhaṃ upeti**. **Tasmā pajānaṃ upadhiṃ na kayirā**ti **tasmā**ti yasmā cetadevaṃ, tasmā. **Pajānaṃ upadhinti** “idha yaṃ dukkhaṃ sambhotī”ti pajānanto yoniso manasikaronto kilesūpadhiṃ na kayirā na uppādeyya. Kasmā? **Māhaṃ puna bhinnasiro sayissanti** yathayidaṃ matasarīraṃ bhinnasarīraṃ sayati, evaṃ kilesūpadhiṃ saṃsāre punappunaṃ uppattiyā kaṭasivaḍḍhako hutvā bhinnasiro⁷ ahaṃ mā sayissanti. Evaṃ vadanto eva⁸ therō vipassanaṃ usukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁹—

1. Passissanti (Ka)

2. Evaṃ vuttā (Ka)

3. Paribhaṅgitvā (Sī)

4. Aggatahaṅgiṅca (I), aggatahaṅgiṅca (Ka)

5. Chavasarīrassa (I, Ka)

6. Chinnabhinnāviya chavaṃ (Sī)

7. Bhinnasiro (I)

8. Imā vadanto (Sī)

9. Khu 4. 74 piṭṭhādīsu.

Himavantassāvidūre, Udaṅgaṇo¹ nāma pabbato.
 Tatthaddasaṃ paṃsukūlaṃ, dumaggamhi vilambitaṃ.
 Tīṇi kiṅkaṇipupphāni, ocinitvānaḥaṃ tadā.
 Haṭṭho haṭṭhena cittena, paṃsukūlamapūjayiṃ.
 Tena kammaṇa sukateṇa, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.
 Ekanavutito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, pūjivā arahaddhajaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ²ti.

Mahākāḷattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Tissattheragāthāvaṇṇanā

Bahū sapatte labhatī āyasmato Tissattherassa gāthā. Kā uppatti?
 Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ
 puññaṃ upacinanto Piyadassissa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā
 vuññutaṃ patto sippesu nipphattaṃ gantvā kāmesu ādīnavaṃ disvā
 gharāvāsaṃ pahāya tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā araññāyatane sālavane
 assamaṃ kāretvā vasati. Bhagavā tassa anuggaṇhanatthaṃ assamassa
 avidūre sālavane nirodhaṃ samāpajjitvā nisīdi. So assamato nikkhamitvā
 phalāphalathāya gacchanto Bhagavantaṃ disvā pasannamānaso cattāro
 daṇḍe ṭhapetvā Bhagavato upari pupphitāhi sālasākhāhi sākhāmaṇḍapaṃ
 katvā sattāhaṃ navanavehi² sālappupphehi Bhagavantaṃ pūjento aṭṭhāsi
 Buddhārammaṇaṃ pītiṃ avijahanto. Satthā sattāhassa accayena nirodhato
 vuṭṭhahitvā bhikkhusaṃghaṃ cintesi. Tāvadeva satasahassamattā khīṇāsavā
 Satthāraṃ parivāresuṃ. Bhagavā tassa bhāvinim sampattiṃ vibhāvento
 anumodanaṃ vatvā pakkāmi. So tena puññakammaṇa devaloke nibbattitvā
 aparāparaṃ sugatīsuyeva saṃsaranto imasmiṃ

1. Urugaṇo (Sī)

2. Vaṇṇavantehi (Sī)

Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbattitvā Tissoti laddhanāmo
vayappatto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū hutvā pañcamattāni māṇavakasatāni
mante vācento lābhaggayasaggappatto hutvā Satthu Rājagahagamane
Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ
paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Ajjhogāhetvā sālavanaṃ, sukato assamo mama.
Sālapupphehi sañchanno, vasāmi vipine tadā.

Piyadassī ca Bhagavā, Sayambhū aggapuggalo.
Vivekakāmo Sambuddho, sālavanamupāgami.

Assamā abhinikkhamma, pavanaṃ agamāsahaṃ.
Mūlaphalaṃ gavesanto, āhiṇḍāmi vane tadā.

Tatthaddasāsīṃ Sambuddhaṃ, Piyadassīṃ mahāyasaṃ.
Sunisinnaṃ samāpannaṃ, virocantaṃ mahāvane.

Catudaṇḍe ṭhapetvāna, Buddhassa uparī ahaṃ.
Maṇḍapaṃ sukataṃ katvā, sālapupphehi chādayiṃ.

Sattāhaṃ dhārayitvāna, maṇḍapaṃ sālachāditaṃ.
Tattha cittaṃ pasādetvā, Buddhaseṭṭhamavandahaṃ.

Bhagavā tamhi samaye, vuṭṭhahitvā samādhito.
Yugamattaṃ pekkhamāno, nisīdi purisuttamo.

Sāvako Varuṇo nāma, Piyadassissa Satthuno.
Vasīsatasahasseehi, upagacchi vināyakaṃ.

Piyadassī ca Bhagavā, Lokajeṭṭho narāsabho.
Bhikkhusaṃghe nisīditvā, sitaṃ pātukarī Jino.

Anuruddho upaṭṭhāko, Piyadassissa Satthuno.
Ekāmsaṃ cīvaraṃ katvā, apucchittha² Mahāmunīṃ.

Ko nu kho Bhagavā hetu, sitakammaṃ Satthuno.
Kāraṇe vijjamaṃhi, Satthā pātukare sitaṃ.

1. Khu 4. 70 piṭṭhādīsu.

2. Apucchitaṃ (Ka)

Sattāhaṃ sālacchadaṇaṃ, yo me dhāresi māṇavo.
 Tassa kammaṃ saritvāna, sitaṃ pātukaṃ ahaṃ.
 Anokāsaṃ na passāmi, yattha puññaṃ vipaccati.
 Devaloke manusse vā, okāsova na sammati.
 Devaloke vasantassa, puññaṃ kammaṃ samaṅgino.
 Yāvataṃ parisā tassa, sālacchannā bhavissati.
 Tattha dibbehi naccehi, gītehi vāditehi ca.
 Ramissati sadā santo, puññaṃ kammaṃ samāhito.
 Yāvataṃ parisā tassa, gandhagandhī¹ bhavissati.
 Sālassa pupphavasso ca, pavassissati² tāvade.
 Tato cutoyaṃ manujo, mānusaṃ āgamissati.
 Idhāpi sālacchadaṇaṃ, sabbakālaṃ dharissati.
 Idha naccañca gītañca, sammatāḷasaṃmāhitaṃ.
 Parivāressanti maṃ niccaṃ, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Uggacchante ca sūriye, sālavassaṃ pavassati.
 Puññaṃ kammaṃ saṃyuttaṃ, vassate sabbakālikaṃ.
 Aṭṭhārase kappasate, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Sabbāsave pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.
 Dhammaṃ abhisamentassa, sālacchannaṃ bhavissati.
 Citake jhāyamānassa, chadaṇaṃ tattha hessati.
 Vipākaṃ kittayitvāna, Piyadassī Mahāmuni.
 Parisāya dhammaṃ desesi, tappento dhammavutṭhiyā.
 Timsakappāni devesu, devarajjamakārayim.
 Saṭṭhi ca sattakkhatthuñca, cakkavattī ahosahaṃ.

 1. Sālacchannā (Ka)

2. Pavattissati (Ka)

Devalokā idhāgantvā, labhāmi vipulaṃ sukhaṃ.
 Idhāpi sālaccadanaṃ, maṇḍapassa idaṃ phalaṃ.
 Ayaṃ pacchimako mayhaṃ, carimo vattate bhavo.
 Idhāpi sālaccadanaṃ, hessati sabbakālikā.
 Mahāmunim tosayitvā, Gotamaṃ Sakyapuṅgavaṃ.
 Pattomhi acalaṃ ṭhānaṃ, hitvā jayaparājayaṃ.
 Aṭṭhārase kappasate, yaṃ Buddhamabhipūjayim.
 Duggatim nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

So arahattaṃ pana patvā visesato lābhaggayasaggappatto ahosi. Tattha keci puthujjanabhikkhū therassa lābhasakkāraṃ disvā bālabhāvena asahanākāraṃ pavedesuṃ. Thero taṃ ṇatvā lābhasakkāre ādīnavaṃ tatttha attano alaggabhāvañca pakāsento—

153. “Bahū¹ sapatte labhati, muṇḍo saṅghātipāruto.
 Lābhī annassa pānassa, vatthassa sayanassa ca.

154. Etamādīnavaṃ ṇatvā, sakkāresu mahabbhayaṃ.
 Appalābho anavassuto, sato bhikkhu paribbaje”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tassattho—sikhampi asetvā muṇḍitakesatāya **muṇḍo**, chinditvā saṅghāṭitakāsāvadharitāya² **saṅghātipāruto**, evaṃ vevaṇṇiyaṃ ajjhupagato parāyattavuttiko pabbajito sace annapānādīnaṃ **lābhī** hoti, sopi **bahū sapatte labhati**, tassa usūyantā bahū sambhavanti³. Tasmā **etaṃ** evarūpaṃ lābhasakkāresu **mahabbhayaṃ** vipulabhayaṃ **ādīnavaṃ** dosaṃ viditvā appicchataṃ santosañca hadaye ṭhapetvā anavajjuppādassāpi uppannassa lābhassa parivajjanena **appalābho**, tato eva tatttha taṇhāvassutābhāvena **anavassuto**, saṃsāre bhayassa ikkhanato bhinnakilesatāya vā **bhikkhu** santuṭṭhiṭṭhānīyassa

1. Pahū (Sī)

2. Dhāraṇatāya (I, Ka)

3. Usūyakā bahū bhavanti (Sī)

satisampajaññassa¹ vasena **sato** hutvā **paribbaje** careyya vihareyyāti. Tam suttvā te bhikkhū tāvadeva theram khamāpesum.

Tissattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Kimilattheragāthāvaṇṇanā

Pācīnavamsadāyamhīti-ādikā āyasmato Kimilattherassa gāthā. Kā uppatti? Tassa pubbayogo samveguppatti pabbajjā ca ekakanipāte “abhisatto”ti gāthāya samvaṇṇanāyaṃ vuttāyeva. Tāya ca gāthāya therena attano visesādhigamassa kāraṇaṃ dassitaṃ. Idha pana adhigatavisesassa² attano āyasmata ca Anuruddhena āyasmata ca Nandiyena saha samaggavāso dassitoti veditabbaṃ². Samaggavāsaṃ pana vasantā te yathā ca vasimsu, taṃ dassento—

155. “Pācīnavamsadāyamhi, Sakyaputtā sahāyakā.
Pahāyā’nappake bhoge, uñche pattāgate³ ratā.

156. Āraddhavīriyā pahitattā, niccaṃ daḷhaparakkamā.
Ramanti dhammaratīyā, hitvāna lokiyaṃ ratin”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **pācīnavamsadāyamhī**ti Pācīnavamsanāmake rakkhitagopite sahaparicchede vane. Tam hi vanam gāmassa pācīnadisāyaṃ ṭhitattā vamsagumbaparikkhittattā ca “pācīnavamsadāyo”ti vutto, vamsavanabhāvena vāti⁴. **Sakyaputtā**ti Anuruddhattherādayo Sakyarājakumārā⁵. **Sahāyakā**ti samveguppattipabbajjāsamaṇadhammakaraṇasaṃvāsehi saha ayanato pavattanato sahāyakā. **Pahāyā’nappake bhogeti** uḷārena puññānubhāvena adhigate kulaparamparāgate ca mahante bhogakkhandhe chaḍḍetvā. “Sahāyānappake”tipi Pāḷi. **Uñche pattāgate ratā**ti uñchācariyāya

1. Santuṭṭho nissaraṇasampajaññassa (Ka)

2-2. Attano āyasmata ca nandiyena samaggavāsoti veditabbaṃ (Sī)

3. Uñchāpattāgate (Pāḷiyam) 4. Samvasanabhāvenevāti (Sī) 5. Sakyarājāno (Ka)

ābhatattā uñche patte āgatattā pattāgate pattapariyāpanne ratā abhiratā,
saṃghabhattādi-atirekalābhaṃ paṭikkhipitvā jaṅghabalaṃ nissāya
bhikkhācariyāya laddhena missakabhatteneva santuṭṭhāti attho.

Āraddhavīriyāti uttamatthassa adhigamāya āditova pageva
sampāditavīriyā¹. **Pahitattāti** ninnapoṇapabbhārahāvena kālena kālaṃ
samāpajjanena ca² nibbānaṃ patipesitacittā. **Niccamaṃ dalhaparakkamāti**
vattapaṭipattīsu diṭṭhadhammasukhavihārānuyogena sabbakālaṃ
asithilaparakkamā. **Ramanti dhammaratiyā, hitvāna lokiyaṃ ratinti** loke
viditatāya lokapariyāpannatāya ca lokiyaṃ rūpārammaṇādiratiṃ pahāya
maggapaññāya pajahitvā lokuttaradhammaratiyā aggaphalanibbānābhiratiyā
ca ramanti abhiramantīti.

Kimilattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Nandattheragāthāvaṇṇanā

Ayoniso manasikārāti āyasmato Nandattherassa gāthā. Kā uppatti?
Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Hamsavatīnagare kulagehe
nibbattitvā viññutaṃ patto Bhagavato santike dhammaṃ suṇanto Sattthāraṃ
ekaṃ bhikkhuṃ indriyesu guttadvārānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā
sayampi taṃ ṭhānantaraṃ patthento Bhagavato bhikkhusaṃghassa ca
pūjāsakkārahulaṃ³ mahādānaṃ pavattetvā “ahampi anāgate tumhādisassa
Buddhassa evarūpo sāvako bhavēyyan”ti pañidhānaṃ katvā tato paṭṭhāya⁴
devamanussesu saṃsaranto Atthadassissa Bhagavato kāle Vinatāya⁵ nāma
nadiyā mahanto kacchapo hutvā nibbatta ekadivasaṃ Sattthāraṃ nadiyā
pāraṃ gantuṃ tīre ṭhitaṃ disvā sayam Bhagavantaṃ tāretukāmo Satthu
pādamūle nipajji. Sattthā tassa ajjhāsayaṃ oloketvā piṭṭhiṃ abhiruhi. So
haṭṭhatuṭṭho vegena sotaṃ chindanto sīghataraṃ paratīrameva pāpesi.
Bhagavā tassa anumodanaṃ vadanto bhāvinim sampattim kathetvā pakkāmi.

1. Samāhitavīriyā (Sī, I)

2. Samāpajjaneneva (Sī), samāpajjanena (Ka)

3. Pūjāsakkāraṃ (Sī)

4. Tato (I, Ka)

5. Vitatāya (Ka)

So tena puññakammena sugatīsuyeva saṃsaranto imasmiṃ
 Buddhuppāde Kapilavatthusmiṃ Suddhodanamahārājassa putto hutvā
 Mahāpajāpatiyā Gotamiyā icchimhi nibbatti. Tassa nāmaggaḥaḍḍivase
 ñātisaṅghaṃ nandento¹ jātoti **Nandot**veva nāmaṃ akaṃsu. Tassa
 vayappattakāle Satthā pavattavaradhammacakko lokānuggahaṃ karonto
 Kapilavatthum gantvā ñātisaṃmāgame pokkharavassaṃ aṭṭhuppattiṃ katvā
Vessantarajātakaṃ² kethetvā dutiyadivase piṇḍāya pavittḥo “uttiṭṭhe
 nappamajjeyyā”³ti³ gāthāya pitaraṃ sotāpattiṃphale patiṭṭhāpetvā nivesanaṃ
 gantvā “dhammaṃ care sucaritaṃ”⁴ti⁴ gāthāya Mahāpajāpatiṃ sotāpattiṃphale
 rājānaṃ sakadāgāmiphale patiṭṭhāpetvā tatiye divase Nandakumārassa
 abhisekanivesanappavesanavivāhamaṅgalesu vattamānesu piṇḍāya pavisitvā
 Nandakumārassa hatthe pattaṃ datvā maṅgalaṃ vatvā tassa hatthato pattaṃ
 agahetvāva vihāraṃ gato taṃ pattahatthaṃ vihāraṃ āgataṃ
 anicchamaṇāmyeva pabbājetvā tathā pabbajitattāyeva anabhiratiyā pīḷitaṃ
 ñatvā upāyena tassa taṃ anabhiratiṃ vinodesi. So yoniso paṭisaṅkhāya
 vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ
Apadāne⁵—

“Atthadassī tu Bhagavā, Sayambhū Lokanāyako.
 Vinatānadiyā tīraṃ, upāgañchi Tathāgato.

Udakā abhinikkhamma, kacchapo vārigocarō.
 Buddhaṃ tāretukāmohaṃ, upesiṃ Lokanāyakaṃ.

Abhirūhatu maṃ Buddha, Atthadassī Mahāmuni.
 Ahaṃ taṃ tārayissāmi, dukkhassantakaro tuvaṃ.

Mama saṅkappamaññāya, Atthadassī mahāyaso.
 Abhirūhitvā me piṭṭhiṃ, aṭṭhāsi Lokanāyako.

Yato sarāmi attānaṃ, yato pattosmi viññutaṃ.
 Sukhaṃ me tādisaṃ natthi, phuṭṭhe pādātale yathā.

Uttarivāna Sambuddho, Atthadassī mahāyaso.
 Naditīraṃhi ṭhatvāna, imā gāthā abhāsatha.

1. Nandanto tosentō (Sī, I)

3. Khu 1. 38 piṭṭhe Dhammapade.

5. Khu 4. 67 piṭṭhādīsu.

2. Khu 6. 321 piṭṭhādīsu.

4. Khu 1. 39 piṭṭhe Dhammapade.

Yāvata vattate cittaṃ, Gaṅgāsotaṃ¹ tarāmaṃ.

Ayañca kacchapo rājā, tāresi mama paññavā.

Iminā Buddhatarāṇena, mettacittavatāya ca.

Aṭṭhārase kappasate, devaloke ramissati.

Devalokā idhāgantvā, sukkamūlena codito.

Ekāsane nisīditvā, kañkhāsotaṃ tarissati.

Yathāpi bhaddake khette, bījaṃ appampi ropitaṃ.

Sammādhāraṃ² pavecchante, phalaṃ toseti kassakaṃ³.

Tathevidaṃ Buddhakhettaṃ, Sammāsambuddhadesitaṃ.

Sammādhāraṃ pavecchante, phalaṃ maṃ tosayissati.

Padhānapahitattomhi, upasanto nirūpadhi.

Sabbāsave pariññāya, viharāmi anāsavo.

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ kammamakariṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, taraṇāya idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā vimuttisukhaṃ anubhavanto “aho Satthu upāyakosallaṃ, yenāhaṃ bhavapaṅkato uddharitvā nibbānathale paṭiṭṭhāpito”ti attano pahīnasaṃkilesaṃ paṭiladdhañca sukhaṃ paccavekkhitvā sañjātasomanasso udānavasena—

157. “Ayoniso manasikārā, maṇḍanaṃ anuyuñjisaṃ.

Uddhato capalo cāsiraṃ, kāmarāgena aṭṭito.

158. Upāyakusalenāhaṃ, Buddhenādiccabandhunā.

Yoniso paṭipajjitvā, bhava cittaṃ udabbahin”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **ayoniso manasikārā**ti anupāyamanasikārato asubhaṃ kāyaṃ subhato manasi karitvā subhato manasikārahetu,

1. Kañkhāsotaṃ (Sī)

2. Sammādhāre (Sī)

3. Kassake (Sī)

asubhaṃ kāyaṃ¹ subhasaññāyāti² attho. **Maṇḍananti** hatthūpagādi-
ābharaṇehi ceva mālāgandhādīhi ca attabhāvassa alaṅkaraṇaṃ.

Anuyuñjisanti anuyuñjīm, sarīrassa vibhūsanappasuto ahosinti attho.

Uddhatoti jātigottarūpayobbanamadādīhi uddhato avūpasantacitto. **Capaloti**
vanamakkaṭo viya anavaṭṭhitacittatāya lolo,

kāyamaṇḍanavatthamaṇḍanādicāpalye yuttatāya vā capalo **ca. Āsinti**
ahosiṃ. **Kāmarāgenāti** vatthukāmesu chandarāgena **aṭṭito** pīlito vibādhitto
āsinti yojanā³.

Upāyakusalenāti vineyyānaṃ damanūpāyacchekena kovidena **Buddhena**
Bhagavatā hetubhūtena. Hetu-atthe hi etaṃ karaṇavacanaṃ.

Paluṭṭhamakkaṭī-devaccharādassanena hi upakkitavādacodanāya attano

kāmarāgāpanayanaṃ sandhāya vadati. Bhagavā hi āyasmantaṃ

Nandattheraṃ paṭhamaṃ Janapadakalyāṇiṃ upādāya “yathāyaṃ makkaṭī,

evam kakuṭapādiniyo upādāya Janapadakalyāṇi”ti mahatiyā āṇiyā

khuddakaṃ āṇiṃ nīharanto chaḍḍako viya, sinehapānena sarīraṃ kiledetvā⁴

vamanavirecanehi dosaṃ nīharanto bhisakko viya ca kakuṭapādinidassanena

Janapadakalyāṇiyaṃ⁵ virattacittaṃ kāretvā puna upakkitavādena

kakuṭapādinīsupi cittaṃ virājetvā sammadeva samathavipassanānuyogena

ariyamagge paṭiṭṭhāpesi. Tena vuttaṃ “**yoniso paṭipajjitvā, bhave cittaṃ**

udabbahin”ti. Upāyena ñāyena⁶ sammadeva samathavipassanāya

visuddhipaṭipadaṃ paṭipajjitvā bhava saṃsārapaṅke nimuggaṅca me cittaṃ

ariyamaggena hatthena uttāriṃ, nibbānathale paṭiṭṭhāpesinti attho.

Imaṃ udānaṃ udānetvā thero panadivase Bhagavantaṃ upasaṅkamtivā
evamāha “yaṃ me bhante Bhagavā pāṭibhogo pañcannaṃ accharāsātānaṃ
paṭilābhāya kakuṭapādānaṃ, muñcāmahaṃ bhante Bhagavantaṃ etasmā
paṭissavā”ti⁷. Bhagavāpi “yadeva kho te Nanda anupādāya āsavehi cittaṃ
vimuttaṃ, athāhaṃ mutto etasmā paṭissavā”ti⁸ āha. Athassa Bhagavā

1. Asubhe kāye (Sī)

2. Subhamaññeyyāti (I)

3. Vibādhitoti yojanā (I)

4. Sarīrā khīraṃ datvā (Sī), sarīraṃ ukkiledetvā (I)

5. Kalyāṇaṃ (I)

6. Udayabbayena ñāyena (Sī, I)

7. Khu 1. 103 piṭṭhe Udāne.

8. Khu 1. 104 piṭṭhe Udāne.

savisesaṃ indriyesu guttadvārataṃ ñatvā taṃ guṇaṃ vibhāvento
 “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ indriyesu
 guttadvārānaṃ yadidaṃ Nando”¹ti indriyesu guttadvārabhāvena aggaṭṭhāne
 ṭhapesi. Thero hi “yamevāhaṃ indriyānaṃ asaṃvaramṃ nissāya imaṃ
 viṭṭakāraṃ patto, tamevāhaṃ suṭṭhu niggahessāmi”²ti ussāhajāto
 balavahirottappo tattha ca katādhikāratā indriyasamvare ukkaṃsapāramiṃ
 agamāsīti.

Nandattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sirimattheragāthāvaṇṇanā

Pare ca naṃ pasamsantīti āyasmato Sirimattherassa gāthā. Kā uppatti?
 Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni
 upacinanto Padumuttarassa Bhagavato² pāramiyo pūretvā Tusitabhavane
 ṭhitakāle brāhmaṇakule nibbattivā viññutaṃ patto tiṇṇaṃ vedānaṃ pāragū
 sanighaṇḍukeṭubhānaṃ sakkharappabhedānaṃ itihāsapañcamānaṃ padako
 viyyākaraṇo lokāyatamāhāpurisalakkhaṇesu anavayo
 nekkhammajjhāsayatāya kāme pahāya tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā
 caturāsītisahassaparimāṇena tāpasagaṇena parivuto Himavantappadese
 devatābhinimmitte assame³ jhānābhinnāyo nibbattetvā vasanto⁴
 purimabuddhesu katādhikāratāya lakkhaṇamantesu āgataniyāmena ca
 Buddhagaṇe anussaritvā atīte Buddhē uddissa aññatarasmiṃ nadīnivattane
 Pulinacetiyaṃ katvā pūjāsakkārābhīrato ahoṣi. Taṃ disvā tāpasā “kaṃ
 uddissa ayaṃ pūjāsakkāro kariyati”³ti pucchimsu. So tesāṃ lakkhaṇamante
 āharitvā tattha āgatāni mahāpurisalakkhaṇāni vibhajitvā tadanusārena attano
 bale ṭhatvā Buddhagaṇe kittesi. Taṃ sutvā tepi tāpasā pasannamānasā tato
 paṭṭhāya Sammāsambuddhaṃ uddissa thūpapūjāṃ karontā viharanti.

Tena ca samayena Padumuttarabodhisatto Tusitakāyā cavitvā
 mātukucchiṃ okkanto hoti. Carimabhava dvattimsa pubbanimittāni

1. Am 1. 26 piṭṭhe.

3. Assamapade (Sī, I)

2. Bhagavato kāle (Sī, I)

4. Pasanno (Sī)

pāturaheṣuṃ, sabbe ca acchariyabbhūtaḍḍhammā. Tāpaso tāni antevāsikānaṃ dassetvā bhīyoso mattāya Sammāsambuddhesu tesaṃ pasādaṃ vaḍḍhetvā kālaṃ katvā brahmaloke nibbattitvā tehi attano sarīrassa pūjāya karīyamānāya dissamānarūpo¹ āgantvā “ahaṃ tumhākaṃ ācariyo brahmaloke nibbato, tumhe appamattā Pulinacetiyaṃ pūjamaṇuyūñjatha, bhāvanāya ca yuttappayuttā hothā”ti vatvā brahmalokameva gato.

Evam so devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ gahapatikule nibbatti, tassa jātaḍḍivasato paṭṭhāya tasmīṃ kule srisampattiyā vaḍḍhamānattā **Sirimāt**veva nāmaṃ akaṃsu. Tassa padasā gamanakāle kaniṭṭhabhātā nibbatti, tassa “ayaṃ sirim vaḍḍhento jāto”ti **Sirivaḍḍho**ti nāmaṃ akāsu. Te ubhopi Jetavanappaṭiggahaṇe Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddhā pabbajīṃsu. Tesu Sirivaḍḍho na tāva² uttarimanussadhammassa lābhī ahoṣi, catunnaṃ paccayānaṃ lābhī, gahaṭṭhapabbajitānaṃ sakkato garukato, Sirimatthero pana pabbajitakālato paṭṭhāya tādisena kammacchiddena appalābhī ahoṣi bahujanā’ sambhāvito³, samathavipassanāsu kammaṃ karonto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Pabbate Himavantamhi, Devalo nāma tāpaso.

Tattha me caṅkamo āsi, amanussehi māpito.

Jaṭābhārena bharito, kamaṇḍaludharo sadā.

Uttamatthaṃ gavesanto, vipinā nikkhamiṃ tadā.

Cullāsītisahassāni, sissā mayhaṃ upaṭṭhahum.

Sakakammābhipasutā⁵, vasanti vipine tadā.

Assamā abhinikkhamma, akaṃ Pulinacetiyaṃ.

Nānāpupphaṃ samānetvā, taṃ cetiyamaṇuyūjajim.

Tattha cittaṃ pasādetvā, assamaṃ pavisāmahaṃ.

Sabbe sissā samāgantvā, etamatthaṃ pucchimsu maṃ⁶.

1. Adissamānarūpo, ādissamānarūpo (Ka)

2. Sirivaḍḍho tāva (Sī)

3. Bahujanassa ca sambhāvito (Sī), bahujanā asamhāvito (I)

4. Khu 4. 64 piṭṭhādīsu.

5. Sakakammāni pasutā (Ka)

6. Apucchumaṃ (Sī)

Pulinena kato thūpo, yaṃ tvaṃ deva namassasi.
 Mayampi ñātumicchāma, puṭṭho ācikkha no tuvaṃ.
 Niddiṭṭhā nu mantapade, cakkhumanto mahāyasā.
 Te kho ahaṃ namassāmi Buddhasēṭṭhe mahāyase.
 Kīdisā te mahāvīrā, sabbaññū Lokanāyakā.
 Kathaṃvaṇṇā kathaṃsīlā, kīdisā te mahāyasā.
 Battimsalakkhaṇā Buddhā, cattālīsadijāpi ca.
 Nettā gopakhumā tesaṃ, jiṅjukā phalasannibhā.
 Gacchamānā ca te Buddhā, yugamattañca pekkhare.
 Na tesaṃ jāṇu nadati, sandhisaddo na suyyati.
 Gacchamānā ca sugatā, uddharantāva gacchare.
 Paṭhamāṃ dakkhiṇāṃ pādaṃ, Buddhānaṃ esa dhammatā.
 Asambhītā ca te Buddhā, migarājāva kesarī.
 Nevukkāṃsenti attānaṃ, no ca vambhenti pāṇinaṃ.
 Mānāvamānato muttā, samā sabbesu pāṇisu.
 Anattukkaṃsakā Buddhā, Buddhānaṃ esa dhammatā.
 Uppajjantā ca Sambuddhā, ālokaṃ dassayanti te.
 Chappakāraṃ pakampenti, kevalaṃ vasudhaṃ imaṃ.
 Passanti nirayañcete, nibbāti nirayo tadā.
 Pavassati mahāmegho, Buddhānaṃ esa dhammatā.
 Īdisā te mahānāgā, atulā ca mahāyasā.
 Vaṇṇato anatikkantā, appameyyā Tathāgatā.
 Anumodiṃsu me vākyaṃ, sabbe sissā sagāravā.
 Tathā ca paṭipajjiṃsu, yathāsatti yathābalaṃ.
 Paṭipūjenti pulinaṃ, sakakammābhilāsino.
 Saddahantā mama vākyaṃ, Buddhasakkatamānasā.

Tadā cavitvā tusitā, devaputto mahāyaso.
 Uppajji mātukacchimhi¹, dasasahassi kampatha.
 Assamassāvidūramhi, caṅkamamhi ṭhito aham.
 Sabbe sissā samāgantvā, āgacchum mama santike.
 Usabhova mahī nadati, migarājāva kūjati.
 Susumārova saḷati², kiṃ vipāko bhavissati.
 Yam pakittemi Sambuddham, sikatāthūpasantike.
 So dāni Bhagavā Sathā, mātukucchimupāgami.
 Tesam dhammakatham vatvā, kittayitvā Mahāmuniṃ.
 Uyyojetvā sake sisse, pallaṅkamābhujim aham.
 Balaṅca vata me khīṇam, byādhinā paramena tam.
 Buddhasetṭham saritvāna, tattha kālaṅkato aham.
 Sabbe sissā samāgantvā, akamsu citakam tadā.
 Kaḷeveraṅca me gayha, citakam abhiropayum.
 Citakam parivāretvā, sīse katvāna añjalim.
 Sokasallaparetā te, vikkandiṃsu samāgatā.
 Tesam lālapamānānam, agamam citakam tadā³.
 Aham ācariyo tumham, mā socittha Sumedhasā.
 Sadatthe vāyameyyātha, rattindivamatanditā.
 Mā vo pamattā ahuttha⁴, khaṇo vo paṭipādito.
 Sake sissenusāsivā, devalokam punāgamim.
 Aṭṭhārasa ca kappāni⁵, devaloke ramāmaham.
 Satānam pañcakkhattuṅca, cakkavattī ahosaham.
 Anekasatakhattuṅca, devarajjamakārayim.
 Avasesesu kappesu, vokiṇṇo saṃsariṃ aham.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, uppādassa idam phalaṃ.

1. Upagañchi mātukucchim (Sī)

2. Phalati (Sī)

3. Agamāsim citantikam (Sī)

4. Ahuvattha (Sī)

5. Aṭṭhārasāni kappāni (Sī)

Yathā komudike māse, bahū pupphanti pādapā.
 Tathevāhampi samaye, pupphitomhi Mahesinā.
 Vīriyam me dhuradhorayham, yogakkhemādhivāhanam.
 Nāgoḅa bandhanam chetvā, viharāmi anāsavo.
 Satasahassito kappe, yam Buddhambhikkittayim.
 Duggatim nābhijānāmi, kittanāya idam phalam.
 Kilesā jhāpitā mayam -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiññam hi samānam āyasmantaṃ Sirimattheraṃ “ariyo”ti
 ajānantā puthujjanā bhikkhū sāmaṇerā ca appalābhitāya lokassa
 anabhigatabhāvena¹ asambhāventā yamkiñci kathetvā garahanti.
 Sirivaḍḍhattheraṃ pana paccayānam lābhibhāvena lokassa
 sakkatagarukatabhāvato sambhāventā pasamsanti. Thero “avaṇṇārahassa
 nāma vaṇṇabhaṇanaṃ, vaṇṇārahassa ca avaṇṇabhaṇanaṃ assa²
 puthujjanabhāvassa³ doso”ti puthujjanabhāvañca garanto—

159. “Pare ca nam pasamsanti, attā ce asamāhito.
 Mogham pare pasamsanti, attā hi asamāhito.

160. Pare ca nam garahanti, attā ce susamāhito.
 Mogham pare garahanti, attā hi susamāhito”ti—

gāthādvayamabhāsi.

Tattha **pareti** attato aññe pare nāma, idha pana paṇḍitehi aññe bālā
 pareti adhippetā. Tesam hi ajānitvā apariyogāhetvā bhāsanato garahā viya
 pasamsāpi appamāṇabhūtā⁴. **Nanti** nam puggalam. **Pasamsantīti**
 aviddasubhāvena taṇhāvipannatāya vā, atha vā abhūtaṃyeva puggalam
 “asuko bhikkhu jhānalābhī, ariyo”ti vā abhūtaguṇaropanena⁵ kittenti
 abhitthavanti. Yo panettha **ca-saddo**,

1. Asambhāvitabhāvena (Sī), anabhiratibhāvena (I)

3. Puthujjanassa (Sī)

5. Bhūtaguṇaropanena. Bhūtaguṇaropanena (Ka)

2. Bhaṇanañcāti ayam (Sī, I)

4. Appamāṇā (Sī)

so atthūpanayottho. Tena pare naṃ puggalaṃ pasaṃsanti ca¹, tañca kho tesāṃ pasaṃsanamattaṃ, na pana tasmim̃ pasaṃsāya vatthu atthīti imamattaṃ dasseti. **Attā ce asamāhitoti** yaṃ puggalaṃ pare pasaṃsanti, so ce sayāṃ asamāhito maggasaṃādhinā phalasaṃādhinā upacārappanāsaṃādhimatteneva vā na samāhito², samādhānassa paṭipakkhabhūtānaṃ kilesānaṃ appahīnattā vikkhitto vibbhantacitto hoti ceti attho. “Asamāhito”ti³ ca etena samādhinimittānaṃ guṇānaṃ abhāvaṃ dasseti. **Moghanti** bhāvanapūmsakaniddeso “visamaṃ candimasūriyā parivattanti”ti-ādīsu⁴ viya. **Pare pasaṃsanti**ti ye taṃ asamāhitaṃ puggalaṃ pasaṃsanti, te moghaṃ mudhā amūlakāṃ pasaṃsanti. Kasmā? **Attā hi asamāhito** yasmā tassa puggalassa cittaṃ asamāhitaṃ, tasmāti attho.

Dutiyagāthāyaṃ **garahanti**ti attano aviddasubhāvena dosantarātāva vā⁵ ariyaṃ jhānalābhiṃ ca samānaṃ⁶ “asuko bhikkhu jāgariyaṃ nānuyuñjati antamaso goduhanamattampi⁷ kālaṃ, kevalaṃ kāyadaḷhibahulo niddārāmo bhassārāmo saṅgaṇikārāmo viharati”ti-ādinā appaṭipajjamānatāvibhāvanena vā guṇaparidhamānaṃ vā garahanti nindanti, upakkosanti vāti attho. Sesāṃ paṭhamagāthāya vuttapariyāyena veditabbaṃ. Evaṃ therena imāhi gāthāhi attano nikkilesabhāve Sirivaḍḍhassa ca sakilesabhāve pakāsīte taṃ sutvā Sirivaḍḍho saṃvegajāto vipassanaṃ paṭṭhapetvā nacirasseva sadattaṃ paripūresi, garahakapuggalā ca therāṃ khamāpesuṃ.

Sirimattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. So avūpasantatto, te pana pare taṃ puggalaṃ pasaṃsanti ce (Sī)

2. Na samāhito ce (Sī)

4. Am̃ 1. 386 piṭṭhe.

6. Samāhitaṃ (Sī)

3. Attā hi asamāhitoti (Ka)

5. Dosantarātāyapi (Ka)

7. Gaṇḍūsahananamattampi (Sī)

3. Tatiyavagga

1. Uttaratheragāthavaṇṇanā

Khandhā mayā pariññātāti āyasmato Uttaratherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto ito catunavute¹ kappe Siddhatthassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto sāsane laddhappasādo hutvā upāsakattaṃ paṭivedesi. So Satthari parinibbute attano ñātake sannipātetvā bahuṃ pūjāsakkāraṃ sambharitvā² dhātupūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sāketē brāhmaṇakule nibbattivā **Uttaroti** laddhanāmo vayappatto kenacideva karaṇīyena Sāvattiṃ gato kaṇḍambamūle³ kataṃ yamakapāṭihāriyaṃ disvā pasīditvā puna **Kālakārāma**⁴ **sutta**desanāya⁵ abhivaḍḍhamānassaddho pabbajitvā Satthārā saddhiṃ Rājagahaṃ gantvā upasampajjitvā tattheva vasanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁶—

“Nibbute Lokanāthamhi, Siddhatthe Lokanāyake.

Mama ñāti samānetvā⁷, dhātupūjaṃ akāsahaṃ.

Catunnavutito kappe, yaṃ dhātumabhipūjayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, dhātupūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā Satthari Sāvattiyaṃ viharante Buddhupaṭṭhānatthaṃ Rājagahato Sāvattiṃ upagato bhikkhūhi “kiṃ āvuso pabbajjākiccaṃ tayā matthakaṃ pāpitaṃ”ti puṭṭho aññaṃ byākaronto—

161. “Khandhā mayā pariññātā, taṇhā me susamūhatā.

Bhāvitā mama bojjaṅgā, patto me āsavakkhayo.

1. Dvānavute (Sī)

2. Saṃharitvā (I)

3. Gaṇḍambamūle (Sī, I)

4. Kālakārāma (Sī)

5. Am 1. 333 piṭṭhe.

6. Khu 4. 63 piṭṭhādīsu.

7. Mاماṃ ñāti samānetvā (Sī)

162. Soham khandhe pariññāya, abbahitvāna¹ jālinim.

Bhāvayitvāna bojjaṅge, nibbāyissam anāsavo”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **khandhā**ti pañcupādānakkhandhā. **Pariññātā**ti “idam dukkham, na ito bhiyyo”ti paricchiḍḍā nātā bhāvitā. Tena dukkhassa ariyasaccassa pariññābhisamayamāha². **Ṭaṇhā**ti tasati paritasatīti ṭaṇhā. **Susamūhatā**ti samugghatīti. Etena samudayasaccassa pahānābhisamayaṃ vadati. **Bhāvitā mama bojjaṅgā**ti bodhisāṅkhātāya sati-ādidhammasāmaggiyā, taṃsamaṅgino vā bodhisāṅkhātassa ariyapuggalassa aṅgāti bojjaṅgā³. Satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhi-upekkhāsāṅkhātā maggapariyāpannā dhammā mayā bhāvitā uppādītā vaḍḍhitā. Bojjaṅgaggahaṇeṇeva cettha taṃsahacaritāya⁴ sabbe maggadhammā, sabbe ca bodhipakkhiyadhammā gahitāti daṭṭhabbā. Eteṇeva maggasaccassa bhāvanābhisamayaṃ dasseti. **Patto me āsavakkhayoti** kāmāsavādayo āsavā khīyanti etthāti āsavakkhayoti laddhanāmo asaṅkhatadhammo mayā patto adhigato. Etena nirodhasaccassa sacchikiriyābhisamayaṃ katheti. Ettāvātā attano sa-upādisesanibbānasampattim⁵ dasseti.

Idāni pana anupādisesanibbānasampattim dassento “sohan”ti-ādinā dutiyaṃ gāthamāha. Tassattho—soham⁶ evaṃ vuttanayena **khandhe pariññāya** pariḷānitvā, tathā pariḷānanto eva saka-attabhāva para-attabhāvesu ajjhattikabāhirāyatanesu atītādibhedabhinnesu saṃsibbanākāraṃ⁷ punappunam pavattisaṅkhātāṃ jālam etassa atthīti **jālinī**ti laddhanāmaṃ ṭaṇham **abbahitvāna** mama cittasantānato uddharitvā, tathā nam uddharantoyeva vuttappabhede **bojjaṅge bhāvayitvāna** te bhāvanāpāripūrim paṭevā tato eva **anāsavo** hutvā ṭhito idāni carimakacittanirodhena anupādāno viya jātavedo **nibbāyissam** parinibbāyissāmīti.

Uttarattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

-
1. Abbhutvāna (Ka)	2. Pariññātābhisamayamāha (Sī, I)	3. Bojjaṅgāti (Sī, I)
4. ...caritāya (Sī, I, Ka)	5. Sa-upādisesanibbānadhātusampattim (Sī)	
6. Yoham (sabbattha)	7. Saṃsibbanaparisaṃsibbanākāraṃ (Sī, I)	

2. Bhaddajittheragāthāvaṇṇanā

Panādo nāma so rājāti āyasmato Bhaddajittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Padumuttarassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā viññutaṃ patto brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu pāraṃ gantvā kāme pahāya tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā araññāyatane assamaṃ kāretvā vasanto ekadivasam Satthāraṃ ākāseṇa gacchantam disvā pasannamānaso añjalim paggayha aṭṭhāsi. Satthā tassa ajjhāsayaṃ ñatvā ākāsatō otari. Otiṇṇassa pana Bhagavato madhuṅca bhisamuḷālaṅca sappiṅca khīraṅca upanāmesi, tassa taṃ Bhagavā anukammaṃ upādāya paṭiggahetvā anumodanaṃ vatvā pakkāmi. So tena puññakammaena Tusite¹ nibbatto tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato aparāparaṃ sugatīsuyeva saṃsaranto Vipassissa Bhagavato kāle mahaddhano seṭṭhi hutvā aṭṭhasaṭṭhibhikkhusahassaṃ bhojetvā ticīvarena acchādesi¹.

Evam bahum kusalam katvā devaloke nibbattitvā tattha yāvatāyukaṃ ṭhatvā tato cavitvā manussesu uppanno Buddhasuñṇe loke pañca Paccekabuddhasatāni catūhi paccayehi upaṭṭhahitvā tato cuto rājakule nibbattitvā rajjam anusāsanto puttam³ paccekabodhim adhigantvā ṭhitam upaṭṭhahitvā tassa parinibbutassa dhātuyo gahetvā cetiyam katvā pūjesi. Evam tattha tattha tāni tāni puññāni katvā imasmim Buddhuppāde Bhaddiyanagare asītikoṭivibhavassa Bhaddiyaseṭṭhissa ekaputtako hutvā nibbatti, **Bhaddajit**tissa nāmaṃ ahoṣi. Tassa kira issariyabhogaparivārādisampatti carimabhava bodhisattassa viya ahoṣi.

Tadā Satthā Savatthiyam vassam vasitvā Bhaddajikumāram saṅgaṇhitum mahatā bhikkhusamghena saddhim Bhaddiyanagaraṃ gantvā Jātiyāvane vasi tassa ñāṇaparipākaṃ āgamayamāno. Sopi upari pāsāde nisinno sīhapañjaraṃ vivaritvā olokeno Bhagavato santike dhammaṃ sotum gacchantam mahājanaṃ disvā “katthāyam mahājano gacchatī”ti pucchitvā taṃ kāraṇam sutvā sayampi mahatā parivārena Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ

1. Tusitesu (Sī, I, Ka)

2. Acchādāpesi (I, Ka)

3. Attano puttam (Sī, I)

suṇanto sabbābharanaṇapaṭimaṇḍitova sabbakilese khepetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Oggayha yaṃ pokkharāṇiṃ, nānākuñjarasevitaṃ.

Uddharāmi bhisāṃ tattha, ghāsahetu ahaṃ tadā.

Bhagavā tamhi samaye, Padumuttarasavhayo.

Rattambaradharo Buddho, gacchate anilañjase.

Dhunanto paṃsukūlāni, saddaṃ assosaṃ tadā.

Uddhaṃ nijjhāyamānohaṃ, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Tattheva ṭhitako santo, āyāciṃ Lokanāyakaṃ.

Madhuṃ bhisehi sahitaṃ, khīraṃ sappiṃ muḷālikaṃ.

Paṭiggaṇhātu me Buddho, anukampāya cakkhumā.

Tato kāruṇiko Sathā, orohitvā mahāyaso.

Paṭiggaṇhi mamaṃ bhikkhaṃ, anukampāya cakkhumā.

Paṭiggaṇhetvā Sambuddho, akā me² anumodanaṃ.

Sukhī hotu mahāpuñña, gati tuyhaṃ samijjhatu.

Iminā bhisadānena, labhassu vipulaṃ sukhaṃ.

Idaṃ vatvāna Sambuddho, Jalajuttamanāmakō.

Bhikkhamādāya Sambuddho, ākāsenāgamā Jino.

Tato bhisāṃ gahetvāna, āgacchiṃ mama assamaṃ.

Bhisāṃ rukkhe laggetvāna, mama dānaṃ anussariṃ.

Mahāvāto uṭṭhahitvā, sañcālesi vanaṃ tadā.

Ākāso abhinādittha, asanī ca phalī tadā.

Tato me asanīpāto, matthake nipatī tadā.

Sohaṃ nisinnako santo, tattha kālaṅkato ahaṃ.

Puññakammaena saññutto, Tusitaṃ upapajjahaṃ.

Kaḷevaram me patitaṃ, devaloke ramāmaṃ.

1. Khu 4. 177 piṭṭhādīsu.

2. Ākāse (Ka)

Chalasītisahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
 Sāyaṃ pātaṃ upaṭṭhanti, bhisadānassidaṃ phalaṃ.
 Manussayonimāgantvā, sukhito homahaṃ tadā.
 Bhoge me ūnatā natthi, bhisadānassidaṃ phalaṃ.
 Anukampitako tena, devadevena tādīnā.
 Sabbāsavā parikkhīṇā, natthi dāni punabbhavo.
 Satasahassito kappe, yaṃ bhisam adadim tadā.
 Duggatim nābhijānāmi, bhisadānassidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahatte pana tena adhigate Satthā Bhaddiyaseṭṭhim āmantesi “tava putto alaṅkatapaṭiyatto dhammaṃ suṇanto arahatte patiṭṭhāsi, tenassa idāneva pabbajitum yuttaṃ, no ce pabbajati, parinibbāyissati”ti. Seṭṭhi “na mayhaṃ puttassa daharasseva sato parinibbānena kiccaṃ atthi, pabbājetha nan”ti āha. Taṃ Satthā pabbājetvā upasampādetvā tattha sattāham¹ vasitvā Koṭigāmaṃ pāpuṇi, so ca gāmo Gaṅgātīre. Koṭigāmavāsino Buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ pavattesuṃ. Bhaddajitthero Satthārā anumodanāya āradhamattāya bahigāmaṃ gantvā “Gaṅgātīre maggasamīpe Satthu āgatakāle vuṭṭhahissamī”ti samāpattim samāpajjitvā nisīdi. Mahātheresu āgacchantesupi avuṭṭhahitvā Satthu āgatakāleyeva vuṭṭhahi. Puthujjanabhikkhū “ayaṃ adhunā pabbajito mahātheresu āgacchantesu mānatthaddho hutvā na vuṭṭhāsī”ti ujjhāyimsu. Koṭigāmavāsino Satthu bhikkhusaṅghassa ca bahū nāvāsaṅghāṭe bandhimsu, Satthā “handassa² ānubhāvaṃ pakāsemī”ti nāvāsaṅghāṭe ṭhatvā “kahaṃ Bhaddaji”ti pucchi. Bhaddajitthero “esohaṃ bhante”ti Satthāraṃ upasaṅkamtivā añjaliṃ katvā aṭṭhāsi. Satthā “ehi Bhaddaji, amhehi saddhim ekanāvaṃ abhiruhā”ti. So uppativā Satthu ṭhitanāvāyaṃ aṭṭhāsi. Satthā gaṅgāmajjhaṃ gatakāle “Bhaddaji tayā Mahāpanādarājakāle ajjhāvūṭṭharatanapāsādo kahan”ti āha. Imasmim ṭhāne nimuggoti. Tena hi Bhaddaji sabrahmacārīnaṃ kaṅkhaṃ chindāti. Tasmim khaṇe

1. Sattasattāham (Sam)

2. Satthā tassa (Sī)

thero Sathhāraṃ vanditvā iddhibalena gantvā pāsādathūpikaṃ
 pādaṅgulantarena sannirumbhitvā¹ pañcavīsatiyojanaṃ pāsādaṃ gahetvā
 ākāse uppati, uppatanto ca paññāsa yojanāni pāsādaṃ udakato ukkhipi.
 Athassa purimabhava ñātakā pāsādagatena lobhena
 macchakacchapamaṇḍukā hutvā tasmim̐ pāsāde utṭhahante parivattitvā
 udake patimsu. Sathhā te patante disvā “ñātakā te Bhaddaji kilamanti”ti āha.
 Thero Saththu vacanena pāsādaṃ vissajjesi. Pāsādo yathāṭhāne eva patiṭṭhahi.
 Sathhā pāraṅgato bhikkhūhi “kadā bhante Bhaddajittherena ayaṃ pāsādo
 ajjhāvuṭṭho”ti puṭṭho **Mahāpanāda-jātakam**² kathetvā mahājanaṃ
 dhammāmatam̐ pāyesi. Thero pana attano ajjhāvuṭṭhapubbaṃ
 suvaṇṇapāsādaṃ dassetvā—

163. “Panādo nāma so rājā, yassa yūpo suvaṇṇayo³.

Tiriyam̐ soḷasubbedho⁴, ubbhamāhu⁵ sahasadhā.

164. Sahassakaṇḍo satageṇḍu⁶, dhajālu⁷ haritāmāyo.

Anaccuṃ tattha gandhabbā, cha sahasāni sattadhā”ti—

dvīhi gāthāhi vaṇṇento aññaṃ byākāsi.

Tattha **panādo nāma so rājā**ti atīte Panādo nāma so rājā ahoṣīti
 attabhāva-antarahitatāya attānaṃ paraṃ viya niddisati. So eva hi rajje
 ṭhitakālato paṭṭhāya sadā ussāhasampatti-ādinā mahatā rājānubhāvena
 mahatā ca kittisaddena samannāgatattā “rājā Mahāpanādo”ti paññāyittha.
Yassa yūpo suvaṇṇayoti yassa rañño ayaṃ yūpo pāsādo suvaṇṇamāyo.
Tiriyam̐ soḷasubbehoti vitthārato soḷasakaṇḍapātappamāṇo⁸. So pana
 aḍḍhajojanamatto⁹ yoti. **Ubbhamāhu sahasadhā**ti ubbham̐ uccam̐ evamassa
 pāsādassa sahasadhā sahasakaṇḍappamāṇamāhu¹⁰. So

1. Sannirumbhitvā (I), sannirujhitvā (Ka)

3. Soṇṇamāyo (Ka)

5. Uddhamāhu (Sī)

7. Dhajālu (Sī, Ka)

9. Aḍḍhajojanappamāṇo (Sī), aḍḍhuḍḍhajojanamatto (I)

10. Sahassadhāppamāṇo hoti (I)

2. Khu 5. 76 piṭṭhe.

4. Soḷasapabbedho (Sī, I)

6. Satabheṇḍu (Sī)

8. Soḷasasarapātappamāṇo (Sī)

pana yojanato pañcavīsatiyojanappamāno hoti. Keci panettha gāthāsukhattham “āhū”ti dīgham katam. Āhu¹ ahosīti attham vadanti.

Sahassakaṇḍoti sahasabhūmiko². **Satageṇḍūti** anekasataniyyūhako³. **Dhajālūti** tattha tattha niyyūhasikharādīsu patiṭṭhāpītehi yaṭṭhidhajapaṭākadhajādīdhajehi sampanno. **Haritāmayoti** cāmīkarasuvaṇṇamayo. Keci pana “haritajātimaṇisariṅkhako”ti⁴ vadanti. **Gandhabbāti** naṭā. **Cha sahasāni sattadhāti** chamattāni gandhabbasahasāni sattadhā⁵ tassa pāsādassa sattasu ṭhānesu rañño abhiramāpanattham naccimsūti attho. Te evam naccantāpi rājānam hāsetum nāsakkhimsu. Atha Sakko devarājā devanaṭe pesetvā samajjam kāresi, tadā rājā hasīti.

Bhaddajittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sobhitattheragāthāvaṇṇanā

Satimā paññavāti āyasmato Sobhitattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle Hamsavatīnagare kulagehe nibbattitvā vayappatto Satthu dhammadesanam suṇanto Satthāram ekaṃ bhikkhum pubbenivāsāññalābhīnam bhikkhūnam aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaram uddissa patthanam katvā puññāni katvā Sugatīsuyeva saṃsaranto Sumedhassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā viññutam patto brāhmaṇānam vijjāsippesu nipphattim gantvā nekkhammādhimutto gharāvāsam pahāya tāpasapabbajjam pabbajitvā Himavantassa samīpe araññāyatane assamaṃ kāretvā vanamūlaphalāphalena yāpento Buddhuppādam sutvā sabbattha ekarattivāseneva Bhaddavatīnagare⁶ Satthāram upasaṅkamtivā pasannamānaso “tuvaṃ Satthā ca ketu cā”ti-ādīhi chahi gāthāhi

1. Tam ahu (Sī, I)

2. ...bhūmako (Sī, I)

3. Niyūhako (Ka)

4. Haritamaṇisariṅkhakoti (Sī, I)

5. Cha sahasāni gandhabbānam cha sahasāni sattadhā (Ka)

6. Bandhumatīnagare (Sī)

abhitthavi, Sathhā cassa bhāvinim sampattim pakāsesi. So tena puññakammena devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattthiyam brāhmaṇakule nibbatti. **Sobhitotissa** nāmam akamsu. So aparena समयena Satthu dhammadesanam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanam vaḍḍhetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Pubbenivāsañāṇe ciṇṇavasī ca ahoṣi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Dakkhiṇe Himavantassa, sukato assamo mama.
Uttamattham gavesanto, vasāmi vipine tadā.

Lābhālābhena santuṭṭho, mūlena ca phalena ca.
Anvesanto ācariyam, vasāmi ekako aham.

Sumedho nāma Sambuddho, loke uppajji tāvade.
Catusaccam pakāseti, uddharanto mahājanam.

Nāham suṇomi Sambuddham, napi me koci saṁsati².
Aṭṭhavasse atikkante, assosim Lokanāyakam.

Aggidāruṁ nīharitvā, sammajjitvāna assamam.
Khāribhāram gahetvāna, nikkhamim vipinā aham.

Ekarattim vasantoham, gāmesu nigamesu ca.
Anupubbena Candavatim³, tadāham upasaṅkamim.

Bhagavā tamhi samaye, Sumedho Lokanāyako.
Uddharanto bahū satte, deseti amatam padam.

Janakāyamatikkamma, vanditvā Jinasāgaram.
Ekaṁsam ajinam katvā, santhavim Lokanāyakam.

Tuвам satthā ca ketu ca, dhajo yūpo ca pāṇinam.
Parāyano paṭiṭṭhā ca, dīpo ca dvipaduttamo.

Nepuñño dassane vīro⁴, tāresi janatam tuvam.
Natthañño tāraḷo loke, tavuttaritaro Mune⁵.

1. Khu 4. 58 piṭṭhādīsu.

2. Sāsati (Sī)

3. Bandhumatim (Sī)

4. Te puññadassano vīro (Sī)

5. Muni (Sī)

Sakkā theve¹ kusaggena, pametuṃ sā garuttame².
 Na tveva tava sabbaññu, ñāṇaṃ sakkā pametave.
 Tuladaṇḍe ṭhapetvāna, mahim sakkā dharetave³.
 Natveva tava paññāya, pamāṇamatthi cakkhuma.
 Ākāso minituṃ sakkā, rajjuyā aṅgulena vā.
 Natveva tava sabbaññu, sīlaṃ sakkā pametave.
 Mahāsamudde udakaṃ, ākāso ca vasundharā.
 Parimeyyāni etāni, appameyyosi cakkhuma.
 Chahi gāthāhi sabbaññuṃ, kittayitvā mahāyasaṃ.
 Añjaliṃ paggahetvāna, tuṅhī aṭṭhāsahaṃ tadā.
 Yaṃ vadanti Sumedhoti, bhūripaññaṃ Sumedhasaṃ.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.
 Yo me ñāṇaṃ pakittesi, vippasannena cetasā.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.
 Sattasattati kappāni, devaloke ramissati.
 Sahassakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati.
 Anekasatakkhattuñca, cakkavattī bhavissati.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Devabhūto manusso vā, puññakammasamāhito.
 Anūnamanasaṅkappo, tikkhapañño bhavissati.
 Timsakappasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loka bhavissati.
 Agārā abhinikkhamma, pabbajissati'kiñcano.
 Jātiyā sattavassena, arahattaṃ phusissati.
 Yato sarāmi attānaṃ, yato pattosmi sāsanaṃ.
 Etthantare na jānāmi, cetanaṃ amanoramaṃ.

1. Sakkā have (Sī)

2. Sāgaruttamo (Sī)

3. Pametave (Sī)

Saṃsaritvā bhave sabbe, sampattānubhaviṃ ahaṃ.

Bhoge me ūnatā natthi, phalaṃ ñāṇassa thomane.

Tiyaggi¹ nibbutā mayhaṃ, bhavā sabbe samūhatā.

Sabbāsavā parikkhīṇā, natthi dāni punabbhavo.

Timsakappasahassamhi, yaṃ ñāṇamathaviṃ ahaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phalaṃ ñāṇassa thomane.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

So arahattaṃ pana patvā attano pubbenivāsaṃ anupaṭipāṭiyā anussaranto yāva asaṅṅabhavo acittakapaṭisandhi, tāva addasa. Tato pañca kappasatāni cittappavattiṃ adisvā avasāneva² disvā “kimetan”ti āvajjento nayavasena “asaṅṅabhavo bhavissati”ti niṭṭhaṃ agamāsi. Tenāha Bhagavā “atthi bhikkhave asaṅṅasattā nāma dīghāyukā devā, tato cuto Sobhito idhūpapanno, so etaṃ bhavaṃ jānāti, Sobhito anussarati”ti³. Evaṃ nayavasena anussarantassa⁴ anussaraṇakosallaṃ disvā Satthā therāṃ pubbenivāsaṃ anussarantānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Tato eva cāyaṃ āyasmā savisesaṃ attano pubbenivāsānussatiñāṇaṃ tassa ca paccayabhūtaṃ paṭipattiṃ paccavekkhitvā samanassajāto tadatthadīpanaṃ udānaṃ udānento—

165. “Satimā pañṇavā bhikkhu, āradhabalavīriyo.

Pañca kappasatānāhaṃ, ekarattiṃ anussariṃ.

166. Cattāro satipaṭṭhāne, satta aṭṭha ca bhāvayaṃ.

Pañca kappasatānāhaṃ, ekarattiṃ anussarin”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **satimā**ti sayaṃ samudāgamanasampannāya

satipaṭṭhānabhāvanāpāripūriyā

sativepullappattiyā ca satimā. **Pañṇavā**ti chaḷabhiñṇāpāripūriyā

pañṇāvepullappattiyā ca pañṇavā. Bhinnakilesatāya **bhikkhu**.

1. Tividhaggi (Sī)

3. Vi 1. 150 piṭṭhe atthato samānaṃ.

2. Avasāne ca (Sī, I)

4. Anussaranto (Sī)

Saddhādibalānañceva catubbidhasammappadhānavīriyassa ca saṃsiddhipāripūriyā **āradḍhabalavīriyo**. Saddhādīnaṃ hettha balaggahaṇena gahaṇaṃ satipi satī-ādīnaṃ balabhāve, yathā “gobalibaddhā puññañāṇasambhārā”¹. **Pañca kappasatānāhaṃ, ekarattim anussarinti** ekarattim viya anussarim. Viya-saddo hi idha luttaniddiṭṭho, etena pubbenivāsānussatiñāṇe² attano ñāṇavasābhāvaṃ dīpeti.

Idāni yāya paṭipattiyā attano satimantādibhāvo sātisayaṃ pubbenivāsāñāṇaṃ siddhaṃ, taṃ dassetuṃ “**cattāro**”ti-ādīnaṃ dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **cattāro satipaṭṭhāneti** kāyānupassanādike attano visayabhedena catubbidhe lokiyalokuttaramissake satisaṅkhāte satipaṭṭhāne. **Sattāti** satta bojjaṅge. **Aṭṭhāti** aṭṭha maggaṅgāni. Satipaṭṭhānesu hi suppatiṭṭhitacittassa satta bojjaṅgā bhāvanāpāripūriṃ gatā eva honti, tathā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Tenāha Dhammasenāpati “catūsu satipaṭṭhānesu suppatiṭṭhitacittā³ satta bojjaṅge yathābhūtaṃ bhāvetvā”ti-ādīhi⁴ satta koṭṭhāsikesu satta timsāya bodhipakkhiyadhammesu ekasmiṃ koṭṭhāse bhāvanāpāripūriṃ gacchante itare agacchantā nāma natthīti⁵. **Bhāvayanti** bhāvanāhetu. Sesāṃ vuttanayameva⁶.

Sobhitattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Valliyattheragāthāvaṇṇanā

Yaṃ kiccaṃ dalhāvīriyenāti-ādikā āyasmato Valliyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Sumedhassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā viññutaṃ patto vijjāsippesu nipphattim gato asīkoṭivibhavaṃ pahāya tāpasapabbajjāṃ pabbajitvā pabbatapāde araññāyatane ekissā nadiyā tīre assamaṃ kāretvā viharanto attano anaggaṇhanatthaṃ upagataṃ Satthāraṃ diṣvā pasannamānaso aṅginacammaṃ pattharivā

1. Nāṇasambhārāti ca (Ka)

2. Nāṇena (Sī)

3. Patīṭṭhitacitto (Ka)

4. Dī 3. 83 piṭṭhe.

5. Anāgacchantā na atthi (Ka)

6. Uttānameva (Sī, I)

adāsi. Tattha nisinnaṃ Bhagavantam pupphehi ca candanena ca pūjetvā ambaphalāni datvā pañcapatitthitena vandi. Tassa Bhagavā nisinnāsanasampattiṃ pakāsento anumodanaṃ vatvā pakkāmi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Vesāliyaṃ brāhmaṇakule nibbattivā “Kaṇhamitto”¹ti laddhanāmo vayappatto Satthu Vesāligamane Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho Mahākaccānattherassa² santike pabbaji. So mandapañño dandhaparakkamo ca hutvā ciraṃ kālāṃ viññuṃ sabrahmacāriṃ nissāyeva vasati. Bhikkhū “yathā nāma valli rukkhādīsu kiñci anissāya vaḍḍhituṃ na sakkoti, evamayampi kañci paṇḍitaṃ anissāya vaḍḍhituṃ na sakkoti”³ti **Valliyot**veva samudācaraṃsu. Aparabhāge pana Veṇudattatheraṃ upasaṅkamitvā tassa ovāde tathā sato sampajāno hutvā viharanto ñāṇassa paripākāṃ gatattā paṭipattikkamaṃ³ therāṃ pucchanto—

167. “Yaṃ kiccaṃ daḥhavīriyena, yaṃ kiccaṃ boddhumicchatā.
Karissaṃ nāvarajjhissam⁴, passa vīriyaṃ parakkamaṃ.

168. Tvañca me maggamakkhāhi, añjasam amatogadham.
Aham monena monissam, Gaṅgāsotova sāgaran”⁵ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **yaṃ kiccaṃ daḥhavīriyenā**ti daḥhena vīriyena thirena parakkamena, daḥhavīriyena vā purisadhoraḥhena yaṃ kiccaṃ kātappaṃ paṭipajjitappaṃ. **Yaṃ kiccaṃ boddhumicchatā**ti cattāri ariyasaccāni nibbānameva vā boddhuṃ bujjhituṃ icchantena paṭivijjitukāmena yaṃ kiccaṃ karaṇīyaṃ. **Karissaṃ nāvarajjhissanti** tamahaṃ dāni karissaṃ na virādhessaṃ⁵. yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjissāmi. **Passa vīriyaṃ parakkamanti** yathā paṭipajjamāne dhamme vidhinā⁶ iṇaṇato⁷ “**vīriyaṃ**”, param param tṭhānaṃ⁸ akkamanato “**parakkamo**”⁹ti ca laddhanāmaṃ sammāvāyāmaṃ passa na saddhamevāti⁹ attano kattukāmataṃ dasseti.

1. Gaṇḍimittoti (Sī)

3. Paṭipattiparakkamaṃ (I)

5. Na dhamme virādhessaṃ (Sī), na virodhessaṃ (Ka)

6. Tathāpaṭipajjamānavidhinā (Sī)

8. Padaṭṭhānaṃ (Sī)

9. Passa na saddhamevāti (Sī), passa naṃ tadatthamevāti (Ka)

2. Mahākaccāyanattherassa (Sī)

4. Nāvarajjhissam (Sī, I)

7. Karaṇato (Sī, I)

Tvañcāti kammaṭṭhānadāyakaṃ kalyāṇamittaṃ ālapati. **Meti** mayhaṃ. **Maggamakkhāhīti** ariyamaggaṃ kathehi, lokuttaramaggasampāpakam catusaccakammaṭṭhānaṃ kathehīti attho. **Añjasanti** ujukaṃ majjhimaṭṭhānaṃ antadvayassa anupagamanato. Amate nibbāne sampāpakabhāvena paṭiṭṭhitattā **amatogadhaṃ**. **Monenāti** nāṇena maggapaññāya¹. **Monissanti** jānissaṃ nibbānaṃ paṭivijjhissaṃ pāpuṇissaṃ. **Gaṅgāsotova sāgaranti** yathā Gaṅgāya soto sāgaraṃ samuddaṃ avirajjhanto² ekaṃsato ogāhati, evaṃ “ahaṃ kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto maggañāṇena nibbānaṃ adhigamissāmi, tasmā taṃ kammaṭṭhānaṃ me ācikkhathā”ti therāṃ kammaṭṭhānaṃ yāci.

Taṃ sutvā Veṇudattatthero tassa kammaṭṭhānaṃ adāsi. Sopi kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto na cirasseva vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Pañcakāmaguṇe hitvā, piyarūpe manorame.
Asīti koṭiyo hitvā, pabbajim anagāriyaṃ.

Pabbajitvāna kāyena, pāpakammaṃ vivajjayim.
Vacīduccaritaṃ hitvā, nadīkūle vasāmahaṃ.

Ekakaṃ maṃ viharantaṃ, Buddhasetṭho upāgami.
Nāhaṃ jānāmi Buddhoti, akāsim paṭisanthāraṃ.

Karivā paṭisanthāraṃ, nāmagottamapucchahaṃ.
Devatānusi gandhabbo, adu Sakko purindado.

Ko vā tvaṃ kassa vā putto, mahābrahmā idhāgato.
Virocesi disā sabbā, udayaṃ sūriyo yathā.

Sahassārāni cakkāni, pāde dissanti mārisa.
Ko vā tvaṃ kassa vā putto, kathaṃ jānemu taṃ mayam.

Nāmagottaṃ pavedehi, saṃsayam apanehi me.
Namhi devo na gandhabbo, namhi Sakko purindado.

Brahmabhāvo ca me natthi, etesaṃ uttamo ahaṃ.
Atīto visayaṃ tesam, dālayim kāmabandhanaṃ.

1. Monenāti maggapaññāya (Sī) 2. Avirajjhantova (Sī, I) 3. Khu 4. 61 piṭṭhādīsu.

Sabbe kilese jhāpetvā, patto sambodhimuttamaṃ.
 Tassa vācaṃ suṇitvāhaṃ, idaṃ vacanamabravim.
 Yadi buddhosi sabbaññū, nisīda tvaṃ Mahāmune.
 Tamahaṃ pūjayissāmi, dukkhassantakaro tuvaṃ.
 Pattharivājinacammaṃ, adāsi Satthuno ahaṃ.
 Nisīdi tattha Bhagavā, sīhova girigabbhara.
 Khippaṃ pabbatamāruya, ambassa phalamaggahim.
 Sālakalyāṇikaṃ pupphaṃ, candanañca mahārahaṃ.
 Khippaṃ paggayha taṃ sabbaṃ¹, upetvā Lokanāyakaṃ.
 Phalaṃ Buddhassa datvāna, sālapupphamapūjayim.
 Candanaṃ anulimpitvā, avandiṃ Satthuno ahaṃ.
 Pasannacitto sumano, vipulāya ca pītiyā.
 Ajinamhi nisīditvā, Sumedho Lokanāyako.
 Mama kammaṃ pakittesi, hāsayanto mamaṃ tadā².
 Iminā phaladānena, gandhamālehi cūbhayaṃ.
 Pañcavīse kappasate, devaloke ramissati.
 Anūnamanasaṅkappo, vasavattī bhavissati.
 Chabbīsaticappasate, manussattaṃ gamissati.
 Bhavissati cakkavattī, cāturanto mahiddhiko.
 Vebhāraṃ nāma nagaraṃ, vissakammena māpitaṃ.
 Hessati sabbasovaṇṇaṃ, nānāratanaabhūsitāṃ.
 Eteneva upāyena, saṃsarissati so bhava.
 Sabbattha pūjito hutvā, devatte atha mānuse.
 Pacchime bhava sampatte, brahmabandhu bhavissati.
 Agārā abhinikkhamma, anagārī bhavissati.
 Abhiññāpāragū hutvā, nibbāyissatināsavo.

1. Taṃ pupphaṃ (Sī)

2. Hāsayantova maṃ sadā (Sī)

Idaṃ vatvāna Sambuddho, Sumedho Lokanāyako.

Mama nijjhāyamānassa, pakkāmi anilañjase.

¹Tena kammaena sukatenā, cetanāpaṇidhīhi ca.

Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ¹.

Tusitato cavitvāna, nibbattiṃ mātukucchiyaṃ.

Bhoge me ūnatā natthi, yamhi gabbhe vasāmahaṃ.

Mātukucchigate mayi, annapānañca bhojanaṃ.

Mātuyā mama chandena, nibbattati yadicchakaṃ.

Jātiyā pañcavassena, pabbajiṃ anagāriyaṃ.

Oropitamhi kesamhi, arahattamapāpuṇiṃ.

Pubbakammaṃ gavesanto, orena nāddasaṃ ahaṃ.

Tiṃsakappasahassamhi, mama kammamanussariṃ.

Namo te purisājañña, namo te purisuttama.

Tava sāsanamāgama, pattomhi acalaṃ padaṃ.

Tiṃsakappasahassamhi, yaṃ Buddhamabhipūjayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā²ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākaronto thero imāyeva gāthā abhāsīti.

Valliyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Vītasokattheragāthāvaṇṇanā

Kese me olikhissantīti-ādikā āyasmato Vītasokattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu nipphattiṃ gato kāme

pahāya isipabbajjāṃ pabbajitvā mahatā isigaṇena parivuto araṇṇe vasanto
 Buddhuppādaṃ sutvā haṭṭhatuṭṭho “udumbarapupphasadisā dullabhadassanā
 Buddhā¹ Bhagavanto, idāneva upagantabbā”ti mahatiyā parisāya saddhim
 Sathhāraṃ daṭṭhum gacchanto diyadḍhajojane sese byādhiko hutvā
 Buddhagatāya saññāya² kālaṅkato devesu³ uppajjitvā⁴ aparāparaṃ
 devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde aṭṭhārasavassādhikānaṃ
 dvinnāṃ vassasatānaṃ matthake Dhammāsokaraṇṇo kaniṭṭhabhātā hutvā
 nibbatti, tassa **Vitasokoti** nāmaṃ ahosi. So vayappatto khattiyakumārehi
 sikkhitabbavijjāsippesu nipphattaṃ gato Giridattatheraṃ nissāya gihibhūto
 Suttantapiṭake Abhidhammapiṭake ca visārado hutvā ekadivasaṃ
 massukammasamaye kappakassa hatthato ādāsaṃ gahetvā kāyaṃ olokeno
 valitapalitādīni⁵ disvā sañjātasamvego vipassanāya cittaṃ otāretvā
 bhāvanaṃ ussukkāpetvā tasmimyeva āsane sotāpanno hutvā
 Giridattatherassa santike pabbajitvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena
 vuttaṃ **Apadāne**⁶—

“Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pārāgū.
 Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe.

Nadīsotapaṭibhāgā, sissā āyanti me tadā.
 Tesāhaṃ mante vācemi, rattindivamatandito.

Siddhattho nāma Sambuddho, loke uppajji tāvade.
 Tamandhakāraṃ nāsetvā, ñāṇālokaṃ pavattayāi.

Mama aññataro sisso, sissānaṃ so kathesi me.
 Sutvāna te etamatthaṃ, ārocesuṃ mamaṃ tadā.

Buddho loke samuppanno, sabbaññū Lokanāyako.
 Tassānuvattati jano, lābho amhaṃ na vijjati.

Adhiccuppattikā Buddhā, cakkhumanto mahāyasā.
 Yannūnāhaṃ Buddhasetṭhaṃ, passeyyaṃ Lokanāyakaṃ.

1. Buddhā nāma (Sī)

3. Devalokesu (Sī)

5. Valitapalitāni (I, Ka)

2. Satiyā (Sī)

4. Upapajjitvā (I)

6. Khu 4. 55 piṭṭhādīsu.

Ajinaṃ me gahetvāna, vākacīraṃ kamaṇḍaluṃ.
 Assamā abhinikkhamma, sisse āmantayim̐ ahaṃ.
 Odumbarikapupphaṃva, candamhi sasakaṃ yathā.
 Vāyasānaṃ yathā khīraṃ, dullabho Lokanāyako.
 Buddho lokamhi uppanno, manussattampi dullabhaṃ.
 Ubhosu vijjamānesu, savanañca sudullabhaṃ.
 Buddho loke samuppanno, cakkhuṃ lacchāma no bhavaṃ.
 Etha sabbe gamissāma, Sammāsambuddhasantikaṃ.
 Kamaṇḍaludharā sabbe, kharājjanivāsino.
 Te jaṭābhārabharitā¹, nikkhamuṃ vipinā tadā.
 Yugamattaṃ pekkhamānā, uttamattaṃ gavesino.
 Āsattidosarahitā, asambhītāva kesarī.
 Appakiccā aloluppā, nipakā santavuttino.
 Uñchāya caramānā te, Buddhasetṭhamupāgamuṃ.
 Diyadḍhayojane sese, byādhi me upapajjatha.
 Buddhasetṭhaṃ saritvāna, tattha kālaṅkato ahaṃ.
 Catunnavutito kappe, yaṃ saññamalabhiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhasaññāyidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākaronto—

169. “Kese me olikhissan’ti, kappako upasaṅkamaṃ.

Tato ādāsamādāya, sarīraṃ paccavekkhisam̐.

170. Tuccho kāyo adissittha, andhakāre tamo byagā².

Sabbe coḷā samucchinnā, natthi dāni punabbhavo”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

1. Jaṭābhārena bharitā (Sī)

2. Byago (Sī)

Tattha **kese me olikhissanti, kappako upasaṅkamīti** gihikāle massukammasamaye “mama kese olikhissam kappemī”ti kesādīnam chedanādivasena kappanato kappako nhāpito mam upagacchi. **Tatoti** kappakato¹. **Sarīram paccavekkhanti** sabbakāyike ādāse palitavalitamukhanimittādidassanamukhena “abhibhūto vata jarāya me kāyo”ti jarābhibhūtam attano sarīram paccavekkhim. Evaṃ paccavekkhato ca **tuccho kāyo adissittha** niccadhuvasukhasabhāvādīhi² ritto hutvā me kāyo adissatha paññāyi. Kasmā? **Andhakāre tamo byagā** yena ayonisomanasikārasaṅkhātena tamasā attano kāye andhagatā³ vijjamānampi asubhādisabhāvaṃ apassantā avijjamānam subhādi-ākāram gaṇhanti, tasmim andhakāre andhakarapaṭṭhāne kāye yonisomanasikārasaṅkhātena⁴ nāṇālokena avijjātamo vigato, tato eva **sabbe coḷā samucchinnā** corā viya⁵ kusalabhaṇḍacchedanato, sādhuhi alātabbato asaṅghetabbato saṅkarakūṭādisu chaḍḍitapilotikakhaṇḍam viya issarajanena ariyajana jīgucchitabbatāya coḷā viyāti vā “coḷā”ti laddhanāmā kilesā samucchinnā. Aggamaggena samugghātittā eva ca nesam **natthi dāni punabbhavo** ()⁶ āyatim punabbhavābhiniubbatti natthīti.

Vītasokattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Puṇṇamāsattheragāthāvaṇṇanā

Pañca nīvaraṇe hitvāti-ādikā āyasmato Puṇṇamāsattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Tissassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Satthari araṇṇe viharante paṃsukūlacīvaraṃ dumasākhāya laggetvā Gandhakuṭim pavitṭhe dhanuhattho gahanam pavitṭho Satthu paṃsukūlam disvā pasannamānaso dhanum nikkhipitvā Buddhaguṇe

1. Tato kappe kate (Sī)

3. Andhakatā (Sī), anvāgatā (I, Ka)

5. Coḷā viya (I, Ka)

2. Niccadhuvasukhabhāvādīhi (Sī)

4. Sambhavena (Sī, I)

6. (Āyatim punabbhavo) (Ka)

anussarivā paṃsukūlaṃ vandi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattthiyaṃ kuṭumbiyakule nibbatti. Tassa kira jātadivase tasmim gehe sabbabhājanāni suvaṇṇaratanamayehi māsehi paripuṇṇāneva ahesum. Tenassa **Puṇṇamās**otveva nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto dārapariggahaṃ katvā ekasmim putte uppanne gharāvāsaṃ pahāya pabbajivā gāmakāvāse vasanto ghaṭento vāyamanto chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Tisso nāmāsi Bhagavā, Sayambhū aggapuggalo.

Paṃsukūlaṃ ṭhapetvāna, vihāraṃ pāvisi Jino.

Vinataṃ dhunumādāya, bhakkhatthāya carim ahaṃ¹.

Maṇḍalaggaṃ gahetvāna, kānanaṃ pāvisim ahaṃ.

Tatthaddasaṃ paṃsukūlaṃ, dumagge laggitaṃ tadā.

Cāpaṃ tattheva nikkhippa, sire katvāna añjaliṃ.

Pasannacitto sumano, vipulāya ca pītiyā.

Buddhaseṭṭhaṃ saritvāna, paṃsukūlaṃ avandahaṃ.

Dvenavute ito kappe, paṃsukūlamavandahaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, vandanāya idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā Sāvattthim upagantvā Satthāraṃ vanditvā susāne vasati, tassa ca acirāgatasseva sato³ putto kālamakāsi. Dāraḥkamātā therassa āgatabhāvaṃ sutvā “mā idaṃ aputtakam sāpateyyaṃ rājāno hareyyun”ti taṃ uppabbājetukāmā mahatā parivārena therassa santikaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā palobhetum ārabhi. Thero attano vītarāgabhāvajānāpanatthaṃ ākāse ṭhatvā attano paṭipattikittanamukhena tassā dhammaṃ desento—

171. “Pañca nīvaraṇe hitvā, yogakkhemassa pattiyā.

Dhammādāsaṃ gahetvāna, ñāṇadassanamattano.

1. Khu 4. 55 piṭṭhe.

2. Akkhitto yamadī ahaṃ (Sī)

3. Sako (Sī)

172. Paccavekkhiṃ imaṃ kāyaṃ, sabbaṃ santarabāhiraṃ.

Ajjhattañca bahiddhā ca, tuccho kāyo adissathā”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **pañca nīvaraṇe hitvā**ti kāmaccchandādike pañca nīvaraṇe pahāya jhānādhigamena viddhamsetvā. **Yogakkhemassa pattiyā**ti kāmāyogādīhi catūhi yogehi khemassa anupaddutassa nibbānassa adhigamāya.

Dhammādāsanti dhammabhūtaṃ ādāsaṃ. Yathā hi ādāso olokontassa rūpakāye guṇāguṇaṃ ādaṃseti¹, evaṃ vipassanāsaṅkhāto dhammānaṃ sāmāññavisesāvabodhanato ñāṇadassanabhūto dhammādāso vipassantassa vodānaṃkilesadhammavibhāvanena tappahānasādhanena ca visesato nāmakāye guṇaṃ ādaṃseti. Tenāha—

“**Dhammādāsaṃ gahetvāna, ñāṇadassanamattano.**

Paccavekkhiṃ imaṃ kāyaṃ, sabbaṃ santarabāhiraṃ”ti

imaṃ kāyaṃ dhammasamūhaṃ mama attabhāvaṃ
ajjhattikabāhirāyatanabhāvato santarabāhiraṃ sabbaṃ anavasesaṃ
dhammādāsaṃ gahetvā “aniccaṃ”tipi “dukkhaṃ”tipi “anattā”tipi pati-
avekkhiṃ ñāṇacakkhunā passim. Evaṃ passatā ca mayā **ajjhattañca**
bahiddhā cāti² attano santāne parasantāne ca **tuccho kāyo adissatha**
niccasārādivirahito tuccho khandhapañcakasaṅkhāto attabhāvakāyo
ñāṇacakkhunā yāthāvato apassittha. Sakalampi hi khandhapañcakaṃ
“avijjānivutassa bhikkhave bālassa taṇhāsamyuttassa evamayā kāyo
samudāgato”ti-ādīsu³ “kāyo”ti vuccati. “Adissathā”ti ca iminā yadeva kāye⁴
daṭṭhabbaṃ, taṃ diṭṭhaṃ, na dānissa kiñci⁵ mayā passitabbaṃ atthīti
katakkiccatāṃ dassento aññaṃ byākāsi. Evaṃ thero imāhi gāthāhi
purāṇadutiyikāya dhammaṃ desetvā taṃ saraṇesu ca sīlesu ca
sampatiṭṭhāpetvā uyyojesi.

Puṇṇamāsatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ādiseti (Ka)

2. Ca (?)

3. Saṃ 1. 262 piṭṭhe thokaṃ visadisāṃ.

4. Kāyena (Ka)

5. Na dāni yaṃkiñci (Ka)

7. Nandakattheragāthāvaṇṇanā

Yathāpi bhaddo ājaññoti āyasmato Nandakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Sikhissa Bhagavato kāle paccantadese uppajjitvā viññutaṃ patto vanacāriko hutvā vicaranto ekadivasam Satthu caṅkamaṇaṭṭhānaṃ disvā pasannacitto vālhakā okiri. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Campāyaṃ gahapatikule nibbatti, tassa **Nandakoti** nāmaṃ akaṃsu. Jeṭṭhakabhātā panassa Bharato nāma. Tassa pubbayogo anantaravatthusmiṃ āvi bhavissati. Te ubhopi viññutaṃ patvā āyasmantaṃ Soṇaṃ koḷivisaṃ¹ pabbajitaṃ sutvā “Soṇopi nāma tathāsukhumālo pabbaji, kimaṅgaṃ pana mayan”ti pabbajimsu. Tesu bharato na cirasseva vipassanaṃ vaḍḍhetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Nandako pana kilesānaṃ balavabhāvena tāva vipassanaṃ ussukkāpetuṃ nāsakkhi, vipassanāya kammaṃ karoti eva. Athassa Bharatatthero āsayaṃ ñatvā avassayo bhavitukāmo taṃ pacchāsamaṇaṃ katvā vihārato nikkhamitvā maggasaṃpāpānisinno vipassanākathaṃ² kathesi.

Tena ca samayena sakaṭasatthe gacchante eko sakaṭe yutto³ goṇo cikkhallaṭṭhāne⁴ sakaṭaṃ uddharituṃ asakkoṇto paripati. Tato naṃ sathavāho sakaṭā mocetvā tiṇaṅca pānīyaṅca datvā parissamaṃ apanetvā puna dhure yojesi. Tato goṇo vūpasantaparissamo laddhabalo taṃ sakaṭaṃ cikkhallaṭṭhānato uddharitvā thale patiṭṭhāpesi. Atha Bharatatthero Nandakassa “passasi no tvaṃ āvuso Nandaka imassa kamman”ti taṃ nidassetvā tena “passāmī”ti vutte “imamatthaṃ suṭṭhu upadhārehi”ti āha. Itaro “yathāyaṃ goṇo vūpasantaparissamo paṅkaṭṭhānato bhāraṃ ubbahati, evaṃ mayāpi saṃsārapaṅkato attā uddharitabbo”ti tamevārammaṇaṃ katvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

1. Kolivisaṃ (Sī, I)

2. Vipassanāya kathaṃ (Sī)

3. Niyutto (Sī, I)

4. Cikkhallaṭṭhāne (I), cikkhallaṭṭhāne (Ka)

5. Khu 4. 53 piṭṭhādīsu.

“Migaluddo pure āsīm, araññe kānane ahaṃ.
 Vātamiḃaṃ gavesanto, caṅkamaṃ addasaṃ ahaṃ.
 Ucchaṅgena pulinaṃ gayha, caṅkame okiriṃ ahaṃ.
 Pasannacitto sumano, Sugatassa sirīmato.
 Ekatiṃse ito kappe, pulinaṃ okiriṃ ahaṃ.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, pulinassa idaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano jeṭṭhabhātikassa Bharatatherassa santike
 aññaṃ byākaronto—

173. “Yathāpi bhaddo ājañño, khalitvā patitiṭṭhati.
 Bhiyyo laddhāna saṃvegaṃ, adīno vahate dhuraṃ.

174. Evaṃ dassanasampannaṃ, Sammāsambuddhasāvakaṃ.
 Ājānīyaṃ maṃ dhāretha, puttaṃ Buddhassa orasaṃ”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **bhiyyo laddhāna saṃvegaṃ, adīno vahate dhuranti** “mayhaṃ
 jātibalavīriyānaṃ ananucchavikametaṃ¹ yadidaṃ āgataṃ bhārassa
 avahanaṃ”ti² saṃvegaṃ labhitvā adīno adīnamānaso³ alīnacitto. “Alīno”ti
 vā pāṭho, so eva attho. Bhiyyo⁴ punappunaṃ bhiyyoso mattāya attano
 dhuraṃ bhāraṃ vahate ubbhati. Sesā heṭṭhā Ramaṇīyavihārittherassa
 Gāthāvaṇṇanāyaṃ vuttanayameva.

Nandakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Anucchavikametaṃ (Ka)

2. Āvahananti (Ka)

3. Alīnamānaso (Sī)

4. Bhiyyoti (sabbattha)

8. Bharatatheragāthāvaṇṇanā

Ehi nandaka gacchāmāti āyasmato Bharatatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam kira Anomadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam manuññadassanam mudusukhasamphassam upāhanadvayam gahetvā gacchanto Sathhāram caṅkamantam disvā pasannamānaso upāhanā upanāmetvā “abhiruhatu Bhagavā upāhanā, yam mama assa dīgharattam hitāya sukhāyā”ti āha. Abhiruhi Bhagavā tassa anuggaṇhanattham upāhanā. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Campānagare gahapatikule nibbatti, **Bharatotissa** nāmam ahoṣi. So viññutaṃ patto Soṇattherassa pabbajitabhāvam sutvā “sopi nāma pabbajī”ti sañjātasamvego pabbajitvā katapubbakicco vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttam **Apadāne**¹—

“Anomadassī Bhagavā, Lokajettho narāsabho.

Divāvihārā nikkhamma, patha’ māruhi cakkhumā.

Pānadhīm² sukataṃ gayha, addhānam paṭipajjaham.

Tatthaddasāsīm Sambuddham, pattikaṃ cārudassanam.

Sakaṃ cittaṃ pasādetvā, nīharitvāna pānadhīm.

Pādamūle ṭhapetvāna, idaṃ vacanamabravim.

Abhirūha mahāvīra, sugatinda vināyaka.

Ito phalaṃ labhissāmi, so me attho samijjhatu.

Anomadassī Bhagavā, Lokajettho narāsabho.

Pānadhīm abhirūhitvā, idaṃ vacanamabravi.

Yo pānadhīm me adāsi, pasanno sehi pāṇibhi.

Tamaham kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Buddhassa giramaññāya, sabbe devā samāgatā.

Udagacittā sumanā, vedajātā katañjalī.

1. Khu 4. 52 piṭṭhādīsu.

2. Pannadhīm (Sī)

Pānadhīnaṃ¹ padānena, sukhitoyaṃ bhavissati.
 Pañcapanñāsakkhattuñca, devarajjaṃ karissati.
 Sahassakkhattuṃ rājā ca², cakkavattī bhavissati.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Aparimeyye ito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Sabbāsave pariññāya, nibbāyissatināsavo.
 Devaloke manusse vā, nibbattissati puññavā.
 Devayānapaṭibhāgaṃ, yānaṃ paṭilabhissati.
 Pāsādā sivikā vayhaṃ, hatthino samalaṅkatā.
 Rathā vājaññasamyuttā, sadā pātubhavanti me.
 Agārā nikkhamantopi, rathena nikkhamiṃ ahaṃ.
 Kesesu chijjamānesu, arahattamapāpuṇiṃ.
 Lābhā mayhaṃ suladdhaṃ me, vāṇijjaṃ suppayojitaṃ.
 Datvāna pānadhīṃ ekaṃ, pattomhi acalaṃ padaṃ.
 Aparimeyye ito kappe, yaṃ pānadhīmadāsahaṃ.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, pānadhissa idaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā attano kaniṭṭhabhātikena Nandattherena heṭṭhā
 vuttanayena aññābyākaraṇe kate “idāni Nandakopi³ arahā jāto, handa
 mayā ubhopi Satthu santikaṃ gantvā vusitabrāhmacariyataṃ
 nivedessāma”ti uppannaṃ parivitakkaṃ Nandakattherassa kathento—

175. “Ehi Nandaka gacchāma, upajjhāyassa santikaṃ.

Sīhanādaṃ nadissāma, Buddhaseṭṭhassa sammukhā.

1. Pannadhīnaṃ (Sī)

2. Rājā (Sī)

3. Nandako (I)

176. Yāya no anukampāya, amhe pabbājayī Muni.

So no attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayo”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **Nandakā**ti ālapanāṃ. **Ehī**ti tassa attano santikakaraṇāṃ.

Gacchāmāti tena attanā ca ekajjhaṃ kātābbakiriyāvacanaṃ, **upajjhāyassā**ti

Sammāsambuddhassa, Sammāsambuddho hi samantacakkhunā

Buddhacakkhunā ca sattānaṃ āsayānusayacaritādīnaṃ

yathābhūtavilokanena¹ sadevakassa lokassa vajjāvajjaṃ upanijjhāyatīti

visesato upajjhāyoti vattabataṃ arahati. Yadatthaṃ gamanaṃ, taṃ

dassetuṃ “**sīhanādaṃ nadissāma, Buddhaseṭṭhassa sammukhā**”ti āha.

Yathābhuccaguṇābhibyāhāratāya² abhītanādabhāvato sīhanādaṃ Buddhassa

Sammāsambuddhassa tato eva sabbasattuttamatāya seṭṭhassa, Buddhānaṃ vā

sāvakabuddhādīnaṃ seṭṭhassa sammukhā purato nadissāmāti attho.

Yathā pa sīhanādaṃ naditukāmo, taṃ dassento “**yāyā**”ti gāthamāha.

Tattha **yāyā**ti yadatthaṃ, yāya³ yadattānupattiyāti atto. **Noti** amhākaṃ.

Anukampāyāti anuggaṇhanena amhe dvepi **pabbājayi** pabbājesi. **Munī**ti

Bhagavā. **So no attho anupattoti** so attho⁴ sabbesaṃ saṃyojanānaṃ

khayabhūtaṃ arahattaphalaṃ no amhehi anuppatto, adhigatoti attho.

Bharatatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Bhāradvājatheragāthāvaṇṇanā

Nadanti evaṃ sappaññāti āyasmato Bhāradvājatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto ito ekatimse kappe kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Sumanāṃ nāma Paccekabuddhaṃ piṇḍāya carantaṃ disvā

1. Yathābhūtāvalokanena (Sī)

2. Yathābhuccabuddhaguṇābhibyāhāratāya (Sī)

3. Yassa (Sī)

4. So sadattho (I)

pasannamānaso paripakkam¹ vallikārāphalaṃ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbattivā gottanāmena **Bhāradvāj**otveva paññāyittha. So vayappatto gharāvāsaṃ vasanto ekaputtam labhi. Tassa “Kaṇhadinno”²ti² nāmaṃ akāsi. Tassa viññutaṃ pattakāle “tāta asukassa nāma ācariyassa santike sippaṃ sikkhitvā ehi”³ti taṃ Takkaṣilaṃ pesesi. So gacchanto antarāmagge Satthu sāvakaṃ aññataraṃ mahātheraṃ kalyāṇamittaṃ labhitvā tassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā katapubbakicco vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Sumano nāma Sambuddho, takkarāyaṃ vasī tadā.

Vallikārāphalaṃ gayha, Sayambhussa adāsahaṃ.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”⁴ti.

Athassa pitā Bhāradvājo Veḷuvane viharantaṃ Bhagavantaṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā pabbajitvā na cirasseva arahattaṃ sacchākāsi. Atha putto Satthāraṃ vandituṃ Rājagahaṃ āgato Satthu santike nisinnaṃ pitaraṃ disvā tuṭṭhacitto “pitāpi kho me pabbajito, kiṃ nu kho tena⁴ pabbajjākiccaṃ matthakaṃ pāpitaṃ”⁵ti vīmaṃsanto khīṇāsavabhāvaṃ ñatvā taṃ sihanādaṃ nadāpetukāmo “sādhu kho tumhehi kataṃ pabbajantehi, pabbajjākiccaṃ pana matthakaṃ⁵ pāpitaṃ”⁵ti pucchi. Bhāradvājo puttassa adhigamaṃ dīpento—

177. “Nadanti evaṃ sappaññā, sihāva girigabbhare.

Vīrā vijitasāṅgāmā, jetvā Māraṃ savāhanaṃ.

178. Satthā ca pariciṅṇo me, dhammo saṅgho ca pūjito.

Ahañca vitto Sumano, puttaṃ disvā anāsavaṃ”⁶ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

1. Suparipakkam (Sī)

2. Kaṇhadinnoti (Sī)

3. Khu 4. 51 piṭṭhe.

4. Anena (Ka)

5. Kiṃ matthakaṃ (I)

Tattha **nadantī**ti yathābhuccaguṇā¹ bhīyāhāravasena abhītanādaṃ nadanti gajjanti. **Evanti** idāni vattabbākāradassanaṃ. **Sappaññāti** aggamaggapaññādhigamena sabbapaññādhigamena sabbapaññāvepullappattā. **Vīrāti** catubbidhasammappadhānavīriyasampannatāya vīrā, tato eva anavesasaṃkilesapakkhanimmathanena **savāhanaṃ** kilesa**Māraṃ** abhisankhāra**Māraṃ** devaputtamāraṇca **jetvā**² sabbaso **vijitasāṅgāmā** nadanti sappaññāti sambandho.

Evam vijetabbavijayena sīhanādaṃ dassetvā idāni ārādhetaḥṭṭasamārādhanaṃ icchitabbasiddhiyā ca taṃ dassetuṃ “**Satthā ca paricīṇṇo me**”ti dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **Satthā ca paricīṇṇo meti** mama Satthā Sammāsambuddho yathānusiṭṭhaṃ ovādānusāsaniṅkaraṇena³ mayā paricīṇṇo⁴ upāsito, na dhammādhikaraṇaṃ visositoti adhippāyo. **Dhammo saṅgho ca pūjito**ti navavidhopi lokuttaradhammo, yathāpaṭipattiyāgatamaggānuppattiyā sīladiṭṭhisāmaññagamanena ariyasāṅgho ca mayā pūjito mānito. **Ahaṅca vitto sumano, puttaṃ disvā anāsavanti** mama puttaṃ anāsavaṃ sabbaso khīṇāsavaṃ disvā dassanaḥetu ahampi vitto nirāmisāya pītiyā tuṭṭho, tato yeva nirāmisena somanassena Sumano jātoti attho.

Bhāradvājatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kaṇhadinnattheragāthāvaṇṇanā

Upāsītā sappurisāti āyasmato Kaṇhadinnattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito catunavute kappe kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Sobhitaṃ nāma Paccekabuddhaṃ disvā pasannacitto punnāgapupphēhi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammaṃ devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbattitvā **Kaṇhadinnoti** laddhanāmo vayappatto upanissayasampattiyā codiyamāno Dhammasenāpatim

1. Yathābhuccabuddhaguṇā... (Sī)

3. Ovādānusāsaniṅkaraṇā (Sī)

2. Devaputtamāraṃ vijetvā (Ka)

4. Paricito (Sī, I)

upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanaṃ
vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Sobhito nāma Sambuddho, Cittakūṭe vasī tadā.
Gahetvā giripunnāgaṃ, Sayambhuṃ abhipūjayim.
Catunnavutito kappe, yaṃ Buddhamabhipūjayim².
Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.
Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākaronto—

179. “Upāsītā sappurisā, sutā dhammā abhiṅhaso.
Sutvāna paṭipajjissam, añjasaṃ amatogadham.

180. Bhavarāgahatassa me sato,
Bhavarāgo puna me na vijjati.
Na cāhu na ca me bhavissati,
Na ca me etarahi vijjati”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **upāsītā**ti paricaritā paṭipattipayirupāsānāya payirupāsītā³.
Sappurisāti santhehi sīlādiguṇehi samannāgatā purisā, ariyapuggalā
Sāriputtattherādayo. Etena purimacakkadvayasampattimattano dasseti. Na hi
patirūpadesavāseṇa vinā sappurisūpanissayo sambhavati. **Sutā dhammā**ti
saccapaṭiccasamuppādādipaṭisaṃyuttadhammā sotadvārānusāreṇa
upadhāritā. Etena attano bāhusaccaṃ dassento
pacchimacakkadvayasampattiṃ dasseti. **Abhiṅhasoti** bahuso na kālena
kālaṃ⁴. Idañca padaṃ “upāsītā sappurisā”ti etthāpi yojetabbaṃ. **Sutvāna**
paṭipajjissam, añjasaṃ amatogadhanti te dhamme sutvā tattha
vuttarūpārūpadhamme salakkhaṇādito pariggahetvā anukkamena
vupassanaṃ vaḍḍhetvā amatogadham nībbānapatiṭṭhaṃ taṃsampaṅkaṃ⁵
añjasaṃ ariyaṃ atthaṅgikaṃ maggaṃ paṭipajjim pāpuṇim.

1. Khu 4. 51 piṭṭhe.

3. Payurūpāsānāya payurūpāsītā (Sī)

5. Nībbānapatiṭṭhitasampaṅkaṃ (Ka)

2. Yaṃ pupphamabhipūjayim (Sī)

4. Kālena kālaṃ (Ka)

Bhavarāgahatassa me satoti bhavarāgena bhavataṇhāya anādimati saṁsāre hatassa upaddutassa mama sato samānassa, aggamaggena vā hatabhavarāgassa. **Bhavarāgo puna me na vijjatīti** tato eva puna idāni bhavarāgo me natthi. **Na cahu na me bhavissati, na ca me etarahi vijjatīti** yadipi pubbe puthujjanakāle sekkhakāle ca me bhavarāgo ahosi, aggamaggappattito pana paṭṭhāya na cāhu na ca ahosi, āyatimpi na me bhavissati, etarahi adhunāpi na ca me vijjati na ca upalabbhati, pahīnoti¹ attho. Bhavarāgavacaneneva cettha tadekaṭṭhatāya mānādīnampi abhāvo vuttoti² sabbaso parikkhīṇabhavasamyojanatam dasseti.

Kaṇhadinnattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tatīyavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthavagga

1. Migasirattheragāthāvaṇṇanā

Yato aham pabbajitoti āyasmato Migasirattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Kassapassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Sattāharam disvā pasannacitto kusatṭhakam³ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṁsaranto imasmim Buddhuppāde Kosalaratṭhe brāhmaṇakule paṭisandhim gahetvā Migasiranakkhattena⁴ jātattā **Migasiroti** laddhanāmo vayappatto brāhmaṇānam vijjāsippesu nipphattim gato chavasīsamantam nāma sikkhi, yam parijappetvā⁵ tivassamatthake matānampi sīsam nakhena ākoṭetvā “ayam satto asukaṭṭhāne nibbato”ti jānāti.

So gharāvāsam anicchanto paribbājakapabbajjam pabbajitvā tam vijjam nissāya lokena⁶ sakkato garukato lābhī hutvā vicaranto Sāvattim

1. Pahīnattā (I, Ka)

3. Kulaṭṭhakam (I), kusakaṭṭham (Ka)

5. Parijappetvā (Sī, I), parijappitvā (Ka)

2. Vutto hoti (sabbattha)

4. Nakkhatte (Sī, I, Ka)

6. Loke (Ka)

upagato Satthu santikaṃ gantvā attano ānubhāvaṃ pakāseto “ahaṃ bho Gotama matānaṃ nibbattaṭṭhānaṃ jānāmi”ti vatvā “kathaṃ pana tvaṃ jānāsi”ti vutte “chavasīsāni āharāpetvā mantāṃ parijappetvā nakhena sīsaṃ ākoṭento nirayādikaṃ tehi tehi nibbattaṭṭhānaṃ jānāmi”ti kathesi. Athassa Bhagavā parinibbutassa bhikkhuno sīsakapālaṃ āharāpetvā “kathehi tāva tassa gatiṃ, yassidaṃ sīsakapālaṃ”ti āya. So taṃ kapālaṃ mantāṃ¹ parijappetvā nakhena ākoṭetvā² neva antaṃ na koṭiṃ passati. Atha Satthārā “na sakkosi paribbājakā”ti vutte “upaparikkhissāmi tāvā”ti³ vatvā punappunaṃ parivattentopi na passateva. Bāhirakamantena hi khīṇāsavassa gatiṃ kathaṃ jānissati, athassa matthakato kacchehi ca sedo mucci. So lajjitvā tuṅhībhūto aṭṭhāsi. Satthā “kilamasi paribbājakā”ti āha. So “āma kilamāmi, na imassa gatiṃ jānāmi, tumhe pana jānāthā”ti. “Ahaṃ etaṃ jānāmi, ito⁴ uttaritarampi jānāmi”ti vatvā “nibbānaṃ gato so”ti āha. Paribbājako “imaṃ vijjaṃ mayhaṃ dethā”ti āha. “Tena hi pabbajā”ti vatvā taṃ pabbājetvā paṭhamāṃ samathakammaṭṭhāne niyojetvā jhānābhīṇṇāsu patiṭṭhitassa vipassanāya kammaṃ⁵ upadisi. So vipassanāya kammaṃ karonto na ciraseva arahattaṃ pāpuṇi. Te vuttaṃ **Apadāne**⁶—

“Kassapassa Bhagavato, brāhmaṇassa vusīmato.

Pasannacitto sumano, kusaṭṭhakamadāsahaṃ.

Imasmimyeva kappasmim, kusaṭṭhakamadāsahaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, kusaṭṭhakassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākaronto—

181. “Yato ahaṃ pabbajito, Sammāsambuddhasāsane.

Vimuccamāno uggacchim, kāmadhātuṃ upaccagāṃ.

1. Taṃ kapālamantaṃ (Sī, I)

2. Nakhena sīsaṃ ākoṭento (Sī, I)

3. Upaparikkha pi tāvāti (I), upaparikkhāmi tāvāti (Ka)

4. Itopi (I)

5. Vipassanākammaṭṭhānaṃ (Sī, I)

6. Khu 4. 50 piṭṭhādīsu.

182. Brahmuno pekkhamānassa, tato cittaṃ vimucci me.

Akuppā me vimuttīti, sabbasaṃyojanakkhayā”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha yato ahaṃ pabbajito, Sammāsambuddhasāsaneti yato pabhuti
ahaṃ pabbajito Buddhassa Bhagavato sāsane, pabbajitakālato paṭṭhāya.

Vimuccamāno uggacchinti saṃkilesapakkhato paṭhamarū tāva
samathavipassanāhi vimuccamāno vodānadhammasavanena¹ uṭṭhahim².
Evaṃ uggacchanto³ **kāmadhātuṃ upaccagaṃ** anāgāmimaggena
accantameva kāmadhātuṃ atikkamim.

Brahmuno pekkhamānassa, tato cittaṃ vimucci meti sadevakassa
lokassa aggabhūtatto seṭṭhaṭṭhena brahmuno Buddhassa Bhagavato
mahākaruṇāyogena “ayaṃ kulaputto mama sāsane pabbajitvā katham nu
kho paṭipajjati”ti pekkhantassa tato anāgāmimaggādhigamato pacchā
aggamaggādhigamena mama cittaṃ sabbasaṃkilesato accantameva mucci⁴.
Akuppā me vimuttīti, sabbasaṃyojanakkhayāti tathāvimuttacittattā eva
sabbesaṃ saṃyojanānaṃ khayā parikkhayā iti evaṃ akuppā me vimuttīti
aññaṃ byākāsi.

Migasirattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sivakattheragāthāvaṇṇanā

Aniccāni gahakānīti āyasmato Sivakattherassa⁵ gāthā. Kā uppatti?
Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni
upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto
ekadivasaṃ Bhagavantaṃ piṇḍāya carantaṃ passitvā pasannamānaso pattaṃ
ādāya kummāsassa pūretvā adāsi. So tena puññakammena devamanussesu
saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbatti,
Sivakotissa nāmaṃ ahosi. So vayappatto vijjāsippesu

1. Vodānadhammasavena (?)

2. Upaṭṭhahim (Ka)

3. Upagacchanto (Ka)

4. Vimucci (Sī, I)

5. Sīvakattherassa (Sī) Evamuparipi.

nippattim̄ gato nekkhammajjhāsayatāya kāme pahāya
 paribbājakapabbajjam̄ pabbajitvā vicaranto Satthāram̄ upasaṅkamitvā
 dhammam̄ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammam̄ karonto
 na cirasseva arahattam̄ pāpuṇi. Tena vuttam̄ **Apadāne**¹—

“Esanāya carantassa, Vipassissa Mahesino.

Rittakam̄ pattam̄ disvāna, kummāsam̄ pūrayim̄ aham̄.

Ekanavutito kappe, yam̄ bhikkhamadadiṃ tadā.

Duggatim̄ nābhijānāmi, kummāsassa idam̄ phalam̄.

Kilesā jhāpitā mayham̄ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam̄”ti.

Arahattam̄ pana patvā aññam̄ byākaronto—

183. “Aniccāni gahakāni, tattha tattha punappunam̄.

Gahakāram̄² gavesanto, dukkhā jāti punappunam̄.

184. Gahakāraka diṭṭhosi, puna geham̄ na kāhasi.

Sabbā te phāsukā bhaggā, thūṇikā⁴ ca vidālītā.

Vimariyādikatam̄ cittam̄, idheva vidhamissatī”ti—

gāthādvayam̄ abhāsi.

Tattha **aniccāni gahakāni, tattha tattha punappunanti** tasmim̄ tasmim̄
 bhave punappunam̄ nibbattamānāni gahakāni attabhāvagehāni na niccāni
 anavaṭṭhitāni ittarāni parittakālāni. **Gahakāram̄ gavesantoti** imassa
 attabhāvagehassa kārakam̄ taṇhāvaḍḍhakim̄ pariyesanto ettakam̄ kalam̄
 anuvicarinti adhippāyo. **Dukkhā jāti punappunanti** idam̄
 gahakārakagavesanassa⁴ kāraṇavacanam̄. Yasmā
 jarābyādhimaraṇamissatāya⁵ jāti nāmesā punappunam̄ upagantum̄ dukkhā,
 na ca sā tasmim̄ adiṭṭhe nivattati, tasmā tam̄ gavesanto vicarinto attho.

1. Khu 4. 178 piṭṭhādīsu.

2. Gahakārakam̄ (Sī, I)

3. Thūṇirā (I, Ka)

4. Gahakārakam̄ gavesantissa (Sī, I)

5. ...missakatāya (Sī, I), ...missitāya Dhammapada-Ṭṭha 2. 81 piṭṭhe.

Gahakāraka diṭṭhosīti idāni pana yena so sakkā daṭṭhum, tena ariyamaggañāṇacakkhunā gahakāraka diṭṭho asi. **Puna gehanti** puna imasmim̄ samsāravatte attabhāvasaṅkhātāṃ mama¹ gehaṃ **na kāhasi** na karissasi. **Sabbā te phāsukā bhaggā**ti tava sabbā anavasesakilesaphāsukā mayā bhaggā. **Thūṇikā ca vidālītā**ti idāni tayā kātābassa tattabhāvagehassa² avijjāsaṅkhātā kaṇṇikā ca bhinnā. **Vimariyādikaṃ cittanti** mama cittaṃ vigatantaṃ kataṃ, āyatim̄ anuppattidhammataṃ³ āpāditaṃ. Tato eva **idheva vidhamissati** imasmim̄yeva bhava viddham̄sissati, carimakacittanirodhena nirujjhissatīhi attho.

Sivakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Upavāṇattheragāthāvaṇṇanā

Araham̄ sugatoti āyasmato Upavāṇattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayam̄ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle daliddakule nibbattitvā viññutaṃ patto Bhagavati parinibbute tassa dhātuṃ gahetvā manussadevanāgagaruḷakumbhaṇḍayakkhagandhabbehi sattaratanamaye sattayojanike thūpe kate tattha sudhotāṃ attano uttarāsaṅgaṃ veḷagge ābandhitvā dhajam̄ katvā pūjam̄ akāsi. Tam̄ gahetvā Abhisammatako nāma yakkhasenāpati devehi cetiyapūjarakkhaṇattham̄⁴ ṭhapito adissamānakāyo ākāse dhārento cetiyam̄ tikkhattum̄ padakkhiṇam̄ akāsi. So tam̄ disvā bhiyyoso mattāya pasannamānaso ahosi. So tena puññakammena devamanussesu samsaranto imasmim̄ Buddhuppāde Sāvattiyam̄ brāhmaṇakule nibbattitvā **Upavāṇoti** laddhanāmo vayappatto Jetavanapaṭiggahaṇe Buddhānubhāvaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto arahattaṃ patvā chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Padumuttaro nāma Jino, sabbadhammāna pāragū.
Jalitvā aggikkhandhova, Sambuddho parinibbuto.

1. Puna (Sī, I)

2. Attabhāvasaṅkhātassa gehassa (Sī)

3. Dhammam̄ (Sī)

4. Cetiye pūjarakkhaṇattham̄ (Sī, I)

5. Khu 4. 179 piṭṭhādīsu.

Mahājanā samāgama, pūjayitvā Tathāgataṃ.
 Citaṃ katvāna Sugataṃ, sarīraṃ abhiropayum.
 Sarīrakiccaṃ katvāna, dhātuṃ tattha samānayum.
 Sadevamanussā sabbe, Buddhathūpaṃ akaṃsu te.
 Paṭhamā kañcanaṃmayā, dutiyā ca maṇimayā.
 Tatiyā rūpiyamayā, catutthī phalikāmayā.
 Tattha pañcamikā cava¹, lohitaṅkamayā ahu.
 Chaṭṭhā masāragallassa, sabbaṃ ratanamayūpari.
 Jaṅghā maṇimayā āsi, vedikā ratanāmayā.
 Sabbasoṇṇamayo thūpo, uddhaṃ yojanamuggato.
 Devā tattha samāgantvā, ekato mantayum tadā.
 Mayampi thūpaṃ kassāma, Lokanāthassa tādino.
 Dhātu āveṇikā natthi, sarīraṃ ekapiṇḍitaṃ.
 Imamhi Buddhathūpamhi, kassāma kañcukaṃ mayam.
 Devā sattahi ratnehi, aññaṃ vaḍḍhesum yojanaṃ.
 Thūpo dviyojanubbedho, timiraṃ byapahanti so.
 Nāgā tattha samāgantvā, ekato mantayum tadā.
 Manussā ceva devā ca, Buddhathūpaṃ akaṃsu te.
 Mā no pamattā assumha, appamattā sadevakā.
 Mayampi thūpaṃ kassāma, Lokanāthassa tādino.
 Indanīlaṃ mahānīlaṃ, atho jotirasaṃ maṇim.
 Ekato sannipātetvā, Buddhathūpaṃ achādayum.
 Sabbaṃ maṇimayaṃ āsi, yāvatā Buddhacetiyaṃ.
 Tiyojanasamubbedhaṃ, ālokakaraṇaṃ tadā.
 Guruḷā ca samāgantvā, ekato mantayum tadā.
 Manussā devanāgā ca, Buddhapūjaṃ akaṃsu te.

1. Pañcamikā ceti (Sī, Ka)

Mā no pamattā assumha, appamattā sadevakā.
 Mayampi thūpaṃ kassāma, Lokanāthassa tādino.
 Sabbaṃ maṇimayaṃ thūpaṃ, akarum te ca kañcukaṃ.
 Yojanam tepi vaḍḍhesum, āyataṃ Buddhacetiyaṃ.
 Catuyojanamubbedho, Buddhathūpo virocati.
 Obhāseti disā sabbā, sataramsīva uggato.
 Kumbhaṇḍā ca samāgantvā, ekato mantayum tadā.
 Manussā ceva devā ca, nāgā ca guruḷā tathā.
 Paccekaṃ Buddhasetthassa, akaṃsu thūpamuttamaṃ.
 Mā no pamattā assumha, appamattā sadevakā.
 Mayampi thūpaṃ kassāma, Lokanāthassa tādino.
 Ratanehi chādessāma, āyataṃ Buddhacetiyaṃ.
 Yojanam tepi vaḍḍhesum, āyataṃ Buddhacetiyaṃ.
 Pañcayojanamubbedho, thūpo obhāsate tadā.
 Yakkhā tattha samāgantvā, ekato mantayum tadā.
 Manussā devanāgā ca, guruḷā ca kumbhaṇḍakā.
 Paccekaṃ Buddhasetthassa, akaṃsu thūpamuttamaṃ.
 Mā no pamattā assumha, appamattā sadevakā.
 Mayampi thūpaṃ kassāma, Lokanāthassa tādino.
 Phalikā chādayissāma, āyataṃ Buddhacetiyaṃ.
 Yojanam tepi vaḍḍhesum, āyataṃ Buddhacetiyaṃ.
 Chayojanikamubbedho, thūpo obhāsate tadā.
 Gandhabbā ca samāgantvā, ekato mantayum tadā.
 Manujā devatā nāgā, kumbhaṇḍā guruḷā tathā¹.
 Sabbe akaṃsu Buddhathūpaṃ, mayamettha akārakā.
 Mayampi thūpaṃ kassāma, Lokanāthassa tādino.

1. Kumbhaṇḍā ca yakkhā tathā (Sī)

Vediyo satta katvāna, dhajam chattam akamsu te.
 Sabbasonnamayam thupam, gandhabbā kārayum tadā.
 Sattayojanamubbedho, thūpo obhāsate tadā.
 Rattindivā na ñāyanti, āloko hoti sabbadā.
 Abhibhonti na tassābhā, candasūrā satārakā.
 Samantā yojanasate, padīpopi na pajjali.
 Tena kālena ye keci, thūpam pūjenti mānūsā.
 Na te thūpam āruhanti, ambare ukkhipanti te.
 Devehi ṭhapito yakkho, abhisammatanāmako.
 Dhajam vā pupphadāmam vā, abhiropeti uttarim.
 Na te passanti tam yakkham, dāmam passanti gacchato.
 Evam passivā gacchantā, sabbe gacchanti suggamim.
 Viruddhā ye pāvācane, pasannā ye ca sāsane.
 Pāṭihīram datṭhukāmā, thūpam pūjenti mānūsā.
 Nagare Hamsavatiyā, ahoṣim bhatako tadā.
 Āmoditam janam disvā, evam cintesaham tadā.
 Uḷāro Bhagavā neso, yassa dhātughare disam.
 Imā ca janatā tuṭṭhā, kāram kubbam na tappare.
 Ahampi kāram kassāmi, Lokanāthassa tādino.
 Tassa dhammesu dāyādo, bhavissāmi anāgate.
 Sudhotam rajakenāham, uttareyyam paṭam mama.
 Veḷagge ālaggetvāna, dhajam ukkhipimambare.
 Abhisammatako gayha, ambare hāsi me dhajam.
 Vāteritam dhajam desvā, bhiyyo hāsam janasaham.
 Tattha cittam pasādetvā, samaṇam upasaṅkamim.
 Tam bhikkhum abhivādetvā, vipākam pucchaham dhaje.

So me kathesi Ānandī¹, pītisañjananam mama.
 Tassa dhajassa vipākaṃ, anubhossasi sabbadā.
 Hatthi-assarathāpattī, senā ca caturaṅginī.
 Parivāressanti taṃ niccaṃ, dhajadānassidaṃ phalaṃ.
 Saṭṭhitūriyasahassāni, bheriyo samalaṅkatā.
 Parivāressanti taṃ niccaṃ, dhajadānassidaṃ phalaṃ.
 Chaḷasīti saḥassāni, nāriyo samalaṅkatā.
 Vicittavattthābharaṇā, āmukkamaṇikuṇḍalā.
 Aḷārapamhā hasulā, susaṅṅā² tanumajjhimā.
 Parivāressanti taṃ niccaṃ, dhajadānassidaṃ phalaṃ.
 Timsakappasahassāni, devaloke ramissasi.
 Asītikkhattum devindo, devarajjaṃ karissasi.
 Sahassakkhattum rājā ca, cakkavattī bhavissati.
 Padesarajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Devalokā cavitvāna, sukkamūlena codito.
 Puññakammena saññutto, brahmabandhu bhavissasi.
 Asītikotiṃ chaḍḍetvā, dāse kammakare bahū.
 Gotamassa Bhagavato, sāsane pabbajissasi.
 Ārādhayitvā Sambuddham, Gotamaṃ Sakyapuṅgavaṃ.
 Upavāṇoti nāmena, hessasi Satthu sāvako.
 Satasahassee kataṃ kammaṃ, phalaṃ dassesi me idha.
 Sumutto saravegova, kilese jhāpayim³ mama.
 Cakkavattissa santassa, cātuddīpissarassa me.
 Tīṇi yojanāni sāmanta, ussīyanti dhajā sadā.

 1. Ānanda (Ka)

2. Sutthanā (Sī)

3. Kilesā jhāpitā (Sī)

Satasahassito kappe, yaṃ kammamakarim̃ tadā.

Duggatim̃ nābhijānāmi, dhajadānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Athāyasmā Upavāṇo Bhagavato upaṭṭhāko ahoṣi. Tena ca samayena Bhagavato vātābādho uppajji. Therassa ca gihisahāyo Devahito nāma brāhmaṇo Sāvattiyāṃ paṭivasati. So therāṃ catūhi paccayehi pavedesi¹. Athāyasmā Upavāṇo nivāsetvā pattacīvaramādāya tassa brāhmaṇassa nivesanaṃ upagacchi. Brāhmaṇo “kenaci aññena payojanena thero āgato”ti ñatvā “vadeyyātha² bhante kenattho”ti āha. Thero tassa brāhmaṇassa payojanaṃ ācikkhanto—

185. “Arahaṃ Sugato loke, vātehā’bādhiko³ Muni.

Sace uṇhodakaṃ atthi, Munino dehi brāhmaṇa.

186. Pūjito pūjaneyyānaṃ⁴, sakkareyyāna sakkato.

Apacito’paceyyānaṃ⁵ tassa icchāmi hātave”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tassattho—yo imasmim̃ **loke pūjaneyyānaṃ** pūjetabbehi sakkādīhi devehi mahābrahmādīhi ca brahmehi **pūjito, sakkareyyānaṃ** sakkātabbehi Bimbisāraṅkosalarājādīhi **sakkato, apaceyyānaṃ** apacāyitabbehi mahesīhi khīṇāsavehi **apacito**, kilesehi ārakattādinā **arahaṃ**, sobhanagamanādinā **Sugato** sabbaññū **Muni** mayhaṃ Satthā devadevo sakkānaṃ atisakko brahmānaṃ atibrahmā, so dāni **vātehi** vātahetu vātakkhobhanimittāṃ **ābādhiko** jāto. **Sace brāhmaṇa uṇhodakaṃ atthi, tassa** vātābādhavūpasamanatthāṃ taṃ **hātave** upanetuṃ⁶ **icchāmīti**. Taṃ sutvā brāhmaṇo uṇhodakaṃ tadanurūpaṃ

1. Pavāresi (Sī, I)

3. Vātehā’bādhito (Pāḷiyāṃ)

5. Apacānīyānaṃ (Sī), apacineyyānaṃ (Syā), apaceyyānaṃ (I, Ka)

6. Apanetuṃ (Ka)

2. Vedeyyātha (I)

4. Pūjanīyānaṃ (Sī)

vātārahañca bhesajjam Bhagavato upanāmesi. Tena ca Satthu rogo vūpasami. Tassa Bhagavā anumodanam akāsīti.

Upavāṇattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Isidinnattheragāthāvaṇṇanā

Diṭṭhā mayāti āyasmato Isidinnattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni karonto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto bijanīm gahetvā bodhiyā pūjam akāsi. So tena puñña¹ kamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sunāparantajanapade seṭṭhikule nibbattitvā **Isidinnoti** laddhanāmo vayappatto Satthu candanamāḷapaṭiggahaṇe² pāṭihāriyam disvā pasannamānaso Satthāram upasaṅkamtivā dhammam sutvā sotāpanno hutvā agāram ajjhāvasati. Tassa hitānukampinī devatā tam codentī—

187. “Diṭṭhā mayā dhammadharā upāsakā,
Kāmā aniccā iti bhāsamānā.
Sārattarattā maṇikuṇḍalesu,
Puttesu dāresu ca te apekkhā.

188. Addhā na jānanti yato’ dha dhammam³,
Kāmā aniccā iti cāpi āhu.
Rāgañca tesam na balatthi chettum,
Tasmā sitā puttadāram dhanañcā”ti—

gāthādvayamabhāsi⁴.

Tattha **diṭṭhā mayā Dhammadharā upāsakā, kāmā aniccā iti bhāsamānāti** idhekacce pariyattidhammadharā upāsakā mayā diṭṭhā,

1. Puññena (I)

3. Yathāva dhammam (Sī)

2. Candanamālā... (Sī), candanamāla... (I)

4. Māha (Sī, Ka)

pariyattidhammadharattā eva “kāmā nāmete aniccā dukkhā vipariṇāmadhammā”ti kāmesu ādīnavapaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ bhāsamānā, sayam̐ pana **sārattarattā maṇikuṇḍalesu, puttesu dāresu ca te apekkhāti** sārattā hutvā bahala¹ rāgarattā maṇisu kuṇḍalesu ca, maṇicitesu vā kuṇḍalesu, puttesu puttadhītāsu dāresu ca adhigatasnehā, aññaṃ bhaṇantā² aññaṃ karontā diṭṭhā mayāti attho.

Yatoti yasmā te upāsakā sārattarattā maṇikuṇḍalesu puttesu dāresu ca apekkhavanto, tasmā **idha** imasmim̐ Buddhasāsane **dhammam̐**³ yāthāvato **addhā** ekamsena **na jānanti**. Evaṃ bhūtā ca “**kāmā aniccā**” iti cāpi āhu ahoṣi, sattapakati vicittasabhāvāti⁴ adhippāyo. **Rāgañca tesam̐ na balatthi chettuntī** tesam̐ upāsakānaṃ yasmā rāgaṃ chettuṃ samucchindituṃ tādisaṃ ñāṇabalaṃ natthi, **tasmā** tena kāraṇena **sitā** taṇhāvasena nissitā **puttadāraṃ dhanañca** allīnā na vissajjentīti sabbametaṃ devatā taṃyeva upāsakaṃ uddissa aññāpadesena kathesi. Taṃ sutvā upāsako saṃvegaḃjāto pabbajitvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **apadāne**⁵—

“Vipassino Bhagavato, bodhiyā pādaputtame⁶.

Sumano bījanaṃ gayha, abījīṃ⁷ bodhimuttamaṃ.

Ekanavutito kappe, abījīṃ bodhimuttamaṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, bījanāya idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattaṃ pana patvā aññaṃ byākaronto imā eva gāthā abhāsīti.

Isidinnattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Bahula (I)

2. Gaṇhantā (Ka)

3. Yathādhammaṃ (Sī)

4. Sattā pakativicittasabhāvā (Ka)

5. Khu 4. 49 piṭṭhādīsu.

6. Pādmuttame (Sī)

7. Apūjīṃ (Sī)

5. Sambulakaccānattheragāthāvaṇṇanā

Devo cāti āyasmato Sambulakaccānattherassa¹ gāthā. Kā uppatti?
 Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto
 ito catunavuti² kappamatthake kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto
 ekadivasaṃ Sataraṃsīṃ nāma Paccekabuddhaṃ nirodhā vuṭṭhahitvā piṇḍāya
 carantaṃ disvā pasannaṃ mānaso tālaphalaṃ adāsi. So tena puññakammaṇa
 devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Magadharaṭṭhe
 gahapatikule nibbattitvā “Sambulo”ti laddhaṇāmo Kaccānagottaṭṭāya
Sambulakaccānoti paññāyittha.

Sovayappatto Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho
 pabbajitvā Himavantasamīpe Bheravāya nāma pabbataguhāyaṃ vipassanāya
 kammaṃ karonto viharati. Athekadivasaṃ mahā akālamegho
 satapaṭalasaḥassapaṭalo³ thanento gajjanto vijjullatā nicchārento
 gaḷagaḷāyānto uṭṭhahitvā vassitum ārabhi, asaniyo phalimsu. Taṃ saddaṃ
 sutvā acchataracchavanamahimsahatthi-ādayo bhīttasitā bhīttaravaṃ⁴
 viravimsu. Thero pana āradhāvīpassanattā kāye jīvite ca nirapekkho
 vigatalomahaṃso taṃ acintento vipassanāyameva kammaṃ karonto
 ghammāpagamaṇa utusappāyalābhena samāhitacitto tāvadeva vipassanaṃ
 ussukkāpetvā saha abhiññāhi arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Sataraṃsī nāma Bhagavā, Sayambhū aparājito.

Vivekā vuṭṭhahitvāna, gocarāyābhinikkhami.

Phalahattho ahaṃ disvā, upagacchiṃ narāsabhaṃ.

Pasannacitto sumano, tālaphalaṃ adāsahaṃ.

Catunnavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Sambalakaccāyanattherassa (Sī)

2. Catunavuta (Sī), catunavute (Ka)

3. Paṭalena (Sī)

4. Bheravaṃ bhīttaravaṃ (Sī)

5. Khu 4. 91 piṭṭhe.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā somanassajāto udānavasena aññaṃ byākaronto—

189. “Devo ca vassati, devo ca gaḷagaḷāyati,
Ekako cāhaṃ bherave bile viharāmi.
Tassa mayhaṃ ekakassa bherave bile viharato,
Natthi bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā lomahaṃso vā.

190. Dhammatā mamesā yassa me,
Ekakassa bherave bile.
Viharato natthi bhayaṃ vā,
Chambhi tattaṃ vā lomahaṃso vā”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **devo ca vassati, devo ca gaḷagaḷāyatīti** devo meggho vassati ca, gaḷagaḷā”ti ca karonto¹ gajjhatīti attho. Gajjantassa hi anukaraṇametaṃ.

Ekako cāhaṃ bherave bile viharāmiti ahañca ekako asahāyo sappaṭibhayāyaṃ pabbataguhāyaṃ vasāmi, **tassa mayhaṃ** evambhūtassa me sato **natthi bhayaṃ vā chambhitattaṃ vā lomahaṃso vā**ti cittutrāsasaññitaṃ bhayaṃ vā taṇnimittakam² sarīrassa chambhitattaṃ vā lomahaṃsanamattaṃ vā natthi.

Kasmāti? Tattha kāraṇamāha “**dhammatā mamesā**”ti. Apariññātavatthukassa hi tattha appahīnacchandarāgatāya bhayādīnā bhavitabbaṃ, mayā pana sabbaso tattha pariññātaṃ, tattha ca chandarāgo samucchinno, tasmā bhayādīnaṃ abhāvo **dhammatā mamesā**³ mama dhammasabhāvo esoti aññaṃ byākāsi.

Sambulakaccānattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Gaḷagaḷāyanto (Sī) 2. Dukkhaṃ bhārikam (Ka) 3. Dhammatā ca mamesā (Sī)

6. Nitakattheragāthāvaṇṇanā

Kassa selūpamaṃ cittanti āyasmato Nitakattherassa¹ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Vipassissa Bhagavato kāle Bandhumatīnagare ārāmagopako hutvā jīvanto ekadivasam Bhagavantam ākāsenā gacchantam disvā pasannamānaso nāḷikeraphalam dātukāmo ahoṣi. Satthā tam anuggaṇhanto ākāseyeva ṭhatvā paṭiggaṇhi. So tam datvā uḷaram pītisomanassam paṭisamvedi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā **Nitakoti** laddhanāmo viññutam patto Satthu santike dhammam sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā kammaṭṭhānam gahetvā araṇṇe viharanto ghaṭento arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Nagare Bandhumatiyā, ārāmiko aham tadā.
Addasam virajam Buddhamaṃ, gacchantam anilañjase.

Nāḷikeraphalam gayha, Buddhaseṭṭhassadāsaham.
Ākāse ṭhitako santo, paṭiggaṇhi mahāyaso.

Vittisañjanano mayham, diṭṭhadhammasukhāvaho.
Phalam Buddhassa datvāna, vippasannena cetasā.

Adhigacchim tadā pītim, vipulañca sukhattamam³.
Uppajjateva ratanam, nibbattassa tahiṃ tahiṃ⁴.

Ekanavutito kappe, yam phalam adadim tadā.
Duggatim nābhijānāmi, phaladānassidam phalam.

Dibbacakkhu visuddham me, samādhikusalo aham.
Abhiññāpāramippatto, phaladānassidam phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- katham Buddhassa sāsanan⁵ti.

Arahattam pana patvā there phalasukhena nibbānasukhena viharante padhānapariggāhako⁵ thero tam araṇṇāyatanam gantvā tattha vasantānam bhikkhūnam pariggaṇhanattham “**kassa selūpaman**”ti-ādinā paṭhanam gāthamāha.

1. Khitakattherassa (Sī, I)

2. Khu 4. 92 piṭṭhe.

3. Sukhamuttamam (Sī)

4. Nibbattissati tahiṃ tahiṃ (Sī)

5. Paṭiggaṇhako (Ka)

191. Tattha **kassa selūpamaṃ cittaṃ, ʃhitaṃ nānupakampatī**ti imasmiṃ araṇṇāyatane vasantesu kassa bhikkhuno cittaṃ aggaphalādhigamena¹ ekaghanasilāmayapabbatūpamaṃ sabbesaṃ iṅjanānaṃ² abhāvato vasībhāvappattiyā ca ʃhitaṃ sabbehipi lokadhammehi nānukampati na vedhati. Idānissa akampanākāraṃ saddhiṃ kāraṇena dassetuṃ “**virattan**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **virattaṃ rajanīyesū**ti virāgasāṅkhātena ariyamaggena rajanīyesu rāguppattihetubhūtesu tebhūmakadhammesu virattaṃ, tattha sabbaso samucchinnarāganti attho. **Kuppanīyeti** paṭighaṭṭhānīye, sabbasmimpi āghātavatthusmiṃ. **Na kuppattī**ti na dussati na vikāraṃ āpajjati. **Yassevaṃ bhāvitāṃ cittanti** yassa ariyapuggalassa cittaṃ mano evaṃ vuttanayena tāḍibhāvena³ bhāvitāṃ, **kuto taṃ dukkhamessatī**ti taṃ puggalaṃ⁴ kuto sattato saṅkhārato vā dukkhaṃ upagamissati, na tāḍisassa dukkhaṃ atthīti attho.

192. Evaṃ aniyamavasena pucchitamatthaṃ Nītakatthero attūpanāyikaṃ katvā vissajjento “**mama selūpamaṃ cittaṃ**”ti-ādinā dutiyagāthāya aññaṃ byākāsi. Taṃ vuttatthameva.

Nītakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Soṇapoṭṭiriyaputtattheragāthāvaṇṇanā

Na tāva supituṃ hotīti āyasmato Soṇassa Poṭṭiriyaputtassa⁵ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Sikhissa Bhagavato kāle vanacaro hutvā jīvanto ekadivasāṃ Satthāraṃ disvā pasannacitto kuraṅṅiyaphalaṃ⁶ Satthuno adāsi. So tena puñṇakammaena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kapilavatthusmiṃ Poṭṭiriyassa nāma Gāmaḥojakassa⁷ putto hutvā nibbatti, **Soṇotissa** nāmaṃ ahoṣi. So vayappatto Bhaddiyassa Sākiyaraṅṅo senāpati ahoṣi. Atha Bhaddiyarāje heṭṭhā vuttanayena pabbajite

1. Maggaphalādhigamena (Sī)

2. Sabbāsaṃ icchānaṃ (Sī)

3. Tāḍibhāvāvahanena (I)

4. Taṃ uttamapuggalaṃ (Sī, I)

5. Soṇassa seṭṭhiputtattherassa (Sī)

6. Kuruṅṅiyaphalaṃ (Sī), kuraṅṅiyaphalaṃ (I)

7. Selissariyanāmakassa gāmaḥojakassa (Sī)

senāpati “rājāpi nāma pabbaji, kiṃ mayhaṃ gharāvāsenā”ti pabbaji.
Pabbajitvā pana niddārāmo viharati, na bhāvanamanuyuñjati. Taṃ Bhagavā
Anupiyāyaṃ ambavane viharanto attano obhāsaṃ pharāpetvā tenassa satim
janetvā imāya gāthāya taṃ ovadanto—

193. “Na tāva supitum hoti, ratti nakkhattamālinī.

Paṭijaggitumeve’sā, ratti hoti vijānatā.

194. Hatthikkhandhā’vapatitaṃ, kuñjaro ce anukkame.

Saṅgāme me mataṃ seyyo, yañce jīve parājito”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **na tāva supitum hoti, ratti nakkhattamālinī**ti aṭṭhahi akkhaṇehi
vajjitaṃ navamaṃ khaṇaṃ labhitvā ṭhitassa viññujātikassa yāva na
arahattaṃ hatthagataṃ hoti, tāva ayaṃ nakkhattamālinī ratti supitum
niddāyitum na hoti, supanassa kālo na hoti. Apica kho **paṭijaggitumeve’sā,**
ratti hoti vijānatāti esā ratti nāma manussānaṃ migapakkhīnaṃ
niddūpagamanena visesato nissaddavelābhūtā paṭipattiṃ attani sañjaggitum
jāgariyānuyogamanuyuñjitumeva¹ vijānatā viññunā icchitā hotīti.

Taṃ sutvā Soṇo saṃviggataramānaso² hirottappaṃ paccupaṭṭhapetvā
abbhokāsikaṅgaṃ adhiṭṭhāya vipassanāya kammaṃ karonto
“**hatthikkhandhāva patitan**”ti dutiyaṃ gāthamāha. Tattha **avapatitanti**
avamukhaṃ patitaṃ uddhampādaṃ adhomukhaṃ patitaṃ. **Kuñjaro ce**
anukkameti kuñjaro anukkameyya ce. Idaṃ vuttaṃ hoti—yadāhaṃ
hatthimāruhitvā saṅgāmaṃ pavīṭṭho hatthikkhandhato patito, tadāhaṃ
saṅgāme tena hatthinā maddito mato ahoṣim ce, taṃ **me** maraṇaṃ **seyyo,**
yañce idāni kilesehi **parājito** jīveyyaṃ³, taṃ na seyyoti. Imaṃ gāthaṃ
vadantoyeva vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ
Apadāne⁴—

1. ...manuyuñjitukāmena (Sī, I)

2. Taṃ sutvā so tena saṃviggamānaso (Sī)

3. Jīveyya (Ka)

4. Khu 4. 93 piṭṭhe.

“Migaluddo pure āsīm, vipine vicaram aham.
 Addasam virajam Buddham, sabbadhammana paragam.
 Kurañjyaphalam gayha, Buddhasettassadasaham.
 Puññakkhattassa tadino¹, pasanno sehi pañibhi.
 Ekam se ito kappe, yam phalam adadam tadā.
 Duggatim nabhijanāmi, phaladānassidam phalam.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- katham Buddhassa sāsanam”ti.

Arahattam pana patvā “Sattārā vuttam, attanā vuttan”ti ubhayam hi gātham “hatthikkhandhā’vapatitan”ti-ādinā paccudāhāsi. Tena idameva aññābyākaraṇam ahoṣīti.

Soṇapoṭiriyaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nisabhattheragāthāvaṇṇanā

Pañca kāmague hitvāti āyasmato Nisabhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhavē puññāni upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutam patto ekadivasaṃ Sattārāma piṇḍāya carantaṃ disvā pasannacitto kapitthaphalamadāsi. So tena puññakammena sugatīsuyeva saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Koliyajanapade kulagehe nibbattivā **Nisabhoti** laddhanāmo vayappatto Sākiyakoliyānam saṅgāme Buddhānubhāvam disvā paṭiladdhasaddho pabbajivā tadaheva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Suvaṇṇavaṇṇam Sambuddham, āhutīnam paṭiggaham.
 Rathiyam paṭipajjantaṃ, kapittham adadam phalam.
 Ekanavutito kappe, yam phalam adadam tadā.
 Duggatim nabhijanāmi, phaladānassidam phalam.
 Kilesā jhāpitā mayham -pa- katham Buddhassa sāsanam”ti.

1. Virassa (Si)

2. Khu 4. 93 piṭṭhe.

So arahattaṃ¹ pana patvā attano sahāyabhikkhū pamādavihārena kālaṃ vītināmente disvā te ovadanto—

195. “Pañca kāmagaṇe hitvā, piyarūpe manorame.

Saddhāya gharā nikkhamma, dukkhassantakaro bhave”ti—

paṭhamam gātham abhāsi.

Tassattho—bālaputhujjanassa piyāyitabbasabhāvatāya **piyarūpe** manuññasabhāvatāya **manorame** rūpādike **pañca kāmagaṇe** kāmakoṭṭhāse **hitvā** pahāya pariccajivā kammaphalasaddhāya ratanattayasaddhāya ca vasena¹ **gharā** gharabandhanato **nikkhamma** nikkhamitvā pabbajjam upagato viññujātikko pabbajitakālato paṭṭhāya ghaṭento vāyamanto vaṭṭa**dukkhassa antakaro bhave** bhaveyyāti. Evaṃ te bhikkhū ovaḍitvā “ayaṃ pare eva saññāpento viharati, sayam pana akārako’ti mā cintayitthā”ti tesam attano paṭipannabhāvam pakāsento—

196. “Nābhinandāmi maraṇam, nābhinandāmi jīvitam.

Kālañca² paṭikañkhāmi, sampajāno patissato”ti—

dutiyaḡāthāya aññam byākāsi. Tattha **nābhinandāmi maraṇanti** maraṇam na abhikañkhāmi³. **Nābhinandāmi jīvanti** idam pana tassa kāraṇavacanam, yasmā nābhinandāmi jīvitam, tasmā nābhinandāmi maraṇanti. Yo hi āyatim jātijarāmarāṇaya¹ kilesābhisañkhāre ācinoti upacinoti, so punabbhavābhiniḡbattim abhinandanto nāntariyakatāya⁵ attano maraṇampi abhinandati nāma kāraṇassa appahīnattā, khīṇāsavo pana sabbaso ācayagāmidhamme pahāya apacayagāmidhamme paṭiṭṭhito pariññātavatthuko sabbaso jīvitam anabhinandanto maraṇampi anabhinandati nāma kāraṇassa eva suppahīnattā. Tenāha “nābhinandāmi maraṇam, nābhinandāmi jīvitam”ti. Yadi evam khīṇāsavassa parinibbānābhikañkhā, yāva parinibbānā avaṭṭhānañca kathan?ti āha “**kālañca paṭikañkhāmi, sampajāno patissato**”ti, kilesaparinibbāne siddhe satipaññāvepullappattiyā sato sampajāno

1. Natthi (I)

2. Kālamva (I)

3. Na abhikañkhāmi na patthemī (Sī, I)

4. Jātijarāmarāṇassa (Sī, Ka)

5. Ānandanīyatāya (I, Ka)

kevalam khandhapariniḅḅānakālam paṭikaṅkhāmi, tam udikkhamāno āgamayamāno viharāmi, na pana me maraṇe jīvite vā abhinandanā atthi arahattamaggeneva tassa samugghāṭitattāti.

Nisabhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Usabhattheragāthāvaṇṇanā

Ambapallavasankāsanti āyasmato Usabhattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Sathhāram piṇḍāya carantam disvā pasannamānaso kosambaphalam adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṁsaranto imasmiṁ Buddhuppāde Kapilavatthusmiṁ Sākiyarājakule nibbattitvā **Usabhoti** laddhanāmo vayappatto Satthu nāṭisamāgame Buddhānubhāvam disvā paṭiladdhasaddho pabbaji. So pabbajitakālato paṭṭhāya samaṇadhammam akatvā divā saṅgaṇikārāmo sakalarattim niddāyamāno vītināmeti. So ekadivasam muṭṭhassati asampajāno niddam okkanto supine¹ kesamassum ohāretvā ambapallavavaṇṇam cīvaram pārupitvā hatthigīvāyam nisīditvā nagaram piṇḍāya pavitṭham² tattheva³ manusse sampatte disvā lajjāya hatthikkhandhato oruyha attānam disvā paṭibuddho “īdisam nāma supinam muṭṭhassatinā asampajānena niddāyamānena⁴ mayā diṭṭhan”ti uppannasamvego vipassanam paṭṭhapetvā na cirasseva arahattam pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**⁵—

“Kakudham vilasantamva, devadevam narāsabham.

Rathiyam paṭipajantam, kosambam adadim tadā.

Ekatimse ito kappe, yam phalam adadim tadā.

Duggatim nābhijānāmi, phaladānassidam phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- katam Buddhassa sāsanan”ti.

1. Supinena (Sī, I)

2. Pavitṭho (I, Ka)

3. Tattha ca (Sī, I)

4. Muṭṭhassati asampajāno hutvā niddāyanena (I, Ka)

5. Khu 4. 94 piṭṭhe.

Atha thero yathādiṭṭham supinaṃ aṅkusaṃ katvā arahattassa adhigatattā tasseva supinassa kittanavasena aññaṃ byākaronto—

197. “Ambapallavasāṅkāsaṃ, aṃse katvāna cīvaraṃ.
Nisinno hatthigīvāyaṃ, gāmaṃ piṇḍāya pāvisim.

198. Hatthikkhandhato oruyha, saṃvegaṃ alabhim tadā.
Sohaṃ ditto tadā santo, patto me āsavakkhayo”ti—

gāthādvayamāha.

Tattha **ambapallavasāṅkāsaṃ, aṃse katvāna cīvaranti** ambapallavākāraṃ pavāḷavaṇṇaṃ¹ cīvaraṃ khandhe karitvā uttarāsaṅgaṃ karitvā. **Gāmanti** attano rājadhāniṃ hatthikkhandhe **nisinno piṇḍāya pāvisim**, pavīṭṭhamattova mahājanena olokiyamāno **hatthikkhandhato oruyha** ṭhito paṭibujhim, pabuddhova² **saṃvegaṃ alabhim tadā** “muṭṭhassati asampajāno hutvā niddāyokkamanena etaṃ jātan”ti. Apare pana “rājāva hutvā rattibhāge evarūpaṃ supinaṃ disvā vibhātāya rattiyā hatthikkhandham āruyha nagaravīthiyaṃ caranto taṃ supinaṃ saritvā hatthikkhandhato oruyha saṃvegaṃ labhitvā Satthu santike pabbajitvā arahattaṃ patvā udānaṃ udānento imā gāthā abhāsī”ti vadanti. **Dittoti** tasmim rājakāle³ jātimadabhogamadādiridappito samāno saṃvegamaḷabhinti yojanā.

Usabhattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kappaṭakuratheragāthāvaṇṇanā

Ayamiti kappaṭoti āyasmato Kappaṭakuratherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Bhagavantaṃ Vinatāya nāma nadiyā tīre aññatarasmim rukkhamūle nisinnaṃ disvā pasannamānaso ketakapupphehi pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim

1. Ambapallavākārapavāḷavaṇṇaṃ (Sī)

2. Paṭibuddho ca (Sī, I)

3. Rājakule (I)

Buddhuppāde Sāvattthiyaṃ duggatakule nibbattitvā yāva vayappatti, tāva aññaṃ upāyaṃ ajānanto kappāṭakhaṇḍanivāsano sarāvahattho tatha tatha kuram¹ pariyesanto vicari, tena **Kappāṭakuro**veva paññāyittha. So vayappatto tiṇaṃ vikkiṇitvā jīvikaṃ kappento ekadivasam tiṇalāvanattham araññaṃ gato tatha aññataram khīṇāsavatttheram disvā taṃ upasaṅkamitvā vanditvā nisīdi. Tassa thero dhammaṃ kathesi. So dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho “kiṃ me imāya kicchajīvikāyā”ti pabbajitvā attano nivatthakappaṭaṇḍaṃ ekasmiṃ thāne nikkhipi. Yadā cassa anabhirati uppajjati, tadā taṃ kappāṭam olokentassa² anabhirati vigacchati, saṃvegaṃ paṭilabhi. Evaṃ karonto sattakkhattum uppabbaji. Tassa taṃ kāraṇam bhikkhū Bhagavato ārocesuṃ. Athekadivasam Kappāṭakuro bhikkhu dhammasabhāyaṃ parisapariyante nisinno niddāyati, taṃ Bhagavā codento—

199. “Ayamiti Kappaṭo Kappaṭakuro,
Acchāya atibharitāya.
Amataghaṭikāyaṃ dhammakāṭamatto,
Katapadam jhānāni ocetum.

200. Mā kho tvaṃ Kappaṭa pacālesi,
Mā tvaṃ upakaṇṇamhi tālessam.
Na hi³ tvaṃ Kappaṭa mattamaññāsi,
Saṃghamajjhamhi pacalāyamāno”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tatha **ayamiti Kappaṭo Kappaṭakuro**ti Kappaṭakuro bhikkhu “ayaṃ mama Kappaṭo, imaṃ paridahitvā yathā tathā jīvāmi”ti evaṃ uppannamicchāvitakko **acchāya atibharitāya amataghaṭikāyaṃ** mama amataghaṭe taṃ taṃ vassante “amatamadhigataṃ ahamanusāsāmi, ahaṃ dhammaṃ desemi”⁴. “Andhībhūtasmiṃ⁵ lokasmiṃ, āhañchaṃ⁶ amatadundubhin”ti-ādinā⁷

1. Kūram (I)

3. Na ha (Sī)

5. Andhabhūtasmiṃ (sabbattha)

7. Vi 3. 12; Ma 1. 227; Ma 2. 295 piṭṭhesu.

2. Taṃ kappāṭam oloketi, olokentassa (Sī)

4. Vi 3. 13; Ma 1. 228; Ma 2. 296 piṭṭhesu.

6. Āhaññim (Ka), āhañcim (Ka)

ghoṣetvā mayā dhammāmate pavassiyamāne **katapadam jhānāni ocetum** lokiyalokuttarajjhānāni upacetum bhāvetum katapadam kaṭamaggavihitabhāvanāmaggaṃ idaṃ mama sāsanaṃ, tathāpi **dhammakatamatto**¹ mama sāsanaḍhammato ukkaṇṭhacitto² apagatamānaso Kappaṭakuroti taṃ codetvā punapissa sahoḍḍham³ coraṃ gaṇhanto viya pamādavihāraṃ dassento “**mā kho tvaṃ Kappaṭa pacālesi**”ti gāthamāha.

Tattha **mā kho tvaṃ Kappaṭa pacālesi**ti tvaṃ Kappaṭakura “mama dhammaṃ suṇissāmi”ti nisīditvā mā kho pacālesi mā pacalāhi⁴ mā niddaṃ upagacchi. **Mā tvaṃ upakaṇṇamhi tālessanti** taṃ niddāyamānaṃ upakaṇṇamhi kaṇṇasamīpe desanāhatthena ahaṃ mā patālessam⁵. Yathā⁶ ito paraṃ kilesappahānāya ahaṃ taṃ na ovadeyyam⁷. tathā paṭipajjāhīti attho. **Na hi tvaṃ Kappaṭa mattamaññāsīti** tvaṃ Kappaṭa **saṅghamajjhamhi pacalāyamāno** mattaṃ pamāṇaṃ na vā maññāsi⁸, “ayamatidullabho khaṇo paṭiladdho, so mā upajjhagā”ti ettakampi na jānāsi, passa yāva ca te aparaddhanti codesi.

Evam Bhagavatā dvīhi gāthāhi gāḷhaṃ taṃ niggayha codanāya katāya aṭṭhivedhavidḍho viya caṇḍagajo maggaṃ otaranto viya ca sañjātasamvego vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁹—

“Vinatānadiyā tīre, vihāsi purisuttamo¹⁰.

Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, ekaggaṃ susamāhitaṃ.

Madhugandhassa pupphena, ketakassa ahaṃ tadā.

Pasannacitto sumano, Buddhaseṭṭhamapūjayim.

Ekanavutito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Dhammakatamatto (Sī), dhammakatamaggo (I), dhammakatapatto, dhammakappaṭamatto (Ka)

2. Ukkantacitto (Ka)

4. Mā pacālaya (Sī), mā pacālehi (I)

6. Yaṃ (I)

8. Na ha maññāsi (Sī, I)

10. Dvipaduttamo (Sī)

3. Sabhaṇḍaṃ (Sī), sahoḍḍaṃ (Ka)

5. Mā ca tālessaṃ (Sī)

7. Ahaṃ taṃ ovadeyyaṃ (Sī)

9. Khu 4. 94 piṭṭhādīsu.

Arahattaṃ pana patvā satthārā vuttagāthādvayameva attano arahattādhigamanassa ankusabhūtaṃ paccudāhāsi. Tenassa tadeva aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Kappaṭakurattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catutthavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pañcamavagga

1. Kumārakassapattheragāthāvaṇṇanā

Aho buddhā aho dhammāti āyasmato Kumārakassapattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattivā viññutaṃ pāpuṇi. “Kulagehe”ti pana Aṅguttaraṭṭhakathāyaṃ¹ vuttaṃ. So Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ suṇanto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ cittakathikānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayampi taṃ ṭhānantaraṃ ākaṅkhanto paṇidhānaṃ katvā tadanurūpāni puññāni karonto Kassapassa Bhagavato kāle samaṇadhammaṃ katvā sugatīsu yeva saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe seṭṭhidhītāya kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā kira kumārikākāleyeva pabbajitukāmā hutvā mātāpitaro yācitvā pabbajjaṃ alabhamānā kulagharaṃ² gatāpi gabbhasaṅṭhitampi ajānantī sāmikaṃ ārādhetaṃ³ tena anuññātā bhikkhunīsu pabbajitā. Tassā gabbhinibhāvaṃ⁴ disvā bhikkhuniyo Devadattaṃ pucchimsu, so “assamaṇī”ti āha. Puna Dasabalaṃ pucchimsu. Satthā Upālītheraṃ paṭicchāpesi. Thero Sāvattinagaravāsīni kulāni visākhaṅca upāsikaṃ pakkosāpetvā sarājikāya parisāya vinicchantaṃ “pure laddho gabbho, pabbajjā arogā”ti āha. Satthā “suvinicchitaṃ adhikaraṇaṃ”ti therassa sādhu-kāraṃ adāsi.

Sā bhikkhunī suvaṇṇabimbasaḍisaṃ puttaṃ vijāyi. Taṃ rājā Pasenadikosalo posesi, “Kassapo”ti cassa nāmaṃ akamsu.

1. Am-Ṭṭha 1. 221 piṭṭhe.

3. Ārocetvā (I)

2. Patikulaṃ (Sī)

4. Gabbhinivaṇṇaṃ (I)

aparabhāge alaṅkaritvā Satthu santikaṃ netvā pabbājesi. Kumārakāle pabbajitattā Bhagavatā “Kassapaṃ pakkosatha, idaṃ phalaṃ vā khādanīyaṃ¹ vā Kassapassa dethā”ti vutte “katarakassapassā”ti. “Kumārakassapassā”ti. Evaṃ gahitanāmattā rañño² posāvanikaputtattā ca vuḍḍhakālepi **Kumārakassap**otveva paññāyittha.

So pabbajitakālate paṭṭhāya vipassanāya ceva kammaṃ karoti, Buddhavacanañca uggaṇhāti. Atha tena saddhiṃ pabbatamatthake samaṇadhammaṃ katvā anāgāmī hutvā Suddhāvāse nibbatta mahābrahmā “vipassanāya mukhaṃ dassetvā maggaphalappattiyā³ upāyaṃ karissāmi”ti pañcadasa pañhe abhisāṅkaritvā andhavane vasantassa therassa “ime pañhe Satthāraṃ puccheyyāsi”ti ācikkhitvā gato. So te pañhe Bhagavantaṃ pucchi. Bhagavāpissa byākāsi. Thero Satthārā kathitaniyāmeneva te uggaṇhitvā vipassanaṃ gabbhaṃ gaṇhāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Ito satasahassamhi, kappe uppajji nāyako.
Sabbalokahito vīro, Padumuttaranāmako.

Tadāhaṃ brāhmaṇo hutvā, vissuto vedapāragū.
Divāvihāraṃ vicaraṃ, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Catusaccaṃ pakāsetaṃ, bodhayantaṃ sadevakaṃ⁵.
Vicittakathikānaggam, vaṇṇayantaṃ mahājane⁶.

Tadā muditacittohaṃ, nimantetvā Tathāgataṃ.
Nānārattehi vatthehi, alaṅkaritvāna maṇḍapaṃ.

Nānāratanaṃpajjotaṃ, samaṅghaṃ bhojayiṃ tahiṃ.
Bhojayitvāna sattāhaṃ, nānaggarasabhojanaṃ.

Nānācittehi pupphehi, pūjayitvā sasāvakaṃ.
Nipacca pādamaḷamhi, taṃ ṭhānaṃ patthayiṃ ahaṃ.

Tadā Munivaro āha, karuṇekarasāsayo.
Passathetaṃ dijavaraṃ, padumānanalocaṇaṃ.

1. Odaṇīyaṃ (I)

3. Maggaphaluppattiyā (Ka)

5. Sadevakaṃ samāraṅgaṃ (Ka)

2. Raññā (Sī, Ka)

4. Khu 4. 125 piṭṭhādīsu.

6. Vaṇṇayanti mahājanā (Sī)

Pītipāmojjabahulaṃ, samuggatatanūruhaṃ.
 Hāsamhita¹visālakkhaṃ, mama sāsanaalāsaṃ.
 Patitaṃ pādamūle me, ekāvattahasumānaṃ.
 Esa pattheti taṃ ṭhānaṃ, vicittakathikattanaṃ.
 Satasahassito kappe, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Kumārakassapo nāma, hessati Satthu sāvako.
 Vicittapupphadussānaṃ, ratanānañca vāhasā.
 Vicittakathikānaṃ so, aggataṃ pāpuṇissati.
 Tena kammaṇa sukateṇa, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, Tāvatiṃsamagacchahaṃ.
 Paribbhaṃ bhavābhava², raṅgamajjhe yathā ṇaṭo.
 Sākhāmitrajaṇo hutvā, migiyā kucchimokkamaṃ.
 Tadā mayi kucchigate, vajjhavāro upaṭṭhito.
 Sākhena cattā me mātā, nigrodhaṃ saraṇaṃ gatā.
 Tena sā migarājena, maraṇā parimocitā.
 Pariccajitvā sapāṇaṃ, mamevaṃ ovadī tadā.
 Nigrodhameva seveyya, na sākhāmitrasamvase.
 Nigrodhasmiṃ mataṃ seyyo, yañce sākhāmi jīvitaṃ.
 Tenānusiṭṭhā migayūthapena³,
 Ahañca mātā ca tathetare ca.
 Āgamma rammaṃ tusitādhivāsaṃ,
 Gatā pavāsaṃ sagharaṃ yatheva.
 Puno Kassapavīrassa, atthamentamhi sāsane.
 Āruyha selasikharaṃ, yuñjitvā Jinasāsaṃ.

1. Hāsādikaṃ (Sī)

2. Bhavākāse (Sī)

3. Migayūthameṇaṃ (Sī)

Idānāhaṃ Rājagahe, jāto seṭṭhikule ahuṃ¹.
 Āpannasattā² me mātā, pabbaji anagāriyaṃ.

Sagabbhaṃ taṃ viditvāna, Devadattamupānayaṃ.
 So avoca vināsetha, pāpikaṃ bhikkhuniṃ imaṃ.

Idānipi Munindena, Jinena anukampitā.
 Sukhinī ajanī mayhaṃ, mātā bhikkhunupassaye.

Taṃ viditvā mahīpālo, kosalo maṃ aposayi.
 Kumāraparihārena, nāmenāhañca Kassapo.

Mahākassapamāgamma, ahaṃ Kumārakassapo.
 Vammikasadisaṃ kāyaṃ, sutvā Buddhena desitaṃ.

Tato cittaṃ vimucci me, anupādāya sabbaso.
 Pāyāsīṃ damayitvāhaṃ, etadaggamaṃpāpuṇiṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā cittakathikabhāvena Satthārā etadagge ṭhapito
 attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā ratanattayaguṇavibhāvanamukhena aññaṃ
 byākaronto—

201. “Aho Buddhā aho dhammā, aho no Satthu sampadā.
 Yattha etādisaṃ dhammaṃ, sāvako sacchikāhiti.

202. Asaṅkheyyesu kappesu, sakkāyā’dhigatā ahū.
 Tesamayaṃ pacchimako, carimoyaṃ samussayo.
 Jātimaraṇasaṃsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **ahoti** acchariyatthe nipāto. **Buddhāti** Sabbaññubuddhā,
 gāravavasena bahuvacanaṃ, aho acchariyā Sambuddhāti attho. **Dhammāti**
 pariyattidhammena saddhiṃ nava lokuttaradhammā. **Aho no Satthu**
sampadāti amhākaṃ Satthu Dasabalassa aho sampattiyo. **Yatthāti** yasmiṃ

1. Ahu (Sī)

2. Āpannagabbhā (Sī)

Satthari brahmacariyavāseṇa. **Etādisaṃ dhammaṃ, sāvako sacchikāhitī** etādisaṃ evarūpaṃ suvisuddhajjhānābhiññā¹parivāraṃ anavasesakilesakkhayāvahaṃ santaṃ paṇītaṃ anuttaraṃ dhammaṃ sāvakopi nāma sacchikarissati, tasmā evaṃvidha² guṇavisesādhigamahetubhūtā aho acchariyā Buddhā Bhagavanto, acchariyā dhammaguṇā, acchariyā amhākaṃ Satthu sampattiyoti ratanattayassa guṇādhimuttim pavedesīti. Dhammasampattikittaneneva hi saṅghasuppaṭipatti kittitā hotīti.

Evaṃ sādharmaṇavasena dassitaṃ dhammassa sacchikiriyaṃ idāni attūpanāyikaṃ katvā dassento “**asaṅkheyyesū**”ti gāthamāha. Tattha **asaṅkheyyesūti** gaṇanapathaṃ vītivattesu mahākappesu. **Sakkāyāti** pañcupādānakkhandhā. Te hi paramatthato vijjamānadhammasamūhatāya “sakkāyā”ti vuccanti. **Ahūti** nivattanūpāyassa¹ anadhigatattā anapagatā ahesuṃ. **Tesamayaṃ pacchimako, carimoyaṃ samussayoti** yasmā ayaṃ sabbapacchimako, tato eva carimo, tasmā **jātimaraṇasaḥito** khandhādīpaṭīpaṭīsaññīto **saṃsāro** idāni āyatim punabbhavābhāvato **punabbhavo natthi**, ayamantimā jāṭīti attho.

Kumārakassapattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dhammapālattheragāthāvaṇṇanā

Yo have daharo bhikkhūti āyasmato Dhammapālattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Atthadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto kenacideva karaṇīyena vanantaṃ upagato Satthāraṃ disvā pasannamānaso pilakkhaphala⁴madāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Satthari parinibbute Avantiraṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā **Dhammapāloti** laddhanāmo vayappatto Takkasilaṃ gantvā sippaṃ uggahetvā paṭinivattento antarāmagge ekasmim vihāre aññataṃ theram disvā tassa santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho

1. Bhisāññā (I)

3. Vuttarūpā yassa (Sī, I)

2. Evaṃ vividha (Sī, I)

4. Milakkhaphala (Sī)

pabbajitvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ
Apadāne¹—

“Vanantare Buddhaṃ disvā, Atthadassiṃ mahāyasaṃ.

Pasannacitto sumano, pilakkhassādadiṃ phalaṃ.

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ phalamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā samāpattisukhena vītināmento ekadivasaṃ
tasmim vihare dve sāmaṇere rukkhagge pupphāni ocinante ārūḷhasākhāya
bhaggāya patante disvā² thero iddhānubhāvena hatthena gahetvā³ arogeyeva
bhūmiyaṃ ṭhapetvā tesāṃ sāmaṇerānaṃ dhammaṃ desento—

203. “Yo have daharo bhikkhu, yuñjati Buddhasāsane.

Jāgaro sa hi suttesu⁴, amoghaṃ tassa jīvitam.

204. Tasmā saddhañca sīlañca, pasādaṃ dhammadassanaṃ.

Anuyuñjetha medhāvī, saraṃ Buddhāna sāsanaṃ”ti—

imā dve gāthā abhāsi.

Tattha **yoti** aniyamavacanaṃ. **Haveti** daḷhatthe nipāto. **Daharoti** taruṇo.
Bhikkhatīti **bhikkhu**. **Yuñjati**ti ghatati vāyamati. **Jāgaroti**
jāgaraṇa⁵dhammasamannāgato. **Suttesūti**⁶ supantesu. Idaṃ vuttaṃ hoti—**yo**
bhikkhu daharova samāno taruṇo “tathāhaṃ pacchā vuḍḍhakāle jānissāmī”ti
acintetvā Buddhānaṃ **sāsane** appamādapatiṭṭhiyaṃ **yuñjati**
samathavipassanābhāvanāya yogaṃ karoti, so **suttesu** avijjānidāya suttesu
pamattesu saddhādiḷḷāradhammasamannāgamena **jāgaro**, tato eva
attahitaparahitaparīpūriyā **amoghaṃ** avañjhaṃ **tassa jīvitam**, yasmā ca
etadevaṃ, **tasmā saddhañca** “atthi kammaṃ atthi kammavipāko”ti⁷
ādinayappavattaṃ kammaphalasaddhañca, saddhūpanibandhattā sīlassa
tadupanissayaṃ

1. Khu 3. 343 piṭṭhe.

2. Sāmaṇerā -pa- ocinantā -pa- patanti. Te disvāti (Ka)

3. Hatthe gahetvā (Sī)

4. Patisuttesu (Sī, Ka)

5. Jāgara (Sī, I)

6. Patisuttesūti (Sī, Ka), sahisuttesūti (Ka)

7. Atthi kamme vipākoti (Sī)

catupārisuddhisīlaṅca, “Sammāsambuddho Bhagavā, svākhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho”ti evaṃ pavattaratanattayappasādaṅca, vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya pariññādivasena catusaccadhammadassanaṅca medhāvī dhammojapaññāya samannāgato bhikkhu **Buddhānaṃ sāsanaṃ** ovādaṃ anusitṭhiṃ anussaranto ādittampi attano sīsaṃ ajjupekkhitvā **anuyuñjetha**, tattha anuyogaṃ ātappaṃ kareyyāti attho.

Dhammapālattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Brahmālittheragāthāvaṇṇanā

Kassindriyāni samathaṅgatānīti āyasmato Brahmālittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso vanditvā pādaphalaṃ¹ adāsi. Satthā anumodanaṃ vatvā pakkāmi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kosalaratṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā **Brahmālitī** laddhanāmo viññutaṃ patto hetusampattiyā codiyamāno saṃsāre sañjātasamvego tādisena kalyāṇamittasannissayena Buddhasāsane pabbajitvā patirūpakammaṭṭhānaṃ gahetvā araṅṅe viharanto ñāṇassa paripākagatatā na cirasseva vipassanaṃ vaḍḍhetvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, āhutaṇaṃ paṭiggahaṃ.

Rathiyāṃ paṭipajjantaṃ, pādaphalaṃ¹ adāsahaṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadim tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Vāraphalaṃ (Sī, I), pāraphala (Ka)

2. Khu 4. 89 piṭṭhe.

Chaḷabhiñño pana hutvā maggasukhena phalasukhena vītināmento ekadivasam padhānapariggāhakena therena tasmim araññāyatane bhikkhū uddissa vuttam padhānānuyogaṃ pariggaṇhanto—

205. “Kassindriyāni samathaṅgatāni,
Assā yathā sārathinā sudantā.
Pahīnamānassa anāsavassa,
Devāpi kassa pihayanti tādino.

206. Mayhindriyāni samathaṅgatāni,
Assā yathā sārathinā sudantā.
Pahīnamānassa anāsavassa,
Devāpi mayham pihayanti tādino”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tassattho—imasmiṃ araññāyatane vasantesu bhikkhūsu **kassa** bhikkhuno therassa vā navassa vā majjhimassa vā chekena **sārathinā sudantā assā** viya manacchaṭṭhāni **indriyāni samatham** dantabhāvaṃ nibbisevanabhāvaṃ **gatāni**. Kassa navavidhampi mānaṃ¹ pahāya ṭhitattā **pahīnamānassa** catunnampi āsavānaṃ abhāvena **anāsavassa** iṭṭhādīsu tādilakkhaṇappattiyā **tādino devāpi pihayanti** manussāpi sammāpaṭipattidassanādina ca² ādarena patthentīti.

Tattha ca gāthāyaṃ purimaḍḍhena³ anāgāmiaggādhiḡamo puṭṭho, anāgāminopi hi indriyāni pahīnakāmarāgabyāpādatāya samatham nibbisevanataṃ gatāni honti. Itarena arahattamaggapaṭilābho, arahā hi “pahīnamāno anāsavo tādī”ti ca vuccati.

Athāyasmā Brahmāli padhānapariggāhakena vuttam “**kassindriyāni**”ti gātham paccanubhāsi⁴. Tadattham attūpanāyikavasena vissajjento “**mayhindriyāni**”ti-ādikāya dutiyagāthāya aññaṃ byākāsi, tattha **mayhindriyāni**ti mama cakkhādīni indriyāni. Sesam vuttanayameva.

Brahmālittheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Kassa mānañca viddham siyamānaṃ (Ka)

2. Dassanādīnañca (I), dassanāni ca (Ka)

3. Purimapadena (I, Ka)

4. Paccudābhāsi (Sī, I)

4. Mogharājattheragāthavaṇṇanā

Chavipāpaka cittabhaddakāti āyasmato Mogharājattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam̐ Satthu santike dhammam̐ suṇanto Satthāram̐ ekaṃ bhikkhum̐ lūkhacīvaradharānam̐ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā tam̐ ṭhānantaram̐ ākaṅkhanto paṇidhānam̐ katvā tattha tattha bhave puññāni karonto Atthadassissa Bhagavato kāle brāhmaṇakule nibbattitvā brāhmaṇānam̐ vijjāsippesu nipphattim̐ gato brāhmaṇamāṇave vijjāsippāni sikkhāpento ekadivasam̐ Atthadassim̐ Bhagavantam̐ bhikkhusam̐ghaparivutam̐ gacchantaṃ disvā pasannamānaso pañcapaṭiṭṭhitena vanditvā sirasi añjalim̐ katvā “yāvatā rūpino sattā”ti-ādinā chahi gāthāhi abhitthavitvā bhājanam̐ pūretvā madhum̐ upanāmesi. Satthā madhum̐ paṭiggahetvā anumodanam̐ akāsi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle Kaṭṭhavāhanassa nāma rañño amacco hutvā tena Satthu ānayanattham̐ purisasahassena pesito Satthu santikam̐ gantvā dhammam̐ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā vīsativassasahassāni samaṇadhammam̐ katvā tato cuto ekaṃ Buddhantaram̐ sugatīsuyeva parivattento imasmim̐ Buddhuppāde brāhmaṇakule nibbattitvā **Mogharājāti** laddhanāmo Bāvārī¹brāhmaṇassa santike uggahitasippo sam̐vegajāto tāpasapabbajjam̐ pabbajitvā tāpasasahassaparivāro ajitādihi saddhim̐ Satthu santikam̐ pesito tesam̐ pannarasamo hutvā pañhe pucchitvā pañhavissajjanapariyosāne arahattam̐ pāpuṇi. Tena vuttam̐ **Apadāne**²—

“Atthadassī tu Bhagavā, Sayambhū aparājito.
Bhikkhusam̐ghaparibyūḷho, rathiyam̐ paṭipajjatha.

Sissehi sam̐parivuto³, gharamhā abhinikkhamim̐.
Nikkhamitvānaḥam̐ tattha, addasam̐ Lokanāyakam̐.

Abhivādiya Sambuddham̐, sire katvāna añjalim̐.
Sakam̐ cittam̐ pasādetvā, santhavim̐ Lokanāyakam̐.

1. Bāvāriya (Sī, I), Bāvāriya (Ka)

2. Khu 3. 96 piṭṭhādīsu.

3. Sissehi ca parivuto (Sī)

Yāvatā rūpino sattā, arūpī vā asaññino.
 Sabbe te tava ñāṇamhi, anto honti samogadhā.
 Sukhumacchikajālena, udakaṃ yo parikkhipe.
 Ye keci uduke pāṇā, antojāle bhavanti te.
 Yesañca cetanā atthi, rūpino ca arūpino.
 Sabbe te tava ñāṇamhi, anto honti samogadhā.
 Samuddharasi'maṃ lokaṃ, andhakārasamākulaṃ.
 Tava dhammaṃ suṇitvāna, kaṅkhāsotaṃ taranti te.
 Avijjānivute loke, andhakārena otthaṭe.
 Tava ñāṇamhi jotante, andhakārā padhaṃsitā.
 Tuvaṃ cakkhū'si sabbesaṃ, mahātamapanūdano.
 Tava dhammaṃ suṇitvāna, nibbāyati bahujjano.
 Puṭakaṃ pūrayitvāna, madhukhuddhamaneḷakaṃ.
 Ubho hatthehi paggayha, upanesiṃ Mahesino.
 Paṭiggaṇhi mahāvīro, sahatthena mahā isi.
 Bhuñjitvā tañca sabbaññū, vehāsaṃ nabhamuggami¹.
 Antalikkhe ṭhito Satthā, Atthadassī narāsabho.
 Mama cittaṃ pasādentō, imā gāthā abhāsatha.
 Yenidaṃ thavitaṃ ñāṇaṃ, Buddhaseṭṭho ca thomito.
 Tena cittappasādena, duggatiṃ so na gacchati.
 Catuddasañca khattum so, devarajjaṃ karissati.
 Pathabyā rajjaṃ aṭṭhasataṃ, vasudhaṃ āvasissati.
 Pañceva satakkhattuñca, cakkavattī bhavissati.
 Padesarajjaṃ asaṅkheyyaṃ, mahiyā kārayissati.
 Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇaṃ vedāna pāragū.
 Gotamassa Bhagavato, sāsane pabbajissati.

1. Vihāsi nagamuddhani (Ka)

Gambhīraṃ nipuṇaṃ atthaṃ, ñāṇena vicinissati.

Mogharājāti¹ nāmena, hessati Satthu sāvako.

Tīhi vijjāhi sampannaṃ, katakiccamaṇāsavaṃ.

Gotamo satthavāhaggo, etadagge ṭhapessati.

Hitvā mānusaṃ yogaṃ, chetvāna bhavabandhanaṃ.

Sabbāsava pariññāya, viharāmi anāsavo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ²ti.

Arahattaṃ pana patvā satthalūkhaṃ suttalūkhaṃ² rajanalūkhanti viśesena³ tividhenapi lūkhena samannāgataṃ paṃsukūlaṃ dhāresi. Tena naṃ Satthā lūkhacivaradharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. Aparabhāge purimakammappaccayā parihārassa akaraṇato therassa sarīre daddupīlakādīni uppajjitvā vaḍḍhimsu. So “senāsaṇaṃ dussati”⁴ti hemantepi Magadhakkhettesu palālasanthārāni attharivā seti⁴. Tam ekadivaṣaṃ upaṭṭhānaṃ upasaṅkamtivā⁵ vanditvā ekamantaṃ nisinnaṃ Satthā paṭisaṇthāravasena “**chavipāpakā**”⁶ti-ādinā paṭhamagāthāya pucchi.

207. Tattha **chavipāpakā**ti daddukacchupīlakāhi⁶ bhinnacchavibhāvato hīnacchavika duṭṭhacchavika⁷. **Cittabhaddakā**ti anavaśesaḥkilesappahānena brahmavihārasevanāya ca bhaddacitta sundaracitta. **Mogharājāti** tassa ālapanā. **Satataṃ samāhitoti** aggaṭṭhalasamādhinā niccakālaṃ abhiṇhaṃ samāhitamānaśo. **Hemantikasītakālarattiyoti** hemantasamaye sītakālarattiyoti. Accantasamyoge cetāṃ upayogavacanaṃ. “Hemantikā sītakālarattiyoti”⁷tipi Pāli. Tattha **hemantikā**ti hemantogadhā hemantapariyāpannāti attho. **Bhikkhu tvaṃsīti** bhikkhu ko tvaṃ asi, evaṃbhūto paresu tava senāsaṇaṃ katvā adentesu saṃghikaṃ ca senāsaṇaṃ apavisanto. **Kathaṃ karissasīti** yathāvutte sītakāle kathaṃ attabhāvaṃ pavattesīti Satthā pucchi. Evaṃ pana puṭṭho thero Satthu tamatthaṃ kathento—

1. Mogharājoti (Sī)

3. Rajanalūkhanti-ādinā vasena (Sī), savisesaṃ (I, Ka)

5. Upagantvā (I)

6. Daddukaṇḍupīlakāhi (Sī, I)

2. Sibbanalūkhāṃ (Ka)

4. Vasati (Sī, I)

7. Ducchavika (Sī)

208. “Sampannasassā Magadhā, kevalā iti me sutam.

Palālacchannako seyyam, yathaññe sukhajīvino”ti—

gāthamāha.

Tattha **sampannasassā**ti nippannasassā¹. **Magadhā**ti Magadharatṭham vadati. Magadhā nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḥhīvasena “Magadhā”tveva bahuvacanena² vuccati. **Kevalā**ti anavasesā. **Iti me sutanti** evam mayā sutam. Tattha yo adiṭṭho padeso, tassa vasena sutanti vuttam. Tena edise kāle magadhesu yattha katthaci mayā vasitum sakkāti dasseti. **Palālacchannako seyyam, yathaññe sukhajīvino**ti yathā aññe sukhajīvino bhikkhū senāsanasappāyam laddhā³ sundarehi attharaṇapāvuraṇehi sukkena sayanti, evam ahampi palālasanthārameva heṭṭhā santharivā upari tiriyañca palālacchadaneneva chādītasarīratāya palālacchannako seyyam sayim, seyyam⁴ kappesinti attano yathālābhasantosam vibhāveti.

Mogharājattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Visākhapañcālaputtattheragāthāvaṇṇanā

Na ukkhipe no ca parikkhipe pareti āyasmato Visākhassa Pañcālaputtassa⁵ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭupānissayam puññam upacinanto ito cuddase kappe paccantagāme daliddakule nibbattivā viññutam patto ekadivasam phalapariyesanam carantehi tasmim gāme manussehi saddhim araññam gato tattha ekam Paccekabuddham disvā pasannamānaso valliphalam adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharatṭhe Maṇḍalīkarājakule nibbattivā **Visākh**oti laddhanāmo Pañcālarājadhītuyā puttabhāvato pacchā **Pañcālaputt**oti paññāyittha. So pitari mate rajjam kārento Satthari attano gāmasamīpagate Satthu santikam

1. Nippannasassā paripakkasassā (Sī)

2. Bahuvacanasena (Sī)

3. Labhanto (Sī), labhantā (I)

4. Seyyanti sahaseyyam (Sī, I)

5. Pañcāliputtassa (Sī, I)

gantvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā Satthārā saddhiṃ
Sāvattiṃ gato vipassanaṃ paṭṭhapetvā na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi.
Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Sabbe janā samāgama, agamiṃsu vanaṃ tadā.

Phalamanvesamānā te, alabhiṃsu phalaṃ tadā.

Tatthaddasāsiṃ Sambuddhaṃ, Sayambhuṃ aparājitaṃ.

Pasannacitto sumano, valliphalamadāsahaṃ.

Catuddase² ito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā thero ñātinaṃ anukampāya jātibhūmiṃ
agamāsi. Tattha manussā therāṃ upasaṅkamtivā kālena kālaṃ dhammaṃ
suṇantā ekadivasaṃ “katihi nu kho bhante aṅgehi samannāgato
dhammakathiko hoti”ti dhammakathikalakkhaṇaṃ pucchimsu. Thero tesāṃ
dhammakathikalakkhaṇaṃ kathento—

209. “Na ukkhipe no ca parikkhipe pare,

Na okkhipe pāragataṃ na eraye.

Na cattavaṇṇaṃ parisāsu byāhare,

Anuddhato sammitabhāṇi subbato.

210. Susukhumanipuṇatthadassinā,

Matikusalena nivātavuttinā.

Samsevitavuddhasīlinā,

Nibbānaṃ na hi tena dullabhaṃ”ti—

gāthādvayaṃ abhāsi.

Tattha **na ukkhipeti** attānaṃ na ukkhipeyya, jāti-ādīhi bāhusaccādīhi ca
attukkamsanaṃ na kareyya. **No ca parikkhipe pareti** pare parapuggale
teheva jāti-ādīhi no parikkhipe paricchinditvā na khipeyya

1. Khu 3. 344 piṭṭhe.

2. Ekattimse (Pāḷiyam)

guṇaparidhamśanavasena vā na khipeyya. Na okkhipe pare iccevaṃ sambandho. Pare ojjhāpanavasena¹ **na okkhipe** heṭṭhato katvā pare na olokāpeyya, na ojjhāpeyyāti attho. “Na ukkhipe”ti keci paṭhanti, so evattho. **Pāragatanti** saṃsārapāraṃ viya² vijjāya³ pāraṃ gataṃ khīṇāsavaṃ tevijjāṃ chaḷabhiññaṃ vā **na eraye** ()⁴ na ghaṭṭaye na āsādeyya⁵. **Na cattavaṇṇaṃ parisāsu byāhareti** attano vaṇṇaṃ guṇaṃ⁶ lābhasakkārasilokaṃ nikāmayamāno khattiyaparisādīsu na bhāseyya. **Anuddhatoti** uddhaccarahito. Uddhatassa hi vacanaṃ nādiyanti. **Sammitabhāṇīti** sammadevamitabhāṇī, kālena sāpadesaṃ pariyantavatiṃ atthasañhitameva vācaṃ⁷ bhāsanasiḷoti attho. Ito aññathā vadantassa vacanaṃ agahaṇīyaṃ hoti. **Subbatoti** sundaravato sīlasampanno. “Siyā”ti kiriyāpadaṃ ānetvā yojetabbaṃ.

Evam thero saṅkhepeneva dhammakathikalakkhaṇaṃ vatvā tesaṃ guṇānaṃ attani labbhamānataṃ adhimuccitvā bhiiyoso mattāya abhippasannaṃ mahājanaṃ ñatvā “evamvidhassa dhammakathikassa vimuttāyatanasannissitassa na nibbānaṃ dullabhaṃ, atha kho sulabhamevā”ti dassento “**susukhumanipuṇatthadassinā**”ti dutiyagāthamāha. Tassattho heṭṭhā vuttoyeva.

Visākhapañcālaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Cūlakattheragāthāvaṇṇanā

Nadanti morā susikhā supekhuṇāti āyasmato Cūlakattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ kusalaṃ upacinanto ito ekatimse kappe Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso chattapaṇṇiphalāṃ adāsi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe brāhmaṇakule nibbattitvā **Cūlakoti** laddhanāmo vayappatto Dhanapāladamane

1. Ujjhāpanavasena (Sī, I)

4. (Na vāraye) (I)

6. Vaṇṇagunaṃ (Sī, I)

2. Saṃsāraṃ viya (Ka)

3. Abhiññāya (Sī, Ka)

5. Na pahareyya (Sī)

7. Vacanaṃ (Ka)

Satthari laddhappasādo pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto Indasālaguhāyaṃ vasati, so ekadivasam guhādvāre nisinno Magadhakkhettaṃ olokesi. Tasmim̐ khaṇe pāvusakāamegho gambhīramadhuranigghoso satapaṭalasaḥassapaṭalo añjana¹ sikharasannikāso nabhaṃ pūretvā pavassati, mayūrasaṅghā ca meghagajjitaṃ sutvā haṭṭhatuṭṭhā kekāsaddaṃ muñcitvā² tattha tattha padese naccantā vicaranti. Therassapi āvāsagabbhe meghavātaphassehi³ apagataghamattā passaddhakarajakāye⁴ kallataṃ patte utusappāyalābhena cittaṃ ekaggaṃ ahosi, kammaṭṭhānavīthiṃ otari, so taṃ ñatvā kālasampadādikittanamukhena attānaṃ bhāvanāya ussāhento—

211. “Nadanti morā susikhā supekhūṇā,
Sunīlagīvā sumukhā sugajjino.
Susaddalā cāpi mahāmahi ayaṃ,
Subyāpitambu suvalāhakaṃ nabhaṃ.

212. Sukallarūpo sumanassa jhāyataṃ,
Sunikkamo sādhu subuddhasāsane.
Susukkasukkaṃ nipuṇaṃ sududdasaṃ,
Phusāhi taṃ uttamamaccutaṃ padan”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **nadanti morā susikhā supekhūṇā, sunīlagīvā sumukhā sugajjino**ti ete⁵ matthake uṭṭhitāhi sundarāhi sikhāhi⁶ samannāgatattā **susikhā**, nānāvaṇṇehi anekehi sobhanehi bhaddakapiñchehi⁷ samannāgatattā **supekhūṇā**, rājīvavaṇṇasaṅkāsāya⁸ sundarāya nīlavaṇṇāya gīvāya samannāgatattā **sunīlagīvā**, sundaramukhatāya **sumukhā**, manuññavāditāya⁹ **sugajjino, morā** sikhaṇḍino chajjasamvādī kekāsaddaṃ

1. Ajjūṇa (Sī)

3. Āvāsagabbhehi meghavātasamphassehi (Sī, I)

5. Ettha ca (Sī, I)

7. Bhinnakapiñche hi (Ka)

9. ...nādatāya (Sī), ...rutatāya (I)

2. Muñcantā (I)

4. Passaddhe karajakāye (Sī)

6. Tihi sikhāhi (I)

8. Rājīvaṭṭasaṅkāsāya (Ka)

muñcantā **nadanti** ravanti. **Susaddalā cāpi mahāmahī ayanti** ayañca mahāpathavī susaddalā sundaraharitatīṇā. **Subyāpitambūti** abhinavavutṭhiyā tahaṃ tahaṃ vissandamānasalilatāya suṭṭhu byāpitajalā vitatajalā. “Susukkatambū”tipi¹ pāṭho, suvisuddhajalāti attho. **Suvalāhakaṃ nabhanti** idañca nabhaṃ ākāsaṃ nīluppaladadasannibhehi samantato pūretvā ṭhitehi sundarehi valāhakehi meghehi suvalāhakaṃ.

Sukallarūpo sumanassa jhāyatanti idāni utusappāyalābhena suṭṭhu kallārūpo kammaniyasabhāvo tvam², nīvaraṇehi anajjhārūḷhacittatāya sundaramanassa³ yogāvacarassa yaṃ yaṃ ārammaṇūpanijjhānavasena lakkhaṇūpanijjhānavasena ca jhāyamaṃ⁴. **Sunikkamo -pa- accutaṃ padanti** evaṃ jhāyanto ca **sādhu subuddhassa** Sammāsambuddhassa **sāsane** sundaranikkamo hutvā suparisuddhasīlatāya **susukkaṃ**, visuddhasabhāvatāya⁵ sabbassapi saṅkilesassa gocarabhāvānupagamanato **sukkaṃ**, nipuṇañānagocaratāya **nipuṇaṃ**, paramagambhīratāya **sududdasaṃ**, paṇītabhāvena seṭṭhabhāvena ca **uttamaṃ**, niccasabhāvatāya **accutaṃ padaṃ taṃ** nibbānaṃ **phusāhi** attapaccakkhakaṇaṇena⁶ sammāpaṭipattiyā sacchikarohīti.

Evaṃ thero attānaṃ ovaḍantova utusappāyalābhena samāhitacitto vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁷—

“Kaṇikāraṃva jalitaṃ, puṇṇamāyeva candimaṃ.
Jalantaṃ diparukkhaṃva, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Kadaliphalaṃ paggayha, adāsiraṃ Satthuno ahaṃ.
Pasannacitto sumano, vanditvāna apakkamiraṃ.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā.
Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Susuddhatambūtipi (Sī, I)

2. Kammaniyabhāvo, taṃ jhāya (Sī, I)

3. Sundaramānasassa (Sī, I)

4. Yogāvacarassa yaṃ yaṃ ārammaṇūpanijjhānavasena lakkhaṇūpanijjhānavasena ca jhānaṃ taṃ taṃ jhāya (Sī)

5. Visuddhabhāvatāya (Sī)

6. ...kaṇaṇe (Sī, I)

7. Khu 3. 344 piṭṭhe.

Arahattaṃ pana patvā thero attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā pītisomanassajāto “**nadanti morā**”ti-ādinā tāyeva gāthā paccudāhāsi. Tenassa idameva aññābyākaraṇaṃ ahoṣīti.

Cūḷakattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Anūpamattheragāthāvaṇṇanā

Nandamānā’gataṃ cittāti āyasmato Anūpamattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivatṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto ito ekatiṃse kappe¹ kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Padumaṃ nāma Paccekabuddhaṃ piṇḍāya carantaṃ rathiyaṃ disvā pasannamānaso aṅkolapupphehi² pūjesi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe ibbhakule nibbattitvā rūpasampattiyā **Anūpamoti** laddhanāmo vayappatto upanissayasampannatāya kāme pahāya pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto araññe viharati. Tassa cittaṃ bahiddhā rūpādi-ārammaṇesu vidhāvati. Kammatṭhānaṃ parivaṭṭati. Thero vidhāvantaṃ cittaṃ niggaṇhanto—

213. “Nandamānā’gataṃ citta, sūla’ māropamānakam.

Tena teneva vajasi, yena sūlaṃ kaliṅgaraṃ.

214. Tāhaṃ cittakaliṃ brūmi, taṃ brūmi cittadubbhakaṃ.

Satthā te dullabho laddho, mā’natthe maṃ niyojayī”ti—

imāhi dvīhi gāthāhi ovadi.

Tattha **nandamānā’gataṃ cittāti** nandamāna abhinandamāna citta abhinandamānaṃ āgataṃ uppannaṃ³. **Sūla’ māropamānakanti** dukkhuppattiṭṭhānatāya sūlasadisattā sūlaṃ taṃ taṃ bhavaṃ kammakilesehi ettakaṃ kālaṃ āropiyamānaṃ. **Tena teneva vajasi, yena sūlaṃ kaliṅgaranti** yattha yattha

1. Sattatimsakappe (Sī, I), sattasattatime kappe (Ka)

2. Ākulīpupphehi (Sī, I)

3. Nandamānāgataṃ cittanti nandamānaṃ āgataṃ. Tatratarābhinandinī yāyaṃ taṇhā, tassā taṃ taṃ bhavaṃ nandamānaṃ abhinandamānaṃ cittaṃ imaṃ bhavāpi bhavaṃ nandamānaṃ ānandamānaṃ āgataṃ uppannaṃ (Sī)

sūlasaṅkhātā bhavā kaliṅgarasaṅkhātā adhikuṭṭanakā¹ kāmagaṇā ca tena teneva pāpacitta² vajasi, taṃ tadeva ṭhānaṃ upagacchasi, attano anattaṃ na sallakkhesi.

Tāhaṃ cittalalīṃ brūmīti taṃ tasmā pamattabhāvato cittakalīṃ citta-kālakaṇṇiṃ ahaṃ kathayāmi. Punapi **taṃ brūmi** kathemi **cittadubbhakaṃ** cittasaṅkhātassa attano buhūpakārassa³ santānassa anattāhāvanato cittadubbhiṃ. “Cittadubbhagā”ti paṭhanti. Cittasaṅkhāta-alakkhika appapuññāti attho. Kinti brūhīti ce? Āha **“Satthā te dullabho laddho, mā’ natthemāṃ niyojayī”**ti. Kappānaṃ asaṅkhyeyyampi nāma Buddhasuñño loko hoti, Satthari uppannepi manussattasaddhāpaṭilābhādayo⁴ dullabhā eva, laddhesu ca tesu Satthāpi dullabhoyeva⁵ hoti. Evaṃ dullabho Satthā idāni tayā laddho, tasmīṃ laddhe sampatipi anattā ahite āyatīṃ ca anattāvahe dukkhāvahe akusale maṃ mā niyojesīti. Evaṃ thero attano cittaṃ ovadanto eva vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁶—

“Padumo nāma Sambuddho, Cittakūṭe vasī tadā.

Disvāna taṃ ahaṃ Buddhaṃ, Sayambhūṃ aparājitaṃ.

Aṅkolaṃ pupphitaṃ disvā, ocinitvānaṃ tadā.

Upagantvāna Sambuddhaṃ, pūjayiṃ Padumaṃ Jinaṃ⁷.

Ekatimse ito kappe⁸, yaṃ pupphamabhipūjayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Anūpamattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Adhikuṭṭananāmakā (I), adhikuṭṭanāmakā (Ka)

2. Pāpacittena (Sī, I, Ka)

3. Bahukārassa (I, Ka)

4. Manussattalābhapaṭilābhādayo (Sī, I)

5. Aladdhoyeva (Ka)

6. Khu 3. 331 piṭṭhādīsu.

7. Padumanāyakaṃ (Sī)

8. Sattatimsamhi kappamhi (Sī)

8. Vajjitattheragāthāvaṇṇanā

Saṃsaram dīghamaddhānanti āyasmato Vajjitattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto ito pañcasaṅgime kappe ekasmiṃ paccantaḡāme nibbattivā viññutaṃ patto vanacarako hutvā vicaranto ekadivasam Upasantaṃ nāma Paccekabuddhaṃ pabbataguhāyaṃ viharantaṃ addasa. So tassa upasamaṃ disvā pasannamanaso campakapupphena pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaraṅge ibbhakule nibbatto jātadivasato paṅṅhāya mātugāmahattham gato rodati. Brahmaloḡato kira cavitvā idhāgato yasmā mātugāmasamphassaṃ na sahati, tasmā mātugāmasamphassavajjanato **Vajjitot**veva nāmaṃ jātaṃ. So vayappatto Satthu yamakapāṅihāriyaṃ disvā paṅṅiladdhasaddho pabbajivā vipassanaṃ paṅṅhapetvā tadaheva chaḡabhiñño ahoṡi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Upasanto ca Sambuddho, vasatī pabbatantare.

Ekacampakamādāya, upagacchiṃ naruttamaṃ.

Pasannacitto sumano, paccekamunimuttamaṃ.

Ubho hatthehi paggayha, pūjayiṃ aparājitaṃ.

Pañcasaṅgimhito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Chaḡabhiñño pana hutvā attano pubbenivāsaṃ anussarivā dhammasaṃvegena—

215. “Saṃsaram dīghamaddhānaṃ, gatīsu parivattisaṃ.

Apassaṃ ariyasaccāni, andhabhūto puthujjano.

216. Tassa me appamattassa, saṃsārā vinalīkatā.

Sabbā gatī samucchinnā, natthi dāni punabbavo”ti—

dve gāthā abhāsi.

1. Khu 3. 333 piṅṅthe.

Tattha **saṃsaranti** saṃsaranto, tasmim̐ tasmim̐ bhave ādānanikkhepavasena aparāparam sandhāvanto. **Dīghamaddhānanti** cirakālam̐ anādimati saṃsāre aparimāṇakālam̐. **Gatīsūti** sukatadukkaṭāṇam̐ kammānam̐ vasena sugatiduggatīsu. **Parivattisanti** ghaṭīyantam̐ viya paribbhamanto cavanupapajjanavasena¹ aparāparam̐ parivattim̐. Tassa pana parivattanassa kāraṇamāha “**apassam̐ ariyasaccāni, andhabhūto puthujjano**”ti. Dukkhadīni cattāri ariyasaccāni nāṇacakkhunā apassanto appaṭivijjhanto, tato eva avijjandhatāya andhabhūto puthūnam̐ janānādīhi kāraṇehi puthujjano honto² gatīsu parivattisanti yojanā, tenevāha Bhagavā—

“Catunnam̐ bhikkhave ariyasaccānam̐ ananubodhā appaṭivedhā evamidam̐ dīghamaddhānam̐ sandhāvitam̐ saṃsaritam̐ mamañceva tumhākañcā”ti³.

Tassa mayham̐ vuttanayena pubbe puthujjanasseva sato⁴ idāni Satthārā dinnanayena **appamattassa** appamādapaṭipattiyā samathavipassanābhāvanam̐ matthakam̐ pāpetvā ṭhitassa. **Saṃsārā vinalīkatāti** saṃsaranti sattā etehīti “saṃsārā”ti laddhanāmā kammakilesā aggamaggena samucchinnatā vigatanaḷā⁵ nimmulā katā. **Sabbā gatī samucchinnāti** evam̐ kammakilesavaṭṭānam̐ vinalīkatattā nirayādikā sabbāpi gatiyo sammadeva ucchinnā viddham̐sitā, tato eva **natthi dāni** āyatim̐ **punabbhavoti** idameva ca therassa aññābyākaraṇam̐ ahoṣīti.

Vajjitattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Sandhitattheragāthāvaṇṇanā

Assatthe haritobhāseti āyasmato Sandhitattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto ito ekatim̐se kappe Sikhissa Bhagavato kāle eko gopālako ahoṣi. So Satthari parinibbute aññataram̐ theram̐

1. Cavanuppajjanavasena (Sī, I)

2. Puthujjano puthujjanattā (Sī)

3. Vi 3. 325; Dī 2. 77; Saṃ 3. 377; Khu 10. 144 piṭṭhesu.

4. Puthujjano puthujjanantogadhattā (I), puthujjano hutvā (Ka)

5. Vihatanaḷā (Sī)

upasaṅkamitvā tassa santike Buddhaguṇapaṭisaṃyuttaṃ dhammaṃ sutvā pasannamānaso “kuhiṃ Bhagavā”ti pucchitvā parinibbutabhāvaṃ sutvā “evaṃ mahānubhāvā Buddhāpi nāma aniccatāvasaṃ gacchanti, aho saṅkhārā addhuvā”ti aniccasaññaṃ paṭilabhi. Taṃ thero bodhipūjāya ussāhesi. So kālena kālaṃ Bodhirukkhasamīpaṃ gantvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā Buddhaguṇe anussaranto bodhiṃ vandati. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaratthe ibbhakule nibbattitvā **Sandhitoti** laddhanāmo vayappatto aniccatāpaṭisaṃyuttaṃ dhammakathaṃ¹ sutvā saṃvegajāto pabbajitvā vipassanaṃ paṭṭhapetvā nāṇassa paripākaṃ gatattā na cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. So attano pubbenivāsaṃ anussaranto Sikhissa Bhagavato kāle bodhivandanaṃ Buddhānussatiṃ aniccasaññāpaṭilābhañca anussaritvā tadupanissayena attano visesādhigamaṃ pakāsento—

217. “Assatthe haritobhāse, saṃvirūḷhamhi pādape.

Ekam Buddhagataṃ saññaṃ, alabhittham patissato.

218. Ekatiṃse ito kappe, yaṃ saññaṃmalabhiṃ tadā.

Tassā saññāya vāhasā, patto me āsavakkhayo”ti—

dve gāthā abhāsi.

Tattha **assattheti** assatthaṭṭhāniye, yvāyam² etarahi amhākaṃ Bhagavato Bodhirukkho assattho, etassa ṭhāne tadā Sikhissa Bhagavato Bodhirukkho puṇḍarīko ṭhitoti so assatthaṭṭhāniyatāya “assatthe”ti vuttam. ()³ sattānam assāsajananato vā. Apare pana “assattharukkhamūle nisīditvā tadā Buddhānussatiyā bhāvitattā thero ‘assatthe’ti avocā”ti vadanti. **Haritobhāseti** haritehi sāramaṇivaṇṇehi⁴ obhāsamāne. **Saṃvirūḷhamhīti** suṭṭhu virūḷhe suppatiṭṭhite, sughananicitapattapalāsapallavehi virūḷhasañchanneti ca vadanti. **Pādapeti** rukkhe. **Ekam Buddhagataṃ saññaṃ, alabhittham patissatoti**

1. Dhammiṃ kathaṃ (Sī, I)

3. (Assatthoti) (Ka)

2. Yesvāyam (Sī, I)

4. Phalikamaṇivaṇṇehi (Sī)

Buddhārammaṇaṃ ārammaṇassa ekajātiyattā ekaṃ “itipi so Bhagavā”ti-
ādinayappavattaṃ Buddhānussatisahagataṃ saññaṃ Buddhaguṇānaṃ
paṭipatisaraṇato¹ patissato hutvā alabhiṃ.

Kadā pana sā saññā laddhā, kīvatāya siddhāti² āha “**ekatiṃse ito kappe**”ti-ādi. Ito bhaddakappato uddham ārohanavasena ekatiṃse kappe.
Yaṃ saññanti yaṃ Buddhānussatisahagataṃ saññaṃ, yaṃ vā Buddhānaṃ
aniccataṃ disvā tadanussārena³ sabbasaṅkhāresu tadā aniccasaññaṃ
alabhiṃ. **Tassā saññāya vāhasāti** tassā yathāvuttāya saññāya kāraṇabhāvena
taṃ upanissayaṃ katvā. **Patto me āsavakkhayoti** idāni mayā āsavānaṃ
khayo nirodho adhigatoti, imāyeva ca imassa therassa apadānagāthāpi.
Yathāha⁴—

“Assatthe haritobhāse -pa- patto me āsavakkhayo.

Ito terasakappamhi, Dhaniṭṭho⁵ nāma khattiyo.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Sandhitattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcamavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca dukanipātavaṇṇanā.

1. Buddhaguṇānaṃ vā Buddhānaṃ vā paṭisaraṇato (Sī)

2. Kiṃ vā tāya siddhīti (Ka)

3. Yaṃ vā Buddhānaṃ aniccataṃ disvā yaṃ vā tadanussaraṇā (Sī), yaṃ vā Buddhānaṃ
aniccataṃ nissāya tadanussārena (I)

4. Khu 3. 235 piṭṭhādīsu.

5. Dhammiko (Sī)

3. Tikanipāta

1. Aṅgaṇikabhāradvājattheragāthavaṇṇanā

Tikanipāte **ayoni suddhimanvesanti** āyasmato
Aṅgaṇikabhāradvājattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu
katādhikāro tattha tattha bhave vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ upacinanto ito
ekatiṃse kappe Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto
ekadivasaṃ Satthāraṃ piṇḍāya carantaṃ disvā pasannamānaso
pañcapatiṭṭhitena vanditvā añjalim paggaṇhi. So tena puññakammena
devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Himavantasamīpe
Ukkaṭṭhe¹ nāma nagare vibhavasampannassa brāhmaṇassa gehe nibbattitvā
Aṅgaṇikabhāradvājoti laddhanāmo vayappatto vijjāsippesunipphattiṃ gato
nekkhammajjāsayatāya paribbājakapabbajjaṃ pabbajitvā amaraṃ² tapam
caranto tattha tattha vicaranto Sammāsambuddhaṃ janapadacārikaṃ
carantaṃ disvā pasannamānaso Satthu santike dhammaṃ sutvā taṃ
micchātapaṃ³ pahāya sāsane pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto na
cirasseva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

“Usabham pavaraṃ vīraṃ, Vessabhuṃ vijitāvinam.

Pasannacitto sumano, Buddhaseṭṭhamavandaham.

Ekatiṃse ito kappe, yaṃ kammamakarim tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, vandanāya idam phalam.

Catuvīsaticappamhi, Vikatānandanāmako.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā vimuttisukhena viharanto nātīnaṃ anukampāya
attano jātibhūmim gantvā bahū nātake saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhāpetvā
tato nivattitvā Kururaṭṭhe Kuṇḍiyassa nāma nigamassa

1. Ukkaṭṭha (Sī, I)

3. Tam micchāgāham (Sī)

2. Amataṃ (Ka)

4. Khu 3. 244 piṭṭhe.

avidūre araññe vasanto kenacideva karaṇīyena Uggārāmaṃ gato uttarāpathato¹ āgatehi sandiṭṭhehi brāhmaṇehi samāgato tehi “bho Bhāradvāja kiṃ disvā brāhmaṇānaṃ samayaṃ pahāya imaṃ samayaṃ gaṇhī”ti pucchito tesāṃ ito Buddhasāsanato bahiddhā suddhi² natthīti dassento—

219. “Ayoni suddhimanvesaṃ, aggim paricariṃ vane.

Suddhimaggaṃ ajānanto, akāsim amaraṃ tapan”ti—

paṭhamam gāthamāha.

Tattha **ayonī**ti ayoniso anupāyena. **Suddhinti** saṃsārasuddhiṃ bhavanissaraṇaṃ. **Anvesanti** gavesanto³. **Aggim paricariṃ vaneti** “ayaṃ suddhimaggo”ti adhippāyena araññāyatane aggihuta⁴sālāyaṃ agyāgāraṃ katvā āhutiṃ⁵ paggaṇhanto aggidevaṃ paricariṃ vede vuttavidhinā pūjesiṃ. **Suddhimaggaṃ ajānanto, akāsim amaraṃ tapanti** suddhiyā nibbānassa maggaṃ ajānanto aggiparicaraṇaṃ viya pañcatapatappanādi⁶ attakilamathānuyogaṃ “suddhimaggo”ti maññāya⁷ akāsim acariṃ paṭipajjim.

Evam thero assamato assamaṃ gacchento viya vede vuttavidhinā aggiparicaraṇādina⁷ anuṭṭhāya suddhiyā appatabhāvena bahiddhā suddhiyā abhāvaṃ dassetvā idāni imasmimyeva sāsane suddhi ca mayā adhigatāti dassento—

220. “Taṃ sukkena sukhaṃ laddhaṃ, passa dhammasudhammataṃ.

Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

dutiyaḡāthamāha.

Tattha **tanti** yassatthāya suddhiṃ anvesanto tassa maggaṃ ajānanto aggim paricariṃ amaraṃ tapan acariṃ, taṃ nibbānasukhaṃ sukkena samathavipassanāya sukhāya paṭipadāya attakilamathānuyogaṃ anupagamma mayā **laddhaṃ** pattaṃ adhigataṃ. **Passa dhammasudhammatanti** Satthu sāsanaḡhammassa sudhammataṃ

1. Natthi (Bahūsu)

4. Aggihutta (Ka)

7. Saññāya (Sī)

2. Suddhī (I)

5. Āhutiṇaṃ (Ka)

3. Gavesanto pariyesentā (Sī, I)

6. Pañcatāpanapadhānādi (Sī)

8. Aggiparicaraṇādito (Sī)

aviparītaniyyānikadhammasabhāvaṃ passa jānāhīti hammaḷapanavasena vadati, attānaṃ vā¹ ālapati. Tassa laddhabhāvaṃ pana dassento—

“Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

āha, taṃ vuttatthameva. Evaṃ suddhiyā adhiḡatattā “īto paṭṭhāyāhaṃ paramatthato brāhmaṇo”ti dassento—

221. “Brahmabandhu pure āsiṃ, idāni khomhi brāhmaṇo.

Tevijjo nhātako² camhi, sottiyo camhi vedagū”ti—

tatiyaṃ gāthamāha. Tasattho—īto pubbe jātimattena brāhmaṇabhāvato brāhmaṇānaṃ³ samaññāya **brahmabandhu** nāma **āsiṃ**. Bāhitapāpattā pana **idāni kho** arahattādhigamena paramatthato **brāhmaṇo** ca **amhi**. Ito⁴ pubbe bhavasañcayakarānaṃ⁵ tissannaṃ vedasañkhātānaṃ vijjānaṃ ajjhāyanena samaññāmattena tevijjo nāma hutvā idāni bhavakkhayakarāya vijjāya vasena tissannaṃ vijjānaṃ adhiḡatattā paramatthato **tevijjo ca amhi**. Tathā īto pubbe bhavassādagadhitāya⁶ nhātakavatanipphattiyā samaññāmattena nhātakō nāma hutvā idāni aṭṭhaṅgikamaggajalena suvikkhālitakilesamalatāya paramatthato **nhātakō camhi**. Ito pubbe avimuttabhavassādamantajjhānena vohāramattato sottiyo nāma hutvā idāni suvimuttabhavasādadhammajjhānena paramatthato **sottiyo camhi**. Ito pubbe appaṭinissaṭṭhapāpadhammānaṃ vedānaṃ gatamattena⁷ vedagū nāma hutvā idāni vedasañkhātēna maggaññānena saṃsaramahoghassa vedassa catusaccassa ca pāraṃ gatattā adhiḡatattā ñātattā paramatthato **vedagū** jātoti. Taṃ sutvā brāhmaṇa sāsane uḷāraṃ pasādaṃ pavedesum.

Aṅgaṇikabhāradvājattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

-
1. Attānameva (I)	2. Nahātakō (Sī)	3. Jātimattena Brāhmaṇānaṃ (Ka)
4. Amhi, kiñci īto (Sī), amhīti ca (Ka)		5. Bhavapacayakarānaṃ (Ka)
6. ...gathitāya (Sī, I)		7. Gāhamattena (Sī)

2. Paccayattheragāthāvannaṇā

Pañcāhāraṃ pabbajitoti āyasmato Paccayattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto ito ekanavute kappe Vipassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ Vinatāya nāma nadiyā tīre gacchantaṃ disvā pasannamānaso manuññadassanāni¹ mahantāni udumbaraphalāni ocinitvā upanāmesi. So tena puññakammena sugatīsuyeva saṃsaranto imasmim Baddakappe Kassape Bhagavati loke uppajjivā pavattavaradhammacakke veneyyanānuggahaṃ karonte tassa sāsane pabbajivā vipassanaṃ paṭṭhapetvā bhāvanamanuyuñjanto ekadivasaṃ saṃsāradukkaṃ cintetvā ativiya sañjātasamvego vihāre nisinno “arahattaṃ appatvā ito na nikkhamissāmi”²ti cittaṃ adhiṭṭhāya vāyamanto ñāṇassa aparipakkattā vipassanaṃ ussukkāpetuṃ nāsakki. So kālaṅkatvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Rohitanagare² khattiyakule nibbattivā **Paccayoti** laddhanāmo vayappatto pitu accayena rajje patiṭṭhito ekadivasaṃ mahārājabaliṃ kātuṃ ārabhi. Tattha mahājano sannipati. Tasmim samāgame tassa pasādañjananatthaṃ Satthā mahājanassa pekkhantasseva ākāse Vessavaṇena nimmite ratanamaya kūṭāgāre ratanamayasihāsane nisiditvā dhammaṃ desesi. Mahato janakāyassa dhammābhisamayo ahosi. Taṃ dhammaṃ sutvā Paccayarājāpi rajjaṃ pahāya purimahetusāncodito pabbaji. So yathā³ Kassapassa Bhagavato kāle paṭiññaṃ akāsi, evaṃ paṭiññaṃ katvā⁴ vihāraṃ pavisitvā vipasanaṃ vaḍḍhento ñāṇassa paripākaṃ gatattā tāvadeva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Vinatānadiyā tīre, vihāsi purisuttamo.

Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, ekaggaṃ susamāhitaṃ.

Tasmim pasannamānaso, kilesamaladhovane.

Udumbaraphalaṃ gayha, Buddhaseṭṭhassadāsahaṃ.

1. Manuññarasāni (Sī)

3. So saddhāya pabbajito yathā (Sī, I)

5. Khu 3. 342 piṭṭhe.

2. Rohininagare (Sī, I)

4. Kāle paṭiññaṃ katvā (I)

Ekanavutito kappe, yaṃ phalamadadiṃ tadā.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.
 (Imamhi bhaddake kappe, saṃviggamānamānaso¹.
 Kassapassa Bhagavato, sāsane pabbajiraṃ ahaṃ.
 Tathā pabbajito santo, bhāvanaṃ anuyuñjisaṃ².
 Na viharā nikkhamissaṃ, iti katvāna mānasaṃ.
 Uttamatthaṃ asampatto, na ca pattomhi tāvade.
 Idāni pana ñāṇassa, paripākena nibbuto.
 Pattomhi acalaṃ ṭhānaṃ, phusitvā accutaṃ padaṃ.)³
 Kalesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.
 Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattikittanamukhena aññaṃ
 byākaronto—

222. “Pañcāhāhaṃ pabbajito, sekho appattamānaso.
 Vihāraṃ me pavitṭhassa, cetaso paṇidhī ahu.

223. Nāsissaṃ na pivissāmi, viharato na nikkhame.
 Napi passaṃ nipātesaṃ, taṇhāsalle anūhate.

224. Tassa mevaṃ viharato, passa vīriyaparakkamaṃ.
 Tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti—

imā tisso gāthā abhāsi.

Tattha **pañcāhātaṃ pabbajitoti** pañcāho ahaṃ, pabbajito hutvā pañcāho⁴, pabbajitadivasato pañcamo aho⁵ niṭṭhitoti attho. **Sekho appattamānasoti** adhisīlasikkhādīnaṃ sikkhanaṭo sekho. Anavaśesato mānaṃ siyati⁶ samucchindatīti mānaso, aggamaggo, taṃnibbattito mānasato āgataṃ mānasaṃ, arahattaṃ, taṃ, so vā⁷

1. Saṃviggataramānaso (Sī) 2. Anuyuñjiraṃ (Sī) 3. () natthi Pāliyaṃ.
 4. Pañcāhaṃ (Sī) 5. Pañcame ahe (Sī) 6. Siyati (I)
 7. Mānasaṃ, taṃ arahattaṃ so vā (Sī, Ka), mānasaṃ, arahattaṃ so (I)

appatto etenāti appattamānaso. **Vihāraṃ me pavīṭṭhassa, cetaso paṇidhī ahūti** evaṃ sekhasa me vasanakavihāraṃ ovarakaṃ pavīṭṭhassa sato evarūpo idāni vuccamānakāro cetopaṇidhi ahoṣi, evaṃ mayā cittaṃ paṇihitanti attho.

Nāsissanti-ādinā cittapaṇidhim¹ dasseti. Tattha **nāsissanti** yaṃkiñci bhojanaṃ na bhuñjissaṃ na bhuñjissāmi **taṇhāsalle** mama hadayagate **anūhate** anuhaddhateti evaṃ sabbapadesu yojetabbaṃ. **Na pivissāmīti** yaṃkiñci pātabbaṃ na pivissāmi. **Vihārato na nikkhameti** imasmā idāni mayā nisinnagabbhato na nikkhameyyaṃ. **Napi passaṃ nipātesanti** mama sarīrassa dvīsu passesu ekampi passaṃ kāyakilamathavinodanattaṃ na nipātesaṃ, ekapassenapi na ni nipajjissāmīti attho.

Tassa mevaṃ viharatoti tassa me evaṃ cittaṃ paṇidhāya daḷhavīriyādhiṭṭhānaṃ katvā vipasanānuyogavasena viharato. **Passa vīriyaparakkamanti** vidhinā irayitabbato² “vīriyaṃ”, paraṃ ṭhānaṃ akkamanato “parakkamo”ti ca laddhanāmaṃ ussoḷhībhūtaṃ vāyāmaṃ passa jānāhi. Yassa panānubhāvena mayā **tisso vijjā anuppattā, kataṃ Buddhassa sāsanaṃ**ti vuttatthameva.

Paccayattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bākulattheragāthāvaṇṇanā

Yo pubbe karanīyānīti āyasmato Bākula³ttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi kira atīte ito kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa matthake Anomadassissa Bhagavato uppattito puretaraṃeva brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto tayo vede uggahevā tattha sāraṃ apassanto “sampaṛāyikatthaṃ gavesissāmī”ti isipabbajjaṃ pabbajitvā pabbatapāde viharanto pañcābhiññā⁴ aṭṭhasamāpattilābhī hutvā viharanto Buddhuppādaṃ sutvā Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā

1. Taṃ cittapaṇidhim (Sī)

3. Bakkhula (Sī, I)

2. Īretabbato (Ka)

4. Pañcābhiñño (Ka)

saraṇesu paṭiṭṭhito Satthu udarābādhe uppanne araṇṇato bhesajjāni āharitvā taṃ vūpasametvā tattha puññaṃ¹ ārogyatthāya pariṇāmetvā tato cuto brahmaloke nibbattitvā ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ devamanussesu saṃsaranto Padumuttarabuddhakāle Haṃsavatīnagare kulagehe nibbatto Satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ appābādhanāṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā sayāṃ taṃ ṭhānantaraṃ ākaṅkhanto paṇidhānaṃ katvā yāvajīvaṃ kusalaṃ upacinitvā sugatīsuveva saṃsaranto Vipassissa Bhagavato nibbattito puretameva Bandhumatīnagare brāhmaṇakule nibbatto purimanayeneva isipabbajjāṃ pabbajitvā jhānābhiññālābhī hutvā pabbatapāde vasanto Buddhuppādaṃ sutvā Satthu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā saraṇesu paṭiṭṭhito bhikkhūnaṃ tiṇapupphakaroge² uppanne taṃ vūpasametvā tattha yāvātāyukaṃ ṭhatvā tato cuto brahmaloke nibbattitvā ekanavutikappe devamanussesu saṃsaranto Kassapassa Bhagavato kāle Bārāṇasiyaṃ kulagehe nibbattitvā gharāvāsaṃ vasanto ekaṃ jiṇṇaṃ vinasamānaṃ mahāvihāraṃ disvā tattha uposathāgārādikaṃ sabbaṃ āvasathaṃ kāretvā tattha bhikkhusaṃghassa sabbaṃ bhesajjaṃ paṭiyādetvā³ yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā ekaṃ Buddhantaraṃ devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ Bhagavato uppattito puretameva Kosambiyaṃ seṭṭhigehe nibbatti⁴. So arogabhāvāya Mahāyamunāya nhāpiyamāno dhātiyā hatthato macchena gilito macche kevaṭṭahatthagate Bārāṇasiseṭṭhibhariyāya vikkīṇitvā gahite phāliyamānepi puññabalena arogyeva hutvā tāya puttoti gahetvā posiyamāno taṃ pavattiṃ sutvā janakehi matāpitūhi “ayaṃ amhākaṃ putto, detha no puttaṃ”ti anuyoge kate rañṇā “ubhayesampi sādharmaṇo hotū”ti dvinnaṃ kulānaṃ dāyādabhāvena vinicchayaṃ katvā ṭhapitattā **Bākuloti** laddhanāmo vayappatto hutvā mahatiṃ sampattiṃ anubhavanto āsītiko hutvā Satthu santike dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā sattāhameva puthujjano ahoṣi, aṭṭhame aruṇe saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

1. Taṃ puññaṃ (Sī)

2. Tiṇapupphakaroge (Ka) Ma-Ṭṭha 4. 139; Am-Ṭṭha 1. 237 piṭṭhesu passitabbaṃ.

3. Paṭiyādapetvā (Sī)

4. Nibbatto (Ka)

5. Khu 3. 385 piṭṭhādī-u.

“Himavantassāvidūre, Sobhito nāma pabbato.
 Assamo sukato mayhaṃ, sakasissehi māpito.
 Maṇḍapā ca¹ bahū tattha, pupphitā sindhuvārakā².
 Kapitthā ca bahū tattha, pupphitā jīvajīvākā.
 Nigguṇḍiyo bahū tattha, badarāmalakāni ca.
 Phārusakā alābū ca, puṇḍarīkā ca pupphitā.
 Ālakā bheluvā tattha, kadālī mātuluṅgakā.
 Mahānāmā bahū tattha, ajjunā ca piyaṅgukā.
 Kosambā saḷalā nimbā, nigrodhā ca kapitthanā³.
 Ediso assamo mayhaṃ, sasissohaṃ tahiṃ vasiṃ.
 Anomadassī Bhagavā, Sayambhū Lokanāyako.
 Gavesaṃ paṭisallānaṃ, mama’ssamamupāgami.
 Upetamhi mahāvīre, Anomadassimahāyase.
 Khaṇena Lokanāthassa, vātābādho samuṭṭhahi.
 Vicaranto araṇṇamhi, addasaṃ Lokanāyakaṃ.
 Upagantvāna Sambuddhaṃ, cakkhumantaṃ mahāyasaṃ.
 Iriyañcāpi disvāna, upalakkhesahaṃ tadā.
 Asaṃsayam hi Buddhassa, byādhi no udapajjatha.
 Khippaṃ assamamāgañchimaṃ, mama sissāna santike.
 Bhesajjaṃ kattukāmohaṃ, sisse āmantayimaṃ tadā.
 Paṭissuṇṭivāna me vākyaṃ, sissā sabbe sagāravā.
 Ekajjhaṃ sannipatiṃsu, Satthugāravatā mama.
 Khippaṃ pabbatamāruiya, sabbosadhamahāsahaṃ.
 Pānīyayogaṃ katvāna, Buddhaseṭṭhassadāsahaṃ.
 Paribhutte mahāvīre, Sabbaññu Lokanāyake.
 Khippaṃ vāto vūpasami, Sugatassa Mahesino.

1. Pādapā ca (Sī)

2. Sindhuvāritā (Ka)

3. Kapitthakā (Sī)

Passaddhaṃ darathaṃ disvā, Anomadassī mahāyaso.
Sakāsane nisīditvā, imā gāthā abhāsatha.

Yo me pādāsi bhesajjaṃ, byādhiñca samayī mama.
Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.

Kappasatasahassāni, devaloke ramissati.
Vādite tūriye tattha, modissati sadā ayam¹.

Manussalokamāgantvā, sukkamūlena codito.
Sahassakkhattuṃ rājā ca, cakkavattī bhavissati.

Pañcapaññāsakappamhi, Anomo nāma² khattiyo.
Cāturanto vijitāvī, jambumaṇḍassa issaro.

Sattaratanasampanno, cakkavattī mahabbalo.
Tāvatiṃsepi khobhetvā, issaraṃ kārayissati.

Devabhūto manusso vā, appābādho bhavissati.
Pariggahaṃ vivajjetvā, byādhiṃ loke tarissati.

Aparimeyye ito kappe, Okkākakulasambhavo.
Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.

Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
Sabbāsave pariññāya, nibbāyissati'nāsavo.

Kilese jhāpayitvāna, taṇhāsotaṃ³ tarissati.
Bākulo nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.

Idaṃ sabbaṃ abhiññāya, Gotamo Sakyapuṅgavo.
Bhikkhusaṃghe nisīditvā, etadagge ṭhapessati.

Anomadassī Bhagavā, Sayambhū Lokanāyako.
Vivekānuvilokento, mama'ssamamupāgami.

Upāgataṃ mahāvīraṃ, sabbaññuṃ Lokanāyakaṃ.
Sabbosadhena tappesiṃ, pasanno sehi paṇibhi.

1. Sadāsayaṃ (Sī)

2. Aranemī nāma (Sī)

3. Kaṅkhāsotaṃ (Sī, Ka)

Tassa me sukataṃ kammaṃ, sukhetta bijasampadā.

Khepetuṃ neva sakkomi, tadā hi sukataṃ mama.

Lābhā mama suladdhaṃ me, yohaṃ¹ addakki nāyakaṃ.

Tena kammāvasesena, pattomhi acalaṃ padaṃ.

Sabbam'etaṃ abhiññāya, Gotamo Sakyapuṅgavo.

Bhikkhusaṃghe nisīditvā, etadagge ṭhapesi maṃ.

Aparimeyye ito kappe, yaṃ kammamakariṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, bhesajjassa idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan'ti.

Arahattaṃ pana patvā ekadivasam Sathārā attano sāvake paṭipāṭiyā
ṭhānantare ṭhapentena appābādhānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapito so
parinibbānasamaye saṃghamajjhe bhikkhūnaṃ ovādamukhena aññaṃ
byākaronto—

225. “Yo pubbe karaṇīyāni, pacchā so kātumicchati.

Sukhā so dham̐sate ṭhānā, pacchā ca manutappati.

226. Yañhi kayirā tañhi vade, yaṃ na kayirā na taṃ vade.

Akarontaṃ bhāsamānaṃ, pari jānanti paṇḍitā.

227. Susukhaṃ vata nibbānaṃ, Sammāsambuddhadesitaṃ.

Asokaṃ virajaṃ khemaṃ, yattha dukkhaṃ nirujjhatī'ti—

gāthāttayamabhāsi².

Tattha **yo pubbe karaṇīyāni, pacchā so kātumicchati**ti yo puggalo
pubbe puretaraṃ jarārogādīhi anabhibhūtakāleyeva kātabbāni attano
hitasukhāvahāni kammāni pamādasena akatvā pacchā so kātabbakālaṃ
atikkamitvā kātuṃ icchati. **Soti** ca nipātamattaṃ. Tadā pana jarārogādīhi
abhibhūtattā kātuṃ na sakkoti, asakkonto ca **sukhā so dham̐sate ṭhānā,**
pacchā ca manutappatīti so puggalo

1. Yamahaṃ (Sī)

2. Imā tisso gāthā abhāsi (I)

sukhā thānā saggato nibbānato ca tadupāyassa anuppāditattā parihāyanto “akataṃ me kalyāṇaṃ”ti-ādinā¹ pacchā ca anutappati vippaṭisāraṃ āpajjati. **Ma-kāro** padasandhikaro. Ahaṃ pana karaṇīyaṃ katvā eva tumhe evaṃ vadāmīti dassento “**yañhi kayirā**”ti dutiyaṃ gāthamāha.

Tattha **parijānantīti** “ettako ayan”ti paricchijja jānanti na bahum² maññantīti attho. Sammāpaṭipattivasena hi yathāvādī tathākārī eva sobhati, na tato aññathā. Karaṇīyapariyāyena sādharmaṇato vuttamatthaṃ idāni sarūpato dassetuṃ “**susukhaṃ vatā**”ti-ādinā tatiyaṃ gāthamāha. Tassattho— sammā sāmaṃ sabbadhammānaṃ Buddhattā **Sammāsambuddhena** Bhagavatā **desitaṃ** sabbaso sokahetūnaṃ abhāvato **asokaṃ** vigatarāgādirajattā **vīrajaṃ** catūhi yogehi anupaddutattā **khemam** nibbānaṃ suṭṭhu **sukhaṃ vata**, kasmā? **Yattha** yasmiṃ nibbāne sakalaṃ **vaṭṭadukkham** **nirujjhati** accantameva vūpasamatīti.

Bākulattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Dhaniyattheragāthāvaṇṇanā

Sukhañce jīvitum iccheti āyasmato Dhaniyattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Sikhissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso naḷamālāya pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena evamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Rājagahe kumbhakārakule nibbattivā **Dhaniyoti** laddhanāmo vayappatto kumbhakārakammena jīvati. Tena ca samayena Satthā Dhaniyassa kumbhakārassa sālāyaṃ nisīditvā Pukkusātissa³ kulaputtassa **Chadhātu vibhaṅgasuttam**⁴ desesi. So taṃ sutvā katakicco ahosi. Dhaniyo tassa parinibbutabhāvaṃ sutvā “niyyānikaṃ vata Buddhasāsanam, yattha ekarattiparicayenāpi vaṭṭadukkhato muñcituṃ sakkā”ti paṭiladdhasaddho pabbajitvā

1. Ma 3. 203; Khu 10. 155 piṭṭhe.

3. Pakkusātissa (Ka)

2. Bahu (Sī, I)

4. Ma 3. 281 piṭṭhādīsu.

kuṭimaṇḍanānuyutto viharanto kuṭikaraṇaṃ paṭicca Bhagavatā garahito
saṃghike senāsane vasanto vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇi.

Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Suvaṇṇavaṇṇaṃ Sambuddhaṃ, āhutaṇaṃ paṭiggahaṃ.

Vipinaggena² gacchantaṃ, addasaṃ Lokanāyakaṃ.

Naḷamālaṃ gahetvāna, nikkhamanto ca tāvade³.

Tatthaddasāsiraṃ Sambuddhaṃ, oghatiṇṇamanāsavaṃ.

Pasannacitto sumano, naḷamālamapūjayiraṃ.

Dakkhiṇeyyaṃ mahāvīraṃ, sabbalokānukampakaṃ.

Ekatimse ito kappe, yaṃ mālamabhiropayiraṃ⁴.

Duggatiṃ nābhijānāmi, Buddhapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā ye bhikkhū dhutaṅgasamādhānena attānaṃ
ukkamaṣevā saṃghabhattādiṃ sādiyante aññe bhikkhū avajānanti, tesāṃ
ovādadānamukhena aññaṃ byākaronto—

228. “Sukhañca jīvitum icche, sāmāññasmiṃ apekkhavā.

Saṃghikaṃ nātimaññeyya, cīvaraṃ pānabhojanaṃ.

229. Sukhañce jīvitum icche, sāmāññasmiṃ apekkhavā.

Ahi mūsikasobbhaṃva, sevetha sayanāsanaṃ.

130. Sukhañce jīvitum icche, sāmāññasmiṃ apekkhavā.

Itarītarena tusseyya, ekadhammañca bhavaye”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **ukhañce jīvitum icche, sāmāññasmiṃ apekkhavā**ti
sāmāññasmiṃ samaṇabhāve apekkhavā sikkhāya tibbagāraṃ hutvā sukhaṃ
jīvitum iccheyya ce, anesanaṃ pahāya sāmāññasukhena sace jīvitukāmoti

1. Khu 4. 46 piṭṭhe.

3. Tāvadevahaṃ (Ka)

2. Pavanaggena (Sī)

4. Yaṃ pupphamabhiropayiraṃ (Sī)

attho. **Samghikaṃ nātimaññeyya, cīvaraṃ pānabhojananti** samghato ābhataṃ cīvaraṃ āhāraṃ¹ na avamaññeyya, samghassa uppajjanakalābho nāma parisuddhuppādo hotīti taṃ paribhuñjantassa ājīvapārisukkkhisambhavena² sāmaññasukhaṃ hatthagatamevāti adhippāyo. **Ahi mūsikasobbhaṃvāti** ahi viya mūsikāya khatabilaṃ **sevetha** seveyya senāsanam. Yathā nāma sappo sayamattano āsayam akatvā mūsikāya aññena vā kate āsaye vasitvā yena kāmaṃ pakkamati, evamevaṃ³ bhikkhu sayam senāsanakaraṇā saṃkilesam anāpajjitvā yattha katthaci vasitvā pakkameyyāti attho.

Idāni vutte avutte ca paccaye yathālābhasantoseneva sāmaññasukham⁴ hoti, na aññathāti assento āha “**itarītarena tusseyyā**”ti, yena kenaci hīnena vā paṇītena vā yathāladdhena paccayena santosam āpajjeyyāti attho.

Ekadhammanti appamādabhāvaṃ, taṃ hi anuyuñjantassa⁵ anavajjam sabbaṃ lokiyasukhaṃ lokuttarasukhañca hatthagatameva hoti. Tenāha Bhagavā “appamatto hi jhāyanto, pappoti vipulaṃ sukhaṃ”ti⁶.

Dhaniyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mātaṅgaputtattheragāthāvaṇṇanā

Atisītanti āyasmato Mātaṅgaputtattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle Himavantasamīpe mahato Jātassarassa heṭṭhā mahati Nāgabhavane mahānubhāvo Nāgarājā hutvā nibbatto ekadivasam Nāgabhavanato nikkhamitvā vicaranto Satthāraṃ ākāseṇa gacchantam disvā pasannamānaso attano sīsamaṇinā⁷ pūjam akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaratthe Mātaṅgassa nāma kuṭumbikassa putto hutvā

1. Āgataṃ cīvaramāhāraṇca (Sī, I)

2. Sabhāvena (Sī, I)

3. Evameva ca (Sī)

4. Sāmaññaṃ sukhaṃ (Sī)

5. Appamādadhammaṃ anuyuñjantassa (Sī, I)

6. Ma 2. 308; Khu 1. 17 piṭṭhesu.

7. Kaṇṭhamāṇinā (Sī, I)

nibbatto **Mātaṅgaputtot**veva paññāyittha. So viññutaṃ patto alasajātiko
 hutvā kiñci kammaṃ akaronto ñātakehi aññehi ca garahito “sukhajīvino ime
 samaṇā Sakyaputtiyā”ti sukhajīvitaṃ ākaṅkhanto bhikkhūhi kataparicayo
 hutvā Satthāraṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho
 pabbajitvā aññe bhikkhū iddhimante disvā iddhibalaṃ patthetvā Satthu
 santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā bhāvanaṃ anuyuñjanto chaḷabhiñño ahoṣi.
 Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Padumuttato nāma Jino, sabbadhammāna pāragū.
 Vivekakāmo Sambuddho, gacchate anilañjase.

Avidūre Himavantassa Mahājātassaro ahu.
 Tattha me bhavanaṃ āsi, puññakammena saṃyutaṃ.

Bhavanā abhinikkhamma, addasaṃ Lokanāyakaṃ.
 Indīvaraṃva jalitaṃ², ādittaṃva hutāsaṃ.

Vicinaṃ naddasaṃ³ pupphaṃ, pūjayissanti nāyakaṃ.
 Sakaṃ cittaṃ pasādetvā, avandiṃ Satthuno ahaṃ.

Mama sīse maṇiṃ gayha⁴, pūjayaṃ Lokanāyakaṃ.
 Imāya maṇipūjāya, vipāko hotu bhaddako.

Padumuttaro Lokavidū, āhutaṃ paṭiggaho.
 Antalikkhe ṭhito Satthā, imaṃ gāthaṃ abhāsatha.

So te ijghatu saṅkappo, labhassu vipulaṃ sukhaṃ.
 Imāya saṇipūjāya, anubhoḥi mahāyasaṃ.

Idaṃ vatvāna Bhagavā, Jalajuttamanāmakō.
 Agamāsi Buddhaseṭṭho, yattha cittaṃ paṇihitaṃ.

Saṭṭhikappāni devindo, devarajjamakārayiṃ.
 Anekasatakkhattuñca, cakkavattī ahosahaṃ.

Pubbakammaṃ sarantassa, devabhūtaṃ me sato.
 Maṇi nibbattate mayhaṃ, ālokakaraṇo mamaṃ.

1. Khu 4. 46 piṭṭhādīsu.

2. Indavajirajalitaṃ (Sī)

3. Addasaṃ (Sī)

4. Mama sīsaṃ maṇiṃ paggayha (Sī)

Chaḷasītisahassāni, nāriyo me pariggahā.
 Vicittavatthābharaṇā, āmukkamaṇikuṇḍalā.
 Aḷārapamhā hasulā, susaññā¹ tanumajjhimā.
 Parivārenti maṃ niccam, maṇipūjāyidaṃ phalaṃ.
 Soṇṇamayā maṇimayā, lohitaṅkamayā tathā.
 Bhaṇḍā me sukataṃ honti, yadicchasi² piḷhandhanā.
 Kūṭāgārā gahā rammā, sayanañca mahārahaṃ.
 Mama saṅkappamaññāya, nibbattanti yadicchakaṃ.
 Lābhā tesam suladdhañca, ye labhanti upassutim.
 Puññakkhettaṃ manussānaṃ, osadhaṃ sabbapaṇinaṃ.
 Mayhampi sukataṃ kammaṃ, yohaṃ adakkhi nāyakaṃ.
 Vinipātā pamuttomhi, pattomhi acalaṃ padaṃ.
 Yaṃ yaṃ yonūpapajjāmi, devattaṃ atha mānusaṃ.
 Divasañceva rattiñca, āloko hoti me sadā.
 Tāyeva maṇipūjāya, anubhotvāna sampadā.
 Ñāṇāloko mayā diṭṭho, pattāmi acalaṃ padaṃ.
 Satasahassito kappe, yaṃ maṇim abhipūjayim.
 Duggatiṃ nābhijānāmi, maṇipūjāyidaṃ phalaṃ.
 Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanā”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā puggalādhiṭṭhānavasena kosajjaṃ garahanto
 attano ca vīriyārambhaṃ kittento—

231. “Atisītaṃ ati-uṇhaṃ, atisāyamidaṃ ahu.
 Iti vissaṭṭhakammante, khaṇā accenti māṇave.

232. Yo ca sītañca uṇhañca, tiṇā bhiiyo na maññati.
 Karaṃ purisakiccāni, so sukhā na vihāyati.

1. Sutthanā (Sī)

2. Yadicchāya (Sī)

233. Dabbaṃ kusaṃ poṭakilaṃ, usīraṃ muñjapabbajaṃ.

Urasā panudissāmi, vivekamanubrūhayan”ti—

gāthāttayamāha.

Tattha **atisīṭanti** himapātavaddalādinā¹ ativiya sītaṃ, **idaṃ ahūti** ānetvā sambandho. **Ati-uṇhanti** ghammaparitāpādinā ativiya uṇhaṃ, ubhayenapi utuvasena Kosajjavatthumāha. **Atisāyanti** divasassa pariṇatīyā² atisāyaṃ, sāyaggahaṇeneva³ cettha pātopi saṅgayhati, tadubhayena kālavasena⁴ Kosajjavatthumāha. **Itīti** iminā pakārena. Etena “idha bhikkhave bhikkhunā⁵ kammaṃ kattabbaṃ hoti”ti-ādinā⁶ vuttaṃ Kosajjavatthum saṅgaṇhāti. **Vissatṭhakammanteti** pariccattayogakammante. **Khaṇāti** Buddhuppādādayo brahmacariyavāsassa okāsā. **Accentīti** atikkamanti. **Māṇaveti** satte. **Tiṇā bhiyyo na maññatīti** tiṇato upari na maññati, tiṇaṃ viya maññati, sītuṇhāni abhibhavitvā attanā kattabbaṃ karoti. **Karanti** karonto. **Purisakiccānīti** vīrapurisena kattabbāni attahitaparahitāni. **Sukhāti** sukhato, nibbānasukhatoti adhippāyo. Tatiyagāthāya attho heṭṭhā vuttoyeva.

Mātaṅgaputtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Khujjasobhitattheragāthāvaṇṇanā

Ye cittakathī bahussutāti āyasmato Khujjasobhitattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasam Bhagavantaṃ mahatā bhikkhusaṅghena saddhim gacchantam disvā pasannamānaso dasahi gāthāhi abhitthavi. So tena puññakamma devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Pāṭaliputtanagare brāhmaṇakule nibbatti, “Sobhito”tissa

1. Vadalikādinā (I)

2. Pariyante (Sī)

3. Atidivāsāyaṃ gahaṇeneva (I)

4. Natthi (Sī, Ka)

5. Bhikkhuno (Sī)

6. Am 3. 147; Dī 3. 211 piṭṭhesu.

nāmaṃ ahoṣi. Thokaṃ khujjadhātukatāya¹ pana **Khujjasobhitot**veva paññāyittha. So vayappatto Satthari parinibbute Ānandattherassa santike pabbajitvā chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

“Kakudham vilasantaṃva, devadevaṃ narāsabham.

Rathiyam paṭipajjantaṃ, ko disvā na pasīdati.

Tamandakāram⁴ nāsetvā, santāretvā bahum janam.

Ñāṇalokena jotantaṃ, ko disvā na pasīdati.

Vasīsatasahasseehi, nīyantaṃ Lokanāyakaṃ.

Uddharantaṃ bahū satte, ko disvā na pasīdati.

Āhanantaṃ dhammabherim, maddantaṃ titthiye gaṇe.

Sīhanādaṃ vinadantaṃ, ko disvā na pasīdati.

Yāvatā brahmalokato, āgantvāna sabrahmakā.

Pucchanti nipuṇe pañhe, ko disvā na pasīdati.

Yassañjaliṃ karitvāna, āyācanti sadevakā.

Tena puññaṃ anubhonti, ko disvā na pasīdati.

Sabbe janā samāgantvā, sampavārenti cakkhumaṃ.

Na vikampati ajjhiṭṭho, ko disvā na pasīdati.

Nagaraṃ pavisato yassa, ravanti bheriyo bahū.

Vinadanti gajā mattā, ko disvā na pasīdati.

Vīthiyā gacchato yassa, sabbābhā jotate sadā.

Abbhunnaṭā samā honti, ko disvā na pasīdati.

Byāharantassa Buddhassa, cakkavāḷampi suyyati.

Sabbe satte viññāpeti, ko disvā na pasīdati.

Satasahassito kappe, yaṃ Buddhamabhikittayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, kittanāya idaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

1. Dhātu-katāya (I)

2. Khu 4. 43 piṭṭhādīsu.

3. Tamandhakāre (Sī)

Chaḷabhiñño pana hutvā paṭhamamahāsaṅgītikāle Rājagahe sattapaṇṇiguhāyaṃ sannipatitena saṅghena “āyasmantaṃ Ānandaṃ āmantehī”¹ti¹ āṇatto pathaviyaṃ nimujjitvā therassa purato uṭṭhahitvā saṅghassa sāsanaṃ ārocetvā sayam puretaraṃ ākāsena gantvā sattapaṇṇiguhādvāraṃ sampāpuṇi. Tena ca samayena Mārassa mārakāyikānañca paṭisedhanattham devasaṅghena pesitā aññatarā devatā sattapaṇṇiguhādvāre ṭhitā hoti, tassā Khujjasobhito thero² attano āgamaṇaṃ kathento—

234. “Ye cittakathī bahussutā,
Samaṇā Pāṭaliputtavāsino.
Tesa’ññataroyam’āyuvā,
Dvāre tiṭṭhati Khujjasobhito”^{ti}—

paṭhamam gāthamāha.

Tattha **cittakathī**ti vicittadhammakathikā, saṅkhipanaṃ vitthāraṇaṃ³ gambhīrakaraṇaṃ uttānikaraṇaṃ kaṅkhāvinodanaṃ dhammapatiṭṭhāpananti evamādihi nānāyehi paresaṃ ajjhāsayānurūpaṃ dhammassa kathanasīlāti attho. **Bahussutā**ti pariyattipaṭivedhabāhusaccapāripūriyā bahussutā. Sabbaso samitapāpatāya **samaṇā. Pāṭaliputtavāsino, tesa’ññataroti** Pāṭaliputtanagaravāsītāya Pāṭaliputtavāsino, tesaṃ aññataro, **ayam āyuvā** dīghāyu āyasmā. **Dvāre tiṭṭhati**ti sattapaṇṇiguhāya dvāre tiṭṭhati, saṅghassa anumatiyā pavisitunti attho. Tam sutvā sā devatā therassa āgamaṇaṃ saṅghassa nivedentī—

235. “Ye cittakathī -pa- dvāre tiṭṭhati māluterito”^{ti}—

dutiyaṃ gāthamāha.

Tattha **māluteritoti** iddhicittajanitena vāyunā erito⁴, iddhibalena āgatoti attho.

1. Ānehīti (I)

3. Vitthārakaraṇaṃ (Sī)

2. Khujjasobhitatthero (Sī)

4. Vāyunā ca īrito (Sī), vāyunāva erito (I)

Evam tāya devatāya niveditena saṅghena katokāso thero saṅghassa santikaṃ gacchanto—

236. “Suyuddhena suyit̥hena, saṅgānavijayena ca.

Brahmacariyānuciṇṇena, evāyaṃ sukhamedhatī”ti—

imāya tatiyagāthāya aññaṃ byākāsi.

Tattha **suyuddhenā**ti pubbhāge¹ tadaṅgavikkhambhanappahānavasena kilesehi suṭṭhu yujjhanena. **Suyit̥henā**ti antarantarā kalyāṇamittehi dinnasappāyadhammadānena. **Saṅgānavijayena cāti** samucchedappahānavasena sabbaso kilesābhisaṅkhāranimmathanena laddhasaṅgānavijayena ca. **Brahmacariyānuciṇṇenā**ti anuciṇṇena aggamaggabrahmacariyena. **Evāyaṃ sukhamedhatī**ti evaṃ vuttappakārena yaṃ Khujjasobhito nibbānasukhaṃ phalasamāpattisukhaṅca edhatī², anubhavatīti attho.

Khujjasobhitattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vāraṇattheragāthāvaṇṇanā

Yodha koci manussesūti āyasmato Vāraṇattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññaṇi karonto ito dvānavute kappe Tassassa Bhagavato uppattito puretameva brāhmaṇakule³ nibbattitvā brāhmaṇānaṃ vijjāsippesu pārāgū hutvā isipabbajjaṃ pabbajitvā catupaṇṇāsasahassānaṃ antevāsikānaṃ mante vācento vasatī. Tena ca samayena Tissassa Bhagavato bodhisattabhūtaṃ Tusitā kāyā cavitvā carimabhava mātukucchiṃ okkamanena mahāpathavikampo ahoṣi. Taṃ disvā mahājano bhīto saṃviggo naṃ isiṃ upasaṅkamitvā pathavikampana⁴ kāraṇaṃ pucchi. So “mahābodhisatto mātukucchiṃ okkami, tenāyaṃ pathavikampo, tasmā mā bhāyathā”ti Buddhuppādassa pubbanimittabhāvaṃ kathetvā samassāsesi, Buddhārammaṇaṅca pītiṃ paṭivedesi. So tena puññaṅkammaṇa

1. Pubbhāgena (Sī, I)

3. Sumedhabrāhmaṇakule (Sī, I)

2. Edhati pāpuṇāti (Sī, I)

4. Pathavikampa (I)

devamanussesu saṁsaranto imasmiṁ Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe
brāhmaṇakule nibbattitvā **Vāraṇoti** laddhanāmo vayappatto aññatarassa
āraññakassa therassa santike dhammaṁ sutvā laddhappasādo pabbajitvā
samaṇadhammaṁ karoti. So ekadivasaṁ Buddhupaṭṭhānaṁ gacchanto
antarāmagge ahinakule aññamaññaṁ kalahaṁ katvā kālaṅkate disvā “ime
sattā aññamaññavirodhena jīvitakkhayaṁ pattā”ti saṁviggamānaso hutvā
Bhagavato santikaṁ gato, tassa Bhagavā cittācāraṁ ñatvā tadanurūpameva
ovādaṁ dento—

237. “Yodha koci manussesu, parapāṇāni hiṁsati.
Asmā lokā paramhā ca, ubhayā dham̐sate naro.

238. Yo ca mettena cittena, sabbapāṇānukampati.
Bahum̐ hi so pasavati, puññaṁ tādīsako naro.

239. Subhāsītassa sikkhetha, samaṇūpāsanassa ca.
Ekāsanassa ca raho, cittavūpasamassa cā”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **yodha koci manussesūti** idha manussesu yo koci khattiyo vā
brāhmaṇo vā vesso vā suddho vā gahaṭṭho vā pabbajito vā.
Manussaggahaṇaṁ cettha ukkaṭṭhasattanidassananti daṭṭhabbaṁ. **Parapāṇāni**
hiṁsatīti parasatte māreti vibādhati ca. **Asmā lokāti** idha lokato. **Paramhāti**
paralokato. **Ubhayā dham̐sateti** ubhayato¹ dham̐sati,
ubhayalokapariyāpannahitasukhato parihāyatīti attho. **Naroti** satto.

Evam̐ parapīḷālakkaṇaṁ pāpadhammaṁ dassetvā idāni
parapīḷānivattilakkaṇaṁ kusalaṁ dhammaṁ dassento “**yo ca mettenā**”ti-
ādinā dutiyaṁ gāthamāha. Tattha **mettena cittenāti** mettāsampayuttena
cittena appanāpattena itarītarena vā. **Sabbapāṇānukampatīti** sabbe pāṇe
attano orasaputte viya mettāyati. **Bahum̐ hi so pasavati, puññaṁ tādīsato**
naroti so tathārūpo mettāvihārī puggalo bahum̐ mahantaṁ anappakaṁ
kusalaṁ pasavati paṭilabhati adhigacchati.

1. Tadubhayato ca (Sī, I)

Idāni taṃ¹ sasambhāre samathavipassanādhamme niyojento
 “**subhāsītassā**”ti-ādinā tatiyaṃ gāthamāha. Tattha **subhāsītassa sikkhethāti**
 appicchakathādibhedam subhāsitaṃ pariyattidhammaṃ
 savanadhāraṇaparipucchādivasena² sikkheyya. **Samaṇūpāsana**ssa cāti
 samitapāpānaṃ samaṇānaṃ kalyāṇamittānaṃ upāsakānaṃ kālena kālaṃ
 upasaṅkamitvā payirupāsanañceva paṭipattiyā tesaṃ samīpacariyañca
 sikkheyya. **Ekāsanassa ca raho cittavūpasamassa cāti** ekassa asahāyassa
 kāyavivekaṃ anubrūhantassa raho kammaṭṭhānānuyogavasena āsanaṃ
 nisajjaṃ sikkheyya. Evaṃ kammaṭṭhānaṃ anuyuñjanto bhāvanam ca
 matthakaṃ pāpento samucchedavasena kilesānaṃ cittassa vūpasamañca
 sikkheyya. Yāhi adhisīlasikkhādīhi³ kilesā accantameva vūpasantā pahīnā
 honti, tā maggaphalasikkhā⁴ sikkhantassa accantameva cittaṃ vūpasantaṃ
 nāma hotīti. Gāthāpariyosāne vipassanaṃ vaḍḍhetvā
 arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁵—

“Ajjhogāhetvā Himavaṃ, mante vācemahaṃ tadā.
 Catupaññāsasahassāni, sissā mayhaṃ upaṭṭhahum.

Adhitā vedagū sabbe, chaḷaṅge pāramim gatā.
 Sakavijjāhupatthaddhā⁶, Himavante vasanti te.

Cavitvā Tusitā kāyā, devaputto mahāyaso.
 Uppajji mātukucchismim, sampajāno patissato.

Sambuddhe upapajjante, dasasahassi kampatha.
 Andhā cakkhum alabhimso, uppajjantamhi nāyake.

Sabbākāraṃ pakampittha, kevalā vasudhā ayaṃ.
 Nigghosasaddaṃ sutvāna, ubbijjimsu⁷ mahājanā.

Sabbe janā samāgamma, āgacchum mama santikaṃ.
 Vasudhāyaṃ pakampittha, kim vipāko bhavissati.

1. Idāni (Ka)

2. Savaṇadhāraṇaparicayaparipucchādivasena (Sī, I)

3. Sikkheyyāti, adhisīlasikkhādīhi (Sī)

4. Honti nāma, maggaphalasikkhāya (Sī, I)

6. Sakavijjāhupattabbā (Sī)

5. Khu 4. 44 piṭṭhādīsu.

7. Ottapimsu (Ka)

Avacāsim̄ tadā tesam̄, mā bhetha natthi vo bhayaṃ.

Visaṭṭhā hotha sabbepi, uppādoyaṃ suvatthiko.

Aṭṭhahetūhi samphussa¹, vasudhāyaṃ pakampati².

Tathā nimittā dissanti, obhāso vipulo mahā.

Asaṃsayam̄ buddhaseṭṭho, uppajjissati cakkhumā.

Saññāpetvāna janatam̄, pañcasīle kathesaham̄.

Sutvāna pañcasīlāni, Buddhuppādañca dullabham̄.

Ubbegajātā sumanā, tuṭṭhahaṭṭhā aham̄su te.

Dvenavute ito kappe, yaṃ nimittam̄ viyākarim̄.

Duggatiṃ nābhijānāmi, byākaraṇassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayham̄ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanam̄”ti.

Vāraṇattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vassikattheragāthāvaṇṇanā

Ekopi saddho medhāvīti āyasmato Vassikattherassa³ gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Atthadassissa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutam̄ patto ekadivasaṃ Satthāraṃ disvā pasannacitto pilakkhaphalāni⁴ adāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Kosalaraṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā **Vassikoti** laddhanāmo vayappatto Satthu yamakapāṭihāriyaṃ disvā paṭiladdhasaddho pabbajitvā samaṇadhammaṃ karonto ābādhiko ahosi. Atha naṃ nātakā vejjaparidiṭṭhena bhesajjavidhinā upaṭṭhahitvā arogamakamsu. So tamhā ābādhā vuṭṭhito saṃvegajāto bhāvanam̄ ussukkāpetvā chaḷabhiñño ahosi. Tena vuttam̄ **Apadāne**⁵—

1. Atthahetūhi samphassam̄ (Sī)

2. Vasudhā sampakampati (Sī)

3. Passikattherassa (Sī, I)

4. Milakkhaphalāni (I)

5. Khu 4. 42 piṭṭhādīsu.

“Vanantare¹ Buddhaṃ disvā, Atthadassim mahāyasaṃ.

Pasannacitto sumano, pilakkhassa phalaṃ adā.

Aṭṭhārase kappasate, yaṃ phalaṃ adadiṃ tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā ākāseṇa nātakānaṃ santikaṃ gantvā ākāse
ṭhito dhammaṃ desevā te saraṇesu sīlesu ca paṭiṭṭhāpesi. Tesu keci
kālaṅkatā saraṇesu sīlesu ca paṭiṭṭhitattā sagge nibbattiṃsu. Atha naṃ Satthā
Buddhupaṭṭhānaṃ upagataṃ² “kiṃ te vassika nātināṃ ārogyaṃ”ti pucchi. So
nātināṃ attanā kataṃ upakāraṃ Satthu kathento—

240. “Ekopi saddho medhāvī, assaddhānī’ dha nātināṃ.

Dhammaṭṭho sīlasampanno, hoti atthāya bandhunaṃ.

241. Niggayha anukampāya, coditā nātayo mayā.

Ñātibaddhavapemena, kāraṃ katvāna bhikkhusu.

242. Te abbatitā kālaṅkatā, pattā te tidivaṃ sukhaṃ.

Bhātaro mayhaṃ mātā ca, modanti kāmakāmino”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tatthāyaṃ paṭhamagāthāya attho—yo kammaphalasaddhāya ca
ratanattayasaddhāya ca vasena **saddho**, tato eva kammassakataññādiyogato
medhāvī, Satthu ovādadhamme navalokuttaradhamme ca³ ṭhitattā
dhammaṭṭho, ācārasīlassa maggasīlassa phalasīlassa ca vasena
sīlasampanno, so **ekopi** yathāvuttāya saddhāya abhāvena **assaddhānaṃ idha**
imasmiṃ loke “amhākaṃ ime”ti nātabbatṭhena **nātināṃ**⁴, tathā
pemabaddhanena bandhanaṭṭhena “**bandhū**”ti ca laddhanāmānaṃ
bandhavānaṃ **atthāya** hitāya **hotī**.

1. Nabhante (Sī)

3. Ovādadhammena lokuttaradhamme (Sī, I)

2. Āgataṃ (I)

4. Ñātī (Ka)

Evam sādharmaṇato vuttamattham attūpanāyikam katvā dassetuṃ “**niggayhā**”ti-ādinā itaragāthā vuttā. Tattha **niggayha anukampāya, coditā ñātayo mayāti** idānipi duggatā kusalam akatvā āyatim¹ parikkilesam puna mānubhavitthāti niggahetvā ñātayo mayā ovaditā². **Ñātibandhavapemena** “amhākam ayaṃ bandhavo”ti evam pavattena pemena mama ovādam atikkamituṃ asakkontā **kāram katvāna bhikkhūsu** pasannacittā hutvā cīvarādipaccayadānena ceva upaṭṭhānena ca bhikkhūsu sakkārasammānam katvā **te abbatitā kālaṅkatā** hutvā imam lokam atikkantā. Puna **teti** nipātamattam. **Tidivam sukhami** devalokapariyāpannasukham, sukham vā iṭṭham tidivam adhigatā. Ke pana teti āha **bhātaro mayham mātā ca**³, **modanti kāmakāminoti**, attanā yathākāmitavattukāmasamaṅgino hutvā abhiramantīti⁴ attho.

Vassikattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Yasojattheragāthāvaṇṇanā

Kālapabbāṅgasaṅkāsoti āyasmato Yasojattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Vipassissa Bhagavato kāle āramagopakakule nibbattitvā viññutam patto ekadivasam Vipassim Bhagavantam ākāsenā gacchantam disvā pasannamānaso labujaphalam adāsi.

So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvattināgaradvāre Kevaṭṭagāme pañcakulasatajeṭṭhakassa Kevaṭṭassa putto hutvā nibbatti, **Yasojotissa** nāmam akāmsu. So vayappatto attano sahāyehi Kevaṭṭaputtehi saddhim macchagahaṇattham Aciravatiyam nadiyam jālam khipi. Tattheko suvaṇṇavaṇṇo mahāmaccho antojālam pāvīsi. Tam te⁵ rañño Pasenadissa dassetuṃ. Rājā “imassa suvaṇṇavaṇṇassa macchassa vaṇṇakāraṇam Bhagavā jānātī”ti maccham gāhāpetvā

1. Āyatim duggatim (Sī, I)

2. Coditā ovaditā (I)

3. Mātā cāti. (?)

4. Modanti abhiramantīti (Sī, I)

5. Natthi (Sī, I)

Bhagavato dassesi. Bhagavā “ayaṃ Kassapassa Sammāsambuddhassa sāsane osakkamāne pabbajitvā micchā¹ paṭipajjanto sāsanaṃ osakkāpetvā niraye nibbato ekaṃ Buddhantaraṃ niraye paccivā tato cuto Aciravatiyaṃ maccho hutvā nibbato”ti vatvā tassa bhaginīnañca niraye nibbatabhāvaṃ, tassa Bhātikattherassa parinibbutabhāvañca teneva kathāpetvā imissā aṭṭhuppattiyā **Kapilasuttaṃ**² desesi.

Satthu desanaṃ sutvā Yasojo saṃvejajāto saddhiṃ attano sahāyehi Bhagavato santike pabbajitvā patirūpe ṭhāne vasanto ekadivasaṃ sapariso Bhagavantaṃ vanditum Jetavanaṃ agamāsi. Tassa āgamane senāsanapaññāpanādinā vihāre uccāsaddamahāsaddo ahoṣi. Taṃ sutvā “Bhagavā saparisaṃ Yasojaṃ paṇāmesī”ti sabbaṃ³ udāne⁴ āgatanayena veditabbaṃ. Paṇāmito pana⁵ āyasmā Yasojo kasābhīhato bhaddo assājānīyo viya saṃviggamānaso saddhiṃ parisāya Vaggumudāya nadiyā tīre vasanto ghaṭento vāyamanto vipassanaṃ vuḍḍhetvā antovasseyeva chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁶—

“Nagare Bandhumatiyā, ārāmiko ahaṃ tadā.

Addasaṃ virajaṃ Buddhaṃ, gacchantaṃ anilañjase.

Labujaṃ phalamādāya, Buddhaseṭṭhassadāsahaṃ.

Ākāseva ṭhito santo, paṭiggaṇhi mahāyaso.

Vittisañjānāno mayhaṃ, diṭṭhadhammasukhāvaho.

Phalaṃ Buddhassa datvāna, vippasannena cetasā.

Adhigañchimaṃ tadā pītiṃ, vipulaṃ sukhamuttamaṃ.

Uppajjateva ratanaṃ, nibbattassa tahiṃ tahiṃ.

Ekanavutito kappe, yaṃ phalaṃ adadimā tadā.

Duggatiṃ nābhijānāmi, phaladānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Micchāpaṭipattim (Sī, I)

2. Idaṃ suttaṃ Khu 1. 321-2 piṭṭhesu Dhammacariyasuttanāmena āgataṃ.

3. Natthi (I)

4. Khu 1. 105 piṭṭhe.

5. Desanaṃ sutvā pana (I)

6. Khu 4. 42 Piṭṭhe.

Chaḷabhiññaṃ pana samānaṃ sapaṛisaṃ āyasmantaṃ Yasojaṃ Satthā pakkositvā āneñjasamāpattinā paṭisanthāramakāsi. So sabbepi dhutaṅgadharme samādāya vattati. Tenassa sarīraṃ kisaṃ ahosi lūkhaṃ dubbaṇṇaṃ, taṃ Bhagavā paramappicchatāya pasaṃsanto—

243. “Kālapabbaṅgasaṅkāso, kiso dhamanisanthato.

Mattaññū annapānamhi, adīnamānaso naro”ti—

paṭhamam gāthamāha.

Tattha **kālapabbaṅgasaṅkāso**ti maṃsūpacayavigamena kisadusaṅṭhitasarīravayavatāya dantilatāpabbasadisaṅgo¹, tenāha “**kiso dhamanisanthato**”ti. **Kisoti**² moneyyapaṭipadāpūraṇena kisasarīro. **Dhamanisanthato**ti dhamanīhi santhatagatto appamaṃsalohitatāya pākaṭīhi³ kaṇḍarasirāhi vitatasarīro. **Mattaññū**ti pariyesanapaṭiggahaṇaparibhogavissajjanesu pamāṇaññū. **Adīnamānasoti** kosajjādīhi anabhībhūtattā alīnacitto akusītavutti. **Naroti** puriso, porisassa dhurassa vahanato porisalakkaṇasampanno purisadhoraḥhoti adhippāyo.

Evam thero Satthārā pasaṭṭho pasaṭṭhabhāvānurūpaṃ attano adhivāsanakhantivīriyārambhavivekābhirabhikittanamukhena bhikkhūnaṃ dhammaṃ kathento—

244. “Phuṭṭho ḍaṃsehi makasehi, araññasmiṃ brahāvane.

Nāgo saṅgāmasīseva, sato tatrādhivāsaye.

245. Yathā brahmā tathā eko, yathā devo tathā duve.

Yathā gāmo tathā tayo, kolāhalaṃ tatuttarin”ti—

imā dve gāthā abhāsi.

Tattha **nāgo saṅgāmasīsevāti** yathā nāma ājāneyyo hatthināgo yuddhamaṇḍale asisattitomarādippahāre adhivāsetvā parasenaṃ viddhamseti, evam bhikkhu **araññasmiṃ brahāvane** araññānīyam⁴ ḍaṃsādīparissaye

1. Dantilatāpabbasarīrasaṅkāso (Ka)

2. Tenāha kisoti (Sī, I)

3. Pākaṭagatīhi (Sī, I)

4. Araññakāni (Ka)

sato sampajāno adhivāseyya, adhivāsetvā ca bhavanābalena Mārabalāṃ vidhameyya.

Yathā brahmāti yathā brahmā ekako cittappakoparahito jhānasukhena niccameva sukhito viharati, **tathā ekoti** bhikkhupi eko adutiyo vivekasukhamanubrūhento sukhaṃ viharati. Ekassa sāmāññasukhaṃ paṇṭanti hi vuttaṃ. Etena ekavihārī bhikkhu “brahmasamo”ti ovādaṃ deti. **Yathā devo tathā duveti** yathā devānaṃ¹ antarantarā cittappakopopi siyā, tathā dvinnaṃ bhikkhūnaṃ saḥavāse ghaṭṭanāpi bhaveyyāti sadutiyavāse² bhikkhu “devasamo”ti vutto. **Yathā gāmo tathā tayoti** asmimeva pāṭhe³ tiṇṇaṃ bhikkhūnaṃ saḥavāso gāmaḥvāsasadiṣo vivekavāso na hotīti adhippāyo. **Kolāhalaṃ tatuttarinti** tato tayato⁴ upari ca bahūnaṃ saṃvāso kolāhalaṃ uccāsaddamahāsadda⁵ mahājanasannipātasadiṣo, tasmā ekavihārīnaṃ bhavitabbanti adhippāyoti.

Yasojattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sāḥimattiyattheragāthāvaṇṇanā

Ahu tuyhaṃ pure saddhāti āyasmato Saḥimattiya⁶ttherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni upacinanto Siddhatthassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto ekadivasāṃ Satthāraṃ disvā pasannamānaso tālavaṇṇaṃ adāsi. So tena puññakammaṇa devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Magadharaṭṭhe brāhmaṇakule nibbattitvā **Saḥimattiyoti** laddhanāmo vayappatto hetusampannatāya āraññakabhikkhūnaṃ santike pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁷—

1. Dutiyatṭhāne (Ka)

2. Dutiyavāseṇa (Sī, I)

3. Ayameva vā pāṭho (Sī, I)

4. Tatiyato (Sī, Ka)

5. Saṃvāse kolāhalaṃ uccāsaddaṃ mahāsaddaṃ (Sī, I)

6. Sāḥimattika (I)

7. Khu 3. 339 piṭṭhe.

“Siddhatthassa Bhagavato, tālavaṇṭamadāsahaṃ.
Sumanehi paṭicchannaṃ, dhārayāmi mahārahaṃ.

Catunnavutito kappe, tālavaṇṭamadāsahaṃ.
Duggatiṃ nābhijānāmi, tālavaṇṭassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā bhikkhū ovadati anusāsati bahū ca satte dhammaṃ kathetvā¹ saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhāpesi. Aññatarañca kulāṃ assaddhaṃ appasannaṃ saddhaṃ pasannaṃ akāsi. Tena tasmim̐ kule manussā there abhippasannā ahesuṃ. Tatthekā dārikā abhirūpā dassanīyā therāṃ piṇḍāya paviṭṭhaṃ sakkaccaṃ bhojanena parivisati. Athekadivasāṃ māro “evaṃ imassa ayaso vadḍhissati, appaṭiṭṭho bhavissati”ti cintetvā therassa rūpena gantvā taṃ dārikaṃ hatthe aggahesi. Dārikā “nāyaṃ manussasamphasso”ti ca aññāsi, hatthañca muñcāpesi. Taṃ disvā gharajano there appasādaṃ janesi. Punadivase thero taṃ kāraṇaṃ anāvajjento taṃ gharaṃ agamaṃsi. Tattha manussā anādaraṃ akaṃsu. Thero taṃ kāraṇaṃ āvajjento Mārassa kiriyāṃ disvā “tassa gīvāyaṃ kukkurakuṇapaṃ paṭimuñcatū”ti adhiṭṭhahitvā tassa mocanattaṃ upagatena mārena atītavase katakiriyāṃ kathāpetvā taṃ tajjetvā vissajjesi. Taṃ disvā gharasāmiko “khamatha bhante accayan”ti khamāpetvā “ajjatagge ahameva bhante tumhe upaṭṭhahāmi”ti āha. Thero tassa dhammaṃ kathento—

246. “Ahu tuyhaṃ pure saddhā, sā te ajja na vijjanti.

Yaṃ tuyhaṃ tuyhamevetāṃ, natthi duccharitaṃ mama.

247. Aniccā hi calā saddhā, evaṃ diṭṭhā hi sā mayā.

Rajjantipi virajjanti, tattha kimjiyyate Muni.

248. Paccati Munino bhattaṃ, thokaṃ thokaṃ kule kule.

Piṇḍikāya carissāmi, atthi jaṅghabalaṃ mama”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **ahu tuyhaṃ pure saddhā, sā te ajja na vijjatīti** upāsaka¹ ito pubbe tava mayi “ayyo dhammacārī samacārī”ti-ādinā saddhā ahosi, sā saddhā te tava ajja idāni na upalabbhati. Tasmā **yaṃ tuyhaṃ tuyhamevetanti** yaṃ catupaccayadānaṃ, tuyhameva etaṃ hotu, na tena mayhaṃ attho, sammā pasannacittena hi dānaṃ nāma dātabbanti adhippāyo. Atha vā **yaṃ tuyhaṃ tuyhamevetanti** yaṃ tava mayi ajja agāraṃ pavattaṃ, taṃ tuyhameva, tassa phalaṃ tayā eva paccanubhavitabbaṃ, na mayāti attho. **Natthi duccharitaṃ mamāti** mama pana duccharitaṃ nāma natthi maggeneva duccharitahetūnaṃ kilesānaṃ samucchinnatā.

Aniccā hi calā saddāti yasmā pothujjanikā saddhā aniccā ekantikā na hoti, tato eva calā assapiṭṭhe ṭhapitakumbhaṇḍaṃ viya, thusarāsīmhi nikhātakhāṇukaṃ viya ca anavaṭṭhitā. **Evaṃ diṭṭhā hi sā mayāti** evaṃ bhūtā ca sā saddhā mayā tayi diṭṭhā paccakkhato viditā. **Rajjantipi virajjantīti** evaṃ tassā anavaṭṭhitattā eva ime sattā kadāci katthaci mittasanthavavasena rajjanti sinehampi karonti, kadāci virajjanti virattacittā honti. **Tattha kiṃ jiyate Munīti** tasmim̃ puthujjanānaṃ rajjane virajjane ca muni pabbajito kiṃ jiyati, kā tassa hānīti attho.

“Sace mama paccaye na gaṇhatha, kathaṃ tumhe yāpethā”ti evaṃ mā cintayīti dassento “**paccatī**”ti gāthamāha. Tassattho—**Munino** pabbajitassa **bhattaṃ** nāma **kule kule** anugharaṃ divase divase **thokaṃ thokaṃ** paccate², na ca tuyhaṃ eva gehe. **Piṇḍikāya carissāmi, atthi jaṅghabalaṃ mamāti** atthi me jaṅghabalaṃ, nāhaṃ obhaggajaṅgho na khaṅjo na ca pādarogī, tasmā piṇḍikāya missakabhikkhāya carissāmi, “yathāpi bhamaro pupphan”ti-ādinā³ Satthārā vuttanayena piṇḍāya caritvā yāpessāmīti dasseti.

Sāṭimattiyattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Upāsakā (Sī, I)

2. Paccateva (I)

3. Khu 1. 20; Khu 10. 159 piṭṭhesu.

11. Upālittheragāthāvaṇṇanā

Saddhāya abhinikkhammāti āyasmato Upālittherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarassa Bhagavato kāle Haṃsavatīnagare kulaghare nibbatto ekadivasam Satthu dhammam suṇanto Satthāram ekam bhikkhum vinayadharānam aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhiḱārakammaṃ katvā taṃ ṭhānantaram patthesi. So yāvajīvam kusalam katvā devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde kappakagehe paṭisandhim gaṇhi, **Upālī**tissa nāmam akaṃsu. So vayappatto Anuruddhādīnam channam khattiyānam pasādako hutvā Tathāgate Anupiyambavane viharante pabbajanatthāya nikkhamantehi chahi khattiyehi saddhim nikkhamitvā pabbaji. Tassa pabbajjāvidhānam Pāliyam āgatameva¹.

So pabbajitvā upasampanno Satthu santike kammaṭṭhānam gahetvā “mayham bhante araṇṇāvāsam anujānāthā”ti āha. Bhikkhu tava araṇṇe vasantassa ekameva dhuram vaḍḍhissati, amhākam pana santike vasantassa ganthadhuraṇca vipassanādhuraṇca paripūressatīti. Thero Satthu vacanam sampaṭicchitvā vipassanāya kammaṃ karonto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttam **Apadāne**²—

“Nagare Haṃsavatiyā, Sujāto nāma brāhmaṇo.
Asitikoṭinicyo, pahūtadhanadhaṇṇāvā.

Ajjhāyako mantadharo, tiṇṇam vedāna pāragū.
Lakkhaṇe itihāse ca, sadhamme pāramim gato.

Paribbājā ekasikhā, Gotamā Buddhasāvaka.
Carakā³ tāpasā ceva, caranti mahiyā tadā.

Tepi mam parivārenti, brāhmaṇo vissuto iti.
Bahujjano mam pūjeti, nāham pūjemi kiṅcanam.

Pūjāraham na passāmi, mānatthaddho aham tadā.
Buddhoti vacanam natthi, tāva nuppajjate Jino.

Accayena ahorattam, Padumuttaranāmako.
Sabbam tamam vinodetvā, koke uppajji cakkhumā.

1. Vi 4. 338 piṭṭhādīsu.

2. Khu 3. 40 piṭṭhādīsu.

3. Varaṇā (Sī)

Vitthārike¹ bāhujaññe, puthubhūte ca sāsane.
 Upāgami tadā Buddho, nagaram̃ Haṃsasavhayam̃.
 Pitu atthāya so Buddho, dhammam̃ desesi cakkhumā.
 Tena kālena parisā, samantā yojanam̃ tadā.
 Sammato manujānam̃ so, Sunando nāma tāpaso.
 Yāvata Buddhaparisā, pupphehacchādayī tadā.
 Catusaccam̃ pakāsente, setṭhe ca pupphamaṇḍape.
 Koṭisatasahassānam̃, dhammābhīsamayo ahu.
 Sattarattindivam̃ Buddho, vassetvā dhammavutṭhiyo.
 Aṭṭhame divase patte, Sunandam̃ kittayī Jino.
 Devaloke manusse vā, saṃsaranto ayam̃ bhave.
 Sabbesam̃ pavaro hutvā, bhavesu saṃsarissati.
 Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Mantāniputto puṇṇoti, hessati Satthu sāvako.
 Evam̃ kittayī Sambuddho, Sunandam̃ tāpasam̃ tadā.
 Hāsayingto janam̃ sabbam̃, dassayingto sakam̃ balam̃.
 Katañjalī namassanti, Sunandam̃ tāpasam̃ janā.
 Buddhe kāram̃ karitvāna, sodhesi gatimattano.
 Tattha me ahu saṅkappo, sutvāna Munino vacam̃.
 Ahampi kāram̃ kassāmi, yathā passāmi Gotamam̃.
 Evāham̃ cintayitvāna, kiriyaṃ cintayim̃ mama.
 Kyāham̃ kammam̃ ācarāmi, puññakkhette anuttare.
 Ayañca pāṭhiko bhikkhu, sabbapāṭhissa sāsane.
 Vinaye agganikkhitto, tam̃ ṭhānam̃ patthaye aham̃.

1. Vitthārite (Ka)

Idam me amitam bhogam, akkhobham sāgarūpamam.
 Tena bhogena Bhuddhassa, āramam māpaye ayam.
 Sobhanam nāma āramam, nagarassa puratthato.
 Kiṇitvā satasahassena, saṅghārāmam amāpayim.
 Kūṭāgāre ca pāsāde, maṇḍape hammiye guhā.
 Caṅkame sukate katvā, saṅghārāmam amāpayim.
 Jantāgharam aggisālam, atho udakamālakam.
 Nhānagharam māpayitvā, bhikkhusaṅghassa'dāsaham.
 Āsandiyo piṭhake ca, paribhoge ca bhājane.
 Ārāmikañca bhesajjam, sabbametaṃ adāsaham.
 Ārakkham paṭṭhapetvāna, pākāram kārayim daḥham.
 Mā nam koci viheṭhesi, santacittāna tadinam.
 Satasahassenāvāsam, saṅghārāme amāpayim.
 Vepullam taṃ māpayitvā¹, Sambuddham upanāmayim.
 Niṭṭhāpito mayā'rāmo, sampaṭiccha tuvaṃ Muni.
 Niyādessāmi taṃ vīra, adhivāsehi cakkhuma.
 Padumuttaro Lokavidū, āhutīnam paṭiggaho.
 Mama saṅkappamaññāya, adhivāsesi nāyako.
 Adhivāsanamānāya, sabbaññussa Mahesino.
 Bhojanam paṭiyādetvā, kālamārocayim aham.
 Ārocitamhi kālamhi, Padumuttaranāyako.
 Khīṇāsavasahashehi, āramam me upāgami.
 Nisinnam kālamaññāya, annapānena tappayim.
 Bhuttāvim kālamaññāya, idam vacanamabravim.
 Kīto satasahassena, tattakeneva kārito.
 Sobhano nāma āramo, sampaṭiccha tuvaṃ Muni.

1. Pāpayitvā (Sī)

Iminā'rāmadānena, cetanāpaṇidhīhi ca.
 Bhave nibbattamānohaṃ, labhāmi mama patthitaṃ.
 Paṭiggahetvā Sambuddho, saṃghārāmaṃ sumāpitaṃ.
 Bhikkhusaṃghe nisīditvā, idaṃ vacanamabravi.
 Yo so Buddhassa pādāsi, saṃghārāmaṃ sumāpitaṃ.
 Tamahaṃ kittayissāmi, suṇātha mama bhāsato.
 Hatthī assā rathā pattī, senā ca caturaṅginī.
 Parivāressanti'maṃ niccaṃ, saṃghārāmassidaṃ phalaṃ.
 Saṭṭhi tūrasahassāni, bheriyo samalaṅkatā.
 Parivāressanti'maṃ niccaṃ, saṃghārāmassidaṃ phalaṃ.
 Chaḷasītisahassāni, nāriyo samalaṅkatā.
 Vicittavattābharaṇā, āmuttamaṇikuṇḍalā.
 Aḷārapamhā hasulā, susaṅṅā tanumajjhimā.
 Parivāressanti'maṃ niccaṃ, saṃghārāmassidaṃ phalaṃ.
 Timsakappasahassāni, devaloke ramissati.
 Sahassakkhattuṃ devindo, devarajjaṃ karissati.
 Devarājena pattabbaṃ, sabbaṃ paṭilabhissati.
 Anūnabhogo hutvāna, devarajjaṃ karissati.
 Sahassakkhattuṃ cakkavattī, rājā raṭṭhe bhavissati.
 Pathabyā rajjaṃ vipulaṃ, gaṇanāto asaṅkhiyaṃ.
 Kappasatasahassamhi, Okkākakulasambhavo.
 Gotamo nāma gottena, Satthā loke bhavissati.
 Tassa dhammesu dāyādo, oraso dhammanimmito.
 Upāli nāma nāmena, hessati Satthu sāvako.
 Vinaye pāramiṃ patvā¹, ṭhānāṭhāne ca kovido.
 Jinasāsanam dhārento², viharissati'nāsavo.

1. Pāramiṃ patto (Sī)

2. Jotayanto (Sī)

Sabbametaṃ abhiññāya, Gotamo Sakyapuṅgavo.
Bhikkhusaṅghe nisīditvā, etadagge ṭhapessati.

Aparimeyyu'pādāya, patthemī tava sāsanaṃ.
So me attho anuppatto, sabbasaṃyojanakkhayo.

Yathā sūlāvuto poso, rājadaṇḍena tajjito.
Sūle sātāṃ avindanto, parimuttiṃva icchati.

Tathevāhaṃ mahāvīra, bhavadaṇḍena tajjito.
Kammasūlāvuto santo, pipāsāvedanaṭṭito¹.

Bhave sātāṃ na vindāmi, ḍayhanto tīhi aggibhi.
Parimuttiṃ gavesāmi, yathāpi rājadaṇḍito.

Yathā visādo puriso, visena paripīlito.
Agadaṃ so gaveseyya, visaghātā'yupālanam.

Gavesamāno passeyya, agadaṃ visaghātakaṃ.
Taṃ pivitvā sukhī assa², visambhā parimuttiyā.

Tatthevāhaṃ mahāvīra, yathā visahato naro.
Sampīlito avijjhāya, saddhammāgadamesa'haṃ.

Dhammāgadam³ gavesanto, addakkhiṃ Sakyasāsanaṃ.
Aggaṃ sabbosadhānaṃ taṃ, sabbasallavinodanaṃ.

Dhammosadhaṃ pivitvāna, visaṃ sabbaṃ samūhanaṃ⁴.
Ajarāmarāṃ sītibhāvaṃ, nibbānaṃ phassayimāhaṃ.

Yathā bhūtaṭṭito poso, bhūtaggāhena pīlito.
Bhūtavejjaṃ gaveseyya, bhūtaṃ pārimuttiyā.

Gavesamāno passeyya, bhūtavijjāsu kovidāṃ.
Tassa so vihane⁵ bhūtaṃ, samūlañca vināsaye.

Tathevāhaṃ mahāvīra, tamaggāhena pīlito.
Ñāṇalokaṃ gavesāmi, tamato parimuttiyā.

1. Pipāsabhāvena aḍḍito (Ka) 2. Pivitvāna sukhī assa (Sī) 3. Dhammosadhaṃ (Sī)
4. Samūhatam (Sī) 5. Vihite (Sī)

Athaddasaṃ Sakyamuniṃ, kilesatamasodhanaṃ.
 So me tamaṃ vinodesi, bhūtavajjova bhūtakaṃ.
 Samsārasotaṃ sañchindim, taṇhāsotaṃ nivārayim.
 Bhavaṃ ugghāṭayim sabbaṃ, bhūtavajjova mūlato.
 Garuḷo yathā opatati¹, pannagaṃ bhakkhamattano.
 Samantā yojanasataṃ, vikkhobheti mahāsaraṃ.
 Pannagaṃ so gahetvāna, adhosīsaṃ viheṭṭhayam².
 Ādāya so pakkamati, yena kāmaṃ vihaṅgamo.
 Tathevāhaṃ mahāvīra, yathāpi garuḷo balī³.
 Asaṅkhatam gavesanto, dose vikkhālayim ahaṃ.
 Diṭṭho ahaṃ dhammavaram, santipadamanuttaram.
 Ādāya viharāmetam, garuḷo pannagaṃ yathā.
 Āsāvati nāma latā, jāta Cittalatāvane.
 Tassā vassasahassena, ekaṃ nibbattate phalam.
 Tam devā payirupāsanti, tāvadūraphale sati.
 Devānaṃ sā piyā evam, Āsāvati latuttamā.
 Satasahassupādāya, tāhaṃ paricare Muni.
 Sāyaṃ pātam namassāmi, devā āsāvatiṃ yathā.
 Avañjhā pāricariyā⁴, amoghā ca namāssanā.
 Dūrāgatampi maṃ santam, khaṇoyam⁵ na virādhayi.
 Paṭisandhim na passāmi, vicinanto bhava ahaṃ.
 Nirūpadhi vippamutto, upasanto carāmahaṃ.
 Yathāpi padumaṃ nāma, suriyaraṃsena pupphati.
 Tathevāhaṃ mahāvīra, Buddharaṃsena pupphito.
 Yathā balākayonimhi, na vijjati pumo⁶ sadā.
 Meghesu gajjamānesu, gabbaṃ gaṇhanti tā sadā.

1. Opatitam (Sī)

2. Vipoṭṭhayam (Sī)

3. Balam (Sī)

4. Paricariyā me (Sī)

5. Khaṇo maṃ (Sī)

6. Pumā (Sī)

Cirampi gabbhaṃ dhārenti, yāva megho na gajjati.
 Bhārato parimuccanti, yadā megho pavassati.
 Padumuttarabuddhassa, dhammameghena gajjato¹.
 Saddena dhammameghassa, dhammagabbhaṃ agaṇhahaṃ.
 Satasahassupādāya, puñṇagabbhaṃ dharemahaṃ.
 Nappamuccāmi bhārato, dhammamegho na gajjati.
 Yadā tuvaṃ Sakyamuni, ramme Kapilavatthave.
 Gajjasi² dhammameghena, bhārato parimuccahaṃ.
 Suññataṃ animittaṅca, tathā'ppaṇihitampi ca.
 Caturō ca phale sabbe, dhammevaṃ vijāyāsiṃ ahaṃ³.
 Aparimeyyupādāya, patthemī tava sāsanaṃ.
 So me attho anupatto, santipadamanuttaraṃ.
 Vinaye pāramiṃ patto, yathāpi pāṭhiko isi.
 Na me samasamo atthi⁴, dhāremī sāsanaṃ ahaṃ.
 Vineye Khandhake cāpi, tikacchede ca pañcake.
 Ettha me⁵ vimati natthi, akkhare byañjanepi vā.
 Niggahe paṭikamme ca, ṭhānāṭhāne ca kovido.
 Osāraṇe vuṭṭhāpane, sabbattha pāramiṃ gato.
 Vinaye Khandhake vāpi, nikkhipitvā padaṃ ahaṃ.
 Ubhato viniveṭhetvā, rasato osareyyahaṃ.
 Niruttiyā sukusalo, atthānatthe ca kovido.
 Anaññātaṃ mayā natthi, ekaggo Satthu sāsane.
 Rūpadakkho ahaṃ ajja, Sakyaputtassa sāsane.
 Kaṅkhaṃ sabbaṃ vinodemi, chindāmi sabbasaṃsayāṃ.
 Padaṃ anupadañcāpi, akkharañcāpi byañjanaṃ.
 Nidāne pariyosāne, sabbattha kovido ahaṃ.

1. Gajjito (Sī)

2. Gajjito (Sī)

3. Dhammagabbhe vijāyahaṃ (Sī)

4. Na me so idānatthi (Sī)

5. Etake me (Sī)

Yathāpi rājā balavā, niggaṇhitvā parantape¹.
 Vijinitvāna saṅgāmaṃ, nagaraṃ tattha māpaye.
 Pākāraṃ parikhañcāpi, esikaṃ dvārakoṭṭhakaṃ.
 Aṭṭālake ca vividhe, kāraye nagare bahū.
 Siṅghātakāṃ caccarañca², suvibhattantarāpaṇaṃ.
 Kārayeyya sabhaṃ tattha, atthānatthavinicchayaṃ.
 Nigghātatthaṃ amittānaṃ, chiddāchiddaṅca jānituṃ.
 Balakāyassa rakkhāya³, senāpaccaṃ ṭhapeti so.
 Ārakkhatthāya bhaṇḍassa, nidhānakusalaṃ naraṃ.
 Mā me bhaṇḍaṃ vinassīti, bhaṇḍarakkhaṃ ṭhapeti so.
 Mamatto hoti yo rañño, vuddhiṃ yassa ca icchati.
 Tassādhikaraṇaṃ deti, mittassa paṭipajjitum.
 Uppātesu nimittesu, lakkhaṇesu ca kovidaṃ.
 Ajjhāyakaṃ mantadharaṃ, porohicca ṭhapeti so.
 Etehaṅgehi sampanno, khattiyoti pavuccati.
 Sadā rakkhanti rājānaṃ, cakkavākova dukkhitaṃ.
 Tatheva tvaṃ mahāvīra, hatāmittova⁴ khattiyō.
 Sadevakassa lokassa, dhammarājāti vuccati.
 Tittiyē nihanitvāna, mārañcāpi sasenakaṃ.
 Tamandhakāraṃ vidhamitvā, dhammanagaraṃ amāpayi.
 Sīlaṃ pākāraṃ tattha, ñāṇaṃ te dvārakoṭṭhakaṃ.
 Saddhā te esikā vīra, dvārapālo ca saṃvaro.
 Satipaṭṭhānamatṭālaṃ, paññā te caccaraṃ mune.
 Iddhipādaṅca siṅgātaṃ, dhammavīthi sumāpitā.
 Suttantaṃ abhidhammañca, vinayañcāpi kevalaṃ.
 Navaṅgaṃ Buddhavacanaṃ, esā dhammasabhā tava.

1. Parakhattiye (Sī)

3. Sametum balakāyassa (Sī)

2. Ovaraṃ ca (Sī)

4. Mahāmittova (Sī)

Suññataṃ animittaṅca, vihāraṅca'ppaññitaṃ.
 Āneñjaṅca nirodho ca, esā dhammakuṭi tava.
 Paññāya aggo nikkhitto, paṭibhāne ca kovido.
 Sāriputtoto nāmena, Dhammasenāpati tava.
 Cutūpapātakusalo, iddhiyā pāramiṃ gato.
 Kolito nāma nāmena, porohicco tavaṃ Mune.
 Porāṇakavaṃsadhāro, uggatejo durāsado.
 Dhutavādīguṇenaggo, akkhadasso tavaṃ Mune.
 Bahussuto dhammadhāro, sabbapāṭhī ca sāsane.
 Ānando nāma nāmena, dhammārakkho tavaṃ Mune.
 Ete sabbe atikkamma, pamesi Bhagavā mamaṃ.
 Vinicchayaṃ me pādāsi, vinaye viññusesitaṃ¹.
 Yo koci vinaye paññaṃ, pucchati Buddhasāvako.
 Tattha me cintanā natthi, taññevatthaṃ kathamamaṃ.
 Yāvatā Buddhakhettaṃ, ṭhapetvā taṃ Mahāmuni.
 Vinaye mādiso natthi, kuto bhiiyo bhavissati.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, evaṃ gajjati Gotamo.
 Upālissa samo natthi, vinaye Khandhakesu ca.
 Yāvatā Buddhabhaṇitaṃ, navaṅgaṃ Satthusāsaṇaṃ.
 Vinayogadhaṃ taṃ² sabbhaṃ, vinayamūlapassino³.
 Mama kammaṃ saritvāna, Gotamo Sakyapuṅgavo.
 Bhikkhusaṅghe nisīditvā, etadagge ṭhapesi maṃ.
 Satasahassupādāya, imaṃ ṭhānaṃ apatthayimī.
 So me attho anupatto, vinaye pāramaṃ gato.
 Sakyānaṃ nandijanano, kappako āsahaṃ pure.
 Vijahitvāna taṃ jātim, putto jāto Mahesino.

1. Vinayaññūna desitaṃ (Sī) 2. Vinaye kathitaṃ (Sī) 3. Vinayo mūlaṃ tapassino (Sī)

Ito dutiyake kappe, Añjaso nāma khattiyo.
 Anantatejo amitayaso, bhūmipālo mahaddhano.
 Tassa rañño ahaṃ putto, Candano nāma¹ khattiyo.
 Jātimadenu' patthaddho, yasabhogamadena ca.
 Nāgasatasahassāni, sabbālaṅkārahūsitā.
 Tidhāpabhinnā mātaṅgā, parivārenti maṃ sadā.
 Sabalehi paretohaṃ, uyyonaṃ gantukāmaṃ.
 Āruyha sirikaṃ nāgaṃ, nāgarā nikkhamiṃ tadā.
 Caraṇena ca sampanno, guttadvāro susaṃvuto.
 Devalo nāma Sambuddho, āgacchi purato mama.
 Pesetvā sirikaṃ nāgaṃ, Buddhaṃ āsādayiṃ tadā.
 Tato sañjātakopo so², nāgo nuddharate³ padaṃ.
 Nāgaṃ ruṇṇamanaṃ disvā, Buddhē kodhaṃ akāsahaṃ.
 Vihesayitvā Sambuddhaṃ, uyyānaṃ agamāsahaṃ.
 Sātaṃ tattha na vindāmi, siro pajjalito yathā.
 Pariḷāhena ḍayhāmi, macchova baḷisādako.
 Sasāgarantā pathavī⁴, ādittā viya hoti me.
 Pitu santikupāgamma, idaṃ vacanamabravim.
 Āsīvisaṃva kupitaṃ, aggikkhandhaṃva āgataṃ.
 Mattaṃva kuñjaraṃ dantiṃ, yaṃ sayambhumasādayim.
 Āsādito mayā Buddho, ghorō uggatapo Jino.
 Purā sabbe vinassāma, khamāpessāma taṃ Munim.
 No ce taṃ nijjhāpessāma⁵, attadantaṃ samāhitaṃ.
 Orena sattadivasā⁶, raṭṭhaṃ me vidhamissati.
 Sumekhlo Kosiyo ca, Siggavo cāpi sattako⁷.
 Āsādayitvā isayo, duggatā te saratṭhakā⁸.

1. Sunando nāma (Sī)

2. Sañjātasamkopo (Sī)

3. Vuddharate (Sī)

4. Puthuvi (Sī)

5. Nikkhamessāmi (Sī)

6. Sattame divase (Sī)

7. Sattuko (Sī)

8. Sasenakā (Sī)

Yadā kuppanti isayo, saññatā brahmacārino.
 Sadevakam vināsenti, sasāgaram sapabbatam.
 Tiyojanasahassamhi, purise sannipātayim.
 Accayam desanattāya, Sayambhum upasaṅkamim.
 Allavatthā allasirā, sabbeva pañjalikatā.
 Buddhassa pāde nipatitvā, idam vacanamabravum.
 Khamassu tvam mahāvīra, abhiyācati tam jano.
 Pariḷāham vinodehi, mā no raṭṭham vināsaya.
 Sadevamānusā sabbe, sadānavā sarakkhasā.
 Ayomayena kūṭena, siram bhindeyyu me sadā.
 Dake aggi na saṅghāti, bījam sele na rūhati.
 Agade kimi na saṅghāti, kopo Buddhē na jāyati.
 Yathā ca bhūmi acalā, appameyyo ca sāgaro.
 Anantako ca ākāso, evam Buddhā akhobhiyā.
 Sadā khantā mahāvīrā, khamitā ca tapassino.
 Khantānam khamitānañca, gamanam tam¹ na vijjati.
 Idam vatvāna Sambuddho, pariḷāham vinodayam².
 Mahājanassa purato, nabham abbhuggamī tadā.
 Tena kammenaham vīra, hīnattam ajjhupāgato.
 Samatikkamma tam jātim, pāvisim abhayam puram.
 Tadāpi mam mahāvīra, ḍayhamānam susaṅghitam³.
 Pariḷāham vinodesi, Sayambhuñca khamāpayim.
 Ajjāpi mam mahāvīra, ḍayhamānam tihaggibhi.
 Nibbāpesi tayo aggī, sītibhāvañca pāpayim.
 Yesam sotāvadhāna'tthi⁴, suṇātha mama bhāsato.
 Attham tumham pavakkhāmi, yathā diṭṭham padaṃ mama.

1. Khamanam vo (Sī)

3. Dusaṅghitam (Ka)

2. Vinodayi (Sī)

4. Sotapathā atthi (Sī)

Sayambhuṃ taṃ vimānetvā¹, santacittaṃ samāhitaṃ.

Tena kammenaṃ aḷḷa, jātomhi nīcayoniyaṃ.

Mā vo khaṇaṃ virādhetha, khaṇātītā² hi socare.

Sadatthe vāyameyyātha, khaṇo vo paṭipādito.

Ekaccānaṃca vamaṇaṃ, ekaccānaṃ virecanaṃ.

Viṣaṃ halāhalaṃ eke, ekaccānaṃca osadhaṃ.

Vamaṇaṃ paṭipannānaṃ, phalaṭṭhānaṃ virecanaṃ.

Osadhaṃ phalalābhīnaṃ, puññakkhettaṃ gavesinaṃ.

Sāsanena vuruddhānaṃ, viṣaṃ halāhalaṃ yathā.

Āsīvisō diṭṭhaviṣo, evaṃ jhāpeti taṃ naraṃ.

Sakiṃ pītaṃ halāhalaṃ, uparundhati jīvitaṃ.

Sāsanena virujjhivā, kappakoṭṭimhi³ ḍayhati.

Khantiyā avihimsāya, mettacittavatāya ca.

Sadevakaṃ so tāreti, tasmā te avirādhiyā.

Lābhālābhe na sajjanti, sammānanavimānane⁴.

Pathavīsadisā Buddhā, tasmā te na virādhiyā.

Devadatte ca vadhake, core Aṅgulimālake.

Rāhule Dhanapāle ca, sabbesaṃ samako Muni.

Etesaṃ paṭigho natthi, rāgo'mesaṃ na vijjati.

Sabbesaṃ samako Buddhō, vadhakasso'rasassa ca.

Panthe disvāna kāsāvaṃ, chaḍḍitaṃ mīḷhamakkhitaṃ.

Sīrasmiṃ añjalim katvā, vanditabbaṃ isiddhajaṃ⁵.

Abbhatītā ca ye Buddhā, vattamānā anāgatā.

Dhajenā'nena sujjhanti, tasmā ete namassiyā.

Satthukappaṃ suvinayaṃ, dhāremi hadayenaṃ.

Namassamāno vinayaṃ, viharissāmi sabbadā.

1. Khamāpetvā (Sī)

2. Khaṇātīgā (Sī)

3. Kappakoṭṭimpi (Ka)

4. Sammāne ca vimānane (Sī)

5. Vanditabbo isiddhajo (Sī)

Vinayo āsayo¹ mayhaṃ, vinayo ṭhānacaṅkamaṃ.

Kappemi vinaye vāsaṃ, vinayo mama gocaro.

Vinaye pāramippatto, samathe cāpi² kovido.

Upāli taṃ mahāvīra, pāde vandati Satthuno.

So ahaṃ vicarissāmi, gāmā gāmaṃ purā purāṃ.

Namassamāno Sambuddhaṃ, dhammassa ca sudhammatāṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Tattha hi naṃ Satthā sayameva sakalaṃ Vinayapiṭakaṃ uggaṇhāpesi.
So aparabhāge Bhārukacchakavatthum³ Ajjukavatthum⁴
Kumārakassapavatthunti imāni tīni vatthūni vinicchayi⁵. Satthā ekekasmim
vinicchite sādhuḅkāraṃ datvā tayopi vinicchaye aṭṭhuppattiṃ katvā therāṃ
Vinayadharānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapesi. So aparabhāge ekasmim
uposathadivase pātimokkhuddesasamaye bhikkhū ovaḁanto—

249. “Saddhāya abhinikkhamma, navapabbajito navo.
Mitte bhajeyya kalyāṇe, suddhājīve atandite.

250. Saddhāya abhinikkhamma, navapabbajito navo.
Saṃghasmim viharaṃ bhikkhu, sikkhetha vinayaṃ budho.

151. Saddhāya abhinikkhamma, navapabbajito navo.
Kappākappesu kusalo, careyya apurakkhato”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **saddhāyā**ti saddhānimittāṃ, na jīvikatthanti attho. **Saddhāyā**ti vā
kammaphalāni ratanattayaguṇaṅca saddahitvā. **Abhinikkhammā**ti
gharāvāsato nikkhamitvā. **Navapabbajitoti** navo hutvā pabbajito,
paṭhamavaye eva pabbajito. **Navoti** sāsane sikkhāya abhinaḁo daharo. **Mitte**
bhajeyya kalyāṇe, suddhājīve atanditeti “piyo⁶ garu bhāvaṇīyo”ti-āḁinā⁷
vuttalakkhaṇe kalyāṇamitte, micchājīvavivajjanena

1. Āsayaṃ (Sī)

2. Samaye cāpi (Sī)

3. Vi 1. 49 piṭṭhe.

4. Vi 1. 84 piṭṭhe.

5. Vinicchini (I)

6. Piyo ca (Sī, I)

7. Am 2. 422 piṭṭhe.

Ekanavutito kappe, yaṃ setuṃ kārayiṃ ahaṃ.
Duggatiṃ nābhijānāmi, setudānassidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano paṭipattiṃ paccavekkhitvā sīhanādaṃ
nadanto—

252. “Paṇḍitaṃ vata maṃ santaṃ, alamaṭṭhavicintikaṃ.
Pañca kāmagaṇā loke, sammohā pātayimsu maṃ.

253. Pakkhando māraṇisaye, daḷhasallasamappito.
Asakkhim maccurājassa, ahaṃ pāsā pamuccituṃ.

254. Sabbe kāmā pahīnā me, bhavā sabbe padālītā.
Vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavo”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **paṇḍitaṃ vata maṃ santaṃ** sutacintāmayāya paññāya vasena paññā-sampannampi nāma maṃ samānaṃ. **Alamaṭṭhavicintakanti** attano ca paresaṅca atthaṃ hitaṃ vicintetuṃ samatthaṃ, alaṃ vā pariyattaṃ atthassa vicintakaṃ, kilesaviddhaṃsanasaṃmatthaṃ atthadassinaṃ vā, sabbametaṃ attano antimabhavikatāya thero vadati. **Pañca kāmagaṇāti** rūpādayo pañca kāmakoṭṭhāsā. **Loketi** tesaṃ pavattiṭṭhānadassanaṃ. **Sammohāti** sammohanimittaṃ ayonisomanasikārahetu. **Sammohāti** vā sammohanā sammohakarā. **Pātayim sūti** dhīrabhāvato pātesuṃ, lokato vā uttaritukāmaṃ maṃ loke pātayimsūti attho.

Pakkhandoti anupaviṭṭho. **Māraṇisayeti** ()¹ kilesaṇisaye kilesamāraṇassa² pavattiṭṭhāne, tassa vasaṃ gatoti adhippāyo. Devaputtamāraṇassa vā issariyaṭṭhāne taṃ anupavisitvā ṭhito. **Daḷhasallasamappitoti** daḷhaṃ thiraṃ, daḷhena vā sallena samappito, rāgasallena hadayaṃ āhacca viddho. **Asakkhim maccurājassa, ahaṃ pāsā pamuccituntī** aggamaggasaṇḍāsena rāgādisallaṃ anavaśesato uddharantoyeva

1. (Kilesasāhe) (Ka)

2. Kilesamāraṇisaye kilesamāraṇasseva (Sī, I)

rāgabandhanasaṅkhātā¹ maccurājassa pāsā ahaṃ parimuccituṃ asakkhiṃ, tato attānaṃ pamocesim.

Tato eva ca **sabbe kāmā pahīnā me, bhavā sabbe padālītā** vatthārammaṇādibhedena² anekabhedabhinnā sabbe kilesakāmā ariyamaggena samucchavedasena mayā pahīnā. Kilesakāmesu hi pahīnesu vatthukāmāpi pahīnā eva honti. Tathā kāmabhavakammabhavādayo bhavā sabbe maggañāṇāsīnā padālītā viddhamsitā. Kammabhavesu hi padālitesu upapattibhavā padālītā eva honti. Evaṃ kammabhavānaṃ padālītattā eva **vikkhīṇo jātisaṃsāro, natthi dāni punabbhavoti**. Tassattho heṭṭhā vuttoyeva. Idameva ca therassa aññābyākaraṇaṃ ahoṣi.

Uttarapālatheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Abhibhūtatheragāthāvaṇṇanā

Suṇātha nātayo sabbeti āyasmato Abhibhūtatherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhave puññāni upacinanto Vessabhussa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto tādīsena kalyāṇamittasannissayena sāsane abhippasanno ahoṣi. So Sathari parinibbute tassa dhātuṃ gahetuṃ mahājane ussāhaṃ karonte sayam sabbapaṭhamāṃ gandhodakena citakāṃ nibbāpesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Veṭṭhipuranagare³ rājakule nibbattitvā **Abhibhūtoti** laddhanāmo pitu accayena rajjaṃ kāreti. Tasmim ca samaye Bhagavā janapadacārikaṃ caranto anupubbena taṃ nagaraṃ pāpuṇi. Tato so rājā “Bhagavā kira mama nagaraṃ anupatto”ti sutvā Sattu santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā dutiyadivase mahādānaṃ pavattesi. Bhagavā bhuttāvī tassa rañño ajjhāsayanurūpaṃ anumodanaṃ karontoyeva vitthārato dhammaṃ desesi. So dhammaṃ sutvā laddhappasādo rajjaṃ pahāya pabbajitvā arahattaṃ sacchākāsi. Tena vuttaṃ **Apadāne**⁴—

1. Rāgabhavabandhanasaṅkhātā (Sī), bhavabandhanasaṅkhātā (I)

2. Vatthābharaṇādibhedena (Ka)

3. Veṭṭhipuranagare (Sī), Veṭṭhipuranagare (I)

4. Khu 4. 40 piṭṭhe.

“Dayhamāne sarīramhi, Vessabhussa Mahesino.
Gandhodakam gahetvāna, citam nibbāpayim aham.

Ekatimse ito kappe, citam nibbāpayim aham.
Duggatim nābhijānāmi, gandhodakassidam phalam.

Kilesā jhāpitā mayham -pa- kataṃ Buddhassa sāsanan”ti.

Arahattam pana patvā vimuttisukhena viharante tasmim tassa nātakā amaccā pārisajjā nāgarā jānapadāti sabbe samāgantvā “bhante kasmā tvam amhe anāthe katvā pabbajito”ti paridevimsu. Thero te nātīpamukhe manusse paridevante disvā tesam attano pabbajjakāraṇavibhāvanamukhena dhammam kathento—

255. “Suṇātha nātayo sabbe, yāvantettha samāgatā.
Dhammam vo desayissāmi, dukkhā jāti punappunam.

256. Ārambhatha nikkamatha, yuñjatha Buddhasāsane.
Dhunātha maccuno senam, naḷāgāramva kuñjaro.

257. Yo imasmim dhammavinaye, appamatto vihassati.
Pahāya jātisaṃsāram, dukkhassantam karissatī”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **suṇāthā**ti nisāmetha, idāni mayā vuccamānam ohitasotā sotadvārānusārena upadhārethāti attho. **Nātayoti** nātī pamukhe¹ katvā tesam sabbesam ālapanam, tenāha “**sabbe yāvantettha samāgatā**”ti, yāvanto yattakā ettha samāgame, etissam vā mama pabbajjāya samāgatāti attho.

Idāni yam sandhāya “suṇāthā”ti savanāṇattikavacanam kataṃ, tam “**dhammam vo desayissāmi**”ti paṭijānitvā “**dukkhā jāti punappunam**”ti-ādinā desetum ārabhi. Tattha **dukkhājāti punappunanti** jāti nāmesā gabbhokkantimūlakādibhedassa² jarādibhedassa ca anekavihitassa dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato dukkhā. Sā punappunam pavattamānā ativiya dukkhā.

1. Nātīpamukhe (Sī, I)

2. Gabbhokkantikamūlakādibhedassa (Sī, I)

Tassā pana jātiyā samatikkamanattham ussāho karaṇīyoti dassento āha “**ārambhathā**”ti-ādi. Tattha **ārambhathāti** ārambhadhātusaṅkhātāṃ vīriyaṃ karotha. **Nikkamathāti** kosajjapakkhato nikkhantattā nikkamadhātusaṅkhātāṃ taduttariṃ vīriyaṃ karotha. **Yuñjatha Buddhasāsane**ti yasmā sīlasaṃvaro indriyesu guttadvārātā bhojane mattaññūtā satisampajaññanti imesu dhammesu patiṭṭhitānaṃ jāgariyānuyogavasena ārambhanikkamadhātuyo sampajjanti, tasmā tathābhūtā samathavipassanāsaṅkhāte adhisīlasikkhādisaṅkhāte vā Bhagavato sāsane yuttappayuttā hotha. **Dhunātha maccuno senaṃ, naḷāgāraṃva kuñjaroti** evaṃ paṭipajjantā ca tedhātu-issarassa maccurājassa vasaṃ satte netīti tassa senāsaṅkhātāṃ abalaṃ dubbalaṃ yathā nāma thāmaḷāpapanno kuñjaro naḷehi kataṃ agāraṃ khaṇeṇeva viddhamseti, evameva kilesagaṇaṃ¹ dhunātha vidhamatha viddhamsethāti attho.

Evaṃ pana Buddhasāsane ussāhaṃ karontassa ekaṃsiko jātidukkhassa samatikkamoti dassento “**yo imasmin**”ti-ādinā tatiyaṃ gāthamāha. Taṃ suviññeyyameva.

Abhibhūtattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Gotamattheragāthāvaṇṇanā

Saṃsaranti āyasmato Gotamattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayaṃ kira purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava puññāni karonto Sikhimhi Bhagavati parinibbute tassa citakaṃ devamanussesu pūjentesu aṭṭhahi campakapupphehi citakaṃ pūjesi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Sakyaṛājakule nibbattitvā **Gotamoti** gottavaseneva abhilakkhitanāmo vayappatto Satthu ñāṭisamāgame paṭiladdhasaddho pabbajitvā vipassanāya kammaṃ karonto chaḷabhiñño ahoṣi. Tena vuttaṃ **Apadāne**²—

1. Kilesagaṇaṃ (Ka)

2. Khu 4. 39 piṭṭhe.

“Jhāyamānassa Bhagavato, Sikhino Lokabandhuno.

Aṭṭha campakapupphāni, citakaṃ abhiropayim.

Ekataṃse ito kappe, yaṃ pupphamabhiropayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, citapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Chaḷabhiñño pana hutvā vimuttisukhena viharanto ekadivasaṃ nātakehi
“kasmā bhante amhe pahāya pabbajito”ti puṭṭho saṃsāre attanā¹
anubhūta dukkhañceva idāni adhigataṃ nibbānasukhañca pakāsento—

258. “Saṃsaraṃ hi nirayaṃ agacchissaṃ,
Petaloka’magamaṃ punappunaṃ.
Dukkhamamhipi tiracchānayaṇiyaṃ,
Nekadhā hi vusitaṃ ciraṃ mayā.

259. Mānuso pi ca bhavo’bhirādrito,
Saggakāya’magamaṃ sakiṃ sakiṃ.
Rūpadhātusu arūpadhātusu,
Nevasaññisu asaññisu ṭṭhitaṃ.

260. Sambhavā suviditā asārakā,
Saṅkhatā pacalitā sade’ritā.
Taṃ viditvā maha’mattasambhavaṃ,
Santimeva satimā samajjhagaṇaṃ”ti—

tīhi gāthāhi tesāṃ dhammaṃ desesi.

Tattha **saṃsaranti** anādimati saṃsāre saṃsaranto kammakilesehi
pañcasu gatīsu cavanupapātavasena² aparāparaṃ saṃsarantoti attho. **Hīti**
nipātamattaṃ. **Nirayaṃ agacchissanti** sañjīvādikaṃ aṭṭhavidhaṃ
mahānirayaṃ, kukkuḷādikaṃ soḷasaṃvidhaṃ ussadanirayañca
paṭisandhivasena upagacchim. “**Punappunan**”ti idaṃ idhāpi ānetabbaṃ.
Petalokanti pettivisayaṃ, khuppiṭṭhāyidibhedam

1. Attano (Sī, I)

2. Cavana-upapajjanavasena (Sī, I)

petattabhāvanti¹ attho. **Agamanti** paṭisandhivasena upagacchīm upapajjīm². **Punappunanti** aparāparam. **Dukkhamamhipī**ti aññamaññaṃ tikhiṇakasāpatodābhigātādidukkhehi dussahāyapi. Liṅgavipallāsena hetam vuttam “dukkhamamhipī”ti. **Tiracchānayaniyanti** migapakkhi-ādibhedāya tiracchānayaniyam. **Nekadhā hī**ti oṭṭhagonagadrabhādivasena ceva kākabalāka³ kulalādivasena ca anekappakāram anekavāraṇca **ciram** dīghamaddhānam **mayā vusitam** niccam utrastamānasatādivasena dukkham anubhūtam. Tiracchānayaniyam nibbattasatto mahāmūlhatāya cirataram tattheva aparāparam parivattatīti dassanattham idha “ciran”ti vuttam.

Mānuso pi ca bhavo’bhirādhitoti manussattabhāvopi mayā tādisena kusalakammunā samavāyena abhirādhito sādhitō adhigato. Kāṇakacchapopamasutta⁴ mettha udāharitabbaṃ. **Saggakāya’magamaṃ sakim sakinti** saggagatisaṅkhātāṃ kāmāvacaradevakāyaṃ sakim sakim kadāci kadāci upapajjanavasena agacchīm. **Rūpadhātusūti** puthujjanabhavaggaṃariyosānesu rūpabhavesu. **Arūpadhātusūti** arūpabhavesu. **Nevasaññisu asaññisuṭṭhitanti** rūpārūpadhātūsu ca na kevalam saññisu eva, atha kho nevasaññināsaññisu asaññisu ca upapajja ṭhitam⁵ mayāti ānetvā yojetabbaṃ. Nevasaññiggahaṇena hettha nevasaññināsaññibhavo gahito. Yadipime dve bhavā rūpārūpadhātuggahaṇeneva gayhanti, ye pana ito bāhirakā tattha niccasaññino bhavamokkhasaññino ca, tesam tassā saññāya micchābhāvadassanattham visum gahitāti daṭṭhabbaṃ.

Evam dvīhi gāthāhi bhavamūlassa anupacchinnattā anādīmati saṃsāre attano vaṭṭadukkhānubhavam dassetvā idāni tadupacchedena vivaṭṭasukhānubhavam dassento “**sambhavā**”ti-ādinā tatiyam gāthamāha. Tattha **sambhavāti** bhavā. Kāmabhavādayo eva hi hetupaccayasamavāyena bhavantīti idha sambhavāti vuttā. **Suviditāti** vipassanāpaññāsahitāya maggapaññāya suṭṭhu viditā. **Asārakāti**-ādi tesam viditākāradassanam. Tattha **asārakāti** niccasārādisārarahitā. **Saṅkhatāti** samecca sambhuyya⁶

1. Pettibhāvanti (Sī, I)

3. Kākabaka (I)

5. Uppajjīm ṭhitam (Sī)

2. Agacchīm uppajjīm (Sī), agaccham upapajjam (I)

4. Ma 3. 207; Saṃ 3. 397 piṭṭhesu.

6. Sambhūya (Sī, I, Ka)

paccayehi katā. **Pacalitā**ti saṅkhatattā eva uppādajarādīhi pakārato calitā anavaṭṭhitā. **Sade'ritā**ti sadā sabbakālaṃ bhaṅgena eritā, ittarā bhaṅgagāmino pabhaṅgunoti¹ attho. **Taṃ viditvā maha'mattasambhavanti** taṃ yathāvuttaṃ saṅkhatasabhāvaṃ attasambhavaṃ attani sambhūtaṃ attāyattaṃ issarādivasena aparāyattaṃ pariññābhisamayavasena ahaṃ viditvā tappaṭipakkhabhūtaṃ **santimeva** nibbānameva maggapaññāsatiyā **satimā** hutvā **samajjhagaṃ** adhigacchim ariyamaggabhāvanāya anuppattoti. Evaṃ thero ñātakānaṃ dhammadesanāmukhena aññaṃ byākāsi.

Gotamattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

15. Hāritattheragāthāvaṇṇanā

Yo pubbe karaṇīyānīti āyasmato Hāritattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattitvā viññutaṃ patto Sathari parinibbute tassa citakapūjāya kayiramānāya gandhena pūjaṃ akāsi. So tena puññakammena devamanussesu saṃsaranto imasmim Buddhuppāde Sāvatthiyaṃ brāhmaṇakule nibbattitvā **Hāritoti** laddhanāmo vayappatto jātimānaṃ nissāya aññe vasalavādena samudācarati. So bhikkhūnaṃ santikaṃ gantvā dhammaṃ sutvā paṭiladdhasaddho pabbajitopi ciraparicitattā vasalasangāhāraṃ na vissajji. Athekadivasaṃ Satthu santike dhammaṃ sutvā sañjātasamvego vipassanaṃ paṭṭhapetvā attano cittappavattiṃ upaparikkhanto mānuddhaccaviggahitattaṃ² disvā taṃ pahāya vipassanaṃ ussukkāpetvā arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**³—

“Citāsu kurumānāsu, nānāgandhe samāhaṭe.

Pasannacitto sumano, gandhamuṭṭhimapūjayim.

Satasahassito kappe, citakaṃ yamapūjayim.

Duggatiṃ nābhijānāmi, citapūjāyidaṃ phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

1. Pabhaṅgurāti (Sī)

2. Mānuddhaccaviggahitacittaṃ (Sī, I)

3. Khu 4. 37 piṭṭhādīsu.

Arahā pana hutvā vimuttisukhaṃ anubhavanto “yo pubbe karaṇīyānī”ti-
ādinā tīhi gāthāhi bhikkhūnaṃ ovādadānamukhena aññaṃ byākāsi. Tāsaṃ
attho heṭṭhā vuttoyeva.

Hāritattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

16. Vimalattheragāthāvaṇṇanā

Pāpamitteti āyasmato Vimalattherassa gāthā. Kā uppatti? Ayampi
purimabuddhesu katādhikāro tattha tattha bhava vivaṭṭūpanissayaṃ puññaṃ
upacinanto Padumuttarassa Bhagavato kāle kulagehe nibbattivā viññutaṃ
patto Satthari parinibbute sādhuḱīḷanadivasesu vītivattesu Satthu sarīraṃ
gahetvā upāsakesu jhāpanaṭṭhānaṃ gacchantesu Satthu guṇe āvajjitvā
pasannamānaso sumanapupphehi pūjamakāsi. So tena puññakamma
devamanussesu saṃsaranto imasmiṃ Buddhuppāde Bārāṇasiyaṃ
brāhmaṇakule nibbattivā **Vimaloti** laddhanāmo vayappatto
Somamittattheraṃ nissāya sāsane pabbajitvā teneva ussāhito vipassanaṃ
paṭṭhapetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tena vuttaṃ **Apadāne**¹—

“Niharante sarīramhi, vajjamānāsu bherisu.

Pasannacitto sumano, paṭṭipupphamapūjayiṃ.

Satasahassito kappe, yaṃ pupphamabhipūjayiṃ.

Duggatiṃ nābhijānāmi, dehapūjāyidaṃ² phalaṃ.

Kilesā jhāpitā mayhaṃ -pa- kataṃ Buddhassa sāsanaṃ”ti.

Arahattaṃ pana patvā attano sahāyassa bhikkhussa ovādaṃ dento—

264. “Pāpamitte vivajjetvā, bhajeyyuttamapuggalaṃ.

Ovāde cassa tiṭṭheyya, patthento acalaṃ sukhaṃ.

1. Khu 4. 37 piṭṭhe.

2. Pupphapūjāyidaṃ (Sī)

265. Parittam̄ dārumāruyha, yathā sīde mahaṇṇave.
 Evam̄ kusītamāgamma, sādhujīvīpi sīdati.
 Tasmā tam̄ parivajjeyya, kusītam̄ hīnavīriyam̄.

266. Pavivittehi ariyehi, pahitattehi jhāyibhi.
 Niccam̄ āradbhavīriyehi, paṇḍitehi sahāvase”ti—

tisso gāthā abhāsi.

Tattha **pāpamitteti** akalyānamitte asappurise hīnavīriye. **Vivajjetvāti** tam̄ abhajanavasena dūrato vajjetvā. **Bhajeyyuttamapuggalanti** sappurisaṃ paṇḍitam̄ kalyānamittam̄ ovādānusāsānīgahaṇavasena seveyya. **Ovāde cassa tiṭṭheyyāti** assa kalyānamittassa ovāde anusitṭhiyam̄ yathānusitṭham̄ paṭipajjanavasena tiṭṭheyya. **Patthentoti** ākaṅkhanto. **Acalam̄ sukhanti** nibbānasukham̄ phalasukhañca. Tampi hi akuppabhāvato “acalan”ti vuccati. Sesam̄ vuttatthameva.

Vimalattheragāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Tikanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṭhamo bhāgo niṭṭhito.

Theragāthā-aṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Samvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aṃse	409	Ajjhagamim	298
Akāsim	435	Ajjhattaṅca	380
Akuppā	391	Ajjhosa	256
Akkhāhi	373	Añjanaṃ vanam	161
Agacchissam	481	Añjasam	124, 373
Agamanam	482	Aññam	223
Agāram	322	Aṭṭito	354
Agārasmā	324	Aṭṭha	371
Aggam	199	Aṭṭhaṅgikam	124
Aggadhammo	247	Aṭṭhapesi	130
Aggahim	254	Aṭṭhisaññāya	87
Aggim	435	Aṇum	48
Aggi	43	Atanditā	16
Aghamūlam	294	Atandite	475
Aṅkusaggaho	215	Ati-uṇham	449
Acalaṃ sukham	485	Atibharitāya	410
Acāri	214	Atimaññeyya	446
Accayanti	338	Atisāyam	449
Accutam padam	18, 427	Atisitam	449
Accenti	449	Attavaṇṇam	425
Acchāya	410	Attasambhavam	483
Acchodikā	284	Attā	360
Ajaram	115	Attānam	109, 236
Ajānatā	319	Attham	18, 47, 333
Ajānanto	435	Atthadassino	47
Ajja	215	Atthapucchanam	126

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthavicintakam	447	Aniketavihāro	126
Atthassa	270	Aniccatam	280
Atthāya	324, 456	Aniccā	462
Atthiko	264	Aniccāni	392
Atthu	149	Anibbisam	217
Atthūpanāyikā	5, 8	Animitto	243
Attho	167, 324, 334, 385	Anissito	243
Adissittha	378	Anu	135
Adīnamānaso	459	Anukampati	404, 453
Adīno	382	Anukampāya	385, 457
Addhā	400	Anukkame	405
Addhānam	431	Anutappati	443
Adhigaccheyya	230	Anuttaram	115
Adhicetaso	194	Anuddhato	38, 425
Adhivāsaye	114	Anupatanti	135
Anagāriyam	148, 324	Anuppattā	101
Anaṇā	326	Anuppatto	282, 385
Anatthasamhitam	269	Anubrūhayam	99
Anatthiko	309	Anumañña	203
Anatthe	429	Anuyuñjisaṃ	354
Anappake	350	Anuyuñjetha	418
Anayena	312	Anuvassiko	100
Anariyam	151	Anuvigaṇeti	276
Anavassuto	349	Anusāsi	189
Anavositatto	261	Anussarim	371
Anāmantetvā	122	Anekajātisamsāram	217
Anāsannavarā	122	Anejo	130
Anāsavam	387	Antam	228
Anāsavassa	419	Antakaro	407
Anāsavo	259, 319	Antaravassamhi	317

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Antaravassānaṁ	317	Appamattassa	431
Andhakāre	378	Appamattā	48
Andhabhūto	431	Appamatto	141, 159
Andho	249	Appalābho	349
Annapānassa	319	Apharī	87
Anvāgataṁ	182	Abbahitvāna	362
Anvesaṁ	435	Abbhatītā	457
Apacito	398	Abhayāni	224
Apaceyyānaṁ	398	Abhāvitaṁ	322
Apadāne	149	Abhāsittha	33
Aparaddho	217	Abhiṇhaso	102, 388
Aparājite	321	Abhinadanti	97
Aparāparaṁ	309	Abhinandāmi	407
Aparimitadassinā	241	Abhinikkhamma	475
Apassaṁ	431	Abhirādhito	482
Apassantañca	177	Abhisattova	299
Apānudi	60	Abhisandahitvā	345
Api	319	Amataghaṭikāyaṁ	410
Apurakkhato	128, 476	Amatassa	95
Apekkhaṁ	67	Amatogadhaṁ	373, 388
Apekkhavā	445	Amaraṁ	435
Apekkhā	400	Amoghaṁ	417
Apetaḥeravo	55	Amoghā	163
Apetalomahaṁso	58	Ambapallavaśaṅkāsaṁ	409
Appaṁ	220	Ambusevālasaṅchannā	284
Appakasirena	84	Amma	143
Appaññāto	319	Amhi	309
Appaṭimassa	135	Amhi nibbuto	252
Appattamānaso	438	Ayaṁ	164, 247, 276
Appamajjato	194	Ayoni	435

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ayoniso	353	Assa	339, 485
Araññasaññino	277	Assatthe	432
Araññasmim	114, 459	Assaddhānaṃ	456
Arahaṃ	398	Assā	419
Ariyaṃ	124	Assito	342
Ariyā	341	Assu	228, 232
Arūpadhātūsu	482	Assosi	321
Alaṃ	477	Ahaṃ	148, 189, 321
Alabhitthaṃ	432	Ahi	446
Avaca	75	Ahu	87, 439
Avajānanti	319	Ahu tuyhaṃ	462
Avapatitaṃ	405	Ahū	416
Avarajjhissaṃ	372	Aho	415
Avahiyyase	289	Ahorattā	338
Avidvā	345		
Avippavasato	299	[Ā]	
Avedayum	312	Āgataṃ	428
Asakkhim	236, 477	Āgatānaṃ	43
Asaṅkheyyesu	416	Āgato	138
Asaññatā	127	Āgamma	122
Asaññisuṭṭhitaṃ	482	Ājañño	84
Asamāhito	360	Ātāpī	31, 169
Asārakā	482	Ādiccabandhuno	104
Asi	393	Ādīnavaṃ	309, 349
Asitāsu	141	Ānītāya	203
Asito	130	Ābādhiko	398
Asīti vassakoṭṭiyō	252	Ābādhe	112
Asokaṃ	444	Āyasmā	33
Asmā lokā	453	Āyu	338
Asmi	219	Āyuvā	451

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[I]	
Āyusaṅkhayaṃ	207	Indagopakasañchannā	74
Āradhabalavīriyo	371	Indriyāni	419
Āradhavīriyā	341, 350	Imaṃ	18
Ārambhatha	480	Iva	5
Āropamānakam	428	[U]	
Ālokadā	43	Ukkaṇṭhitopi	268
Āsajja	102	Ukkhipe	424
Āsandim	160	Ukkhepakatavacchassa	186
Āsavakkhayo	294, 303	Uggacchim	391
Āsavā	243, 256	Uñche	350
Āsiṃ	354	Uṇhodakaṃ	398
Āhāraṭṭhitiko	312	Uttamaṃ	264, 427
Āhāro	312	Uttamapuggalaṃ	485
Āhu	164, 389	Uttame	321
[I]		Uttamo	199
Icchatā	372	Uttari	82
Icchāmi	398	Uttiṇṇā	238
Icche	445	Udakā	236
Ijjhimṃsu	175	Udaggameghena	277
Itarītarena	280, 446	Udapajjatha	112
Iti	232, 423, 449,	Udabbahim	354
Ito	75	Udayabbayaṅca	67
Itthaṃ	33	Uddhaccaṃ	209
Idaṃ	214	Uddhato	354
Idaṃ ahu	449	Uddhātum	236
Iddhiyā	130	Upakaṇṇamhi	411
Idha	199	Upagāmino	256
Idha	71, 67, 143, 319	Upaccagaṃ	391
Idheva	223, 393	Upajjhāyassa	385

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[E]	
Upajjhāyo	75	Ekā vācā	317
Upadhim	345	Ekāsanassa	454
Uparato	38	Eko	58, 460
Uparujjhati	338	Etarahi	389
Uparundhanti	336	Etādisaṃ	416
Upasaṅkama	378	Etena	264
Upasantassa	194	Ettha	479
Upasanto	38	Edhati	452
Upasamanti	154	Eraka	245
Upāgamim	65	Eraye	425
Upāyakusalena	354	Eritaṃ	267
Upāsita	388	Evam	387
Upeti	261, 345	Evam diṭṭhā	462
Uppajjanti	309	Esanaṃ	312
Uppatantesu	213	Eso	289
Uppate	213	Essati	404
Uppanno	184	Ehi	385
Ubbhaṃ	366	[O]	
Ubbhato	144	Okkhipe	425
Ubhayā	453	Oggayha	161
Usabhassa	278	Oghatiṇṇo	83
Usukārā	90	Oghā ca ganthā	238
[E]		Oceturṃ	411
Ekako	402	Odakaṃ	338
Ekaṅgadassī	271	Odariko	261
Ekattanirataṃ	152	Opiya	301
Ekadhammaṃ	446	Obhāsajātaṃ	102
Ekapupphaṃ	252	Omaṭṭho	131
Ekarattim	371	Oruyha	409

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
	[O]		[Ka]
Olikhissanti	378	Kalyataṃ	278
Ovāde	485	Kalyāṇe	475
Ohāya	342	Kassa	419
	[Ka]	Kaḷīro	203
Kaṃsaṃ	254	Kāpurisena	313
Kaṅkhaṃ	43, 321	Kāmaṃ	148
Kaṅkhā	211, 321	Kāmakāmino	457
Kaṅkhetha	71	Kāmaguṇā	477
Kacci	108	Kāmaguṇe	407
Kaṭukaṃ	339	Kāmacchando	209
Kaṇhā	102	Kāmadhātum	391
Kaṇho	331	Kāmayati	245
Kataṃ	101	Kāmarāgena	354
Kataṃ kiccaṃ	182	Kāmā	478
Katantaṃ	18	Kāmā aniccā	399
Katapadaṃ	411	Kāme	143
Katvāna	409	Kāyagatāsatiṃ	58
Kantāraddhānapakkhando	250	Kāyaduṭṭhullagaruno	287
Kappako	378	Kāyo	266
Kappaṭakuro	410	Kāraṃ katvāna	457
Kappaṭo	410	Kārambhiyaṃ	97
Kappākappesu	476	Kālaṅkatā	457
Karaṃ	449	Kālapabbaṅgasāṅkāso	459
Karaṃ bālo	339	Kāhasi	393
Karaṇiyāni	443	Kāhāmi	264
Karassu	148	Kaḷī	345
Karissasi	422	Kim jiyate	462
Karoti	345	Kim te	301
Kaliṅgaram	428	Kiccaṃ	372

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kicchā	280	Khaṇā	449
Kilesā	191	Khandhā	234, 362
Kiso	459	Khandhānaṃ	98
Kīranti	336	Khalitvā	146
Kukkuḷā	144	Khippameva	87
Kuñjaro	405, 480	Khīṇā	324
Kuṭikā	29, 31	Khīyati	338
Kuṭikā katā	163	Khujjakehi	140
Kuṭī katā	316	Khemaṃ	444
Kuto	404	Kho	138, 319, 336
Kudāssu	228	[Ga]	
Kunnadīnaṃva	338	Gaṅgātīre	316
Kuppati	404	Gaṅgāsotova	373
Kuppanīye	404	Gacchaṃ	342
Kumārīhi	167	Gacchāma	385
Kule kule	462	Gatāni	419
Kulesu	312	Gatī	431
Kusaṃ	106	Gatīsu	431
Kusalī	119	Gantvā	326
Kusītaṃ	340	Gandhabbā	367
Kusīto	261	Gabbhaṃ	261
Ketunāyeva	184	Gamissasi	315
Ketuhā	184	Gambhīraṃ	47
Kevalaṃ	87	Gambhīro	280
Kevalā	423	Garahanti	360
Kese me	378	Gavesanto	392
Kolāhalaṃ	460	Gahakāni	392
Kovido	95, 196, 230	Gahakāraṃ	392
		Gahakāraka	393

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Cha - Ja]		[Jha]	
Chinnamūlakā	239, 303	Jhānarato	71
Chettum	400	Jhānāni	411
Jaṅghabalaṃ	462	Jhāpitā	191
Jaññā	67	Jhāyaṃ	97, 230
Janamhi	342	Jhāya	301
Janā	336	Jhāyataṃ	427
Janitena	342	Jhāyino	341
Janeti	277	Jhāyeyya	128
Janena	342	[Ña - Ṭha - Ḍa]	
Jano	342	Ñātayo	457, 479
Jayaṃ	199	Ñātibandhavapemena	457
Jaha sīghaṃ	227	Ñātinaṃ	456
Jahe	82	Ñāto	334
Jāgaro	417	Ṭhānā	443
Jāti	324, 479	Ṭhitatto	55
Jātimaraṇasaṃsāro	416	Ḍaṃschi	114
Jātiṃsāro	478	Ḍayhamāne	132
Jātisu	223	[Ta]	
Jāto	184	Taṃ	429, 435
Jānāhi	163	Tacchakā	90
Jālasaṅkhāto	324	Taṇhā	362
Jāliniṃ	362	Tatiye	317
Jiṇṇaṃ	207	Tatuttariṃ	460
Jinasāsaṇaṃ	324	Tato	122, 378
Jīramānena	115	Tato cittaṃ	391
Jīvantaṃ	143	Tattha tattha	17, 392
Jīvitaṃ	312, 338, 417	Tattheva	336
Jīvituṃ	445	Tatra	114
Jīvite	287		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tathā	241
Tathāgatānaṃ	42
Tathā tayo	460
Tathā hi	276
Thaeva	299
Tadācaram	124
Tapaṃ	435
Tappamānena	115
Tappito	264
Tamokhandho	317
Taruṇajātikā	276
Tasmā	128, 212, 400
Tassa	398
Tahim	167
Tādino	135
Tādisaṃ	102
Tādisako	453
Tālapattānaṃ	316
Tālessaṃ	411
Tiṭṭhati	256
Tiṭṭha makkaṭa	315
Tiṇā	449
Tiṇṇaṃ me	316
Tidivaṃ sukhaṃ	457
Tiracchānayanīyaṃ	482
Tuccho kāyo	378, 380
Tuyhamevetāṃ	462
Tulayitvāna	273
Tusseyya	446
Tūlamiva	267

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Te	97, 149, 163, 326, 457
Te khandhā	309
Tejanaṃ	90, 109
Tena	95, 224, 247
Tevijjo	319, 436
Tevijjohaṃ	282
Tesaṃ	400
Te selā	284
Tvañca	373
[Tha]	
Thalaṃ	236
Thinamidham	209
Thūṇikā	393
Thero	33
Thokaṃ thokaṃ	462
[Da]	
Dadhithālakaṃ	345
Dabbaṃ	106
Dabbo	55
Damena	54
Damenti	90
Dassanasampannaṃ	146
Daharo	417
Dalhaparakkamā	351
Dalhavīriyena	372
Dalhasallasamappito	477
Dāṭhīnaṃ	5, 7
Dāyādo	87, 337

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dāresu	400	Dullabho	429
Diṭṭhā	234, 399	Duve	460
Diṭṭho	393	Dūraṃ	315
Ditto	409	Deva	30
Divā	228	Deva	32
Disvā	255	Devo	158, 402, 460
Dīghaṃ	431	Desitaṃ	196, 444
Dukkhaṃ	482	Desito	247
Dukkhakkhandho	217	Dosasaṃhitaṃ	151
Dukkhakkhayo	303	Doso	219
Dukkhajātassa	217	Dvāre	451
Dukkhā kāmā	245	Dvinnāṃ	317
Dukkhā jāti	392		
Dukhitaṃ	207	[Dha]	
Duccaritaṃ	462	Dhaṃsate	443, 453
Ducchannaṃ	322	Dhaṅkarūpā	345
Dujjaho	313	Dhajālu	367
Dutiyābhisecanaṃ	254	Dhanañca	400
Duddamiyo	54, 62	Dhamanisanthato	459
Duddasaṃ	48	Dhammaṃ	196, 321
Dunnikkhamo	203	Dhammaṭṭho	456
Duppabbajjaṃ	279	Dhammatā	402
Dumantitaṃ	65	Dhammadassanaṃ	418
Dumapattaṃ	38	Dhammadharā	399
Dumavhayāya	184	Dhammaratiyā	351
Dummedho	228, 271	Dhammarasena	264
Duradhigamā	280	Dhammasudhammataṃ	101, 435
Duradhivāsā	280	Dhammā	415
Durannayaṃ	243	Dhammādāsaṃ	380
Durubbahaṃ	313	Dhamme	38, 69

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭipadāya	321	Papajjim	196
Paṭissato	91	Pabbajim	207, 273
Paṇḍaraketunā	184	Pabbajito	100, 148, 169, 391
Paṇḍā	47	Pabbatena	289
Paṇḍitaṁ	477	Pabbājayi	385
Paṇḍitā	47	Pamādo	301
Paṇḍito	271	Pamuccitum	477
Patanti	181	Parakkamaṁ	372
Patitā	181	Parapāṇāni	453
Patitiṭṭhati	146	Paramaṁ santim	115
Patissatā	138	Paramahitānukampino	276
Patissato	169, 230, 407, 432	Paramhā	453
Pattāgate	350	Parājito	405
Pattiyā	124, 380	Parikkhipe	424
Patto	294, 309	Parikkhīṇaṁ	220
Patthayasi	158	Parikkhīṇā	243
Patthento	485	Paricariṁ	435
Pathaviṁ	87	Paricāretvā	252
Pathassa	196	Pariciṇṇo	387
Padam tassa	243	Paricchadena	289
Padakkhiṇaṁ	98	Parijānanti	444
Padakkhiṇakammaṁ	126	Pariññātā	239, 303, 362
Padālitā	234, 478	Pariññāya	362
Padālito	317	Parittaṁ dārum	340
Padhamṁsayi	184	Parinibbissati	259
Panassati	336	Parinibbuto	55, 62
Panādo	366	Paribbaje	350
Panudissāmi	106	Paribhuttaṁ	241
Panthāni	334	Parivajjitā	238

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parivattisaṃ	431	Pāpadhammo	319
Pare	359, 424	Pāpamitte	485
Palālacchannako	423	Pāpāni	331
Pavassa	158	Pāpāni kammāni	339
Paviṭṭhassa	439	Pāpena	250
Pavivittā	341	Pāmojjabahulo	69
Pavivekarasaṃ	230	Pāragataṃ	425
Pasamsanti	359	Pāraguṃ	130
Pasakkiya	301	Pāvisiṃ	409
Pasavati	453	Pāsā	477
Passaṃ	439	Piṇḍikāya	462
Passa	435	Pitvā	264
Passantaṃ	177	Piyaṃ nimittaṃ	255
Passo	177	Piyarūpe	407
Pahāya	350	Piyasmim	119
Pahitattā	341, 351	Pilavatīva	267
Pahīnamānassa	419	Pihayanti	179, 419
Pahīnā	478	Pītisukhena	266
Pahīno	219, 324	Puggalo	319
Pākatindriyo	276	Puttaka	224
Pācīnavamsadāyamhi	350	Puttadāraṃ	400
Pāḷaliputtavāsino	451	Puttesu	400
Pāṇesu	119	Puthu-aññavādinam	232
Pātayimsu	477	Puthujjano	431
Pātālā	238	Puthusilā	284
Pādape	432	Punappunaṃ	345, 479
Pānabhōjanaṃ	446	Punabbhavo	191, 378, 416
Pāpaṃ	223	Punarāgatā	182
Pāpake	38	Pubbe	223, 330
Pāpako	339	Purāṇiyā	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Purisakiccāni	449	Bujjhati	339
Pure	214	Budho	476
Pure saddhā	462	Buddhagataṁ	432
Pūjanā	312	Buddhappavedite	69
Pūjaneyyānaṁ	398	Buddhaseṭṭhassa	385
Pūjito	387, 398	Buddhassa	87
Pekkhamānassa	391	Buddhā	415
Petalokaṁ	481	Buddhi	212
Poṭakilaṁ	106	Buddhena	354
Posiyo	122	Bojjhaṅgā	362
[Pha]		Bojjhaṅge	362
Phandati	152	Bodduṁ	372
Pharusūpakkamā	336	Byagā	378
Phalagaṁ	102	Byādhayissasi	148
Phāsukā	393	Byādhitāṁ	207
Phuṭṭho	114, 266	Byāpādo	209
Phusāhi	427	Byāhare	425
Phusitvā	18	Brahatī	345
[Ba]		Brahāvane	114, 459
Bajjhare	325	Brahmacariyānuciṇṇena	452
Bandhū	456	Brahmabandhu	436
Balaṁ	400	Brahmā	460
Bahiddhā	232, 380	Brahmuno	391
Bahuṁ	220, 342, 453	Brāhmaṇa	398
Bahukuṭajasallakikena	289	Brāhmaṇo	436
Bahussutā	451	Brūmi	429
Bāhaṁ	345	[Bha]	
Bile	402	Bhagavā	232
Biḷibiḷikā	301	Bhaggā	393

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha]	
Bhajeyya	475, 485	Bhesakaḷāvane	87
Bhaddo	84	Bhojanam	71
Bhayam	402	[Ma]	
Bhava	224	Mam	148
Bhavanetti	324	Ma	109, 122, 141
Bhavamūlopagāmino	256	Magadhā	423
Bhavarāgappahānāya	133	Maggam	373
Bhavarāgahatassa	389	Magge	321
Bhavarāgo	389	Maggena	95
Bhavā sabbe	234	Maccānam	338
Bhavissati	389	Maccu	60
Bhave	354	Maccuno	480
Bhavo	309	Maccurājassa	477
Bhāvayam	371	Maccuhāyī	319
Bhāvayitvāna	362	Maññeham	87
Bhāvaye	82	Maṇikuṇḍalesu	400
Bhāvitam cittam	404	Maṇḍanam	354
Bhāvitattānam	5, 8	Matam	143, 207, 241
Bhāvitā	362	Matikusalena	201
Bhāsati	187	Mattaññū	459
Bhāsamānā	399	Mattamaññāsi	411
Bhāsītā	317	Mattikāpattam	254
Bhikkhu	58, 349	Matthake	132
Bhinda	109	Mathitā	262
Bhinnasiro	345	Madhupāyasam	98
Bhiyyo	278	Manasikaroto	255
Bhutvāna	98	Manasikārā	353
Bhūsanārato	108	Manoramā	167
Bhetvā	345	Manoramāni	207
Bherave	402		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Manorame	407	Middhī	85
Mantabhāṇī	38	Mukhanaṅgalī	261
Mando	261, 345	Muṇḍo	349
Mayhaṁ	191	Mutto	238
Maraṇe	91	Munayo	325
Mahagghaso	85	Muni	385, 398
Mahaṇṇave	340	Munino	194, 462
Mahato	196	Mūsikasobbhaṁva	446
Mahantaṁ	47	Me	29
Mahabbhayaṁ	349	Me	91, 112, 282, 316
Mahāketuṁ	184	Mettena cittena	453
Mahājhāyī	282	Medhāvī	418, 456
Mahāmahī	427	Moghaṁ	360
Mahārasaṁ	196	Mogharājā	422
Mahāvarāhova	261	Modanti	457
Mahāvīre	321	Monapathesu	194
Mahāvīro	189	Monissaṁ	373
Mahogheva	236	Monena	373
Mahogho	61	Morā	97, 426
Mā	224	Moho	219
Māṇave	449		
Mānā	238	[Ya]	
Mānusopi	482	Yaṁ kammaṁ	337
Mānena	262	Yaṁ saññaṁ	433
Māraṇisaye	477	Yatatto	67
Mālutena	267	Yato	391, 400
Māluterito	451	Yattha	95, 415
Māluto	38, 154	Yathā	119
Migī yathā	276	Yathā	43
Mitte	475	Yathāgottā	15

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ra]	
Yathādhammavihārino	15	Rajanīyesu	404
Yathādhimuttā	16	Rajjantipi	462
Yathānāmā	15	Raṭṭhacariyā	128
Yathāpi	84	Rataṃ	182
Yathābhūtaṃ	234	Ratā	350
Yathāsukhaṃ	31	Ratiṃ	351
Yadatthiyam	71	Rato	228
Yadattho	175	Ratti	405
Yadā	85, 321	Rattindivaṃ	226
Yanti	127	Rattindivā	84
Yasa'ssa	124	Ramanti	351
Yasassinā	289	Ramamāno	268
Yassa	243, 366	Ramayanti	74, 284
Yāya	385	Rammaṃ	182
Yāvanto	479	Rasaggaṃ	264
Yuñjati	417	Raho	454
Yuñjatha	480	Rahogato	276
Yūpo	366	Rāgañca	400
Ye te	336	Rājā	60
Yena yena	224	Rukkhamūlagahanam	301
Yesam	167	Rucirā	73
Yo	54, 67	Rūpaṃ	255, 299
Yogakkhemaṃ	115	Rūpadhātūsu	482
Yogakkhemassa	196, 380		
Yodha	453	[La]	
Yoniso	215, 354	Laddham	435
[Ra]		Labhate	124
Rakkhitatto	334	Lahuko vata	266
Rakkhitabbāsu	325	Lābhālābhena	262

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Lābhī	319, 349	Vātehi	398
Lokassa	67	Vāyasi	108
Lokiyam	351	Vāsam vicakkhaṇo	269
Loke	398, 477	Vāhasā	433
Lomahaṁso	402	Vikkhīṇo	478
[Va]		Vigato	219
Vajanti	95	Vicakkhaṇā	48
Vañcitāse	262	Vicarantā	127
Vaṭṭadukkham	444	Vicikicchā	209
Vaḍḍhati	124	Vijānatā	122, 405
Vaḍḍhanti	256	Vijāniya	230
Vaḍḍhitaggo	203	Vijitāvī	55, 58
Vaṇṇa	331	Vijjati	389
Vata	236	Vijjāvimuttiṁ	175
Vatthapasuto	108	Vijjutā	135, 154
Vatthu	223	Vitiṇṇakaṅkho	55
Vaddhanam	333	Vitto	387
Vadham	326	Vidālitā	393
Vane	435	Vidhamissati	393
Vamitvāna	294	Vinayam	476
Vayo	299	Vinayanti	43
Vase	268	Vinaḷikata	431
Vaseyya	334	Vineyya	128
Vassa	30	Vipassitvā	18
Vassati	158, 402	Vipulena	266
Vassehi	186	Vippamuttosi	149
Vahate	382	Vimariyādikatam	393
Vā	67, 141	Vimuccamāno	391
Vāti	154	Vimucci	391
		Vimutti	391

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vimuttikusumasañchanno	259	Vutti	280
Vimokkho	243	Vuyhamāno	236
Viya	371	Vusitaṃ	324, 482
Virajaṃ	444	Ve	279, 325
Virajjanti	462	Veṭhamissena	336
Virattaṃ	404	Vedagū	67, 436
Virājaya	164	Vedanīyaṃ	223
Virādhenti	127	Vedeti	256
Vivajjetvā	485	Veḷugumbasmiṃ	98
Vivaraṃ	135	Vo	138
Vivekaṃ	99	[Sa]	
Vivekakāmassa	277	Samkilissamānāse	262
Visaṃhata	238	Samghaṃ	232
Visena	264	Samghasmiṃ	476
Vissaṭṭhakammante	449	Samghikaṃ	446
Viharaṃ	149, 476	Samghe	334
Vihara	141, 226	Samgho	387
Viharato	439	Samyojanavippamokkhaṃ	334
Viharāmi	402	Samvibhattesu	65
Vihariṃsu	16	Samvirūḷhamhi	432
Vihari	67	Samvegaṃ	409
Vihāraṃ	439	Samsaraṃ	431, 481
Vītaṃseneva	330	Samsārā	431
Vītaṃso	330	Samsevitavuddhasilinā	201
Vītarāgo	163	Sa	274
Vīrā	387	Sakiṃ sakiṃ	482
Vīriyaṃ	372	Sakuntānaṃ	243
Vīriyaparakkamaṃ	439	Sakkato	398
Vīro	62	Sakkareyyānaṃ	398
Vuddhā	148		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sakkāya	416	Sati paññā	148
Sakkāresu	349	Satipaṭṭhānagocaro	259
Sakkāro	313	Satimā	71, 483
Sakyaputtā	350	Sati muṭṭhā	255
Sakyaputto	247	Satīmato	194
Saggakāyaṁ	482	Sato	114, 189, 299
Saggagāmināṁ	179	Satta	371
Saggesu	252	Sattadhā	367
Saṅkappaṁ	151	Sattiyā	131
Saṅkalitaṁ	186	Satthavāhe	321
Saṅkhatā	482	Satthā	233, 387, 429
Saṅkhārā	309	Satthim	345
Saṅkhārūpasamaṁ	69	Satthu	415
Saṅkhāresu	262	Satthuno	321
Saṅgaṇike	228	Sadattho	282
Saṅgāmajayena	452	Sade'ritā	483
Saṅgāmasīseva	114, 459	Saddhañca	417
Saṅgāme	405	Saddhādeyyā	167
Saṅghāṭipāruto	349	Saddhāya	148, 169
Saccaṁ	325	Saddho	456
Sacchikāhiti	416	Santaṁ	299, 477
Sataṁ	212	Santiko	312
Satageṇḍu	367	Santimeva	483
Satataṁ	280, 422	Santusito	55, 58
Satadassī	271	Santhavaṁ	264
Satapalaṁ	254	Sandehaṁ	91
Satarasaṁ	241	Sandhāvissaṁ	217
Satarājikaṁ	254	Sapatte	349
Satalakkhaṇadhārino	271	Sappaññā	16, 387
Sataliṅgassa	270		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sippikābhirutehi	152	Samūhatā	191, 324
Sappurisā	388	Samūhato	219
Sabbaññutaññānavarena	196	Sampajāno	91, 407
Sabbaññū	321	Sampadā	415
Sabbattha	119	Sampannasassā	423
Sabbadhammāna pāragū	189	Samparivattasāyī	85
Sabbarattim	228	Sambaddho	342
Sabbasaṃyojanakkhayā	391	Sambhavā	482
Sabbasaṅgātigatam	130	Sammappadhānasampanno	259
Sabbaso	290	Sammasanto	98
Sabbābharaṇabhūsito	298	Sammāsambuddhasāsane	391
Sabbo rāgo	219	Sammāsambuddhena	444
Sabbhireva	47	Sammitabhāṇi	425
Samajjhagam	483	Sammukhā	385
Samaṇasādhutā	288	Sammohā	477
Samaṇā	451	Sayaṃ	233
Samaṇūpāsana	454	Sayamānopi	250
Samativijjhati	322	Sayissam	345
Samatham	419	Sarāmi	299
Samāgatā	479	Sarīram	378
Samāgamo	212	Sarīrasukhagiddhassa	287
Samādhim	127, 262	Sallam	313
Samāsetha	47	Savāhanam	387
Samāhitatto	58	Sassatā	309
Samāhito	71, 422	Saha	341
Samucchinnā	378, 431	Sahassakaṇḍo	367
Samunnamayam	109	Sahassadhā	366
Samunnamayā	109	Sahāyakā	350
Samussayam	227	Sahāyena	250
Samussayo	312	Sāgaram	373

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sādhu	126, 211	Sīlasampanno	456
Sānum	99	Sīvaka	75
Sāmaññaṃ	126	Sīsaṃ	345
Sāmaññasmiṃ	445	Sīha	5
Sārattacitto	256	Sīhanādaṃ	385
Sārattarattā	400	Sīhānaṃva	5
Sārathinā	419	Su	33, 128
Sārambhaṃ	128	Sukallarūpo	427
Sāvako	416	Sukkaṃ	427
Sāsanam	101, 276	Sukhaṃ	69, 325
Sāhu	140	Sukhaṃ sukhena	435
Sikkhato	194	Sukha	30
Sikkhetha	476	Sukhajīvino	423
Sikhino	97	Sukhattho	124
Sikhī	84	Sukhā	32, 449
Sīñcati	154	Sukhā kāmā	245
Sitā	400	Sukhāvaho	334
Sittā	277	Sukhito	264
Sirīmā	247	Sukhena	182
Sivāni	224	Sukhe laddhe	84
Sītavanam	58	Sugajjino	426
Sītavātakīlitā	97	Sugato	398
Sītavārī	73	Sugītaṃ	158
Sītibhūto	219	Sugīvā	97
Sīde	340	Sucindharā	73
Sīlaṃ	199	Sujampati	331
Sīlañca	418	Suññato	243
Sīlapaññāṇato	199	Suṇātha	5, 7
Sīlamayaṃ gandhaṃ	108	Sutaṃ	126
Sīlavatūpapanno	71	Sutavaddhanī	333

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sutā dhammā	388	Sumano	387
Suttaṃ	97	Sumukhā	426
Suttesu	417	Sumuttiko	140
Sutvā	104	Suyiṭṭhena	452
Sutvāna	196	Suyuddhena	452
Sudaṃ	33	Suvaṇṇayo	366
Sudantā	419	Suvalāhakaṃ	427
Sududdasaṃ	427	Suvasano	298
Sudubbalaṃ	61	Suviditā	482
Sudullabhaṃ	325	Suvilitto	298
Sudesito dhammo	241	Suvihitāna dassanaṃ	211
Suddhājīve	475	Susaṃvirūḷhā	277
Suddhiṃ	435	Susaṃvuto	294
Suddhimaggaṃ	435	Susaddalā	427
Sudhannaṃ	241	Susamāhitaṃ	31, 148
Sunisino	187	Susamāhitacitto	163
Sunīlagīvā	426	Susamūhatā	362
Supanti	325	Susikhā	426
Supitaṃ	405	Susu	203
Supitvāna	228	Susukkaṃ	427
Supekhuṇā	426	Susukhumanipuṇatthadassinā	201
Subbatā	90	Susuvaḍḍhitaggo	203
Subbato	425	Sussūsā	333
Subyāpitambu	427	Sūlaṃ	428
Subhāvitaṃ	323	Sekho	438
Subhāsitaṃ	104	Seṭṭhaṃ	65
Subhāsitassa	454	Senāṃ	60, 480
Subhikkhāni	224	Seyyaṃ	423
Subhūti	33	Seyyo	405
Sumanassa	427	Selā	74

Theragāthā-aṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akalyāṇamitta	324	Aniccānupassanāya siddhāya	
Aṅkolapupphapūjāya phalaṃ	428	itarānupassanā	
Agāriya	148	sukheneva sijjhanti	280
Aggadhamma	247	Animittavimokkho	243
Aggamaggapattito paṭṭhāya		Anukampanaṃ sabbapāṇānaṃ	453
na bhavarāgo	389, 391	Anupadadhammavipassanā	10
Aggamaggasamaṅgī anaṇo	326	Antadvayarahita-	
Aggasāvaka	11	majjhimapāṭipatti	124
Acala	485	Andha	249-250
Acchodaka	284	Andhakāra	43
Ajina	317	Aparājita	321
Ajinacammadānassa ānisaṃsā	371	Appaṇihitavimokkho	243
Añjana	161	Appamatto vihāro	226
Aññamaññavirodhassa		Appamādabhāvaṃ	
ādīnavā	453	anuyuñjantassa ānisaṃsā	446
Aṭṭhikasāññākammaṭṭhānassa		Apphoṭanakammassa ādīnavā	139
dānaṃ	87	Abbhantarabāhirapuggalānaṃ	
Attahitasampattiyāṃ ṭhitānaṃ		suddhāsuddhatā	331
parahitapaṭipattim dasseti	16	Abhinīhārassa samijjhanāni	
Attānaṃ hananaṃ	330	aṭṭha	11-2
Adīnamānaso alīnacitto	382	Abhinīhārā aṭṭha, pañca	11-2
Addhā imāya paṭipattiyā	169	Abhivādanassa ānisaṃsā	204
Anagāriya	148	Amanussabhayaṃ	159
Anatthasaṃhita	269	Amaratapa	434-5

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Ambaphaladānassa ānisaṃsā	85, 133, 322, 372
Araññavāso nāma satthārā	
vaṇṇito	114, 277
Arañña, satthusantika- vasanānaṃ visesatā	463
Arahaddhaja	97
Ariya	124
Ariyabhāvoyeva	
cakkhukaraṇo	177
Ariyānaṃ dhajā pañña	184
Avisodhitasīlānaṃ ādīnavā	111
Avuṭṭhibhayaṃ	159
Asokapupphapūjāya phalaṃ	283
Assattha	432
Assājāṇṇo	84
[Ā]	
Ājaṇṇo tividho	84
Ājānīya	146
Āmisa	84
Āmodaphaladānassa ānisaṃsā	302, 320, 324
Āvudhaṃ nikkhipitvā añjalim paggayha aṭṭhāsi	
migaluddako	120
Āsanadānassa ānisaṃsā	166
Āsandī	160-161
Āsavakkhaya	303, 319, 362

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āhāraṭṭhitikā	312
Āhāro sataraso	240-1
[I]	
Itthiyo na sakkā rakkhituṃ	325
Itthiyo mahantaṃ anattaṃ āpādentī	122
Iddhābhisankhāra	182
Ibbhakula	97
[U]	
Ugga	219
Uñchācariyā	350-1
Utusappāyalābhassa ānisaṃsā	97, 134, 277, 401
Udakadānassa ānisaṃsā	161, 142
Udumbaraphaladānassa ānisaṃsā	437
Uddissapūjāya phalaṃ	107
Upajjhāya	75, 385
Upaṭṭhānassa ānisaṃsā	153
Upaḍḍhadussadānassa ānisaṃsā	337
Upanissayasampattiyā abhāvo	83
Upāyakusala	354
Upālithherassa pabbajjāvidhi	463
Upāhanadānassa ānisaṃsā	383
Uposatha	77
Umāpupphapūjāya phalaṃ	247

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U - E - O]	
Ummaṭṭho	131
Uruveḷakassapassa damanaṃ	83
Usabhājaṅṅo	84, 146
Ussadanirayo soḷasa	481
Ekadhammasavanīya	191
Ekudāniya	192
Etha bhikkhavo	22
Ehi bhikkhu	297
Obhāsagāthā	260
Omaṭṭho	131

[Ka]

Kaṅkhārevatattherassa pubbapatthanā	39, 44
Kacchapapuñṅassa phalaṃ	71
Kaṭacchubhikkhādānassa ānisaṃsā	155
Kaṇaverapupphapūjāya phalaṃ	263
Kaṇikārapupphapūjāya phalaṃ	148, 304
Kataṃ kiccaṃ	182
Kattarayaṭṭhidānassa ānisaṃsā	127
Kathāvatthūni dasa	46
Kadambapupphapūjāya phalaṃ	275
Kadaliphalakaṇṇikadānassa ānisaṃsā	76
Kadaliphaladānassa ānisaṃsā	300

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kapitthaphaladānassa ānisaṃsā	90, 406
Kappaṭakura	410
Kammaṃ vipākaṃ adatvā na vigacchati	336
Kamma (vaṭṭa, vivaṭṭa)	252
Kammabhavesu padālitesu upapattibhavā padālītā eva	478
Kalyāṇamittasannissaya	114
Kāmarāga	88
Kāmānaṃ ādīnavā	180, 245, 273
Kāyagatāsati	58
Kāyabhāvanā	8
Kāyasakkhi	171
Kāyasārapuñṅa	243
Kāsumārikaphaladānassa ānisaṃsā	74, 334
Kāḷānusārigandhapūjāya phalaṃ	285
Kimkirātapupphapūjāya phalaṃ	278
Kimśukapupphapūjāya phalaṃ	107, 339
Kimkaṇipupphapūjāya phalaṃ	134, 344
Kilesakāmesu pahīnesu vatthukāmāpi pahīnā eva	478
Kilesaparinibbānaṃ	55

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kilesavaṭṭappahānena	
kammavaṭṭam pahīnameva	220
Kilesavaṭṭe sati	
kammavaṭṭena bhavitabbam	191
Kilesājigucchanassa ādīnavā	257
Kilesānuvattanassa ādīnavā	255
Kisa	459
Kuṭajapupphapūjāya phalaṃ	109
Kuṭika	29-30, 32
Kuṭivihārī	163, 165
Kuṭṭhī, niṭṭhubhanakamma	
nissando	221
Kumārakassapa	413
Kumārīhi na me attho	167
Kumudapūjāya phalaṃ	267
Kummāsādānassa ānisaṃsā	391
Kurañjiyaphaladānassa	
ānisaṃsā	404
Kusaṭṭhakadānassa ānisaṃsā	389
Kusalaṃ vuccati khemaṃ	
sotthibhāvo	119
Ketapupphapūjāya	
phalaṃ	103, 219, 409
Koṭṭhāse ekasmim bhāvanā-	
pāripūrim gacchante itare	
agacchantā nāma natthi	371
Koraṇḍapupphapūjāya	
phalaṃ	99, 145, 341

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka - Kha]	
Kosambaphaladānassa	
ānisaṃsā	408
Kosalavihārī	169
Khaṇḍasumana	251
Khaṇḍasumanapupphapūjāya	
phalaṃ	251
Khadiravana	136
Khandhaparinihbāna	55
Khandhappavatti dukkhameva	
vedanā	221
Khīṇāsavamunino sokā	
na bhavanti	194
Khīṇāsavo	6
Khīrabhattasalākabhatta-	
dānassa phalaṃ	118, 173
Khujjasobhita	450
[Ga - Gha]	
Gaṅgātīriya	315
Gatapaccāgatavatta	23
Gandhapūjāya phalaṃ	483
Gandhodakadānassa ānisaṃsā	478
Gabbhavāsadukkha	172
Gāthā	8
Gāthā sahaṃsaṃ tīṇi	
satāni saṭṭhi ca	3-4
Gīvā sundarā	97
Gotama	480
Ghatamaṇḍadānassa ānisaṃsā	317
Gharāpi durāvāsā	279
Ghurughurupassāsī	85

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ja]	
Catusaccakammaṭṭhāna- bhāvanā	121	Javo aññehi asādhāraṇo	7
Candanagandha- pupphapūjāya	225, 372	Jātidukkhassa samatikkamaṇaṃ	480
Candanaphalakadānassa ānisaṃsā	252	Jāti nāmesā dukkhā	479
Candanamāḷagandhakuṭi	199	Jātipupphapūjāya phalaṃ	240
Candanamāḷo Sunāparanta- janapade	399	Jātisumanapupphapūjāya phalaṃ	221
Candanavedikāpūjāya phalaṃ	250	Jāla	324
Campakapupphapūjāya phalaṃ	430, 480	[Ña]	
Carimakacittanirodhena appaṭisandhikāva nirujjhanti	240	Ñāṇāni tīṇi	9
Cittapasādassa ānisaṃsā	229	Ñāti	456
Cittabhāvanā	8, 15	[Ta]	
Cittassa niggaṇhanaṃ	255	Tacapañcakakammaṭṭhāna	173
Cittassa paggaḥādi	230	Taṇhā	362
Cundassa ambavanaṃ pāvāyaṃ	251	Taṇhābandhanabaddhānaṃ mahādukkhatā	275
Cūḷagandhāravijjā ākāsaṇṇī paracittavidū	63	Tathāgata	42-3
Cetiyaṇṇapūjāya phalaṃ	101, 363, 393	Taphussa, Bhallikānaṃ pubbapatthanā	59
[Cha - Ja]		Tādi	419
Chattapaṇṇiphaladānassa ānisaṃsā	425	Tālaphaladānassa ānisaṃsā	86-7, 401
Chatta, vedikadānassa ānisaṃsā	129	Tālavaṇṇadānassa ānisaṃsā	460
Channasaddassa atthuddhāro	29	Tiṇamuṭṭhisantharaṇassa ānisaṃsā	120
Chavasīsamanta	389	Tiṇasūlapupphapūjāya phalaṃ	273
Jarādayo sabbasādhāraṇā	207	Titthanāvākammaḍānassa ānisaṃsā	135
Jalajathalajapupphapūjāya phalaṃ	310		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Titthiyasamaye natthi nibbānagamo maggo	232-3
Tiracchānayoniyam nibbatta- satto aparāparam parivattati ciram	482
Tebhūmakadhammā kāmā	209
[Tha]	
Thambhadānassa ānisaṃsā	185
Thūpapūjāya phalaṃ	192
Theragāthā	2
Theragāthā Suttanta- piṭakapariyāpannādi	2-3
Theravādāva aññatitthiyavāde abhibhavanti	15
Therā dvesatāni catusaṭṭhi ca	3-4
Theriyō	4
Therīgāthā	2
[Da]	
Dabba	49-50
Dānam nāma dātabbam pasannacittena	462
Dānam satta satta divasaṃ	173
Dāyakānam anuggahakaraṇam	329
Dāyāda	87
Dvārāni tīṇi cha aṭṭha	220
Dibbacakkhuññaṇam	319
Dibbapupphapūjāya phalaṃ	276
Dibbavatthapūjāya phalaṃ	180

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dibbojam pakkhipimsu devatā	21
Dīghāyukabuddhānam na anvaḍḍhamāsiko uposatho	77
Dukkha	164, 245
Dullabho laddho tayā	429
Dussīlassa dānam sahassaguṇam	331
Devasaddassa atthuddhāro	30-1
Desanāññaṇassa thomanā	217
Desantaracariyā na atthāvahā	128
Doṇavatthunāmako brāhmaṇagāmo Kapila- vatthunagarassa avidūre	45
[Dha]	
Dhajapūjāya phalaṃ	393
Dhamanisanthata	459
Dhammakathika	451
Dhammakathikānam lakkhaṇāni	424-5
Dhammatā mamesā	402
Dhammadesanāya ānisaṃsā	103, 187
Dhammapaṭiggāhaka	175
Dhammarati	351
Dhammasaññā	190
Dhammasavanassa ānisaṃsā	223, 265
Dhammo esa	113
Dhammo gambhīro	279
Dharaṇī	154

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhammādāsa	380	Nibbānaṃ paramaṃ sukhaṃ	124
Dhammāsokaraṅṅo		Nibbuta	115
kaniṭṭhabhātā vītasoko	376	Niyyānikaṃ vata	
Dhātupūjāya phalaṃ	361	Buddhasāsaṇaṃ	444
[Na]		Nirapekkha	115
Nandakassa jeṭṭhakabhātā		Nirāmiṣa	231
bharato	381	Nivātavutti	201
Nandakumārassa arahatta-		Nekkhamaṇaṃ	
pattatā	352	ānisaṃsā	180, 273
Nandiya	101	Nerayika, saggūpagāmiṇaṃ	
Navakamma	164	sakakammaṭā	179
Naḷamālāpūjāya phalaṃ	444	[Pa]	
Naḷasāladānaṃ ānisaṃsā	313	Paṃsukūlacīvaraḍānaṃ	
Nāgapupphakesarapūjāya		ānisaṃsā	344
phalaṃ	178	Paṃsukūlacīvaraṃ	
Nāgapupphapūjāya phalaṃ	272	vandaṇā'nisaṃsā	379
Nāgabhaṇaṃ jātassaṃ		Paṅka, palipānaṃ viṣeṭṭhā	238
heṭṭhā	446	Paccekaḍḍhasatāni paṅca	363
Nānānaya	451	Paccekaḍḍhā satta	274-5
Nāḷikeraphalaḍānaṃ		Paccekaḍḍhiṃ	
ānisaṃsā	88-9, 403	abhisambujjhanti nāma	10
Nāḷikerasāḷavaḍānaṃ		Paccekasambodhi	8, 9
ānisaṃsā	261	Pacchimabhavika	118
Niketa	126	Paṅcatapa	335
Nigrodho pabbajati		Paṅcālaputta	423
Jetavanaḷaṅgahaḍādivase	92	Paṅṅā	42
Nipāta	3	Paṅṅādhika	11
Nibbānaṃ ajja mayā		Paṅṅābhāvaṇā	8, 15
paribhuttaṃ	241-2	Paṅṅāsaṃpaḍāya pabhinna-	
Nibbānaṃ abhayaṭṭhānaṃ		ḷaṅgisaṃbhidaḷbhāvo	14
nāma	95	Paṅṅāuttarā kusalā dhammā	199

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paṭipakkhānaṃ jayo	199
Paṭipattiyā ādimajjha- pariyosānakalyāṇaṃ	14
Paṇitāhāradānassa ānisamsā	207
Paṇṇasantharadānassa ānisamsā	195
Paṇḍaraketu	184
Paṇḍita	47, 341
Pattanikkujjanakamma	133
Patto matānaṃ khīrasecana- kuṇḍasadiso	316
Pathaviyā nimujjanaṃ	451
Pathavī vuccati attabhāvo	87
Padakkhiṇa	98
Padakkhiṇakamma	126
Padakkhiṇakammassa ānisamsā	393
Padacetiyaṇaṃ pupphapūjākaraṇaṃ	99
Padacetiyaṇi tīṇi	341
Padumapupphapūjāya phalaṃ	216, 291
Padhānassa padahaṇaṃ chabbassāni	176
Pabbajati no ce, parinibbāyissati	365
Pabbajita	204
Pabbajjā nāma dukkarā	279
Pabbajitānaṃ bhattāni	462
Pabbata	289
Payāgatittha	135
Parakkama	439

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Paratoghosena vinā na sāvakānaṃ saccasampañvedho	17
Paramappicchā ariyā attano guṇe pakāsentī	33-4
Parikkilesena saddhiṃ carantānaṃ ke nāma pasīdissanti	80
Parikkhārasantosa	317
Paridevasokasamāpannā cetodukkkhasamappitā	143
Parinibbānāni dve	55
Paripuṇṇaka	240
Paribhoga	70
Pallaṅkadānassa ānisamsā	256
Pahārā cattāro	131
Pahitatta	115
Pācīnavamsadāya	350
Pātālā	238
Pādaphaladānassa ānisamsā	418
Pādabbhañjanateladānassa ānisamsā	125
Pānīyadānassa ānisamsā	70, 315
Pāyāsadānassa ānisamsā	98, 200
Pārāpariya	291
Pāla (Cūḷa, Mahā)	247
Pāsādo suvaṇṇamayo sahassakaṇḍo	366

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Piyañjaha	212
Piyālapthaladānassa	
ānisaṃsā	236-7
Pilakkhaphaladānassa	
ānisaṃsā	416, 455
Pisodarādīpakkhepanaya	6
Pītisukhānaṃ ānubhāvo	266-7
Puggala	319
Puggalānaṃ sīmāsambhedo	119
Puṇṇattherassa pubbapatthanā	44
Puṇṇamāsa	66, 379
Puthujjanabhāvo	
andhakaraṇo	177
Punnāgapupphapūjāya	
phalaṃ	269, 387
Pupphagandhapūjāya	
ānisaṃsā	207
Pupphachattapūjāya phalaṃ	238
Pupphadūtena nimantesi	
Bhagavantāṃ	199
Pupphapūjāya phalaṃ	96, 97,
	105, 129, 151, 214,
	227, 259, 327
Pupphasanthāradānassa	
ānisaṃsā	207
Pupphāsana	21
Pupphokiraṇapūjāya phalaṃ	195
Pubbayogāvācare	
ānisaṃsā pañca	13
Pubbenivāsañāṇaṃ	319
Purisakicca	449
Purisājānīya	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa - Pha]	
Pulinacetiya	
pūjākaraṇaṃ	326, 327, 355
Pūritapāramīnaṃ paricchedā	11
Phalāpthaladānassa ānisaṃsā	114
Phassāyatanāni	294
[Ba]	
Bandhu	456
Bandhujīvakapupphapūjāya	
phalaṃ	258
Bahussuta	451
Bākulattherassa	
pubbakammaṃ	440
Bījanīdānassa ānisaṃsā	164, 399
Bījapūraphaladānassa	
ānisaṃsā	118
Buddha	149
Buddhagatāya saññāya	
ānisaṃsā	187, 376
Buddhaguṇānussaraṇānaṃ	
ānisaṃsā	212, 388-9
Buddhasāsana	101
Buddhathomanassa	
phalaṃ	231, 368
Buddhappaveditadhamma	69
Buddhasāsanato bahiddhā	
suddhi natthi	435
Buddhassa pūjākaraṇaṃ	281
Buddhaviyogadukkha	310
Buddhāpi nāma aniccatāvasaṃ	
gacchanti	432

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Buddhārammaṇapītiyā	
ānisaṃsā	244, 452-3
Bojjhaṅga	362
Bodhivandanassa ānisaṃsā	432
Bodhisambhārasambharaṇaṃ	10
Bodhisodhanadānassa	
ānisaṃsā	131
Byādhibhayaṃ	159
Brāhmaṇādayo dve	
samaññāparamatthato	436

[Bha]

Bhagavatā garahito	
kuṭikaraṇaṃ paṭicca	445
Bhajana	476
Bhattasammadavinodana	97
Bhaddekarattaṭṭhapaṭipadā	105
Bhayaṃ pañcavīsatividham	95
Bhayāni tīṇi	159
Bhavaśaṅkhārānaṃ ādīnavā	309
Bhavā tayo ādittā viya	174
Bhavā dve nava	309
Bhāradvājassa putto	
kaṇhadinno	386
Bhāvanā	13
Bhāvanā tisso catasso	8, 15
Bhāvanābhisamayā pahāna-	
pariññābhisamayā siddhāyeva	9

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhāvitattā	13-4
Bhāventi nāma	14
Bhikkhusaṃghathomanassa	
ānisaṃsā	449
Bhedanakakammaṣṣa ānisaṃsā	78
Bhesakaḷāvana	87
Bhesajjadānassa ānisaṃsā	440
Bhogā duradhigamā	279
Bhojanasappāyalābhānaṃ	
ānisaṃsā	80-1, 98

[Ma]

Magadhā vuccati rūḷhivasena	423
Maggācikkhana,	
bhojanadānassa ānisaṃsā	190
Maggo sapaṇissayo	249
Maṅgalabhatta	172
Meghānaṃ avassana-	
kāraṇāni	157-8
Majjhimaṭṭhapaṭipadā	39, 373
Mañcadānassa ānisaṃsā	123
Maṭṭho	131
Maṇipūjāya phalaṃ	446
Mattikāpattadānassa ānisaṃsā	331
Madhudānassa ānisaṃsā	288, 420
Madhunā pañcakaṭukacuṇṇa-	
dānassa ānisaṃsā	171
Madhubhisamuḷālasappikhīra-	
dānānaṃ ānisaṃsā	363

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Madhuraphaladānassa	
ānisaṃsā	210
Mantabhāṇī	38
Mantā vuccati paññā	38
Mando gabbhamupeti	
punappunaṃ	261
Maraṇaṃ ariyassa vinaye	143-4
Maraṇassa abhinandanam	407
Mahā	196
Mahākoṭṭhikattherassa	
pubbapatthanā	35-7, 38
Mahāgandhāravijjā	63
Mahādānassa ānisaṃsā	169, 170
Mahānirayā aṭṭha	481
Mahāpanāda	366
Mahāpurisalakkhaṇehi tīhi	
samannāgato Bāvarī	91
Mahābodhisattānaṃ	
paricchedā tayo	11
Mahāsāvaka	11
Māṇava	207
Mātaṅgaputta	447
Mātugāmasamphassaṃ na	
sahati brahmalokato	
cavitvā idhāgato	430
Mātugāmānaṃ dosā	325
Mātuluṅgaphaladānassa	
ānisaṃsā	83, 323
Mānānusaye pahīne appahīno	
nāma anusayo natthi	175

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Māno ketu viya	184
Māladānassa sahāyakaraṇaṃ	185
Migarājā	6
Migasira	389
Muni	194
Meṇḍasira	216
Mettānisaṃsā ekādasa	120
Mettābhāvanā	118
Medhāvī	456
Mesaddassa atthuddhāro	29
[Ya - Ra]	
Yaṃ tuyhaṃ tuyhamevetam	462
Yo koci	453
Rajanalūkhaṃ	422
Ratanabhikkhā	324
Rattīnaṃ appasaddatā	405
Ramaṇīyavīhārī	145
Rāgacarita	145
Rādhattherassa kaniṭṭho	
surādho	323
Rāmaṇeyyaka	151
Rukkhamanuvijjotanti	135
Rūpa	299
Roga	112
[La]	
Labujaphaladānassa ānisaṃsā	457
Lābhasakkārassa ādīnavo	349
Liṅgāni	270-1

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La - Va]	
Lūkhaṃ tividhaṃ	422
Loka	67
Lokadhammābhībhavanassa ādinavā	262
Lokānaṃ vañcanaṃ	330
Lokānuggaha	27
Lomasakaṅgiya	105
Vajjita	430
Vajjiputta	300
Vatthadānassa ānisaṃsā	68
Vanavaccha	72
Vandanassa ānisaṃsā	155, 434
Vappattherādi	176
Vaya	299
Vallikāraphaladānassa ānisaṃsā	386, 423
Vākacīradānassa ānisaṃsā	285
Vātābādhaṃsa vūpasamaṃ	398
Vālukkiraṇassa ānisaṃsā	381
Vijjā tisso	101, 319
Vinayo nāma sāsanaṃsa āyu	476
Vimaṭṭho	131
Vimala	153
Vimokkhā tayo	243
Vivaṭṭupaniṣṣayapuññakammaṃsa ānisaṃsā	70, 72, 74, 83, 85, 88, 92, 96, 97
Vivāha	244

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vivekānaṃ anakkamo	106, 277
Vīra	149
Vīriya	439
Vīriyaparakkamaṃnaṃ viseso	372
Vīriyādhika	11
Vedikāpūjāya phalaṃ	242
Veyyāvaccakarānaṃ ānisaṃsā	142, 150
Vessavaṇo samassāsesi mahājanaṃ	187
Vocchagotta	281
Samgha, samūha, veneyyajana	232, 387
Samghassa uppajjanakalābho parisuddhuppādo	446
Samsāra	191, 257, 431, 481
Samsāramahogha	236
Samsamārassa dānaṃ	110
Sakacittaṃ ujum kasmā na karissāmahaṃ?	89, 109
Sakattha	282
Saṅkappa	151
Saṅkhadhamanapūjāya phalaṃ	153
Saṅkhalita	186-7
Saṅkhāra	309
Saccavinimuttā Bhagavato dhammadesanā natthi	104
Sacchikiriyābhisamayena vinā na bhāvanābhisamayo	9
Satasaddassa atthuddhāro	270-1
Sattānaṃ kammassakatā	336-7

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sattānaṃ snehaṃ dukkhaṃ	341
Satthalūkhaṃ	422
Satthavāha	321
Satthu	321
Sadisapāka	317-8
Saddhā	148, 407
Saddhādeyya	167
Saddhādhika	11
Saddhāsampannassa	
ānisaṃsā	69-70
Santasanti na asaniyā	
phalantiyā dve	6
Santuṭṭhi paramaṃ sukhaṃ	264
Sappurisa	47, 388
Sappurisūpanissayassa	
ānisaṃsā	211
Sabbarasaṃ dhammaraso	
jināti	264
Sabbhireva samāsetha	44, 47-8
Samaṇaparikkhārādānassa	
ānisaṃsā	295
Samaṇasādhutā	288
Samādhi paccuppannasukho	
ceva āyatim ca	
sukhavipāko	124
Samādhisampadāya	
chaḷabhiññabhāvo	14
Samiddhi	147
Samparāyikatthassa	
gavesanaṃ	439
Sambodhi tividhā	8
Sammāsambodhi	8
Sammāsambodhiṃ adhigato	
nāma	10

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sammāsambodhipaṭipadā	10
Saraṇasīlānaṃ ānisaṃsā	456
Sarīrassa jhāpanaṃ	197
Salākabhatta	118
Savaṇṭakaṇṇikabaddha-	
pupphupūjāya phalaṃ	147
Saḷalapupphapūjāya phalaṃ	254,
	298
Sāyaṃ	449
Sāriputtattherassa kaniṭṭha-	
bhātā Cundo	136, 331
Sāriputtattherassa	
bhaginiyo tisso	137
Sāriputtattherassa	
bhāGINEYYA tayo	137
Sālapupphapūjāya phalaṃ	346
Sālamaṇḍapadānassa	
ānisaṃsā	92
Sālasākhapūjāya phalaṃ	235
Sāsanassa niyyānikabhāvo	125
Sāsane atthi nibbānagamo	
maggo	232-3
Sāvakaḡuṇānaṃ ādimajjha-	
pariyosānaṃ	17
Sāvakabodhiṃ adhigacchanti	
nāma	11
Sāvakasambodhi	8, 9
Sirivaḍḍha	356
Sītavanaṃ bheravasusāna-	
vanaṃ Rājagahasamīpe	58
Sītavaniya	56

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sīlaṃ sabbaguṇānaṃ paṭiṭṭhā	199
Sīlagandhānaṃ vāyanaṃ	108
Sīlapaññānaṃ seṭṭhakāraṇāni	199
Sīlabhāvanā	8, 15
Sīlasampadāya tevijjabhāvo	14
Sīvalidāraka	172
Sīha	6
Sīhasaddassa atthuddhāro	5
Sukhasaddassa atthuddhāro	30
Suññatavimokkha	243
Sutaṃ paññāya vaddhanaṃ	333
Suttalūkhaṃ	422
Suddhodanamahārājaputto	
Nando	352
Sudhāparikammadānassa	
ānisaṃsā	246
Sudhābhojana	241
Supinassa uppannaṃvego	409
Subhūti	33

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sumanapupphapūjāya	
phalaṃ	155, 159, 223, 484
Suvaṇṇapupphapūjāya	
phalaṃ	182
Susānagopaka	114, 118
Susārada	210
Sussūsā	333
Setudānassa ānisaṃsā	476
Senā kāmādayo	60
Senā jarārogādi	60
Senāsanasantosa	316
Serīsaka	129
Sopāka	118
Sosānikabhikkhūnaṃ	
mettābhāvanāvidhi	119
[Ha]	
Hatthatale āmalakaṃ viya	233
Hatthājāñño	84
Hīnavīriyapuggalaṃ	
vajjeyya sabbathā	340

Theragāthā-aṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aggāsaniya (brāhmaṇa)	90	Anupiya (nagara)	49
Agginibbāpana (cakkavattirājā)	206	Anupiyambavana	49, 405, 463
Aṅgaṇikabhāradvājatthera	434	Anuruddhakumāra	105
Aṅgaṇikabhāradvājamāṇava	434	Anuruddhatthera	93, 101-2, 347, 350,
Aṅgulimāla	474	Anupamatthera	428
Aciravatī (nadī)	173, 457	Anupamamāṇava	428
Ajita (Pacceka Buddha)	85-6	Anoma (rājā)	442
Ajita Kumāra	90-1	Anomadassī (Buddha)	246, 293, 383, 439, 441-2
Ajita tthera	90	Abhayatthera	103, 454
Ajina tthera	317	Abhayamāṇava	103, 254
Ajinamāṇava	317	Abhibhūtatthera	478
Ajju natthera	234	Abhibhūtamāṇava	478
Ajju namāṇava	235	Abhirādhanakumāra	56
Añjanavana	107, 160-1	Abhisammataka (yakkhasenāpati)	393
Añjanavaniyatthera	159, 161, 164, 166, 168	Amarikā (nadī)	327-8
Añjasa (rājā)	472	Amittatāpana (cakkavattirājā)	234
Aññāsikoṇḍañña tthera	45, 176	Ambapālī	183-4
Atthadassī (Buddha)	55, 57, 71-3, 139, 166, 174, 192, 225-6, 233-4, 238-9, 352, 416-7, 420-1, 455-6	Ambaramsasa (cakkavattirājā)	229
Adhimuttatthera	284, 288	Aruṇavatī (nagara)	59
Adhimuttamāṇava	285	Aruṇavihāra	22
Anāthapiṇḍika	27, 85	Avantī (raṭṭha)	125, 302, 416

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A - Ā]		[U]	
Asita (isi)	176	Uttarapālatthera	476
Assalāyana	37	Uttarapālamāṇava	476
Ātumatthera	202	Uttaramāṇava	361
Ātumamāṇava	202	Uttarasāmaṇera	304
Ānandatthera	5, 13, 69, 81, 301, 450-1, 471	Uttarāpatha	435
Āsandī (kuṭi)	160, 1	Uttiyatthera	110, 155, 159, 256
Āsāvati (latā)	468	Uttiyamāṇava	111, 256
[I]		Udaṅgaṇapabbata	98, 346
Indagopaka	74	Udena (rājā)	186
Indasama (cakkavattirājā)	262	Upatissa	136, 233
Indasālā (guhā)	426	Upavāṇatthera	393, 397-8
Isidattatthera	302	Upavāṇamāṇava	393
Isidattamāṇava	302	Upasanta (Paccekabuddha)	430
Isidinnatthera	399	Upālitthera	145, 463, 466, 471, 475
Isidinnamāṇava	399	Upālimāṇava	463
[U]		Uruvelā	176
Ukkaṭṭha (nagara)	433	Uruvelakassapa	83, 200
Ukkhepakatavacchatthera	184	Usabhatthera	276, 278, 408
Uggatthera	219	Usabhamāṇava	277, 408
Uggamāṇava	219	[E - O]	
Ujita	59	Ekadhammasavanīyatthera	190
Ujjayatthera	148	Ekudānīyatthera	192
Ujjayamaṇava	149	Erakatthera	243, 245
Utena (rājā)	310	Erakamāṇava	244
Uttara (māṇava)	304	Okkāka (rājā)	137
Uttarakuru	49	Ojita	59
Uttaratthera	304-5, 361	Obhāsa (cakkavattirājā)	207

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kakusandha (Buddha)	117, 119, 298
Kaṅkhārevatathera	39, 40, 44
Kaccāna (gotta)	401
Kaṭṭhavāhana (rājā)	420
Kaṇhadinnatthera	387
Kapitthārāma	91
Kapilavatthu	41, 45, 72-3, 101, 105, 131, 155, 176, 187, 231, 240, 256, 258, 298, 352, 404, 408, 469
Kappaṭakurattthera	409
Kappaṭakuramāṇava	410
Kassapa (gotta)	15, 52
Kassapa (Buddha)	22, 30, 48, 56, 66, 68, 72, 74, 76-7, 85, 87, 99, 105, 114, 129, 153, 155, 159, 160, 173, 190, 192, 202, 221, 250, 295, 389, 412, 420, 437-8, 440, 458
Kassapatthera	223
Kassapamāṇava	223
Kāṭiyāna (paribbājaka)	123
Kārambhiyavana	97
Kāsi (raṭṭha)	127
Kālī	344-5
Kikī (brāhmaṇa)	190
Kikī (rājā)	190
Kimilatthera	298, 350

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kimilamāṇava	298
Kimikālā (nadī)	187
Kukkuṭa (pabbata)	275
Kuṭivihāritthera	161, 164
Kuṇāladaha	218
Kuṇḍadhānatthera	76, 79, 81-2
Kuṇḍiya (nigama)	434
Kumāputtatthera	125
Kumāputtamāṇava	125, 127
Kumāputtasahāyatthera	127
Kumārakassapatthera	53, 412, 414-5
Kumārakassapamāṇava	413
Kuru (raṭṭha)	434
Kurukaccha (nagara)	267
Kulatthera	88
Kulamāṇava	89
Kusavatī	30
Kusinārā	53
Kesava (tāpasa)	233
Koṭikaṇṇamāṇava	97
Koṇāgamana (Buddha)	129
Koṇḍañña (brāhmaṇa)	176
Kolita	233, 471
Koliya (pura)	41, 406
Koliya (rājā)	172, 218, 406
Kosambī	68, 310, 440

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kosala (raṭṭha) 127, 153, 185,
219, 260, 277, 389, 403,
418, 428, 430, 432, 446,
453, 455

Kosala (rājā) 79, 90, 139,
337, 398, 412

Kosalavihāritthera 168

Kosiya (jaṭṭila) 23, 472

[Kha]

Khaṇḍasumanatthera 250

Khaṇḍasumanamāṇava 251

Khadiravaniyarevatatthera 135, 173

Khitakatthera 265

Khitakamāṇava 265

Khujjasobhitatthera 449, 451

[Ga]

Gaṅgā (nadī) 315-6, 318,
365, 373

Gaṅgāṭiriyatthera 315

Gatipacchedana
(cakkavattirājā) 206

Gandhamādana (pabbata) 85, 173

Gandhāra (raṭṭha) 49

Gavampatitthera 129-30

Gavampatimāṇava 129

Gahvaratīra 113

Gahvaratīriyatthera 113

Girasāra (cakkavattirājā) 206

Giridattatthera 376

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gotama (gotta) 15, 26, 36, 41,
52, 81, 137, 241, 290, 296,
348, 369, 383, 397, 414,
442, 464, 466, 480

Gotama (Buddha) 22, 26, 35, 40,
44, 53, 63, 94, 103, 137,
169, 198, 216-7, 241,

285, 287, 293, 301, 349,

390, 396, 421-2, 442,

463-4, 467, 471

Gotama (māṇava) 324, 480

Gotamatthera 324, 480

Godhāvarī (nadī) 91

Godhikatthera 155-6, 158

Gosālatthera 97

Gosālamāṇava 97

[Ca]

Cakkhupālatthera 247

Candana (rājā) 472

Candanadevaputta 105

Candabhāgā (nadī) 110-1, 225-6

Candavatī 37

Campā (raṭṭha) 107, 383

Cammaka (khattiya) 137

Caraṇa (cakkavattirājā) 215

Cātumahārājika 31, 129

Cālikavihāra 189

Citta (gahapati) 302

Cittakatthera 96

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Cittakūṭa (pabbata)	388, 429
Cittalatāvana	468
Cundatthera	30
Cundamāṇava	251, 331
Cūlapālatthera	248-9
Cūlapālamāṇava	247
Cūḷakatthera	425
Cūḷakamāṇava	425
Cūḷapālita	250
Cūḷavacchatthera	68-9
Cūḷavacchamāṇava	68
[Cha]	
Chaddanta	173
Channatthera	33, 29, 195
Channamāṇava	195
[Ja]	
Janapadakalyāṇī	354
Jambugāmiya (upāsaka)	107
Jambugāmiyaputtatthera	107
Jambugāmiyaputtamāṇava	107
Jambudīpa	56
Jaluttama (cakkavattirājā)	217
Jātassaratīra	267
Jālinī	362
Jīvaka	50
Jutindhara (cakkavattirājā)	278
Jeta (rājakumāra)	27
Jetavana	27, 92,
	137 (ādiṭṭhesu)

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]	
Jentagāma	279
Jentamāṇava	279
Jentatthera	278
Jeyyasenakumāra	56
Jotidāsatthera	334
Jotidāsamāṇava	335
[Ta]	
Takkasilā (nagara)	49, 386, 416
Tapodārāma	147
Taphussa	59, 60
Tamonuda (cakkavattirājā)	270
Tāvatiṃsa	23, 26-7, 36, 41,
	52, 68, 96, 97-8, 100,
	107, 252, 270, 298-9,
	304, 314, 327, 337,
	340-1, 343, 346, 375,
	442
Tissa (Buddha)	99, 100, 120-1,
	131, 133, 148-9,
	261-2, 269, 341, 343,
	378-9, 452
Tissamāṇava	131, 347
Tissametteyya	91
Tusita	10, 183, 355,
	363, 375, 452
[Tha]	
Thūpasikha (cakkavattirājā)	241

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dattamāṇava	315
Dabbakumāra	49, 50
Dabbatthera	48, 50, 52, 55
Dāsakakumāra	85
Dāsakatthera	85-6
Devadatta	412, 415, 474
Devadaha (nigama)	180, 218
Devala (tāpasa)	356
Devala (Buddha)	472
Devasabhatthera	236, 258
Devasabhamāṇava	258
Devahita (brāhmaṇa)	398
Doṇavatthu (brāhmaṇagāma)	45
[Dha]	
Dhañṇavatī (nagara)	207-8
Dhanapāla (hatthi)	425, 474
Dhaniṭṭha (cakkavattirājā)	433
Dhaniyatthera	444
Dhaniyamāṇava	444
Dhammadassī (Buddha)	240
Dhammadhara (upāsaka)	399
Dhammapālatthera	416
Dhammapālamāṇava	416
Dhammasavatthera	272
Dhammasavapitutthera	273
Dhammasavamāṇava	272-3
Dharaṇīruha (cakkavattirājā)	274
Dhānamāṇava	78

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nandakatthera	381, 384-5
Nandakamāṇava	381
Nandatāpasa	20-2
Nandatthera	351, 354-5
Nandamāṇava	19, 125, 352
Nandiyatthera	101, 350
Nandiyamāṇava	101
Nāgadattadevarājā	173
Nāgitatthera	231
Nāgitamāṇava	231
Nārada (tāpasa)	233, 327
Nārada (Paccekabuddha)	313
Nārada (brāhmaṇa)	231
Nālaka (gāma)	136, 229, 331
Nāḷaka (gāma)	70
Nigaṇṭhanāṭaputta	103
Nigrodhakumāra	92
Nigrodhatthera	92
Nigrodhārāma	155, 258
Nitakatthera	403
Nitakamāṇava	403
Nimmita (cakkavattirājā)	253
Nisabhatthera	406
Nisabhappabata	23
Nisabhamāṇava	406
Nītatthera	227
Nītamāṇava	227
Nesādaka (pabbata)	288-9

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pakkhatthera	180
Paccayatthera	437
Paccayamāṇava	437
Pacchābhūmahāthera	267
Pañcāla (rājā)	423
Paṇḍava (pabbata)	134-5, 173
Pathavīdundubhi (cakkavattirājā)	205
Padavikkamana (cakkavattirājā)	206
Paduma (Paccekabuddha)	428-9
Padumuttara (Buddha)	19, 20, 24, 34-5, 39, 40, 44-5, 48, 51, 63, 68, 70, 76, 81, 83, 96, 101, 103, 114-5, 135-6, 159-62, 164-6, 168-9, 175-6, 190, 210, 217-8, 223, 227-8, 231, 250-51, 265, 267-8, 272, 284, 286, 310, 315-6, 321, 337, 351, 355, 363-4, 367, 393, 412-3, 420, 440, 446-7, 463, 465, 469, 483-4
Panāda (rājā)	366
Payāgatittha	135
Paripuṇṇakatthera	240
Paripuṇṇakamāṇava	240
Paviṭṭhatthera	233
Pācīnavamsa	350
Pāṭaliputta (nagara)	449, 451

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pārāpariyatthera	291
Pārāpariyamāṇava	291
Pālamāṇava	247
Pālita	249
Pālileyaka (hatthī)	310
Pāvā (raṭṭha)	251
Piṇḍolabhāradvājatthera	310-11
Piyañjahatthera	212
Piyadassī (Buddha)	92-4, 242, 291-3, 346-8
Piyālina (cakkavattirājā)	237
Pilinda (kumāra)	63
Pilindavacchatthera	63, 65
Pukkusāti (rājā)	253, 444
Puṇṇatthera	44, 46-7, 197-8,
Puṇṇamāsakumāra	66, 197, 379
Puṇṇamāsatthera	66, 378
Puthuvinda (rājā)	190
Puppha (cakkavattirājā)	275
Pulinacetiya	326-9, 355-7
Pokkharavatī (nagara)	59
Poṭṭiriya (gāmabhojaka)	404
Posiya (māṇava)	120
Posiyatthera	120
[Pha - Ba]	
Phaluggata (cakkavattirājā)	220
Bandhumatī (nagara)	125, 170-1, 281, 403, 440, 458
Bandhura (māṇava)	263

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Bandhuratthera	263
Bākulatthera	439, 442
Bākulamāṇava	440
Bārāṇasī	59, 72, 190, 295, 320, 339, 440, 484
Bāvārī (brāhmaṇa)	91, 420
Bāhiya (raṭṭha)	49
Bimbisāra (rājā)	28, 103, 134, 147, 157, 183-4, 200, 252, 283, 398
Belaṭṭhasīsatthera	83
Belaṭṭhānikatthera	259
Belaṭṭhānikamāṇava	259
Brahmālikumāra	418
Brahmālitthera	418-9
[Bha]	
Bhaddaji (māṇava)	363
Bhaddajitthera	363, 365-6
Bhaddavatī (nagara)	367
Bhaddārāma	219
Bhaddiya (nagara)	363, 404
Bhaddiya (rājā)	414
Bhaddiyasetṭhi	365
Bhaddekaratta	105
Bharatatthera	381-3
Bharatamāṇava	381, 383
Bhalliya	59, 60
Bhalliyatthera	59, 60
Bhāgīrathī (gaṅgā)	136, 318

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]	
Bhāradvāja	310, 435
Bhāradvāja (gotta)	386
Bhāradvājatthera	385
Bhūtagaṇa (pabbata)	273-4
Bhūmijakumāra	56
Bheravā (pabbataguhā)	401-2
Bhesaka (yakkha)	87
[Ma]	
Magadha (raṭṭha)	70, 136, 233, 246, 272-3, 279, 304, 331, 401, 423, 426, 460
Majjhantika (raṭṭha)	49
Maṇippabhāsa (cakkavattirājā)	242
Maṇḍalika (rājā)	237, 261, 279, 423
Malitavambha (māṇava)	267
Malitavambhatthera	267
Malla (raṭṭha)	49, 51, 53
Malla (rājā)	155, 225, 251
Mahākaccānatthera	303, 372
Mahākassapatthera	335, 339
Mahākāḷatthera	344
Mahākāḷamāṇava	344
Mahākoṭṭhikatthera	15, 34, 36, 38-9
Mahācundatthera	331
Mahānāmatthera	288
Mahānāmamāṇava	288
Mahāpajāpatigotamī	352

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mahāpatāpa (rājā)	61
Mahāpanāda (rājā)	366
Mahāpālamāṇava	247
Mahāmoggallānatthera	37, 39, 265
Mahāraha (cakkavattirājā)	273
Mahāreṇu	156
Mahālitthera	30
Mahāvaccā	70
Mahāvaccatthera	70
Mahāvāna	93, 347
Mahāvibhava (seṭṭhi)	295
Mahāvihāra	2
Mahāsuvāṇṇa (kuṭumbika)	247
Mahāselatthera	100
Māṇavatthera	204
Mātaṅga	156
Mātaṅgaputtatthera	446
Mātaṅgaputtamāṇava	447
Māra	9, 60, 97, 102, 147-8, 151-2, 321, 387, 451, 461
Māluta (cakkavattirājā)	165
Migadāyavana	102
Migasiratthera	389
Migasiramāṇava	389
Meghiyatthera	187, 189
Meghiyamāṇava	187
Meṇḍasiratthera	216
Meṇḍasiramāṇava	216
Mettaji	246

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mettajitthera	246
Mettiyabhūmajakabhikkhū	54
Meḷajinatthera	320
Meḷajinamāṇava	320
Mogharājakumāra	420, 422
Mogharājatthera	420
[Ya]	
Yamunā (nadī)	440
Yasatthera	129, 295
Yasamāṇava	295
Yasuggata (cakkavattirājā)	218
Yasoja	457-8
Yasojatthera	457-9
Yasodhara (rājā)	186
[Ra]	
Rakkhita	218
Rakkhitatthera	217
Ratanakuṭi (Pacceka Buddha)	163
Ratanapajjala (cakkavattirājā)	206
Ramaṇiyakuṭikatthera	166
Ramaṇiyavihāritthera	145
Rājagaha	27-8, 46, 49, 50, 56, 58-9, 63, 96, 134, 145, 147, 149-50, 153, 157, 200, 238, 253, 281, 283-4, 291, 304, 310, 322, 324, 347, 361, 386-7, 391, 412, 415, 425, 444, 451

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]	
Rādhatthera	321, 323
Rādhamāṇava	322
Rāmaṇeyyakatthera	151
Rāhulatthera	474
Rūpasārī	136, 331
Revatatthera	41, 137-8, 173
Roruva (nagara)	252
Rohaṇī (cakkavattirājā)	226
Rohita (nagara)	437
[La]	
Lambaka (pabbata)	121
Licchavī (rājā)	133, 160, 212, 300, 327
Lomasakaṅgiyatthera	105
Lomasakaṅgiyamāṇava	105
[Va]	
Vaggumudā (nadī)	458
Vaccha	72, 185, 283
Vacchagotta	72
Vacchagottatthera	281
Vacchagottamāṇava	281
Vacchapāla	200
Vacchapālatthera	200
Vajjitatthera	430
Vajjitamāṇava	430
Vajjiputta	178
Vajjiputtatthera	178-9, 300
Vajjiputtamāṇava	300

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vajjī (raṭṭha)	159, 166
Vaḍḍha (gāma)	302
Vaḍḍhamāna	133
Vaḍḍhamānatthera	133
Vanavacchatthera	71, 74, 212
Vappa	176
Vappatthera	175
Varasāgara	173
Varuṇa (cakkavattirājā)	268
Varuṇa (brāhmaṇa)	115
Varuṇatthera	93
Varuṇadevarājā	174
Valliya	313, 372
Valliyatthera	155, 157, 159, 313, 371
Vasabhatthera	326
Vasabhamāṇava	327
Vasala (pabbata)	110
Vassakāra (mahāmatta)	304-5
Vassikatthera	455
Vassikamāṇava	455
Vājapeyya (yañña)	227
Vātasama (cakkavattirājā)	206
Vāraṇatthera	452
Vāraṇamāṇava	453
Vāseṭṭha (brāhmaṇa)	176
Vikatānanda (cakkavattirājā)	434
Vijaya	242
Vijayatthera	242

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vinatā (nadī)	71, 220, 352, 409, 411, 437
Vipassī (Buddha)	61, 66, 77, 88, 90, 96, 103, 105, 123, 125, 134, 145, 150, 153, 170, 178, 180-83, 187-8, 200, 202-3, 207-8, 212, 214-5, 222, 234, 252, 281-2, 302, 322, 324, 331, 363, 391-2, 399, 400, 403, 406, 418, 437, 440, 457, 476
Vipulāsabha (cakkavattirājā)	260
Vimalakoṇḍaññatthera	182-3
Vimalatthera	153, 339, 341, 484
Vimalamāṇava	153, 183, 484
Virocana (cakkavattirājā)	235
Vilokana (cakkavattirājā)	206
Visākhapañcālaputtatthera	423
Vītasokatthera	375
Vītasokamāṇava	376
Vīra (kumāra)	61
Vīratthera	61-2
Veḷhapura (nagara)	478
Veṇudattatthera	372-3
Vebhāra (pabbata)	134-5, 374
Vesālī	133, 159, 160, 169, 178, 183, 208, 212, 300, 327, 372
Vessantara (rājā)	11

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vessabhū (Buddha)	74, 107, 259, 260, 478
Vessavaṇa (devarājā)	56-7, 187-8
Veḷukaṇṭaka (nagara)	125, 127
Veḷuvana	27, 46, 50, 96, 149, 386
[Sa]	
Samgharakkhitatthera	274
Samgharakkhitamāṇava	275
Sakka (devarājā)	190, 270, 330-1, 367
Saṅkassa (Nagara)	269
Saṅgāmajitatthera	120
Sañjayatthera	150
Sañjayamāṇava	150
Sataramsī (Paccekabuddha)	86, 88, 401
Sattaka (isi)	472
Sattapaṇṇi (guhā)	451
Sattuttama (cakkavattirājā)	279
Sandhitatthera	431
Sandhitamāṇava	432
Sabbaghana (cakkavattirājā)	246
Sabbamitta	341
Sabbamittatthera	341
Samagga (pabbata)	327
Samatta (cakkavattirājā)	251
Samantacakkhu (cakkavattirājā)	258

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Samalaṅkata (cakkavattirājā)	266
Samita (cakkavattirājā)	188
Samitigutta	221
Samitiguttatthera	221
Samiddhi (brāhmaṇa)	66, 70
Samiddhitthera	147
Sambulakaccānatthera	401
Sambulakaccānamāṇava	401
Sambhūtakumāra	56
Sambhūtatthera	55, 57-8
Sammukhāthavika (cakkavattirājā)	205
Sammodakumāra	180
Sāritacchedana (cakkavattirājā)	206
Sāketa	107, 160, 216
Sākiya (rājā)	406, 408
Sāgara	192-3
Sāṭimattiyatthera	460
Sānutthera	142
Sānumāṇava	142
Sānusāmaṇera	142-4
Sāmaññakāni (māṇava)	123
Sāmaññakānitthera	123
Sāmidatta (māṇava)	238
Sāmidattatthera	238
Sāriputtatthera	46-7, 70, 125, 136, 138, 172, 192, 331, 388, 471
Sāvattihī	27, 37, 40 (ādiṭṭhesu)

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sikhī (Buddha)	59, 70, 113, 129, 152, 219, 220, 229, 236-7, 258, 276, 278-9, 323, 381, 404, 408, 425, 431-2, 434, 480-1
Siggava (isi)	472
Siṅgālakapituttthera	86
Siṅgālakamāṇava	87
Siddhattha (Buddha)	110-11, 139, 142, 144, 147, 155-7, 184-5, 195, 243-4, 247-8, 263, 295, 361, 375, 376, 460-61
Siddhatthakumāra	72, 176
Sindhu (nadī)	66, 289
Siridhara (cakkavattirājā)	230
Sirimatthera	355, 356, 359
Sirimamāṇava	356
Sirivaḍḍha	356
Sirivaḍḍha (māṇava)	134
Sirivaḍḍhatthera	134, 359-60
Sivaka (māṇava)	74, 391
Sivakatthera	391
Sivakasāmaṇera	74-5
Sītavana	56-8
Sītavanīyatthera	56
Sīlavatī (nagara)	263-4
Sīvalitthera	169, 173
Sīvalidāraka	172-3
Sīhatthera	225-6

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sihamāṇava	225
Sihasenāpati	5
Sugandha (cakkavattirājā)	203
Sugandhatthera	99
Sugandhamāṇava	99
Sucintita (Paccekabuddha)	317
Sujāta (brāhmaṇa)	463
Sujātathera	68, 337
Sudanta (māṇava)	127
Sudantatthera	127
Sudassana	
(Paccekabuddha)	109-10
Sudassana (mālākāra)	159-60
Suddhodana (rājā)	155, 195, 352
Sunanda (tāpasa)	464
Sunanda (brāhmaṇa)	227-8
Sunāga (māṇava)	229
Sunāgatthera	229
Sunāparanta (janapada)	197, 399
Sunimmita (cakkavattirājā)	255
Suppavāsā	171-2
Suppākārapaṭṭana	197
Suppiya (māṇava)	114
Suppiyatthera	114
Subāhu (rājā)	174
Subāhutthera	155-6
Subbata (cakkavattirājā)	165
Subhūti	27
Subhūtithera	2, 15, 26-7, 33
Sumaṅgala (cakkavattirājā)	211
Sumaṅgalatthera	139, 141

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sumaṅgalamāṇava	139
Sumana (Paccekabuddha)	59, 60, 385-6
Sumanaseṭṭhi	27
Sumitta (cakkavattirājā)	233
Sumekhala (isi)	472
Sumedha (Buddha)	63-4, 254-7, 289, 295-6, 304-5, 320, 367-9, 371, 374-5
Suyāmana (māṇava)	208
Suyāmanatthera	207
Surādha (māṇava)	323
Surādhatthera	323
Suvaccha (brāhmaṇa)	272
Suvaṇṇa (cakkavattirājā)	257
Susaññata (cakkavattirājā)	283
Suhemanta (māṇava)	269
Suhemantatthera	269
Susāma (māṇava)	190
Susārada (māṇava)	210
Susāradatthera	210
Setabya (nagara)	190, 344
Setuccha (māṇava)	261
Setucchatthera	261
Soṇatthera	381, 383, 404
Soṇapoṭṭiriyaputtatthera	404
Soṇamāṇava	97, 105, 404
Sottiya (brāhmaṇa)	149
Sopāka (māṇava)	118
Sopākatthera	117
Sobhanārāma	465

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa - Ha]	
Sobhita (māṇava)	368, 449
Sobhita (Pacceka Buddha)	387-8
Sobhita (pabbata)	441
Sobhitatthera	218, 367
Somadeva (cakkavattirājā)	248
Somamittatthera	339, 484
Somamittamāṇava	339
Hamsavatī (nagara)	19, 20,
	34 (ādipiṭṭhesu)

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]	
Hatthārohaputtatthera	214
Hārīta (pabbata)	313
Hāritatthera	108, 483
Hāritamāṇava	109, 483
Himavanta	23, 72,
	86 (ādipiṭṭhesu)
Heraññakāni (māṇava)	337
Heraññakānitthera	337

Theragāthā-aṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṃ, Syā = Syāmapotthakaṃ, Kaṃ = Kambojapotthakaṃ, I = Iṅgalisapotthakaṃ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā	Piṭṭhānkā
[A]	
Akaṃ = Akari (Ka)	251
Akā me = Ākāse (Ka)	364
Akkhubbhaṃ ratanaṃ = Ākāsaranaṃ (Sī)	253
Agacchantā nāma natthīti = Anāgacchantā na atthi (Ka)	371
Agadhito = Agathito (Sī)	243
Agamaṃ citakaṃ tadā = Agamāsīm citantikaṃ (Sī)	358
Agāhaduravaggāhaduruttaraṇaṭṭhena = Agādhaduruttaraṇaṭṭhena (Sī)	238
Aggadhammo = Aggo dhammo (Sī)	246
Aggaphalādhigamena = Maggaphalādhigamena (Sī)	404
Aggabāhaṭṭhāneyeva = Aggatahaṭṭhīneyeva (I) Aggatahaṭṭheyeva (Ka)	345
Aggamaggapattito = Aggamagguppattito (Sī, I)	326
Aggiparicaraṇādinā = Aggiparicaraṇādito (Sī)	435
Aggivegasantattaṃ = Aggivegasantattā (Ka)	49
Agghuta = Agghutta (Ka)	435
Aṅkolapupphehi = Ākulīpupphehi (Sī, I)	428
Aṅgabhāvato = Saṅgabhāvato (Ka)	60
Acintiye = Acintiyesu (Sī, Ka)	103
Acchakokataracchakā = Acchakā ca taracchakā (Sī)	117, 198
Acchādesi = Acchādāpesi (I, Ka)	363
Ajātattā = Ajarattā (Ka)	115

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Ajānanameva = Ajānatā guṇānaṃ ajānanameva (Ka)	319
Añjana = Ajjuṇa (Sī)	426
Aññātañca vijāneyyumaṃ = Aññātañca vijāneyyamaṃ (Ka)	287
Aññāsikoṇḍaññattherassa = Aññātakoṇḍañña (Ka)	
Aññākoṇḍañña (Sī, Ka)	45
Aññe jane = Aññena janena (Sī, I)	342
Aññehi = Caññehi (Sī)	129
Aṭṭha ete janādhipā = Atha ete janā tattha (Sī)	268
Aṭṭhapesīti = Paṭṭhapesīti (Ka)	130
Aṭṭhahetūhi samphussa = Atthahetūti samphassaṃ (Sī)	455
Aṭṭhārasakappasatamatthake = Aṭṭhārasādhikakappasatamatthake (Sī)	225
Aṭṭhārasa ca kappāni = Aṭṭhārasāni kappāni (Sī)	358
Aṭṭhisaññāya = Aṭṭhikasaññāya (Sī)	87
Aḍḍhajojanamatto = Aḍḍhajojanappamāṇo (Sī)	
Aḍḍhuḍḍhajojanamatto (I)	366
Atisāyaṃ, sāyaggahaṇeṇeva = Atidivāsāyaṃ gahaṇeṇeva (I)	449
Atīritattā = Ataritattā (Sī)	261
Attanā = Attano (Sī, I)	481
Attanā = Attano (Sī, Ka)	28, 89
Attano āyasmataṃ ca Anuruddhena āyasmataṃ ca Nandiyena saha samaggavāso dassitoti veditabbaṃ = Attano āyasmataṃ ca Nandiyena samaggavāsoti veditabbaṃ (Sī)	350
Attano phalaṃ paṭicca paccayabhāvo = Attano phalassa paccayabhāvo (Sī)	271
Attapaccakkhakaṇaṇa = ...kaṇaṇa (Sī, I)	427
Attapaccakkhato = Atthaṃ paccakkhato (Sī)	65
Attapaṭibandhaṭṭhena = Atthūpanibandhaṭṭhena (Ka)	282
Attabhāvagehassa = Attabhāvasaṅkhātassa gehassa (Sī)	393
Attasannissayaṃ = Atthūpanissayaṃ (Sī)	135

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Attānaṃ damaanameva = Attadamaanameva (Sī)	214
Attānaṃ vā = Attānameva (I)	436
Atthamentamhi = Antapattamhi (Sī)	52
Atthi = Attho (Ka)	264
Atthi kammavipākoti = Atthi kamme vipākoti (Sī)	417
Atthūpanāyikā = Attūpanāyikā (Sī)	5, 8
Atthena = Atthehi (Sī)	42
Atha = Natthi (Ka)	27
Atha naṃ puññavīmaṃsanatthaṃ = Athassā taṃ puññaṃ vīmaṃsanatthaṃ (Sī)	171
Adīnamānaso = Alīnamānaso (Sī)	382
Adda = Dakkhi (Sī)	245
Addhagatā = Addhaṃ gatā (Sī)	164
Adhikuṭṭanakā = Adhikuṭṭananāmakā (I) Adhikuṭṭanāmakā (Ka)	429
Adhikusaladhamavasena = Akusaladhamavasena (Sī)	340
Adhiko hutvā, nibbāyāmi = Adhiko hoti, nibbāyati (Sī)	532
Adhimuccassu = Adhimuñcassu (Sī)	163
Anaññasādhāraṇa = Anaññasādhāraṇena (Sī)	189
Anañattā eva = Animittā eva (Sī)	326
Ananucchavikametaṃ = Anucchavikametaṃ (Ka)	382
Ananubuddho = Anubuddho (Sī, Ka)	9
Ananurūpācārattā = Durūpacārattā (Sī)	310
Anabhigatabhāvena = Asambhāvitabhāvena (Sī) Anabhiratibhāvena (I)	359
Anavajjabhāvanāya = Āvajjanabhāvanāya (Sī)	8
Anāsattamānaso = Anāvattamānaso (Sī, I)	309
Aniyamita = Aniyāmita (Sī)	54
Anivattanto = Anuvattanto (Sī, Ka)	204
Anuttaradakkhiṇeyyabhāvato = Anuttaradakkhiṇeyyabhāvabhūtaṃ (Sī)	162
Anupagacchante = Anāgacchante (Sī)	120
Anupadadhammavipassanāvasena = Anupadadhammaṃ vipassanāvasena (Sī)	10

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Anupubbikathaṃ = Ānupubbīkathaṃ (Sī)	2
Anumañña = Anumaññaṃ (Pāliyaṃ)	202
Anekatāle = Anekatālā (Sī)	283
Anekarūparāji = Rājinī (Sī)	254
Anekavibhāgo = Aṭṭhavibhāgo (Sī)	219
Aneke = Anekā (Ka)	271
Anokāsaṃ = Okāsaṃ (Sī)	93
Anonataṃ = Anamantaṃ (Sī)	109
Anomo nāma = Aranemī nāma (Sī)	442
Anuyuñjisaṃ = Anuyuñjisaṃ (Sī)	438
Anulimpim = Anupimsim (Sī)	285
Anuvattāpanato = Anuvattanato (Ka)	60
Anusuyyare = Anupithīyare (Sī)	190
Anusvāralopo = Anussāralopo (Sī)	211
Anussarantassa = Anussaranto (Sī)	370
Antaramagga = Antarāmagga (Sī, I, Ka)	317
Andhagatā = Andhakatā (Sī) Anvāgatā (I, Ka)	378
Andhībhūtasmiṃ = Andhabhūtasmiṃ (sabbattha)	410
Apagatasamiddhito = Apavattisaṃsiddhito (Sī)	217
Apaccāsīsanto = Apaccāsimsanto (Sī, I)	476
Aparasmim = Parasmim (bahūsu)	67
Aparājite = Aparājito (I, Ka)	321
Apariggāhakassa = Vatthu-apariggāhakassa (Ka)	126
Aparimāṇānaṃ = Appamāṇānaṃ (Sī)	9
Apalokiyadhammo = Appalokinadhammo (I)	309
Apākaṭakuṭi kuṭikāti vuttā = Kuṭi eva hi kuṭikāti vuttā (Sī, Ka)	30
Apāyabhavādīnaṃ = Apāyabhayādīnaṃ (Sī)	39
Apucchittha = Apucchitaṃ (Ka)	347

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Apunabbhavikā = Apunabbhavantikā (Sī, Ka)	140
Apekkhāya = Anapekkhāya (I, Ka)	309
Appaṭipajjanato, sakkārāsāpahānena pahīno hotīti = Paṭipajjanato sakkārāsā pahānena pahīṇā hotīti (Sī)	313
Appadānena = Appahonto (Sī, I)	315
Appamāṇabhūtā = Appamāṇā (Sī)	359
Apphoṭento = Apphoṭhento (Sī)	140, 265
Abalabhāvato = Calabhāvato (Sī)	61
Abījim = Apūjim (Sī)	400
Abbahitvāna = Abbuhitvāna (Ka)	362
Abbhokāse = Ajjhokāse (Sī)	224
Abyabhicārihetum = Abyabhicārahetum (Sī)	17
Abhayaṭṭhānam nāma. Kena pana vajantīti = Abhayaṭṭhānam, tena pavajantīti (Sī)	95
Abhāsisunti = Abhāsimṣūti (Sī)	18
Abhiññāte abhiññāte = Abhiññāte (Sī)	37
Abhiṇhaso viharamānā = Abhiṇhato (Ka)	16
Abhidhāvati na tiṭṭhati = Abhidhāvati tiṭṭhati (Sī) Abhidhāvati (Ka)	299
Abhinandati = Natthi (Sī)	256
Abhinīhārānurūpaṃ saṅkhāre = Abhinīhārānurūpasāṅkhāre (bahūsu)	10
Abhipatthentā nāma = Abhipatthentānam abhipatthentā nāma (Sī, Ka)	180
Abhibhave = Abhibhāvo (Sī, Ka)	15
Abhibhūtā = Abhibhūtam (Sī)	298
Abhibhomi = Abhikkami (Ka)	64
Abhirato tattha avigatacchando = Abhirato avigatacchando (Sī)	228

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Abhiramantīti = Modanti abhiramantīti (Sī, I)	457
Abhirūhitvā = Abhirūhitvāna (Sī)	72
Abhilāsāpito = Abhisāmakato (Ka)	299
“Abhisatṭho vā”tipi = Abhisetṭhovātipi (Ka)	299
Abhisamecca = Abhisamecca abhisamaye ca (Ka)	67
Abhūtaguṇaropānena = Bhūtaguṇāropānena. Bhūtaguṇaropānena (Ka)	359
Amarāṃ = Amataṃ (Ka)	434
Amarikaṃ nāma = Apadikaṃ nāma (Sī) Amarikaṃ (Ka)	327
Ambapallavākāraṃ pavāḷavaṇṇaṃ = Ambapallavākāra- pavāḷavaṇṇaṃ (Sī)	409
Ambaraṃsasanāmā te = Abbhasā nāma nāmena (Sī)	229
Amhaṃ = Vata (Sī)	296
Amhi. Ito = Amhi, kiñci ito (Sī) Amhīti ca (Ka)	436
“Ayaṃ kho = No (Sī)	235
Ayaṃ me putto, mātāti-ādinā = Ayaṃ me puttoti mātāpitu-ādinā (Sī)	342
Ayañca = Ayampi (Sī)	73
Ayamevānurūpā = Ayameva evarūpā (Sī) Ayamevarūpā (Ka)	342
Ayuttaṃ mayā kataṃ = Kataṃ moghā (Ka)	244
Ayyassa kathaṃ = Ayyakānaṃ (Sī)	80
Ayyikāya = Ayyakāya (Ka)	49
Arakkhaṇena apanataṃ vijjhanto = Rakkhaṇena apanatiṃ vijjhanto (Sī)	109
Arakkhaṇena onataṃ = Rakkhaṇena onatiṃ (Sī)	109
Araññaṭṭhāne = Aññataratṭhāne (Sī)	113
Araññavāsāladhena = Araññavāsena laddhena (Sī)	169
Araññāniyaṃ = Araññakāni (Ka)	459
Araññe = Araññeva (Sī)	75
Araññe = Vipine (Sī)	291

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Asmīmeva pāṭhe = Ayameva vā pāṭho (Sī, I)	460
Assito = Āsīto (Ka)	342
Assūti = Sūti (sabbattha)	232
Ahaṃ taṃ na ovadeyyaṃ = Ahaṃ taṃ ovadeyyaṃ (Sī)	411
Ahuṃ = Ahu (Sī)	415
Ahuttha = Ahuvattha (Sī)	358
() = (Āyatiṃ punabbhavo) (Ka)	378

[Ā]

Ākāse = Ākāseṇa (Sī, Ka)	88
Āgacchante = Āgacchante āgacchante (Sī)	79
Āgataṃ = Āgatānaṃ (Sī)	5
Āgatānaṃ = Gatānaṃ (Sī)	43
Ājīvakāpakato = Ājīvāpakato (?)	123
Ājīvapārisuddhisambhavana = Sabhāvena (Sī, I)	446
Āṇā anuṭṭhitāti = Āṇaṃ anuṭṭhito (Sī)	76
Ādamseti = Ādiseti (Ka)	380
Ādi-antavantato = Aniccattā tato (Sī)	280
Ādikalyāṇaṃva = Ādikalyāṇatā ca (Sī)	14
Ādīsu Tathāgate. Tattha yathā = Ādīsu yattha Tathāgateva vuttaṃ, yathā (Sī)	5
Ānandī = Ānanda (Ka)	397
Ānando = Āvuso (Sī)	80
Ānisaṃsaṃ = Ānisaṃse (Ka)	272
Ānisaṃsā = Ānisaṃsatā (Sī)	194
Āpannasattā = Āpannagabbhā (Sī)	415
Ābhataṃ cīvaraṃ āhāraṃ = Āgataṃ cīvaramāhāraṇca (Sī, I)	446
Āmantehīṭi = Ānehīti (I)	451
Āmodamadadiṃ = Amodamadadiṃ (Pāḷiyam)	302

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ā]

Āraññakānaṃ = Āraññakānaṃ bhikkhūnaṃ (Sī)	135
Ārabhi = Ārabhitvā (Sī, Ka)	98
Ārādhētṽ = Ārocetvā (I)	412
Āloko vipulo ahu = Loko ca vipulo ahu (Sī)	188
Āvattayati = Āvattiyati (Ka)	84
Āvāsagabbhe meghavātaphassehi = Āvāsagabbhehi meghavātasamphassehi (Sī, I)	426
Āvi = Āvī (bahūsu)	15
Āsanāni = Āsanādīni (Sī)	153
Āsannapaccakkhavacanaṃ = Āsanne paccakkhavacanaṃ (Sī)	164
Āsayo = Āsayam (Sī)	475
Āsimsu te tayo = Āsimsu terasa (Sī)	226
Āhañchaṃ = Āhaññim (Ka) Āhañcim (Ka)	410
Āhatvā = Āhantvā (Ka)	168
Āhara = Āha āhara (Sī)	80
Āhu = Tam ahu (Sī, I)	367
Āhutiṃ = Āhutiṇaṃ (Ka)	435

[I]

() = (Imasmiṃ Buddhuppāde) Am-Ṭṭha 1. 214 piṭṭhe	49
() = (Ime satta nipātā) (Ka)	3
Icchiticchitaṭṭhāne = Icchitaṭṭhānena (Sī)	89
Itaraṃ paṭipakkhavasena tamevatthaṃ = Itarapaṭipakkhavasena ceva vatthum (Sī)	245
Itarītareneva = Itarītareneva (?)	279
Itarehi ca = Tathā itarehi ca (Sī)	47
Itikattabbatāsu = Kattabbākattabbesu (Sī)	244
Itihāsaṃ salakkhaṇaṃ = Itihāsañca lakkhaṇaṃ (Sī)	289
Ito = Itopi (I)	390

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[I - Ī]

Ito = Itova (Ka)	315
Idaṃ sīsena idaṃ pakkhehīti = Idaṃ ṭhānaṃ sīsena idaṃ udarena paharivā idaṃ pakkhehīti (Sī)	243
Idāni = Idhāpi (Ka)	99
Idāni taṃ = Idāni (Ka)	454
Idāni'ham taṃ = Idāni taṃ aham (Sī)	289
Idha panassa = Idha pana (Sī)	299
Indasālarukkhehi = Indasāla (Sī)	289
Indīvaraṃva jalitaṃ = Indavajirajalitaṃ (Sī)	447
Iddhiyā = Iddhiyā gantvā (Sī)	49
Ibbhakule = Iddhe kulagehe (Sī)	275
Ibbhakule = Iddhe kule (Sī)	97, 153
Imā gāthā = Imaṃ gāthaṃ (Sī)	162
Iminā dakadānena = Iminodakadānena (Sī)	162
Īraṇato = Karaṇato (Sī, I)	372
Īrayitabbato = Īretabbato (Ka)	439
Īsakampi onataṃ apanataṃ ca = Īsakampi onatiṃ apanatiṃ ca (Sī)	109

[U]

Ukkaṭṭhe = Ukkaṭṭha (Sī, I)	434
Ukkaṇṭhacitto = Ukkantacitto (Ka)	411
Ukkaṇṭhā = Ukkaṇḍi (Ka)	268
Uggacchanto = Upagacchanto (Ka)	391
Uccaṃ = Upaccakaṃ (Ka)	288
Uccāsane = Accāsanne (Sī)	43
Ujuṃ vā vaṅkaṃ vā karonti = Ujukaṃ vā karonti (Sī)	90
Uñche pattāgate = Uñchāpattāgate (Pāḷiyāṃ)	350
Uṭṭhahim = Upaṭṭhahim (Ka)	391
Utusampattiyā = Utusampattiyāṃ (Sī)	277
Utenassa = Udenassa (Sī, I)	310

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uttarāpathato = Natthi (bahūsu)	435
Uttariṃ duttaraṃ = Atariṃ uttariṃ (Sī)	113
Uttari anāgāmimaggādhigamato upari bhāveyya = Uttari anāgāmimaggādhigamato ca upari bhāveyya (Sī)	82
Uttāsesi = Uttāpesi (Ka)	305
Udaṅgaṇo = Urago (Sī)	98
Udaṅgaṇo = Urugaṇo (Sī)	346
Udaraposanatapparo = Udaraposanakapparo (Ka)	261
Udānanādaividhinā = Udānādividhinā ceva (Sī) Udānādividhinā (Ka)	1
Udānento = Udānaṃ udānento (Sī)	268
Uddharanto vīriyasamataṃ = Vīriyasamataṃ (Ka)	109
Upagacchiṃ upapajjiṃ = Agacchiṃ uppajjiṃ (Sī) Agacchaṃ upapajjiṃ (I)	482
Upagacchi = Upagañchi (Sī)	72
Upagataṃ = Āgataṃ (I)	456
Upagatavassamatto = Upagatavasso (Sī)	100
Upagato = Pabbajjaṃ upagato (Ka)	148
Upajjhā = Upajjho (Sī)	37
Upaṭṭhaha = Upaṭṭhahatha (Ka)	74
Upaṭṭhahe = Upaṭṭhape (Sī)	327
Upanetum = Apanetum (Ka)	398
Upanesiṃ = Upanemi (Ka)	200
Upapajja ṭhitaṃ = Uppajjiṃ ṭhitaṃ (Sī)	482
“Upaparikkhissāmi tāvā”ti = Upaparikkha pi tāvāti (I) Upaparikkhāmi tāvāti (Ka)	390
Upari khipitvā = Upaparikkhitvā (Sī)	186
Upavijaññā = Upacitajaññā (Sī) Upavijaññakāle (Am-Ṭṭha 1. 214 piṭṭhe)	49
Upasaṅkamitvā = Upagantvā (I)	422
Upasaṅkamitvā = Disvā upasaṅkamitvā (Sī)	111

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Upasantoti = Upasantoti-ādikā (Sī)	34
Upāyena nāyena = Udayabbayena nāṇena (Sī, I)	354
Upāsaka = Upāsakā (Sī, I)	462
Upecca = Upeṭvā (Sī)	35
Uppajjanakassa = Ubbijjanakassa (Ka)	7
Uppajjante = Uppanne (Sī)	44
Uppajjitvā = Upapajjitvā (I)	376
Uppajji mātukucchimhi = Upagañchi mātukucchim (Sī)	358
Uppattīti = Upapattīti (Ka)	91
Uppannalābhassa = Uppajjanalābhassa (Ka)	319
Uppanno = Nibbatto (Sī)	129
Uppabbajanaṃ = Uppabbajjanaṃ (Sī)	143
Uppāde = Uppāte (Sī, Ka)	53
Uppādenti = Uppādeti (Ka)	277
Ubbijjimsu = Ottapimsu (Ka)	454
Ubbhamāhu = Uddhamāhu (Sī)	366
Ubhayato = Tadubhayato ca (Sī, I)	453
Ubhayathāpi padhānaṅgakittanametaṃ = Ubhayathāpi yathā naṅgalakittanameva taṃ (Sī)	84
Umaṅgacoro = Ummaggacoro (Sī, I) Ummaṅgacoro (Ka)	304
Umāpupphaṃ = Pupphaṃ (Sī)	247
Ummujjantassa = Ummajjantassa (Ka)	142
Ummujjanto = Upapajjanto (Sī)	145
Ure vāyāmajanītābhijātītāya = Ure vāsamajanīti tāyābhijātītāya (Sī)	146
Usudaṇḍaṃ = Usudaṇḍakaṃ (Sī)	109
Usūyantā bahū sambhavanti = Usūyakā bahū bhavanti (Sī)	349
Ussapesahaṃ = Upapesahaṃ (Sī) Ussāpemaḥaṃ (Ka)	185
Ussāhasattīnaṃ = Ussāhanassa sampattīnaṃ (Sī)	261
Uḷāraṃ tameva puññaṃ = Uḷāratame puñṇe (Sī)	163

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ū - E]

Ūnatimse = Ūnavīse (Sī)	266
Ekakamhi = Ekekamhi (Ka)	3
Ekaggo = Ekako (Sī)	23
Ekaṅgagāhī = Ekaṅgo hi (Sī)	271
Ekaṭṭhāne ahoṣīti = Ekaṭṭhāne vasīti (Sī)	78
Ekatimse ito kappe = Sattatimsamhi kappamhi (Sī)	429
Ekatimse kappe = Sattatimsakappe (Sī, I) Sattasattatime kappe (Ka)	428
Ekanavutito kappe = Ekanavute ito kappe (Sī)	302
Ekantaṃ upacitaṃ vipākaṃ = Ekamantaṃ upacitaṃ vipākaṃ (Sī)	336
Ekantaniyyānika = Nīyānika (Ka)	19
Ekaputtake = Ekaputte (Sī)	119
Ekamaggaṃ = Ekamaggena (Sī)	77
Ekamantaṃ = Ekamante (Sī)	20
Ekākiyo = Ekākiko (Ka)	23
Ekūnavīsati = Ekūnavīsatipi (Sī)	18
Eko = Eso (Ka)	80
Ejānaṃ = Ejākārānaṃ (Ka)	130
Etamatthaṃ = Evamatthaṃ (Sī)	19
Ete = Ettha ca (Sī, I)	426
Etesūti acchodakāti vattabbe = Etesūti acchodikā, acchodakāti vattabbe (Sī)	284
Ettha ca = Evaṃ pana (Sī)	167
Ettha me = Ettake me (Sī)	469
Edhati = Edhati pāpuṇāti (Sī, I)	452
Evaṃbhūtassa ca tassa vaḍḍhanti = Evaṃbhūtassa vaḍḍhanti (Ka)	256
Evaṃnāmikaṃ nadiṃ = Evaṃnāmakā nadī (Sī)	130
Evaṃ paṭiññaṃ katvā = Kāle paṭiññaṃ katvā (I)	437
Evaṃ pana puttana vutte = Evaṃ pana vutte (Sī)	106
Evaṃ bhedo = Evaṃ pabhedo (Sī)	309

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[E]

Evaṃ vadanto eva = Imaṃ vadanto (Sī)	345
Evaṃ vidha = Evaṃ vividha (Sī, I)	416
Evaṃvidhabhāvaṃ = Evaṃ viraddhabhāvaṃ (Ka)	77
Evaṃ vibhāgo = Evañhi bhavo (Sī)	309
Evaṃ vuttaṃ = Evaṃ vuttā (Ka)	345
Evaṃsampadamidanti = Evaṃ pihayantīti (Ka)	179
Eva = Evaṃ (Ka)	32, 196
Evametesāṃ padānaṃ attho = Evaṃpettha sampadānavasena attho (Sī)	194
Evamevaṃ = Evameva ca (Sī)	446
Evameva = Evamevaṃ (Sī)	43

[O]

Oggayha = Uggaṇha (Sī)	295
Oghatiṇṇa = Paṭigaṇha (Sī)	285
Ojjhāpanavasena = Ujjhāpanavasena (Sī, I)	425
Opatati = Opatitaṃ (Sī)	468
Omattaṃ = Ūnattaṃ (Sī)	102
Oloketvā = Olokento (Sī)	118
Olokento = Oloketvā (Sī, Ka)	87
Ovadanto = Ovadento (I)	344
Ovaditā = Coditā ovaditā (I)	457
Ovādakaraṇā = ...kāraṇā (Ka)	95
Ovādādāne pana vaseyya na pakkameyyāti = Ovādādāne ca na vaseyya pakkameyyāti (Sī)	268
Ovādadhamme navalokuttaradhamme ca = Ovādadhammena lokuttaradhamme (Sī, I)	456
Ovādānusāsānīkaraṇena = Ovādānusāsānī paṭīkaraṇā (Sī)	387
Ohāretvā = Ohāritvā (Ka)	253

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ka]

Kaṁ vāpi = Tañcāpi (Sī)	144
Kaṁsapāṭiyā pāyāsaṁ = Kaṁsapāṭiyā habyaśesaṁ pāyāsaṁ (Sī)	200
Kacci = Kiñci (Sī)	108
Kaṇikārīti = Kaṇikāroṭi (Sī)	306
Kaṇḍambamūle = Gaṇḍambamūle (Sī, I)	361
“Kaṇhadinno”ti = Kaṇhādinnoti (Sī)	386
Kaṇhamittoti = Gaṇḍimittoti (Sī)	372
Kaṇhābhijātītāya = Kaṇhābhijāṭisamatāya (Sī, Ka)	102
Katattā ācitattā ca, Gaṅgā Bhāgīrathī ayaṁ = Bhāvitattā ca, taṁ me Bhāgīrathī viya (Sī)	318
Kattarayaṭṭhiṁ = Kattarayaṭṭhiyo (Sī)	127
Katvā = Datvā (Sī)	170
Katvā = Vatvā (Sī)	210
Kathaṁ asaddahitvā = Na tassa kathaṁ saddahi (Sī)	77
Kathento = Kathento kathentova (Sī)	78
Kathetvā = Desetvā (I)	461
Kantāradhānapakkhādo = Kantāradhānapakkanto (Sī)	249
Kantāre vivane = Kantāre viya vane (Sī)	250
Kapitthanā = Kapitthakā (Sī)	441
Kapitthārāme = Kapitthattitthārāme (Sī)	91
Kapilavatthusmiṁ = Kapilavatthunagare (Sī)	101
Kappakoṭimhi = Kappakoṭimpi (Ka)	474
Kappānaṁ = Kappāni (Sī)	218
Kamaṇḍaludharo = Kamaṇḍaladharo (Sī)	125
Kammakilesavipākavattappakāro = Kammakilesavipākavasena vuttappakāro (Sī)	217
Kammaṭṭhānatthāya = Kammaṭṭhānatthā (Sī)	344
Kammaṭṭhānaparigaṇhanato = Kammaṭṭhānaparibaddhato (Sī, I)	334
Kammaniyasabhāvo tvaṁ = Kammaniyabhāvo, taṁ jhāya (Sī, I)	427
Karaṇīyaṁ = Akaraṇīyaṁ (Sī)	18

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

...karaṇena = ...kāraṇeneva (I, Ka)	331
Karivā = Harivā (Ka)	275
Karissatīti = Karissāmīti (Sī)	87
Karuṇaṃ = Dāruṇaṃ (Ka)	53
Karomīti bahi = Karomīti vatvā nikkhamitvā bahi (Sī)	
Am-Ṭṭha 1. 204 piṭṭhe ca.	78
Kassakaṃ = Kassake (Sī)	353
Kassa navavidhampi mānaṃ = Kassa mānañca viddhamāsiyamānaṃ (Ka)	419
Kassapasambuddhakālepi saḥāyā = Kassapabuddhakāle piyasahāyā (Sī)	160
Kākabalāka = Kākabaka (I)	482
Kāṭiyāno = Kāṭiyāno (Ka)	123
Kāmakammabhavādibhedassa = Kāmabhavādibhedassa (Sī)	130
Kāmayati = Kāmayati eraka (Sī)	245
Kāme = Gharāvāsaṃ (Sī)	216
Kāyadaḥhibahulā = Kāyadaḍḍhibahulā (Sī)	108
Kāyavivekaṣaṃvaḍḍhitassa = Kāyavivekassa ca (Ka)	230
Kāyavisamādisamavisamaṃ = Kāyasamakāyasamāsamavisamaṃ (Ka)	43
Kārambhiyanti kārambhanāmake = Kāraṃ viyanti kāraṃvīnāmake (Sī)	97
Kārambhiyanti kārambarukkhe. Kārambhiyanti vā = Kāraṃvīyanti kāraṃvarukkho, kāraṃvīti vā (Sī)	97
Kārite dārapariggahe = Kāritena dārapariggahena (Sī)	61
Kālañca = Kālaṃva (I)	407
Kālavasena = Natthi (Sī, Ka)	449
Kāsikosalādi-anekaraṭṭhanti = Kāsikosalādibhedamaṃ anekaraṭṭhanti (Sī)	127
Kāḷakārāma = Kāḷakārāma (Sī)	361
Kiṃ te karissati = Kinte karissatīti (Sī)	301
Kiṃ nu kho mayaṃ = Kiṃ nu mayaṃ (Ka)	49
Kiṅkaṇi = Kaṅkārā (I)	344

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kiṅkaṇipupphehi = Kiṅkiṇipupphehi (Sī)	134
Kiñca = Kiñci (Sī, I)	315
Kiñcanaṃ = Kañcana (Sī)	327
Kiñci maññati = Kinti maññati (Ka)	67
Kiṭṭhādigāviyo = Bhāgiyo (Sī) Bhogiyo (I, Ka)	325
Kittayitvāna = Kathayitvāna (Sī)	94
Kimikālāya = Kipillikāya (Sī)	187
Kimilattherassa = Kimilattherassa (Sī)	298
Kirātapupphehi = Kikirātapupphehi (Ka)	278
Kiriyaṃ niṭṭhiyaṃ mayā = Kiriyaṃ niṭṭhitā mayā (Sī)	329
Kiliṭṭhavatthanivatthe = Kiliṭṭhavatthe (Sī)	139
Kilesakāmena = Kilesakāme (Sī)	245
Kilesagaṇaṃ = Kilesagaṇaṃ (Ka)	480
Kilesapadālaneneva hi = Kilesānaṃ padālaneneva hi maggapaññāya (Sī)	234
Kilesavisaye kilesamārassa = Kilesamāravisaye kilesamārassēva (Sī, I)	477
Kilese jhāpayiṃ = Kilesā jhāpitā (Sī)	397
Kisoti = Tenāha kisoti (Sī, I)	459
Kīvatāya siddhāti = Kiṃ vā tāya siddhāti (Ka)	433
Kukuttho = Kakudho (Sī)	268
Kucchiyā = Kumbhiyā (Sī)	290
Kuṇḍakādīnā = Kuṇḍakādīsū (Sī)	86
Kutoci = Tato ca (Sī) Tatopi (Ka)	476
Kumbhaṇḍā garuḷā tathā = Kumbhaṇḍā ca yakkhā tathā (Sī)	395
Kuraṃ = Kūraṃ (I)	410
Kuraññiyaphalaṃ = Kuruññiyaphalaṃ (Sī) Kuraṇḍiyaphalaṃ (I)	404
Kurukacchanagare = Bhārukacchanagare (Sī)	267
Kulagharaṃ = Patikulaṃ (Sī)	412
Kulattherassa = Kuṇḍalattherassa (Sī) evamuparipi.	88

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ka]

Kulāpadesa = Kulappadesa (Ka)	16
Kulena rūpena = Kulānurūpena (Ka)	244
Kusaṭṭhakaṃ = Kulaṭṭhakaṃ (I) Kusakaṭṭhaṃ (Ka)	389
Kusalābhisando = Dānādikusalābhisando (Sī)	103
Kūṭāgārena caratā = Kūṭāgāreva dharaṇā (Sī)	293
Kesamassu = Kesamassuṃ (Sī)	22
Koṭṭim susikkhito = Koṭṭisu sikkhito (Sī)	104
Koṭṭhikotissa = Koṭṭhitotissa (Sī)	37
Kopo = Kodho (Sī, I)	335
Koraṇḍaka = Kuraṇḍaka (Sī)	99
Kosambiyaṃ rañño = Kosambiyarañño (Sī)	310
Koḷivisaṃ = Kolivīsaṃ (Sī, I)	381

[Kha - Ga]

Khaṇantālukaḷambāni = Vanamālukaḷambāni (Sī)	
Khaṇantālukaḷappāni (Ka)	168
Khaṇātītā = Khaṇātīgā (Sī)	474
Khaṇoyam = Khaṇo maṃ (Sī)	468
Khādanīyam = Odanīya (I)	413
Khīrasecanakuṇḍasadiso = ...kuṇḍisadiso (I)	316
Khujjadhātukatāya = Dhātu-kathāya (I)	450
Khujjasobhito thero = Khujjasobhitatthero (Sī)	451
Khujjitan”ti = Mucchitanti (Sī)	141
Khuddakaseḷadānādinā = Khuddakabhāve veṭhanādinā (Sī)	
Khuddakavelādānādinā (I)	336
Khoti = Nu khoti (Sī)	138
Gaṅgāsotaṃ = Kaṅkhāsotaṃ (Sī)	353
Gacchaṃ, tehi = Gaccha tehi (I) Gacchantehi (Ka)	343
Gaccha = Gaccha sāmi (Sī)	172

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ga]

Gaccheyyaṃ = Na gaccheyyaṃ (Sī)	250
Gajarājāva = Nāgarājāva (Sī)	286
Gajjato = Gajjito (Sī)	469
Gajjasi = Gajjito (Sī)	469
Gaṇādīnaṃ = Janasaṅgahaṇādivasena (Sī)	150
Gaṇṭhipupphaṃ = Pupphamattaṃ (Sī)	215
Gatamattena = Gāhamattena (Sī)	436
Gato = Kato (Ka)	131
Gantvā = Patvā (Sī)	197
Gandhagandhī = Gandhagandhā (Sī)	94
Gandhagandhī = Sālacchannā (Ka)	348
Gandhadāmamālādāmādīhi = Gandhamālādāmādīhi (Sī)	34
Gabbhinibhāvaṃ = Gabbhinivaṇṇaṃ (I)	412
Gabbhokkantimūlakādibhedassa = Gabbhokantika- mūlakādibhedassa (Sī, I)	479
Gamaṇaṃ taṃ = Khamanaṃ vo (Sī)	473
Garugāravasappatissavacanametāṃ = Sappatissavavacanametāṃ (Sī)	33
Garūhi = Gurūhi (Sī)	16
Gavesanto = Gavesanto pariyesantā (Sī, I)	435
Gahakāraṃ = Gahakāraṃ (Sī, I)	392
Gahakāragavesanassa = Gahakāraṃ gavesantassa (Sī, I)	392
Gahaṇe = Gagaṇe (Ka)	29
Gahanañhi atthi, na rukkhamūlaṃ, rukkhamūlañca atthi, na gahanaṃ = Gahanañhi atthi rukkhamūlaṃ na rukkhamūlañca atthi gahanaṃ (Ka)	301
Gahitagahitaṭṭhānaṃ puna pūراتi = Gahitagahitaṭṭhānaṃ pana na khīyati, puna pūrateva (Sī)	171
Gaḷagaḷāti ca karonto = Gaḷagaḷāyanto (Sī)	402
Gāthaṃ = Kathaṃ (Ka)	260
Gāthā = Gāthāyo (Sī)	155
Gāthāttayamabhāsi = Imā tisso gāthā abhāsi (I)	443

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ga]

Gāthā pabyāharī = Gāthāyo byāharī (Sī)	292
Gāthāsukhatthañhettha = ...ñcettha (Ka)	97
Gāmaṃ = Nagaraṃ (Sī)	256
Gāmantato = Gāmantarato (Sī)	75
Gāmabhojakassa = Bhojakassa (I, Ka)	337
Guṇaṃ = Caturō (Sī)	195
Guṇato ussukkeyya = Guṇato uppateyya ukkaṃseyya (Sī)	213
Guṇānaṃ = Aḡuṇānaṃ (Ka)	319
Guṇe = Guṇaṃ (Sī, Nisya)	82
Guḷadadhivāraḡaṃ = Guḷaṃ ca dadhivāraḡaṃ (Sī)	170
Gehanāmikā = Gehasāminī (Sī)	32
Gehā bahi = Gehā (Ka)	86
Goduhanamattampi = Gaṇḍūsahananamattampi (Sī)	360
Gonaṅgulehi ca pasadādikehi migehe ca = Catuppadādikehi ca (Sī)	284
Gopālaka = Gopāla (Sī)	59
Gosālattherassa = Gopālattherassa (Ka)	97
Gosālo = Gopālo (Ka)	97

[Gha]

Ghaṭeti = Ghātetī (Sī)	10
Ghatamaṇḍamupānayim = Upādāyim (Sī)	318
Ghatāsanaṃva = Yathāsīnaṃva (Sī)	162
Ghammapariḷāha = Sabbapariḷāha (Sī)	153
Gharamāvasanto = Gharāvāsaṃ vasanto (Sī, I)	335

[Ca]

Cakkaṅkitāni = Cakkaratanāni (Sī)	341
Cakkavākapakūjitā = Cakkavākūpakūjitā (Sī)	295
Caccaraṅca = Ovaraṃ ca (Sī)	470
Caṇḍamattavaravāraṇaṃ = Pabhinnamadamattavaravāraṇaṃ (Sī)	214
Catasso = Catassopi (Sī)	37

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ca]

Catuttiṃsakkhattum = Chattim̐sakkhattum (Sī)	163
Catuddase = Ekattim̐se (Pāḷiyam̐)	424
Catunavuti = Catunavuta (Sī) Catunavute (Ka)	401
Catunavute = Dvānavute (Sī)	361
Caturassapīṭham̐ = Caturassam̐ mañcapīṭham̐ (Sī)	160
Caturā'sum̐ = Caturō āsim̐su (Sī)	264
Caturo nimmitāvhayā = Cattāro santanāmakā (Sī)	253
Catuvīsaticckhattuñca = Catutiṃsatickhattuñca (Apadānapāḷiyam̐)	81
Catusaccakammaṭṭhānabhāvanam̐ = Tacapañcakakammaṭṭhāna- bhāvanam̐ (Sī)	121
Catusaccakammaṭṭhāne = Tacapañcakakammaṭṭhāne (Sī)	66
Candanamāḷam̐ = Candanasālam̐ (Sī)	199
Candanamāḷapaṭiggahato = Candanamālā... (Sī) Candanamāla... (I)	399
Candano nāma = Sunando nāma (Sī)	472
Candavatim̐ = Bandhumatim̐ (Sī)	368
Capalā = Natthi (Sī)	108
Carakā = Varaṇā (Sī)	463
Caritvā = Carantā (Sī)	249
Cavanupapajjanavasena = Cavanuppajjanavasena (Sī, I)	431
Cavanupapātavasena = Cavana-upapajjanavasena (Sī, I)	481
Cāti = Ca (?)	380
Cāti = Cāti ādī (Sī)	338
Cātuddīpika = Cātuddīpaka (Sī)	153
Cārudassano = Cārunayano (Sī)	52
Cālikā = Vālikā (Sī)	189
“Cāle”ti-ādinā = Cāleti (Sī)	138
Cikkhallatṭhāne = Cikkhallāvate ṭhāne (I) Cikkhallakasate ṭhāne (Ka)	381
Cittam̐ = Cittampi (I)	323
Cittadamane = Cittam̐ damanena (Ka)	89
Cittapaṇidhim̐ = Tam̐ cittapaṇidhim̐ (Sī)	439

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Jalassa, sārabhūtānaṃ = Jalāsayasārabhūtānaṃ (Sī)	289
Jāgaraṇa = Jāgara (Sī, I)	417
Jāgariyānuyogamanuyuñjitumeva = ...manuyuñjitukāmena (Sī, I)	405
Jātakālato = Jātadivasato (Sī)	147
Jātapasākho = Jātasākhāpasākho (Sī)	203
Jātijarāmarañāya = Jātijarāmarañassa (Sī, Ka)	407
Jānāmahaṃ bhante = Jānāma bhante (Ka)	80
Jālavaṭṭā ca = Sabbathalajasattā ca (Sī)	53
Jīvantaṃ = Jīvantaṃ ṭhitaṃ (Sī)	143
Jīvanto = Vicaranto (Sī, I)	337
Jīvika = Jīvita (Sī)	139
Jīvitaṃ = Jīvitaṃ jīvikā (Sī, I)	312
Jīveyyaṃ = Jīveyya (Ka)	405
Jetavanapaṭiggahaṇe = Jetavanapaṭiggahaṇakāle (Sī)	151
Jotantaṃ = Jotentam (Sī)	260

[Jha - Ña - Ṭha]

Jhānaṃ = Jhānameva (Sī)	40
Jhānaṃ = Jhānāni (Sī)	96
Ñatvā = Sutvā (Ka)	85
Ñātaṃ = Ñāṇaṃ (Sī)	233
Ñātiṃ = Ñātīnaṃ (Sī)	121
Ñātīnaṃ = Ñātī (Ka)	456
Ñātī pamukhe = Ñātīpamukhe (Sī, I)	479
Ñātum = Paññāpetum (Sī)	243
Ñeyyadhammesu, samathadhammesu vā = Suddhīsu dhammesu vā (Ka)	65
Ṭhitāya = Dhatāya (Sī, I)	334
Ṭhito = Ṭhitaṃ (Ka)	342
Ṭhitoti ca = Ṭhitoti (Sī)	83

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ta]

() = (Tādinoti) (Udāna-Ṭṭha 232 piṭṭhe)	194
Taṃ = Natthi (Ka)	54
Taṃ = Natthi (Sī)	43, 126
Taṃ kapālaṃ mantāṃ = Taṃ kapālamantāṃ (Sī, I)	390
Taṃ kappātaṃ oloketassa = Taṃ kappātaṃ oloketi, oloketassa (Sī)	410
Taṃ gāthaṃ = Taṃ kathaṃ (Ka)	57
Taṃ te = Natthi (Sī, I)	457
Taṃ nimittakaṃ = Dukkhaṃ bhārikaṃ (Ka)	402
Taṃ padesaṃ ottharati = Taṃ parisāṃ otthari (Ka)	182
Taṃ pana = Yaṃ pana (?)	241
Taṃ puggalaṃ = Taṃ uttamapuggalaṃ (Sī, I)	404
Taṃ bhikkhū = Taṃ bhikkhū pacchā (Sī)	85
Taṃ maggaphalanibbānadhammaṃ = Taṃ maggaphaladhammaṃ (Sī)	65
Taṃ micchātaṃ = Taṃ micchāgāhaṃ (Sī)	434
Taṃ sattavisuddhikkamaṃ = Taṃ visuddhikathaṃ (Ka)	47
Taṃ sabbaṃ = Taṃ pupphaṃ (Sī)	374
Taṃsahacaritatāya = ...caritāya (Sī, I, Ka)	362
Taṃ sutvā soṇo saṃviggataramānaso = Taṃ sutvā so tena saṃviggamānaso (Sī)	405
Taṃ hi anuyuñjantassa = Appamādadhammaṃ anuyuñjantassa (Sī, I)	446
Taṃhi nirodhaninnatāya = Taṃhānirodhaninnatāya (Sī)	102
Taṃhāgāhādivasena = Taṃhādivasena (Sī)	262
Taṃhāsaṅgassa = Taṃhāsaṅghassa (Ka)	276
Taṃhāsotaṃ = Kaṃkhāsotaṃ (Sī, Ka)	442
Tato = Tatova (Sī)	95
Tatoti kappakato = Tato kappe kate (Sī)	378
Tato paṭṭhāya = Tato (I, Ka)	351
Tatova = Tato (Sī)	109
Tattha = Evaṃ tattha (sabbattha)	109

Nānāpāṭhā

Piṭṭhankā

[Ta]

Tattha = Tassa (Sī)	94
Tattha = Yattha kattha (Sī)	233
Tattha puññaṃ = Taṃ puññaṃ (Sī)	440
Tattha yathā = Yathā tathā (Ka)	11
Tattheva = Tattha ca (Sī, I)	408
Tatthevāhaṃ = Tattha vāsaṃ (Sī)	284
Tatha... = Tathā... (Ka)	42
Tathā = Gāthā (Sī)	8
Tathā = Cahaṃ (Sī)	226
Tathā = Te tathā (Sī)	248
Tathā bhūtova = Tatova (Sī)	256
Tadatthaṃ kāyassa ṭhiti-ādi-atthaṃ = Tadatthaṃ yassa atthīti tadatthikaṃ (Ka)	71
Tadāyatanāṃ = Mahantāyatanāṃ (Sī)	175
Tadā so = Tādisaṃ (Ka)	35
Tadāha sa = Tadābhāsi (Sī)	51
Tappaṇiyā na hi = Tapaṇiyā hi na (I)	335
Taphussabhalliyā = Tapassubhalliyā (Sī) Bhallikā (Ka)	59
Taphusso = Tapasso (Sī)	59
Tamandhakāraṃ = Tamandhakāre (Sī)	450
Tayato = Tatiyato (Sī, Ka)	460
Tayā = Ayaṃ tayā (Sī)	163
Tasmā sā sappurisānaṃ bandhāya na hoti = Tasmā sā āsā sappurisānaṃ Buddhādīnaṃ na hoti (Sī, I)	313
Tassa = Tassa vā (Sī)	255
Tassa = Hissa (Ka)	10
Tassattho = Tassevāyamattho (Sī)	58
Tassa vacchagottatāya = Tassa pitu vacchagottatāya (Sī)	281
Tādino = Vīrassa (Sī)	406
Tādibhāvena = Tādibhāvāvahanena (I)	404

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ta]

Tārakam̐ = Tārakā (Ka)	260
Tāva = Vasatā (Sī)	277
Tāvatiṃsabhavane = Tāvatiṃsesu (Sī)	96
Tāvatiṃse = Tāvatiṃsesu (I)	327
Tāvade = Tāvadevahaṃ (Ka)	445
Tiṃsanipāto = Tiṃsatiniipāto (Sī)	3, 4
Tiṇasanthārake = Tiṇasantharaṇe (Ka)	28
Tiṇasūlapupphehi = Tiṇamūlapupphehi (Ka)	273
Tiṇṇam̐ = Tiṇṇam̐ vā (Sī)	38
Titto”ti = Atthikoti (Sī)	264
Timbarūsakavaṇṇābho = Timbarūpakkavaṇṇābho (Sī)	24
Tiyaggī = Tividhaggī (Sī)	370
Tividhaduccaritanimitta-uppajjanakassa = Tividham̐ duccaritanimittam̐ uppajjanakassa (Sī)	38
Tisahassamatteti = Tiṃsasahassamattehi (I, Ka)	327
Tiṇikkhattum̐ ca = Tisatakhattum̐ (Sī)	36
Tīram̐ = Tīre (Ka)	110
Tuṭṭhivelādīsu = Tuṭṭhidohaḷādīsu (Sī)	7
Tusite = Tusitesu (Sī, I, Ka)	363
Te jaṭābhārabharitā = Jaṭābhārena bharitā (Sī)	377
Tena = Anena (Ka)	386
Tena kammaṇa sukateṇa, cetanā paṇidhīhi ca. Jahitvā mānusaṃ dehaṃ, tāvatīṃsamagacchahaṃ = Natthi (Sī)	375
Tena ca samayena = Tena ca samayena pana (Sī)	20
Tena hi danto puna = Tenapi puna (Sī)	54
Tena hi bho = Tena hi me (Sī)	170
Tenāha sabbete Bhagavanto pañca nīvaraṇe = Tenāha Bhagavā pañcanīvaraṇe (Sī)	209
Te munayo = Te sekhamunayo (Sī)	325
Tevijjabhāvassa = Vijjābhāvassa (Sī) Vijjāsabhāvassa (Ka)	282

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ta]

Tesaṃ = Tesaṃ tesaṃ (Sī)	16
Tehaṃ = Tesaṃ (Sī)	64
Tehi = Tehipi (Sī, I)	321
Tehi vimuttañcāti = Tehi suññā vimutti cāti (Sī)	243
Tvaṃ tattha = Tvaṃ tāta (Sī)	56

[Tha]

Thāmajava = Thā mavīriya (Sī)	146
Thā mavīriyasampattitāya = Thā mavīriyasampattiyā (Sī)	146
Thālaṃ = Kaṃsatālaṃ (Sī) Tālaṃ (Ka)	254
Thūṇikā = Thūṇirā (I, Ka)	392
Thero = So (bahūsu)	64
Thero pubbepi vivaṭṭūpanissayaṃ = Theropi vivaṭṭūpanissayaṃ (Sī)	88
Thokaṃ thokaṃ = Thokaṃ (Ka)	28

[Da]

Datvāna = Daditvā (Sī)	293
Daddukacchupīlakāhi = Daddukaṇḍupīlakāhi (Sī, I)	422
Dadhithālakāṃ = Dadhithālikāṃ (Sī, I)	344
Dadhithālakāṃva = Dadhithālikāṃva (Sī, I)	344
Dantakaḷīraṃva = Dantakaḷīraṃvaṃsaṃ (Sī)	7
Dantilatāpabbasadiṅgo = Dantilatāpabbasarīrasaṅkāso (Ka)	459
Dandhaṃ = Ahaṃ (Sī)	266
Dappito = Dammito (Ka)	25
Damathena = Damanena (Sī, I)	321
Dassanamūlakattā vā itaresaṃ dassanamevattha vuttaṃ, kaṅkhā chijjatīti-ādi tattha = Dassanamevettaṃ vuttaṃ taṃ kho vijjatīti-ādi, tattha (Sī)	211
Dassanavasena = Dassanavasena anavasesena (Sī)	213
...dassanādīnā ca = ...dassanādīnaṅca (I) Dassanāni ca (Ka)	419
Dalhattho vā = Dalhatova (Sī)	279

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Da]

Daḷhabhāvaṃ = Daḷhībhaḷvaṃ (Sī)	140
Dānamukhe = Dānamahe (Sī)	170
Dānihaṃ = Dānaḥaṃ (Sī, Ka)	54
Dānopakaraṇāni = Dārupakaraṇāni (Ka)	139
...dāyassa = ...dāyādassa (Sī)	87
Dāyādabhāve = Dāyādabhāva (Sī)	87
Dijuttamaṃ = Kuṭumbikaṃ (Sī) Dvijuttamaṃ (Sī)	36
Diṭṭhanigrodhe = Nigrodhe (Sī)	173
Dibbayānaṃ samajjhagaṃ = Rathayānaṃ labhāmahaṃ (Sī)	123
Dissamānarūpo = Adissamānarūpo, ādissamānarūpo (Ka)	356
Dissamānena = Adissamānena ca (Ka)	267
Dukkarā = Dukkaraṃ (Sī)	2
Dukkarāti katvā duradhivāsā durāvāsāti = Durāvāsāti dukkhā dukkarāti katvā duradhivāsā (Sī)	280
Dukkhatānaṃ = Dukkhaḷātīnaṃ (Sī)	217
Dukkhā dukkhamā = Dukkhaḷā dukkhā kāmaḷā (Sī)	245
Dukkhāsāraḷkāḷibhāvena = Dukkhabhāraḷkāḷadāḷibhāvena (Ka)	91
Dukhitanti dukkhappattaṃ = Dukhitanti dukkhitaṃ dukkhasaññuttaṃ (Sī) Dukhitanti dukkhitaṃdukkhasaññītaṃ (Ka)	207
Duggati parikkilesehi, na pana te = Parikkilesehi pana te (Sī)	330
Duṭṭhacchavika = Ducchavika (Sī)	422
Dullabho yeva = Aladdho yeva (Ka)	429
Duve kule = Yattha pacchā (Sī)	307
Dussehacchādayitvāna, sasissaṃ Buddhisāgaraṃ = Dussehi chādayitvāna, sasamghaṃ lokanāyakaṃ (Ka)	36
Dūratova upaṭṭhenti = Dūratova naṃ upaṭṭhenti (Sī)	101
Dentā naṃ yāva na ukkaḷḷhanti = Dentānaṃ yāva na sakkonti (Sī) Dentā yāva na uṭṭhahanti (Ka)	171
Dento = Niyojento (I)	326
Devatānubhāvena = Devatādhiggahitena (Ka)	118

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Da]

Devaputtamārañca jetvā = Devaputtamāraṃ vijetvā (Ka)	387
Devamanussesu = Manussesu (Sī)	72
Devarājā = Ekarājā (Sī)	174
Devalokūpapatti = Devalokuppatti (Sī)	82
Devesu = Devaloke (Sī)	145
Devesu = Devalokesu (Sī)	376
Dehapūjāyidaṃ = Pupphapūjāyidaṃ (Sī)	484
Dosantarātāya vā = Dosantarātāya pi (Ka)	360
Dosamohamānādayopi = Mohādayopi (Sī, Ka)	323
Dosavibhāvanena = Dosavibhāvane (Ka)	218
Dvāsīti = Dvāsītiṃ (Sī)	3
Dvenavute = Catunavute (Sī)	120

[Dha]

Dhajālu = Dhajālū (Sī, Ka)	366
Dhātānaṃ = Dhātānaṃ (Ka)	334
Dhaniṭṭho = Dhammiko (Sī)	433
Dhammaṃ = Yathādhammaṃ (Sī)	400
Dhammakaṭamatto = Dhammakatamatto (Sī) Dhammakaṭamaggo (I)	
Dhammakaṭapatto, dhammakappaṭamatto (Ka)	411
Dhammakathaṃ = Dhammiṃ kathaṃ (Sī, I)	432
...dhammataṃ = ...dhammaṃ (Sī)	393
Dhammatā mamesā = Dhammatā ca mamesā (Sī)	402
Dhammavidhiṃ = Dhammavīthiṃ (Sī)	218
Dhammāgadaṃ = Dhammosadhaṃ (Sī)	467
Dhamme = Dhamma (Sī)	241
Dhammevaṃ vijāyati ahaṃ = Dhammagabbhe vijāyahaṃ (Sī)	469
Dharetave = Pametave (Sī)	369
Dhavalavattadhajattā = Dhavaladhajattā (Sī)	184
Dhātiyo = Nāriyo (Sī)	222

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Dha]

Dhārento = Jotayanto (Sī)	466
Dhīro = Vīro (Sī)	286
Dhūpāyati jalate tathā = Dhūpāyati jalito tathā (Sī)	272
Dhovita = Dhota (Sī)	98

[Na]

() = (Na vāraye) (I)	425
() = (Na sīlamayaṃ gandhaṃ) (Ka)	108
Na = Natthi (Sī)	76
Na abhikaṅkhāmi = Na abhikaṅkhāmi na patthemī (Sī, I)	407
Na abhinibbattissati = Na dāni pavattissati (Sī)	217
Na āsādeyya = Na pahareyya (Sī)	425
Na itarā = Itarā (Sī)	108
Na kālena kālaṃ = Kālena kālaṃ (Ka)	388
Na kvaci kiccakāraṃ = Nattheva kiccakāraṇaṃ (Sī)	23
Nakhena ākoṭetvā = Nakhena sīsaṃ ākoṭento (Sī, I)	390
Na gacchi = Nāgacchi (Sī)	103
Nagarapavisanaṃ = Nagaraṃ pavisaṇaṃ pana (Sī)	170
Nagaravāsīnaṅca = Nagaravāsīno (Sī)	171
Na cavati = Na calati (Sī)	152
Na cirasseva = Na cirasseva araṅṅe vasanto (Sī)	224
Na jānāmīti = Na jānāti (Sī)	105
Na tā = Na te (Ka)	222
Na dāniṣṣa kiṅci = Na dāni yaṃkiṅci (Ka)	380
Nadititthaṃ = Naditīraṃ (Ka)	111
Nadī = Parikhānadī (Sī)	328
Naddasaṃ = Addasaṃ (Sī)	447
Nandakopi = Nandako (I)	384
Nandamānā'gataṃ cittāti -pa- āgataṃ uppannaṃ = Nandamānāgataṃ cittanti -pa- ānandamānaṃ āgataṃ uppannaṃ (Sī)	428
Nandībhavaparikkhīṇaṃ = Nandīrāgaparikkhīṇaṃ (Sī)	258

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Na]

Nandento = Nandanto tosentto (Sī, I)	352
Na pasādaññathattanti paraneyyabuddhike = Na pasādaññathattam phareyyāti buddhike (Sī)	55
Nabham = Nabhe (Sī)	26
Namanavasena = Damanavasena (Ka)	90
Namayanti = Damayanti (Ka)	90
Namento = Damento (Ka)	89
Na me samasamo atthi = Na me so idānatthi (Sī)	469
Na yuttā = Na yuttā assa (Am-Ṭṭha 1. 208 piṭṭhe)	80
Navanavā = Na taṁ vinā (Sī, I)	322
Navanavehi = Vaṇṇavantehi (Sī)	346
Na vā maññasi = Na ha maññasi (Sī, I)	411
Na virādhessam = Na dhamme virādhessam (Sī) Na virodhessam (Ka)	372
Na saddhamevāti = Passa na saddhamevāti (Sī) Passanam tadatthamevāti (Ka)	372
Na samāhito = Na samāhito ce (Sī)	360
Na sampajjatīti = Na sampajji (Ka)	63
Na hi = Na ha (Sī)	410
Naḷaggivaṇṇasaṅkāsā = Naḷaggivanasaṅkāsā (Sī)	306
Nānāpupphehi = Nāgapupphehi (Sī)	105, 106
Nānuyuñjatīti takkemīti = Nānuyuñjati vitakketīti (Sī)	276
Nāntariyakatāya = Ānandanīyatāya (I, Ka)	407
Nāpagatanti = Na durāgatanti (Ka)	65
Nabhivassati = Nātivassati (Sī, I, Ka)	316
Nāma aham = Nañño ahameva (Sī)	78
Nāradovhayavacchalo = Nāradavhayavacchalo (Sī)	231
Nāvarajjhissam = Nāvarujjhissam (Sī, I)	372
Nāvā = Nāgo (Ka)	286
Nikkhantoti = Na nikkhantoti (Sī)	77
Nigghoso = Nigghosova (Sī)	158

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Na]

Niccadhuvasukhasabhāvādīhi = Niccadhuvasukhabhāvādīhi (Sī)	378
Nijjhāpessāma = Nikkhamessāmi (Sī)	472
Nitakattherassa = Khitakattherassa (Sī, I)	403
Nidassanamattam = Nidassanattham (Sī)	71
Nidassanavacanam = Nidassanavacanametam (Sī)	5
Niddābahulo = Niddābahulo hutvā (Sī)	85
Niddisati = Uddisati (Sī)	148
Nipajjitvā = Nipajjanto (Ka)	85
Nipatitvā = Patitvā (Ka)	78
Nipātanam = Nipatanam (Sī)	3
Nipuṇagambhīra = Nipuṇagambhīram (Sī)	1
Nipphannasassā = Nipphannasassā paripakkasassā (Sī)	423
Nibbattanakāni = Nibbattāpanakāni (Sī)	82
Nibbattassa tahiṃ tahiṃ = Nibbattissati tahiṃ tahiṃ (Sī)	403
Nibbatti = Nibbatto (Ka)	440
Nibbattitvā = Nibbattissati (Sī)	111
Nibbattitvā = Nibbatto (Sī, Ka)	92
Nibbatti bhāradvājo nāma nāmena = Nibbatti, tassa bhāradvājoti nāmam ahosi (Sī, I)	310
Nibbatto vayappatto = Nibbattoti, vayappatto ca so (Sī)	85
Nibbānapatiṭṭham tam sampāpakam = Nibbānapatiṭṭhita- sampāpakam (Ka)	388
Nibbutasabhāvam = Nibbutabhāvo (Sī) Nibbutabhāvam (Ka)	115
Nimittānubyañjanasallakkhaṇavasena = Nimittānubyañjanupa- lakkhaṇavasena (Sī, Ka)	255
Nimiyaṃ = Nimmissam (Sī)	115
Nimiyanti = Nimmissanti (Sī)	115
Nimmalo homahaṃ ajja = Nimmalehi guṇehijja (Sī, Ka)	144
Niyamattam = Niyamitam (Ka)	54
Niyyanti = Nīyanti (Sī)	1
Niyyātesī = Niyyādesī (Sī, Ka)	264

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Niyyānikabhāvavibhāvanattham = Niyyānikabhāvadassanattham (Sī)	95
Niyyānikabhāvavibhāvanavasena = Niyyānikavibhāvanavasena (Ka)	33
...niyyūhako = Niyūhako (Ka)	367
Nirapekkhataṃ = Nirapekkham (Sī)	115
Nirākulaṃ = Nirākulo (Ka)	35
Nivattanūpāyassa = Vuttarūpāyassa (Sī, I)	416
Nivatti nivattihetuṅca = Nibbattinibbattihetuṅca (Ka)	10
Nivattosi = Ānivattosi (Sī)	122
Nivātanīcavattanasīlena = Nivātanīcavuttinā vuḍḍhasīlesu (Sī)	201
Nisīdiṃsu = Nisīnesu (Sī)	21
Nisento = Sunisadento (Sī)	9
Nihatamānamada = Nihatamānadabba (Ka)	32
Nuddharate = Vuddharate (Sī)	472
Nupapajjasi = Nūpapajjati (Sī)	210
Nūna = Nanu (Ka)	249
Nūna ayanti padacchedo = Na nūnāyanti na nūnaṃ ayanti padacchedo (Sī)	276
Nūnāti = Nūnanti (Sī, Ka)	276
Netīti = Neti (sabbattha)	50
Nepuñño dassane vīro = Te puñnadassano vīro (Sī)	368
Nesi = Ānesi (Sī)	118
No dalhāti bhijjanābhijjanabhāvaṃ = Udāhu no dalhāti lajji-alajjibhāvaṃ (Sī)	78
Nhātako = Nahātako (Sī)	436

[Pa]

Pakāre = Pakārehi (sabbattha)	42
Pakāsanānāmataṃyeva = Pakāsanānāmamattaṃyeva (Ka)	17
Pakāseti = Pakāsetīti (Sī)	34
Pakāsenā = Pakārena (Ka)	289
Pakittesi = Saṃkittesi (Ka)	45

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pakkhijātā = Pakkhajātā (Sī)	116
Pakkhipitvā = Parikkhipitvā (Sī)	186
Paguṇā = Paguṇaṃ (Sī)	27
...paceyyānaṃ = Apacaniyānaṃ (Sī) Apacineyyānaṃ (Syā)	
Apaceyyānaṃ (I, Ka)	398
Paccate = Paccateva (I)	462
Paccanubhāsi = Paccudābhāsi (Sī, I)	419
Paccapādi dhammassānudhammaṃ, na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ	
viheṭheti = Paccayādidhammassa anudhammaṃ paṭipanno na mamaṃ	
dhammādhikaraṇaṃ vihesesi (Sī)	58
Paccavekkhantāti = Paccavekkhanto (Sī)	18
Paccāsīsati = Paccāsimsati (Sī) Paccāsīsati (Ka)	6
Paccekabuddhassa = Sambuddhassa (Ka)	85
Paccekabodhisattānaṃ = Paccekasambodhisattānaṃ (Ka)	12
Paccekasambodhiṃ	
abhisambujjhanti nāma = Sayambhū abhisambujjhanti nāma (Sī)	10
Pacchato = Pacchato pacchato gacchantī (Sī)	77
Pacchā hantuṃ = Paccahantuṃ (Ka)	330
Pañcaṅgatūriyamhi ca = Paccattherasatamhi ca (Sī)	140
Pañcaṅgikehi = Sataṅgikehi (Sī)	296
Pañcacattālīsajoyane magge = Pañcacattālīsajoyanamatte magge (Sī)	27
Pañcatapatappanādi = Pañcatāpanapadhānādi (Sī)	435
Pañca theriyo aṭṭhārasasatagāthā = Catasso theriyo	
sattanavutigāthā (Sī, Ka)	4
Pañcadasakappasate, ito aṭṭha janā ahuṃ = Pañcasate dase kappe,	
sateto aṭṭha janā bahū (Sī)	251
Pañcamikā ceva = Pañcamikā ceti (Sī, Ka)	394
Pañcamo aho = Pañcame ahe (Sī)	438
Pañcavīsamhi kappamhi = Pañcavīsatikappamhi (Sī)	64
Pañca sabbobhavā = Cātuddīpissaro (Sī, Ka)	57

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pañcābhiññā = Pañcābhiñño (Ka)	439
Pañcālaputtassa = Pañcāliputtassa (Sī, I)	423
Pañcāsīti'su rājāno = Pañcāsīmsu rājāno (Sī)	248
Pañcāho = Pañcāham (Sī)	438
Paññavā = Puññavā (Sī)	73
Paññā = Pañño (Sī)	36
Paññātāti = Yathāpaññātāti (Sī, Ka)	15
Paññātāti = Samaññātāti (Sī)	15
Paṭalo = Paṭalena (Sī)	401
Paṭikacca = Paṭigacceva (Sī)	13
Paṭipakkham = Paṭipakkhe (Sī)	7
Paṭipakkhavasena = Paṭikkhepavasena (Ka)	280
Paṭipattikkamaṃ = Paṭipattiparakkamaṃ (I)	372
...paṭipattinā = Paṭipattivuttinā (Sī)	201
Paṭipattiyā = Paṭipadāya (Sī)	39
Paṭipadāya = Paṭipattiyā (Sī)	14
Paṭipadāya vaḍḍhantiyā = Paṭipadā calantiyā (Ka)	10
Paṭipanne = Paṭipajjante (Sī)	62
Paṭipesitattañca = Paṭisevitabbatañca (Sī)	115
Paṭibhānaajānanakānaṃ = Paṭibhānakānaṃ (Sī, I)	322
Paṭimānaṃ = Patamānānaṃ (Sī)	6
Paṭiyādetvā = Paṭiyādāpetvā (Sī)	440
Paṭiladdhasaddho pabbaji, tassa upasampannadivasato = Paṭiladdhasaddho sāsane pabbajitvā upasampanno ahosi. Tassa upasampannadivasato (Sī)	78
Paṭividdhā = Paṭiladdhā (Ka)	239
Paṭisaṅkhānabalena = Paṭisaṅkhānavasena (Sī)	213
Paṭisaṅkhāne = Paṭisaṅkhāre (Sī, Ka)	256
Paṭisambhidāpattānaṃ aggo = Paṭisambhidāpattatto (Ka)	34
Paṭhanti. Yo hi = Paṭhanti. Gihī (Sī, I)	312

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Paṭṭhapetvā = Vaḍḍhetvā (Sī)	144
Paṇāmito pana = Desanaṃ sutvā pana (I)	458
Patitṭhapi = Patitṭhayi (Sī, Ka)	35
Patthesi āsīsati = Patthayasi āsaṃsasi (Sī)	164
Patvā = Patvā thero (Sī)	213
Pathaviṃ paresu = Pathavippadesesu. Pathavīpadesu (Ka)	261
Pathavikampana = Pathavikampa (I)	452
Pathavī = Puthuvi (Sī)	472
Padapūjāyidaṃ = Pupphapūjāyidaṃ (Sī)	100
Padasannidhānato = Padasannidhānaṃ (?)	5
Padumaṃ jinaṃ = Padumanāyakaṃ (Sī)	429
Padumuttarabuddhakālato = Padumuttarassa Bhagavato kālato (Sī)	96
Padumo nāma = Padumuttaro nāma (Sī)	265
Padhānapariggāhako = Paṭiggahako (Ka)	403
Padhānahetū akkhātāti = Padānaṃ hetu-atthatā (Udāna-Ṭṭha 232 piṭṭhe)	194
Pana = Idaṃ padaṃ natthi (Sī, Ka)	16
Panidaṃ vatthu = Panidaṃ kathāvatthu (Ka)	51
Panudissāmi = Apanudissāmi (Sī)	106
Pantāni = Panthāni (Sī)	333
Papati = Pati (Sī)	283
Pabuddhova = Paṭibuddho ca (Sī, I)	409
Pabbajanassa dukkarattā = Pabbajantassa dukkarato (Ka)	279
Pabbajāti = Pabbajāhīti (Sī)	63
Pabbajitakiccaṃ = Pabbajjakiccaṃ (Ka)	46
Pabbajitakiccaṃ = Pabbajjakiccaṃ (Sī, Ka)	74
Pabbajitasārubbāya ca = Pabbajitasārubbāyeva (Ka)	151
Pabbajito = Pabbaji (Sī)	136
Pabbajjaṃ pabbajito upagato = Pabbajjīṃ pabbajjaṃ upagato (Sī)	324
Pabbateyyānaṃ khuddakanadīnaṃ udakaṃ = Pabbateyyaṃ udakaṃ (Sī, I)	338

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pabhaṅgunoti = Pabhaṅgurāti (Sī)	483
Pammakā = Pāvakā (Sī)	296
...payirupāsanāya payirupāsītā = ...payurūpāsanāya payurūpāsītā (Sī)	388
Payirupāsītā = Payirupāsanti (Sī)	333
Param param ṭhānam = Padaṭṭhānam (Sī)	372
Parakkamantī = Upakkamantī (Sī)	62
Paragatte = Parabhatte (Sī)	30
Paratīram = Pāram tīram (Sī)	110
Parantape = Parakhattiye (Sī)	470
Paramanissamayutto = Paramaramaṇīyo (Sī)	208
Paramanesu = Paradamanesu (Ka)	196
Parasenāsampahāram = Parasenāsuppahāram (Sī)	114
Parahitapaṭipattiyam ca = Parahitasādhitāya (Ka)	16
Parājita = Aparājita (Sī, Ka)	321
Parāparagottatāya pārāpariyoti = Parāsaragottatāya pārāsariyoti (Sī)	291
... pariggahehi = ... pariggahādīhi (Sī)	18
Pariciṇṇo = Paricito (Sī, I)	387
Paricchadabhūtena = Paricchedabhūtena (Ka)	289
Parijappetvā = Parijapetvā (Sī, I) Parijappitvā (Ka)	389
Pariññābhisamayamāha = Pariññātābhisamayamāha (Sī, I)	362
Pariṇatīyā = Pariyante (Sī)	449
Pariṇāmemīti = Pariṇāmetīti (Ka)	266
Paridevasokamāpanno = Paridevasokasamāpanno (Sī)	192
Parinibbissatyanāsavoti = Parinibbāyissatyanāsavoti (Sī)	259
Parinīyamāno = Paritāpiyamāno (Sī, Ka)	324
Paripakkaṃ = Suparipakkaṃ (Sī)	386
Paripakkagabbhā = Paripuṇṇagabbhā (Sī)	72
Paripūrita = Pāramīparipūrita (Sī)	9

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Paribbhamanto = Saṃsaranto (Sī)	111, 118
Paribheditāti = Paribhinnāti (Sī)	54
Pariyosānaṃva = Pariyosānaṃ (Sī)	14
Pariyosānakalyāṇatā = ...tā ca (Sī)	14
Pariyosāpitattā = Pariyositattā (Sī)	18
Parivajjanena = Parivivajjanena (Sī)	213
Parivattentassāpi = Pavaṭtentassāpi (Sī)	249
Parisā = Pharitā (Sī, Ka)	93
Parissamanto = Parissanto (Sī)	145
Parissayābhāvaṃ = Parissayassāpi abhāvaṃ (Sī)	31
Parissayābhāvenapī'ti = Parissayābhāvena pītiṃ (Sī)	31
Pare tosesi = Paritosesi (Sī)	140
Palobhetunti = Pasādetunti (Ka)	67
Pavattaṃva supātāhaṃ = Pavattapaṇḍupattānaṃ (Sī)	23
Pavattanasati = Pavattanakā sati (Sī)	255
Pavattiṃ kathetvā = Pavattiṃ vatvā akkhamāṃ kathetvā (Sī)	249
Pavattinivattiyo = Pavattiyo (Sī)	246
Pavadissanti = Pavaḍḍhissanti (Sī)	24
Pavaraṃ = Varaṃ (Ka)	65
Pavassissati = Pavattissati (Ka)	348
Paviṭṭhaṃ = Paviṭṭho (I, Ka)	408
Pavisantiyo viya = Pavisanti asaniyo viya (Sī)	134
Pavisitvā = Pavisitvā nisīditvā (Sī, Ka)	92
Pavedesi = Pavāresi (Sī, I)	398
Pasaṃsiyattā ca = Pāsaṃsatāya ca (Sī)	47
Pasaṭṭhadāṭhīnaṃ = Pasaṭṭhānaṃ pasaṭṭhadāṭhīnaṃ (Ka)	7
Pasadaṃ migamesanto = Pasutaṃ migamesanto (Sī)	291
Pasādayuṃ = Pasādayiṃ (Ka)	45
Pasumārena = Pararuhirena (Sī)	343
Passa = Passatha (Ka)	42

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Passaddhakarajakāye = Passaddhe kārajakāye (Sī)	426
Passasukhaṃ = Phassasukhaṃ (Sī, Ka)	85
Pahāya = Hitvāna (Sī)	206
Pahīnakilesapaccavekkhaṇena = Pahīnakilesapaccavekkhaṇa- mukhena (Sī)	222
Pahīno = Na hīno (Ka)	313
Pahīnoti = Pahīnattā (I, Ka)	389
Pahūtena'nnapānena = Bahunā annapānena (Sī)	297
Pākaṭakaraṇatthaṃ = Pākaṭabhāvakaraṇatthaṃ (Sī, Ka)	2
Pākaṭīhi = Pākaṭagatīhi (Sī, I)	459
Pātimokkhasa osāraṇakāle = Pātimokkhaṃ osāradesanākāle (Ka)	77
Pātentā = Pātetvā (Ka)	491
Pādaputtame = Pādamuttame (Sī)	400
Pādaphalaṃ = Vāraphalaṃ (Sī, I) Pāraphala (Ka)	418
Pādānaṃ = Hi upādānānaṃ (Sī, I)	315
Pādiyatthajanapade = Pāniyatthajanapade (Sī, I)	335
Pānadhīṃ = Pannadhīṃ (Sī)	383
Pānadhīnaṃ = Pannadhīnaṃ (Sī)	384
Pāpacitta = Pāpacittena (Sī, I, Ka)	429
Pāpuṇi = Patto (Sī)	187
Pāpesu = Pāṇesu (Sī, Ka)	66
Pāramiṃ patvā = Pāramiṃ patto (Sī)	466
Pāramitāparibhāvitāya = Pāramitāparibhāvanāya (Ka)	13
Pārāpariyattherassa = Pārāsariyattherassa (Sī)	291
Pārāvata = Pārāpata (Sī)	236
Pāricariyā = Paricariyā me (Sī)	468
Pārevatā = Pārāpatā (Sī)	296
Pāvusakālameghe = Paccūsakāle meghe (Sī)	277

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Pāvusameghena = Pāvussameghena (Sī)	277
Pāvussakālavasena = Tathā-ussannakālavasena (Sī)	74
Piṅgalā = Piṅgalī (Sī) Siṅgalī (Ka)	296
Pitupūjanatthaṃ = Sapitupūjanatthaṃ (Sī)	108
Pitumātumatenaṃ = Pitumātumaposahaṃ (Sī)	100
Pipāsāvedanaṭṭito = Pipāsabhāvena aḍḍito (Ka)	467
Piyasahāyā = Sucisahāyakā (Ka)	155
Piyālāpabhāvādikehi = Vilāsabhāvādikehi (Ka)	67
Piyo = Piyo ca (Sī, I)	475
Pilakkhaphala = Milakkhaphala (Sī)	416
Pilakkhaphalāni = Milakkhaphalāni (I)	455
Pilakkhu = Pilakkho (Sī)	220
Pilindavacchoti = Pilindivacchoti (Sī)	63
Pilindotissa = Pilindītissa (Sī)	63
Pivitvā sukhī assa = Pivitvāna sukhī assa (Sī)	467
Pisitvā = Pimsitvā (Sī)	99
Pītidhāre = Pītidhāraṃ (?)	332
Pītivegappavissaṭṭhaṃ = Pītivegena viṣiṭṭhaṃ (Sī)	232
Pītivegavissaṭṭhaṃ = Pītivegaviṣiṭṭhaṃ (Sī)	47
Pītivegavissaṭṭhaṃ = Pītivegavissaṭṭhaṃ (Sī)	196
Pītisomanassavaseneva = Pītisomanasseneva (Sī)	92
Pukkusāti = Pakkusāti (Ka)	253
Pukkusātissa = Pakkusātissa (Ka)	444
Pucchiṃsu maṃ = Apucchu maṃ (Sī)	356
Pucchitapucchitaṃ = Pucchitaṃ pucchitaṃ (Ka) Pucchitaṃ (Ka)	47
Puññaṃ = Bahum puññaṃ (Sī)	110
Puñña = Puññaena (I)	399
Puññakammāni = Puññāni (bahūsu)	99
Puññañāṇasambhāraṃ = Puññasambhāraṃ (Sī)	37, 45
Puññañāṇasambhārāti = Ñāṇasambhārāti ca (Ka)	371

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Puttaṃ = Attano puttaṃ (Sī, I)	363
Puthujjanabhāvassa = Puthujjanassa (Sī)	359
Puthujjanassevasato = Puthujjano puthujjanantogadhattā (I)	
Puthujjano hutvā (Ka)	431
Puthujjano honto = Puthujjano puthujjanattā (Sī)	431
Puthuvindarājā = Puthuvindharo rājā (Sī)	190
Punāti ca kulavaṃsam tāyati cāti = Punāti kulavaṃsam	
tāyatīti vā (Sī, Ka)	119
Pupphadānassidaṃ = Pupphapūjāyidaṃ (Sī)	235
Pupphapaṭavitānikaṃ viya = Pupphapaṭena viya (Sī)	227
Pupphapūjaṃ = Buddhapūjaṃ (Ka)	216
Pupphamabhiropayim = Pupphamabhipūjayim (Sī)	134
Pubbakammassidaṃ = Pupphakammassidaṃ (Ka)	251
Pubbakiccaṃ = Sabbakiccaṃ (Sī)	45
Pubbapacchimasanniṭṭhāna = Pubbamajjhimasanniṭṭhāna (bahūsu)	103
Pubbabhāge = Pubbabhāgena (Sī, I)	452
Pubbenivāsānussatiñāṇe = Ñāṇena (Sī)	371
Pumo = Pumā (Sī)	468
Purāṇajaṭilasahassena = Jaṭilasahassena (Ka)	83
Purāṇapaṇṇāni = Paṇṇasaṅkaṭaṃ (Sī)	131
Purāṇī = Purāṇiyā (Ka)	164
Purimaḍḍhena = Purimapadena (I, Ka)	419
Purisuttamo = Dvipaduttamo (Sī)	411
Pure = Kule (Sī)	329
Pūgassa = Ekassa pūgassa (Sī)	185
Pūjaneyyānaṃ = Pūjanīyānaṃ (Sī)	398
Pūjāsakkārahulāṃ = Pūjāsakkāraṃ (Sī)	351
Pūrayissasi mānaṃ = Pūrayassu sumānaṃ (Sī)	25
Pūrenti = Pāpenti (?)	7

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Pa]

Petattabhāvanti = Pettibhāvanti (Sī, I)	482
Pesissāmīti = Pesissāmi nanti (Ka)	249
...mpettha = Cettha (Sī)	262
Poṭiriyassa nāma gāmabhojakassa = Selissariyanāmakassa gāmabhojakassa (Sī)	404
Potakopi = Patakopi (Sī)	6
Pothito = Pātito (Sī)	121

[Pha]

Phalaganti phalaṃ gataṃ upagataṃ = Phalaganti palūpagataṃ (Sī)	102
Phalahattho ahaṃ disvā = Phalahattho taṃ disvāna (Sī)	88
Phalāphale = Phalāphalaṃ (Ka)	21
Phalūpabhogamakkaṭo = Phalūpago makkaṭo (Sī, I)	314
Phuseyyuṃ = Phuseyyaṃ (Ka)	287
Phussante = Sussante (Sī)	139

[Ba]

Bandhanarajjukaṃ = Bandhanaṃ rajjukaṃ (Sī) Baddharajjuṃ (Dhammapada-Ṭṭha 2. 375 piṭṭhe)	82
Bandhanasaṅkhātānaṃ = Bandhanasambhūtānaṃ (Ka)	130
Bandhitukāmā jātā = Baddhitukāmā hutvā tassa ārocesuṃ (Sī)	136
Balakāyassa rakkhāya = Sametuṃ balakāyassa (Sī)	470
Balavidhamana = Balaṃ viddhaṃsana (Sī)	184
Balī = Balaṃ (Sī)	468
Balesu = Phalesu (Ka)	9
Bahala = Bahula (I)	400
Bahu = Bahuṃ (I, Ka)	444
Bahujanā'sambhāvato = Bahujanassa ca sambhāvito (Sī) Bahujanā asambhāvito (I)	356

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ba - Bha]

Bahulā = Bahuso (Sī)	41
Bahuvacanena = Bahuvacanavasena (Sī)	423
Bahū = Pahū (Sī)	349
Bahūpakāraṃ = Bahukāraṃ (Sī)	211
Bahūpakārassa = Bahukārassa (I, Ka)	429
Bākula = Bakkula (Sī, I)	439
Bāvarī = Bāvāriya (Sī, I) Bāvāriya (Ka)	420
Biḷibiḷikāsadisā = Biḷibiḷikā parisā (Ka)	301
Bījamiñja = Bījapūra (Sī, Ka)	119
Bījamiñjassidaṃ = Bījapūjāyidaṃ (Sī)	119
Buddha = Puppha (Sī)	106, 130, 152, 179, 183
Buddha = Sambuddha (Ka)	96
Buddhaguṇānaṃ paṭipatisaraṇato = Buddhaguṇānaṃ vā Buddhānaṃ vā paṭisaraṇato (Sī)	433
Buddhatarāṇena = Buddhatārena (Sī)	73
Buddhapūjāyidaṃ = Pupphapūjāyidaṃ (Sī)	66, 104
Buddhabhāvappatti nāma = Buddhatthuppatti nāma (Ka) Buddhuppatti nāma (Nisya)	12
Buddhasanthavanena ca = Thavitena ca (Sī)	232
Buddhassa sāsanaṃ = Buddhānusāsanaṃ (Ka)	42
Buddhā = Buddhā nāma (Sī)	376
Bojjhaṅgā = Bojjhaṅgāti (Sī, I)	362
Bodhayantaṃ sadevakaṃ = Sadevakaṃ samāraṅgaṃ (Ka)	413
Bodhiṃ eva = Bodhirukkhaṃ eva (Sī)	283
Byagā = Byago (Sī)	377
Byatirekamukhena ca = Byatirekamukhena (Ka)	260
Brahmagiro = Brahmasaro (Sī)	40
Brāhmaṇakule = Sumedhabrāhmaṇakule (Sī, I)	452
Brāhmaṇabhāvato brāhmaṇānaṃ = Jātimattena brāhmaṇānaṃ (Ka)	436
Brūsi = Brūmi (Ka)	29
Bhakkhatthāya carimā ahaṃ = Akkhitto yamadī ahaṃ (Sī)	379

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Bha]

Bhagavato = Bhagavato kāle (I)	476
Bhagavato = Bhagavato kāle (Sī, I)	355
Bhagavantam gacchantam disvā = Bhagavantam disvā (Ka)	66
Bhañjītvā = Paribhañjītvā (Sī)	345
Bhaṇantā = Gaṇhantā (Ka)	400
Bhaddakapiñchehi = Bhinnakapiñchehi (Ka)	426
Bhaddavatīnagare = Bandhumatīnagare (Sī)	367
Bhayaverasamappito = Bhayabheravasamappito (Sī)	283
Bhayassa ikkhanatāti = Bhayam ikkhanakoti (Ka)	95
Bhavate = Bhavanti (Sī)	318
Bhavanikantivasena = Jhānabhavanikantivasena (Sī)	182
Bhavanibbatti vā = Bhavanibbattitā (Sī)	324
Bhavamūlopagāminoti = Bhavamūlābhavagāminoti (Sī)	255
Bhavaśāñcayakarānam = Bhavapacayakarānam (Ka)	436
Bhavasampatti = Devasampatti... (Ka)	252
Bhavassādagadhitāya = ...gathitāya (Sī, I)	436
Bhavābhavā = Bhavākāse (Sī)	414
Bhavitvā = Bhutvāna (Sī)	290
Bhāvanāphalam = Bhāvanābalaṃ (Ka)	87
Bhāvitattabhāvānam = Bhāvitattabhāvīnam (Sī)	8
Bhāveti = Bhāveti jhāyati (Sī)	135
Bhāsanavasena = Sāsanavasena (Sī)	38
Bhimsāpetu = Bhayāpetu (Sī)	102
Bhikkhunā = Bhikkhuno (Sī)	449
Bhikkhū = Bhikkhūsu (Sī)	21
Bhikkhū yathārahaṃ = Bhikkhū dhammaṃ kathento yathārahaṃ (Sī)	270
Bhijjeyya, na bhijjeyyāti = Bhijjeyyūṃ na bhijjeyyunti (Ka)	77
Bhittivicittatāya = Vibhattavicittatāya (Sī)	254
Bhinditvā = Chinditvā (Sī, I, Ka)	344
Bhinnasiro = Bhinnasarīro (I)	345

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhiyyo = Bhiyyoti (sabbattha)	382
Bhiyyoti uparūpari. Usabhassāti attānameva = Bhiyyoti uparūpari, ñāyassāti attho, attānameva (Sī)	278
Bhisavanti = Bhivassanti (Ka)	195
Bhītaravaṃ = Bheravaṃ bhītaravaṃ (Sī)	401
Bhūtattaṃ = Bhūtattikaṃ (Sī)	77
...bhedam = ...bhedāya (bahūsu)	33
Bhesajjatthāya = Bhesajjam datvā (Ka)	317

[Ma]

() = Mayham (sabbattha)	175
Maṃsanhārupasibbite = Nahāruparisibbite (Sī)	30
Maggaphalappattiyā = Maggaphaluppattiyā (Ka)	413
Majjhantikaraṭṭhe = Majjhintikaraṭṭhe (Sī)	49
Majjhe = Majjho (Ka)	17
Majjhekalyāṇatā = ...tā ca (Sī)	14
Majjhekalyāṇova = ...kalyāṇatā ca (Sī)	14
Mañcaka = Mañcassa (Sī)	123
Maññāya = Saññāya (Sī)	435
Sanḍapā ca = Pādapā ca (Sī)	441
Matanti = Amatanti (Sī)	241
Matasarīrassa = Chavasarīrassa (I, Ka)	345
Mattavaravāraṇāditopi = Mattavāraṇāditopi (Ka)	6
Mattehi = Maccehi (Sī)	157
Matthakam = Kim matthakam (I)	386
Madhuñca guḷadadhiñca = Madhuñca guḷañca dadhiñca (Sī)	170
Madhupasittapāyāsam = Madhusittapāyāsam (Ka)	98
Madhupiṇḍikañca = Madhupiṇḍañca (Ka)	59
Manuññadassanāni = Manuññarasāni (Sī)	437
Manuññavāditāya = ...nādatāya (Sī) ...rutatāya (I)	426

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ma]

Manussattasaddhāpaṭilābhādayo = Manussattalābha- paṭilābhādayo (Sī, I)	429
Manussaloke = Manussayoniyam (Sī)	221
Manusse ca = Manussesu (Sī)	132
Mandālakehi = Mandārakehi (Sī)	296
...mabhāsi = ...māha (Sī, Ka)	399
Mamaṃ = Mama (Sī)	84
Mama = Puna (Sī, I)	393
Mama uggajjanam = Mama tam gajjanam (Sī)	111
Mama nātī samānetvā = Mamaṃ nātī samānetvā (Sī)	361
Mama mantitam gaditam kathitam, cittena vā vīmaṃsitam = Mama cintitam gaditam kathitam cintetvā vīmaṃsitam (Sī)	65
Mama sīse maṇim gayha = Mama sīsam maṇim gayha (Sī)	447
Mayham = Mayā (Sī)	34
Mayham jeṭṭhabhātā ayyo = Mayham ayyo (Ka)	136
Mallarājakule = Mallaraṭṭhe mallarājakule (Sī)	225
Mahati pūge saṃkittivasena = Mahatīsu parisāsu kittivasena (Sī)	150
Mahākaccānatherassa = Mahākaccāyanatherassa (Sī)	372
Mahājanena saddhim = Tehi saddhim (Sī)	34
Mahātamapanūdano = Mahātamavinodano (Sī)	40
Mahantataro maññeti = Mahantataroti maññeti (Ka)	20
Mahāpakkho = Mahesakkho (Ka)	307
Mahābalavabhāvato = Mahabbalabhāvato (Sī)	61
Mahāyasam = Mahāmunim (Sī)	93
Mahārūpo = Mahārahade (Sī)	110
Mahāvaccattherassa = Mahāgavaccattherassa (Sī)	70
Mahim = Samam (Sī)	290
Mātā ca = Mātā cāti (?)	457
Mātā matā = Matā mātā (Sī)	53

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ma]

Mātugāmassa = Aññatarāya itthiyā (Sī)	256
Mānasam arahattam tam so vā = Mānasam tam arahattam so vā (Sī, Ka) Mānasam arahattam so (I)	***
Mānuddhaccaviggahitātam = Mānuddhaccaviggahitacittam (Sī, I)	483
Mānenti = Paṇāmenti (Sī)	142
Mā pacalāhi = Mā pacālaya (Sī) Mā pacālehi (I)	411
Mā patāḷessam = Mā ca tāḷessam (Sī)	411
Māpayitvā = Pāpayitvā (Sī)	465
Māraṅṅasāyati () = (Kilesasāte) (Ka)	477
Māvādī = Mā vadasi (Ka)	79
Māḷam = Sālam (Sī)	185
Migapotakam baddham addasa = Migapotako baddho ahosi (Ka)	341
Migabyadhanena = Byasanena (bahūsu)	99
Migayūthapena = Migayūthamenam (Sī)	414
Migasiranakkhattena = ...nakkhatte (Sī, I, Ka)	389
Micchā = Micchāpaṭipattim (Sī, I)	458
Mitto udāsīno = Mitto udāhu no (Sī)	119
...missatāya = ...missakatāya (Sī, I) ...missitāya (Dhammapada-Ṭṭha 2. 81 piṭṭhe)	392
Mucci = Vimucci (Sī, I)	391
Muñcitvā = Muñcantā (I)	426
Mune = Muni (Sī)	198, 368
Mūlaphalam = Phalāphalam (Sī)	93
Mūlabhāvam kāraṇabhāvam = Mūlabhāvakāraṇabhāva... (Sī)	256
Me = Natthi (Sī)	308
Mettājhānapādam = Mettājhānam pādam katvā (Sī)	27
Mettābhāvanāvidhim = Mettābhāvanāya vīthim (Sī)	119
Mettiyabhūmajakā = ...bhūmajakā (Sī, Ka)	54
Mogharājāti = Mogharājoti (Sī)	422
Monenāti ñāṇena maggapaññāya = Monenāti maggapaññāya (Sī)	373

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ya]

Yaṃ = Taṃ (Sī)	329
Yaṃ pana te bhikkhū sambhūtattherena vuttaṃ = Yaṃ panete bhikkhū tatta tattha therena vuttaṃ (Sī)	58
Yaṃ pupphamabhiropayim̐ = Yaṃ pupphamabhipūjayim̐ (Sī)	66
Yaṃ Buddha = Yaṃ Sambuddha (Sī)	95
Yaṃ Buddhamabhipūjayim̐ = Yaṃ pupphamabhipūjayim̐ (Sī)	388
Yaṃ mālamabhiropayim̐ = Yaṃ pupphamabhiropayim̐ (Sī)	445
Yaṃ vadanti sumedhoti, lokāhutipaṭiggahaṃ = Yaṃ vadesi sumedho so, āhutīnaṃ paṭiggaho (Sī)	297
Yaṃ vā Buddhānaṃ aniccataṃ disvā tadanusārena = Yaṃ vā Buddhānaṃ aniccataṃ disvā yaṃ vā tadanussaraṇo (Sī) Yaṃ vā Buddhānaṃ aniccataṃ nissāya tadanusārena (I)	433
Yaṃ saññamalabhim̐ = Yaṃ puññamalabhim̐ (Sī)	113
Yaṃ sāvakena pattabbaṃ, taṃ = Yaṃ yaṃ sāvakena pattabbaṃ taṃ taṃ (Sī)	270
Yakkhānaṃ vacanaṃ = Yakkhinivacanaṃ (Sī)	142
Yato'dha dhammaṃ = Yathāva dhammaṃ (Sī)	399
Yattha anuvassiko tuvaṃ pabbajito. Pubbenivāsaññaṃ = Yattha anuvassikenevaṃ pabbajjāto pubbenivāsaññaṃ (Sī) Anuvassikenevaṃ pabbajitena pubbenivāsaññaṃ (?)	101
Yathā = Yaṃ (I)	411
Yathākāmappavattiyā = Yathākāmappavattatāya (Sī, I)	314
Yathā kiṃ = Yathāti (Sī, Ka)	215
Yathā devānaṃ = Dutiyatṭhāne (Ka)	460
Yathādhammā vihārino ca = Yathādhammatāya vihārino ca (Sī) Yathādhammā yathāvihārino ca (?)	15
Yathā paṭipajjamāne dhamme vidhinā = Tathāpaṭipajjamānavidhinā (Yathāpariyattassa) = Natthi (Pāḷiyam̐)	372 333
Yathābhuccaguṇā... = Yathābhuccabuddhaguṇā... (Sī)	387
Yathābhuccaguṇābhibyāhāratāya = Yathābhuccabuddhaguṇā- bhibyāhāratāya (Sī)	385

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yathābhūtavilokanena = Yathābhūtāvalokanena (Sī)	385
Yathābhūtāvabodhassa ca = Yathābhūtathetabhāvato bodhassa ca (Sī)	342
Yathārutavaseneva = Yathāvuttavaseneva (Sī)	122
Yathāvuttamadhimuccanaṃ = ...madhimuttaṃ (Sī)	16
Yathāha = Tenāha (bahūsu)	60
Yadicchasi = Yadicchāya (Sī)	448
Yadeva saṃvegavatthuṃ aṅkusaṃ = Yadeva saṃvegavatthu, tamaṅkusaṃ (Sī)	181
Yasuggatā = Samuggatā (Sī)	218
Yasmā paccabyadhiṃ = Yasmā so paccabyadhi (Sī)	104
Yasmiṃ ca āvāse paccayā dullabhā, samaṇadhammopi pāripūriṃ na gacchati, evarūpo āvāso idha anattasamhito nāma avaḍḍhisahitoti katvā, evarūpaṃ vāsaṃ = Yasmiṃ ca āvāse paccayā sulabhā, samaṇadhammopi pāripūriṃ gacchati, evarūpo āvāso atthasamhito nāma vaḍḍhisamhitoti katvā idha anattasamhitaṃ vāsaṃ (Sī)	269
Yāthāvato = Yathāvato (Sī)	42, 334
Yādisaṃ = Tādisaṃ yādisaṃ (Ka)	299
Yā pana = Yā panassa (Sī)	226
Yāya = Yassa (Sī)	385
Yāvacarimakacittaṃ = Yāvacarimakacittā (Sī)	315
Yāva ṭhāti mune mataṃ = Yāva tiṭṭhati sāsanaṃ (Sī, Ka)	53
Yāhi kammakāraṇāhi = Yāni kammakāraṇāni karontā (Sī, I)	336
Yiṭṭhukāmo = Daṭṭhukāmo (Sī)	200
Yutto = Niyutto (Sī, I)	381
Yogāvacarassa yaṃ ārammaṇūpaniṃjjhānavasena lakkhaṇūpaniṃjjhāna- vasena ca jhāyataṃ = Yogāvacarassa yaṃ yaṃ ārammaṇūpaniṃjjhāna- vasena lakkhaṇūpaniṃjjhānavasena ca jhānaṃ taṃ taṃ jhāya (Sī)	427

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ra]

Rukkhasa = Rukkhamūlassa (Sī, Ka)	344
Ruciyā sakiraṇā = Ruciyā karaṇiyā (Sī)	73
Rūpanimitta = Sāruppanimitta (Ka) Yathānurūpanimittam (Ka)	126
Rohitanagare = Rohininagare (Sī, I)	437

[La]

Laddhappasādo pabbajitvā = Pabbajitvā laddhūpasampado (Sī)	125
Laddhā = Labhanto (Sī) Labhantā (I)	423
Labhissati = Bhavissati (Ka)	81
Lahuso = Bahuso (Sī)	287
Lābhasakkārādīm = Lābhasakkārādīni (Sī)	187
Lāsito = Durāsado (Sī)	25
Licchavirājaputto = Licchavirājakule putto (Sī)	300
Lokamahite = Lokanāthamhi (Sī)	248
Lokuttarasamādhivasena = ...dhammādivasena (Sī)	148
Loke = Loko (I)	326
Lokena = Loke (Ka)	389
Lomasakaṅgiyattherassa = Lomasakaṅgiyattherassa (Ka)	105

[Va]

Vaṁsavanabhāvena vāti = Saṁvasanabhāvenevāti (Sī)	350
Vaṅkampi saradaṇḍam = Vaṅkamidam saradaṇḍakam (Sī)	89
Vacchotissa nāmaṅca = Vacchotissa nāmam gottanāmaṅca (Sī)	72
Vajjamāno = Riccamāno (Sī)	178
Vatṭūpaccheda = Vatṭaccheda (Sī)	220
Vaḍḍhitasākho = Vaḍḍhitasikho (Ka)	203
Vaṇṇam guṇam = Vaṇṇaguṇam (Sī, I)	425
Vaṇṇayantaṁ mahājane = Vaṇṇayanti mahājanā (Sī)	413
Vattate mayham = Tava me āsi (Sī)	168
Vattamānā = Vattamānam (Sī)	257
Vatthārammaṇādibhedena = Vatthābharaṇādibhedena (Ka)	478

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Va]

Vadeyyātha = Vedeyyātha (I)	398
Vadesīti = Vadasīti (Sī)	79
Vanacaram̃ = Ekacaram̃ (Sī)	224
Vanacāriko = Vanacarako (Sī, I)	341
Vananirataṃ = Jhānanirataṃ (Sī)	137
Vanantare = Nabhante (Sī)	456
Vanamajjhogahim̃ = Vanamajjhogamim̃ (Sī)	115
Vanamūlaphalāphalaṃ = Vanamūlaphalaṃ (Ka)	21
Vanavāsibhikkhūna'ggam̃ = Jhāyīnam̃ bhikkhūnam̃ aggam̃ (Sī)	137
Vanasaṇḍaṃ pakkhando ca = Vanasaṇḍaṃ pakkanto tathāpakkantova (Sī)	250
Vandayim̃ = Vaṇṇayim̃ (Ka)	296
Vanditabbaṃ isiddhajaṃ = Vanditabbo isiddhajo (Sī)	474
...vamana yogapānena = Vamanayogapādanena (Ka)	294
Vayappatto = Vayappattakāle (Sī)	72
Valitapalitādīni = Valitapalitāni (I, Ka)	376
Vasate = Vasanto (Ka)	110
Vasanto = Pasanno (Sī)	355
Vasavattane = Vasavattino (Ka)	60
Vasāmiyeva = Vase vasāmiyeva (Sī)	268
Vasudhāyaṃ pakampati = Vasudhā sampakampati (Sī)	455
Vase = Vasam̃ (Sī, I)	326
Vasena = Natthi (I)	407
Vassanapariharaṇattham̃ = Vassānam̃ pariharaṇattham̃ (Sī)	316
Vassasaṭṭhikatthero = Vassasatikatthero (sabbattha)	298
Vassikattherassa = Passikattherassa (Sī, I)	455
Vahimsu = Vayhimsu (Sī)	180
Vahissatīti = Pahīyatīti (Sī, Ka)	87
Vā = Natthi (Sī)	42
Vācam̃ = Vacanam̃ (Ka)	425
Vācam̃ nicchari = Vācā nicchāritā (Sī)	316

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vātakkhando na vāyati = Vātagandho na vāyatha (Sī)	205
Vātehā'bādhiko = Vātehā'bādhito (Pāliyaṃ)	398
Vāyunā erito = Vāyunā ca īrito (Sī) Vāyunāva erito (I)	451
Vā-saddo = Pi-saddo (Sī)	141
Vāhasā = Tejasā (Sī)	36
Vikappetum = Vikopetum (Sī, Syā)	231
Vigatanaḷā = Vihatanaḷā (Sī)	431
Vicarati = Viharati (Sī)	99
Vicitra = Vicitta (Sī)	1
Viccessatīti = Vijessatīti (Sī) Khu 1. 19 Dhammapade.	87
Vijānatanti = Vijānataṃ (Ka)	76
Vijjācaraṇasampattīnaṃ = Caraṇasampattīnaṃ (Sī, Ka)	17
Vijjāya = Abhiññāya (Sī, Ka)	425
Vijjūva'bbhaghanantare = Vijjūva gaganantare (Sī)	25
Vitataṃ = Vitthataṃ (Pāliyaṃ)	188
Vittisañjanano tesaṃ = Pītisañjanano ceva (Sī)	183
Vitthāraṇaṃ = Vitthārakaraṇaṃ (Sī)	451
Vitthārike = Vitthārite (Ka)	464
Vinatāya = Vitatāya (Ka)	351
Vinayamūlapassino = Vinayo mūlaṃ tapassino (Sī)	471
Vinaye viññudesitaṃ = Vinayaññūna desitaṃ (Sī)	471
Vinayogadham taṃ = Vinaye kathitaṃ (Sī)	471
Vinā = Natthi (Sī)	38
Vinicchayi = Vinicchini (I)	475
Vineyya = Vinaye (Ka)	67
Vinodayaṃ = Vinodayi (Sī)	473
Vipaccati = Vipaccatha (Ka)	93
Vippanaṭṭhā = Vippaladdhā (Sī)	190
Vipphanditaṃ = Vipannataṃ (Ka)	54

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Va]

Vipassako = Vipassati (Sī)	137
Vipassanaṃ gabbhaṃ = Vipassanāgabbhaṃ (Ka)	10
Vipassanākathaṃ = Vipassanāya kathaṃ (Sī)	381
Vipassanākkhaṇato = Vipassanālakkhaṇato (bahūsu)	148
Vipassanājhāneneva = Vipassanājhānena ca (Sī)	231
Vipassanāya kammaṃ = Vipassanākammaṭṭhānaṃ (Sī, I)	390
Vipassanupalakkhaṇato = Vipassanūpagabhāvalakkhaṇato (Sī)	234
Vipassitvā = Natthi (Ka)	75
Vipākāvasesena = Vipākāvasesena saha (Sī)	252
Vipinaggena = Pavanaggena (Sī)	445
Vipine = Pavane (Sī)	311
Vipine me = Pavane ca (Sī)	24
Vibādhitō āsinti yojanā = Vibādhitoti yojanā (I)	354
Vibbhamanato pacchā yo jīvanto, so = Yo vibbhanto pacchā so jīvanto (Sī)	144
Vibbhamitukāmatācittaṃ = Vibbhamitukāmatāya cittaṃ (Sī)	
Vibbhamitukāmacittaṃ (Ka)	142
Vibhāvanena = Vibhāvane (Sī)	19
Vimano = Dummano (Sī)	24
Vimānetvā = Khamāpetvā (Sī)	474
Vimuttiñāṇadassana = Vimuttiñāṇa (Ka)	16
Vimokkhoti = Vimokkhoti ca (Sī)	243
Viruḷhiṃ = Viruḷaṃ (Sī)	12
Vilambitaṃ = Vilaggitaṃ (Ka)	98
Vivaṭacchado = Vivattacchado (Sī)	20
Vividhayāgukhajjakaparivāraṃ = Khajjakādiparivāraṃ (Sī)	34
Vividhā kammakāraṇā = Vividhakammakaraṇaṃ (Ka)	145
Vivekavāsaṅca = Vivekāvāsaṅca (Ka)	332
Vivekavāsoti = Vivekāvāsoti (Ka)	334
Vivekābhiratikataṃ = Vivekābhiratiṃ (Ka)	75

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Va]

Visamitukāmo = Vidhamitukāmo (Sī)	28
Visarasena = Visassa rasena (Sī)	265
Visuddhasabhāvatāya = Visuddhabhāvatāya (Sī)	427
Visūkāyikānaṃ kilesānaṃ = Visūkāyikakilesānaṃ (Ka)	54
Visesādhigamasambhavañca = ...sambhavañca (Ka)	184
Visodhetvā = Virodhetvā (Sī) Vibodhetvā (Ka)	102
Vissajjanato = Vijjamānato (Sī)	276
Vissajjento = Vissajjitvā (Sī)	244
Vihane = Vihito (Sī)	467
Viharantaṃ = Viharanto (Sī)	176
Vihari apekkhanti = Vihariṃ apekkhanti (Ka)	67
Viharīti visesato hari = Viharanti visesato hariṃ (Ka)	67
Viheṭṭhayāṃ = Vipoṭṭhayāṃ (Sī)	468
Vihesaṃ asahanto = Vihesaṃ sahihuṃ asahanto (Sī)	79
Vītaṃsoti dīpakasakuṇo, tena = Vītaṃsoti pakkhi, sakuṇo, tena (Sī)	330
Vītamalāsanāmā ca = Ciṇṇamālāsanāmā ca (Sī)	225
Vītarāgabhāvena = Vītarāgabhāvavibhāvanena (Sī, I)	325
Vīrassa = Dhīrassa (Ka)	119
Vuṭṭhitāṃ = Uṭṭhitāṃ (Sī)	81
Vuttaṃ = Vuttamevāti (Sī)	180
Vuttanayameva = Uttānameva (Sī, I)	371
Vuttavisagandhavāyanavacanena = Vuttavipassanāgandhavāsana- pavanena (Sī)	302
Vuttasāmsāravaṭṭakāraṇaṃ = Vuttasāmsāravaṭṭaṃ kāraṇaṃ (?)	257
Vuttoti = Vutto hoti (sabbattha)	389
Vuttovāyamattho = Vutto cāyamattho (Sī)	14
Vuddho = Natthi (Sī)	237
Veṭṭhapuranagare = Veṭṭhipuranagare (Sī) Veṭṭhipuranagare (I)	478
Veṭṭhamissena = Vesamissena (Sī) Vekhamissena (I)	336
“Vedhamissenā”tipi = Veṭṭhamissenātipi (Sī)	336

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Veneyyāṃ vinayāṃ = Vinaye piṭake vinayāṃ piṭakāṃ (Ka)	
Veneyyavinaye (Sī)	40
Veneyyānaṃ = Vineyyānaṃ (Ka)	43
Velantamhi = Velantaṃ hi (Sī)	286
Vehāsaṃ nabhamuggami = Vihāsi nagamuddhani (Ka)	421
Vehāsamhi caṅkamati = Vehāse ca caṅkamati (Sī)	272
Vodānadhammasavanena = Vodānadhammasavena (?)	391
Voharayittha = Voharittha (Sī) Vohariyittha (?)	44

[Sa]

() = (Saddhiṃ) (sabbattha)	200
Samkaddhitvā = Saritvā (Sī)	179
Samkiliṭṭhaṃ sāsaṅkaṃ sapaṇisaṅkaṃ kammaṃ = Kiliṭṭhaṃ sāṭikasadisāṃ taṃ kammaṃ (Ka)	254
Samgharivā = Samharivā (Sī)	150
Samyato = Payato (Sī)	286
Samvaradvārehi = Samvaradvārādīhi (Ka)	220
Samvāso kolāhalaṃ uccāsaddamahāsadda = Samvāse kolāhalaṃ uccāsaddaṃ mahāsaddaṃ (Sī, I)	460
Samviggamānamānaso = Samviggataramānaso (Sī)	438
Samśaṭṭha = Sampatta (Sī, Ka)	203
Samśanditvā = Samśanditvā (Sī, Ka)	75
Samśati = Bhāsati (Sī)	368
Samśayāṃ āpajjati = Samśayāpatti (Sī)	209
Samśaranto = Sayanto (Sī)	250
Samśāra = Samśāraṃ (Sī)	257
Samśāra-upagāmino = Samśāragāmino (Sī)	257
Samśārapāraṃ viya = Samśārassa viya (Ka)	425
Samśibbanākāraṃ = Samśibbanaparisaṅganākāraṃ (Sī, I)	362
Samsevāna = Samsevavasena (Ka)	69

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Samhitena = Sahitena (Sī)	159
Sa-uttarasapacchaddo = Sa-uttaracchaddatthato (Sī)	257
Sa-upādisesanibbānasampattim = Sa-upādisesa- nibbānadhātusampattim (Sī)	362
Sakakammābhipasutā = Sakakammāni pasutā (Ka)	356
Sakaṭasattham = Sakaṭasatam (Sī, I)	344
Sa kadāci = Sakideva (Ka)	40
Sakalam = Sabbakālam (Ka)	280
Sakavijjāhupattihaddhā = Sakavijjāhupattabbā (Sī)	454
Sakim = Sakam (Sī, Ka)	145
Sakosakam = Sakoṭakam (Sī)	343
Sakkā theve = Sakkā have (Sī)	369
Sakyarājakūmārā = Sakyarājāno (Ka)	350
Saggasukham = Aggasukham (Ka)	251
Saṅkhataṭādayo = Lakkhaṇādayo (Sī)	271
Saṅkhate = Saṅkhatam (Sī, I)	309
Saṅkhalitam = Saṅkalitam (Ka)	186
Saṅkhalitantipi = Ṭhapitam saṅkalitam, saṅkhalitantipi pāṭho (Sī)	186
Saṅkhāram = Saṅkhātam (Sī)	213
Saṅkhārapariyāyena = Idam padam natthi (Sī)	309
Saṅkhārāva = Saṅkhārā ca (Ka)	309
Saṅkhārā vāpi = Saṅkhārāpi (I)	309
Saṅkhepeneva = Saṅkhepena (Ka)	111
Saṅgaṇiketi = Saṅgaṇike rato vihāro saṅgaṇiko (Sī)	228
Saṅgāmo samupaṭṭhito = Saṅgāme paccupaṭṭhite (Sī)	176
Saṅghāṭitakāsāvadhāritāya = Dhāraṇatāya (I, Ka)	349
Satataṃ = Pavāham (Ka)	284
Sace = Sabbe (Ka)	119
Saccametam = Tanti sammataṃ (Sī)	266
Sañjātakopo so = Sañjātasamkopo (Sī)	472

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Sa]

Sañjātasākhaggapallavappasākhāti = Sañjātasākhāpallavappa- sākhāti (Sī)	277
Sañjātābhiratiyā = Pabbajjābhiratiyā (Sī)	141
Saññāya = Satiyā (Sī)	376
Satageṇḍu = Satabheṇḍu (Sī)	366
Satadassī ca = Sahāyadassanato ca (Sī)	271
Satarasabhojanam = Natthi (Sī)	241
Satasahassakappamatthake = Kappasatasahassamatthake (Sī)	217
Satasahassaniyyūhā = Satasahassāni byūhāni (Sī)	306
Sati tam = Sahitam (Sī) Patitam (Ka)	322
Satipaññā = Paññāsati (Sī, Ka)	141
Sato = Sako (Sī)	379
Sattako = Sattuko (Sī)	472
Sattatinipāte = Sattatinipātepi (Sī, Ka)	4
Sattadivāsā = Sattame divase (Sī)	472
Satta divase = Sattadivasaṃ (Sī)	34
Sattadhā = Satadhā (Ka)	236
Sattapakati vicittasabhāvāti = Sattā pakativicittasabhāvā (Ka)	400
Sattasate kappe = Sattakappasate (Sī)	211
Sattāham = Sattasattāham (Sī)	365
Sattiyāti = Sattiyā viyāti (Sī)	131
Satthā “handassa = Satthā tassa (Sī)	365
Satthī = Hatthe (Sī, Ka)	344
Satthu avitathadesanataṃ = Satthārā adhigatadesanaṃ (Sī)	232
Sadā ayaṃ = Sadāsayaṃ (Sī)	442
Sadisakappanāya = Parikappanāya (Sī)	8
Sadisakappanāvaseneva = Parisaṅkappanāvaseneva (Sī)	7
Sadutiyavāsena = Dutiyavāsena (Sī, I)	460
Saddhā = Sabbe (Sī)	329
Saddhādeyyā, na dhanena = Saddhādeyyena dhanena (Sī, Ka)	167

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Saddhāsampannassa hi = Saddhāya sampannassa hi (Sī)	69
Saddhiṃ mā maṃ upamitthāti = Saddhiṃ upamitthāti (Ka)	20
Saddhiṃ māḷaṃ = Saddhiṃ gantvā sālaṃ (Sī)	199
Santike nāma = Santiko nāma (Sī)	312
Santuṭṭhi = Santuṭṭhī (Sī)	264
Santuṭṭhiṅca = Santuṭṭhataṅca (Sī)	161
Santuṭṭhiṭṭhānīyassa satisampajaññassa = Santuṭṭho nissaraṇa- sampajaññassa (Ka)	350
Sannayha'haṃ tadā = Sandhāyataṃ tadā (Sī)	147
Sannirumbhitvā = Sannirumhitvā (I) Sannirujjhitvā (Ka)	366
Sappaṭibhayā = Sappaṭibhayaṃ (Sī, I, Ka)	309
Sappāyaṃ vasanaṭṭhānaṃ = Sappāyaseṇāsaṇaṃ (Sī)	98
Sappāyaṭṭhāne = Sappāyaṭṭhāneva (Sī)	125
Sappurisasamsevāti = Sappurisasamvāsāti (Ka)	47
Sabbam = Natthi (I)	458
Sabbakāmehi tā sadā = Sabbakāmasamāhitā (Ka)	64
Sabbaguṇehi = Pabbataguṇehi (Sī)	289
Sabbaññū = Sabbaññu (I)	321
Sabbaññū lokanāyako = Sabbalokagganāyako (Sī)	201
Sabbatthameva = Sabbatthakameva (Sī)	12
Sabbampi etanti = Sabbameva etanti (Sī)	221
Sabbampetanti = Sabbamevetanti (Sī)	221
Sabbasampattiyo = Sampattiyo (Sī)	69
Sabbākāravarūpamaṃ = Sabbākāravarūpagaṃ (Ka)	314
Sabbāsavaparikkhīṇaṃ, suddhoti = ...kkhīṇo, muttoti (Sī)	52
Sabbe ime ca tappayim = Sabbeneva atappayī (Sī)	297
Sabbesaṃ = Sabbaso (Sī, I)	324
Sabbesaṃ iñjanānaṃ = Sabbāsaṃ icchānaṃ (Sī)	404
Sabbesu = Sabbesu vā (Sī)	119
Sabbo jano maṃ pūjeti = Sabbo jano maṃ pūjayati (Sī)	327

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Sabhāvabhūtasīlādibhāvitānanti = Sabhāvabhutānaṃ sīlādibhāvitānanti (Ka)	8
Samaṃ āsetha = Sammā āsetha (Ka) Samaṃ āsevatha (Sī)	47
Samagge nāma = Samagga nāma (Sī)	326
Samaggo = Yamako (Pāliyaṃ)	327
Samaṇabhāvo = Sāmaṇṇabhāvo (Sī, Ka)	126
Samaṇasaṇṇāmaṃ = Samaṇāsamaṇasaṇṇāmaṃ (Sī, Ka)	138
Samati = Samatha (Ka)	32
Samattanāmā = Samagganāmā (Sī)	251
Samathavipassanāsu = Vipassanāya (Ka)	265
Samathe cāpi = Samaye cāpi (Sī)	475
Samayo dāni no = Samayo no (Ka)	46
Samānaṃ = Samāhitaṃ (Sī)	360
Samāpajjanena ca = Samāpajjaneneva (Sī) Samāpajjanena (Ka)	351
Samāpajjimsu = Samāpattiṃ samāpajjimsu (Sī)	21
Samāpajjitvā vuṭṭhāya = Samāpattito vuṭṭhāya (Sī)	28
Samāhitattaṃ vijitāvibhāvataṃ vā = Samāhitattā vijitāvī, vibhāvī, taṃ vā (Sī)	58
Samiddhissa nāma = Samiddhināmassa (Ka)	66
Samīpe = Santike (Sī)	56
Samīpeyeva = Santikeyeva (Sī)	189
Samucchinnattā = Paricchinnattā (Ka)	303
Samucchedakarā = Samucchedaka (Sī)	175
Samujjalaṃ = Samujjalo (Ka)	43
Samuṭṭhāpento = Samuttejento (Ka)	7
Samūhaniṃ = Samūhataṃ (Sī)	467
Sampaṭicchitvā = Amadditvā (Sī)	46
Sampattiṃ = Sampattiyo (Sī)	118
Sampattīnaṃ = Samāpattīnaṃ (Sī)	128
Sampavedentā = Nivedentā (Sī)	57

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Sampassitvā = Sammasitvā (Ka)	18
Sampāditavīriyā = Samāhitavīriyā (Sī, I)	351
Sambuddhamanulimpetvā = Anupimsitvā (Sī)	285
Sambuddhasāsane = Buddhassa sāsane (Sī)	37
Sambhata = Sammā vā (Sī) Sambhavā (Ka)	10
Sambharitvā = Saṁharitvā (I)	361
Sambhāvitam̐ = Saṁkuṭitam̐ (Ka)	287
Sambhuyya = Sambhūyya (Sī, I, Ka)	482
Sammādhāram̐ = Sammādhāre (Sī)	353
Sammādhāram̐ paveccante = Sammādhāre pavassante (Sī)	332
Sammānanavimānane = Sammāne ca vimānane (Sī)	474
Sayampi abhiruyha = Sayam̐ nāvam̐ abhiruyha (Sī)	
Ayam̐ abhirūyha (Ka)	56
Sayissanti = Passissanti (Ka)	345
Saraṭṭhakā = Sasenakā (Sī)	472
Sarabhunti = Sarayunti (?)	130
Saritacchedanavhayo = Sadinacchedanavhayo (Sī)	206
Sarīram̐ = Sakalasarīram̐ (Sī)	342
Sarīram̐ kiledetvā = Sarīrā khīram̐ datvā (Sī) Sarīram̐ ukkiledetvā (I)	354
Sarīrasabhāvam̐ vā = Sarīrasabhāgā vā (Sī)	325
Sarīsapo viya sarīsapanto = Siriṁsapo viya parisappanto (Sī)	76
Sallubbāhana = Sallabbhāharaṇa (Sī)	132
Savanadhāraṇaparipecchādivasena = Savaṇadhāraṇaparipecchādivasena (Sī, I)	454
Savediyā = Sakavediyā (Apadāne)	41
Sahakhāri = Sakam̐ khāriṁ (Sī)	116
Sahanaṭṭhena. Pisodarādipakkhepena = Sahanatthenāpi, sodarādipaṭikkhepena (Sī)	6
Sahasakaṇḍam̐ = Sahassakhandam̐ (Sī)	306

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Sa]

Sahassam = Satasahassam (Sī)	190
Sahassakaṇḍappamāṇamāhu = Sahassadhāppamāṇo hoti (I)	366
Sahassakkhattum rājā ca, cakkavattī ahasam = Sahassakkhattum cakkhavattī, rājā raṭṭhe ahasam (Ka)	26
Sahassabhūmiko = ...bhūmako (Sī, I)	367
Sahāyakā = Sahāyā (Ka)	77
Sa hi suttesu = Patisuttesu (Sī, Ka)	417
Sahoḍḍham = Sabhaṇḍam (Sī), Sahoḍḍam (Ka)	411
Saḷati = Phalati (Sī)	358
Sā = Natthi (Ka)	77
Sākiyarājakule = Sakyarājakule (Sī)	298
Sākhāṃ sālassa bhañjivā = Sammā tassa bhajitvāna (Ka)	235
Sāgaruttame = Sāgaruttamo (Sī)	369
Sāṭimattiya = Sāṭimattika (I)	460
Sādhu suṭṭhu = Sādhu sādhu (Sī)	140
Sā natthi jīvite suparimadditasāṅkhārātāya = Sā natthīti. Jīvite hi suparimadditasāṅkhārasāṅkhātānam (Sī)	91
Sānum pabuddham vajjāsi = Sānu mā Buddham vajjāsi (Sī)	142
Sāmaññasukham = Sāmaññaṃ sukham (Sī)	446
Sāmaṇere rukkhagge pupphāni ocinante ārūḷhasākhāya bhaggāya patante disvā = Sāmaṇerā -pa- ocinantā -pa- patanti. Te disvāti (Ka)	417
Sāyam pātaṅca = Sāyam pātam paṅca paṅca (Sī)	
Māsam māsam paṅca (Ka)	171
Sāyeva = Tadeva (sabbattha)	13
Sāramaṇivaṇṇehi = Phalikamaṇivaṇṇehi (Sī)	432
Sāravirahitato naḷasetusadisam = Sāravirahitanaḷasetusadisam (Sī)	61
Sāriputtattherassa = Sāriputtassa (Sī)	136
Sālamaṇḍapam = Sākhāmaṇḍapam (Sī)	92
Sāvakehi = Sāvakagehi (Sī)	82

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Sa]

...sāvajja = ...sārajja (Ka)	330
Sāvattthiyam̐ = Sāvattthim̐ (Sī)	113
Sāsanakkamo = Sāsanukkamo (Ka)	253
Sāsane = Loke (Ka)	71
Sāsanosakkanakāle = Sāsane osakkanakāle (Sī)	48
Sāsapena = Kimsāsapena (Ka)	20
...sāḷavam̐ = Sāḷuvanam̐ (Sī) Sāḷuвам̐ (Ka)	261
Sikkheyya. Yāhi adhisīlasikkhādīhi = Sikkheyyāti, adhisīlasikkhādīhi (Sī)	454
Sikhāhi = Tīhi sikhāhi (I)	426
Siṅgāḷaka = Sigāḷaka (Sī)	86
Sindhuvāarakā = Sindhuvāritā (Ka)	441
Siyati = Sīyati (I)	438
Sirivaḍḍho na tāva = Sirivaḍḍho tāva (Sī)	356
Sivakattherassa = Sīvakattherassa (Sī) evamuparipi.	391
Sissehi samparivuto = Sissehi ca parivuto (Sī)	420
Sīgham̐ = Sīgham̐ jaha (Sī)	227
Sītavanīyatthera = Taraṇīyatthera (Apadāne)	58
Sīlakkhandhādīparipūraṇameva = Sīlakkhandhādīparipūṇṇā (Sī)	189
Sīlasampattiyādivibhūtiyā ca = Sīlasampattivibhūtiyā ca (Sī)	33
Sīsamaṇinā = Kaṇṭhamaṇikā (Sī, I)	446
Sīse katvānaḥam̐ tadā = Sire katvāna añjalim̐ (Ka)	110
Sīhanādasadisīyo = ...sadisā (Sī, Ka)	8
Sīhanādasadisīyo = Sīhanādasadisā (Sī)	13
Sīhasadisā = Sīhasadisāti (Sī)	13
Sīhānam̐va nadantānam̐, dāḥīnam̐ girigabbharetī = Sīhānam̐ -pa- attūpanāyikāti (Sī)	7
Sukhitā vatāti = Sukhitāti (Sī)	325
Sukhuttamam̐ = Sukhamuttamam̐ (Sī)	403

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Sa]

Sukhumacchikajālena, saramhi sampatānite = Sukhumacchike yathājāle pāramhi sampasārite (Sī)	286
Sukhume = Susukhumena (Sī)	201
Suññatamukhādīsu = Suññatasukhādīsu (Ka)	16
Suṇātha = Suṇoṭha (Sī)	292
Suṇitvā = Sutvāna (Sī)	51
Suttalūkhaṃ = Sibbanalūkhaṃ (Ka)	422
Suttēsūti = Patisuttēsūti (Sī, Ka), Sahisuttēsūti (Ka)	417
Sutvā = Sutvā paṭiladdhasaddho (Sī)	111
Sudaṃ = Samaṃ (Ka)	33
Sudanti = Samanti (Ka)	33
Sudanto = Sudatto (Sī)	127
Suddhi = Suddhī (I)	435
Sudhannaṃ ca = Sudhannaṃva (Ka)	241
Sunimmitaṃ = Suniṭṭhitaṃ (Sī)	283
Sundaramanassa = Sundaramānasassa (Sī, I)	427
Supine = Supinena (Sī, I)	408
Suppatiṭṭhitacittā = Patiṭṭhitacitto (Ka)	371
Suppavāsāya = Natthi (Ka)	171
Suppāarakapaṭṭane = Suppādaka... (Ka)	197
Subbate = Subbato (Sī)	140
Subbate abhivādiya = Subbaco abhivādayim (Sī)	128
Subhasaññāyāti = Subhamaññeyyāti (I)	354
Sumekhaliya = Sumelaya (Sī)	168
Sumeghaghananāmako = Sumeghayasanāmako (Sī)	152
Suyāmanattherassa = Suyāmattherassa (Sī)	207
Suvaṇṇayo = Soṇṇamayo (Ka)	366
Suvaṇṇarasadhāraṃ viya = ...suvaṇṇassa dhāraṃ viya (Ka)	305
Suvisuddhajjhānābhīññā = ...bhisaññā (I)	416

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Susaññato = Santusito (Sī)	283
Susaññā = Sutthanā (Sī)	397, 448
Susaṅṭhitam = Dusaṅṭhitam (Ka)	473
Susāmo nāma = Suyāmo nāma (Sī)	190
“Susukkatambū”tipi = Susuddhatambūtipi (Sī, I)	427
Susumāragire = Sumsumāragire (Sī)	87
Sūpaṭṭhitam = Supatiṭṭhitam (Ka)	145
Seti = Vasati (Sī, I)	422
Senāsane = Senāsanaṃ (Sī)	161
Seyyam = Seyyanti sahaseyyam (Sī, I)	423
So = Natthi (Sī)	68
So = Yo (Sī)	257
So attūpanayattho. Tena pare nam puggalam pasamsanti ca = So avūpasantatto, te pana pare tam puggalam pasamsanti ce (Sī)	360
So attho = So sadattho (I)	385
So eva ca = So eva (Ka)	60
Soṇassa poṭiriyaputtassa = Soṇassa seṭṭhiputtattherassa (Sī)	404
Soṇena pana koṭikaṇṇena = So pana koṭikaṇṇena (Sī)	97
Sotāvadhāna’tthi = Sotapathā atthi (Sī)	473
Sotumicchantena = Sotumicchanto (Sī)	333
Sopi = So kira (Sī)	97
So yathā = So saddhāya pabbajito yathā (Sī, I)	437
Sohaṃ = Yohaṃ (sabbattha)	362
Soḷasaṅḍapātappamāṇo = Soḷasasarapātanappamāṇo (Sī)	366
Soḷasubbedho = Soḷasapabbedho (Sī, I)	366
Soḷaseto = Soḷasake (Sī)	140
Svābhisāṅkhate = Samabhisāṅkhate (Sī)	13
Svāyamattho = Tassāyamattho (Sī)	278

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ha]

Hāmsadundubhinissano = Hāmsadundubhinissaro (Sī)	40
Hāmsavatīnāmake = Hāmsāvatīnāmake (Sī, Ka)	19
Haṭṭho haṭṭhena cittena = Hattho pahaṭṭhacittoham (Sī)	100
Hatanettosmīti = Andhoham hatanettosmīti (Ka)	250
Hatamado = Gatamado (Sī)	286
Hatāmittova = Mahāmittova (Sī)	470
Hatthena gahetvā = Hatthe gahetvā (Sī)	417
Handāvuso = Gaṇhāvuso (Sī)	77
“Haritajātimaṇisarikkhako”ti = Haritamaṇisarikkhakoti (Sī, I)	367
Hāritotissa = Hāritoti (Ka)	109
Hāsamhita = Hāsādikam (Sī)	414
Hāsayanto mamaṃ tadā = Hāsayantova maṃ sadā (Sī)	374
Hi = Idam padam natthi (Sī)	12
Himapātavaddalādinā = Vadalikādinā (I)	449
Hotīti = Hoti (Sī)	11
Honti = Hoti (Sī)	12
Honti, tā maggaphalasikkhā = Honti nāma, maggaphalasikkhāya (Sī, I)	454
Hontīti = Hotīti (?)	43

Theragāthā-aṭṭhakathāya paṭhamabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]		[A]	
Akkante ca pade disvā	100, 343	Ajjhogāhetvā sālavanam	92, 347
Akkositvāna samaṇe	81	Ajjhogāhetvā	
Agāram vasamānopi	24	Himavantam	305, 454
Agārā abhinikkamma	290,	Aṭṭhapaññāsakappamhi	136
	369, 374	Aṭṭhasatṭhisahassāni	281
Agārā nikkhamantopi	384	Aṭṭhahetūhi samphussa	455
Agārā nikkhamitvāna	137	Aṭṭhārase kappasate	57, 73,
Agāriko bhavitvāna	23		94, 95, 166, 226, 293-4,
Aggidārum nīharitvā	368		297, 348-9, 353, 417, 456
Agginibbāpano nāma	206	Aṭṭhāsītimhito kappe	206
Aggihuttañca me atthi	210	Aṭṭhikaṅkalakuṭike	30
Aṅkolaṃ pupphitaṃ disvā	429	Aṭṭhikaṅkalakuṭivesā	32
Aciraṃ gatamattassa	121	Atisītaṃ ati-uṇham	448
Aciraṃ gate pūgagaṇe	185	Atthadassamhi Sugate	192
Accayanti ahorattā	338	Atthadassī Jinavaro	139
Accayena ahorattaṃ	463	Atthadassī tu Bhagavā	57, 72,
Acchodikā puthusilā	284		226, 352, 420
Ajito nāma Sambuddho	86	Atthadhammaniruttīsu	37
Ajinaṃ me gahetvāna	377	Athaddasaṃ Sakyamuniṃ	468
Ajinamhi nisīditvā	374	Atha pāpāni kammāni	338
Ajjāpi maṃ Mahāvīra	473	Addasaṃ vimalaṃ Buddham	125
Ajjhāyako mantadharo	45, 210,	Addasaṃ virajaṃ Buddham	66
	224, 376, 421, 463	Addasamha tadārañṇe	53

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]	
Addhā na jāyantiyato'dha dhammaṃ	399
Adhikāraṃ sasaṃghassa	51
Adhigacchim̄ tadā pītim̄	89, 403, 458
Adhicetaso appamajjato	193
Adhiccuppattikā Buddhā	376
Adhiṭṭhahi Mahāvīro	224
Adhitā vedagū sabbe	454
Adhivāsana maññāya	465
Anantaraṃ ito kappe	208
Aniccāni gahakāni	392
Aniccā hi calā saddhā	461
Anukampako kāruṇiko	292
Anukampitako tena	365
Anubhomi phalaṃ iṭṭhaṃ	156
Anumodiṃsu me vākyam̄	357
Anuruddho upaṭṭhāko	93, 347
Anusāsi Mahāvīro	189
Anussarivā Sambuddham̄	190
Anūnamanasaṅkappo	374
Anekajātisamsāraṃ	217
Anekasatakkhattuṅca	369
Anokāsaṃ na passāmi	93, 348
Anomadassī Bhagavā	383, 441
Antalikkhe ṭhito satthā	162, 421
Andhohaṃ hatanettosmi	249
Annaṃ pānaṃ paṭṭhapetvā	296
Aparimeyyupādāya	467, 469
Aparimeyye ito kappe	384, 442-3

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[A]	
Api ce hoti tevijjo	318
Appakiccā aloluppā	377
Appamādarakaṃ disvā	24
Abbhatītā ca ye Buddhā	474
Abhiññāpāramim̄ gantvā	117
Abhitthavitvā Padumuttaraṃ Jinaṃ	103
Abhidhammanayaññūhaṃ	45
Abhinikkhamma bhāvanā	296
Abhibhonti na tassābhā	396
Abhirūhatu maṃ Buddho	72, 352
Abhirūha Mahāvīra	111, 383
Abhivādiya Sambuddham̄	420
Abhivādetvāna Sambuddham̄	226
Abhisattova nipatati vayo	299
Abhisammatako gayha	396
Ambapallava saṅkāsaṃ	409
Ayaṃ nu kho Mahāvīro	235
Ayaṃ pacchimako mayhaṃ	94, 349
Ayaṅca pāṭhiko bhikkhu	464
Ayamiti kappāṭo kappāṭakuro	410
Ayaṃ me pacchimā jāti	287
Ayoni suddhimanvesaṃ	435
Ayoniso manasikāro	353
Arahaṃ Sugato loke	398
Arahā āsi so thero	53
Allavatthā allasirā	473
Avacāsintadā tesāṃ	455

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[I]		[I - Ī]	
Ito ca navame kappe	235, 248, 279	Imāhi tīhi gāthāhi	231
Ito cuddasakappamhi	188	Iminā dakadānena	162
Ito tiṃsakappasate	232	Iminā phaladānena	210, 374
Ito terasakappamhi	220, 262, 433	Iminā bījanidānena	165
Ito dutiyake kappe	472	Iminā Buddhatarāṇena	73, 353
Ito navutikappamhi	205	Iminā madhudānena	290
Ito pañcasate kappe	46	Iminā'rāmadānena	466
Ito pannarase kappe	181, 237	Iminā sudhakammena	246
Ito bahiddhā		Iriyañcāpi disvāna	441
puthu-aññavādinam	232	Īdisā te mahānāgā	357
Ito satasahasamhi	413	[U]	
Ito sattakappasate	166, 211	Ukkā patimsu nabhasā	53
Ito sattatikappamhi	213	Ukkhepakatavacchassa	186
Ito sattamake kappe	258	Uggacchante ca sūriye	94, 348
Idam me amitam bhogam	465	Ucchaṅgena pulinam gayha	382
Idam me āsanam vira	25	Uttarivāna nadikam	244
Idam vatvāna Bhagavā	447	Uttarivāna Sambuddho	73, 352
Idam vatvāna Sambuddho	26, 364, 473	Uttamattham asampattho	438
Idam sabbam abhiññāya	442	Uttānakulā nadikā	327
Idānāham rājagahe	415	Uttiṇṇā paṅkapalipā	237
Idānipi munindena	415	Udakā abhinikkhamma	72, 352
Idha naccañca gītañca	94, 348	Udaggacitto sumano	183
Idha passāmi Sambuddham	293	Udānanādavidhinā	1
Indanīlam mahānīlam	394	Udentam sataramsimva	281
Imam khāda imam bhuñja	307	Uddharantam imam lokam	285
Imamhi bhaddake kappe	52, 64, 438	Upagate ca Sambuddhe	111
Imasmimyeva kappasmin	119, 300, 390	Upagantvāna Sambuddham	116
Imāham kaṭṭham nissāya	329	Upaṭṭhahitvā tam bodhim	174
		Upaṭṭhānaphalam passa	153

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[U - Ū]		[E]	
Upanissāya viharāṃ	328	Ekakā mayāṃ araṅṅe	
Upapajjati yaṃ yoniṃ	297	vihārāma	178-9
Uparicchadanaṃ āsi	297	Ekako tvaṃ araṅṅe	
Upasanto uparato	38	viharasi	178
Upasanto ca Sambuddho	430	Ekaccānaṅca vamaṇaṃ	474
Upasampādayī Buddho	308	Ekatālīsito kappe	215
Upāgataṃ Mahānāgaṃ	168	Ekatimse ito kappe	60, 481
Upāgataṃ Mahāvīraṃ	289, 442	Ekatthambhaṃ mamaṃ detha	185
Upāyakusalenāhaṃ	353	Ekanavutito kappe	52, 66, 477
Upāsamaṇo yamaṃ	327	Ekapaṅṅāsakappamhi	217
Upāsītā sappurisā	388	Ekapaṅṅāsakkhattuṅca	318
Upetamhi Mahāvīre	441	Ekapaṅṅāsito kappe	147
Uposathamhi divase	329	Ekapupphaṃ cajitvāna	251
Uppajjantā ca Sambuddho	357	Ekamhi navute kappe	270
Uppatantesu nipate	213	Ekarattim vasantohaṃ	368
Uppātaṃ tamahaṃ disvā	198	Ekavīro asadiso	286
Uppātagamane ceva	289	Ekavīsaticappamhi	186
Uppātesu nimittesu	470	Ekasaṭṭhimhito kappe	144
Uppāde dāruṇe disvā	53	Ekādasaṅcakkhattuṃ so	81
Ubhinnaṃ devarājūnaṃ	176	Ekārase kappasate	229
Ubho puṅṅaṅca pāpaṅca	54	Ekūnatimsakappamhi	152, 260
Usabhaṃ pavaraṃ vīraṃ	434	Ekopi saddho medhāvī	456
Usabhova mahī nadati	358	Etamādīnavāṃ ṅatvā	308, 349
Uḷāro Bhagavā neso	396	Etissā pupphapūjāya	160
Ūnavīse kappasate	255, 266	Etesaṃ paṭigho natthi	474
		Ete sabbe atikkamma	471
		Etehaṅgehi sampanno	470
		Evaṃ kittayi Sambuddho	464
		Evaṃ dassanasampannaṃ	382
		Evaṃ nirākulaṃ āsi	35, 51
[E]			
Ekamsaṃ cīvaraṃ katvā	82		
Ekakaṃ maṃ viharantaṃ	373		

Paṭhamapādā Piṭṭhāṅkā

[E]

Evanti te paṭissutvā	216
Evam me viharantassa	24
Evam vihāramānam mam	328
Evam samanūsāsitvā	216
Evāham cintayitvāna	25, 464
Evāham tattha vāremi	24
Esanāya carantassa	392
Esā'vahiyyase pabbatena	288

[O]

Oggayha yaṃ pokkharāṇim	364
Otatam vitatam mayham	188
Odumbarikapupphamva	377
Obhāsentaṃ disā sabbā	156
Orohitvāna ākāsa	226
Ovādako viññāpako	35, 51
Osadhī tiṇavāsī ca	117

[Ka]

Kakudham vilasantaṃva	408, 450
Kakusandho Mahāvīro	119
Kaṅkhā me bahulā āsi	41
Kaṅcanagghiyasaṅkāso	134
Kaṭacchubbhikkham pādāsīm	155
Kaṇaveram gahetvāna	263
Kaṇikāramva jotantaṃ	75
Katañjalī namassanti	464
Kadambam pupphitam disvā	275
Kadaliphalam paggayha	427
Kappasatasahassamhi	26, 81, 137, 464, 466

Paṭhamapādā Piṭṭhāṅkā

[Ka]

Kamaṇḍaludharā sabbe	377
Karivā paṭisanthāram	373
Karivā pulinaṃ thūpaṃ	328
Kassapassa Bhagavato	390
Kassindriyāni samathaṅgatāni	419
Kānanam vanamoggayha	128, 166, 269
Kāmacchando ca byāpādo	209
Kāmā te paṭhamā senā	60
Kāyaduṭṭhullagaruno	287
Kālapabbaṅgasakaṅkāso	459
Kālena kālamāgantvā	239
Kāḷānusāriyam gayha	285
Kāḷī itthī brahatī dhanakarūpā	344
Kim nu socasi mā bhāyi	193
Kim sukam pupphitam disvā	107, 340
Kilesā jhāpitā mayham	37, 484
Kīto satahassena	465
Kīdisā te Mahāvīrā	357
Kukuttho nāma nāmena	268
Kudālapitakamādāya	244
Kumārakassapo ceva	53
Kumbhaṇḍā ca samāgantvā	395
Kummā soṇā madhukārā	116
Kurañjiyaphalam gayha	406
Kusalam kattukāmena	328
Kūṭāgārā gahā rammā	448
Kūṭāgāre ca pāsāde	465
Kūṭāgārena caratā	293
Ketam pupphitam disvā	220

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kese me olikhissan'ti	377
Kesesu chijjamānesu	37
Ko kuṭikāyaṃ, bhikkhu kuṭikāyaṃ	162
Ko nu kho Bhagavā hetu	93, 347
Kopo ca issā parahethanā	335
Koraṇḍaṃ pupphitaṃ disvā	100, 146, 343
Ko vā tvaṃ Kassa vā putto	373
Kosambā saḷalā nimbā	441
Kosiyo nāma nāmena	23
Koseyyakambaliyāni	307
Ko hi tassa janenattho	342

[Kha]

Khaṇantālukalambāni	168
Khantiyā avihimsāya	474
Khandhā diṭṭhā yathābhūtaṃ	234
Khandhānañca paṭipāṭi	191, 257
Khandhā mayā pariññātā	361
Khamassu tvaṃ Mahāvīra	473
Khāribhāraṃ gahetvāna	116
Khippaṃ assamamāgañchim	441
Khippaṃ paggayha taṃ sabbam	374
Khippaṃ pabbatamāruya	374, 441
Khīrodanabalenāham	54

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Gaṅgā Bhāgīrathī nāma	136
Gacchamānā ca Sugatā	357
Gacchamānā ca te Buddhā	357
Gaṇanāto asaṅkheyyo	293
Gatamaggaṃ gavesantā	283
Gatipacchedano nāma	206
Gandhabbā ca samāgantvā	395
Gandhodakañca paggayha	203
Gambhīraṃ nipuṇaṃ atthaṃ	422
Garuḷā ca samāgantvā	394
Garuḷo yathā opatati	468
Gavesamāno taṃ vīraṃ	329
Gavesamāno passeyya	467
Gahakāraka diṭṭhosi	392
Gāme me vasati kāyo	76
Girasāroti nāmena	206

[Gha - Ca]

Ghose cittaṃ pasādesim	113
Cakkavattissa santassa	297
Caṅkamitvāna Sambuddho	228
Catuttiṃsatikkhattuṅca	314
Catudaṇḍe ṭhapetvāna	93, 347
Catuddasañca khattum so	421
Catuddasāni kappāni	292
Catuddasesu kappesu	314
Catuddase kappasate	226, 324
Catuddisā dundubhiyo	53
Catunnavutito kappe	88, 461

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Ca]		[Cha - Ja]	
Catunnavutupādāya	157	Chaḷasītisahassāni	365, 397, 448, 466
Catuyojanamubbedho	395	Jaṅghā maṇimayā āsi	394
Catuvīsaticappamhi	434	Jaṭānijadharo āsim	285
Catuvīse ito kappe	154	Jaṭābhārena bharito	356
Catupaññāsito kappe	168	Janakāyamatikkamma	368
Catusaccaṃ pakāsentam	113, 413	Jano janamhi Sambuddho	342
Catusaccaṃ pakā sente	464	Jantāgharam aggisālam	465
Cattāro satipaṭṭhāne	370	Jalajam kumudam chetvā	268
Candaṃva vimalam suddham	258	Jātamatto ca Sambuddho	205
Candanam anulimpitvā	374	Jātarūpam yathā kūṭam	24
Candabhāgānadītire	111, 226	Jātipuppham gahetvāna	160
Caraṇena ca sampanno	472	Jātiyā pañcavassena	375
Carimam vattate mayham	168	Jātiyā sattavassena	329
Cavitvā Tusitā kāyā	454	Jāyantassa vipassissa	222
Citakam parivāretvā	358	Jigucchissanti tam viññū	24
Citāsu kurumānāsu	483	Jiṇṇaṅca disvā dukhitaṅca byādhitam	206
Cittam janetvā nekkhamme	293	[Jha - Ña]	
Cittanimitassa kovido	230	Jhāyamānassa Bhagavato	481
Cirampi gabbham dhārenti	469	Jhāyim jhānaratam vīram	40
Cīvaram piṇḍapātaṅca	293	Ñāṇamhi pūjam katvāna	220
Cīvare piṇḍapāte ca	293	Ñāṇe upanidhā natthi	213
Cutūpapātakusalo	471	Ñāṇe upanidhā yassa	231
Cullāsītisahassāni	181, 356	Ñāṇe cittam pasādetvā	156, 213
[Cha]		[Tha - Ta]	
Chattimsakkhattum Devindo	163	Thapesi etadaggamhi	36
Channā me kuṭikā sukhānivātā	28	Tam devā payirupāsanti	468
Chavālātam yathā kaṭṭham	23	Tam puppham ocinitvāna	270
Chavālātūpamo tvam'si	23		
Chahi gāthāhi Sabbaññum	369		

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Taṃ vāpi putta rodanti	143
Taṃ viññū pavadissanti	24
Taṃ viditvā mahīpālo	415
Taṃ sukhena sukhaṃ laddhaṃ	435
Taṃ sutvā mudito hutvā	36
Taṅca acchariyaṃ disvā	181, 200, 224, 272
Taṅca dānaṃ daditvāna	268
Tato avoca Lokaggo	36
Tato cittaṃ vimucci me	415
Tato cutoyaṃ manujo	94, 348
Tato jhānarataṃ disvā	41
Tato paraṃ upādāya	237
Tato bhisāṃ gahetvāna	364
Tato maṃ vananirataṃ	137
Tato me asanīpāto	364
Tato sā pupphakañcukā	224
Tatohaṃ tiṇṇasaṃsāro	41
Tattha cittaṃ pasādetvā	230, 356, 396
Tattha dibbehi naccehi	94, 116, 348
Tatthaddasaṃ paṃsukūlaṃ	379
Tatthaddasāsiṃ Sambuddhaṃ	93, 292, 347, 424
Tattha naccehi gītehi	306
Tattha pañcamikā ceva	394
Tattha pupphamayaṃ byamhaṃ	293
Tattha bhutvā pivitvā ca	306
Tattha me ahu saṅkappo	464

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tattha me sukataṃ byamhaṃ	306, 314
Tattha rajjaṃ karitvāna	64
Tatthāpi bhavanaṃ mayhaṃ	186
Tattheva ṭhitako santo	364
Tatrāpi nāmadheyyaṃ me	198
Tathā pabbajito santo	438
Tattheva jaṭilā tampi	24
Tattheva titthiyā loke	286
Tattheva tvaṃ Mahāvīra	470
Tattheva me kataṃ kammaṃ	329
Tathevāhaṃ Mahāvīra	467-8
Tatthevidaṃ Buddhakhettaṃ	73, 332, 353
Tathevīmassa nāṇamhi	293
Tadā ovadī no thero	53
Tadā cavitvā Tusitā	358
Tadā Jino viyākāsi	40
Tadā pasanno Sugate	37
Tadāpi maṃ Mahāvīra	473
Tadā mayi kucchigate	414
Tadā muditacittohaṃ	413
Tadā Munivaro āha	413
Tadāyaṃ pathavī sabbā	53
Tadā Vipassī Bhagavā	208
Tadā Sudassano nāma	292
Tadā so sāvakaṃ vīro	35
Tadāhaṃ brāhmaṇo hutvā	413
Tadāhaṃ Haṃsavatiyaṃ	35, 40, 51
Tadāhasa Mahāvīro	51
Tamandhakāraṃ nāsetvā	450
Tamhā kāyā cavitvāna	112, 198

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tayo māṇavakā āsum	260
Tasmā saddhañca sīlañca	417
Tasmā taṃ avalambitvā	2
Tasmiṃ pasannamānaso	437
Tasmiṃ mahākāruṇike	129
Tassa dhammesu dāyādo	36, 41, 82, 94, 290, 297, 348, 384, 414, 442, 464, 466
Tassa me appamattassa	430
Tassa mevaṃ viharato	438
Tassa me sukataṃ kammaṃ	443
Tassa rañño ahaṃ putto	472
Tassāhaṃ vacanaṃ sutvā	218
Tassāhaṃ dhammaṃ sutvāna	183
Tasseva Naravīrassa	52
Tāyeva maṇipūjāya	448
Tārako tvaṃ yathā nāvā	286
Tāvatiṃsaṃ gato santo	299
Tāsaṃ gambhīrañāṇehi	2
Tāso mayhaṃ samuppanno	188
Tāhaṃ cittakalīṃ brūmi	428
Tāhaṃ dhammaṃ suṇitvāna	45
Tiṃsakappasahassamhi	64, 165, 255, 257, 290, 297, 308, 369, 370, 375
Tiṃsakappasahassāni	26, 297, 466
Tiṃsakappāni devesu	94, 348
Tiṭṭha makkata mā dhāvi	314
Tiṇaṃ kaṭṭhañca pūretvā	198

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ta]	
Tiṇṇaṃ me tālapattānaṃ	316
Tiṇṇasantharakā nāma	195
Tiṇṇasūlaṃ gahetvāna	274
Titthiye nihanitvāna	470
Tidasā so cavitvāna	137
Tidhā pabhinnaṃ mātaṅga	24
Timbarūsakavaṇṇabho	24
Tiyaggī nibbutā mayhaṃ	370
Tiyojanasahassamhi	473
Tivarāyaṃ nivāsīhaṃ	156
Tividhaggī nibbutā mayhaṃ	174
Tissassa kho Bhagavato	262
Tisso nāmāsi Bhagavā	379
Tiṇi kiṅkaṇipupphāni	96, 98, 346
Tiṇi sissasahassāni	230
Tiṇi vijjāhi sampannaṃ	422
Tucchokāyo adissittha	377
Tuladaṇḍe ṭhapetvāna	369
Tuvaṃ cakkhūsi sabbesaṃ	421
Tuvaṃ devosi Sabbaññū	200
Tuvaṃ Satthā ca ketu ca	368
Tusitato cavitvāna	375
Te abbhatītā kālaṅkatā	456
Tettiṃsakkhattum	
Devindo	68, 338
Tena kammavipākena	36
Tena kammāvasesena	165
Tena kammaṃna Dvipadinda	162, 166, 191, 193
Tena kammaṃna Bhagavā	82

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Ta]

Tena kamma sukatenā	26, 41, 52, 68, 96, 98, 107, 306, 314, 337, 340, 343, 346, 375, 414
Tena kammenahaṃ vīra	473
Tena kammenahaṃ ajja	157
Tena kālena ye keci	396
Tena cittappasādena	64, 186, 215, 225, 232
Tena sā migarājena	414
Tenānusiṭṭhā migayūthapena	414
Teneva sukkamūlena	210, 229
Tepi maṃ parivārenti	463
Te me thambhaṃ pavecchimsu	185
Te me puṭṭhā viyākamsu	185
Teraseto kappasate	57
Tevijjā iddhipattā ca	117
Tevijjohaṃ mahājhāyī	282
Tesaṃ dhammakathaṃ vatvā	358
Tesaṃ lālappamānānaṃ	358
Tesattatimhito kappe	156
Tehaṃ araṇṇe disvāna	185
Tosayitvāna Sambuddhaṃ	198, 293
Tvaṅca me maggamakkhāhi	372

[Tha]

Thūpassa pariṇṇatā	328
Thera gāthāti nāmena	1
Thometvā dasagāthāhi	286

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Dake aggi na saṇḍāti	473
Dakkhiṇe Himavantassa	368
Dabbaṃ kusam poṭakilaṃ	449
Dayhamāne sarīramhi	479
Dārakeneva santena	329
Dāsīgaṇaṃ dāsagaṇaṃ	307
Diṭṭhā mayā dhammadharā upāsakā	399
Diṭṭho ahaṃ dhammavaraṃ	468
Dibbacakkhu visuddhaṃ me	90, 308, 403
Diyaddhajojane sese	377
Divā vā yadi vā rattim	24, 300
Disvā cittaṃ pasādetvā	318
Disvā taṃ sukataṃ kammaṃ	246
Disvāna taṃ pāṭihīraṃ	116
Disvā nabhe caṅkamantaṃ	25
Disvānaṃ Devadevaṃ	119, 292
Disvānaṃ Buddhasaṅghaṃ	215
Dukkhasantakaro Buddha	293
Dukkha kāmā eraka	245
Duṭṭhacitto upavadiṃ	52
Duppabbajjaṃ ve duradhivāsā gehā	279
Dulladdhaṃ vata me āsi	193
Duve kule pajāyāmi	36, 307
Duve bhava saṃsarāmi	36, 307
Dussehaṅghādayitvāna	36
Deyyadhammo ca me natthi	150
Devadatte ca vadhake	474
Devaputto ahaṃ santo	278-9
Devabhūto manusso vā	369, 442

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Da]

Devarājena pattabbaṃ	466
Devalokā idhāgantvā	73,
	94, 290, 349, 353
Devalokā cavitvāna	121,
	308, 397
Devaloke manusse vā	384,
	464
Devaloke manusse ca	132
Devaloke vasantassa	93, 348
Devā tattha samāgantvā	394
Devā sattahi ratnehi	394
Devehi ṭhapito yakkho	396
Devo ca vassati, devo ca	
gaḷagaḷāyati	402
Dvāsīti Buddhato gaṇhiṃ	3
Dvinnāṃ antaravassānaṃ	316
Dvinnampi yakkharājūnaṃ	176
Dvenavute ito kappe	100,
	149, 262, 270, 275,
	343, 379, 455

[Dha]

Dhanuṃ advejjaṃ katvāna	147
Dhammaṃ abhisamentassa	94, 348
Dhammakāmā vinītā te	289
Dhammakāyaṅca dīpentaṃ	231
Dhammacakkaṃ pavattesi	286
Dhammatā mamesā yassa me	402
Dhammapāsādamāruya	314
Dhammavidhiṃ ṭhapetvāna	218

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Dha]

Dhammāgadaṃ gavesanto	467
Dhammādāsaṃ gahetvāna	380
Dhammosadhaṃ pivitvāna	467
Dhātiyo maṃ upaṭṭhenti	222
Dhātu āveṇikā natthi	394
Dhīro vigatasammoho	286
Dhunanto paṃsukūḷāni	364

[Na]

Na ukkhipe no ca	
parikkhipe pare	424
Nagarā abhinikkhamma	181
Nagare Dhañṇavatiyā	208
Nagare Bandhumatiyā	89, 125, 403,
	458
Nagare Haṃsavatiyā	68, 332,
	337, 396, 463
Nagā nagaggesu susaṃvirūḷhā	277
Na tāva supituṃ hoti	405
Na te passantī taṃ yakkhaṃ	396
Na te bījaṃ pavappanti	64
Natthi koci bhavo nicco	308
Na danti evaṃ sappañṇā	386
Na danti morā susikhā	
supekhuṇā	426
Nadiṃ amarikaṃ nāma	327
Nadiyā pārime tīre	111
Nadīsotapaṭibhāgā	376
Na nūnāhaṃ paramahitānu-	
kampino	275
Nandamānā'gataṃ citta	428

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na brāhmaṇo bahivaṇṇo	330
Na maṃ mittā amittā vā	64
Namassamāno aṭṭhāsīm	25
Na me ovādako atthi	327
Name suto vā diṭṭho vā	25
Namo te Purisājañña	140, 213, 226, 332, 375
Namo hi tassa Bhagavato	246
Nayidaṃ anayena jīvitam	311
Navavattham navaphalam	307
Naḷamālaṃ gahetvāna	165, 445
Naḷāgāraṃ karitvāna	313
Nāgaṃ ruṇṇamanam disvā	472
Nāga satasahassāni	472
Nāgā tattha samāgantvā	394
Nānācittehi pupphehi	413
Nānāratanapajjotam	413
Nābhinandāmi maraṇam	407
Nāmagottam pavedehi	373
Nārado nāma nāmena	327
Nāsissam na pivissāmi	438
Nāham etena atthiko	264
Nāham kopemi ājīvam	23
Nāham suṇomi Sambuddham	368
Nāḷikeraphalam gayha	89, 403
Niggayha anukampāya	456
Niggahe paṭikamme ca	469
Nigguṇḍiyo bahū tattha	441
Nigghātattam amittānam	470
Nigrodham paṭhamam passi	173

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Nigrodhameva seveyya	414
Niṭṭhāpito mayā, rāmo	465
Niddiṭṭhā nu mantapade	357
Nipatanti khaṇātītā	53
Nibbattissati te byamham	136
Nibbāpayantaṃ janataṃ	258
Nibbāyissati dhammakkho	52
Nibbuta Kakusandhamhi	299
Nibbuteca Mahāvīre	101, 251
Nibbuta Lokanāthamhi	64, 174, 240, 242, 361
Nibbuta lokamahite	248
Nibbuto tiṇṇasaṃsāro	53
Nimmalo homaham ajja	144
Niruttiyā sukusalo	469
Nisajja pāsādavare	203
Nisinnam kālamaññāya	465
Nisinnō Bhagavā tattha	165
Nisīdanattam Buddhassa	121
Nisīdi tattha Bhagavā	25
Nissenim māpayitvāna	240
Nīharante sarīramhi	484
Nemittā ca viyākamsu	222
Nemittānam suṇitvāna	222
Nepuñño dassane vīro	368
No ce tam nijjhāpessāma	472
Nhātvā pitvā ca Sambuddho	139
[Pa]	
Pakkhandho māraṃvisaye	477
Paggayha kiṅkaṇim puppham	134

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Pa]	
Paṅkoti hi nam avedayum	312
Paccati Munino bhattam	461
Paccavekkhim imam kāyam	380
Paccekam Buddhaseṭṭhassa	395
Pacchime ca bhava asmim	57
Pacchime ca bhava dāni	41
Pacchime bhava sampatte	329
Pañca uppalahatthāni	208
Pañca kāmagaṇe hitvā	308,
	373, 407
Pañcakkhandhā	
pariññātā	239, 303
Pañcaṅgikehi tūriyehi	296
Pañcatimse ito kappe	149
Pañcadasakappasate	102, 251
Pañca nīvaraṇe hitvā	379
Pañcapaññāsakappamhi	442
Pañcamam Himavantam so	173
Pañcamī thinamiddham te	60
Pañcavīsamhi kappamhi	64
Pañcavīse ito kappe	62
Pañcasatṭhimhito kappe	430
Pañcāhāham pabbajito	438
Pañceva satakkhattuñca	421
Paññāya aggo nikkhitto	471
Paññāse kappasahassee	218
Paṭiggaṇhātu me Buddho	364
Paṭiggaṇhi Mahāvīro	421
Paṭiggaṇhi mamam bhikkham	364
Paṭiggahetvā Bhagavā	81
Paṭiggahetvā Sabbaññū	165

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Pa]	
Paṭiggahetvā Sambuddho	466
Paṭiggaheesi Bhagavā	201
Paṭipūjenti pulinam	357
Paṭisandhim na passāmi	468
Paṭisambhidā anuppatto	308
Paṭisambhidā catasso	27, 37,
	42, 54, 95
Paṭisallīnako santo	327
Paṭissuṇitvāna me vākyam	441
Paṭhamam saraṇam gacchim	177
Paṭhamā kañcanamayā	394
Paṇḍitam vata mam santam	477
Paṇṇatālīsito kappe	179
Patitthā vuyhatam oghe	286
Patitam pādamūle me	414
Patito dabbapuñjamhi	53
Pattharivājinacammaṃ	374
Pathavīdubhi nāma	205
Padam anupadañcāpi	469
Padako veyyākaraṇo	208
Padavikkamano nāma	206
Paduṭṭhacitto manujo	176
Padumuttarabuddhassa	70, 165,
	190, 316, 469
Padumuttarabhagavato	68, 337
Padumuttaro nāma Jino	35, 40,
	51, 101, 218, 251, 272,
	447
Padumuttaro Nāyako	136

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Padumuttaro Lokavidū	45, 115, 168, 176, 210, 228, 268, 286, 447, 465
Padumo nāma nāmena	265
Padumo nāma Sambuddho	429
Padenā, nupadā, yantaṃ	155
Padesarajjaṃ vipulaṃ	26, 36, 52, 69, 338
Padhānapahitattomhi	73, 353
Panādo nāma so rājā	366
Panthe disvāna kāsavaṃ	474
Pannagaṃ so gahetvāna	468
Pannarasasahassamhi	225
Pabbajitvāna kāyena	287, 373
Pabbajim tulayitvāna	273
Pabbatagge dumagge vā	70, 316
Pabbatagge yathā aggi	305
Pabbate Himavantamhi	212, 356
Pabbhārakūṭaṃ nissāya	197
Pabhā niddhāvate tassa	121
Pabhāsati idaṃ byamhaṃ	253
Parakammāyane yutto	283
Pariggahe nisīditvā	140
Parittaṃ dārumāruyha	340, 485
Parinibbute Bhagavati	239
Paribbājā ekasikhā	463
Paribbhamam bhavābhave	414
Paribhuñjitvā Sambuddho	81
Paribhuñji Mahāvīro	168
Paribhutte Mahāvīre	441

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pare ca naṃ garahanti	359
Pare ca naṃ pasamsanti	359
Pallaṅkena nisinnassa	316
Pavivittehi ariyehi	340, 485
Pavivekamanuyutto	82
Pasannamukhavaṇṇomhi	246
Pasannacitto sumano	75, 101, 152, 156, 210, 251, 335, 379, 430, 445
Passaddhaṃ darathaṃ disvā	442
Passanti nirayañcete	357
Pahūtena, nnapānena	297
Pākāraṃ parikhañcāpi	470
Pācīnavaṃsadāyamhi	350
Pāṇinā udakaṃ gayha	162
Pātiyo paribhuñjāmi	332
Pānadhiṃ sukataṃ gayha	383
Pānadhīnaṃ padānena	384
Pāpamitte vivajjetvā	484
Pārāvato tadā āsiṃ	237
Pārevatā ravihaṃsā ca	296
Pāsādassā, vidūre ca	203
Pāsādā sivikā ceva	253
Pāsādā sivikā vayhaṃ	384
Pāsādevaṃ guṇaṃ rammaṃ	195
Pitu atthāya so Buddho	464
Piyadassī ca Bhagavā	93, 347
Piyadassī nāma Bhagavā	291
Piyālaphalamādāya	237, 311
Pītipāmojjabahulaṃ	414

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paññakammena saññutto	364
Puṭakaṃ taṃ gahetvāna	116
Puṭakaṃ pūrayitvāna	421
Puṭake satta pupphāni	260
Puno Kassapavīrassa	414
Pupphaṃ kuṭajamādāya	110
Pupphaṃ Hemavantaṃ gayha	110
Pupphassa hetṭhā tiṭṭhāmi	306
Pupphāsanāṃ paññāpetvā	25
Pupphitaṃ pādapaṃ disvā	283
Pubbakammaṃ gavesanto	375
Pubbakammaṃ sarantassa	447
Pubbe hanati attānaṃ	330
Purakkhataṃ sāvakehi	179
Purāṇaṃ chaḍḍayitvāna	292
Purehaṃ bodhiyā pattam	132
Pulinena kato thūpo	357
Pūjārahaṃ na passāmi	463
Pūjito pūjaneyyānaṃ	398
Pesetvā sirikaṃ nāgaṃ	472
Porāṇakavaṃsadharo	471
[Pha - Ba]	
Phalaṃ mūlañca paṇṇañca	23
Phalahattho ahaṃ disvā	88,
	300, 320, 401
Phuṭṭho ḍaṃsehi makasehi	459
Bandhujīvakapupphāni	258
Balañca vata me khīṇaṃ	358
Bahussuto dhammadharo	471

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ba]	
Bahū nāvā samānetvā	136
Bahū sapatte labhati	349
Bāttimsalakkhaṇā Buddhā	357
Bījamiñjaṃ gahetvāna	119
Buddhaseṭṭhassa bhikkhussa	36
Buddhassa ānubhāvena	306
Buddhassa giramaññāya	265, 383
Buddhassa tamahaṃ datvā	262
Buddhānubhāvaṃ kittetvā	188
Buddho loke samuppanno	376-7
Bodhipapaṭikaṃ gayha	329
Byāharantassa Buddhassa	450
Brahmabandhu pure āsiṃ	436
Brahmabhāvo ca me natthi	373
Brahmuno pekkhamānassa	391
[Bha]	
Bhagavā tamhi samaye	93, 200,
	347, 364, 368
Bhavanā abhinikkhamma	181, 447
Bhavanā oruhitvāna	191
Bhavanā nikkhamitvāna	306
Bhavane upaviṭṭhohaṃ	140, 183
Bhavarāgahatassa me sato	388
Bhavābhava saṃsaranto	26-7
Bhavissati cakkavattī	374
Bhave nibbattamānamhi	102, 251
Bhave nibbattamānoham	332
Bhave bhava saṃsaranto	307
Bhave sātāṃ na vindāmi	467

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Bha]	
Bhāvehi Buddhānussatiṃ	25
Bhikkhusaṅghe nisīditvā	26, 471
Bhuñjantaṃ samaṇaṃ disvā	144
Bhuttāviṃ kālamaññāya	208
Bhūmijo jeyyaseno ca	56
Bhūripañña ca cattāro	193
[Ma]	
Makkaṭo pañca dvārāyaṃ	314
Magge phale āgame ca	132
Macchakacchapasañchannā	296
Majjhe mahante hīne ca	290
Mañhi parivāretvā	242
Maṇḍapā ca bahū tattha	441
Mataṃ vā putta rodanti	143
Madhugandhassa	
pupphena	104, 411
Manussattaṃ liṅgasampatti	11-2
Manussayonimāgantvā	365
Manussalokamāgantvā	442
Mandālakehi sañchannā	296
Mama aññataro sisso	376
Mama assamasāmantā	198
Mama āsayasāmantā	100, 343
Mama uggajjanaṃ sutvā	111
Mama kammaṃ saritvāna	471
Mamatto hoti yo rañño	470
Mama dhammakathaṃ katvā	296
Mama saṅkappamaññāya	72, 193, 318, 352

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Mama sīse maṇiṃ gayha	447
Mameva anuvattanti	64
Mayampi thūpaṃ kassāma	395
Mayi nikkhantamattamhi	290
Mayhaṃ saṅkappamaññāya	176
Mayhampi sukataṃ kammaṃ	448
Mayhindriyāni	
samathaṅgatāni	419
Mallesu Kusiṇārāyaṃ	53
Mahaccā kaṃsapātiyā	200
Mahākassapamāgamma	415
Mahākāruṇikaṃ Nāthaṃ	1
Mahājanā samāgamma	394
Mahādundubhināmā ca	177
Mahāmati Mahāvīro	40
Mahāmuniṃ tosayitvā	349
Mahārahaṅca sayanaṃ	306
Mahāvāto uṭṭhahitvā	364
Mahāsamuddaṃ oggayha	295
Mahāsamuddā cattāro	318
Mahāsamudde udakaṃ	369
Mahāsamudde ūmiyo	286
Mahe pavattamānamhi	248
Mā kho tvaṃ kappāṭa pacālesi	410
Mātaraṃ kuṭikaṃ brūsi	29
Mātā Candavatī nāma	37
Mātukucchigate mayi	375
Mātuluṅgaphalaṃ gayha	83, 323
Mānāvamānato muttā	357
Mānusopi ca bhavo'bhiraḍhito	481

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]		[Ya]	
Mānena vañcitāse	262	Yathā ca bhūmi acalā	473
Mā no pamattā assumha	394-5	Yathāpi padumaṃ nāma	468
Mālāhatthaṃ gahetvāna	166	Yathāpi balavā poso	328
Mā vo khaṇaṃ virādhetha	474	Yathāpi bhaddake khetto	73,
Māvoca pharusāṃ kañci	79		332, 353
Migarājā tadā āsīm	235	Yathāpi bhaddo ājañño	382
Migaluddo tadā āsīm	121	Yathāpi megho thanayaṃ	287
Migaluddo pure āsīm	113, 129,	Yathāpi rājā balavā	470
	291, 311, 382, 406	Yathābalaṃ karissāmi	2
Mettacitto kāruṇiko	234	Yathā balākayonimhi	468
[Ya]		Yathā brahmā tathā eko	459
Yaṃ karoti naro kammaṃ	336	Yathā bhūtaṭṭito poso	467
Yaṃ kiccaṃ dalhaviṛiyena	372	Yathā me kāyo nibbāti	165
Yaṃ pakittemi Sambuddhaṃ	358	Yathā visādo puriso	467
Yaṃ pūritaṃ tayā kiccaṃ	198	Yathā samuddo	
Yaṃ mayā pakataṃ pāpaṃ	222	udadhīna'maggo	218
Yaṃ me atthi sake gehe	208	Yathā sūlavuto poso	467
Yaṃ yaṃ yonu'papajjāmi	100,	Yadā Kapilavatthusmiṃ	41
	116, 140, 186, 222,	Yadā kilesā jāyanti	328
	242, 343, 448	Yadā kuppanti isayo	473
Yaṃ vadanti Sumedhoti	297, 369	Yadā tuvaṃ Sakyamuni	469
Yakkhā tattha samāgantvā	395	Yadā Vipassī Lokaggo	188
Yakkhānaṃ samayo āsi	265	Yadāhaṃ dhammassosim	320
Yañhi kayirā tañhi vade	443	Yadi Buddhosi Sabbaññū	374
Yato ahaṃ pabbajito	390	Yasmiñca jāyamānasmim	205
Yato sarāmi attānaṃ	73,	Yassañjaliṃ karitvāna	450
	352, 369	Yassa saddhā Tathāgate	66
Yathā kaḷīro susu		Yā kāci kañkhā vā idha vā	
vaḍḍhitaggo	202	huraṃ vā	41
Yathā komudike māse	359	Yā tā subhūti-ādīhi	1

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yānakāro pure āsim	253
Yāya no anukampāya	385
Yāvatā khettā vijjanti	332
Yāvatā caturo dīpā	116
Yāvatā nagaram āsi	228
Yāvatā parisā tassa	94, 348
Yāvatā Buddhakhetamhi	471
Yāvatā Buddhabhaṇitam	471
Yāvatā brahmalokato	450
Yāvatāyum vasi tvāna	328
Yāvatā ye pakkhigaṇā	116
Yāvatā rūpino sattā	421
Yāvatā vattate cittaṃ	73, 353
Yāvatā vanasaṇḍamhi	116, 292
Yāvatā vanasaṇḍasmim	198
Yāsam attho duviññeyyo	2
Yugamattaṃ pekkhamānā	377
Yūthā vinissaṭo santo	24
Yūpo tattha subho āsi	121
Ye kho te veṭhamissena	336
Ye ca khīṇāsavā tattha	64
Ye ca santi samitāro	81
Ye cittakathī bahussutā	451
Ye te ahesum Sambuddhā	327
Yena ñāṇena pattosi	220
Yena yena subhikkhāni	224
Yenidaṃ thavitaṃ ñāṇaṃ	421
Yepi dīghāyukā nāgā	116
Ye phalaṭṭhā Buddhaputtā	117
Yesam sotāvadha' natthi	473

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ya]	
Yesaṅca cetanā atthi	421
Yo andhakāre tamasi	
pabhaṅkaro	104
Yo imasmim dhammavinaye	479
Yo koci vinaye paṇhaṃ	471
Yo ca kho annapānassa	319
Yo ca mettena cittaṃ	453
Yo ca sītaṅca uṇhaṅca	448
Yo ce pūreyya Sambuddhaṃ	193
Yojanaṃ tepi vaḍḍhesum	395
Yo taṃ adāsi madhum me	290
Yodha koci manussesu	453
Yo pānadhim me adāsi	383
Yo pubbe karaṇiyāni	443
Yo'maṃ palipathaṃ duggaṃ	172
Yo me annena pānena	297
Yo me ñāṇaṃ pakittesi	369
Yo me pādasi bhesajjaṃ	442
Yo me silaṅca ñāṇaṅca	286
Yo ve avidvā upadhim karoti	345
Yo so ñāṇaṃ pakittesi	218
Yo so tāresi Sambuddhaṃ	136
Yo so Buddhaṃ upaṭṭhāsi	81
Yo have daharo bhikkhu	417
[Ra]	
Rajjase rajjanīye ca	23
Raṅṅo antepure āsim	263
Ratanapajjalo nāma	206

Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhāṅkā
[Ra]		[Va]	
Ratanānaṭṭhapaññāsaṃ	35, 51	Varuṇo nāma nāmena	115, 174
Rāgūpasamhitāṃ cittaṃ	23	Vasīsatasahasseehi	450
Rājā Vātasamo nāma	206	Vassati devo yathā sugītaṃ	58
Rājā Vilokano nāma	206	Vassasatasahassāni	35, 51
Rukkhamūlagahaṇaṃ		Vāditeṇa ca naccena	174
pasakkiya	301	Vicaranto araññaṃhi	441
Rukkhamūle vasantassa	293	Vicittapupphadussānaṃ	414
Rūpaṃ disvā sati muṭṭhā	255	Vicinaṃ addasaṃ pupphaṃ	306
Rūpadakkho ahaṃ ajja	469	Vicinaṃ naddasaṃ pupphaṃ	447
[La]		Vijjācaraṇasampannā	1
Labujaṃ phalamādāya	458	Vijjādharo tadā āsiṃ	305
Lahuko vata me kāyo	266	Vittisañjanano mayhaṃ	89,
Lābhā amhaṃ suladdhaṃ no	296		403, 458
Lābhā tesāṃ suladdhañca	448	Vitthārike bāhujaññe	464
Lābhā mama suladdhaṃ me	443	Vinataṃ dhanumādāya	379
Lābhā mayhaṃ		Vinatānadiyā tīre	103, 220,
suladdhaṃ me	384		411, 437
Lābhālābhe na sajjanti	474	Vinaye khandhake vāpi	469
Lābhālābhena santuṭṭho	368	Vinaye pāramiṃ patvā	466
[Va]		Vinaye pāramiṃ patto	469, 475
Vajjamānāsu bherīsu	186	Vinayo āsayo mayhaṃ	475
Vaṇṭe chetvāna pupphāni	228	Vipassino Bhagavato	400, 476
Vanakammiko pure āsiṃ	100, 343	Vipassissa Bhagavato	61,
Vanaggā nikkhamitvāna	306		123, 150, 153
Vanantare Buddhaṃ		Vipassī nāma Bhagavā	181, 183
disvā	417, 456	Vipākaṃ kittayitvāna	94, 348
Vanaṣaṇḍaṃ samoggayha	291	Vipināto madhuṃ gayha	289
Vandanājanitaṃ puññaṃ	1	Vimokkhe aṭṭha phusitvā	117
Vanditvāna ahaṃ bodhiṃ	283	Viruddhā ye pāvacane	396
Vamaṇaṃ paṭipannānaṃ	474	Vilīnaṃ candanā' dāya	226
		Vivekamanuyuttohaṃ	112

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Va]

Visālamāḷe āsīno	231
Visuddhānaṃ ayaṃ vāso	23
Vihāsi kuṭiyāṃ bhikkhu	163
Vīthiyā gacchato yassa	450
Vīriyaṃ me dhuradhoraḃhaṃ	82, 137, 359
Vīsakappasahassamhi	257
Vīsuttarasataṃ therā	3
Vuṭṭhamhi deve	
caturaṅgule tiṇe	290
Vuṭṭhahitvā samādhimhā	292
Vuṭṭhitaṃ kālamaññāya	81
Vediyo satta katvāna	396
Vemajjhamhi ca tassāsi	216
Vessavaṇo idhāgamma	188
Vehāsamhi caṅkamati	272

[Sa]

Samkhittena suṇitvāna	45
Samvejayitvā janataṃ	205
Sam̄saraṃ dīghamaddhānaṃ	430
Sam̄saraṃ hi nirayaṃ	
agacchissam̄	481
Sam̄saritvā bhava sabbe	370
Sam̄sārasotaṃ sañchindim̄	468
Sakaṃ cittaṃ pasādetvā	168, 234, 383
Sakaṃ diṭṭhim̄ vinodetvā	45
Sakakammābhiraddhoham̄	174
Sa kadāci Tilokaggo	40
Sakiṃ pītaṃ halāhalaṃ	474
Sake sissenusāsitvā	358

Paṭhamapādā Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sakkā theve kusaggena	369
Sakyānaṃ nandijanano	471
Sagabbhaṃ taṃ viditvāna	415
Saṅkharitvāna kusalaṃ	222
Saṅgātigo hatamado	286
Saṅgāmasīse nāgo	176
Sacakkhū nāma nāmena	191
Sace tvaṃ pāpakaṃ kammaṃ	143
Sace neresi attānaṃ	79
Saññāpetvāna janataṃ	176
Saṭṭhi kappasahassāni	286
Saṭṭhikappāni Devindo	447
Saṭṭhi tūriyasahassāni	174, 296, 306, 397, 466
Sataram̄sim̄va jotantaṃ	140
Sataram̄sī nāma Bhagavā	88, 401
Sataliṅgassa atthassa	270
Satasahassā tevijjā	231
Satasahassito kappe	27, 484
Satasahassupādāya	468, 469, 471
Satasahas̄se kataṃ kammaṃ	137, 397
Satasahassenāvāsaṃ	465
Satānaṃ tiṇikkhattuṃ ca	36, 52, 328
Satānaṃ pañcakkhattuṅca	307, 358
Sati-ārakkhasampanno	57
Satipaṭṭhānamatṭālaṃ	470
Satimā paññavā bhikkhu	370

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sattakkhattuñca Devindo	112
Sattapaññāsakappamhi	137, 146, 244, 253
Sattayojanamubbedho	396
Sattaratanasampanno	257, 442
Sattarattindivam Buddhō	464
Sattarase kappasate	234, 239
Sattavīsati kappamhi	134, 230
Sattasattati kappāni	369
Sattāsītimhito kappe	156, 206, 264
Sattāham chadanam āsi	278
Sattāham dhārayitvāna	93, 347
Sattāham paṭisallīnam	81
Sattāham sālaccadanam	93, 348
Satthavāhe Mahāvīre	320
Satthā ca paricīṇṇo me	386
Satthukappam suvinayam	474
Sadatthe vāyameyyātha	358
Sadā khantā Mahāvīrā	473
Sadevamānusa sabbe	473
Saddam sutvā sati muṭṭhā	257
Saddhā mātā pitā mayham	329
Saddhāya abhinikkamma	475
Sabalehi paretoham	472
Sabham maṇimayam āsi	394
Sabham maṇimayam thūpam	395
Sabbakāmasamiddhañca	125
Sabbakāmasamiddhoam	290

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sabbattha pūjito hutvā	374
Sabbattha pūjito homi	307
Sabbattha sukhito hutvā	36
Sabbametaṃ abhiññāya	443, 467
Sabbarattim supitvāna	228
Sabbaverabhayātīto	329
Sabbasoṇṇamayā rukkhā	296
Sabbākāram pakampittha	454
Sabbe akāmsu Buddhathūpam	395
Sabbe kāmā pahīnā me	477
Sabbe kilese jhāpetvā	374
Sabbe janā samāgantvā	450
Sabbe janā samāgamma	424, 454
Sabbe devā attamanā	176
Sabbe devā samāgacchum	165
Sabbe saṅgamma mantetvā	185
Sabbe sissā samāgantvā	358
Samatitti kākapeyyā	57
Samantagandhanāmāsum	157
Samāgatesu yakkhesu	292
Samuddharasimam lokam	285, 421
Same cittapasādamhi	193
Sampannasassā Magadhā	423
Sambuddham abhivādetvā	296
Sambuddham uddisitvāna	132
Sambuddhe upapajjante	454
Sambhavā suviditā asārakā	481
Sammajjitvāna tam bodhim	283
Sammajjitvāna tam vīthim	281

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sammato manujānaṃ so	464
Sammappadhānasampanno	259
Sayaṃ kammaṃ karitvāna	24
Sayanehaṃ tuvaṭṭāmi	195
Sayambhuṃ taṃ vimānetvā	474
Sarīraṃ jhāpayitvāna	198
Sarīrakiccaṃ katvāna	394
Sa vīsavassasatiko	274
Sasāgarantā pathavī	472
Sasisse nibbuta nāthe	52
Saha āvajjite thūpe	328
Saha disvānahaṃ thūpaṃ	329
Sahasāṃvaṇṇanaṃ yasmā	2
Sahassaṃ honti tā gāthā	4
Sahassakaṇḍaṃ satabheṇḍu	306
Sahassakaṇḍo satageṇḍu	366
Sahassakkhattuṃ cakkavattī	466
Sahassakkhattuṃ rājā ca	384
Sahassaraṃsī Bhagavā	300, 320
Sahassarājanāmena	162
Sahassārāni cakkāni	373
Saḷalam pupphitaṃ disvā	255
Sākhaṃ sālassa bhañjitvā	235
Sāgarassa vaco sutvā	193
Sātaṃ tattha na vindāmi	472
Sādhu suvihitāna dassanaṃ	211
Sānum pabuddhaṃ vajjāsī	142
Sāmaññaṃ me anuppattaṃ	297
Sāyaṃ pātaṅca passāmi	237
Sāyapātaṃ namassāmi	328

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sāvakehi parivuto	82
Sāvako tassa Buddhassa	52
Sāvako Varuṇo nāma	93, 347
Sāsanaṃ jotayitvāna	52
Sāsanaena vināmhākaṃ	53
Sāsanaena viruddhānaṃ	474
Sāsito Lokanāthena	26
Siṅgīnikkhasavaṇṇābho	25
Siṅghāṭakaṃ caccaraṅca	470
Siddhatthassa Bhagavato	157, 185, 195, 461
Siddhattho tamhi samaye	111
Siddhattho nāma Bhagavā	263
Siddhattho nāma Sambuddho	376
Sindhuyā nadiyā tīre	66, 289
Siyā nu kho tava etaṃ	23
Sisse tadā samānetvā	216
Sissehi samparivuto	420
Sītaṃ uḥhaṃ na jānāmi	307
Sīlaṃ paññaṅca dhammaṅca	287
Sīlaṃ pākāraṅca tattha	470
Sīlameva idha aggaṃ	199
Sīlādiguṇasampanno	1
Sīhaṃ yathā vanacaraṃ	224
Sīhappamatto vihara	226
Sīharājāva'sambhīto	25
Sīhahanu brahmagiro	40
Sīhānaṃva nadantaṅgaṃ	5
Sīhā byagghā ca dīpī ca	117
Sukataṃ mattikāpattam	332

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sukallarūpo sumanassa jhāyatam	426
Sukhañce jīvitum icche	445
Sukhī hotu mahāpuñña	364
Sukhumacchikajālena	286, 421
Sucārudassanā nāma	67
Suciṇṇassa phalam passa	265
Sucintitam Bhagavantam	318
Suññatam animittaṅca	469, 471
Suṇātha ñātayo sabbe	479
Suttantam abhidhammaṅca	470
Sutvāna dhammam mahato mahārasam	196
Sutvāna pañcasīlāni	455
Sudassanoti nāmena	160
Suddasam sunipuṇam	117, 292
Sudhotam rajakenāham	396
Sunando nāma nāmena	228
Supaṇṇā nāma sakuṇā	116
Supāricariyā nāma	222
Suphullam sālārājāva	198
Suphullo sālārājāva	25
Subāhū nāma nāmena	174
Subhāsitassa sikkhetha	453
Sumano nāma Sambuddho	60, 386
Sumekhala kosiyo ca	472
Sumedhassa Bhagavato	64, 257
Sumedho nāma nāmena	255
Sumedho nāma Sambuddho	289, 305, 368

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Suyuddhena suyitṭhena	452
Suvaccho nāma nāmena	272
Suvaṇṇacchadanam āsi	183
Suvaṇṇavaṇṇam Sambuddham	91, 106, 155, 156, 162, 179, 302, 322, 325, 406, 418, 445
Suvaṇṇavaṇṇe Sambuddhe	86
Suvaṇṇavaṇṇo Bhagavā	152
Suvaṇṇavaṇṇo Sambuddho	200, 210, 215
Suvaṇṇavaṇṇo hutvāna	307
Suvilitto suvasano	298
Suvisuddham asamkiṇṇam	2
Susukham vata nibbānam	443
Susukhumanipuṇattha- dassinā	201, 424
Sussūsā sutavaddhanī	332
Senāsanam paññāpayim	54
Senāsanāni bhikkhūnam	51
Sereyakam gahetvāna	224
Selo yathā ekaghano	14
Sevetha pantāni senāsanāni	333
So aham vicarissāmi	475
Soṇṇakiṅkaṇipupphānam	328
Soṇṇamayā maṇimayā	306, 448
So te ijhatu saṅkappo	447
So pacchā pabbajitvāna	137, 287
Sobhanam nāma ārāmam	465

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sobhito nāma Sambuddho	388
So me kathesi ānandī	397
Sohaṃ kamalapattakkho	52
Sohaṃ khandhe pariññāya	362
Sohaṃ cittaṃ pasādetvā	181
Sohaṃ pañcasu sīlesu	65
Soḷasāsimsu rājāno	160, 183
Soḷasito kappasate	242
Soḷaseto kappasate	140, 268
Svāgataṃ vata me āsi	37, 41,
	54, 66, 95, 239, 340

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
[Ha]	
Haṃsā koñcāpi naditā	296
Hatthi-assarathāpattī	397
Hatthikkhandhato oruyha	409
Hatthikkhandhā'vapatitaṃ	405
Hatthiyānaṃ assayānaṃ	123, 307
Hatthī assā rathā pattī	466
Hitvā gihittaṃ anavositatto	260
Hitvā mānusakaṃ yogam	422
Hitvā satapalaṃ kaṃsaṃ	254
Himavantassa avidūre	98
Himavantassāvidūre	23, 441
Hessati sabbasovaṇṇaṃ	374